FONDO PIZZOFALCONE

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EM. III NAPOLI
B. Prov.
XII
44

25713
BIBLIOTECA PROVINCIALE
Armadio XXIV
Palchetto 6
Num.° d' ordine 16.7.47
13.8
25744(a

Digitized by Google

136
6
34

B. Piev.
XII

Digitized by Google

Digitized by Google

HISTORIA
MARSORUM.

Digitized by Google

Digitized by Google

644089

HISTORIÆ MARSORUM LIBRI TRES,

VNA CVM EORVNDEM EPISCOPORVM CATALOGO.

AVCTORE

MUTIO PHOEBONIO MARSO,

U. J. D., PROTONOTARIO APOSTOLICO, ECCLESIÆ TRANS-AQUENSIS ABBATE, ET MARSORUM VICARIO GENERALI.

Illuſtriſsimo, & Reverendiſsimo Domino

D. DIDACO PETRA

MARSORVM EPISCOPO,

Qui Opus hoc Poſthumum illuſtravit, & auxit.

NEAPOLI,
Apud MICHAELEM MONACHUM. CIƆ IƆC LXXVIIJ.

SVPERIORVM PERMISSV.

Digitized by Google

Digitized by Google

ILLVSTRISSIMO,

ET

REVERENDISSIMO DOMINO

D. DIDACO PETRA

MARSORVM EPISCOPO

ASDRVBAL PHOEBONIVS. S. P. D.

VETVS admodùm, & perantiqua fuit, Illuſtriſſime Præſul, inter Doctiſſimos quæſtio: utrùm laude dignius eſſet, & majorem homini gloriam compararet; parere quòd Reipublicæ proſit: an partum, quò minùs pereat, tuendo, prohibere? Nemo autèm omnium, quos legi, litem

Digitized by Google

litem ſua auctoritate diremit; præter unum, inter Poëtas cum primis inſignem Claudianum, cujus ſententia fertur:

. . . . . . Plus eſt ſervaſſe repertum,
Quam quæſiſſe decus

Enimverò, ſi Poſteritatis utilitas inſpiciatur, quid prodeſt magnos viros, maximis laboribus, ingeniorum ſuorum monumenta, poſteris utiliſſima, ſcriptis dediſſe; ſi non eſt qui typis evulganda, unà cum Auctore, interire non permittat? Quæ cum ita ſint, Optime Præſulum, non alius, niſi tuo unius Nomini Marſorum Hiſtoriam, à Mutio PHOEBONIO Germano Fratre meo elaboratam, dicandam cenſui. Is enim Tu es, O' & præſidium, & dulce decus eruditorum, qui Phœbonij ſcripta, morte præveniente, non omnibus numeris abſoluta, nedùm minimè oblivioni demandari permiſiſtì; verùm etiam aucta, & expolita typis commendanda curaſti. Tua ſiquidem opera, tuo ſolius ſtudio jàm omnium Marſorum manibus teruntur, eorundem Divorum Acta, Romanis typis excuſa, quorum ſacra Lipſana in tua Diœceſi publicæ venerationi exhibentur. Tua quoque eruditione aucta, Tuo ſtylo expolita Marſorum Hiſtoria jàm prodit in lucem. Tuo igitur Nomini jure merito inſcribi debebat; plùs enim ſervando repertum, quàm Auctor quærendo, effeciſti. Tu namque Poſthumi tutelam, Patre decedente, ſuſcipiens, rudem (ut ita dicam) indigeſtamque molem, quæ potiùs Embryon, quàm Proles cernebatur, adeò foviſti; vt qui vix infans dici poterat, propè Gygas in literaria Republica videatur. Neque alterius, niſi tuam unius, pro ultima Patris, manum expetebat; cùm ſis unus omnium, qui in Marſis degunt, erudítiſſimus, & Patriæ noſtræ, quæ tua Diœceſis eſt, antiquitatum benè peritus. Aureus prætereà MVTII PHOEBONII calamus non, niſi

in

in PETRA hac, æquè atque in Lydio lapide probandus erat. Tu enim illa PETRA es, in qua humani, & divini Iuris ſcita, ſudoribus ab ineunte ætate profuſis, non ſecùs, ac guttis, quibus lapides excavantur, inciſa refulgent. PETRA, ad quam ſi non PHOEBVS lyram, Phœbonius ſaltem calamum ſuſpendere debebat; exciſa Memnonis Petra eò præſtantior, quòd hæc Phœbi radijs repercuſſa voces edebat, idque in ortu: Tua verò Phœbonios, eoſque Mutios, & vita functos reddit eloquentes. PETRA ad Momos expellendos meliùs è Sole lapſa, quàm ea, de qua Anaxagoras ſomnium evulgavit.

Neque his tantùm, ſed & potioribus de cauſis Opus hoc tuo Nomini, non ſecùs atque eruditorum Numini inſcribendum erat; cùm enim ea ſit humanæ improbitatis, perverſitatiſque ratio, ut nihil ſit, ſivè recens inventum; ſivè temporis faucibus ereptum, licèt ad Reipublicæ commodum, quin idem in malevolorum hominum reprehenſionem incurrat. Non ab re factum eſſe animadverti, ut quiſquis, ſive ingenij ſui, ſive aliorum fœtus in lucem edit, Patronum ſibi deligat, cujus nobilitas ſplendorem, doctrina incrementum, prudentia tutamen exhibeat. Quamobrem Tibi omninò Marſorum Hiſtoriam nuncupandam exiſtimavi, in quo uno, & ſanguinis nobilitas, & animi eruditio, ſummaque prudentia indiſſolubili fędere conjuncta ſunt. Si ęnim de Tua Familia, cui PETRA cognomentum, quæque è Papia, Vrbe Inſubriæ Nobiliſſima, ſapientiæ Athenæo, & virtutum omnium Emporio uſque ab anno 1234. Neapolim ſe contulit, dicere quicquam vellem; non Epiſtolæ, ſed integri argumentum voluminis ſuſcepiſſe viderer. Quis enim paucis expedire poſſet, quot fluvios ex hac PETRA gemina ſapientiæ, & militaris peritiæ virga eduxerit? quis tot Barones Caſtri ſanguinis, & Vaſti-Girardi, ſub quorum ditione multa feuda in Neapolitano Regno ab antiquis temporibus fuerunt, ut adhùc ſunt: omnes virtutum

de-

decore ſpectabiles, Magiſtratuum faſcibus ſublimes, ſcientiarum luminibus perilluſtres, deque publica re optimè meriti. Quis paucis complecteretur, quot nobiliſſimas Familias PETRA hæc, Magnetis inſtar, ſibi matrimonio copulavit? Ecce obviam fiunt Ebula ex Triventi Comitibus, & aliæ in Regno conſpicuæ; Ecce Filonarda, Cencia, Alteria, omnes Patritiæ Romanæ, quas tua Genitrix ex Filonardi Familia ſanguine conjunctas habuit; ex Filonardi, in quam Familia, Prælatorum ſeminario, duorumque Eminentiſſimorum Cardinalium oſtro ornatiſſima. Sed hæc omnia libentèr omitto; ſufficit enim hæc tetigiſſe, ut pateat quantum ſplendoris ex antiquo tuæ Nobilitatis lumine Hiſtoriæ huic concilietur; non autem, ut tuas laudes enarrem, quarum una, eademque maxima eſt, laudis eſſe capacem, ſed aſpernantem.

Verùm, ut ad doctrinam deveniamus, qua liber augeatur; Vt auxiſti jam diximus; ut autem literæ in tua Familia perantiquæ fuerint diceremus reſtaret; ſed hæc ut alia quoque omitto; licèt volumina, quæ omnium oculis aſſiduè ſubſunt, amplum dicendi campum præberent; præcipuè Germani Fratris tui D. CAROLI PETRA Baronis Vaſti-Girardi, Caccaboni, &c. Ordinis Calatravæ Equitis, ac Regij Conſiliarij, cujus nomen typis demandata volumina immortalitati dicarunt; hæc inquam libentèr omitto, cùm in te uno omnia conſpiciantur. Tu etenim ille es, qui florente adhùc ætate, Doctoratus laurea redimitus Phœbo, atque Aſtreæ æquè caro, atque ſeculis omnibus claro, non ſecùs in Academijs, ac in utroque foro emicuiſti; quamobrem eruditionis, & juriſprudentiæ gloria inſignis intèr Catholicæ Majeſtatis Honorarios (ut dicunt) Cappellanos Neapoli cooptatus; ubi tertium ſuprà trigeſimum ætatis annum attigiſti, ad Epiſcopalem dignitatem ab Alexandro, inter Maximos Pontifices, hoc nomine VII. evectus, Aſcanio de Gaſperis, Avunculo tuo, ex Illuſtriſſima

Fi-

Filonardi Familia ; ad Marſorum ſolamen , & gloriam ſucceſſiſti .

Sed quantus hic Prudentiæ tuæ laudibus æquor aperitur! ſi enim Prudentiæ , ut Tullius inquit , inſunt ratio , intellectus , circumſpectio , providentia , docilitas , cautio ; quid de his inquam in te uno , ut ſingulæ in ſingulis , eminentiori gradu exiſtentibus ? Tu ſiquidem ille es , cujus prior vita , ac omnis ætas à puerilibus exordijs , uſque ad perfectiores annos per diſciplinæ ſtipendia Eccleſiaſticæ laudabilitèr acta teſtimonium præbet ; Cumque nunquam tibi pectore excidat , quòd integritas Præſidentium , ſalus ſit ſubditorum ; attendens tibi, & univerſo gregi,ſemper vigilas , in omnibus laboras , & miniſterium tuum imples , aſſiduè Diœceſim perſonalitèr viſitando , non quæ tua ſunt quærens , ſed quæ Ieſu Chriſti , Synodos celebrando , adoleſcentes literis , & Chriſtiana Philoſophia imbuendo ; cujus rei gratia Seminarium reſtauratum auxiſti , & Piſcinam Scholarum Piarum Patres ad pauperum eruditionem reduxiſti . Verè PETRA ſalis , quam oves lambentes , eo ſapore ad divinæ ſapientiæ cibum , & potum maximè ſollicitantur ; undè bonorum operum lac , oppidò largiùs emergit . Hac de PETRA mel animæ ſugunt , de qua pro Eccleſiaſticæ indemnitatis munimine, Marſicana dicere poteſt Eccleſia PETRA Mea , & robur meum ; de qua Pauperes, ob in eos miſericordiam, canere poſſunt quòd PETRA , ut cera liqueſcit ; de qua denique Marſorum Clerus grates Deo agere non deſiſtit, pro eo quod in PETRA exaltavit eum.

Sub umbra igitur tuæ PETRÆ prominentis , ut ejus nobilitate , doctrina , & virtute muniatur , Opus , quod tot nominibus tuum eſt , in lucem prodit . Excipe illud ea,qua polles humanitate , & qui vivum Auctorem propter ſummam & ſcientiæ , & virtutis opinionem ſæpiùs deſideraſti,

b mor-

mortui cariſſima pignora libentèr complectere.Interim Deũ Optimum Maximum , quod in omnium Diœceſis tuæ votis eſt , etiam , atque etiam exoro ; ut quemadmodum Marſicanam,ita & univerſam Eccleſiam ſuper hanc P E T R A M ædificet. Avejani. Kal. Octobris . Anno MDCLXXVII.

ASDRV-

Digitized by Google

ASDRVBAL PHOEBONIVS

CANDIDO LECTORI. S.

PErfecta, expletaque omnibus ſuis numeris, & partibus Opera, novem poſt annis typis mandanda juſſit Horatius, ut recoquendi non deſit tempus, ſine quo nihil perfectum. MUTIUS PHOEBONIUS ex Avejano in Marſis, Eccleſiæ Tranſaquenſis Abbas, meus Germanus Frater, Antiquitatum Patriæ ſuæ Hiſtoriam in lucem editurus, vix rudem, indigeſtamque molem, quam ſuperfluis abſcinderet, elocutione ornaret, & graphicè expoliret, congeſſerat, cùm morte præventus, antè vitæ, quàm operi laudabilem finem impoſuit. Theophraſtus moriens accuſaſſe Naturam dicitur, quòd Cervis, & Cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil intererat: hominibus, quorum maximè interfuiſſet, tàm exiguam vitam dediſſet. Quid nos? forſan idem queremur? abſit. Æquo enim animo ferendum eſt, quicquid Divina voluntate permittitur. Non igitur Marſos, non Fratrem dolendum; ſed illis potiùs gaudendum, quibus tantus vir, quaſi cælitùs datus; huic gratulandum, quòd vita brevi traducta, curſus gloriæ ſupereſt ſempiternus. Unum tantum reliquum erat, quod omnes mœrore afficeret; nempè opus nondùm planè abſolutum, multiſque, Patre defuncto, viduatum, rude adhùc, & informe, nullam typorum lucem, magno eruditorum detrimento promereri; Cui non exiguæ jacturæ providus occurrit DIDACUS PETRA, Illuſtriſſimus Præſul, Marſorum Paſtor, eruditorum Mecœnas, & ſuæ familiæ gloria; qui non animarum tantum, sèd & animorum educationi omninò incumbens, minimæ quietis horas, quæ ab Epiſcopalibus curis ſupererant, in opere expoliendo libentèr terens, Embryon potiùs, quàm fœtum adeò fovit, ut in lucem prodire mereatur; quemadmodum aſſiduè Pompejus Sarnellius, eruditus homo, Fratri meo amiciſſimus, qui eximiam de hac Hiſtoria ſpem conceperat, quippè qui multa ad eandem pertinentia tranſmiſerat, ab eruditiſſimo Epiſcopo expetebat; ut Anagrammate illo: DIDACUS PETRA. DA PATRI DECUS, quod hoc Decaſticho exornavit.

Digitized by Google

Vt, Patre extincto, vivat; ſibi Poſthuma Proles
Præſidium poſcit DIDACE PETRA tuum.
PHOEBONIJ Tu ſolus eris pars maxima Famæ,
Si prolem docto foveris ipſe ſinu.
Per Te Marſorum jam geſta inſignia Divum,
Idem quæ dederat, quiſque imitanda tenet.
Scriptorum paritèr, per Te, monumenta ſuorum,
Quæ collegiſti, dent relegenda typi.
DIDACE PETRA, DECVS DA PATRI, proſpice Nato
Da utrique optatum DIDACE PETRA decus.

Innumeræ igitur DIDACO PETRA, Epiſcopo optimè de ſua Diœceſi merito, tantique Viri, licet vita functi Mecœnati agendæ ſunt grates; & quicquid habes Lector illi acceptum referto; utpotè qui & Hiſtoriæ, & Auctori benè proſpexit. Noluit enim, ut Hiſtoria, quæ teſtis eſt temporum, lux veritatis, vita memoriæ, memoria vitæ, nuncia vetuſtatis deperiret; & præclarè cum Auctore egit, cujus virtus, nec oblivioni eorum, qui ſunt, nec reticentia poſterorum ſepulta eſſe poterit; Cùm eum è mortuis revocaverit non ad vitam, quæ corpore, & ſpiritu continetur; vita enim iſta, ut Tullius inquit, vita dicenda non eſt; ſed ad illam, ut idem addit, quæ viget memoria ſeculorum omnium, quam poſteritas alit, quam ipſa æternitas ſemper intuetur. Præclarè, inquam, egit, Auctoris memoriam reddens ſempiternam; quæ ſi non eſſet longior, quàm hæc, quam dicimus vitam; quis eſſet tàm amens, qui maximis laboribus, & periculis ad ſummam laudem, gloriamque contenderet?

Hæc igitur, Candide Lector, tibi donantur munera, non obſcuri hominis; ſed illius, cujus lumen ingenij, animique ornamenta non modò familiaritatem cum doctiſſimis Reipublicæ literariæ hominibus attulerunt; ut inter cæteros Ughellio, qui in Italiæ Sacræ tomo primo, ubi Marſorum Epiſcoporum ſeriem texuit, cum de Eccleſia Tranſaquenſi mentionem faceret, ſic inquit:

Hodiè huic Eccleſiæ præeſt ſub Abbatis titulo MVTIVS PHEBONIVS Amicus noſter, Eruditus homo, atque Patriæ ſuæ antiquitatum benè peritus, à quo multa accepimus, tùm de Marſis, tùm de Vita Sancti Ruphini Martyris, quæ vulgari ſermone, una cum cæteris Sanctorum Marſicanorum, ſtudio, & opera Illuſtriſſimi, & Reverendiſſimi Epiſcopi Didaci Petra, Romanis typis data eſt. Verùm etiam & Romanæ Eccleſiæ commendarunt, cujus Summus Pontifex Vicarium Apoſtolicum Aquilæ deſtinavit; deinde Vicarius Generalis Marſorum annis

annis ab hinc quindecim Piſcinæ diem ſuum clauſit extremum.

Lege tandem, & quod ad tuam utilitatem elaboratum eſt æqui, bonique facito; quicquid typi peccaverunt, Patrem defunctum, Tutoremque abſentem conſiderans, condona; & quæ emendanda expoſuimus utere; ſi quid tandem tuam ſciendi famem non ſatis expleverit, fac tibi videaris Auctorem ſic audire monentem.

Relictum medijs opus eſt incudibus iſtud,
Defuit & ſcriptis ultima lima meis.
Et veniam pro laude peto, laudatus abundè,
Non faſtiditus ſi tibi, Lector, ero.
Quicquid habet vitij rudis, indigeſtaque moles,
Emendaturus, ſi licuiſſet, eram.

CA-

Digitized by Google

CANONICA APPROBATIO.

In Congregatione habita coràm Eminentiſſimo Domino Cardinali CARACCIOLO Archiepiſcopo Neapolitano ſub die 11. Decembris 1675. fuit dictum, quod R. P. Antonius Damiani Societatis Ieſu videat, & in ſcriptis referat eidem Congregationi.

FRANCISCUS SCANEGATA VIC. GEN.
Ioſeph Imperialis S.I.Theol.Emin.

EMINENTISS. PRINCEPS.

De mandato Eminentiæ Veſtræ vidi Librum, cui titulus: *Hiſtoria Mirſorum*, à quondam Abbate Mutio Phœbonio conſcriptum, eumque typis dignum cenſeo, cum nec fidei Orthodoxæ, nec bonis moribus adverſetur; dummodò tamen proteſtatio, quam Auctor emiſit, de rebus mirabilibus, quas deſcribit, præcedat. Neapoli è Noſtra Profeſſorum Domo. Pridiè Calendas Februarij 1676.

Antonius Damiani Soc. Ieſu.

In Congregatione habita coràm Eminentiſſimo Domino Cardinali CARACCIOLO Archiepiſcopo Neapolitano ſub die 10. Februarij 1676. fuit dictum, quòd ſtante relatione facta P. Antonij Damiani Soc. Ieſu. Imprimatur.

FRANCISCUS SCANEGATA VIC. GEN.
Joſeph Imperialis S. J. Theol. Emin.

RE-

Digitized by Google

REGIA APPROBATIO.

ECCELLENTISS. SIGNORE.

GLI Heredi del quondàm Abbate Mutio Febonij di Avezzano della Dioceſi de Marſi, ſupplicano à V.E. come deſiderano dare alle ſtampe un libro compoſto dal detto Abbate, intitolato *Hiſtoria Marſorum*, per tanto ſi degni l'E. S. di commettere la reviſione à chi li parerà; acciò che poſſano ottenere le ſolite licenze, che l'haveranno à gratia, ut Deus, &c.

U.J.D. Æmilius Gaudioſus videat, & in ſcriptis Suæ Excellentiæ referat.

GALEOTA REGENS. CALÀ REGENS. SORIA REGENS.

Proviſum per Suam Excellentiam Neap. die 18. Martij 1676.

Maſtellonus.

EXCELLENTISSIME DOMINE.

IN Libro mihi accuratè perlecto, factis Excellentiæ Veſtræ imperatis, compoſito per Abbatem Mutium Phœbonium, antiquitatum patriæ ſuæ peritiſſimum, & inſcripto, Hiſtoria Marſorum, quorum Provincia olìm Valeria, modò Aquilana nuncupatur; nihil eſt contra Regiam Juriſdictionem inventum; cum memorabilia, ac ſcitu digna pernarrentur; quapropter ego à veſtra non diſcedens prudentia, in lucem prodi profectò arbitror. Neap. die primo menſis Auguſti. 1677.

Excell. Veſtræ.

Servus humillimus.
Æmilius Antonius Gaudioſus.

Viſa ſupradicta relatione, Imprimatur, & in publicatione ſervetur Regia Pragmatica.

GALEOTA REG. CARRILLO REG. VALERO REG. CALÀ REG. SORIA R.
Maſtellonus.

Proviſum per Suam Excell. Neap. die 22. menſis Septemb. 1677.

AU-

AUCTORIS PROTESTATIO.

CUM in hac Marſorum Hiſtoria, non rarò contingat, ut Virorum Sanctitatis fama celebrium præclara geſta enarrantes, eorum memoriam literis commendemus; Morem gerentes decreto, quod SS. D. N. Urbanus Papa VIII. die 13. Martij 1625. edidit, die 5. Julij 1634. confirmavit, atque explicavit die 5. Junij 1641. Nè ſcilicèt admittantur, quæ de Viris Sanctitate celebribus efferuntur, veluti Elogia, & Vitæ Sanctorum, aut Beatorum abſolutè, & quæ ſupra perſonam cadunt, benè tamen ea, quæ ſuprà mores, & opinionem, quibus etiam Auctoris proteſtationem præponendam iniungit, quæ nullam à Sancta Eccleſia Romana auctoritatem, ſed ſolùm fidem penès Auctorem forè declaret. Fatemur, profitemurque non alio ſenſu, quæ de id genus Viris referimus accipere, aut ab ullo accipi velle, niſi quo ea ſolent, quæ humana dumtaxàt, non autem Sanctæ Romanæ Eccleſiæ, Sanctæque Sedis Apoſtolicæ auctoritate nituntur; ijs tantùm exceptis, quos eadem Sancta Sedes Apoſtolica Sanctorum, Beatorum, ac Martyrum Catalogo adſcripſit.

Ego Mutius Phœbonius.

HISTO-

Digitized by Google

M.L
40
43
12

HISTO-

Digitized by Google

HISTORIAE MARSORVM,

LIBER PRIMVS.

De Laudibus, & Finibus Prouinciæ Marſorum, quæ olim Valeria, modò Aquilana nuncupatur.

CAP. I.

ITALIAM Mundi Dominam, vniuerſi penè Compendium, ſiuè res ad neceſſarium vſum, atque delicias, ſiuè Cæli felicitas, & ſoli fæcunditas, aut (quod potiſſimum eſt) inhabitantium mores ſpectentur, Deorum habitaculum Veteres non immeritò dixerunt, cum qui Iuſtitiam, cæteraſque virtutes colerent (quarum Italis præ alijs ardens ſtudiū) Dijs aſſimilentur. Hæc vt à primis Colonis diuerſa nomina eſt ſortita, ſic partitiones in populos, Regioneſque eſt paſſa; Nam Saturnia, Auſonia, Oenotria, Thyrrhenia, Heſperia, & alijs nominibus pro Aduentantium varietate nuncupata fuit. Et quamuis ſub vnius appellatione vocabuli tota intelligebatur, non tamen vnum, idemque nomen ſingulis partibus conueniebat, ſed quadam vſurpatione Pars pro toto, vt ſæpiſſimè aſſolet, accipiebatur. Aucto deinde Incolarum numero, auctæ ſunt & partes, quas ab vnoquoque eas occupante denominatas habuit, in tot populos ſecundò ſciſſa. Hi fuerunt Ligures, Galli, Venetæ, Carni, Hetruſci, Latini, Campani, Lucani, Græci, Appuli, Frentani, Picentes, Vmbri, Sabini, Marſi, Marrucini, Peligni, Samnites, qui vna cum nouis ſedibus, & vt nobilitarentur origine, & ne penitus deleta primorum Parentum glorioſa facinora deliteſcerent, ſed nominis refricatione reuiuiſcerent, æterna extendere nomina ſtuduerunt. Et dum quiſque ſuo iure fines (alieni Imperij expers) tuebatur, certi & agrorum limites

Italiæ nomina.

Populi incolæ Italiæ.

ſuerunt; ſed cum victi, vel per deditionem Populo Romano parere diſcerent, vel illi amicitiæ legibus ſociarentur, Præfecturarum termino confundi, & in Regiones ſcindi primum nouerunt. Sic lege Augusti, XII. Regionum numerum complexi, & fatiſcente Imperio, nouæ forte in Regna, Ducatus, & Dominia, adeò fuere ſeiuncti, vt dominãtis ditio limen eſſet. Prioribus deinde aboletis, recentiora tantùm nomina placuerunt, commiſtiſque inter ſe populis, priſca iura in tanta confuſione ruerunt.

Sed à Principum partitione Marſorum hic ager excidit, nec Regioni nec Prouinciæ nomen dedit, ſed confuſa in dominatione tulit alter honorem. Sola enim Romana Apoſtolica Sedes, ſiuè in Prouinciarum erectione, ſiuæ in Diæceſum diſtributione, Marſorum præfecit nomen, ampliores quidem in Prouincia, quàm in Diæceſi terminos tribuens, vltrà Hadriam, ſcilicet ad Teramum Aprutiorum, quò Prouinciæ extimum protenditur, vt in Rituali, quo Vrbiuicarij Epiſcopi adſcribuntur, legitur. In Marſis hi ſunt, Forconienſis, Marſicanus, Valuenſis, Theatinus, Pinnenſis, Aprutinus.

Fines Prouinciæ diuerſi. Diœceſ.

Baron. tom. 11.

Bulla Paſch. II.

Non ſic in Diœceſi, quã Paſchalis II. poſito lapide, ſic anguſtiauit, vt non parum de illius veteri agro detraheret, qui etſi non multum latus, ampluſque ſit; Natio tamen inſidens, rerum factarum memoria, illius exiguitatem exuperat, longiuſque præſtat gloria, quàm numero; vtpotè cuius fortitudinem in arduis Romana potentia non deſpexit, cùm pro Ciuitate præcipuè obeunda non parùm timoris (memorando illo bello) intulit; Præſtatque cæteris cùm ſoli fertilitate, tùm præcipuè Cæli benignitate, cuius felix aura ex quadam vi à Natura inſita ad humanitatem viuentes, & ad fortia obeunda trahere videtur adeò, vt placitis moribus ad addiſcenda quæcumque ardua animos inclinet. Hi præter rerum ſcientiam Religionem perpetuò coluerunt, quod non ad occultam aliquam, aut naturalem cauſam iuuat referre, ſed ad egregiam animorum moderationem, & præclaram primorum Parentum inſtitutionem, ſiquidem, ſeù vetuſtiſſima repetamus principia, à filijs Noè Sanctiſſimi Patriarchæ, qui aborigines dicti, prima educationis fundamenta, & Religionis auſpicia hauſerunt, ſeù redempto Chriſti Sanguine Mundo, fidei lacte in ipſius Vrbis infantia ab Apoſtolorum diſcipulis potati, in adultam, perfectamque Chriſtianæ profeſſionis ætatem creuerunt. Quorum vices Sanctiſſimi Cænobiarchæ gerentes, cæleſtiumque doctrinarum ſuarum pabulum præbentes, manſuetudine, & pietate imbutos charitatis ſtola induerunt, vt ſpectabiles redderentur, quos eorum educatio erudierat. Hic Equitius Monachorum Pater, Benedictus Occidentalium Patriarcha, Gregorius Magnus Eccleſiæ Sanctæ decus, Romualdus Anachoriticæ contemplationis inſtaurator, Seraphicæ paupertatis Coryphæus Franciſcus, & quod in terris ſupremum eſt, faſtigij contemptor Celeſtinus, Religionis Satores,

A filijs Noè Religionem hauſerũt.

Monachorum multitudo.

& San-

& Sanctarum virtutum propagatores fuerunt. Vnde in omni Regionis angulo Templa, Cœnobia, & in adytis montium Eremitici receſſus frequenti calculo pluſquam alibi inſurrexerunt. Et ſi, diuino decreto, cum Monachorum abdicatione ſolo penè omnia iaceant, relucet adhuc, beneficijs cum titulorum ſplendore ſæcularibus Clericis collatis, eorum magnificentiâ.

Eſt illis par cum Religione Politiæ cultus, & humanarum literarum profeſſio, vndè celebres in omni diſciplina indigenæ floruerũt. Auget Prouinciæ decorem montium, vallium, & planitiei viciſſitudo, quorum primi non inutilibus induti arboribus fructuum præbent emolumenta, reliquæ vbertate gaudentes gratiora vina, iucunda poma, cæterarumque rerum copiam præbentes, tanta ſunt omnia pomorum, frugumque genera, vt ſaturitatem deſiderari non ſinant. Nec medicæ herbæ, aut odore fragrantes deſunt, quarum multiplicitate collium apricitas adumbratur, vnde ſuaues ad odoratum, & ad apum paſcula ſinum flores aperiunt. Adde & tanta mineralium promptuaria, tantæque lapidum haud Parijs diſſimilium, marmorumque effoſſiones, vt nihil deſiderari queat, præter aromata, quorum condimenta mirabilis croci fragrantia ſupplet. Ornatur & Fucino lacu, aquarum ſplendore, varia piſcium bonitate, & volatilium numero celebri; & fontibus nobilium Fluminum, Tiberis, ſcilicet, Sangri, & Aterni, quibus dotibus, Prouincijs & ſi amplioribus cùm non cedit, tùm non eſt cur inuideat. Quamobrem illuſtribus Geographis, & hiſtoricis nõ fuit ignota, nam de ea Strabo, Ptolomeus, Plinius, Liuius, Mela, Suetonius, Cæſar, Tacitus, Silius, Virgilius, Martialis, & ferè omnes aliquod inſigne referunt. Et cum nemo adhuc in vnum omnia collegerit, Nos quo ad Patrium ſolum mouemur affectu, paruitatem noſtram ad ſingula colligenda excitauimus ſimplici, & ſine fuco ſtylo, vt mutire potius, quam narrare ſit, eo ordine procedendo, vt poſt rerum fortium in bello factarum mentionem, & Fucini lacus, & Emiſſarij deſcriptionem, ſingulos Populos, qui vniuerſam Regionem inhabitarunt iuxta Plinij catalogum breui diſtinctione ponamus, Ciuitates, Oppida, & Eccleſias numerando, & ſi quid in illis memorabile geſtum eſt, non reticendo.

Regionis amænitas.

Et vt ab ambitu eius principia ſumamus, Geographorum aſſertione, ſupra ſe à Septentrione Veſtinis ab occaſu Sabinis, ab Oriente Pelignis, à Meridie lacu Fucino, & equorum Populis cuſtoditur, quorum non expliciti, ſed intricati limites, cum proximis cohærentibus connexi, ex Strabonis teſtimonio vix diſcerni, & ad certam metam reuocari poſſunt. Nos vt à cõfuſione eruamus cum accuratiſſimo Philippo Cluuerio veteris, & nouæ Italiæ illuſtratore, qui ductis lineis metam poſuit, & ab alijs ſeparauit, ſecurum limitem ponimus.

Regionis Deſcriptio Geographica.

Fines igitur agro Marſico circumſcribẽdo à Pelignis, amoti erant Apennini iugo, quod ab Aterni ripa, & Oppido Deheri ad Sãgri vſ-

Philippus Cluuer. de antiq. Italia Cap. 15.

que protendit fontes vltra dictum oppidum, à Veſtinis ſeparabantur ipſo Aterno ad Forconium vſque Sabinorum, & Auiam, quæ nunc Aquila Veſtinorum Oppidum. A Sabinis igitur eos diſtinguo, linea ab Aterno infra Forconium, ad occaſum verſus ſolis brumalis, ad Telonium Amnem, vulgò nunc Turano in Velinum influens, quà ei oppoſitum eſt Oppidum vulgari appellatione Col di Gioue, à dicto proximo oppido ipſe Telonius ad fontes vſque ab eqnis eas arcebat. Ab Telonis fonte porrò montium iugum inter Anienis, Lyriſque (his nũc vulgò nomen eſt Garigliano) amnium fontes procurrit ad oppidum vſque S. Bartholomæi Regione oppidi Alatri; ab his igitur linea Marſos ſciungo à dicto S. Bartholomæi oppido ad Sangri fontes ducta. Per hos itaque fines noſtra decurret Oratio, & ne intacta aliqua relinquamus, primum Incolarum originis primordia, & nominis etymon, ex fabularum inuolucris, & non certis Hiſtoriographorum aſſertionibus expiſcari eſt opus.

De origine, & denominatione Marſorum, ex Marſo Circes filio, deque eorum virtutibus in ſerpentes.

CAP. II.

QVI rerum primordia texuerunt, nè ſæculorum tenebris abdita in lucem promere ſtudentes, oneri ſuccumberent, aut vulgi opinionem, aut, quæ in antiquis plurimum valent, coniecturas ſequuti, in obſcuris gradientes, Poetarumque inuentionibus obuoluti multa ediderunt, quæ audita haud facilè credentium animos in fidem adducunt; aſſueti quippè fabulis, cùm inter illarum inextricabiles nodos veritatem condi maluerint, ex illis contexere vt plurimùm volumina ſtuduerunt, vt & Strabo obſeruans, Multa quidem, inquit, ſcriptores prodidere, quæ in rerum natura minimè fuerunt, ideò propter fabuloſum ſcribendi genus mendacio fingendi eò fuerunt adducti vt eiſdem de rebus inter ſe minimè concordent. Quapropter rem ſanè iudicamus abſtruſam, de primis Marſiæ Terræ habitatoribus perſcrutari, & ex figmentorum inuolucris protoplaſtum expiſcari; Aſt vt in arduo poſitum id aſſequi cernimus, ità inconueniens primordia intacta relinquere arbitramur; quo circà nec fabulas reticere, nec quæ à Scriptoribus ſunt litteris mandata in medium non afferre maluimus, operæ pretium facturi exiſtimantes, ſi ex tricis, & fictionibus veritatem, vel illi proximam veriſimilitudinem eliceremus. Plurimi enim à Marſo Circes filio, ſeù à Marſya Phrygio lydorum Rege, ſeù à Marro Duce Marſorum nomen ortum eſſe ediderunt, ideoque de ſingulis agemus.

Strab. lib. 8.

Pli-

Plinius, & illius abbreuiator Solinus à Circes filio denominari concedunt, ſic aſſerentes: Gentem Marſorum ſerpentibus illaſam eſſe nihil mirum, à Circes filio genus ducunt; & Aulus Gellius ita traditum refert: Gens in Italia Marſorum orta fertur à Circes filio Marſo, propterea Marſis hominibus, quorum dumtaxat familiæ cum cæteris cognationibus non dum permiſtæ, vt ſerpentum venenatorum domatores fiant, & incantationibus, herbarumque ſuccis faciant medelarum miracula. Qui Marſus è Circe natus primus imperium in Regione firmaſſe, & genti cum dominio nomen ex ſuo, vt illud æternitati ſacraret, dediſſe, eoque tandem morte ſublato, Regni habenas Nepos ex Medea Matris ſorore genitus ſuſcepiſſe habetur ex C. Cælio, qui fabulatur: Aeetæ tres filias Medæam, Angitiam, Circem fuiſſe; Circem Circæos inſediſſe montes, carminum maleficijs varias imaginum facies mentientem. Angitiam vicina Fucino occupaſſe, ibique ſalubri ſcientia aduerſus morbos reſiſtentem, cum deſijſſet inter homines viuere, Deam habitam. Medeam ab Sorore Buthrodi ſepultam, filiumque eius Marſis imperaſſe. Sed Italia hoc præſidio familiari non penitùs libera eſt. Medeæ tamen,& Angitiæ nomina duabus perperàm Cælius impertiri declarat, cùm vna,eademque ſit ab effectibus bifariàm denominata, cùm enim Medeæ carminibus frigidi Angues angerentur, Angitiæ nomen eſt additum. Sic Ioannes Boccatius in Genealogia Deorum, ſic Petrus Marſus ad Silium, & Seruius ad illud Virgilij.

Plin.lib.7 ep. 2. & lib. 25.ca. 2. Solinus cap. 1.

Aul.Gell. lib.16.ca. 11.

C. Cælius.

Ioan. Boc. lib. 4. Geneal.Deor

Te Nemus Angitiæ, vitrea te Fucinus vnda &c.

Virg. Æneid. 7.

Eſt modò propè Oppidum Cappellæ parua ſylua, quæ, corrupto vocabulo, Agnano dicitur, buxis, fruticibuſque conſita, herbis inſupèr peregrinis ad medelam aptis, & præcipuè albo dictamo abundans. Ibi autem inhabitaſſe Medeam, templum, lucumque illi ſacratum inferiùs dicemus. At de Marſo Circes filio commẽtum totum eſſe à Circæo Promõtorio vbi inſediſſe creditur, ſuſpicatur Cluuerius,vt ex celebritate illius celebrior origo monſtraretur, ſicque Veteres conſueuiſſe recitat Liuius. Datur hæc venia antiquitati, vt miſcendo humana Diuinis, primordia Vrbium auguſtiora faciat, & ſi cui populo licere oporteat, conſecrare origines ſuas, & ad Deos referre Auctores. Sed an arte medica, herbarumque potentia, an veneficijs, & incantationibus, an inſita à natura poteſtate venena contenderent, ſerpenteſque domarent incertum eſt, vtrauis autem virtute, & ſcientia poſſibile Auctores demonſtrant, ſic Virgilius

Angitia ſylua.

Cluuer.to. 1.cap. 15. de Antiq. Italiæ.

Liu. lib.1.

Virtutes in ſerpentes an a natura?

Vipereo generi, & grauitèr ſpirantibus hydris,
Spargere qui ſomnos,cantuque,manuque ſolebat,
Mulcebatque iras, & morſus arte leuabat;
Sed non Dardaniæ medicari cuſpidis ictum
Eualuit, neque eum iuuere in vulnera cantus
Somniferi, & Marſis quæſitæ in montibus herbæ.

Virg. 7. Æneid.

Sunt

Sunt vndique ſalutiferæ herbæ per loca, & ſicut Regio ſerpentibus abundat, ità & antidotis, à diuina etenim prouidentia factum eſt, vt non longè à venenis remedia abſint.

Serpentũ copia veneno carentium. In partibus, quæ circa Fucini lacum, & in radicibus montis Pinnæ præcipuè tanta adeſt Serpentum copia, vt æſtiuo calore ex monte ad aquas deſcendere, & glomerati velut vitium faſciculi in ſaxis, lacuſque ſcopulis conſidere inſpiciantur; & quamquam veneno careant, habent tamèn fætorem adeò lethalem, vt veneno poſſit æquiparari. Quod experimento noſtra hac tempeſtate in cuiuſdam Religioſi perſonam didicimus. *Eorũ fætor veneno haud abſimilis.* Is ex ioco æſtiuis horis, quibus è cauernis egrediuntur, baculo quos poterat, necare delectabatur, continuauit per æſtum iocum, donèc halitibus, & olfatu eorum tabefactus in morbum paulatim incidit, qui in dies creſcens protrahebatur, & in caſſum medicamina ruebant, donec, relata medicorum iudicio ad venenum cauſa, curaretur; quod & alijs pleriſque, qui eos capere, aut occidere frequentabant euenit. *Terra inſtar Samiæ.* Et ex eodem monte Terra inſtar Samiæ (quæ vulgò terra ſigillata nuncupatur) effoditur, quæ mira virtute venena ſuperat, & longè melior illa, quæ ex Hetruria, & Græcia venit à peritis iudicatur. Dicunt quod vas ex ea conflatum, ſi venenum recipiat, frangatur; Cæterum hanc poteſtatem non à Circe, ſed à Medea accepiſſe teſtatur Silius. *Sil. lib. 8.*

.... Ac Marſica pubes
Et bellare manu, & chelydris cantare ſoporem,
Vipereumque herbis hebetare, & carmine dentem,
Aeetæ prolem Angitiam mala gramina primum
Monſtrauiſſe ferunt, tactuque domare venena.
Et lunam excuſſiſſe Polo, ſtridoribus amnes
Frenantem, & ſyluis montem nudaſſe vocatis.

Sicque edocti antidota herbarum, aliorumque mineralium, quibus Regio iſta abundat, venenoſos ſerpentes angebant, non fine tamen magicæ artis auxilio, qua præcipuè pollebant, vtrumque enim Sil. & Ouid. illis tribuit. *Ouid. 2. de Arte.*

Non faciunt, vt viuat amor Medeides herbæ,
Miſtaque cum magicis Marſa venena ſonis.

Magijs enim, & carminum potentia poſſibile fertur à cauernis exire compelli, non quidem naturali virtute verborum, aut quod animalia intellectu carentia incantationes intelligant, & perſcrutanti obediant vt quidam adducti auctoritate Pſal. 57. crediderunt: furor illis ſimilitudinem ſerpentis, & ſicut aſpidis ſurdæ obturantis aures ſuas, quæ non exaudiet vocem incantantis, & venefici, incantantis ſapienter. Et *Pſ. 57.*

Pli-

Plinius, Non pauci credunt, inquit, etiam ſerpentes incantari, & hunc vnum illis eſſe intellectum, contrahique Marſorum cantu, etiam in nocturna quiete. Attamen hoc diabolica fraude, non quod ſenſum verborum ſuſcipiant, accidit; vt homines talia aſpicientes facilius ad præſtigia inducantur, & artibus malis imbuti alios retrahant à veri Dei cultu, pro ut Sanctus Auguſtinus, Non quod potuiſſent, inquit, audire, & intelligere ſerpentes verba Marſorum, vt illis incantationibus proſiliant plerùmque de latebris, etenim illic diabolica vis operatur. Nec aliter euenire poteſt, ſiquidem nec credibile eſt ſecundum rerum naturam, vt ad vocem incantantis proſiliant, cuius non percipiunt ſenſum; ſic Horatius *Plin. lib. 28. cap. 2.* *S. Aug. lib. 11. ca. 38. in Gē.* *Horat. od. 17. Epod. lib.*

> Ergo negatum vincor vt credam miſer,
> Sabella pectus increpare carmina,
> Caputque Marſa diſſilire nænia.

Qualis qualiſque fuerit, tantæ apud omnes eorum virtus erat æſtimationi, vt Eliogabalus Imperator, quatenus ſuæ feritati ſatisfaceret, cùm ad ſpectaculum populum conuocaret, per Marſiæ gentis Sacerdotes ſerpentes collegiſſe feratur, eoſque ſubitò ante lucem, vt ſolet populus ad ludos celebres conuenire, effudiſſe, multoſque afflictos morſu, & fuga perijſſe, vt teſtatur Lælius Capitolinus, & Lampridius; Fauſtus itèm Præſes ad Sanctam Virginem Anatoliam euertendam, Marſum incantatorem acciuit, vt ſerpentum morſibus Martyrem afficeret; Quod & in Sanctum Pompeium Fortunatus Præſes egiſſe narratur à Surio, cuius hiſtoriam alternis hexametris, pentametriſque complexus Pompeius Sarnelli ſic cecinit: *Surius tō. 2. quarto id. Apr.*

> Iniungit Marſis, chelydros cantare peritis,
> Vt magicis curent agglomerare ſonis
> Aſpides, Excetras, Præſteres, Dipſadas, hydros,
> Et quicquid torto pectore ſerpit humi.
> Carmina iam ſentit coluber, Seps, Vipera, Enydris,
> Et geminum tollens Amphiſibæna caput.
> Senſuri meliùs Pompeij carmina, ſigno
> Qui valeat cunctos exuperare Crucis.

Pompeius Sarnelli in Epig.

Neutrum tamen impoſſibile eſt, ſiquidem & venena vinci, & magijs ſuperari monſtrauimus, ſed nec ſpernenda eſt naturalis facultas, cum in Helleſponto ſimile hominum genus vixiſſe legatur, qui Ophiogenes appellabantur, & in Africa Pſylli, & in inſula Cypri Oblogones, niſi inter fabulas annectamus; Attamen in hac noſtra Regione in Terra Biſignæ D. Paulus Ciarallus tunc Archipresbyter, & omnes de eius fami- *Ophiogenes. Plin. lib. 7. cap. 2.*

Google

familia, qui ab antiquis Marſis originem trahere profitentur, abſque vlla læſione ſerpentes capiunt, morſuſque eorum oris ſaliua ſanant, & in dextero humero ſerpentis effigiem impreſſam ex Matris vtero præferunt, eandemque virtutem in omnium hominum ſaliua, ſi à ieiuno proijciatur in ſerpentes, ineſſe teſtatur Plinius his verbis. Et tamen omnibus hominibus contra ſerpentes ineſt venenum, feruntque ictu ſaliuæ, vt feruentis aquæ contactu fugere; quòd ſi in fauces penetrauerit etiam mori; idque maximè humani ieiuni oris. Quod ex quadam naturali diſconuenientia compoſitionis humorum vtriuſque animalis prouenire demonſtrat Galenus, Aliqua animalium, inquiens, conuenientia inter ſe, ſuoſque habent; aliqua non ſolùm conuenientia ſed etiam quæ ſe mutuò corrumpunt, veluti homo, atque vipera, quorum vtriuſque ſaliua alteri eſt pernicies. Hanc enim conuenientiam, & ſimpathiam, & mutuum etiam odium non ſolùm hominibus, ſed alijs animantibus Altiſſimus dedit, ſic apes portantes venena, non moriuntur, vt docet Plinius, qui, Mirum tamen eſt, inquit, apes venena portantes, fingenteſque non mori, niſi quod illa domina rerum omnium hanc dedit repugnantiam apibus, ſicut contra ſerpentes Pſyllis, Marſiſque inter homines.

Hominis ieiuni ſaliua ſerpentes necat. Plinius lib. 7. cap. 2.

Galen. de temp. cap. 6.

Plin. lib. 21. ca. 13. in fine.

Vt cumque ſit, non imputandum genti noſtræ ſi magijs operam nauabant, tempore enim illo Incantatores diuinatores, quaſi res Diuinas tractantes, appellabantur; plurimumque antiquitas arti tribuebat, & in magna veneratione illius Profeſſores habebantur, cuius arcana Sacerdotes, & Reges callebant, & apud omnes Nationes, vt diuina notio colebatur non ſolum apud gentes, & Ægyptios, vt ex illis Exodi verbis: Vocauit autem Pharao ſapientes, & maleficos: & fecerunt etiam ipſi per incantationes Ægyptiacas, & arcana quædam ſimiliter. Proiecerunt que ſinguli virgas ſuas, quæ verſæ ſunt in dracones. Sed & apud Hebræos, quibus erat veri Dei cognitio, cultuſque; ſic quippe Saul eorum Rex per Pythoniſſam ſpiritum Samuelis euocandum curauit.

Exod. cap. 7.

Regum 1. cap. 28.

De Marſya Lydio

CAP. III.

Strabo lib. 5.

QVo nam pacto Italia Tyrrhenia dicta ſit, recitat Strabo ſic: Tyrrhenos itaque quos Romani Hetruſcos appellant, atque Tuſcos Græci, Hoc nomine dixerunt à Tyrrheno Atyos filio, qui ex Lydia Colonos hanc in Regionem (ſicuti creditur) dimiſit. Atys enim ex progenie Herculis, & Omphales vnus, cum ſterilitate, & fame Populum emittere cogeretur, e duobus filijs (forte iacta) lydum quidem

dem Regni Succeſſorem tenuit. Tyrrheno autē maiorem applicans Populum foras abire iuſſit, hanc ille tandem ingreſſus oram de ſuo vocauit nomine Tyrrheniam, cumque ædificandis Vrbibus Tarcontem præfeciſſet, à quo Tarquinij nomen recepit, Ciuitates duodecim condidit, & ab eo Tarconte Haruſpicinam diſciplinam Hetruſcis traditam ferunt, ad quē teſte Solino à Marſya lydorum Rege legatum miſſum Magalē Caci comitē tradunt, quem vinculis mācipatum, cum tandem ſoluiſſent, is ad loca vnde venerat reuerſus, & validioribus præſidijs regiones, quæ circa Vulturnum, & Campaniam ſunt occupat, cumque nimis audax ad loca, quæ Arcades tenebant, manus extenderet, ab Hercule victus in Sabinos ſe recepit, illoſque Sacrorum rituum cognitionem, & haruſpicinam artem edocuit. *Solin. cap. 8.*

Hunc etiā non lydium, ſed Pelaſgum fuiſſe aſſerit Cluuerius; Siquidem Pelaſgi ipſi, & alij Græci, Italiam petierunt, Duce Oenotrio Lycaonis filio, & Peucetio fratre, à quo Oenotriæ, & Apuliæ Peucetiæ nomen datum, qui auxilio Aboriginibus fuerunt, & ſubiugandis finitimis, & ædificandis Vrbibus, permiſtique cum illis diuerſas Colonias extruxiſſe referuntur ab Halicarnaſſeo. *Cluu. de Antiq. Italiæ to. cap. 15.*

Oenotrius autem à Græcia migrauit ſui patrimonij portione non contentus; Cum enim XXII. filij Lycaoni eſſent in totidem partes agrum Arcadicum diuidi oportebat. Hanc igitur ob cauſam Oenotrius relicto Peloponneſo, claſſeque parata, Ionium mare traiecit, vnàque Peucetius vnus è fratrum numero; & paulò poſt multas Vrbes partim antè à Siculis habitatas, partim verò à ſe ædificatas incolebant Pelaſgi, vna cum Aboriginibus. *Halicarnaſſ. lib. 1.*

Longo etenim bello à Siculis Aborigines vexati, & cum ſine muris montana loca vicatim habitarent, Pelaſgorum auxilio, illis expulſis, eos in conſortium receperunt; ſimulque extructas, & munitas Colonias erigere cæperunt, licet Pelaſgi maritima, vt plurimum loca inhabitarent, vt pro ſua ipſorum cum cognatis, & auctoribus propinqua ſocietate ſanguinis, perpetuo fædere, & ſocia communione munirētur, ideòque ea loca vitanda Troiugenis Vates indixit, vt apud Virgilium. *Virg. 3. Æneid.*

> Has autem terras, Italique hanc litoris oram
> Proxima, quæ noſtri perfunditur æquoris æſtu
> Effuge; cuncta malis habitantur mænia Graijs.

Quod & Silius innuit: *Sil. 8.*

> Ante, vt fama docet, tellus poſſeſſa Pelaſgis.

Vndique prope ad hanc Terrarum Orbis victricem, omniumque rerum opulentam diuitem gentes concurrebant. Sicque nouis perſæpè Habitatoribus auctam diuerſarum nationum, aut retinuit aut expulit

Plin. lib. aduentantium habitatorum multitudinem, vt Plinius teſtatur, his ver-
3. cap. 5. bis: Colonis perſæpè mutatis, tenuerunt alij, alijs temporibus Aborigines, Pelaſgi, Arcades, Siculi, Veneti, Rutuli.

Iam verò cum hoc Tarconte Duce, quem è lydia miſſum volunt, huc aduentaſſe Tyrrhenorum multitudinem, ab eoque duodecim Ciuitates conditas, lydoſque accolas Regionis affirmarunt; præcipuè cum, vt ait Strabo, lydi ipſi mutato vocabulo Tyrrheni appellabantur, ſumpta etiam occaſione legationis Magalæ ab Marsya lydorum Rege ad eum miſſi, quem in loca proxima noſtris fruſtratis vinculis, ſe receptum imperaſſe, nomenque ex ſuo Regioni dediſſe, ferũt, & quia magna ſimilitudo nominis vtriuſque fuiſſet, auctorem gentis Marsyam voluerunt, à quo etiam, vt Solinus refert, Archippa Oppidum conditum eſt.

Regem etiam hunc Marsyam, Phrygium plerique volunt ex proximitate lydiæ cum Phrygia, eſt enim ita contermina, vt fines con-
Strabo lib. 13. fundãtur vtriuſque, nec vna ab alia facile diſtinguatur, teſte Strabone. Sicque canit, de eo Silius.

Sili. lib. 8.

Sed Populis nomen poſuit metuentior hoſpes
Cum fugeret Phrygios transæquora Marſia Crenos,
Mygdoniam Phæbi ſuperatus pectine loton

Quem Tibicinem inſignem, tibiarumque modulatorem affirmat, primumque qui adiunctis calamis geminam, multiplicemque tibiam inuenerit, ſic Plaut.

Lydios modulos Amphionem
Vox lacerat gratos tibiæ Sonos

Cum aliòquin Palladi referatur, eamque à ſe poſtea abiectam ob deformitatem, quam fæmineo vultui modulando inducebat, Marsyas poſtea reperit, & ſe inuentorem gloriabatur; quamobrem animi elatione ſuperbus Apollinem ad certamen prouocauit, à quo iterùm
Apollod. lib. 1. victus propria pelle excoriatus pœnas dedit, cuius rei ſeriem, & Apollodorus recitat, & ſic cecinit Ouidius:

Ouid. 6. faſt.

Prima terebrato per rara foramina buxo
Vt daret effeci tibia longa ſonos.
Vox placuit, faciem liquidis referentibus vndis
Vidi, & virgineas intumuiſſe genas.
Ars mea non tanti eſt, valeas mea tibia, dixi,
Excipit abiectam ceſpite ripa ſuo
Inuentam Satirus primùm miratur, & viſum

Ne-

Neſcit, & afflatam, ſenſit habere Sonum.
Et modo dimittit digitos, modo concipit auras,
Iamque inter Nymphas arte ſuperbus erat.
Prouocat, & Phæbum; Phæbo ſuperante, pependit
Cæſa receſſerunt à cute membra ſua.

Huius certaminis locus Celena Vrbs ſignatur, à qua non longè, lacus imminet, qui calamos gignit ad tibiarum linguas idoneos, & ab eo Marſiæ, & Meandri fluminis fontes emanant, quem fabulantur lachrymis Nympharum Marsyæ caſum plorantium exortum Ouid. VI. Metamorph. *Ouid. 16. Metomorph.*

Marsia nomen habet Phrygiæ liquidiſſimus amnis
Cuius aquas Meandro iungi canit Lucanus.
Qua celer, & rectis deſcendens Marſia ripis
Errantem Meandrum adit, miſtuſque refertur.

Originem huius fabulæ ad hiſtoriam confert Paulus Marſus, effingitque Marsyam magnum Regem Aſiæ fuiſſe, cumque de Regno cum Apolline altercantem bello victum, fractumque Regno cedere, & propria relinquere compulſum, Italiam petiiſſe, & in hac noſtra regione Sedem cum ſuis poſuiſſe, & Colonias extruxiſſe, eiſque nomina à locis à ſe antea poſſeſſis dediſſe, cumque trux, hiſpidus, multibarbus, & pilis obſitus eſſet, vultumque, & aſpectum ferinum haberet, Satirus effingitur, tibiarumque certamine victus cantatur, nam Marſiæ lacus propè quem victus recitatur, calamis abundat, vt Strabo teſtatur, Hoc in loco, inquiens, de Olympo Marsyaque conficta eſt fabula, & de contentione, quam Marsyas habuit cum Apolline, imminet lacus quidam, qui calamum gignit, ad tibiarum linguas idoneum. *Paul. Marſ. in 6. faſt. Ouid.* *Strabo lib. 2.*

Et ad hoc ſuum inuentum, nomenclaturam locorum accommodat. Siquidem hac victoria Celenam in Phrygia Ciuitatem nobilitat, de qua Lucanus.

. . . Quo tua munera Pallas
Lugent Damnatæ, Phæbo victore, Celenæ.

Et Liuius inquit:
Eſt etiam in Marſis Celanum oppidum, ſunt in Aſia, Apamea, Arranum, Ortigia Inſula, Lycia, & Cappadociæ regna, montes Cariæ, Curriculum, & cætera loca, quarum in hac Regione nominis ſimultate illis ſociari ſuſpicantur, eaque omnia à Marsya ex priorum locorum dominio tranſlata, & denominata fabulantur, nec tamen fictio veriſimilitudini accommodari poteſt. *Liu. lib. 38*

De Marro Duce, & Primis Marſiæ Terræ habitatoribus.

CAP. IV.

Diodor. Gram. lib. 10. cap. 2.

ADditur, & quidam Marrus, liberi comes, quem Diodorus Grã. genti noſtræ nomen dediſſe opinatur, eaque de cauſa ſtatuam, aramque ſacram libero Marti conſecraſſe, illamque Romanos, illis deuictis, ad Vrbem aſportaſſe, quod pariter figmentum ad operis oſtentationem non ad veritatem allatum putamus, Siquidem ſæculorum ſerie, & annorum curriculis Priſcorum facta deleta ex hominum recordatione ita exciderunt; vt certum quid de illis affirmare haud poſſibile exiſtimetur, niſi æuo teſtante, ad id quod vero proximum oſtenditur fides accommodetur, quo argumento vſus Philippus Cluuerius Marrum Ducem auctorem noſtræ gentis affirmat, à quo Marruuium Oppidum, Regionis olim caput, de quo Silius.

Cluu. de Antiq. Ital. to. 1. cap. 15.
Silius lib. 8.

Marruuium veteris celebratum nomine Marri
Vrbibus eſt illis caput.

Eò etiam precipuè quod Virgilius Archippum Regem Marruuiorum nominat.

Quin, & Marruuia venit de gente Sacerdos.
Archippi Regis iuſſu.

Virgil. Æned. 10.

Aliumque regnantem nomine Rhetum X. Æned. recitat.

Hinc Helenum petit, & Rheti de gente vetuſta
Anchemolum talamos auſum inceſtare Nouercæ.

Rheti fabulã alibi non ſe inueniſſe teſtatur Seruius, ſed quod Alienus ex Græcis deductam volet; fictumque Rhetum Marſorum Regem, Caſperiam, quam ſecundò duxerat vxorem, ab Anchemolo filio ſtupratam cum cognouiſſet, illum inſequens ad Turnum confugere coegit, & ex hinc natam Poetis occaſionem effingendi gentem Marſorum ex Phrygio Duce denominari; nam Rhetheum in Troade Phrygiæ oppidum eſt, & Caſperia oppidum Sabinorum vt apud Virgilium.

Virgil. 7.

Caſperiamque colunt, Foruloſque, & flumen Himellæ.

Sil. 8.

& Silius.

Hunc

Digitized by Google

Hunc Amiterna Cohors, & Bactris nomina ducens
Caſperula, hunc foruli magnaque Reate dicatum
Cœlicolum Matri . . . .

Sicut & Peligni à Solymo Phrygio Duce ſe originem ducere profitentur, ita Ouidius. *Ouidius 4. faſtorum.*

Huius erat Solymus Phrygia Comes vnus ab Ida
A quo Sulmonis mænia nomen habent.

Et vtraque eadem ratione Sabinorum prolem nonnulli exiſtimarunt, ſic Ouidius. *Ouid. 3. faſtorum.*

Et tibi cum prauis miles Peligne Sabinis,
Conuenit Huic Genti quartus vtrique Deus.

Eò etiam præcipuè quod Caſperula in Sabinis ſit, & quod vtriuſque gentis communis erat Sermo, hernice, enim ſaxa Sabini, Marſique vocant, ſic Seruius ad Virgil. cumque etiam, & Herculem communem cum illis Deum colant, quem illi ſuum auctorem venerantur. Silius. *Seruius ad 8. Virg. Silius 8.*

Ibant, & læti pars ſanctum voce canebant
Auctorem gentis, pars laudes ore ferebant
Sabe tuas, qui de Patrio cognomine primus
Dediſti Populos magna ditione Sabinos.

Et in mea ipſius Patria lapis adhuc ſupereſt, dedicationem apricorum Herculi tutelari factam atteſtans, cuius verba hic tranſcribere ad firmitatem argumenti indicauimus.

HERCVLI. DEO.
MILITES. APRICA.
CECILIANVS.
MAG. CVRAVIT.
C. SALTATORIVS. C. F.

Itaque à Marro Duce primum Marrubij ſeù Marruuij, poſtmodum (attrito vocabulo) Marſi ſunt appellati; quod non ita affirmamus, vt primas Colonias ab eo inuectas credamus, cum multò ante à filijs Noè Italiam, & hanc noſtram pariter Regionem habitatam fuiſſe conſtet, & ab alio etiam Duce antiquitus denominatam, & ab illo forſitan nomen immutatum, vt propagatione Vniuerſi Orbis refert

Flau. Ioſeph. antiqu. Hebr. lib. 1. fert Flauius Ioſeph Hebræus poſt confuſionem linguarum contigiſſe, nam gentes ſermonum varietate perturbatæ ex ſuprema ordinatione præmoniti, ne vacuus habitatoribus Orbis exiſteret, diuerſas plagas inhabitare cæperunt, quod & diuinæ ſcripturæ teſtimonio comprobatur in Geneſi, in qua numerum filiorum Iaphet recenſendo Gen. cap. 10. dicitur. Porro filij Gomer, Aſcenez, & Riphath, & Thogorma filij autem Iauan, Eliſa, & Tharſis, Cetthim, & Dodaznim. Ab his diuiſæ Gen. cap. 11. ſunt Inſulæ gentium in regionibus ſuis vnuſquiſque ſecundum linguam ſuam, & familias ſuas in nationibus ſuis, & in ſequenti capite. Atque ita diuiſit eos Dominus, ex illo loco in vniuerſas terras, & ceſſauerunt ædificare Ciuitatem.

Cethim, ſeù Kithim ex interpetratione LXX dicitur Italia, cuius Regiones Colonijs vbique erectis, à Ducibus nomina ſortitæ fuerunt, & qui poſtmodum aduentarunt, vt æternitati ſeſe adſcriberent (prioribus immutatis) de ſuo dederunt, quod paritèr in hac noſtra Regione contigiſſe ſuſpicamur. Siquidem primò Marrubij, à Duce Marro, antiquata veteri denominatione, vel à Mari (ſi ab etymologia licet argumentum ſumere) denominari cæperunt, vt placet Seruio ad illud Virg. Aen 7. Virgilij: Quin & Marrubia venit de gente Sacerdos.

Vbi Marrubij, inquit appellantur, quaſi circa mare habitantes, propter paludis magnitudinem, quanquam alij Marrubios à Rege dictos volunt.

Neutrum eorum tamen non diſplicet. Certè enim primi habitatores non alij quam Aborigines fuerunt, ipſiuſque Noè magni Nepotes, ſiquidem, & ipſe cum Titea magna vxore Italiam (relinquendo Armeniam habitatoribus repletam) naue aduectus, oram Tiberis penetrauit, vt Titea Aterni: & ab ipſis Colonias non paucas inuectas Pe- Leo Caſella de primis Ital. habitatoribus. trus leo Caſella de primis Italiæ habitatoribus aſſerit. Aduenit mens Ianus placida exceptus Tiberis vehitura, quicum & noui Aborigines. Aduenit, & Veſta mari ſupero ad Aterni oſtia, cui montana magis, & illius fluminis placuere fontes, & poſtmodum cum neceſſariò Coloniæ deducendæ eſſent, ex vtriſque Aboriginibus, & Veſtinis eadem ratione, qua & depoſiti erant deducebantur, ſiuè per Apennini, vt diximus, propinquiores ſinus, ſiuè per ceteros montes, & litoralia, quo- Beroſus lib. 3. Ioã. Rotinus Antiq. Rom. lib. 2. cap. 4. rum portus clauſerant, Ianigenarum Cuſtodibus ſcilicet per Colonias communitos.

Antiqui enim Noemum Ianum appellarunt, quem bifrontem effinxerunt, cui & Saturni nomen etiam indixerunt, de cuius nomenclaturæ ratione plura Cicer. de natura Deorum, & Macrobius in Saturnalibus, eique (vt aſſolebant) homines noua promebant, & rerum ſingularitate inſigniti diuinos honores exhibebant; & quod ad hanc no- Dionyſ. Halic. lib. 1. ſtram orã peruenerit, & Colonias inſtruxerit clarè teſtatur Dionyſius Halicarnaſſeus, qui enumerando illa, quæ ſuo æuo extabant. Oppida ait

ait,in quibus Aborigines habitarunt patica ſupererant ætate mea: maxima eorum pars bello, alijsque peſtiferis calamitatibus oppreſſa, deſolata eſt.

Et poſt recenſita aliqua ſubiungit. Oſtenditur, & quædam Inſula, cui nomen Iſſa palude cinta, quam abſque munitione manufacta Incolæ cænoſis, ac paluſtribus aquis freti, tanquam mænibus, habitaſſe feruntur; Iſſæ proximum eſt Maruuium in intimo eiuſdem paludis receſſu ſitum, diſtans quadrageſimo ſtadio à Septem aquis, quæ ita vocantur.

Maruuiū ſimplici, r, ſcribit Halicarnaſſeus, vtpotè à Mari dictum, ſic lib. 1.

Ad hæc etiam refertur illud Virgilij, de gente vetuſta. Ioachim Vadianus in abbreuiatura Geographiæ Italiæ, vetuſtiſſimam gentem Marſorum appellat, à quibus, & Marucini originem trahere gloriantur, vt eruditiſſimus Lucius Camarra in ſuo Theat. antiquo profitetur in cuius etiam rei teſtimonium in ipſa mea Patria nobile Iano dicatum erat templum, cuius veſtigia hac mea ætate ſupererant, cum Apoſtolo Bartholomæo nouum ex illo ædificaretur; & ærei nummi non pauci effigie Iani bifrontis ex vna facie, & ex aduerſo Nauis roſtratæ, cum Fucinus lacus eructat, inueniuntur.

lib. 1. cap. 1. & 2.

Satis ſit vetera recitaſſe, vt habentur, quæ cum, vt vera aſſerere, non audeamus, veriſimilia tamen dicimus, ita Iuſtinus. Sunt hæc ſimilia veri, non vera; Potuit, & ſic argumentari. Saturnus cum potentiſſimus Rex eſſet ad retinendam Parentum ſuorum memoriam, nomina eorum Cœlo, terræque dediſſe, cum hæc prius alijs vocabulis appellarentur.

Iuſt. cap. 11.

De fortitudine Marſorum, & fædere cum Romanis inito.

CAP. V.

NOn minus genere, quam fortitudine gens noſtra inter Italiæ Populos emicuit, etenim, & animi vires ad aduerſa depellenda, & corporis robur ad ardua capeſſegda Auorum hæreditas fuit, vnde Mantuanus Vates non vulgari illo encomio extulit, cum cecinit.

Virgil. 2 Georg.

Hoc genus acre Virum Marſos, pubemque Sabellam:

Et non in ignauiam proſtrati, ſed armis, & militari diſciplinæ operam dando, veramque Hoſtibus oſtentarunt, plùs viribus, artiſque peritia, & diſciplina belligerando, quàm armis fidendo, quam laudem Conſul Poeta tribuit, cùm inquit.

Ac

Silius lib. 13.

. . . . . Ac Marſica Pubes
Et bellare manu, &c.

Et ſpectata virtute adeò celebris fuit, vt etiam remotis gentibus timorem incutere nouerit, quod Horatius ſic canens affirmat

Horat. lib. 2. ode 20.

Me Colchus, & qui diſſimulat metum
Marſæ Cohortis Dacus . . . .

Et à Romanis ipſis, qui ſua potentia Orbem penè ſuperarunt, ob hanc vnam gentē ad excidiū propè deuenitur, vt idem ipſe in Epod. teſtatur.

Hor. Epod. lib. od. 17.

Suis ipſe viribus Roma ruit,
Quam neque finitimi valuerunt perdere Marſi,

Et quanquā nō numeroſa propago, ſed exigua eſſet Natio, nec amplum terræ ſinum impleret, non ſolum apud Exteros, ſed penes ipſos Orbis Victores, ſiuè pro ipſis, ſiuè contra ipſos arma ſumpſit, & ſtrenuitatis ſuæ nomen ampliauit, de qua Strabo. Hæc autē Natio, ait, exigua eſt quidem, cæterùm fortitudine conſpicua, oſtentata Romanis eorum ſæpiſſimè virtute; primùm quidem cum aduerſus eos bellum gerebant, ſecundò cum ipſorum militiæ ſocietatem inibant, Tertiò cum & libertatem, & Ciuitatis communionem aſſequi volentes, repulſam paſſi deſciuerunt.

Strabo lib. 5.

Proprium, & peculiare Marſorum ſemper fuit vincere, & hoſtes ſuperare; gens quippè aſſueta armis, & animi ferocia cum habitudine corporum iuncta, & conſtanti virtute quorumcumque hoſtium potentiam parum timendo, ad aſpera, & periculoſa rerum certamina properabat, & ſic ſpectata eorum virtus erat, vt quamquam in ipſa Romanæ Reipub. iuuentute, pro ea tuenda, ampliandaque delectus Militum haberetur, tamen fortiſſimorum virorum noſtrorum legionem deligebant, quam Albæ ad quæque paratam ſemper habebant, de qua Cicero in Philippicis: legio, inquit, Marſica Albæ conſtiterat in Municipio fideliſſimo, atque fortiſſimo, & alibi, Albæ conſtiterunt in vrbe opportuna, munita, propinqua, Huius Marſiæ legionis legio &c.

Cicero Philip. 3. & Phil. 4.

Et in orbis dominium, ad Barbarorum impetum retinendum ferociamque debellandam trāſmittebantur, cuius tribunatum antequam ad faſtigium inueheretur Imperator Claudius II. in Illyrico geſſit. Habebant autem ad certamina permagna, & præcipua ſcuta, quæ decumana appellabantur.

Varro lib. 6. cap. 22.

Sic Varro: Samnitibus, ait, ſcuta ad ſummum æquali faſtigio, in imo verò arctata; Marſis ampliſſima, quæ decumana dicta ſunt; quæ Feſtus Albentia vocat; Albentia ſcuta dicebantur, quibus Albenſes, qui ſunt

Mar-

Marſorum genere vſi ſunt, hæc autem decumana vocabantur, quod eſſent ampliſſima, vt decumani fructus.

Decebat enim fortes armis etiam præcellere, vt præcipua eſſent, cui præcipua erat virtus, & fortia fortibus darentur, robur enim fortiſſimorum Virorum eos Breuiator Liuij appellat. Quorum virtutem cùm ſpectatam haberent Romani, in ſuam ſocietatem, amicitiamque deuinxerunt, quæ ſolum inter bonos, conſimileſque contrahitur, paria enim virtutis ſtemmata vtrique, ideoque animorum coniũctio facilis, vt firma, nec inutilis, aut inoperoſa illis fuit, quippe quantum adiunctis Marſorum armis profecerint, imperium, Ditionemque dilatauerint, ex ſequentibus demonſtrabitur. In geſtis eorum Princeps ipſius Hiſtoriæ Romanæ (meo quidem iudicio) primum gentis noſtræ mentionem facit, cum belli Volſcorum narrationem protrahit anno ab V.C.ccc.XLVI. Cum Æqui, Volſcique agrum latinum, & Hernicum prædarentur, & ad occurrendũ prædationi, habito militum delectu, exercituque comparato venerunt ad arma, vnoque certamine Æquis, Volſciſque victis, ad nos vſque victricia arma tranſierunt, ſic Liuius refert. Victor Exercitus depopulatus Volſcum agrum, Caſtellum ad lacum Fucinum expugnauit, atque ex eo tria millia hominum capta. *Liuius lib. 4.*

Ad lacum Fucinum Marſi tantumodò incolunt, circumſtant enim vndique; ideò nullus dubitationi locus eſt, Caſtellum expugnatum Marſorum fuiſſe.

Quid verò poſt hæc egerint Marſi, quemque fecerint belli finem Liuius non recenſet, iacturam tamen hanc æquo animo tuliſſe, iniuriamque inultam reliquiſſe, auitæ Virtutis oblitos, non facile credimus; veriùs tamen fortunam belli varijs certaminibus tentaſſe arbitramur, quæ tempus abroſit, non enim omnia, quæ geſta ſunt poſteris remanſerunt, multa enim temporis iniuria, & Hiſtoricorum deperditis voluminibus aboleta deſiderantur, quæ ad Hiſtoricam narrationem, & veritatem prodeſſent; ſunt & ipſius Liuij, Taciti, Polybij, aliorumque antiquorum mutilata, vix enim fragmenta habemus. Vnde Ouidius ſic contra edacitatem temporis exclamat. *Ouid. Metamorph. lib. 15.*

Tempus edax rerum, tuque inuidioſa vetuſtas
Omnia deſtruitis, vitiataque dentibus Æui.
Paulatim lenta conſumitis omnia morte.

Credibile tamen eſt, hac occaſione inter eos bellum exortum, & ex eo mouemur, quod poſt hæc ſocietas arguitur ex Liuio lib. 8. conſenſit, & ſenatus in bellum, Conſuleſque duobus ſcriptis exercitibus per Marſos, Pelignoſque profecti, adiuncto Samnitum exercitu, ad

Digitized by Google

Capuam, quo iam latini, ſocijque conuenerant, caſtra locarunt.

Dum enim patiuntur pacatum exercitum per ſuum agrum duci, haud dubiũ eſt, fœdere Romanis fuiſſe ſociatos, & poſt depopulationẽ pace firmata, cum hæc acciderint anno ab. V. C. cccc. XIV conſ. T. Manilio, Torquato, & Publio Decio Mure, & ſic poſt depopulationem Caſtelli annis LXVIII. eamque fœderis ſocietatem anceps Romanorum deliberatio ad bellum Veſtinis inferendum demonſtrat, quippe cum in ſuſpicione veniſſet Veſtinos Samnitibus iungi, & patefacta deinde defectione diù hæſitatum fuit, & inter alios bellicos apparatus, nulla potior cura Conſulibus, vt ad Senatum deferretur, quam iſta, dubitabant ſiquidem Patres, ne impunitas in laſciuiam, ſuperbiamque verteretur, & alijs exempla darentur, timebant autẽ ne Marſi, Peligni, & Marrucini, quique arma non poſtponenda Samnitibus iudicabant, in eorum damnum irruerent, & proximo bello cum vicinis inito præmoniti ſocietatem, amicitiamque rumperent, ita Liuius,

Et erat, inquit, genus omne abundè bello Samnitibus par, Marſi, Peligni, & Marrucini, quos ſi Veſtinus attingeret, omnes habendos hoſtes. Quod Veſtinorum bellum cum exortum fuerit L. Furio Camillo, & Iulio Bruto Sceua Conſulibus anno V. C. cccc. XXIX. in amicitiam Romanorum, poſt relatam depopulationem Caſtelli Marſi, deueniſſe demonſtrat.

Liu. lib. 8.

Sed ea ſocietas non diuturna, ſed breui annorum curriculo diſſoluta, ea eſt humanarum rerum conditio, abſolutis ſiquidem penè annis XXII. cum bellum Samniticum Romanos vrgeret, noſtrates, iunctis armis, memorabile bellum glorioſo facinore reddiderunt, licet ſuperior Romanus exiſteret Q. Fabio Mure, Tulliano III. & P. Decio Mure II. A. V C. cccc. XLV. de quo Liuius, Cum Samnitibus, inquit, acie dimicatum, haud magno certamine hoſtes victi, neque eius pugnæ memoria tradita foret, ni Marſi eo primum prælio cum Romanis bellaſſent, ſequuta Marſorum defectione, Peligni eorum fortunam habuerunt.

Liu. lib. 9.

Primum bellum appellat Liuius, cum nullum anteà recitaſſet, & cũ aſſerit defectionem, ſequitur quod antea in fœdere erant, ſiquidem defectio eſt à fide ceſſare, & rebellem ſe reddere.

Ea (vt reor) defectionis cauſa fuit, Vlta Caudina clade, Romani poſtratis Samnitibus, paciſque conditionibus reiectis, penè biennales inducias conceſſere. Appulis, Theanenſibus, & Canuſinis æquo fœdere dato, & in exitu illius anni creatis nouis Conſulib. S. P. Nautio Rutilio, & M. Papilio Leno A. V. C. cccc XXXVIII. L. Aemilius Dictator aggreſſus oppugnationem Satriculæ occaſionem rebellandi Samnitibus dedit; cum Satriculani eſſent eorũ ſocij, ad quos tuendos exercitum compararunt, fortuna belli tentata, & abiecta ſpe tuendæ Satri-

triculæ, Poſtiam, & Pleſtiam Romanorum Socios, vt parem dolorem
hoſtibus redderent circumſederunt, tandem ſequenti anno Romani
Satriculam, Samnites Pleſtiam capiunt; ſic Liuius, Samnites, ait, Duce
amiſſo, & per equeſtre certamen tenuatis viribus amiſſa Satricula, quæ
nequaquam defendebatur ad Pleſtiæ obſidionem redeunt, intraque
paucos dies Satricula Romani per deditionem, Pleſtia per vim Sam- *Liu. lib. 9.*
nites potiuntur.

Marſi, igitur, ea occaſione offenſi, cùm Pleſtiam eorum Vrbem,
nec tueri à Romanis, nec redimi (captã ab hoſtibus) & intrà breue
tempus in Æquos eorum conterminos arma vertere viderent, recen-
tis cladis, & futuri damni timore compulſi (ne illis ſubactis) æquale
periculum ſubirent; bellum cum Romanis inſtaurarunt, iunctaque
eorum arma cum Æquis fuiſſe pacis petendæ legatio haud dubiè de-
monſtrat. Siquidem qui fortunam belli inæqualibus viribus experiri
veriti, cum numero maiores hoſtium copiæ eſſent, cominus acie di-
micare effugiunt, eo conſilio vſi, ne opprimerentur, vltra mænia Vr-
bium contegi, quo melius tueri, & difficilius exitus belli hoſtibus red-
deretur, diffuſo exercitu vnuſquiſque ad Vrbem tuendam Milites
mittit, ſed quid? non ſunt fortibus munimenta murorum obſtacula,
intra ſexaginta dies quadraginta eorum oppida capiuntur, & ad in-
ternecionem nomen eorum penè deletum, de illis Romanus trium-
phauit, deijciuntur ideò animi, finitimi Oratores pacis Romam mit-
tunt, inter quos, & noſtrates, illiſque fœdus datum, & in amicitiam re-
cipiuntur; vt Liuius, De Æquis, ait, triumphatum, exemploque eorum
clades fuit vt Marrucini, Marſi, Peligni, Frentani mitterent Romam
Oratores pacis petendæ, amicitiæque ijs populis fœdus petẽtibus datũ.

Æqui iterum ad arma, iterumque vincuntur, & renouant Romani
triumphum, exoritur interim Hetruſcum bellum, & Veſtinis pacem *Liu. lib 9.*
petentibus datur; Marſis, quibus potentia Romanorum & vicina ar-
ma ſuſpecta erant, coniunctorum Populorum deditio non parum ti-
moris iniecerat, augebatur etiam ſuſpicio ex Colonia nuper Carſeo-
li in eorum fines deducta, ne communem ſortem haberent, imminenti
malo occurrere deliberauerunt, eorumque agrum armis tueri conſti-
tuerunt, quo cognito, Romani in ſuſpicionem adducti, & ſi in ſocieta-
te erant, exercitum in eos pararunt, ne quid noui ſpecie tuitionis pro-
prij agri molirentur, & L. Maximus Dictator cum exercitu proficiſci-
tur, vnoque prælio eos fudit, & in munitas Vrbes confugere coegit;
fœdus tamen poſtea, illis petentibus renouatum, ſic fortuna ruit; eam-
que fœderis renouationem recitat T. Liuius, qui Marſorum, inquit,
agrum vi tueri nunciabatur profectus Dictator cum exercitu, prælio
vno Marſos fundit, compulſis deinde in Vrbes munitas, Miloniam,
Pleſtinam, Freſiliam intrà paucos dies cepit, & partem agri mulctatis *Liu. lib. 10*
Marſis fœdus reſtituit.

C 2 His

His varijs rerum euentibus vires,& militaris diſciplina Marſorum experimento comprobatur; timentur, vt fortes, in ſocietatem aſciſcuntur vt ſimiles, vincuntur, ſed non fertur de illis triumphus, immo vt Appianus ait, nec de Marſis, nec ſine Marſis triumphatum fuit, & poſt hæc, eorum conſtantia in omni Reipub. cætu emicuit, & ſiuè Italus, ſiuè Barbarus hoſtis Romanis fuerit, ſemper comites, ſocioſque habuerunt, excepto vnico illo ſociali, de quo inferius, cum pro libertate, & Ciuitate bellatum fuit.

Appian. lib. 1. de bello ciuil.

De Bellis antiquiſſimis.

CAP. VI.

NOn vno, aut altero bello, ſed in omni rerum periculo, ſiue appeterentur, ſiuè alios appeterent Romani, quocumque eorum ſtatus verteretur pactæ ſemel fidei perſeuerantiam, inuincibilemque animi cõſtantiam gens noſtra, ad vtramque fortunam parata, demonſtrauit, ſiquidem fidi, forteſque ſocij extiterunt, nec eorum virtutem aduerſæ fortunæ caſus deterruit, non frangitur in aduerſis Amicus, ſed roboratur, quod non vno tantum exemplo demõſtrabimus. Illud nobis primum occurrit, cum non proſpero rerum euentu cum Pyrrho Epirotarum Rege à Tarentinis in Italiam aduocato, iterum certamen eſt initum, & nouis Macedonum monſtris (quippe eo primum bello Elephantes ad pugnam euecti) Romanorum imperterrita fortitudo deiecta, & profligatis exercitibus, bina trophæa hoſtibus conceſſa fuere, non ſine Epirotarum cæde, & plurimo profuſo ſanguine, ita vt Victor proclamauerit, ſi alia pugna iterum Romanos vicerimus, omninò peribimus. Rerum Romanarum periclitantium caſus Brutiorum, Lucanorum, & Samnitum animos à Romanis auertit, Victoriſque arma ſequuti, in apertam defectionem deuenerunt. At non ita Marſi, nam inuiolabili fœderis Sacramento eorum fides firma, ſtabiliſque fuit, nec animum à ſocietate (licet aliorum exemplo prouocati) auerterunt, & ſi Victoris arma ad mænia penè Romanæ Vrbis aduecta vidiſſent, quod non obſcurè annuit P. Sulpitius Galba in concione pro bello, Philippo inferendo, recitata à Liuio. Quanto magis florentem Italiam, quanto magis integras res, ſaluis Ducibus, ſaluis tot exercitibus, quos punicum poſtea bellum abſumpſit, agreſſus Pyrrhus tamen concuſſit, & victor propè ad ipſam Vrbem Romam venit; Nec Tarentini modo, Oraque illa Italiæ, quam magnam Græciam vocant, vt linguam, vt nomen, ſecutos crederes, ſed Lucanus, & Brutius, & Sãnis à nobis defecerunt.

Liu. lib. 31

Et proſequitur Oratio exprobando deficientium infidelitatem, quos

quos ſolum antedictos appellat;nec de noſtra gente conqueritur,quæ cum in fœdere eſſet, belli ſocia fuit, quod ex alio demonſtratur.

Refectis viribus Romani, doctique qua arte vincerentur, in auctorem irruerunt, illumque ſolo cedere,& ad propria remeare coegerunt,& in eos poſt modum, qui cum Pyrrho conſenſerant arma mouerunt,inſidamque perfidiam vlciſcendo omnes ſubuerterunt, ſic Polybius. Acriter igitur huic bello inſiſtentes, Pyrrho, eiuſque copijs randem ex Italia expulſis,rurſus eos quoque, qui cum Pyrrho ſenſerant, ſubuertebant. *Polybius lib. 1.*

Nec defectionis culpa in nos refertur, quorum fidei firmitas in ſuſpicionem non venerat,nec verebantur eos ſocios,ſtabileſque Amicos permanſuros, imò tanti eorum animi ſinceritatem faciebant, vt cum timor Gallici exercitus, qui ex Alpibus ad confederationem Boiorum in Romanæ ditionis irruptionem deſcenderat, non parum animos incuteret,in Marſos,Ferentanos, Veſtinos,& Marrucinos omnis ſpes Reipub.Senatuique fuit, & eum ad occurſum aduentantium Gallorum exercitum, copiaſque dirigerent pro conſeruatione Vrbis & Senatus delectum Militum, & quos fidentiores iudicarunt habuerunt, & vt præſidio eſſent in ipſa Vrbe ſtationem decreuerunt, ijque noſtrates, & alij fuerunt,ſic Polybius, Marſorum autem, inquit, & Marrucinorum, & Ferentanorum, & præterea Veſtinorum peditum viginti millia,Equitum autē quatuor millia.Et cum punicum bellum inſurrexiſſet, & Annibal ſuperatis Alpibus in Italiam deſcendiſſet, ſocius Romanæ fortunæ Marſus miles fuit, armaque contra Afros tulit,& vt præcluderet hoſti viam ad Ticinum occurrens, in conflictu cum hoſte non ignotæ ſtrenuitatis facinora oſtendit, eoque in bello fidem,quam Romanis præſtitit,illuſtrauit, de qua Silius cecinit, *Polybius lib. 2.*

Dumque ea Gallorum Populi dant funera campo
Accitas properè caſtris in prælia Conſul
Raptabat turbas; primuſque ruebat in hoſtem
Candenti ſublimis equo, trahit vndique lectum
Diuitis Auſoniæ Iuuenem, Marſoſque, Coramque, *Silius 4.*

Et licet poſteà, Traſimena victoria elatus, Afrorum Dux Annibal (cum nequicquàm ageret in Spoletana expugnatione) per Picenum exercitum ducens,Marſos ipſos deuaſtaſſet, ij nec viribus, nec animo defecerunt; Quippe cum apud Cannas infelici rerum euentu, iterum certamen eſt initum, noſtrorum militum copiæ adfuerunt, & ad retundendum Inimicorum furorem in conſpectu aciei ſunt oppoſitæ, vt Silius inquit, *Silius 9.*

Tum

Tum minitans properè deſcribit munera pugnæ
Quique feras ſæuus gentes, aciemque Nealces
Temperat, hac ſe ſe Marſo cum milite, cumque
Samnitum opponit ſignis, & Iapyge alumno.

In quo victor Poenus adeò memorabili clade Romanos affecit, vt tres anulorum aureorum modios, quos è mortuorum nobilium manibus euellerat Carthaginem miſerit, tàm luctuoſa, & lacrymabilis pugna, & Romanis, & nobis fuit, cum & Cohors noſtra ſimul victa ceciderit, vt paulò poſt cecinit Silius

Paſſim ſigna iacent, quæ Samnis bellifer, & quæ
Sarraſtes Populi, Marſæque tulere Cohortes.

Et ſi his contrarijs auſpicijs apud Cannas Res Romanorum in magno diſcrimine veniſſet, & multi noſtrorum cecidiſſent, & ob id ex confederatis ſocij non pauci defeciſſent, vt in calamitatibus aſſolet,
Liu. lib. 22 vt Liuius, Quanto maior, ait, hæc clades ſuperioribus cladibus fuerit vel ea res indicio eſt, Quod qui ſociorum ad eam diem firmi ſteterint, tum labare cæperunt nulla profectò alia de re, quam deſperare cæperat de imperio.

Et proſequitur numerando Populos qui ad Pœnos defecerunt (Marſis excluſis) gloria ſiquidem noſtrorum eſt, non numerari inter deſciſcentes, ſed ſociari aduerſæ fortunæ ſociorum, illorumque ſtatus misereri, non aduerſari; ſuamque in hoc infelici rerum concurſu, ſinceram animi beneuolentiam demõſtraſſe æxiſtimarunt, niſi ad reparandum gloriæ monumentum, & damna recapeſſenda alacri animo ad maiora ſe præpararent; Cum enim Senatus ad oppugnandam Carthaginem exercitum conflaret, Marſi voluntariè nomina dederunt,
Liu. lib. 28 & vt ſocij calamitatum in bello Cannenſi fuere, ita militiæ ſigna ſequentes huius Victoriæ triumphi participes fierent, vt Liuius. Marſi, inquit, Peligni, Marrucini voluntaria nomina in claſſem dederunt.

Quo confirmatur in fœdere præſtitiſſe, ſi quidem non delectum de noſtratibus, vt de ſubditis, habitum; ſed cum quæ molirentur Romani innoteſcerent, ex animi arbitrio, quo fortuna tenderet, ſe ſpoponderunt, eſt & aliud eorum conſtantiæ exemplum quod afferimus.

Iam exorta erant Ciuilia bella, Cæſar, & Pompeius de primatu decertabant, obſidebant Ceſarienſes confinium, quod pro Pompeio tenebatur, noſtri ad Reipub. ſtatum animum intendentes, Pompeij partes ſequentes, in eã ſe receperunt Vrbem, in qua Domitius præfecturam gerebat. Is cum periclitari res videret, ad Pompeium ſcripſerat, vt præſto eſſet, ad quem cum reſcripſiſſet, ſe in ſummum rerum periculum non deducturum ſed ſuppetias ſtato tempore daturũ, Pertertitus

ideò

ideò Domitius diſſimulato reſponſo,fugā capere machinabatur; quod cum exercitus ex colloquutionibus cum fidentioribus perſcrutatus eſſet,& in faciem ipſius trepidantis conſilium legiſſet. Primores Milites ſeceſſum faciunt, & in quæſtionem Domitij conſilium adducunt, & vt quiſque ſuæ ſaluti conſulat, ſtatuunt; hanc ignominiæ notam effugiunt Marſi, & fugæ conſilio aduerſantes à cæteris, recedunt & vt conſtantiam,quam profitentur,oſtendant in munitiſſima parte Ciuitatis ſe recipiunt, tantaque diſſentio cum reliquo exercitu oborta fuit, vt ad arma deuenerint,nec ceſſatum à pugna, donec detecta diſſimulatione,& cognito Domitij conſilio,illum Cæſari offerunt,& in eius poteſtate Ciuitatem,ſe ſeque dederunt,cuius fortunam poſtmodum ſunt ſequuti, quod, & in ſuis commentarijs de bello ciuili lib. primo recitat.Ab his primo Marſi diſſentire incipiunt, eamque Oppidi partem, quæ munitiſſima videretur,occupant,tantaque inter eos diſſentio extitit,vt manum conſerere, & armis dimicare conarentur, poſt paulò tamen,internuncijs vltrò,citròque miſſis, quæ ignorabant de L.Domitij fuga cognoſcunt, atque omnes vno conſilio Domitium productum in publicum circumſiſtunt, & cuſtodiunt, legatoſque ex ſuo munere ad Cæſarem mittunt,ſe ſe paratos eſſe portas aperire, quæ imperauit facere,& L. Domitium viuum in eius manuum poteſtatem cras dare.

Cæſaris comm. de bello Ciu. lib. 1.

De bello Marſico, ſeù Sociali, deque cauſis vnde motum fuerit, & prodigijs ante illud exortis.

CAP. VII.

AMicitiæ, & inimicitiæ Mortalium non ſunt immortales; humana conſilia mutantur tempore,reguntur vtilitate; quæ ad viciſſitudinem vrget ratio,ex inſurgentibus nouis ad odium impellit, ceſſantibus ſcilicet, quæ animum nutriunt, vt mutuis proſequamur officijs.

Dum Populus Romanus ſuis contentus legibus inuiolata iura ſocijs ſeruauit,pax,quieſque diuturna fuit, ſic enim fœderis pacta in æquilibrio ſunt poſita, vt quæ ſocius à ſocio requirit, ipſe exhibeat, ſed cum ex proſperis fortunæ euentibus magnarum rerum ſucceſſibus elata Romanorum ſuperbia, ſeneſcente virtute, laſciuiret, cultus Iuſtitiæ,corruptis moribus,langueſceret; ad deliciarum illecebras ſolum intentus, publicarum rerum cura poſtpoſita, torpor omnia obrepſerat,Vnde primum inter Ciues contentiones, poſt modum externa manarunt bella, atque huius belli cauſam refert Diodorus Siculus in fragmentis.

Diod. Sicul. lib. 37.

Belli

Digitized by Google

Belli cauſa prima fuit, quòd Romani compoſitis, ſobrijs, & continentibus moribus, per quos tantopere creuerant, ad perniciofum deliciarum,& intemperantiæ ſtudium defciuerant; Hinc ob corruptelam orta Plebis aduerſus Senatus ſeditione, cum deinde Senatus Italorum opem imploraſſet, & ei optatum illud Romanæ Ciuitatis Ius pollicitus fuiſſet, idque lege ſancitum promiſiſſet, cum promiſſio nihil Italis præſtaretur, exarſit ex illis bellum aduersùs Romanos, conſulatum gerentibus L.M.Philippo,& Sex.Iulio Olimpiade.CLX.

Quod vt qualitèr acciderit intelligatur, repetenda paulò altius res eſt.Iam diù gens noſtra pro finibus Imperij dilatandis armis inſudauerat,& cladibus,calamitatibuſque attrita, quæ mala aduenerant, ſuſtinuerat, quot enim tot bellis ex noſtris ciciderint, ſuperiora indicarunt, obliteratis tamen fœderum placitis ad inæqualia iudicabantur, & laborum, & facinorum memoria, & auxilia in omni apparatu bellico præſtita, quibus ad faſtigium Imperium deuenerat, iam abſoleta,auctis vectigalibus, auaritiæ Dominantium inſeruire, duplicem militum numerum dare, tributa noua pendere cogebantur; Neque hoc vno tantum malo, Marſi,Italique omnes premebantur, ſed diuitum elata potentia, latifundia contra legum edicta per totam Italiam auxerat, quæ ſpoliatis antiquis poſſeſſoribus, colenda ſeruis addixerant,ob idque arua Ciuitatis, lareſque deſerere coacti; hoc vnum conſilium,in tanta rerum acerbitate fuit, in Vrbem ſe recipere, quæ Imperij domicilium erat; Cum iam deuicta Africa, Aſia, & Macedonia,penè Vniuerſi Orbis dominatu potiebatur,ibi melius, & commodius vitam ducere arbitrabantur,eoque iure vti licere, ſicque ex omni Italia concurſus migrantium ad Vrbem in dies augebatur, vt Ciuitate potirentur,quam tantopere optauerant, illiuſque Ciues aſcribi,quod tamdiù rationibus ſuis accommodatum exiſtimarunt, & de quo pluries conqueſti fuerunt, vt Paterculus, Queſtos eſſe Italicos, ait, quod cum duplici peditum, equitumque munere fungerentur, Ciuitatis tamen Romanæ expertes eſſent.

Appianus lib. 1.

Paterculus.

Siquidem A.V.C. DLVIII. M. Catone, & L.Valerio Flacco Coſſ. nouum Ius Ferentinates tentarunt, vt latini, qui in Coloniam Romanam nomina dediſſent Ciues Romani eſſent, cum autem Puteolani, & à Salerno,& Buxento aſcripti Coloni, qui nomina dederant, ob id ſe pro Ciuibus Romanis ferrent, Senatus iudicauit eos Ciues Romanos non eſſe, vt apud Liuium.

Liu. lib. xxxiv.

Quod cum ipſis denegatum eſſet, & conſilio præcaueri non poſſet hac arte aſſequi exiſtimarunt; ſedibus igitur,ac penatibus ſuis, furtim Romam traductis,clam in Ciuitatem irrepſerunt, ibique vti Ciues cenſebantur,quod & aliud malum peperit, nam qui remanſerant pro iam cenſitis,& commigratis eundem cenſum pendere, militeſque eodem numero dare cogebantur. Vnde Socij latini nominis tanto

one-

Digitized by Google

onere oppreſſi, vt Senatus huic licentiæ fræna iniĳceret, & vt in ſuas quiſque ædes redirent poſtularunt Lepido, & Flaminio Coſſ. A. V. C. D.LXVII & à Prætore Q. Terentio Culleoni Cenſori negotium datum, à quo duodecim millia latinorum Ciuitatem arripuiſſe inuenti ſunt, quibus vt ad ſuas redirent ſedes imperatum fuit, ſed cum per hoc onera non alleuiarentur, vt legis edictum eliderctur per fraudem ex- *Liu. lib.* cogitarunt. Ex alterius legis beneficio, qui ſociorum domi liberos ex *12.* ſe natos reliquerat, Ciuitatis iura potiunda concedebant? qui filios, quos habebant, quibuſcunque Romanis mancipia, ea conditione, vt manumitterent, dabant, à quibus poſtea manumiſſi Libertinorum Iura obtinebant, & ſic qui liberos ex ſe natos domi reliquerat, & qui non reliquerat Ciuis Romanus efficiebatur.

A. V. C. DLXXVI C. Claud. et T. Sēpr. Coſſ.

Poſtmodum edicto autem ſpreto, promiſcuè ſine lege, ſine ſtirpe in Ciuitatem Romanam tranſibant, exinde per aliam legationem iterū ſocij, & cum his Fregellani, Samnites, & Peligni conqueruntur, atteſtantes, quod ſi hoc permitteretur, infrà pauca luſtra oppida, agrique eorum defererentur; nullumque militem (ob defectum Ciuium) dare poſſent, vndè ex S. C. C. Claudius legem edixit, vt ſocij in ſuas redirent Ciuitates, & ne quis, Ciuitatis mutandæ cauſa, quempiam ſuum efficeret, neuè alienaret, & ſi quis Ciuis Romanus factus eſſet, Ciuis non eſſet, & ſic, ex legis præcepto, ad ſua remearunt. Hæc cum ita ſe haberent, ageretque tribunatum P. Tiberius Graccus A. V. C. *A. V. C.* DCXX. ſubleuandæ Italorum miſeriæ, patrocinium ſumpſit, & lucu- *DCXX.* lenti oratione ad populum ſtrenua eorum facta, fortitudinem, fidelitatemque recenſuit, exprobrauitque infidelitatem, & inutilem ſeruorum numerum, & diuitum intolerabilem potentiam rememorando, eò deueniſſe monſtrauit, vt ad mendicitatem penè ſocios adduxerint, quippè qui omnia in ſuam redegerint poteſtatem; nam vt eorum poſſeſſiones quæ ex agris mulctatis illis aduenerant ampliarent, omni violentiarum genere vicinos ſolicitabant, vel pecunia ad vendendas, vel vi ad cedendas, & ſic optimis agris tota ferè Italia denudabatur; & licèt, quibus poſſeſſiones auferebantur continuus eſſet ad Vrbem acceſſus, conqueſtus tamen eorum non audiebatur, qua de re penè ad deſperationem adducebantur.

Quibus malis, vt obuiaret Tiberius, ſe legem de agris diuidundis, *Liu. lib.* Ciuitateque danda laturum ſpopondit, & ea promulgata, cum, vt ad *58.* effectum deduceret, poſt annum prorogari tribunitia poteſtas expoſceret, ab optimatibus, qui ægrè ferebant priuari poſſeſſionibus, quas acquiſierāt, interfectus, Ciuitatē Italis promiſſam dare minimè voluit.

Illo de medio ſublato, paulò poſt, cum Caius Graccus eius frater eādem Prouinciam reaſſumeret, & qui ea lege agrorum ſuorum poſſeſſionem auertere viderant, P. Cornelium Cœpionem aduocarunt, quo vſo Patrono eas ſe retenturos conſiderant qui, vt ea ad conſonantiam

D redu-

reduceret,& vtrique parti ſatisfacere pertractaret domi ſcelere inte-
remptus fuit.

Appian. Interim non defecerunt,qui ad agros defendendos, vt Ciuitatem
A. V. C. peterent,Italicos concitarent,quod alacri,ac libenti animo acceperũt,
DXXV. iſque præcipuus fuit M. Fuluius Flaccus Conſ. qui legem proferre
profitebatur,ſed Senatus (re cognita) diſtulit ad finem ſuſcepti belli
eum implicans, donec anno conſulatus expleto, captus, etiam interci-
deretur, eodemque modo cũ C.Graccus T.F. ex edicto Italis, atque
Ciuibus Romanis ius ſuffragiorum communicaſſet, vt inferendis legi-
bus ſuffragatores haberet, Senatus pariter, qui aduenerant abire, cæ-
teri nè ad quinque milliaria Vrbi appropinquarent, iuſſit.

Inde cum vterque ab inceptis non deſiſteret, ſed ad profectum ad-
ducere conarentur, Principum in ſe animos concitarunt, quos, vt ef-
Appian. fugerent, & à tumultuoſa multitudine ſe eriperent, Graccus vltra
Tiberim per manus proprij ſerui mortem recepit, Flaccus à tumul-
tuantibus in Vrbe occiſus fuit.

A. V. C. Spe igitur potiundi interciſa, magno dolore Italia exarſit,& aliquã-
DCLV. tulum à poſtulatis deſtiterunt, donec anno V. C. DCLV. A. Lucio
Craſſo,& Q. Mutio Sceuola Coſs. de Ciuibus regundis, lex lata fuit,
vt in ſuæ quiſque Ciuitatis ius redigeretur, qua, Principum Italicorũ
animum plurimum exaſperarunt, vt ex inde defectionem cogitare
ceperint.

His acceſſit inter equeſtrem ordinem, & Senatum diſſentio; iam ex
Liu. lib. Romuli inſtituto, in omnes gradus Ciuium iudicandi poteſtas ad Se-
70. natores ſolùm aduenerat, mutilauerat illam, lex lata à T. Sempronio
T.P. transferens in equeſtris ordinis cætum de pecunijs ob iudicandũ
captis,iudicium, quo fortunas, vitam Patrum, & Principum in manus
habebant, & in tantam poteſtatem elati, interceptis victualibus pecu-
Florus lib labantur ſuo iure Rempub. & Senatus exilio Metelli,& dãnatione Ru-
3. cap. 17. tuli omne decus Maieſtatis amiſerat,id ægrè ferens,omni vi nitebatur,
creſcentem audaciam confringere,& iudicia ad ſe reuocare; cum ecce
Plin. lib. ex odijs priuatorum publica ſuſcipitur cauſa, ſiquidem inter Ser. Ce-
33. cap. pionem, & Liuium Druſum ex anulo in occaſione venali, inimicitiæ
Liu. lib. cæpere,& Cepio partes plebis,& Druſus cauſam Senatus fouendam
71. ſuſcepit,quam vt viribus tuerentur pernicioſa ſpe largitionis, plebem
concitauit, & Italicos Populos, ſpe Ciuitatis Romanæ potiundæ ſoli-
citauit, illiſque adiuuantibus per vim, legem agrariam, & iudicialem,
vt æqua parte (ſcilicet) iudicia penes Senatum, & equeſtrem ordinẽ
eſſent, tulit; quæ vtrique ordini parum ſatisfecit, neutri enim grata
fuit, ob idque Conſules necem illi machinabantur; qua, proditione
domi ſuæ ab incognito, ſequuta, qui partes illius fuerant ſectati pro-
ſcriptionibus damnabantur: Vnde noſtrates,iterũ ſpe fruſtrati arte Se-
natus deluſi, deſperata ciuilitate, quã aſſequi aliter quam armis mini-
mè

mè poſſe exiſtimarunt, ad ea animum vertunt,ſic Florus. Poſtquam ille domeſtico ſcelere oppreſſus eſt, eadem fax, quæ illum cremauit, ſocios in arma, & in expugnationem Vrbis accendit. *Florus cap. 8.*

Quid tandem facere debuerant Italici, ab Vrbe reiecti, cum refugerent, ad iura Ciuitatis non admiſſi cum poſtularent, vectigalibus non alleuiati, cum promerentur, cum onera pro Republica ſuſtinuerint ab honore repulſi,niſi Romanorum ingratam perfidiam armis vlciſci,taleſque ſe illis oſtendere pro proprij iuris tuitione,quales cum eorum tuebantur viſi ſunt?quis eorum tolerantiam damnet? vel iuſtam defenſionem inculpet? iuſtè igitur à Socio, à quo ſocietatis iura obruta viderant receſſerunt,iuſtè arma ſumpſerunt, ſicque eos Paterculus defendit.

Quorum vt fortuna atrox, ita cauſa fuit iuſtiſſima, petebant enim eam Ciuitatem cuius imperium armis tuebantur per omnes annos, atque omnia bella duplici numero ſe militum, equitumque fungi, neque in eius Ciuitatis ius recipi, quæ per eos in idipſum perueniſſet faſtigium,per quod homines eiuſdem,& gentis,& ſanguinis,vt externos, alienoſque, faſtidire poſſet. *Paterculus lib. 2.*

At quanta futura clades huius belli fuerat,prodigia vndique exorta indixerunt, ſiquidem teſte Plinio circa initium huius belli, Alcippe mulier Elephantum,& quædam Ancilla Serpentem peperit,& Cicero primo de Diuinatione ſequentia refert. *Plin lib. 2. cap. 83. l b. 3 cap. 3. lib. 8. cap. 57.*

Initio belli Marſici, & Deorum ſimulacra ſudauiſſe, & diſceſſiſſe Cœlum, ex occulto auditas eſſe voces, quæ pericula belli nunciarēt, & Lanuuij clypeos(quod aruſpicibus triſtiſſimum viſum eſſet) à muribus eſſe deroſos. *Henricus Fernerius de obſtentis cap. 8.*

His etiam maiora refert Plinius,In agro,inquiens, Mutinenſi montes duo inter ſe cōcurrerunt,vnuſque aduerſus alterū,rapido motu, & inuſitato ſtrepitu quatiebantur,quaſi ad pugnā concurrerent,& cum quiſque ad ſuum rediret locum,oppida, quæ in medio erant concuſſa ruerunt,& animalia ferè omnia occiderunt, & interdiù (nam pluries id accidit) nocte ferè ſemper, die poſtero fumi,vaporeſque ignei ad Cælum protendentes viſi ſunt,ſpectantibus ad viam Aemiliam multis equitibus Romanis, & viatoribus rei nouitate adductis. *Plin. lib. 2. cap. 83.*

Et licet fidem non excedant, cum naturali ratione peragi poſſibile ſit,nec præterea obſtenta ex varijs ſiquidem, vel terræ exalationibus, vel aeris impreſſionibus gigni,& produci effectus etiam maiores, probant Philoſophi,quæ monſtra ſunt, quia rara; non ideo autem ſpernenda,cum longa obſeruatione futuram cladem demonſtrari pronuncietur,licet ea Herodes iſta ratione deriſerit; vt Ioſeph Hebræus. *Ioſeph de bello Iudaic. lib 1*

Nihil nos,inquit,terreat rerum anima carentium motus atque arbitramini terræ congreſſionem alicuius futuræ cladis eſſe portentum, naturalia enim ſunt, ipſorum etiam elementorum vitia, nullumque-

damnum inferunt,niſi quod ipſa effecerint. Attamen natura ipſa verboſa eſt in tacitis monumentis, ita vt cum admirabile ſit, quod productum eſt,aliud nos ex oſtentis doceat intelligere.

Plutarc. in Sylu. Referantur tamen,& alia non minore admiratione digna,quæ fidem ſuperare videntur;vt illa quæ Plutarcus in Sylua refert.Haſtæ, quibus vexilla geſtantur per ſe ignem emiſerunt, tres Corui pullos in via productos deuorarunt, eorumque reliquias intra nidum retulerunt; mures ſuſpēſum in Templo aurum corroſerunt e quibus Æditui quādam caſſe fœminam cæperunt, & ibidem quinque enixa maſculos, tres abſumpſit;quod autem maximum fuit ex aere ſereno,& omni prorſus carenti nebula,tubarum ſonitus increpuit,acutas, & lugubres intēdens voces, adeò vt cuncti præ magnitudine timoris vecordes comprimerentur.Pro monſtro etiam eſt,quod S.Auguſt.de Ciuitate Dei recitat.

S. Aug. de Ciuit. Dei lib. 3. cap.23. Antequam aduerſus Romam, ſociale bellum, latium commoueret omnia animalia humanis vſibus ſubdita, Canes, Equi, Aſini, Boues, & quæcumque alia pecora,quæ ſub hominum dominio erant, ſubitò efferata,& domeſticæ lenitatis oblita, relictis tectis, liberè vagabantur, & omnium non ſolum alienorum, verum etiam Dominorum auerſabātur acceſſum, non ſine exitio, vel periculo audentis, ſi qui de proximo vrgeret;quanti mali ſignum fuit, quod tamen malum fuit,etiam ſi ſignum non fuit.

Superarunt longè omnia mala,ſiquidem tùm tremendum, & formidabile Romæ fuit, quale ante vnquam bellum fueratità vt Romanorū Imperium ſub tanta mole ruere ſuſpicabantur. Siuè autem à natura fuerint, ſiuè malorum Dæmonum arte, vt in cultu falſorum Deorum homines continerent,quod vel illuſione,vel alio quoque modo eorum virtuti (ſic Deo diſponente) permiſſo,vel ab ipſo Summo Deo prouenerint,vt Poeta de Ioue cecinit.

> Terrificam capitis concuſſit tèrque quatèrque
> Cæſariem, cum qua terram, mare, ſidera quaſſat.

Omina fuerunt: Vult enim omnium rerum Opifex, quibus quotidiana viluerunt per inſueta monere; Sic tremendi Iudicij diem per ſigna denunciare promittit, vt cum ea viderint homines, finem cogitando,à malis auertantur,iuſto timore perterriti, ac pænitentiæ ſtimulis agitati retractent,quæ egerint mala,& bonorum operum fructu ad miſericordiam Deum impellant, ſic enim Damaſcenus dicebat. *Damaſc.* Ordinantur à Deo ad ſalutarem timorem imprimendum ob dira mala quæ comminari creduntur;ſic Machab.2.ſuperis illos oſtentis terrebat,quæ illi rogabant vt in bonum conuerteret ; & ne à veraei Philoſophia aberremus, cogitandum , ad hunc præcipuum finem Angelorum miniſterio hoc agi;& quatenus Cometa ſit effectus naturalis , tamen Deus vtitur naturalibus effectibus ad hunc finem.

De

Digitized by Google

De apparatu, & tempore, quo bellum Marſicum geſtum fuit.

CAP. VIII.

Exaſperatis (vtpotè qui ſpe potiundæ Ciuitatis fruſtrati) noſtrorũ animis, in facinus illud exarſerunt, vt cõtra Mundi Dominã, Victricemque inſurgere viribuſque quod alio pacto potiri nequierant, aſſequi cogitarent, iuraque armis vindicare, vt natura docuit, & ratio conſuetudoque commoſtrat, ita enim Rotionalis adiuncta eſt iraſcibili potentiæ, vt ea, quæ ipſa ſuadet, tueatur, adſpirantes ad Iura illius vrbis admitti, quam viribus auxerant, & cuius imperium toto orbe dilatauerant. Repulſam in iniuriam retulerunt, diù clamitauerant, omnique opere inſudarunt, ſpe tandem deſtituti, ad arma conuolare contenderunt. Vt Liuius,

Irati Italici, ait, defenſionem cæperunt agitare, eorum Coitus, coniurationes, orationeſque in concilijs Principum referũtur, propter quod, & Seruius Druſus, etiam Senatui inuiſus factus, veluti ſocialis belli Auctor. *Liu. lib. 71.*

Et quia ad tantæ molis apparatum proprias vires haud ſufficere arbitrarunt, ideo quorum non diſſimilis erat cauſa conuenerunt, vt fæderis vnitate compacti, iunctis viribus decertarent, ſicque non ſolum, quos ſemper amicos habuerunt Marrucinos, Pelignos, & Veſtinos, ſed omnes ferè Italiæ Populos conuocarunt, vnde, & Florus declamat: Quid hac clade triſtius? quid calamitoſius? cum omne latium, atque Picenum, Hetruria omnis, atque Campania, poſtremo Italia, contra Matrem, & parentem ſuam Vrbem inſurgerent; cum omne robur fortiſſimorum fideliſſimorum Sociorum ſub ſuis ipſe ſignis haberent municipalia illa prodigia. *L. Florus lib. 3. cap. 18.*

Eaque de cauſa factum eſt, vt ab ipſis denominaretur, ſiquidem principium vnde exarſit dederunt, cum non æquo animo iniuriam tolerantes, armis, viribuſque protendere, & auſi fuerunt, & alios ſuſcitarunt, licèt poſtmodum ex confæderatione ſociali, & ex Populis Italicum pro libito ſcribentium ſit appellatum, ſic Strabo.

Marſicum, inquit, ideò nominatum eſt bellum, quoniam à Marſis ſuſcitatum fuerat, initium præſertim à Pompedio. *Strab. lib. 5.*

Fuſius de eo ſcripſerunt L. Cornelius Siſenna, & Alexander Epherius, ſed cum eorum ſcriptis facta etiam noſtrorum illuſtria exciderint, aliqua in Epitome Liuiana, & in Floro lib. 3. cap. 18, & in Oroſio lib. V. cap. XVIII. e in S. Auguſt. de ciuit. Dei lib. III. cap. 23; & in Cicer. de Diuin. lib. primo. Velleio Paterculo, & Eutropio noſtræ ſunt commodatæ ætati. vberius Appianus Alexandrinus lib. 1. belli ciuil. *L. Florus. Oroſius. S. Auguſt. Cicero.*

Paterculus. Eutropius Appian.

ciuil. & Diodorus Siculus pertractant, ex quibus contextum noſtrum comprobauimus.

Tenue principium ab vna natione exortum magnarum rerum molem contraxit; Siquidem acceſſerunt Peligni, Veſtini, Marrucini, Picentes, Frentani, Hirpini, Pompeiani, Venuſini, Appuli, Lucani, & Samnites, quibus operante Pompedio rem tacitè aggredi conſilium fuit, & in die feriarum latinarum dum Conſules, magiſtratuſque immolabant, inter ipſa Sacra Conſules occidere.

Cic. lib. 1. de leg. Macrob. lib. 1. Saturnal. c. 17. Budeus in lib. 1. de orig. Sigonius cap. 3. lib. 1.

Solemne latiale in monte Albano latini cum Romanis confœderati quotannis agebant, neque enim Conſules ante exire paludati in prouincias conſueuerant, quam ferias latinas indixiſſent, atque ijs in Monte Albano, cum latinarum Ciuitatum Magiſtratibus operam dediſſent, & facta euiſceratione, ſacrificiorum carnes diſtribuerentur; & ex ea gente Princeps ſacrorum eligebatur.

Quod cum proditione dimiſſum fuerit, indè palam cœtus haberi, coniurationeſque fieri cæperunt, & ne fides fœderis nutaret, datis obſidibus ſolidarunt.

Florus c. 18. Appian. Liuius lib 73.

Prænouerunt (non à principio) Romani diſcordijs, & ſeditionibus occupati, ſed penè cum etiam Sacrorum rituum cæremonijs, fœdera Aſculi ſacrarentur, & cum exploratores ab ipſis deſtinati, vt rem tacitè perquirerent, caſu, in nobilem obſidem Marſorum, qui ibidem ducebatur inciderunt, quare Seruilius Piceni Proconſul illuc accedens, inter ipſa publica ſolemnia ſacra excandeſcens, acri admodum obiurgatione vſus, in ſui necem omnium iram concitauit. Ad nuntium trucidationis Seruilij, Senatus Fonteium cum copijs facinus expiaturum deſtinauit, ſed pari fato accubuit, maioriſque incendij cauſa fuit, quippe quotquot Aſculi Romani erant conceſſis in prædam eorum bonis, gladio perierunt, vnde tantus terror Romam inuaſit, vt Populus ſagum ſumpſerit, quod ſummæ meſtitiæ indumentum erat.

Appian.

Patefacta, hoc modo, ſeditione, in eo noſtrates iuerunt, vt per legatos rem agere deſtinarent, quarè miſerunt, qui Senatui cauſas deſertionis aperirent, illaſque retulerunt in eorum congregandis pecunijs cupiditate, qua ſubditorum, collegatorumque animos à ſe auerterunt, & quod fœderum pactionibus ſpretis, vti ſeruos mulctabant, & vſque ad excoriationem exactionibus eneruarunt, eòque res deuenerat, vt optimi quique agri eorum fierent, qui violentia ab antiquis poſſeſſoribus abſtulerant, quæ res in cauſa fuit, vt cultus reliquorum deſereret; & Coloni alibi migrarent, attamen diminuto inhabitantium numero, eoſdem illos etiam Milites dare, eundem cenſum pendere cogebantur, & cum pluries in Principum cætus declamaſſent, & ad æquale Ciuitatis Ius admitti poſtulaſſent, eorũ querelas varijs artibus deluſerunt, indignèque ob id eſſe, vt per eos

Reſ-

Digitized by Google

Reſpublica adminiſtraretur, & ipſi,ſi poſtulata non aſſequerentur,armis ſua Iura tueri,& iniuriam vlciſci eſſe paratos; Quam legationem non admiſſurā Senatus, niſi reſipuerint, reſpondit,re infecta abierunt, cùmque nihil proficere cognouiſſent bellū maturarūt, & ad vſum Romanæ Reipub. cuncta diſponūt. Conſules itaque eo anno deſignarunt Q. Pompedium, Silonem, Marſum,& C. Aponium,Mutilonem,Samnium,& ex præcipuis Ciuitatibus collegatis Duces,ij autem fuerunt F.Afronius C. Pontidius, Marcus Egnatius C. Papius, M. Lamponius,C.Iudacilius,Ennius Aſinius,Vettius Cato,P.Vintidius, Pontius Teleſinus, Papius Mutilius, Letius Cato. *Diodor. lib. 42.* *Sigonius.*

Pompedio Conſuli ab Otriculo ad Maris Adriatici litus omnemque ambitum Italiæ à Ponente ad Septentrionem in Prouinciam aſſignant,reliqua parte Apronio addicta,quorum imperio vt vnicuique ſex ex Ducibus parerent, iuſſerunt.

Deinde habitus eſt Militum delectus Equitum,peditumque ad centum millia, ſic Appianus.

Horum legatis querentibus ſe non admitti ad Ius Ciuitatis cum tamen ipſorum opera,& auxilio Populus Romanus longè,ac latè imperio polleat,Senatus ferocitèr reſpondit,ſi reſipuerint, audituros ſe legatos,aliàs non;Ita verò fruſtrati bellum parant, habitiſque delectibus conſcribuntur peditum, Equitum ad centum millia. *Appian.*

En quam iuſtè ad arma? en qua arte parant? non ex ſubito inuadunt, ſed palàm, publicèque ex indictione, cùm anteà ſcilicet in comitijs expoſtulaſſent. Sæpiùs in concilijs Principum cauſam eorum peroratam referrent; Patronos primarios Vrbis, Tribunos ſcilicet Plebis,Conſuleſque haberent, quos exauctoratos, aut necatos arte Senatus viderant, ſic demum, cum ſæpè allecti,ſæpè eiecti eſſent,prouida conſultatione bellum aggrediuntur;non ex inſidijs illam Vrbem, quæ modo Carthaginenſium victoria elata ſuperbierat, aggredi machinantur,ſed diſcuſſis cauſis,repertis Iuribus, & ne quid ad Iuſtitiā belli deeſſe videretur, publicis indictis ſacrificijs, vota ſuperum, vt adeſſent ſoluerunt (mos ſiquidem ante motum bellum publica ſupplicatione piari erat); addunt denique vt repeterent legationem, hac circumſpectione vſi in Socios, his artibus, vt quales hoſtes habituri eſſent Romani prænoſcerent, qui, timore poſtpoſito, palam aggredi non vererentur. *Liu. lib. 71.*

Hæc omnia Ducis prouidentia, qui cuncta rimabatur Pompedius Marſorum gloria, & belli decus, cuius in periculis fortitudo, in agendo induſtria, in perficiendo celeritas, in dubijs prouidentia perſpicua fuit;Hic percurſitando impulit,& nactus imperium,molem belli ſtruebat,& ex electorum,fortiſſimorumque Ducum conſilio machinam adminiſtrabat, & ſic confederatorum ad inſtar Reipub. vniuerſa compoſuit, vt Senatum ex optimorum Ciuium cætu adligeret, magiſtratumque diſponeret. *Appian.* *Lib. 1.c.2.*

Et

Digitized by Google

Et ne vagarent in incerto Corſinium nobiliſſimam Pelignorum Metropolim,& noſtrorum conterminam ſociam, ex vno protoplaſto natam communem omnium ſedem deſignarunt,quam mutato nomine Italicam appellarunt.

Vrbs ipſa in perlonga planicie poſita, fluuijs vndique rigua,ad quã per arctas Montium ſtricturas (qui ei circumſidunt,ſepiuntque inſtar antemuralium) patet ingreſſus , ita diſpoſitus à natura, quaſi per ianuas aditus aperiatur,vnde,& poſtmodum Regio ipſa Valua nomen accepit;Aduerſus inſultantium bellorum munita incurſus, cui, & Ciues munimenta murorum,& machinarum(quibus tueretur) adiecerunt,ipſa plena diuitijs,plena Populo,& ex omni genere frugum abũdans,de qua Diodorus.Erat inquit, Illuſtriſſima, & maxima , & communis ab Italicis præfecta,Corfinium , in qua cætera,quæ magnam vrbem,& imperium confirmant,conſtituerunt, tùm forum permagnum, & curiam,& cætera omnia ad bellum neceſſaria copioſè, & pecuniæ multitudinem,& cibariorum largum commeatum.

Diodorus lib. 38.

Et paulò poſt.Itaque poſtquam ſuum Imperium,& omnia ſcitè (vt ſummatim dicam) ad imitationem Romanorum , & antiqui ordinis compoſuerunt,deinceps vehementiùs futuro bello incumbebant,cum quidem Italicam communem Vrbem nuncupaſſent.

Non deerant etiam ad faſtigium Ciuitatis publicorum operum munimenta pro Ciuium cætu ſiue ad negotia pertractanda,ſiuè ad Scholaſticas quæſtiones diſcutiendas magnificè erecta , quæ communi ære ſubſtentabantur , vt de lyceo Baſilicaque illi adiecta à populo reſtaurata teſtatur lapis ad Eccleſiam S. Venantij non longè à Rodiano 11.mill.paſſ.iuxta ripam fluminis , & propè criptam , ex qua ad vſum Ciuitatis aqua deducebatur , quæ ſic ſe habet .

RESPVBLICA. POPVLVSQVE
CORFINIENSIS
SACELLVM. LYCEIVM. VETVSTATE
DELAPSVM. ADIECTIS BASILICIS.
SVA. PECVNIA. RESTIT
DECRETO. DECVRIONVM

Fuit fabrefactum ſpecus in Sinu Montis,qui interijcitur vndis fontis Aterni fluminis,& planicie,ex quo aqua ipſa ad Ciuitatem ducebatur, cuius pars,vt conficeretur ædemque iuxta & podium C. Alfius L. Terenno ſuam pecuniam legauit,vt ex lapide in Turri Eccleſiæ S. Pelini colligitur , cuius hæc eſt Epigraphe:

CAL-

Digitized by Google

CALFIVS. C. F. MAXIMVS
PECVNIAM. LEGAVIT. L. FERENNO
CERVFO. IS. ÆDEM. PODIVM
CRYPTÆ. PARTEM. FACIENDAM
CVRAVIT. PROBAVITQVE

His adde Deorum delubra, & operis magnificentia,& numero admiranda, vt intra murorum ambitum, trecentum viginti numerarentur, quorum quæ Deæ Magnæ,& Attini, ſcilicet ſolis (ſic enim Phryges ſolem appellabant) præcipua erant, de quibus inſcriptio inſequens, quam in Palatio Epiſcopali in Terra Pentomæ inuenimus, memoriam facit.

Macrob. in 1. Saturn.

ATTINI. ARAM
LVNAM ARGENT
POSVIT. P. MARIVS
PHARETRA SACER
ACCADE. PRIMA

MINISTRA. MATRIS
MAGNÆ. MATREM
REFECIT. MAGNAM
ET. INAVRAVIT. ET
ATTINI. COMAM. IN
AVRAVIT. ET. BEL
LONAM. REFECIT

Mater magna Veſta, quam tellurem Veteres appellabant.

Erant, & Mineruæ, & Veneri ſacrata Fana, vt ex inſcriptionibus ibidem repertis.

MINERVÆ
SACRVM
C. DECIMIVS
COMMVNIS. LIB.
VITALIS
COLLEGIO. FRA
DEDIT

ACCIA
SACERDOS
VENERIS
MODIA
SACERDOS
VENERIS

Non ſolum Patrijs, ſed externorum Deorum ſimulacris immolabant, ſic etiam ISIDI Ægyptiorũ Deæ, quæ ſuſceptrix appellabatur, cũ pro Iſide terram intelligerent, cui vt victrici C. Pontius vota ſoluit, forſitan & Teleſinus is fuit, pro aliqua victoria contra Romanos in hoc noſtro bello obtẽta. Cuius voti memoriam lapis adhuc teſtatur, Puellæ effigiem præſeferens, pectus, humeroſque alatos, & brachia nudatæ, cuius manuum dextera galeam, ſiniſtra viridantem lauri ramum, altero humerorum inhærentem ſuſtentant, & mammis ad genua tegitur indumento, pedumque dexter globo innititur, ſiniſter verò aerem verberat, & ſupra, infraque aliquot inciſi ſunt characteres, vt ſequens Icon demonſtrat.

Vita S. Pelini Epiſcopi Brunduſi-ni.

VNde patet quantum Dæmonum cultui, & gentium ſuperſti-tioni gens hæc fuerit applicata; quibus adde, quòd ne armis quidem pijſſimi Imperatoris Iouiani ab ea auelli, & ad veri Dei cognitionem adduci potuerit, quin ob id ſupremum excidium, triẽnali obſidione (Altiſſimo vindictam exercente) paſſa, ſolo æquata fuit, cum enim Sanctum Brunduſinum Epiſcopum Pelinum non aliter intrà muros recipere contenderet, niſi, Religione abiectà, impietatem ſectaretur, eũque renuentem gladijs ipſorum Ciuium confoſſum, martyrio coronarunt, cumque poſtmodum Romanus Dux obſidionem diſſoluére cogitaret, ipſe Martyr nocturna viſione ad arma, & obſtinatorum vltionem impulit, vt in actis eius fuſius narratur.

Quod autem de triennali obſidione ibidem dicitur, ſi verum eſt ad Valentiani tempora contigiſſe ad firmandum, cum Iouinianus octauo ſui Imperij menſe interierit. Certè ſiquidem eſt diù poſt ſociale bellum, Corfinium floruiſſe, & ſub Traiano Principe in tutela Sex. Cornelij nobiliſſimi Romanorum fuiſſe, teſtatur lapis in eodem Epiſcopali Palatio, qui ſic ſe habet.

SEX.

SEX. CORNELIO
SEX. F. P. NEP. P. PRO-
NEP. P. ABNEPOTI
DOLOBELLÆ. METLIANO
POMPEIO. MARCELLINO
III VIR. A. A. A. F. F.
SALIO. PALAT. QVESTOR
DIVI TRAIANI PARTENICI
SEVIR. EQVIT. ROM. TVRM
III. P. R. COS. FLAM. QVIR
CORFINIENSES. PVBLICE
PATRONO.

Modò præclaræ huius Ciuitatis amplitudo vix inter ruinas cernitur, & præter Oppidum Pentoma nuncupatum, quod ſub ditione Epiſcopali eſt, vt iudicet, qui fidem Chriſti, Epiſcopúmque recipere annuerit, ſub ipſius perpetua ditione maneret, & templũ quod magnificè à Valentiano erectum fuit, quod Cathedra Valuenſis eſt, nihil aliud appareat inter rudera præter hæc, quæ attulimus, & quæ inferius ad antiquitatum inueſtigatorum gratiam allaturi ſumus. In Turri Maioris Eccleſiæ ſic inſcriptum conſeruatur in lapide.

Q. CAECILIO
Q. F. PAL. OPTATO
VIXIT. AN. II. ME. VI
Q. CECILIVS Q. ET. VII. L
HERMES. SEVIR. AVG
ET. LICINIA. REPENTINA
PARENTES. PIISSIMI. POSVER
T. Q. CECILIVS. Q. F. PAL
PELINVS. FRATRI.

Eſt & ſepulcralis Epigraphe de eodem Optato, cuius nonnulla integra verba, vt & lapis abroſus, & ratio carminis poſtulat deſiderantur; quam Pompeius Sarnelli verbis interpoſitis, iiſque (vt dignoſcantur) diuerſo à me charactere ſignatis, ſic legendam eſſe arbitratur.

HIC IACET OPTATVS *Specioſus* NOBILIS INFANS,
CVI PRECOR, VT CINERES *Lilia* SINTQ; ROSÆ.
TERRAQ; *Quæ* MATER NVNC EST, SIBI SIT LEVIS ORO,
NAMQVE GRAVIS *Nulli Vita* FVIT PVERI.
ERGO *Quem* MATRI POSSVNT PRÆSTARE PARENTES
Hunc TVMVLVM NATO CONSTITVERE SVO.

Sed ſatis, vt huius nobiliſſimæ Ciuitatis monumenta referremus, digreſſi ſumus, vnde ergo exceſſit, oratio reuertatur oportet. Dum itaque tanta rerum Moles ſtruebatur, & bellici furoris ignis æſtuaret, propè iam Romana mænia Vrbis, eo timenda quod intra ferè viſcera periculum minitaretur, non ſegnior ſtetit Senatus, ſed vndique collectis exercitibus, Conſules deſignauit Sex. Iulium Cæſarem, & L. Marcium, & vt inundantium coniuratorum copijs obuiarent; ne dum vno loco acie dimicaretur, alibi opprimerentur, & vno eodêque tempore, & quò belli apparatus vrgeret occurrere, reſiſtereque poſſent, cuique Conſuli cum copijs ſex legatos aſſignarunt. Sex. *Iulio* Cæſari Coſſ. L. Iulium fratrem P. Lentulum T. Didium, Licinium Craſſum, Cornelium Syllam, & Marcellum. Lucio Marcio altero Coſ. G. Pompeium Strabonem, Q. Cepionem, C. Perpennam, C. Marium, & Metellum. Valerum Meſſalam.

His enim ex ſelectis, optimiſque Ducibus prouinciam demandarunt, vt eorum ſolertia, & experimento comprobata fortitudine, robuſtorum hoſtium vires ſuperarent, & tanti belli apparatus, celeri facinore deſtrueretur, & eorum cuique partem Militum, quos non minori, aduerſariorum numero collegerant, aſſignarunt; vt ſic ad bellum exorti tumultuantium impetum rumperent, victoriamque certam reportarent. Talis amborum induſtria, & cura in colligendis viribus, quibus, vtquæ imminebant euitarent, & ſua Iura tuerentur, fuit. Annus verò quo inceptum, ſi ex Conſulatu Sex. Iulij Cæſaris, & L. Marcij Philippi numeretur (in quo Hiſtorici vt plurimum conſentiunt) *Is* ab V. C. DLIX. fuit, ſic enim Appianus, & Oroſius, à quo qui abberrant digeſtam per Conſulares annos temporum rationem parum accuratè nouerunt; cum ſecundum Sigonij computationem illo anno acciderit.

A. V. C. DLIX.

Cæterũ, vt memorabile, & atrox, ità non diuturnũ nec plurimorũ annorum circulo, quã quinque protractũ, ſic enim S. Auguſt. de Ciuit. Dei. In quo bello Italico, inquit Romanis ſæpè victis, vbi & duo Cõſules perierunt, & alij nobiliſſimi Senatores non diuturno tamen tempore tractum eſt hoc malum, nam quintus eius annus finem dedit; cum quo, & Eutropius conſenſit. Creatis itaque P. Seruilio, & Appio Claudio Coſſ. hoc fine concluſa ſunt duo bella funeſtiſſima ſociale, Italicum, & ciuile Sylleianum, hæc per annos decem tracta ſunt.

S. Aug. de Ciuit. Dei lib. X. cap. XXII.

Eutropius

In quo non habuit rationem ad annum, quo ſociale inceptum fuit, ſed ad quem pertractum, & quod inter vtrumque intercalatur reiecit, ſiquidem ſi connumeraſſet, duodecim affirmaſſet, tot enim ab anno V. C. DCLIX. ad DCLXX. intercedunt.

De

De Conflictibus, pugnis, & belli fine
CAP. IX.

AEſtuabat Italia tanta Militum multitudine, exercitibuſque collectis, qualiſque rei euentus futurus foret animis pendens expectabat. Romanus Miles fælici ſuæ fortunæ curſu, proſpera ſibi nunciabat. At Italus nec vincere neſcius, nec in armis nouus, & iuſtitiæ cauſa, & validis viribus victoriam ſibi parabat, & cum ſcirent, magni momenti eſſe amplas res perficere, & victoriam ab hoſtibus pugnando referre, multò tamen maiorem peritiam, & cautionem requiri, vt ea, quæ præclarè gerenda ſunt, rectè, & commodè vſurpentur; propterea quiſque vt ad conſummationem incæpti propoſiti, & ad finem incæpti operis faciliùs deueniret, caſtra ſua ordinatè diſponebat, hiſque paratis ad imperium Ducis, ad deſtinatas Prouincias quiſque iter arripiebat.

Primus itaque occurſus Sex. Iulij Conſ. fuit qui aduerſus Vectium Catonem Italum Ducem non longè ab Æſernia copias direxit, quas cum alacri animo Vectius conſpexiſſet, obuiam factus aciebus ad pugnam diſpoſitis adeò pari animo, & virium oſtentatione, ad conflictũ cucurrit, vt primo impetu inimicos profligaret duobus millibus occiſis, & Conſulem ad Æſerniam reparare compulerit, quæ Ciuitas adhuc in Romanorum fide ſe continebat ſic ex Sabellio.

Primus omnium ab initio Sex. Iulius Cæſar à Vectio Catone acie *Liu. lib. 1.*
victus, duobus millibus in prælio occiſis, in Æſerniam eſt compulſus, *22.*
quæ Vrbs adhuc in fide Pop. R. erat. Hoc proſpero rerum euentu, cæ- *Sabellius*
tera faciliora auſpicatus Vectius, veloci curſu, inimicos inſectando, *Æned.*
ad Æſerniam deueniens, illam obſidione cinxit. Ad res præclarè gerẽ- *Appian.*
das, plurimi momenti celeritas eſt, & nihil magis Dux quam celeri-
tatem, & indefeſſam curam in agendo, & conſultando ſequi debet, *Leonicus*
quia breui momento ſumma verti poſſunt; dum Interim Inimicorum *de rebus*
vires, & animi conſeruntur, ad eius rei famam, noſtrorum animoſa *Turcicis*
multitudo audacior facta, cum Albam paritèr Romanorum ſequi for- *lib. 1.*
tunam prænoſcerent occurrerunt, & ad illam confidentes Copijs val-
larunt, vt Liuius *Liu. lib. 70*

Æſernia, inquit, & Alba Colonia ab Italicis obſeſſæ ſunt. Hæc Marſorum præcipua Ciuitas noſtrorum fortunam, aut abhorruit, aut ſequi maluit, ſiquidem cum latini nominis eſſet, in eo continebatur, & aùt ad Iura Ciuitatis Romanæ potiunda aſpirabat cùm ſpeciem quidem ipſius retineret, ex lege Caſſij, qua fœdus cum latinis initum fuit, *Lib. 1.*
vt ad rogationem, & arbitrium Magiſtratuum Ciuitatem adipiſcerentur, neque omninò cum ſuffragio, neque promſus ſine ſuffragij latione; ſic ex Carolo Sigonio. *cap. 4.*

Habue-

Sigonius de antiquo iure Ital. lib. 1. cap. 4. Habuerunt etiam ante legem Iuliam, bellumque Italicum ex fœdere Caſſiano ius ſuffragij latini, aut certè ſpeciem quandam ſuffragiorum, cum id potius precarium eſſet Magiſtratuum beneficium, quam optimum Ius ſuffragij. Aut enim cum ibi duæ legiones Romanorum morarentur, vt in fide perſiſteret, violentia Militum, & timore compulſa, coacta fuit à Romanis non diſcedere; cæterùm ſi obſidio diſſoluta aut in manibus noſtrorum deuenerit incertum adhùc ex Hiſtoriographorum relatione: Ex Diodoro tamen argumentum ſumi poteſt non fuiſſe captam, dum enim Vrbes ſocias recenſet, quæ captæ fuerunt inter illas Albam non refert. *Diodor. Siculus. lib. 20.*

Coſſ. itaque rebus ità proſperè geſtis de Vrbis ſocijs, quæ captæ fuerunt Soram, Arpinum, & Serenizam recuperauit. Æſernini autem intra mœnia conſtituti, contra aggreſſionem munimenta parando, diù reſiſtere arbitrati per aliquos menſes ſe continuerunt, animoſiores ex Militum, annonæ, & armorum copia effecti, oppugnationem acriter ſuſtinuerunt, in quorum auxilium, vt in fide continerent; & obſidio diſſolueretur L. Iulius Cæſar nouus Coſ. caſtra mouit, & quamquam validis copijs munitus Samnitum occurſum ſuperare non valuit, in cuius certamine, cum acie pugnatum eſſet, victus, maiorem partem exercitus amiſit; ſic enim qui iam penè deleti à Romanis, etiam inſurgunt, victoreſque efficiuntur, vt verificetur illud Taciti; fortes, & ſtrenuos etiam contra fortunam inſiſtere, ſpei timidos, & ignauos ad deſperationem formidine properare. Itaque pugnam poſtmodùm reſtaurare paratus, nouis Militibus exercitum reparare aggreditur. *A. V. C. DCLX.* *Liu. lib. 72.* *Tac. lib. 2. historiarũ*

Hoc nouo acceſſu magnum augumentum res noſtræ ſumpſerunt, cum quidam Nolæ à L. Poſthumio Prætore teneretur, eam à C. Papio oppugnatam, cum per inſidias in deditionem (Prætore occiſo) recepiſſet, ad duo millia Romanorum militum, qui in poteſtatem eius venerant, qui ſe voluntariè illius partes ſecuturos promiſerant, recepit; reliquos carcere, & fame conſumpſit. Quem C. Egnatius parùm imitatus eſt qui cum pari exemplo Venafrum occupaſſet, quos ibidè inuenit hoſtes trucidauit; inde curſum victoriæ proſequendo Caſtabiliam, Minturnam, & Salernum expugnauit, & agrum Nocerinum deuaſtandò, proxima loca terrore concuſſit, illiſque in deceni millia peditum, & mille Equitum multatis, abſque alia noxa reliquit. Modò auctus viribus, victoriæ curſum proſequendo, ad maiora animum protendens oppugnationē Acerræ præmeditans, iuxta eam caſtra locauit. Quod cum Sex. Cæſar præſentiret vna cum decies mille militibus Gallis, & mille Equitibus Numidis in auxilium venit, in cuius conſpectu aciem diſpoſuit; At C. Papius cum Hoſtem maiori Militum numero ſuperiorem cognouerit, aperto Marte fortunam belli committendam minimè iudicauit, ſed cunctatione agendum; ingeniũ enim pluſquam vires in prælio præualere optimè nouerat; Nã multa, *Liu. lib 73.*

quæ

quæ vno impetu ſuperari nõ poſſunt paulatim ſuperantur. Ideoque cũ Venuſij. Oſinta Iugurtæ Humidorum Regis filius contineretur, è cuſtodia eductum purpura, & regijs inſignibus indutum Humidis Equitibus oſtendit, ad quem, relicto Cæſare, maior eorum pars venire cõtendit, quod cum Cæſar preſentiret, reliquos ad propria compulit remeare. At Papius non ea poſtmodum circum ſpectione vſus, elatus, cum ad ſua deſideria præcogitatum ſucceſſerit, inconſideratè & nimis properantèr in Hoſtem irrupit, ſed ab Equitum acie, quàm Dux in occurſum oppoſuit fractus, ſex millibus ex ſuis ammiſſis, ſpem victoriæ conceptam improuida celeritate proſtrauit; Plerumque enim prudens dilatio, cum ſe demùm opportunè obtulerit, vtilitatis plurimum affert. Studium enim, & nimia properatio vbi nec decenti, nec ſuo tempore proferuntur, multis rei conficiendæ ſpem intercidit, ex quo facto Sex. Cæſar iter, quo Acerræ appropriare poſſet, ſibi aperuit.

Plutarc. in Saturn.

Saluſtius in Catilinam.

Procopius de belo Gotorum lib. 1.

Quod quidem damnum improuida paritèr. C. Perpernæ pugna compenſauit. Siquidem is cum P. Preſentio ex noſtratibus certamen obtuliſſet, ex decem millibus, quos ſecum in caſtris habebat quatuor millibus trucidatis, & reliquis cum dedecore armis ſpoliatis; turpiter victori ceſſit, & meruit, vt Rutilius Cos. eum dignitate exueret, in eiuſquelocum Ducem ex, qui reliqui fuerant, militibus. P. Marium ſubſtitueret, parique exemplo M. Lamponius L. Craſſum, poſtquam octingentos ex ſuis trucidaſſet, ad Hidrumentum vſque profligauit.

Exinde cum C. Iudalicius exercitum per Iapigiam duceret Venuſia, & Canuſia, multæque aliæ Ciuitates ſe ſe dederunt, in quibus Romanos, quos inuenit, occidit, aut Seruos ad vſum belli reſeruauit.

Dum hæc agerentur, vt facilius in noſtros victores irruptio eſſet, P. Rutilius Coſ. & C. Marius eius legatus, pontem ad amnem Lirim erexit, vt ad alteram fluminis ripam commodiùs copias traijcere valerent; quod cum præſenſiſſet C. Vectius illicò copias illuc direxit & in alteram partem, quò C. Marius exercitum ad pontem collocauerat, caſtra poſuit, re vera, vt ex inſidijs Conſulem aggrederetur, quibus poſitis, altero mane cum tranſmiſiſſet ad alteram fluminis per põtem Rutilius copias, proſiliens in eas irrupit, & impetu facto, partim gladio peremit, & alios qui vitam reparare fuga cogitarunt in flumen proiecit. Conſul ipſe ſagitta in capite confoſſus interijt. Quod tardè C Marius ex cadaueribus occiſorum, quæ flumen aſportabat, vt cognouit, ſuos per pontem tranſuexit, vt caſtris Vectij parum munitis potiretur. Vnde Victor ipſe in loco conflictus ea nocte caſtrametari coactus fuit, mane autem ſtationem aliam reperit, tantumque ſe à Mario elongauit, vt commodè ille occiſorum cadauera colligere; & Romam tranſportare valeret; quod tantùm Vrbi terrorem intulit, cum Nobilium, & conſulis corpora inſpexiſſent, vt Senatus extra Vrbem contegi imperauerit, vnde Populus Sagam ſumpſit.

Quod

Quod in feſto Deæ Matutæ, quod tertio Idus Iunias colebatur, in VI. faſtorum contigiſſe refert Ouidius, ſiquidem ad bellum iturus Conſul, cum Vatē cōſuluiſſet, talē ab eo reſponſum accepiſſe teſtatur.

Ouid. VI. faſtorum.

> Hanc tibi, quò properas, memorant dixiſſe Rutili:
> Luce mea Marſo Conſul ab Hoſte cades.
> Exitus acceſſit verbis, flumenque Tholeni
> Purpureum miſtis ſanguine fluxit aquis.

Locum iſtum Paulus Marſus, noſtrorum licet eruditiſſimus, parùm accuratè dicit, Tholonium pro Liri poſitum, quod eo etiam nomine appellaretur, vel pro Tholenti à Tholento, qui per Picenum tranſit, vterque tamen error eſt, & quamuis ipſe gentis noſtræ fuerit parùm eos nouit. Siquidem Tholonius eſt, qui ſupra Taleacotium fontes habet, & inglorius per planum tranſiens (quippè æſtiuis caloribus penè aliquādo exiccatur) & Reate per vallem Equiculorum arctus aquis peruenit, & quem Strabo lib. 5. primum Anienem appellat.

Primus quidem Anio ex Alba decurrens, præter Latinam Marſorum Vrbem, & propinquum illi campum, quouſque Tiberim intret, inde Nar, & Tenas, & alij qui per Vmbriam labuntur fluuij eidem miſcentur Tiberi, Qui, & Saltus modò dictus, Tarano iungitur. At Ouidius breuitati ſtudens, vel poetica licentia vſus, aut ob fontium vicinitatem, ſiquidem mille paſſus diſtant; originatur enim Liris ſupra Oppidum Cappadociam, quod vix tanto ſpatio elongat à Scaturigine Tholonis, quæ infrà Vereculam Oppidum, cumque eodem recurrente tempore conflictus Didij acciderit vtramque pugnam in eodem loco fingit, ſic addens.

> Proximus annus erat Pallantide cæſus eadem
> Didius hoſtiles ingeminauit opes.

Siquidem Didius, vt auxilio Albenſibus obſeſſis, qui pro Romanis tenebantur, eſſet, cum copijs occurrit, & ad ripam Tholonij cum noſtratibus certamen inijt, & ipſe cum ſuis eo bello cecidit, factumque eſt vt cum paruum ſit flumē occiſorum ſanguine miſtum purpureas oſtēdiſſet aquas. Is locus fuit, vbi tranſactis iam ſeculis, Carolus primus Andegauenſis Neapolitanus Rex cum Corradino Vngariæ Rege qui magno exercitu, vt paternum Regnum recuperaret, aduenerat, aciē demicauit, & memorabili conflictu victoriam reportauit.

Nec tot aduerſis deſtituuntur Romani, ſed inconcuſſa virtute, ſic damna ſubſtinuerunt, vt ad ea reparanda, & ad glorioſa facinora aggredienda ſe præparauerint.

Nam L. Cæſar qui cum Samnitibus malè pugnauerat, vt cladem

quam ſuſtinuit,repararet,(nouo comparato exercitu) magna militum manu,vt opus iam incæptum perficeret ; Iterum Æſerniæ obſeſſæ appropinquauit,& cum Samnitum , & Lucanorum copias obuiam haberet,cum illis atrox certamen renouauit,& ſtrenuæ fortiterque pugnãdo,hoſtium agmine diſſipato , multa millia ex illis trucidauit , ex Phighio in annal.lib.3.cap. XX. At L. Cæſar Conſul poſt cladem reparato exercitu contra Samnites,& Lucanos felicitèr aliquibus cæſis Æſerniæ pugnauit . Et tanta ſuorum militum animos hæc parua victoria lætitia impleuit, vt communi omnium voto præ gaudio Imperator fuerit appellatus,ſic Alex. ab Alexan.

Oroſ.lib.V cap.XIIX.

Phighius in annal. tom.3. lib. XV.

L. Cæſar,inquit,C. Cæſaris pater,quod Syllanicis temporibus multa Samnitum,& Lucanorum millia ad Æſerniam interfeciſſet, ab exercitu Imperator eſt appellatus.Et cum ad Senatum rem detuliſſet, tanta Romæ lætitia fuit,vt depoſita ſaga,veſtium ornatum Populus reaſſumpſerit. Nec ideo Æſernia liberatur , ſed duriùs à Vectio circumſepta fame , alijſque neceſſarijs , cum premeretur , nèc protrahere amplius obſidionem poſſet,compoſito fœdere , in noſtrorum manus , cum ſuo Marco Marcello ſe ſe dedit.ex qua L.Scipio,& L.Attilius Romani Ciues,ſeruos ſe mentientes liberè euaſerunt, ſic Liuius

Alex. ab Alex. dierũ genialium tom. 1. cap. 2.

L. Cæſar,inquit,Cos.feliciter contra Samnites pugnauit,ob eam victoriam Romæ Saga poſita fuit,& vt varia belli fortuna eſſet, Æſernia, Colonia cum Marco Marcello in poteſtatem Samnitum venit . Rutilio Cons.interempto,Sex. Cæſar cũ ſuffectus eſſet, & Comitiorum tẽpus adeſſet,cumque Magiſtratum ambiret , & bellum haud ea animi promptitudine adminiſtrare criminaretur ; ſed remiſsè operare , vt eſt ambitionis effectus,promptus,& feruidus vbi placere cognouerit , remiſſus,& tepidus vbi putatur diſplicere. Honor.n. vt ait Cicero alit artes omnes,incendimur ad ſtudia gloria,iacentque ea ſemper,quæ apud quoſque improbantur,iuſtũ eſt.n.vt illi conſequantur ſtipendiũ,qui pro tempore ſuum commodare reperiuntur obſequium. Vnde cura belli C.Mario,& Q.Scipioni demandata illum Senatus ad vrbem acciuit. quod vt cognouit Q.Pompedius,vt veterem ſimultatem, quæ inter eũ, & Scipionem interceſſerat,exerceret,illum circumuenire ex propoſito decreuit,fugam ex caſtris componens ad illum venit , in eiuſque manibus victoriam belli ponere , ſi quà iter monſtraret inſequeretur perſuaſit,& ſuos cum illius copijs coniungeret, & vt pollicitis crederetur duos ſeruos purpura indutos,quos nobiles Marſos finxit obſides dedit,& plumbi laminas auro tectas, pignora conſignauit . Dolum an virtutem quis in hoſte requirat? ſufficit vt iuſtè bellum ſuſcipiatur , ſi quis autem aperto Marte,vel ex inſidijs hoſtes aggrediatur nihil ad iuſtitiam refert .

Liu lib.73

Cic.Tuſculanarum queſt.

Virg. Aeneid. S. Auguſtinus.

Sic Scipio nimia facilitate ſe , ſuoſqe perdidit, nam collem Pompedius aſcendens,dato ſigno, ex repoſitis locis erumpentes Milites , in-

eum irruere fecit, & captum cum ſuis trucidauit. Ad hæc reparanda Sex. Cæſar cum triginta millibus ex Senatus decreto iterum mittitur cumque per inuia, & aſpera exercitum duceret, ab Egnatio circumuentus ad flumen, per quod vno dumtaxat ponte tranſibatur; ſiſtitur, & acie pugnare compellitur, in quo conflictu cum maiorem partem exercitus amiſiſſet, vix fuga cum ijs qui reliqui fuerant Theanum ſe recepit, exinde auxilijs à vicinis ſocijs habitis, exercitum inſtaurauit, & propè Acerram (quæ adhuc obſidebatur) caſtra locauit.

Interim C. Marius, & Cornelius Sylla, cùm aperto Marte, acie cum Marſis noſtris dimicare parum auderent fugam componunt; vt illos inſequentes ad præparatum inſidijs locum, quà vitium palmitibus ſimul vinctis viam inſtruxerant adducerent, quorum nexus, cum vix ſuperare valuerint ſex millia ex noſtris ceciderunt, qua fraude indignati, Mario exprobrando pluries ad certamen prouocarunt, quod is ſemper conſultè diſtulit. Vnde Dux Pompedius illum his dictis inſultaſſe refertur. O Marì experire ſi verè, qualem te exiſtimas, Imperator es, nunc locum pugnæ nunc conſerere tempus, ſi fraude viciſti, armis (vt decet Militem) vtere; cui Marius, & tu Pompedi egregij Ducis munus non exerces, ſi me inuitum ad arma cogis hoc procax dictum, Dux Marſus ægrè ferens, more belluarum machinatione deceptus Romanum laceſſiuit, vt quam circumuentus amiſerat, armis gloriam repararet. Sed Sagax, & qui norat Marſorum pectora laboribus, periculiſque ſuſceptis nõ deterreri, ſed immobili firmitate perſiſtere, pari rẽſpõſo deluſit.

Nunc Itali Duces, ſparſim conſerere non profuturum iudicãtes, oneroſum plures exercitus habere; perquam vtile fore & fortiora agmina eſſe ſi pauciora conſiſtant. Iudalicius Aphranius, & Ventidius iunctis copijs Gn. Pompeium aggrediuntur, qui in fugam actus, Firmum ſe recepit, tũ alijs ad alia facinora diuertẽtibus, ſolus Aphranius Firmum Ciuitatem circumſepiendi curã ſuſcepit. Vbi Pompeius aliquãdiù donec ſuppetias haberet ſe continuit; inde auctus viribus, foras exercitũ ducens in aggreſſores inuehitur, & inito certamine pari animi fortitudine vterque exercitus dimicabat, diùque anceps victoria fuit, quouſque Sulpitius adueniens, ex alia parte Italos premendo, caſtra etiam eorum combuſſit. Aphranius eo certamine fortitèr pugnans, cecidit, reliquis in fugam verſis Aſculum præſidium fuit, quos Pompeius inſequens obſedit. Quod cum præſenſiſſet Iudalicius amore patriæ incenſus, illuc ire contendit, & per internuncium ciuibus admonitis, vt ſtatim, atque caſtra Pompeij aggredi viderent, accurrerent; cum id Ciues negligerent, ipſe per hoſtium agmina, armis ſibi viam aperiens, Aſculum peruenit, & trucidatis quos ſuæ factioni aduerſarios nouit parato ſibi rogo, & epulo cũ Amicis ſumpto, veneno vitam finiuit. Gneus verò

Liuius lib. 29. Pompeius, vt Liuius ait, Picẽtes prælio fudit, & obſedit propter quam victoriam Romæ prætexta, aliaque Magiſtratuum ornamenta inſignia ſumpta ſunt.

Nec

Nec fortuna belli ceſſit,imò magis ingruebat,nam Vmbros, & Marſos Aurelianus Plotus,& Porcius Prætor vicerunt,& C. Sylla Samnites,& Gn.Pompeius Veſtinos in deditionem receperat,& dum L.Portius conſ proſperè cum Marſis iterum pugnam inijſſet, dum caſtra eorum expugnare nitebatur,in ea oppugnatione cecidit; varios exinde congreſſus & varios etiam belli euentus ſucceſſere,qui inordinatè per hiſtoricos,& per Liuij Epitomatorem ad notitiam tantum referuntur.

Vnde Italia plurimùm cæde, & ſanguine fœdebatur, iamque etiam Etruſci & Vmbri, & alij finitimi Populi,qui alteram Vrbis partem incolunt defectionem parabant; quibus noſtri , vt in ſocietate manerent, & in propoſito roborarentur auxiliares copias miſerunt , in quorum occurſum cum Gn.Pompeius Conſ.veniſſet,vno certamine octo millibus illorum occiſis , reliquos fuga perdidit .

Cumque ex omni parte Ditio Romani turbaretur Imperij , & vniuerſa Italia ſubuerſa, caput contra Mundi Dominam erigeret , & armis inſultantem audaciam proſtrare parum proficere , imò acrius inſurgere,& fortius vrgere videbatur ; & Romanorum animos iam timor auerterat.Quarè eo ſunt conſilio vſi,vt clementia flecterent,quos viribus ſuperare nequiuerãt,ne indeteriùs res laberetur;ſic docet Tacitus;ſæpè honeſtarum rerum cauſas ni iudicium adhibeas , pernicioſi exitus conſequentur,prudentia.n.rerum magiſtra potius cõſilio, quàm certamine hoſtes ſubuertere docuit.Sic Cicero dicebat . Non viribus, vel velocitatibus,aut celeritate corporum res magnæ geruntur , ſed conſilio antiquorum , & ſcientia .

Tacit.Annal lib.17.

Itaque prius præſidio maria , quæ à Cuma ad Romam ſunt muniri , & libertinos cingulo Militiæ donari iuſſerunt , poſtmodum L. Cæſar conſ.ex S.C.legem tulit,vt qui Populi in eam diem,in fide permanſiſſent,Ciues Romani eſſent,cuius beneficio,vt vterẽtur Etruſci, & Vmbri ſe continuerunt,& Marſi,qui principium bello dederant in fide pariter redierunt ſic ex Lucio.Ipſi nuper à L.Murena , & Cecilio Pinna legatis fracti prælio pacem petierũt, & ad Ciuitatis Iura admiſſi. Quorum exempla , & finitimi quoque Populi imitati ad Ciuitatem ipſam admiſſi ſunt , ſic Velleius. Paulatim,inquit,recipiendo in Ciuitatem, qui arma aut non ceperãt,aut depoſuerãt, maturius vires refectæ ſunt.

Lucius lib. LXXI.

Velleius lib. 21. ad AVC.

Deſerta planè, cum ab armis tot populi receſſiſſent,& in Ciuitatem lege Iulia admiſſi eſsẽt,communis Italorum cauſa videbatur.At Pompedius noſter immobilis laborum, periculorumq; ſuſceptor haud deſiſtere ab incepto bello expedire putauit , tùm verò , magis recollectis vndique copijs,& ſeruis etiam ad arma vocatis, Corfinium haud parũ tutum pro tuendo Imperio locum deſerendum,& ad Samnitum Ciuitatem (eo anno captam) Æſerniam , ſedem collocandam arbitratus, bellum veriùs inſtaurare cogitauit,ſic Diodorus .

Diodor.lib XXX.VII

C.Caſconio Iapigiam miſſo,ſæpè victi ſunt,atque ita ſuperati, & ex

multis pauci relicti communi licentia, communem deſerunt Vrbem Corfinium; Quoniam Marſi, & omnes finitimæ gentes deſciuerant ad Romanos. Confederunt autem in Aeſernia Samnitum, creatis ſibi quinque Ducibus, quorum vni maximo Q. Pompedio Siloni Imperium crediderunt, propter eius imperandi virtutem, atque gloriam, de communi Ducum ſententia magnum exercitum comparauit, adeò vt vniuerſi cũ ijs qui iam erant, fuerunt circitèr triginta millia; præter hos congregauit ſeruos, & libertate donatos, & vt tempus ferebat armatos, non multò pauciores decem millibus, & equos mille.

Inter hæc nimia Cluentij ad pugnam cum Sylla properatio triſtem peperit euentum, is cum caſtra appropiaſſet, primum à Sylla diſcedere actus, poſtmodum cum audacior (maiori numero militum) effectus eſſet, certamen appetijt, quod cum pari voto Sylla exoptaret, & veraque caſtra diſponerētur à Gallis Militibus derelictus, impetu Syllanorum, agmine diſſipato, in fugam verſus omnem penè exercitum (ipſo etiam perempto) perdidit, & qui ex conflictu remanſerant Nolam contendere. Cum ipſe Sylla omnes ſuos ſeruaſſet, vt Oroſius

Oroſ. lib. 5. cap. 16. Tamẽ, inquit, à L. Cornelio Sylla, qui inter alia facta egregiã ita Cluẽtium hoſtiũ Ducem cũ magnis copijs fudit, vt ex ſuis neminem amiſerit. Inde Nolam adorſus, eam nactus cum in fidem recepiſſet (ſpreto fœdere) depopulatus eſt, & ſubactis Hirpinis, in Samnites arma vertit; cumque eorum exercitum vno pariter certamine ſuperaſſet, Boianum contendit, vt eum obſideret, cumque validiſſimis propugnaculis munitum cerneret, manus Militum ad obtinendam fortem munitionem ex aduerſo miſit, & cum captam, ex flagrantis flammæ ſigno, pro vt imperauerat) cognouiſſet, ex altera parte aggreſſus, vim talem intulit, vt (licet longo certamine) in poteſtatem tamen receperit, quo etiam tempore C. Caſconius iterum Samnites ſuperauit; Ex quibus euentibus Æſerniam oppugnare feſtinant, & cum ibi totius belli ratio eſſe videretur, iunctis exercitibus, numeroſiores copias pararunt, qua tandem poſt longa certamina, multo profuſo ſanguine potiti ſunt, & vt ab Italorum incurſibus tutam redderent, Militum præſidio, & propugnaculis munierunt, quam Itali Duces noua circumuallatione cinxerunt, & ni Sylla præſtò fuiſſet, facile recuperaſſent, ſic Oroſius.

Oroſ. lib. 5. cap. 16. Eutropius lib. 5. Interea, inquit, L. Sylla Prætor, cum viginti quatuor cohortibus vbi arctiſſima obſidione Romani Ciues, Militeſque premebantur maximo bello, & plurima cæde hoſtium, Vrbem, ſocioſque ſeruauit, Adhuc etiã Gn. Pompeius in obſidione Aſculi tenebatur; quod cum ſtrictiſſimè cinxiſſet, ſuperatis obſtaculis, validiſſimè cepit, in quo maximus ille noſter Dux Pompedius ſtrenuiſſime pugnãs cecidit, ſic ex Liuio. Aſculũ à Gn. Pompeio captum eſt cæſis à Mamerco Emilio legato Italicis. Silo Pompedius Dux Marſorum author huius rei in prælio cecidit.

Huic caſui annectere debemus C. Vettij fortiſſimi Ducis paulò an-

tè interitum, qui à Gn.Pompeio in certamine apud Firmium captus cum ad conſpectũ eius duceretur,ſeruus qui haud Domini ſui opprobrium,captiuitatéque ſubſtinere poterat,gladio prius confodit, quam ſibi eadem nece conſuleret,vt Seneca ad Lucullum refert.Non eſt(mihi crede) non eſt ſeruilis animi egregium factum fama ſceleris emiſſe. C.Vectius Prætor Marſorum ducebatur ad Romanum Imperatorem.Seruus eius gladium Militi ipſi,à quo trahebatur,eduxit; & prius Dominum occidit,deinde tempus eſt,inquit, me & mihi conſulere,iam Dominum manumiſi,atque ita ſe vno ictu tranſegit.

Hic belli curſus ſtetit, hic tantarum rerum moles fracto nauigio anchoram fixit. Italorum cauſa Æſernia, & Aſculo capto, & ſpe ſuppetias à Mitridate Rege Ponti habendi fruſtrata, amiſſo Duce, ſine nauclero nutabat. Nec exultarunt Romani, diuturno bello attriti, in quo duo Conſules,& tantus Nobilium Senatorum numerus cecidit, fractis itaque vtrique viribus ad pacis commodum inhiabant, vnde conceſſo Italis optato Ciuitatis iure,arma ceſſerunt omnium, exceptis Lucanis, & Samnitibus,cum quibus dura poſtmodum fuerunt certamina, donec à Mario,& Cinna aduocati,vt eorum partes ſectarentur paria ſunt beneficia aſſequuti.

Quantum Vrbs,& Italia ex iſto bello damnum receperit,ex numero eorum,qui in eo ceciderunt,facilè cognoſces,quos Eutropius recenſet, & quos innumerabiles Oroſius dicit.

Conſumpſerunt autem vltra centum quinquaginta millia Romanorum,Viros Conſulares triginta tres,Prætores ſeptem, Aedilitios ſexaginta.Senatores ducentos abſque innumeris Italiæ totius Populis, qui ſine conſideratione deleti ſunt. *Eutropius Oroſ.* AV. C.DC. LXIX.

De fœdere inito, & Iure Ciuitatis conceſſo.

CAP. X.

NAſcentis Imperij fundamenta ſtabiliora non inueniuntur ſocietate;Nullum maius,dicit Tacitus,bonum Imperij inſtrumentum, quam boni amici,& armorũ potentia, quibus beneuolẽtiæ vinculo, vel ſubiectionis nexu animi copulantur,& contra externorum metus ſicura munimina parantur;hac arte regnandi Romulus,& qui ex eo ſucceſſerunt Reges,finitimas Ciuitates ſocias aſciuerunt,vel vi ſubiecerunt, illiſque quoquomodo nexis,fœdus dabatur,cuius tria fuiſſe genera Liuius meminit. *Tacit.*

Vnum,cum bello victis,dicerẽtur leges,vbi omnia ei, qui armis plus poſſet,debita eſſent,quas ex ijs habere victus,quibus multare eos velit, ipſius Ius,atq; ne arbitrium eſſe.Alterum cum pares bello,æquo fœdere in *C. Sig. de nomin.Rõ cap.IV. Liu.lib.34*

in pacem atque amicitiam venirent,tunc enim repeti,reddique per cõuentiones,& ſi quarum turbata poſſeſſio ſit,ius aut ex formula iuris antiqui,aut ex partis vtriuſque commodo componi. Tertium eſſe genus, cum qui hoſtes nunquam fuerint ad amicitiam ſociali fœdere inter ſe iungendam,coeant,eos neque accipere,neque dare leges;id enim victoris & victi eſſe.

A. V. C. CD.XXXVIII. Poſtremum huius tertij generis cum noſtratibus initum fuiſſe ante A.V.C.CD.XXXVIII. quo cum de Aequis triumphaſſent, petentibus fœdus,datum aſſerens Liuius,haud dubiè ſuſpicamur, inquit, poſtmodũ cum ex bellis fœdera,& fœdera ex legibus ſtabilirentur, quæ diuerſimodè, prout quiſque optimè in Rep. ſe geſſiſſent, ita maxima fidei, & virtutis præmia adipiſcebantur ex lege victoriæ,quam victis concedebant habita meritorum ratione,ampliora, ſeù remiſſiora priuilegia , & exemptiones ex placitis fœderum concedebantur,cumque in multatione partis agris A.V.C.CDLII. tantum id fœdus cum noſtratibus renouatum fuerit, nihilo alio addito,à primis placitis non receſſiſſe , ſed eadem lege prioris libertatis priuilegia non immutaſſe concedendũ eſt.

A. V. C. CDLII. Fœderatæ autem Ciuitates non æquè Ius Romanæ Vrbis obtinebant,ſed vel latij,vel Italicorum Ius , quod Romano incõmodius erat; horum autem,vt libertas maior, ſic dignitas amplior fuit. Etenim cum libertate proprios Magiſtratus,leges,Senatumque retinebant,& in ipſis (vt in liberis locis)Romanis exulibus ſolum vertere permiſſum erat, nec vllam aliam rationem cum illis ducere, cum nec Magiſtratui quidem Romano apud ſe degenti ex antiquo fœdere quicquam darent, vt planè Sigonius demonſtrat lib.II,cap.XIV. de antiquo Iure Italiæ. At nos latij Iure donatos,ex Strabone demoſtrauimus , cũ inter Ciuitates Latinas Albam noſtram enumeret.

Sigon. lib. II.cap. 14

Attamen cum Ius latij precariam ſuffragij lationem fœderatis ſolum tribueret,& noſtratibus , qui viribus Romam auxerant, & per omnes annos tuebantur minimè placeret;vt arma caperent occaſio fuit , iamque metam operis attigiſſe,cum Ciuitas ſibi dari, vt pleno iure vterentur polliceretur,arbitrabantur;ſed non ita planè,ſi quidem Romani nõ niſi bellorum violentia adducti ad hanc fœderis pactionem, quam ſemper aduerſarunt,deuenerunt.Aegrè etiam ferebant, non ſolum ad Ciuitatem,cum libera ſuffragij latione adſcire,ſed,& ab ipſis in Comitijs, ſuffragiorum numero ſuperari , ne minus beneficij auctores poſſent, quam qui beneficijs aucti , neque in ſquitinijs vota vincerent,& quod mallent efficerent,ſicque eo ſunt conſilio vſi,ne in XXXV.tribus diſtribuerentur,ſed ex ipſis alios octo conflarent , vt ſic nullo modo vota veterum ſuperare, ſed nec æquare poſſent , vt multitudine nouorum ſuffragiorum veterum Ciuium vota non infirmarentur.

A. V. C. DD.LVII Quod perperã ab Epitomatore Liuij in Cinnæ cõſulatu referri , arbitratur Sigonius;ſed in Cõſulatu Põpeij Strabonis A.V.C.D.CLXII.

cui

cui vltra rationes per eum allatas ex aduerſa Epitomatoris aſſertione lib.LXXIV vt Libertini, & noui Ciues diſtribuerentur in tribus, ſub præfatis Conſulibus accidiſſe aſſentimus, vt primo loco de erectione in nouas octo agerentur, poſtremo de diuiſione in XXXV. ad quas vt adſcriberentur P.Sulpitius Prætor animauit, ſpecie quidem vt ſuffragia in Comitijs æquarentur; ſiquidem ſi XXXV.conſenſiſſent,nihil roboris noua afferre poſſe.Re vera,vt eorum auxilio partes Marij contra Syllam tueretur,qui cum expeditionem aduerſus Mitridatem (ad quã Sylla electus fuerat) affectaret,nouorum Ciuium votis,veterum ſuperare confidebat. Vnde cum ſuffragium dari honorarium potius, & ſe deceptos eſſe cognouiſſent,Sulpitio nouarum rerum cupido adhæſerũt, qui ad eorum gratiam aucupandam, vt in veterum adſcriberentur, legem tulit,quam poſtmodum Sylla cum Vrbem aggrederetur,inter alia abrogauit,& quam poſtea Cinna Coſ. (illo profecto ad Mitridaticum bellum)renouauit,vt aduerſum illum opem ſibi pararet,in ſequenti anno conſulatum gerens,vt ad ſua vota Italos haberet, ablatam Ciuitatẽ, reſtituendi ſpe allexerat, vt in veteres tribus conſcribere potuiſſet, ſic ex Vellio.

Vellius.

Cum Ciuitas Italiæ data eſſet,vt in octo tribus contribuerentur noui Ciues,ne potentia eorum, & multitudo veterum dignitatem Ciuiũ frangeret,pluſque poſſent recepti in beneficium,quam auctores beneficij;Cinna in omnibus tribubus eos ſe diſtributurum pollicitus eſt.

Nãque pollicitationẽ, non niſi cum ſecundũ eſſet Conſ. adimpleuit, & licet iam IIII.Conſ.eo interfecto cum totius Reibublicæ onus Carbo ſuſtineret,ſuffragium ex S.C.Italicis datum Epitomator referat; nõ ſcilicet eo tempore lex ſuffragij lata, ſed tunc primùm in XXXV. iam diſtributos ad vota admiſſos fuiſſe Sigonius arbitratur; qui admodum accuratè in III.lib.huius facti intricatam Seriem denodare conatur, & ad II.Cinnæ Coſ.ſuffragij iura conceſſa,& cui, (vt cum Lucio Camarra amico noſtro Theatino patritio in Sacris humaniſque literis ſatis verſato in ſententiam eamus) non dubiè aſſentimus,ſi quidem in re, ſeculorum caligine inuoluta, & bellorum turbine (quibus non ſolum Vrbs,ſed Italia ferè tota conquaſſabatur) haud certum quid veri afferri poteſt,& veritas in variarum rerum ſucceſſibus implicata vix expiſcari poſſibile iudicatur.Siquidem difficile eſt vetera,vt noua promere, ijſque fidem vt accomodetur enarrare ex ſententia Plinij in principio ſuæ hiſtoriæ,Res ardua eſt,inquit,vetuſtis nouitatẽ,nouis auctoritatem dare,abſoletis nitorem,obſcuris lucem,faſtiditis gratiam,dubijs fidem.

Philib. de antiq. Italiæ.

Luc. Camarra in Thean antiquo.

Sig. lib. 2. cap. XIV.

Plinius in principio ſuæ hiſtoriæ.

Quarè cum Sigonio, & Camarra noſtro, qui ex tetro obliuionis profundo,vetera in lucem prodidere,aſſentiri melius,quam noui quicquam edere; liceat tamen non ſpernenda coniectura comprobare, etenim poſt IIII.Cinnæ conſulatum, inſcribitur infaſtis L. Scipio Aſiaticus, & Gn Narbo Balbus Coſſ. cui Aſiatice Albenſis Senatus ob me-

rito-

ritorum gratias,quod ſcilicet primus in Squitinijs admiſerit,lapidẽ ſacrauit,quem imminutum literis grandioribus inſculptũ in terra Scurculæ inuenimus.

ASIATICO. C.L.V.F
SENATVS. ALBENSIS

Sicque noſtratibus,hoc anno, plenum Ius Ciuitatis conceſſum legemque latam ad Populum,qua, quis inquaque tribu nominatim ſuffragaretur;ſed quam earum ſortiti ſint Marſi,niſi Cicero dixiſſet,ſub inuolucris eſſet,qui ſic in Vatin. Aſt hoc de fortiſſimorum hominum *Sabi*norum fortiſſimorum Virorum Marſorum, & Pelignorum tribulium tuorum iudicio notatum, vt poſt Romam conditam præter te tribulem quemquam Tribum Sergiam perdidiſſe.

Ad Marci Tullij Ciceronis aſſertionem ſtipulandam aſſerimus mutilatam inſcriptionem apud Caſtrum Ciuitatis Antinæ.

Q. NOVIO. Q.F
SERG. IVCVNDO
P.M. CVR

Hancpoſtmodum Ciuitatem Romanam, quam multis laboribus, & multo ſanguine meruerunt Marſi,Italique,& armis, & Populi Romani benignitate obtinuerant,& amiſſam recuperauerant denuò *Sylla* exturbare poſt adeptam Dictaturam eſt aggreſſus, cum ante nè eorum arma in ſe converteret,prius quam Romam ingrederetur, non ſolum Iura Ciuitatis non abripere,ſed conſeruare, & fœderis leges imminutas perſiſtere promiſerat,nã poſtmodum,qui Marij partes ſectati fuerant exilio,proſcriptione,& morte mulctauit, nec in priuatos ſolum odium conuertit,ſed in Vrbes,& Oppida,quæ vel igne conſumpſit, vel ſolo æquauit,vel menijs deiectis omni auxilij ope nudauit, vnde, & Samnites,alijque Populi cum arma reſumpſiſſet,Iunioris Marij partes fouere cæperunt,quos cum ſuperaſſet, ad internicionem penè, deleuit nec perſecutio quieuit,donec viueret,vel Magiſtratum gereret, ſiquidem vel eo depoſito,vel vita functo,iam reſtitutum,& ſeruatum *Italis* fuit,de quo Epitomator.

C. Sigonius A.V.C. D.CLVII.

L. Scipione Aſiatico Gn. Carbone Baibo Coſſ.

Sylla,inquit,cum *Italicis* Populis, ne timeretur ab ijs velut erepturus Ciuitatem, & ſuffragij ius nuper datum,fœdus percuſſit. Fœderis huius memoriam in numiſmate argenteo, in quo cæſa porca aliquibus viris adſtãtibus ex vna facie,ex alia inſcriptio ITALIA,habetur,cõſeruari aſſerit Fuluius Vrſinus ſic. Tertius tabellæ denarius quin ad Italorum coniurationem pertineat dubitari non poteſt, de quo cum alij Scriptores meminerint,tum Appianus lib. 1. belli ciuilis, ex ea bellum ortum.

Ful. Vrſinus de antiquis familijs.

certum eſt,quod Italicum ſociale, & Marſicum dictũ fuit.Fœderis autem feriendi ritus,& Liuius lib. 1. & Polybius referunt, cum Fæcialis quidam,vel ictu lapidis porcam feriebat,vel cultro immolabat, proferens ſolemnia verba.Scilicet:Iuppiter Populum hunc ſic ferito,vt ego hanc porcam ferio, tantoque magis ferito,quanto magis potes,pollesque,ſi ſcilicet fædus non ſeruetur,de quo Virgil.Aeneid.VIII.

Virgil. Æneid.lib. VIII.

Poſt ijdem inter ſe poſito certamine Reges
Armati Iouis ante Aram,paterasque tenentes
Stabant, & cæſa iungebant fœdera porca.

Et ſi odia,& inimicitiæ indicerentur pari ritu marem porcum mactare conſueront,deprecationibus adhibitis; vt cum fædus Græciæ Duces ſtabilirent, bellumque Troianis aperirent, factitatum refert Dictes Cretenſis.

Dictes Cretenſis de bello Troian.

Tum communi concilio,ſuper conditione belli Iuſiurandum interponi,hoc modo placet.Chalcas filius Neſtoris præſcius futurorum porcum marem in medium forum afferri iubet, quem in duas partes exſectum orienti, occidentique diuidit, atque ſingulos nudatis gladijs per medium tranſire iubet, deinde mucronibus ſanguine eius oblitis, adhibitis etiam alijs ad eam rem neceſſarijs,inimicitias ſibi cum Priamo per Religionem confirmant, neque prius ſe bellũ deſtituturos, quã Ilium,atque omne regnum eruiſſent. Et ſi mas porcus litari non permittebatur porca,quæ ſuccedanea,ex eo quod in locum maris ſuccederet,dicebatur adhiberi ſolebat, vnde nomen fædus ſumptum, vel à fæcialibus,vel à porca fædè occiſa deductum declaratur.

Fœderatorum autem ſacrificia ſingulis annis renouabantur, & inter fædere iunctos carnes diuidebantur, & qui deſciuiſſent ad Sacrificia non accedebant, ſic conqueritur Cicero pro Sylla de ferijs latinis agens. Vix iam qui carnem latinis petant inueniuntur. Cum qui latino Iure donati vna nobiſcum bellum, aut ſimultatem cum Romanis geſſiſſent ad ſacrificia non accederent.

Andreas Buccius de Viris Italiæ lib. X.

Publicæ lætitiæ cauſam, exactis laboribus ad quieti litoris ſtationem,vterque Populus Sacrorum miniſterio oſtentauit ex antiquo ritu.Romani Veneri Myrteæ aram,templũque ſacrarunt,nam poſt Virginum Sabinarum raptum,cum eorum coniugio Sabinis ſociarentur, Veneri Cluſinæ (quod idem eſt dicere ac Veneri pugnatrici, cum cluere,pugnare,veteres dixerint) vota ſoluerunt. Sic vt depoſitis armis,pacificatiſque Marſis, ſolemnia repeterent, coniunctionem animorum Myrteæ ſignificatione declararunt,ſiuè ea de cauſa, ſiuè quod quirinalis myrtus,quæ fatidica auſpicabatur & quæ horrida,& ſqualida noſtro bello deuenerat,pacis fædere dato reuiuiſceret, eamque Marſiam à noſtro Regionis nomine dixere, ſic ex Plinio lib. XV.cap. XXIX.

Cluo, pro pugnare eſt apud Plin. lib. 15.cap 29

Digitized by Google

Inter antiquiſſima namque delubra habetur, Quirini, hoc eſt, ipſius Romuli. In eo Sacræ Myrti fuerunt duæ ante Ædem ipſam per longũ tempus. Altera patricia appellata, altera plebeia: patricia multis annis præualuit flauente plebeia. Exuberans, ac læta quandiù Senatus quoque floruit; plebeia verò torrida, & ſquallida, quæ poſtquam viguit flauente Patricia, Marſico bello, languida authoritas patrum facta eſt, atque paulatim in ſterilitatem emarcuit Maieſtas. Quin, & ara vetus fuit Veneri Myrteæ, quam Marſiam vocant. Nec defuit in ſacris ceremonijs noſtrorum Religio quin & vota Deo præmiſerit, & ad noſtram vſque ætatem memoria pertranſijt; eſt in religione parũ longè à Piſcina Oppidum à Venere dictum, & licet tempus iam templum abſumpſerit nomen tamen non aboleuit, & cum eo remanent etiam antiquitatis veſtigia, ibique aram Siluano fuiſſe ſacram ex voto T. Taledij inuenimus.

TI. TALEDIVS
PRIVATVS
ARAM SILVANO
V. S. L M

De familijs, & Viris Clarioribus Marſorum.

C A P. XI.

VEterum Illuſtrium Virorum facinora notantur in faſtis ad ornatum Vrbium, & Prouinciarum, vt clariora natalibus eorum & virtute reſplendeant, ità ſanè Ouidius.

Mantua Virgilio gaudet, Verona Catullo,
Pelignæ dicar, gloria gentis ego.

Inter præclaras Marſicæ telluris dotes, non minor eſt iſta, ſiquidem omni ſæculo fæcunda edidit clariores, quorũ paucos ad gentis noſtræ decus breui calamo recéſere eſt animus. De Reto Rege, & Anchilamo filio, ſicut de Archippe, & Vmbone Duce iam diximus, & de Q. Pompedio militari gloria claro, interque Italos Imperatores imperterrito, cum pro Ciuitatis iure potiundo arma ſumpſerint, ſtrenua facta recitauimus, in contextu operis & inter alios. C. Vectiũ Catonẽ in eodem bello partes accuratiſſimi Ducis adimplentem, egregijs facinoribus Pompedij gloriam adæquantem notauimus, ad reliquos tantùm manus admoueamus.

Cic. Phi-lipp. XII. App. lib. 1. ciuil. belli.

Cum

Cum Macedones bello premerentur non ſubſtinuit Labeo Marſus in calamitate miſeriam,ſed caſu deiectus Equo, ne triumphum victoris ornaret , ſeque, filiũque morte mulctauit, de quo Beda ſepulchrale elogium in Salone Dalmatiæ Ciuitate inuentum refert .

LABEO. MARSVS. QVEM. IN. CALAMITATE
MACEDONICA. PROLAPSVM. EQVO. CELER. HO
STIS. PREMEBAT. GNATVM. SEQ. GLADIO . CRV
ENTO. TRAIECIT. NE. VICTORIS. OCTAVII
VVLTVM. SVSTINERET. HIC. EIVS. OSSA. CON
DITA. SVNT. IVNONIS. LVCIANI. SACELLO
FLAMEDIALIS. AVSTRINVM. APPLICARI. VETV
IT. CRVDELES. PARCÆ. QVÆ. NEMINI. PARCVNT
INVIDERE. MIHI.
HIC. SITVS. EST. LIGVRINVS. DOLOR. PARENTVM.

Quem Pontanus de fortitudine his verbis improbat.Firmioris certè hominis erat non fugere ex acie, aut in ipſa fuga concuſſo equo inſequenti hoſti armatum pectus afferre.De T.Hortenſio Mucrone,abroſis actibus,nomen reſtat in lapide propè Eccleſiã S. Marci in Vrbe.

T. HORTENSIO. MVCRONI. NATIONE. MARSO
Q. V. A. XXXX V.
AEL. VERNVS. ARM. CVST. EQ. SING. AVG.
FRATRI. F. C.

Cæterorum fortium Ducum nomina,vt arduum expiſcari , ita ſuperfluum recenſere.Sat ſit ad gentis noſtræ gloriam eas enumerare familias præclariſſimas, quæ ad Romanam euolarunt Vrbem , etenim ex Romuli inſtituto in Ciues aſcire finitimarum Ciuitatum familias mos fuit,vſque dum Itali cuncti Romanam adipiſcerentur ciuitatem. Ita Sigonius .

Hoc autem Romuli inſtitutum reliqui deinceps Reges ſtudioſiſſime ſibi ſeruandum eſſe duxerunt,vt finitimas Ciuitates aut vi, aut beneuolentia ſibi adiungerent Romamque transferrent . Itaque Tullius Hoſtilius Ciuis Alban. familias eius Vrbis Romã traduxit,Ancus Lucumanũ Etruſcum in Senatum aſciuit. Priſcus Sex. Tullium Cornicularium Sibi etiam generum adiunxit , neque tamen vnquam deſitũ eſt Ciuitatem victis Populis,& gentibus dari Italiamque ipsã municipijs deuictam quouſque bello Marſico Vniuerſa fere Italia Ciuitate donata eſt.Quo tempore multi etiam nec Italicæ quidem gentis virtutis ergo in Ciuitatem ſuſcipi cœpti ſunt Ante eius bellum inter Illuſtriſſimas Vrbis familias ex ſolo iſto translata fuiſſe Martia non ab

Familia Marſica. re creditur, Ab Anco Martio Rege quæ poſtmodum ſubactis Regibus XVIII. conſulatus enumerat vnde, & Martia C. Iulij Cæſaris Auia eiuſdem teſtimonio apud Suetonium laudibus ornata.

Amitæ meæ Iuliæ maternum genus ab regibus ortum, paternum à Dijs Immortalibus coniunctum eſt. Nam ab Anco Marſio ſunt Marſij Reges, quo nomine fuit Mater, è Venere Iulij, cuius gentis familia eſt orta. Extat in marmore inſcriptio ab Ænea Vicomercato in Auguſtorum familia relatum.

D. M
MARTIAE
Q. F. CÆSAR
DICT. PERP
AVIAE. NOBILISSIMÆ
B. M. P.

Valer: Max. lib. 1. cap. 6. *Liu lib. XXX, & Pol. b.* Peperit, & Martium illum Vatem, qui ob ſingularem probitatem, & eloquentiam dignus habitus fuit, vt ab Senatu ad Perſennam Regem mitteretur, vt Liuius, & Macrobius monumentis tradiderunt, & Q. Martium Ducem cuius orantis caput radians ex repentino per aerem igne volitante proſperi euentus in hiſpanico bello nuncium tulit, aliosque viros quorum vt facta egregia, ita, & nomina Romani Hiſtorici ſcriptis notarunt. Quā ſubſecuta eſt Valeria Magiſtratuum *Valeria familia.* inſignibus clara, & ſiue conſulares faſtus, ſiuè ſupremos alios Reipub. gradus ſpectes, non vlli ſecunda, quæ ex præclaris à ſe geſtis maximum nomen adepta eſt, dum ad faſtum dictatura perueniſſet; In patrio *Volterranus Authopbologia l XX. fol. 233.* ſolo Ciuitatem de ſuo cognomine Valeriam dixit.

Quidā miſeræ Plebis amator, vt ex eo Publicula denominari meruiſſet, nihil in animo habuit, quam vt illi faueret, quin, & proprias ædes in medio fori poſitas ad illius commoda diruit, & moriens Pauperibus, quos dilexerat, adæquatus publico ære impenſis funeti comparādis opus fuit, ita de illa alius Valer. Maximus recitat, quæ fuit aliarum etiam familiarum generoſa propago, cum ab illa fluxiſſe Anicios, Flauios, Leuinos, Maximos, & Publiculas recitet, quorum faſcis imperia illuſtriorumque hominum facta numerare, in immenſum volumen creſceret; recurrat autem, qui in catalogum inſigniorum deſi- *Valer. Maxim. lib. VIII. fol. 75.* derat nomina cognoſcere, ad Raphaelem Volaterranum, & ſi facinora cupit, Liuium legat. Hinc etiam Niniorum F. in Vrbe clari, quorum monumenta cum de Tranſaquis egimus retulimus.

Accedant etiam Vettij noſtri indigenæ ad equeſtrem ordinem in Vrbem aſciti, vnus M. Vettius Marcellus Neronis Cæſaris Procurator, vt teſtatur inſcriptio Teatina à noſtro Çamarra relata.

M. VET-

M. VETTIVS. MARCELLVS. PROC. AVGV
STORVM. ET. ELVIDIA. G. F. PRISCILLA
MARCELLI. S. P. F

Cuius in agro Marrucino Oliuetum prodigioſo oſtento in alteram partem viæ tranſgreſsũ Principis ruinam præceſſit. Super omnia, quæ vnquam audita ſunt, erit prodigium in noſtro æuo, Neronis Principis ruina factum in agro Marrucino Vettij Marcelli è primis Equeſtris ordinis Olineto vniuerſo viam publicam tranſgreſſo aruis, indè è contrario in locum olineti profectis. Alter Q. Vettius Vettianus facunditate dicendi, & in foro nodoſorũ litigãtiũ diſcriminũ patrocinio notus de quo Cicer. de clar. Orat. Atque etiam apud Socios, & Latinos Oratores habiti ſunt Q. Vettius, Vettianus è Marſis, quem ipſe cognoui, prudens vir, & in dicendo breuis: Q. D. Valerij Sorani vicini, & familiaris mei. Duarum Mulierum Vettianæ familiæ monumentum extat Sulmone in marmore ſepulcrali, *Plin. lib. 85. & lib. 17. c. 25.* *Cic. de cla Orat. fol. 647.*

SCOPENI
ANN. XI
VETTIA. NATALIS
VETTIA PRIMA
.P.

FATO. CRVDELI. SI. QVA. EST
EREPTA. PVELLA. CERTE
EGO. QVÆ. DOMINÆ
CARA. PVELLA. FVI.
QVÆ. ME. OMNES. ARTES
DOCVIT. DOCTISSIMA. CVMQVE
ESSEM. RAPTA. SCOPE. NVNC
TEGOR HOC TVMVLO.

Addatur Oratori Poeta ſui æui preclariſſimus Naſoni coetaneus Domitius nempè Marſus, quem in ſcribendis Epigrammatibus laſciua verborum licentia Valerius Martialis imitatus, ſuam in illum reponentis culpam, Amazonidum opus, bellum ſcilicet inter Herculem, & Amazones actico dictauit metro lepore, & ſententiarum ſale condito, vt veteres Perſij ſtylo compararint, vnde non paruam laudem adeptus eſt. In Melenæ Mulieris amores exardens, inſtar Catulli longo carmine illos contexit, extat Valerij Martialis carmen. *Petrus C. de Poetis latinis lib c. X LIII.*

Nota tamen Marſis fuſca Melena erit.

Exacta Republica, imperãte Tiberio, Vibrij Marſi dexteritas in rebus agendis, & in bello fortitudo enituit. Germanici Cæſaris exercitus in Germaniam legatus iudicium venenationis in Principem in- *Tacit. lib. II. annal. & lib. VI. an. I. & IV, Claud.*

illius

illius mortis Auctores exercuit,& cum argueretur, vti adulter Albucellæ, quæ in Tiberium machinans erat particeps perduellionis ingenioſa penſata inedia ſupplicium euaſit, inde à Claudio Cæſare Syriæ Præſes deſignatus Prouinciarum motus dextera calliditate compeſcuit ad Caſſij Longini vſque ſucceſſoris aduentum,quem his laudibus Tacitus extollit. Marſus quoque vetuſtis honoribus, ac illuſtris ſtudijs fuit.

Baronius in an. An. XLIII. n. 16.

Hos ex antiquioribus ſæculis traduxiſſe ſat ſit,nunc ex promptuario Chriſtianæ celſitudinis,redempto iam Mundo,alios promamus;indeque initium ſumimus, quo culmen dignitatis illius,quæ ſuprema in Terris eſt, cælumque hominibus patere induſit, cuius apicem ex noſtratibus attingit Bonifatius nomine quartus Ioanne Medico Valeriæ noſtræ Ciuitatis germine natus, Ciſtercienſis Religionis alumnus ad Cathedram Petri aſcendens, nobis etiam ſupremas honorum imagines reliquit,is ex Monaſterio S.Sebaſtiani ad Catacumbas Monachorum Prior,in catalago Sanctorum adſcriptus eſt.

Platina, & Ciacconius.

Baron. An.M.VI Martirolog ad diē XXIV. Marij

Alter ſcelere clarus, quem in Chatedra Petri Idolum abominationis aduerſus Ioannem XXII. Bauarus Imperator Ludouicus impiè ſedere cõſtituit. Fuit is Petrus Raynaldutius è Vico Corbarij in limine Equiculorum nobis contermino poſito, qui Matrimonij vinculo adſtrictus,nõ inuita vxore,minorum Conuentualiũ ordini adſcriptus in rebus agendis apprimè factus, litterarum etiam ſcientia ornatus, ni moribus,& ſchiſmate vitam fœdaſſet, Nicolai V. nomine aſſumpto, poſtquam triennali vexatione Eccleſiam Dei laceraſſet, regreſſo in Germaniam Bauaro, Comes Bereſatius Piſanus ſub cuius tutela Imperator relictus erat,vt rem gratam Summo Pontifici faceret illum Aucnionem perduxit,vbi in ordinem redactus,facta in publico Cõſiſtorio ſolemni abiuratione, vitæ beneficio benignitate Pontificia donatus,in carcere vitam finiuit.A. MCCCXXXVIII.

Platina, & Ciacconius.

At non minus indigenæ noſtri ad vrbem commigrantes patrios auxerunt honores,ad quam aduenæ aduenientes noſtratibus admixti eorũ nobilitatis ſtemmate nomen extulerunt.Siquidẽ ab A.C.MXXVI. Berardorum Comitum numeroſa propago Procerum, Illuſtriſſimarũ Familiarum principia tribuens,ſplendorum claritate emicuit, ex gallico ſolo adueniens,è regio ſanguine exorta, vt Alphanus in Attonis Epiſcopi elogio fatetur.

Iſtius vnde Domus manauit origo Parentum,
Regibus è Gallis linea ducta docet.

Alphanus Archiepiſcopus Salernitanus.

Etenim Berardus Azzonis ex ſorore Nepos, Franciſcus appellatus, cum Vgone magni nominis Æquitaniæ Ducis à Ioanne XI. aduocatus aſſociatis principibus arma ad repellendum ex Italia Rodulphum

phum Burgundiæ Regis filium, qui illius regnum affectabat, adiunxit, ſibique Doda, Lindani Marſorum Comitis filia in matrimonio copulata, Comitatus hæres, plurimorumque Regulorum pater, & protoplaſtus fuit; cuius Nepotes magnas toparchias, obtentaque à Regibus fæuda, inter ſe partientes, quiſque vt inſignia, ſic ex diuiſa Auorum hæreditate, nouum cognomẽ ſortiti ſunt; propria erant, quæ adhuc in domibus, & ſepulchris, & in lapide ſculpta in Terra Tranſaquarum viſuntur, & talia eſſe, teſtimonio donationis Berardi Comitis Collegiatæ præfatæ Terræ factæ, qua à ſolutione eximit domum, in qua propria arma ſunt, comprobantur; ſunt nempè in parma cæleſti colore tincta tres lineæ parallelæ rubræ, alia tranſuerſa ducta, & in ſingulorum interſecatione coclea aurea adiuncta. Vnde poſtmodum inde geniti fratres cum Auito iure, quæſitum patrimonium inter ſe partiti sũt, quiſque ſumpta aliqua occaſione agnomen nouum diuerſaque inſignia ſumpſit, primæua verò ſolũ Rogerij à Tranſaquis, quos fato aſſumptos vidimus, retinuerunt, vnde non ſpernendũ argumentũ ab iſto ſtipite fluxiſſe sũpſimus, quæ autem primatũ ex diramatis familijs tenuerunt. Comites Albæ, Celani, de Ocra, à Barilibus, Sãſeuerini, de Sangro fuerunt, vltra aliæ minoris exiſtimationis. Celani qui, & Rogeroni ex multiplicatis iſtius nuncupationis Comitibus inde dicti. Ligone Foſſorio pro parma, quæ ex tranſuerſo faſcia ducta ſignatur, vtebantur, vt nõ ſolũ è lapide exculpto, in Eccleſijs S. Mariæ de Valle propè Roſciolũ, & S. Ioãnis in Celano, & apud Caſtrum Vetus in ſuperequo, ſed penniculo delinito in Cappellis ipſorum inſpicitur, quæ Scipio Ammiratus Sanſeuerinis attribuit cum diuerſa fere ſint; eorum .n. in alba parma rubea faſcia ſecatur, cuius Illuſtriſſimæ Familiæ germen ex iſto proueniens ſtipite, à Rynaldo Cruce ſignato in Hieroſolymitana expeditione à Boemundo Duce Viſcardo cingulo Militiæ ſignũ accipiẽs, Poſteris tranſmiſit, vt Scipioni Caſtellæ placet, qui vt optime originis nomẽ eternitati darẽt Ciuitatẽ condentes Marſicum nominarunt, aliudque Oppidum ſucceſſu temporis excitatum de eodem nomine, nouum Marſicum appellarunt, vt ex Ammirato qui primordia familiæ, & ad ſupremos dignitatis honores euectionem recenſet. Ceterum Barilium, & Sangrorum progenies longobardorum more ab Oppidis, quibus dominati ſunt nomen ſumentes, vetus cognomen, & arma abiecerunt.

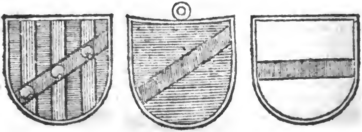
Et cum in ſchiſmate Anacleti iſtius familiæ proceres Innocentij II partes fouerent, quò faciliùs Aduerſariorum euitarent incurſus, loco inſignium charactere hoc vti ceperunt vnde Caraptolorum progenies in Alba illuſtris viguit, cuius modò vltimum tenet locum Berardina ex Pompeio filia nobis ſanguine iuncta, cuius morte Comitũ linea in Marſis extinguitur.

Scipio Caſella de familia Caraptolorum.

Ar-

Arma verò, ſeu Inſignia, quorum ſupra mentionem fecimus, hic exprimenda curauimus.

I II III

At qui Colorum varietas typis euulganda non datur, in ijs exprimendis eo linearum ordine vſi ſumus, quem Pompeius Sarnellius, vir cum iuris vtriuſque laurea decorus, & Protonotarij Apoſtolici dignitate exornatus, tùm omni ſcientiarum genere cum primis eruditus ex quibuſdam M.S.C. Franciſci Meneſtrier Presbyteri S. I. e docuit nempè; quod Cæruleus color, ſiuè Cæleſtis, quem Italorum vulgus *azuro* appellat lineis (≡) faſciæ inſtar parmam cingentibus, vt in primi, & ſecundi ſuprapoſitorum apparet, denotetur. Rubeus, lineis à ſummo ad imum ductis Pali (III) inſtar, vt in primi, & ſecundi tranſuerſis, quas *barras* vocant, tertijque faſcia eſt videre. Aureus punctis (: : :) exprimitur, vt Cocleæ primi demonſtrant. Argenteus nullam admittit lineam, ſed albam retinet parmam, vt in illa tertij apparet. Viridis acutorũ accẽtuũ inſtar à ſummo ad imũ angulum lineis ductis, innoteſcit. Purpureus verò grauiũ ſequitur normam. Niger tandem vel cancellatis lineis, vel ſua ipſius atramenti nigredine ſe notum facit. Hæc obiter dicta operæ pretium exiſtimauimus, vt rerum varietate lectorem faſtidio leuaremus. Aſt vt ad rem propoſitam redeamus.

Cum non defuerint qui S.R.E. Cardines, purpuraque inſignes honeſtiſſimam Patriam honoribus cumularint; quos Marſorum Regio Purpuratos peperit, eorum nomina in catalago recitabimus. Illi fuerunt Benedictus XVIII. Caſſinẽſis Monaſterij Abbas, Amatus à Benedicto IX. anni. MXL Theodinus ab Alexandro II. anni M.LXXII. Gerardus, qui & Leo anno M.XCVI. Theodinus ab Vrbano II. Alter Leo Bibliothecarius, & Cronichon Caſſinenſium ſcriptor anno M.C.V. Roſcemanus à Paſchali ſecundo Diaconus Cardinalis Tituli Sancti Georgij ad Velabrum. Sanctus Berardus Presbyter Tituli Sancti Griſogoni; anno M.C.XXX. Sanctus Baldouinus anno M.C.XXXX. Rinaldus anno. M.C.XXXVII, & Theodinus anno.

M.C.

M.C.L.XVII· Ioannes de Pontibus ab Eugenio Quarto, de quo alibi,quorum Elogia,& per gradus virtutum ad culmen tantæ dignitatis euectio apud Alphonſum Ciacconium leguntur.Sat ſit nobis nomina enunciaſſe.

Nouiſſimè noſtrorum auxerunt honores duo inde exorta ſidera,quæ vniuerſum Orbem illuſtrarunt. Eminentiſſimus Cæſar Baronius vnum,materno noſtro genere,ex Portia Phæbonia laudatiſſima fæmina natus cuius vt p rçclariſſimi ingenij dotes annales eccleſiaſtici ab ipſo inſudati,ita ſacrarum virtutum laudes plenè ſcribentium paginç teſtantur;cui copulatur Iulius Eminentiſſimus Mazarinus mūdo in Ciuitate Piſcina datus, vnde primam vitalem auram hauſit, & infantiles annos duxit, ad ſupremam in Aula Galliarum Regis dignitatem prouectus,anno 1661.magno Chriſtianæ Reipub.damno poſt fœdera inter Hiſpaniarum Francorumque Reges, matrimonio ſtabilita,ad cœlum euolauit,cuius facinora præclara, & glorioſos triumphos enarrent qui præſentis temporis hiſtorias texunt, nobis ſufficiat ad noſtrç gentis coronandos honores enarraſſe,quod hic natus,& ſacri baptiſmatis vnda in Cathed. Eccl. renatus,nomen Iulij Raymundi ſortitus,ex duobus alijs ſuç familiæ clariſſimis viris quorum prior militiæ gloria clarus, poſterior religione quippe qui S. Ignatij Sanctiſſimæ Societatis nominis Ieſu inſtitutoris alumnus, & conſocius, & ſcientiarum profeſſor,& verbi Dei præco notiſſimus fuit.

Cum qui infulas Epiſcopales ex noſtratibus in propria ſede ſuſceperunt Catalago adnotauerimus,quos alibi cathedræ honores arrepſerint annectemus.Quorum Odoritij Comitis Marſorum filius Traſmundus ex Tricaricenſi ad Valuenſem Eccleſiam translatus vnus fuit, de quo,& alijs infra dicendis apud Vghellium,alter D Petrus Iannetella de Aggello congregationis Celeſtinorum M.CCCIII.Epiſcopus Ciuitatis S Angeli Delombardi,& Rinaldi Marſorum Comitis filius Auguſtinus ad Cathedram Narnienſem An.M.CCXXX. Euectus eſt. Ioannes Baptiſta de Pontibus à Curcumelo Bitontinæ Eccleſiæ præfuit A.MCCCCL.Inde AngelusMaccaſanus dePereto primus Anxanenſis Epiſcopus A.MDXVI. Berardinus,& Iacobus Siluerij de Celano ambo aprutini Epiſcopi vnus anno. MDIII; alter An MDXII. Alexāder Argolus à Talleacotio Epiſc. Terracinæ ann. MDXXXIV· Cçſar Petius de Celano Valuenſis. & Sulmonenſis An. MDCXXI. F. Propertius Reſta à Taleacotio Carriæten: Epiſcopus An.MD...

& alter Alexander Argolus Verulanus An. MDCL. & hos in compendium Eccleſiarum Præſules numeraſſe ſufficiat, vt ad diuerſarum ſcientiarum ſcriptores orationem vertamus.Primum in ordine præponam Leonem Hoſtienſem,qui ad natalium, & dignitatum ſplendorem ſapientiam adiunxit,Sacri Monaſterij Caſſinenſis Chronicorum ſcriptorem:inde B.Thomam à Celano ordinis Minorum, qui vitam

S. Franciſci primus ſermone polito ſcripſit, & varia digna opuſcula reliquit, & eiuſdem terræ, & Religionis alterum Sacrarum Theologarũ quæſtionum dictatoré, F. nempè Bonauenturam quem ſequuntur duo fratres Petrus, & Paulus Marſus de Cæſis, quorum in Silium Italicum, inq; Ouidij Naſonis, & aliorum Poetarum, & Oratorum libros extant commentaria, & de immortalitate animæ ad Raphaelem Cardinalé Riariũ oratio. Scripſit de Philoſophia & Medicina inſignis Doctor Antonius Gattus de Ortucchia, de Cometis tractatum, & D. Felix Nola de Alba rethoricas directiones, & D. Petrus Rocchus de Scurcula in dogmatibus Galilei Apologicum, & alios plures philoſophicos diſcurſus, & Andreas Argolus de Talleacotio Ephemerides, & tabulas primi mobilis, & de diebus criticis & alia cóplura, & Ioannes eius filius Endimionis fabuloſos amores italico metro edidit, & de gladiatoribus pluraque alia inter quæ græcæ eloquẽtiæ rudimenta morte interceptus reliquit, & Propertius Reſta Epiſcopus de vera, & falſa ſapientia, & illius nepos D. Franciſcus ex Clericis Minoribus de varijs aeris, aquæ, & ignis impreſſionibus quæſtiones, & ne in enodandis legum anfractibus ſcriptor deeſſet Ioannes Grandis Auus noſter Maternus in regiam ſanctionem facultatis procedendi contra Exules praxim edidit, & poſtremus Franciſcus Capotius à Talleacotio duodecim Cæſarum imagines in Agrippina, quam polito ſtylo noſtro idiomate edidit, & deſcripſit.

FINIS LIBRI PRIMI.

HI-

Digitized by Google

HISTORIAE MARSORVM,

LIBER SECVNDVS.

De Lacus Fucini denominatione, deq; Piſcium, Auium herbarum, & piſcationum generibus.

CAP. I.

EX Apennini iugo, qui ad nos ſe extendunt Montes, brachia ab ortu ad occaſum dilatantes, amplæ planitiei ſinum aperiunt, quã ſua in altum culmina extollentes circumferenteſque dorſum ſepiunt efformantque oblongum planè Theatrum, ſi quidem Piſcina à Talleacotio XX. mill. paſſ. elõgatur & quà latitudo XII; tranſcurrit autem qui ab auſtro ad meridiem vergit ab Angitia Silua notus Mons, planumque interſecat hinc dilatando ſinum ad campos, quos Palentinum vocitant, pedem propè Oppidum Cappellę figit 11. mill. paſſ. à Scurcula diſtans, cui adiungitur alter, qui à Talleacotio eò versùs extenditur, iugumque extollit ad altitudinem, parumque ſolùm ſe flectit, quò aditus ad Vallem Rubeti aperitur, iterumque ſurgens curuatur quouſque illi iungatur non longè ab eo, cui à Pinna nomen eſt. Interſecatur valle protenſa longitudine, quę ab ortu ſolis hiberni initium ſumens, ſupra ſe montes habet vaſtiſſimos, qui *M*arſos à Volſcis diuidunt ſupra Vallem Collis longi ab Aciretta anguſto principio; ſed cum deſcendit ęquali ampliatur tractu triangularem propè oblongam formam retinens, ſi à priori angulo ad baſim ſpectetur, quę à Tranſaquis ad Vallem de candelicchia ducitur.

Ex illo, cui nomen Grattella dirigitur Carbonarius ad lacum vſque radices figens ad VIII. ferè mill. in longitudine, ex altera parte Archipretę Vallem proſpiciens. Ex aduerſo tranſacto ſpatio, alia ſpectatur vallis, qua inter Montes S. Nicolai, & Carcis initium ſumẽs

tranſuerſo inflexu diuertitur, & propè Reate terminatur, per quam Saltus amnis perfluit vſque quo Velino iungatur illiuſque nomen aſſumat. Formam tandem ęquali proportione non retinens ſi quidèm qui à montibus conſurgunt colles aut arctant, aut extendunt.

A Piſcina ad Celanum eleuantur aliqui ad inhabitantium incolarum delicias, ſunt in illis Collis Arnieli, Circulum, & Agellum ſita Oppida, & qui parumper à terra eleuatur, & à monte Tino ducitur Celanum continens, à quo euellitur alter, qui anguſtum, breuemque tranſitum ad planum prębet; mons ipſe rupes ceruarę (in quo Paternum) appellatur, in ipſo plane inter lacum, & montem Velinum intumeſcit in alium collem Terra, in quo alba antiquiſſima Ciuitas, & in radice Pagi multi, & non longe ab illis *M*alleanum de quibus, & alijs Oppidis, quę ſunt circa planum ſuo loco dicemus.

Continet hęc in ipſius receſſu cum deprimēdo inclinatur ab ortu ad auſtrum lacum propè *M*ontes, cum aquę in montibus gignantur atque ſic in propinqua loca depreſſa defluunt, cuius quidem aquis nō minor pars ſuperficiei adumbratur adeò amplè, vt pelago compare- *Strabo lib. V.* tur Strabo. lib. V Prope Fucinus eſt lacus longitudine par pelago, is Marſis, & vicinis maximè omnibus vſui eſt.

Non fabuloſè ortum, vt vulgo fertur, ſed ab Omnipotente Opifice, qui Cęlum, terram, mare ex nihilo ad eſſe produxit, in ipſa rerum productione efformatum, ſic. n. fabuloſus noſter Poeta

Addidit & fontes, & ſtagna immenſa, lacuſque.

Vt pulchrior varietate, & commiſtione rerum moles terreſtris Mūdi huius oſtenderetur, & ex viciſſitudine vtilitas caperetur, vt enim *Cic. de nat Deorum lib. II.* in Mari ſolidas inſulas ex terræ inſurgentis tumore producuntur, ſic vt vicem quodammodo mari terra redderet, in eius ſinu lacus quaſi liquidæ Inſulæ procreantur, ſiuè ex aquis imbrium ex Cælo influentium in procliuiorem locum in vnum exoriantur, ſiuè ex illis, quæ faciem terræ rigant, & quo aditus precluditur in vnum coeant, ſiuè ex Cauernis, antriſque, quę in media terræ regione conſiſtunt, per poros, meatuſque aer incluſus in aquam frigiditate terræ vertatur, & vi calidi, ſiccique cogitur vt exprimatur, & quemadmodum ex humano corpore per poros, & venas ad vulnera ſanguis, & lac ex mammillis exprimitur, ſic & generatus humor ad irrigandam terram inſurgit in riuulos, fonteſque, & in humiliorem locum prolabentes ſtagnētur in lacubus, ſiuè etiam, ſacrarum paginarum teſtimonio, ex cuniculis per canales ſubterraneos ex mari diſpenſentur aquæ per vniuerſum, & vnde exeunt flumina, inde reuertantur, vt iterū fluant, ex omnibus iſtis poſſibile eſt gigni in excauata planitiei parte, & quæ è Cælo per Montes niuibus reſolutis, & quæ per riuulos deſuper irrumpentes, &

quæ

quæ ex laticibus proueniunt in vnum confluant vt inferius dicemus. Nomen illi Fucinus indictum,ſic Strabo,& cæteri, & Martialis, Epigram. XXVIII.

Fucinus,& pigri taceantur ſtagna Neronis.

Siquidem pulchritudine ornatur eximia, tùm aquarũ limpidiſſimis vndis,tum ſitus perſpectu, ſinuſque nitore, in quo non limus ſordeſcit,ſed ita clara, & dealbata ſplendeſcit vnda, vt quicquid ſuperponitur effigiatum reddat, vt ex hoc Etymon nominis ſumere perſuaſum habeamus, fucare enim eſt pingere, Virgil. 2. Georg.

Aſſyrio fucatur lana veneno.

Virgil. 2. Georg.

Et Siluius 4. Stat fucare colus,nec Sidone vilior Ancon
Murice nec libico....

De quo etiam ab vtroque laudatur. Virgil 7. Aeneid.

Vitrea te Fucinus vnda. Te liquidi fleuere lacus.

Et Silu. 4.

Iamque dedit letho Stimium Laurumque Demopte
Collinum gelida, vitreus quam Fucinus antro.
Nutrierat,dederatque lacum tranſmittere nando

Et venuſtiſſimè omnium Pompeius Sarnellius in eo Tetraſticho, quo in quandam, Fucinam dictam,inuehitur.

Pompeius Sarnelli in epigr.

Fucina cur ferris? vitrea ſi Fucinus vnda
Vt verè eſt, pandit, quod fugis ipſa, ſinum.
Ergo vel nomen, fictos vel pone colores,
Fucinus impuram ne lauet, atque leuet.

Ita quidem clara,vt in ea non ſit quod obiectum oculorum offendat,quo minùs quæ in fũdo iacẽt aſpiciãtur;hinc meridie lucẽte Sole, & nocte plena Luna,tridẽte, ſeù faſcina iaculari in piſces circa litora Piſcatores ſolent, quos tintinnis remi,alteriuſque generis ligni allectos feriunt, & reti intercludunt, quod iactãt. Hunc lycophronus antiquus Poeta græcè canens, Phorcũ ſeù Forcum appellat à Phorco forte Marino Deo,à quo duxiſſe originem Rhatum Marrubiorum Regem,ex Alexandro Polyſtore Seruius ſcripſit;cuius verba Cluuerius refert dũ loquitur de poſteris Aeneæ Romã in latio conducturis.

Seruius ad Æneid lib. X.

Plurimum celebratam in bellis Patriam
Per poſteros ædificabat felicem
Arcem,altaſque iuxta Circei Syluas,
Portumque Arges inclytum Æeten magnum;
Phorcique Marſici lacus latices.

Hunc

Digitized by Google

Hunc Recentiores (il lago di Celano) nominare malunt ; erigitur in tanto ambitu,& amænitate, vt quæ partim collibus, partim lata planitie circa , & vltra eum diſtincta , multiſque ceu corona magnis Oppidis,& caſtris conſpicuus, & Salubritate perennis auræ reddatur ; ab ortu ad auſtrum (quò vergit) perpetuo , ſed lento in humiliorem depreſſioréque locũ diſcurrit fluxu,ex quo voragines aliquæ,vnde dulcis,& ſuauis ad potum aqua,& qui Transaquæ lucum & Ortuculam incolunt ſitim explent. Eſt etiam lotione Salubris ; curat enim ſcabiem , alioſque morbos , qui ex hepatis inflammatione proueniunt. Cauſę autem bonitatis ſunt motus,& flumina quæ in eum intrant,vndè cum impigra maneat vnda , nec pinguedine terræ maculetur, nec venenoſa animalia gignat , miræ bonitatis prędicatur , & veteres ineſſe numen credebant. Vnde C. Gauius ei votum ſoluit , de quo lapis in prædio Piſcinæ.

C. GAVIVS. H
F. C. VEREDVS
G. F. MESALLA
FVCINO V. S.
L. M.

Optimis abundat piſcibus,quibus Roma, Latium, & omnis circa Regio ad LX. & vltra mill. paſcitur, licet non ſint diuerſarum ſpecierum,in propria tamen multiplices ſunt,vt tinchæ,& ſcardulæ quæ inſtar tincharũ optimæ,& magis ſanæ,paruæ. nec ſapiunt, nec nutriunt, Laſchæ,quas antiqui vocant, barbos, qui octo alas habent,cum cæteri quinalarum ſint,de quibus Plinius lib. IX. cap. XX.

Plin. lib. IX. cap. IX.

Ideòque pianarum quoque ſunt diſcrimina, quæ, pedum vice,datæ ſunt piſcibus, nulli ſupra quinas , quibuſdam binæ, quibuſdam trinæ aliquibus nullæ . In Fucino tantum lacu piſcis eſt qui octenis pennis natat. Horum omnium maximam copiam nutrit,& vectigalium quæſtus quotannis ex tertiaria piſcationis Dominis lacus duodecim millia ſcuta facit. Tructæ etiam aquas tranant,ſed perraræ, & quæ ex fluminibus in lacum intrant,cancris etiam abundat. Sunt,& in eo tellinæ,& cochleæ , quæ licet palato non diſpliceant,non tamen eduntur .

Non deſunt tamen aliqui dumoſi, qui vepres,ſpinaſque per omnes latus acuunt,cum ſtringuntur,alioquin arma celant . nutriuntur & in aquis ſorices,qui retia plurimum damnificant ; & canis non ſicut marinus,ſed paruus,cuius morſibus,& Piſcatores,& piſces læduntur,cui additur Etrica Vulpi ſimilis , & mordax, nec ad cibum , nec ad aliud valet,eſt pellis in pretio tantum. Quod deeſt in genere piſcium ſupplet in auibus,ſunt enim triginta ferè ſpecierum. Anas duplicis generis, Cenericcius auis marina, Quattor oculi, Pica, Roſciolus, Cauabricius,

cius,& Gozolus,quæ herbis nutriuntur,nec acuunt roſtrum, ſed remiſſum,& planum inſtar cochlearum habent. præter has, vt fulices, Tuccanes, loda, Sulmuccius, Anſer, Pauonella, Sterlicus, Pizzarda, Coruus,Strufolonus, Piſcarc, Cucchiarella, Sporcellina, Coturnix, Cannarola,Capo,& Arx ſiuè Ciconia, quæ piſces edunt,& roſtrum rotundum,& acutum habent.Capiuntur in hyeme Fulices, cæteræque in tanta copia vt ſale,& fumo ſeruare neceſſe ſit, Olor quandoque non deeſt.

Eſt,& alia Auis,quæ Deuorus nuncupatur, Olore maior,albi pariter coloris,ſed roſtrum ſatis amplum,& iugulum habet;non canit,ſed per arūdineta diſcurrens, ſtans ſupra vndas roſtroque plaudens,quod apertum immittit in aquas, omnemque flatum emittens vocem horrendam reſonare per omne litus facit, quam mali nuntiam veteres crediderunt quamque Matthiolus Saſſiphragum, ſeù Olinam dicit.

Eſt etiam in eo herbarum copia,quæ ad cibum Auium,& medelam valent,& ſunt fraxus,ſeù verbaſcum minus,ſalaſca ſeù alga, aut potius Vlua,cum illa Pelagi ſit.

Alga natat pelago, ſed naſcitur vlua palude,

De qua Virgil. Æneid VI.

Tandem trans flumen incolumes vatemque,virumque.
Informi limo, glaucaque exponit in Vlua.

Sanguinaria ſeù Polygonum aquaticum fæmina. lyſimachia quæ frondes inſtar Salicis, & florem rubrum habet; feniculus, qui mirophyllum ſeù millefolium aquaticum vocatur. Turronus ſeù Muſcus aquaticus illius generis ſimilis maſſæ ſtricæ viridis coloris; Cauda Vulpis,ſeù equiſetum duarum ſpecierum,Platanus ſeù Nymphea,aut Nenuphur pedis rubea ſeù perſicaria,aut Hydropiperum aquaticum. Sunt,& aliæ, quas vocant Pilus, Plumula,Cardellus, Salueſtranus, & gramen aquaticum, & cancpa.

Nauigijs aptæ ſunt aquæ,licet tenues,nec magnarum nauium pondera patiantur,attamen biremes quatriremes, ſeptemremes, & quæ maiores ſunt,nouiremes longitudine vltra LX. palm. non iſtar illarū quæ mari vſui ſunt,ſed quæ puppibus, & proris careant, planamque carinam,& cætera habeant, & quibus vice timonis remus à ductore adhibeatur,non ſuſtinent vela.

Quę Piſcationi inſeruiunt,varii ſunt generis, præcipuum eſt, quod retiaculis ſit,quorū maximū tracta vocatur cuius cū miniſterio nouiremes adhibentur,ſic à trahendo dicta eſt, & alia eiuſdem ſpeciei,ſed breuior,quæ Pandera dicitur,& poſt tractam iacitur, vt ſi qui euaſerint capiantur,quibus toto anno piſcatur, & rarò intermittuntur.

Æſtiuo

Æſtiuo autem tempore circa litus retiaculis ex Tranſimeno lacu adductis piſcatur,quorum ima frequentibus plumbi calculis, & ſuperiora ſuberis fruſtis, illis ex aduerſo oppoſitis, ſuſtentantur, ſunt & aliæ retium ſpecies,quas omittimus,vt alios piſcandi modos referamus,qui non ſolum retibus,ſed etiam ſine illis perficiuntur.

Eodem tempore ex faſcibus viminum aggeres ſtruuntur in aquis, partim vbi in vniuerſum maiores ſunt,partim,vbi tennes; ſingulis illorum frequentibus palis ligneis ad terram fixis,& ſupra aquas erectis vallantur,ne tempeſtatibus diſpergantur, & quæ in profundiori lacus ſinu ſunt ſtrues;nunquam diſſipantur, ſed ſingulis annis, nouis ſuperadditis faſcibus conſeruantur, quò piſces cum horridam ſentiunt hyemem,circa autumni finem recondantur, in vtriſque ars piſcandi non eadem;ſi quidem in illis primi generis retia in modum cocullorum piramidalium effecta, latum aditum, ſed per inſidias difficilem exitum habentia applicantur.Martanella à lacu Martis, à quo ſunt mutuata appellantur,& frequenter palis qui circum circa ſunt aggeri alligantur,vt cum extra vagant piſces capiantur;Et ex eorum frequentia li Spiſſi nomen acceperunt, quò quotidie, dum frigus vrget, illic nauibus acceditur, vt capti extrahantur.

In alterius generis ſtruibus non ita,ſed panno raris filis contexto, quaſi ſpiſſiore retiaculo lõgitudineCCC.palm.& latitudine XXX.vallantur,cuius extremam partem palis confodiunt in imum lacũ, altera extenditur ad ſuperirora extra aquas,vnde extractis faſcibus intus iacitur retè,quod Sciabaco vocatur, & intercepti piſces capiuntur.

Quæ ſine rete fit piſcatio eſt naſſarum ex viminibus confectarum ad numerum ferè CCC,& ex illis ſic vnitis ſtrues conficitur, quam primo vere in profundum aquarum deijciunt,redeunte autem tempore reſolutis iam ligaminibus, fractiſque ſigillatim expiſcantur,in quibus piſcium omnis generis copia reperitur.

Hamo calamo appenſo,non piſcatur, ſed ad filum perlongum applicantur multi, & ad alliciendum piſces vermes adduntur.

De ambitu Lacus.

CAP. II.

CVm non exundat,interà ferè XXX millia paſſuum ſe colligit,elõgatur ferè ad X.ad totidemque vbi maior eſt latitudo dilatatur, & vbi minor eſt,intra IV. continetur.

Non habet perfectam formam,ſed aliquos vortices,in quibus in angulos dilatatur,pro vt planicies ipſa, in qua iacet,ſinum accommodat.

Cam-

Digitized by Google

Campos illos inundat,qui circa Montes Marſorum ſunt, & in auſtralem plagam totus reſidet, ab oriente vallem Archipretæ habet, in qua præcipuum angulum in gubitum extendit, & inſulam Ortucchij quam Alicarnaſſeus Iſſam,Paulus Marſicus Ortygiam appellat, in medium claudit,vbi Oppidum eius nominis, non ſiquidem ſemper in inſula,ſed tantũmodo dum aquæ extenduntur,cum autem retrahuntur ſicco veſtigio ad eam itur, paruumque ſpatium ex iſta parte cultoribus relinquit in plano.

Alium angulum non tam latum prorumpit in agros inter Paternũ & Celanum,ripamque ex inde parum incuruat circa iugera Auellani,& fluctibus percurrit ad radices montis Pennæ, quam abrodit, & nulli alij Monti iungitur quam ipſi, & Carbonario, relinquendo ex alio latere latam liberamque planitiem,quam incolunt Celanenſes,& Piſcinates, litus hoc parumper dilatando, vndas in duos vortices immittit,quos colle interiecto ab aquis ſeparat, quique veluti portum nauigantibus conſtituunt, non longè à Tranſ:quis.

In primo vortice collis extenditur ad CC.paſſ & albis lapillis totus cooperitur, quos venti tempeſtate coaceruant, nec in illo foditur terra,nec ad ſegetes aptus, ſed Bacchi tãtummodo munera refert,cum vites, & vineas nutriat,quæ licet non vlmis, paliſque iungantur, ſed tralices ſerpunt,vuas tamen, vinaque dulcia promunt. In iſto vortice eſt palus,cuius ſolum,cum decreſcẽtibus aquis in ſicco remanet, vberem ſegetem, & fructum vigeſimum penè reddit.

Alter non tam latum ſpatium occupat, & profundiores aquas habet,nec terra,cum ſiccatur,coli ſerique poteſt. Sunt, & alij in litore vortices,qui modò apparent, & modò cooperiuntur aquis profluxus, effluxuſque extenſione,& remiſſione;in vorticibus iſtis, naues appulunt,& iram Aquilonis effugiunt,& quò Nauta, remigiò laſſus, fluctibus ne obruatur dum tempeſtas inundat, reſilit.

Profunditas ſicut,& circuitus inæqualis, multiſque in locis terra eleuatur,& colles inſurgunt,qui aquis operiuntur & quæ in ipſis efficiuntur valles ad palmos L. in profunditatem ſinus protendunt vt propè montem Pennæ,& in valle Archipretæ non longè à S. Manno ad palmos XXXVI; & hæc eſt maxima profunditas, in vniuerſum aquæ minores ſunt.

Et cum tantæ ſit magnitudinis,& regio ipſa ſub placida Cæli regione ſita,& ventis ex omni terræ plaga apertus aditus pateat, rigidis tamen Aquilonis flatibus obrigeſcit, & condenſatur in glaciem aliquando totus, & tali denſitate, vt ab vno ad alterum litus homines, & iumenta, onuſta oneribus pertranſiiſſe perhibeantur. Sic enim contigiſſe anno MCLXVII in chronicis Ioannis de Ceuano habetur.

Apud Vghelliũ. in Italia Sacra.

Qui,in hoc anno inquit,pluit ab VIII.Kal.Aug.ſæpius vſque ad V. Idus Nouẽb. poſtea non pluit vſque ad XII. Kal. Februarij,& flabat

ventus Aquilo, eratque frigus tam forte, vt ſata non naſcerentur, & ſtagna coagulabantur, & Lacus Fucini penè totus ita glacie coopertus fuit, vt ſupèr eo ad alteram partem homo tranſire poſſet. Quod nõſemel accidit, præſertim anno MCCXXV. iterũ, vt fertur in chronicis Riqcardi de S. Germano.

Hoc anno MCCXXV. Lacus Marſus, qui Fucinus dicitur, vſque adeo obriguit, vt homines in eo deſuper ambulantes boues traherent cum trabibus, & alijs legnaminibus neceſſarijs ad cognam.

Et ſub ætate Auorum ſunt, qui ſicco pede per medium pertranſiſſe ad ſtrues iam relatas ad capturam piſcium referant, & per plures dies piſcationem per ſolidam glaciem ambulando extruxiſſe, quod & hac noſtra ætate pluries contigiſſe proſpeximus, non tam in totum glacie coopertum, ſed in aliqua ſui parte ita ſolidatum, vt deambulãtibus præberet iter, & luſoribus paleſtram ad ludum caſei, & ſpherici ligni contigiſſe refert Baccius de Vinis Italiæ: anno MDXCV. vt ſupra hominum memoriam, ita in ſolitis modis. cõglaciauit, vt vecturas, & currus tranſitum ſuſtinuerit, vt & alijs Italię lacubus eodem anno accidit.

Et non multis ab hinc annis, cum pariter glacie denſaretur, & cum Piſcatores naues ſupertraherẽt, & vbi per minarum denſitatẽ liceret, frangerent, vt in piſcium captum irent ſurgẽs Aquilo naues in glaciei fruſta ita impulit vt penitus quaſſaret, & remigantes omnes fluctibus abluerit eorumque audaciam fregerit.

De magnitudine præſenti, & præterita

CAP. III.

NOn tamen ſemper eodem calamo metimur aquas, nec litus idem, ſed diuerſum pro excreſcentia, & diminutione, ſiquidem dilabuntur modò longe per planitiem, modò ſe retrahunt, non ex aliqua apparenti cauſa, cum quidem alueum depreſſiorem fontibus habeat, vt impleri ad ſummum difficile foret, etenim quę ex montibus influunt, in humiliore ſinu ſe continent, attamen licet non impleatur, ampliatur quãdoque & extenditur nulla habita ratione temporis, vt Petrus Marſus affirmat, ſed prout ex cauſis, quas nectemus inter fluxus cauſatur, eademque viciſſitudine campos, quos Cultoribus aufert pinguiores, aut ſteriles relinquit prout ventorum ex agitatione abrodit, aut alluuione ditat; illos etenim, qui aquilonaribus flatibus obijciuntur congerie lapillorum, quos impetu adducit, vaſtat, non ita alijs flatibus, ſed pinguedine auget, ſterileſque fecundat, incrementũ autẽ hoc vſq; ad mõtana aliquãdo proſpexiſſe Strabo affirmat.

Petrus Marſus ad VIII. Sil. Ital.

Strab. l. V.

mat. Memoriç proditum eſt, nonnunquam vſque ad Montana creſcere, interdum autem rurſus decreſcere, vt merſa prius lacu loca deſinentur, & agricolationem Ruſticis exibeant. Quod, & an ſit verum, ante emiſſarium Claudij ex parte dubitatur, etenim quam abſumpſit Valeriã Ciuitatem, & cuius modò partes madefacit (ſi tunc extabat) vtique remiſſiorem fuiſſe profitendum; attamen ex non parui momenti rationibus, aut non extare, aut tunc penè inſurgere cæpiſſe affirmandum.

Pluries ſiquidem inter noſtrates, & Romanos exorta fuerunt bella, & toto illo tempore, quo Patauinus ſuam hiſtoricam narrationem extendit, licet multa minoris æſtimationis Marſorum loca recenſeat, de illa nunquam loquitur, & in illo memorabili, quo tota exarſit Italia noſtrorum conſpiratione exortum, tantę Ciuitatis Pelignis conterminæ, in qua maius robur ad opus perficiendum eſſe debuerat, nulla refertur memoria, nec apud Alexandrinũ, qui diffusè ſeriem belli ſcripſit, nec apud Florum, Eutropium, cęteroſque Hiſtoricos, nec credibile eſt, in tanta rerum mole Valerienſes in ſomno iacuiſſe.

Accedit quod Plinius nec illam inter noſtrorum loca recolit, nec ante Strabonem qui tempore Tiberij ſcripſit, qui de illa loquatur inuenimus, & licet pręuenerit Claudij Imperiũ, & quod eo imperante extaret, cum ex alio extitiſſe non conſtét eius primordia, circa hęc tempora ſumpſiſſe principium probabile eſt, & præcipuè quod non aliunde, quam ex via, ſic dicta, nota tunc fuerit. Sic Strabo lib. V. *Strab. lib. XIII.*

Cęterum Valeria à Tiburtinis capiens initium, & Marſos, & Corfinium Pelignorum Metropolim. Non tamen, & nomine, & magnificentia Ciuitatis illuſtrata erat, vt de ea ſcriptores dicere aliquid impulerit, vt adaucto tempore ſucceſſit. Immò cum Claudius ipſe viam perſtrauerit, quę vix vltra M. paſſ. ab illa, ſeparabatur à Corfinia parua, & vix nota Ciuitas initium duxit, cum alioquin ex Valeria vti illuſtrior, & amplior incipere debuiſſet, ſi tunc nota foret.

Verum cum lacus effluxus perpetui non ſint, nec vniformes, latiorem alueum tunc non habebat, licet non minorem, quam hodie, extendiſſe autem vndas vltra Valeriam, planumque plenè totum occupaſſe, & abruta loca circa ipſum, & cum de illis agemus dicturi ſumus, & aliç rationes nobis teſtantur; oſtendunt hoc in primis riparum aggeres, qui in campos Albenſes modò inſurgunt, de quibus Petrus Marſus loco citato ſic ait.

Aqua Fucini qui quondam excreſcebat in campos Albenſes, vt vetus ripa ipſius teſtatur, occupabantur vicini agri incrementis aquarum, quę per VII. annos fiebant.

Et ad hæc noſtra tempora permanet, quę quantus aliquando fuerit oſtendit; extendebatur vltra hanc noſtram Patriam vltra D. paſſ. in loco hodie dicto Il colle di Ceſolino. In quo cum plantarentur vineç

in ſinu terræ & chocleæ,qui in lacu ſunt,& nauium fragmenta inuenta ſunt,vltra lapillorum aggeres,qui continuatè extenduntur ad cāpos præfatos,& vltra,& modo diſtat ab illa per CCIↃↃ; & in aliquibus locis CCC.mill paſſ. Lacus ipſe in antiquis æſtimis ripa Marcelli inſcribitur,forſitan à M.Marcello,qui cū eſſet Coſſ. vna cum Q. Fabio Marc.A.V.C. DXL.& Tiberis excreſcentia, vrbem,agroſque non ſine hominum, pecorumque iactura vaſtaſſet, ad has partes acceſſerit, vt cauſam incrementi pranoſcens ex extenſione lacus deuenire, aliquid circa ripam geſſerit, vt ab eo poſtea denominationis auſpiciū

Liu.lib. IV. ſumpſerit,de qua inundatione ſic Liu lib.IV. belli Punici.

Aquæ magna,& niues eo anno fuerunt. Tiberiſque agros inundauit,cum magna ſtrage tectorum,pecorumque, & hominum pernicie.

Tul.obſer. de prodigijs. Et etiam longius excurriſſe aliquando obſtentorum portento refert Tullius Obſer de Prodigijs. M.Aemilio,& L.Hoſtilio Mancino Coſſ. A. V.C. DCXVI.Lacus Fucinus pro millium paſſuum V. quoquo verſum inundauit.Et vt antea, ſic & modò auget, remittitque aquas non ad priorem illum terminum, cum, diuerſione Emiſſarij à Claudio confecti,prohibeatur, attamen ante actis ſęculis ab vno ad alterum extremum, quo Valeria, & Pinna Ciuitates aſpiciebantur aquarum profluuio exuberās,illas aſſumpſit, retinetque modo ita vt.

Si quæras Helicemque, & Buram Acheides Vrbes
Inuenies ſub aquis,& adhuc oſtendere Nautæ
Inclita multa ſolent cum manibus oppida merſis.

Et in hoc, quo viuimus, vltra miliare prorupit, agroſque noſtros vaſtauit. Ita vt ſi ſæculum ſæculo comparetur ſemper fluxus effluxuſq; varij inueniuntur, & in eodem alueo nunquam perduraſſe diuerſoſque fines propterea habuiſſe, vt modo habet.

De augmenti, & diminutionis cauſis

CAP. IV.

FOrmatur Lacus concurſu fluminum, ex altioribus vallibus ad depreſſiorem locum,& humiliorem alueum fluentium,ibique in unum collectæ aquæ ſuperficiem illam terrę vbi modo Lacus eſt adumbrant,& niſi cauitate profundi, & altioris ripæ altitudine exitus intercludatur ad ſummum impleri, aut ad originem fontium retrogredi neceſſe foret; ni cum altiores ſint,& ſupra alueum ſe extollant repeti prohibeantur, & tunc effluant oportet, quique modo nec augmentum, nec diminutionem ſentit, eandemque for-

mam

mam ſemper retinebit, cum concurſus ſit idem, & ſi vel deficiet, vel augebitur ex accidenti vel naturali defectu minui, & augeri lacum oportet. Excurrere ab Oriente ad Auſtrum ob depreſſiorem aluei ſinum, & cauitatē lacus diximus, vt illic quoque, circa quem vndique fluit, aquas reſidere, apertūque exitū montium vallatione inhiberi, & à campo de Vico vltra Terrā Luci, campi, qui intercedunt terram in ſuperficiem habent parum eleuatam, aut depreſſam, & breui amplitudine extenſam. Strati tamen ſunt lapicibus albis, & mollibus non ſolidis, ſed frequentibus ſciſſuris interciſis à cuius ſuperficie inundatio quæ frequenti calculo accidit breuem, qua celantur terræ, coperturam aſſumit, & liberum aditum aquis præbet, vt per fiſtulas inſtar fluminum notabilis amplitudinis curſu in præceps profunditur, ex quorum impetu per cōcaua terræ, qua tranſmittitur ſtrepitoſus fragor auditur, & quo ſtratus lapideus deficit lapillorum cumulis, aut nigrarum arenarum aggere litus munitur, in quibus non diù reſtat aqua, ſed paulatim abſumitur, & tota illius Montis pars occultis, & frequentibus antris excauata perſpicitur, ideoque non augetur ad ſummum lacus, quia aquam non retinet, niſi vt alibi tranſmittat, & ſic aut tranſmiſſione iſta, aut alijs de cauſis (quas cum de aquis egrediētibus acturi ſumus afferemus) aut euaporatione, & terræ admiſtione, & expanſione, adiuuantibus radijs ſolaribus, aut ventorum vì, & potentia, vt exiccetur, & minuatur interdum accidit.

At cum aquæ fluentes deferant admiſtam terram, qua paulatim abſtruitur via, & oſtium fluxus, adiūcta quæ aduehitur, ex terræ Eminentijs vì imbrium eam adducentium ad litora, & fluxu influentis ad loca decliuia, & etiam ventorum impulſu, qui ex montibus terreis leuiores partes terræ adducunt, & poſt variam agitationem ad lacum impellitur, adiuuantibus etiam quæ ad opus piſcationis proijciuntur lignaminum ſtruibus, quæ tempore, & humidi potentia diſſolutæ, & comminutæ tempeſtatum turbine adactæ impelluntur in meatibus, & illùc in putredinem reſolutæ viam exitus præcidunt, vnde augeatur oportet; nec ad defectum fontium, & earum nouam generationem, aut ad aliam occultam rationem augumenti, & diminutionis cauſas cum Strabone referamus qui loquens de eo lib. V. Sic ait.

Qui ſubterraneis humoribus tranſitione occulta quadam ratione ſparſim efficiuntur, denuò autem in vnum fontes confluunt, aut omninò deficiunt, aut rurſus confluunt, quemadmodum in Amenano per Catanam defluente traditur, qui quidem annos complures euaneſcēs iterum excurrit.

Habent etiam aquæ ſua mirabilia, ſicut, & cętera elementa, quæ hominum ſpeculationibus non ſubiacent, vt Max. Summus Pontifex Sixtus V. relatus à Gomerio de Tybure, cum de eius inundatione loqueretur, ſentiebat. Inundatio.n. dicebat, eſt vrgens accidens naturæ aqua-

aquarum,vt defectus ſolis,& lunæ in eclipſi,fluxus, & refluxus oceani,quæ non homo , ſed ſolus Deus moderatur , humanum licet conſilium,in aliquo tantum accidenté effugere hæc poſſit , ſed non omninò moderari, aut impetum inundantium aquarum retardare , quod, & in tantis ędificijs circa lacum factis, & tempore Claudij, & in hoc noſtro Æuo opere Equitis Fontanæ,& Marij de Caua aperte eſt demõſtratum;attamen,nec in hoc ratio penitus deficere videtur, &,vltra allatas,vi terræmotus contingere poſſe affirmamus, cuius violenti impulſu terra ipſa aperitur, & conquaſſatur, & montes in hiatus deſcendunt,ita poteſt terra litoralis dehiſcere,vel cum antra,quæ in ſinu ſunt impetu ruunt,ora abſtruere,vel quæ in ſinu ſunt aperire,aut noua pandere,ab eo enim aquarum recurſus immutantur , & conſuetæ viæ obſtruuntur,itaque ducitur aqua vbi ſiſtere cogitur, & ſtagnatur ſicque noui lacus prodeunt , vt annis præteritis in Calabria , & non nullis alijs ita productos recenſet P. Franciſcus Reſta in Meteor. lib. 3. cap. 5.

Sic etiam,& nos proſpeximus , cum acciderit anno quo hæc ſcribimus MDCLVI.cum quateretur inſolito motu terra per totam Aprutij Prouinciam,& Terram laboris , & plura quaſſarentur Oppida, & ædificia collaberentur, hiatus nonnulli circa lacum apparuerunt,qui magnam aquarum congeriem deglutiebant,quorũ,precipuus ille fuit , qui in ſoliditate terræ circa litus in campo de Vico qui 11. mill.paſſ.ab hac noſtra Patria diſtat prorupit , profunditatis palmorum XX. & capacitatis ad CCC. aquarum cados , vt iudicauimus, quas breui temporis curſu aſſumebat, & ſi arte adiuuaretur , ad minorem ſane formam Lacum reduci non difficile foret , & ex eo tempore vſque nunc ſemper effluxit ; non inſueta narramus , ſiquidem Ouid. loquens de terręmotibus ſic canit.

Hic fontes natura nouos emiſit, & illic
Clauſit, & antiquis tam multa tremoribus Vrbes,
Flumina proſiliunt , aut excauata recedunt.

De aquis ingredientibus

CAP. V.

VLtrà fluminum in vnum fluentium concurſum, & iam occulti latices ex concauis antris,in ſinu terræ protenſis, vbi, & aquæ generantur impulſu calidi exilere coacti,& quos Montes parturiunt & per internos meatus ad radices eorum paulatim deſcendentes eò adducuntur,augumento ſunt lacui, quibus ex niuibus liquefactis humor,

mor,imbriumque deſcendentium fluxus opitulantur,quorum maxima copia ad Fucinum aduenit, ſiquidem qui à Pelignis, Veſtinis, & Volſcis nos ſeparant Montes,ad illum radices protendunt, ex quibus flumina,torrentes,latices,alia quæ adueniunt aquæ,illaſque proùt diſcurrunt, vel erumpere in lacum cognoſcuntur,recenſemus.

Primus proſiliens câput ad Ortuculam extollit, oſtiumque aperit in radicibus Inſulæ,ſpatiumque illud occupât, quod inter S. Mariam ad caput aquarum,& caſtrum Oppidi eſt, & magnam copiam ſecum adducit, & cum Inſula in ſiccum remanet, rapido curſu profluit,nec tamen nauigium impedit, Nauiculis quidem tranſuchitur, & aquas ex Lacu Scandenſi haurire profertur.

Eſt in vertice Montium Pelignorum non longè à Terra Scanni, à qua nomen Lacus ſumpſit,vallis excauata, vbi aquarum copia ſiſtit ad longitudinem M. paſſ. ferè latitudinis CCC. tantæ profunditatis, vt ima penetrare impoſſibile credatur, & cum alti, proceteſque ſint, & in ſummitate ſit Lacus,totos aequa penetrare iudicatur, & aſpicitur non ſolum in iſto, ſed in alio, de quo mox dicturi.

Non longè hinc ſerpit Sarcinalis ex rupe prope Liccij Caſalia erumpens,& paruus fons,qui torrẽs in hieme fit,& Tauana vocatur.

Hùc aquas adducit ex ſuperiori parte per Venerem,& S. Benedictum, Inuectus ſeũ Pictornius flumen; fontes, & torrentes aliqui vſque ad Celanum inſurgunt,& per vallem S. Marci perénis riuulus qui hyeme fit torrens auctus aquis, quæ ex plano ad Ouindolum per Anatellam illùc influunt,& cum fit æſtas depauperatur, & vix ad Lacum adducitur.

Et ex Celano aureus fons, & aureũ flumẽ perpetuis aquis abũdãs, & per totam Auellani planiciem ex inferiori parte fontes vndique vndiq;riui;præcipuus Muſcinus,& caputaqua, qui aquas piſtrino præbẽt.Per S.Petitũ paruus riuulus,& ex Caſtro Nouo pariter qui hyeme fluunt. Non præbent aquas aquis niſi torrentes duo in inferiore parte,præcipuus qui ex Valle Collis longi planum, inter Lucum, & Tranſaquas inundat, & alter per Vallẽ Archipreteæ,quibus adduntur quæ ex liquefactis niuibus per circuitum concurrunt, ex ſummitate Montium,& quaſi in centrum ſtagnantur in Lacum, & hæc ſunt quæ ſuperficiem terræ rigant.

Sunt,& aliæ quæ cæco ducuntur tractu per viſcera terræ, ſcaturigines, etquidem maiores, irrumpentes in Lacum. Flumen vnum ex Velino Monte ſemper ſe ſe cõdens in terra,occultus proſilit,deſcurrens per internas venas,& cauitates per locũ dictũ Valle de Tranſito inter Albam,& Paternum, & quantum ſit,ex maturis ſegetibus inſpicitur,virent enim, quæ nutrit humus per cuius ſinum inuiſa vnda trãſcurrit,cum cæteræ flauent,fuit aliquandò(dehiſcente,caſu aliquo, terra) viſum, cum accidiſſet nõnullis ſuperq́ aratro terram, findenti-

bus,

bus, cum profundarent boues in hiatu cecidiſſe, quibus vix ab effoſſo loco erutis proſpectũ fuiſſe flumẽ profertur. Hunc Pittornium ſeù Piconium aliqui eſſe ſuſpicantur, diuerſumque eſſe ab inuecto, quem refert Plinius, mouetur auctoritate Licophronis, qui de laticibus Marſici Lacus loquens Pictonium affert ſic dicens. Pictoniumque flumen ſub terra ſe ſe condens in obſcuras ſpecus profunditates.

Licet acuratiſſimè Cluuerius, valdè cõſonis rationibus, & obſeruatione textus Plinij, & Licophronis inuectum Pictonium eſſe affirmare non dubitet. Nobis ſatis arridet Licophronis textus, & quod hæc ſint duo flumina, vnum curſum intrà terram agens, alterum ſuperficiem rigans magis notum, & auctores ignorantes duo eſſe, nec obſeruantes Licophronem de ſcaturiginibus occultis loqui in vnum confundentes, Pictonium, qui inſpicitur, nominarunt; & cum Plinius etiã ipſe eum qui ſubter labitur ignorauerit, & nomẽ ſalientis notum habuerit, illum maluit proprio vocabulo referre, quam ab ignoto nũcupare, & ab hoc nõ alienum futurum fuiſſe Cluuerium ſi horum notitiam habuiſſet, non dubitamus.

Sunt in profundo inter ripam Paterni, & Celani duo hiatus terræ latices adducentis, & habent ora lata ad medium iugeri terræ, ex quibus ſcaturigines in magna copia emergunt, vt & ſemper intrà Lacum (licet minuatur) remaneant; profunditas quanta ſit, neſcitur impetus ſiquidem ſcaturiẽtis aquæ cannabum aduoluit ne in profundum protendat, quos præcipuos fontes Lacus arbitramur.

Eſt & alius in aquis patens hiatus, in quo Archippe Oppidum ſubmerſum iacet, ex quo ad lacus augumẽtum occultæ emanat aquæ non latum os, ſed rotundum oſtendens, vnde orta quæ per ora profertur fabula ex relaxatione clauſtrorum fontis Ciuitatis Marſiæ ortus lacus, & obruta Ciuitas.

Et circà litora Tranſaquarum, & Auezzani duo alij eructantes aquas, cum decreſcunt ſcaturigines, circà quas ebolliri, & moueri cum erũpunt inſpiciuntur, quas repletio, & abundantia aquarum, cum augentur, intercipit ne videantur.

Hic relatu dignum, quod circa litora Tranſaquarũ accidit, referre cenſemus. Nẽpè cũ nec fontes, nec riui cãpos irrigent, nec vllibi inſurgat aqua ad neceſſarios vſus, ſed Lacus eas hyberno tempore præbet, & cũ aduenit æſtas, parũque arena circa litus foditur, gelidi riui ſcaturiunt, qui Lacus cum decreſcit, & ipſi decreſcunt, cum abundat exundant, ſemperque frigent, cum vniuerſa vnda tepeſcat, & hyeme adueniente celantur, ſiuè quod latices ex iſta parte gignantur, & cum rigor meatus terræ reſtringat, retardatur curſus; ſiuè reſtrictus humor per viſcera terræ diſcurrens, nec viam ſibi aperiens, retrogrediens frigiditatem acquirat, ſiuè alia ſit ratio, non ſimile in vniuerſa ripa per circuitum, niſi ibi, & Ortuculæ cernitur.

Non

Non diſſimilis huic, eſt accidentia putei S. Nicolai ad Litus Venetæ Vrbis, qui repletur, & exinanitur aquis ad formam fluxus, & refluxus maris, & tamen expers ſalſedinis, dulcem continet aquam.

De aquis egredientibus

CAP. VI.

SVnt autem, quo minus aqua ad ſummum creſcat, ab ipſa Natura, & arte ſtatuta loca, ad quæ diuertat; & vt de ſingulis agamus, nunc de ijs, quæ à Natura ſunt dicere aggrediamur. Circa montem Pinnæ voragines aliquæ apparent, per quas abſorbetur aqua, & nonnunquã aperiuntur nouæ, quæ flumina penè obruunt.

Duæ potiſſimæ olim erant, & Pitoniæ vocabantur, ità latæ, vt fere duo iugera terræ occuparent, & magnam aquarum congeriem deglutirent, vallo muniebantur inciſo, & fiſtula, poſtquam piſtrinis aquas prębebant, ad ſummum voraginis demittebat, & diglutitæ non ampliùs in circuitu apparebant; Multo ab hinc tempore clauſa ſunt ora ex fractis nauigijs, & congerie lignorũ vi tempeſtatis adductis, quod præſentis incrementi, & inundationis præcipua cauſa fuit, nã ita increuerunt ſuper eas aquæ vt XXXVI. palmis menſura profunditatis inueniretur, & quanquam retentatum eſſet varijs operibus vſque ab anno MDC. induſtria Equitis Fontanę, & Marij de Caua, nunquam aperiri ora, aut alio trãmite traſmittere aquas, poſſibile fuit; multæq; alię circa ipſum aperiuntur, cum minuuntur aquę, terra ipſa inſonat ſub pedibus incalcantium, totaque antris, & Cauernis protenſa naturalitèr recipit aquas, vt de Agro Reatino legitur. Eſt, & alia parua Vorago in Valle Archipretæ, quæ aquis etiam nunc celatur, aliæ quoq; occultentur neceſſe eſt, cum omnis humor naturaliter ad inferius deferatur, vt aliò occultè curſum deferat; quemadmodum de Nilo in Ægypto, Grandueno in Hiſpania, Tigri in Armenia, & Turbino in Nurſia refertur, & Ouid. in XV. Metamorph alios enumerat dicens.

Flumina proſiliunt, aut exſiccata reſidunt, *ex hoc*
Sic vbi terreno Lycus eſt epotus hiatu *corrige*
Exiſtit procul hinc, alioque renaſcitur ore. *uerſum*
Sic modo combibitur, tecto modo gurgite lapſu *pag. 70.*
Redditur Argolicis ingens Eraſinus in agris.
Et miſſum capitiſque ſui, ripæque prioris
Pænituiſſe ferunt, alia nunc ire Caicum
Nec non Sicanos voluens Amaſenus arenas.
Nunc fluit, interdum ſuppreſſis fontibus aret.

Digitized by Google

Et proſequitur alios enumerando, & qui conſimiles videre deſiderat, videat quod refert D. Franciſcus Reſta in meteor. lib. 3. tract. 2. cap. 3. de fontibus. Hinc Sarnum exurgere auctoritate Plinij refert Blondus lib. 7. dequo præfatus Reſta cap. 7. ſic ait.

Reſta in Meteor.

In Campania Italiæ, vbi Sarnus ſcaturit, effluunt inter ſaxa quidam aquarum riuuli tantæ frigiditatis, vt vinum rubrum ad refrigerandum immiſſum breui exuat colore, & ſapore; Et per internos meatus ad Lacũ ſublaci, quem ſuis aquis efformat, manifeſtatur, & obſeruatione antiquorum, & ſignis teſtatum refertur per Andream Baccium de Tybure, vt mox fuſius dicturi ſumus. Eodem quoque modo propè Anauiam in Hernicis panditur, vt refert Blondus lib. 2.

Scribit Plinius Fucinum Lacum, qui Marſorum appellatur, ſubterraneos habere cuniculos, quibus aqua cuncta affluens, tempore amnem facit, at puto Plinij textum, vt ſepè alibi, eo in looo corruptum, quo ad locum, in quo fluuium illum oriri affirmet: fontem enim Ananiæ eſſe ſcimus Thophanum nomine qui hyeme, quando Fucinus glacie aſtringitur ſiccus, verè poſtmodũ, æſtate, & Autumno ingentem euomit vim aquarum, quod lirim amnem à S. Vito oriundum adauget.

Et dum terræmotus hoc anno 1655. Regionem concuteret, magnus aquarum acceſſus illi factus eſt. Et Cornelum flumen hinc aquas haurire, in eo fonte qui propè Poſtam inſurgit, vbi copioſiſſimæ ſunt & ſimillimæ; viam autem ad fontem aperiri eo in loco, quo diximus, in Valle Archipretæ deglutiri, labique per cuniculos in ſinu Montium iudicamus. Siquidem poſt Montem Carbonarium, antequam ad Cerrettam deueniatur, inclinatur Vallis ad concauam rotunditatem vnius propè milliarij ambitu, qui locus Amblero nuncupatur, vbi prata amæniſſima virent, & illic perſæpè exundat aqua, & aliquando, tali augumento, vt inſtar fluminis dilabatur retrorſum ad lacum, & in rupe Acerrettæ, qua clauditur Vallis, paruus ſpecus aperitur, vndè pariter eructant, ibique ſonitus pertranſeuntium aquarum ſentitur, & pariter Fibrenus qui lyri, poſt Soram iungitur, ex abundantia, & qualitate aquarum iudicatur.

Obſeruatum extitit (quæ ex eo emanare dicuntur) augeri, & minui, prout lacus decreſcit, & abundat; quinimò omnia quæ in lacum deijciuntur, ſiuè paleę, ſiuè retia, aut inſtrumenta piſcationis, in illis poſtmodum denuò apparere viſa ſunt. Vidimuſque in Regione Valuenſi propè Ofidam, inſurgere ſtagnum, quod planum illud inundat, creſcente lacu; penitùs verò exſiccari cum minuitur, veterumque obſeruatione probatum haberi eaſdem aquas eſſe. Et non longè à Terracina ad radices Montis S. Felicis, lacus habetur eodem nomine qui ex iſto deſcendere profertur.

Eadem planè ratione creditur, quod Nilus oriatur ex Mauritiania

in

in Atlante Monte, vbi Dyris vocatur, & per Eptobolum lacum mutato nomiue Niger appellatur, & per deſertos Montes influit in paludem Coloe, quæ Meron circumcingit, & ab his paludibus per flumina Aſtaſobam, & Aſtaboram peruenit ad cataractam, ab eaque ſe pręcipitans per ſeptentrionalem peruenit ad Thebaicos campos in Ægyptum, vbi Nilus vocatur, & ex ſimilitudine aquarum, & piſciũ, & animalium, quæ in vtroque fonte gignuntur idem flumen iudicatur. Et Aretuſæ fontis aquæ in Siracuſa, Alphei Arcadiæ fluminis, iudicantur, cum proiecta in eo ad fontem inueniantur, & turbabantur lotione Victimarum, cum Arcades in Olympo ſacrificabant, quod, & in fonte Æſculapij apud Athenas pariter accidiſſe refertur; ſicut & de alijs pluribus fluminibus.

Multos denique alios fontes gignere, & flumina, credibile eſt, quæ ad noſtram notitiam non deuenerunt.

De aqua Marſia, & Flumine Giouenco, ſeù Innecto, aut Pictornio, ſiue Piconio.

CAP. VII.

NOn anguſto riparum argine, & excurſibus ad magnorum fluminum principia, quos Pater Fucinus gignit, ſiſtere aquas ſuas aliquando contentus, ſed quaſi ambitionis faſtu elatus, cum Tyberis aliquando exuberaſſet ex alueo curſum, per planum in Velinum influens, Vrbem turbinibus exagitaſſet, in illa placidus etiam inuehere, prætenderit, & ſaporis hauſtu, & gelidæ frigiditatis bonitate Romanas augere delicias & caloris æſtum temperare; cum ea (quæ de noſtro nomen ſumpſit Marſia aqua) ad illum duceretur, quæ ſalubris qualitatis ſingulari prærogatiua ſuper reliquas gaudebat, & quam claræ tranſparentiæ, miræ leuitatis, & innoxiæ frigiditatis dotes inter præclaras Mundi aquas collocarunt; non ſecus ac ſi ex Paradiſi fontibus emanaſſet, & dono ſuperum vſibus Vrbis conceſſa reputabatur ſic Plin. lib. XXXI. cap. III.

Clariſſima aquarum omnium in toto Orbe, frigoris, celebritatiſq; palma, præconio Vrbis Marſia eſt, inter reliqua Deorum munera Vrbi conceſſa. Quare ſordidis muneribus eius vſus interdictus, vt tantum neceſſitatibus, & delicijs inſeruiret, & profanum aliquid in ea geri ſcelus arbitrabatur; iramque ſuperum, ſi ſacra illius liquoris vnda talibus foedaretur imminere ſuſpicabantur; in eamque cauſam retulerunt, cum Nero Imperator fœdæ libidinis coeno pollutus, nãdo tranare fontem eius auſus in morbum incidiſſet. Tacitus lib. XIV. *Plin. lib. 31. cap. 3.*

Tacitus Annal. lib. XIV. Annalium. Iiſdem diebus nimij luxus cupido infamiam, & periculum Neroni tulit, quia fontem aquæ Marſiæ ad Vrbem deductæ nando inceſſerat, videbaturque potum ſacrum, & ceremoniam loci corpore toto polluiſſe; ſequutaq; anceps valetudo, iram Deorum affirmauit. Ea ſuperſtitioſæ Religionis reuerentia colebatur, vt inquinari ex contaminati corporis luxuria contactu arbitraretur, aut ſi ad alium, ad quem deſtinata erat vſum verteretur; cumque cæteris aquis quæ ad Vrbē influebant, ſecundū ſuam quiſque qualitatem licite vteretur, Marſia ſolùm, quæ cæteris optimo ſapore, & ſuauitate præſtabat, ſitis explendæ miniſterio deputabatur.

Ad Vrbem illam primùm adducere Ancus Martius Rex ſuſpicatus fuit, cumque animum ad alia diuertiſſet negotium imperfectum reliquit, aucta poſtea habitatoribus Vrbe, longè lateque à Tyberis ripa domicilijs conſtitutis, cum nec fluminis aqua commodè neceſſitatibus ſubueniret, Appia, & Anienis primum aduectę ſuppetias tulerunt, quarum ductus vetuſtate quaſſati, & cum etiam fraudibus priuatorum interciperentur, Vrbs ipſa aquæ penuria ſitiebat; factum eſt vt Senatus decreto A. V. C. DCV. Coſſ. Seruio Sulpitio Galba, & L. Lentulo Cotta, & eorundem reficiendorum, & vendicandorum negotium Martio Tito Prætori daretur. Cumque Vrbis incrementum ampliorem aquæ modum exigeret, illi, vt alias exquireret, & ampliores ductus Reipublicæ cauſa fierent, paritèr demandatum, qui Anci Martij Regis præpoſitum ad effectū deducere cogitauit, eamque à tertio milliario opera fabrorū ducere; cumque Prætureę tempus ad tantum negotium conſummandum minus ſufficere videretur ſtatuit Senatus in alterum annum Præturam, ſicque tertium à quo inceperat in Vrbem perduxit, in quo opere, vt erogaret quatuor, & octingenta ſextertium, decretum, quibus vſualis moneta, ad centum viginti millia ſcuta, reſpondet; interuallo temporis cum aquæ ductus haberentur C. Auguſto, & M. Lelio Volcatio Coſſ. Agrippę ſingulari cura, & prouidentia Appiæ, Anienis, & Martiæ ductus reſtituti ſunt, ſic Strabo lib. V.

Strabo lib. V. Tanta autem per aquęductus, aquarum vbertas influit, vt per Vrbem atque cloacas omnes inundare videantur, & vniuerſæ propemodum ædes ſubterraneos meatus ſiphones, & ſiſtulas vndoſas habeant. Quorum accuratiſſimam diligentiam M. Agrippa egit, qui Vrbem pluribus alijs monumentis adornauit.

Et non ſolum iſtorum ductu Auguſtus Princeps, ſed pluribus alijs ſalientibus Vrbem inſtruxit de qua re lapis ad Portam eſquilinam teſtatur.

IMP.

IMP. CÆSAR. DIVI. IVLII. F
AVGVSTVS. PONTIFX. MAX
CON. XII. TRIBVNIC. POTESTAT
XIX. IMP. XIIII. RIVOS. AQVAR
OMNIVM. REFECIT.

Quarum eam, quam de ſuo nomine Auguſtam appellauit, cum eiuſdem bonitatis eſſet, in ſupplementum Marſię, quoties ſiccitas auxilio egeret, opere ſubterraneo, vſque ad riuum eiuſdem, cum longè à fonte oriretur DCCC. paſſ: perducendam curauit.

Cuius poſteà fons, cum Marſia ſibi non ſufficeret, apparebat, (manente nihilominus præſidio) in Claudiam deriuatus eſt, vt ita demum Claudia adiuuaret Auguſtam, ſi eam ductus Marſiæ non caperet. Claudia etiam in gratiam iſtius præclariſſimæ aquæ C Caligola, vt adduceret arbitratus fuit, ſed morte præuentus, opus imperfectum reliquit; quod Claudius ſubſequens conſummauit, eamque ex agro ſublacenſi, ex ampliſſimis, & ſpacioſis fontibus Curtio, & Ceruleo ſupra fontem Marſiæ, mill. V. duxit tantæ bonitatis, vt ei quoque adiutorium, quoties opus eſſet, ita ſufficeret, vt adiunctione ſui nihil ex qualitate eius mutaret, cuius memoriam in lapide ad portam Præneſtinam conſeruatur.

TI. CLAVDIVS. DRVSI. F. CÆS
AVGV. GERMANICVS. PONT. MAX
TRIB. POTEST. XII. CONS. V. IMP
XVII. PATER. P. AQVAS. CLAVDIAM
ET. CERVLEM. EX. FONTIBVS. QVI
VOCABANTVR. CERVLVS. ET. CVRTIVS
A. MILLIARIO. XXXXV. ITEM. ANI
ENEM. NOVAM. AQVAM. MILLIARIO
LXVII. SVA. IMPENSA. IN. VRBEM
PERDVCENDAM. CVRAVIT.

Illius poſteà aquæductus iterum vetuſtate quaſſati, Titus Veſpaſianus Auguſtus, vt quæ Vrbi vſui in potu erat, cum ſitiret, intèr alia ornamenta reſtituit, & ad vſum deliciarum, & neceſſitatis reduxit.

TITVS. CÆSAR. DIVI. F. VESPASIANVS
PON. MAX. TRIBVNICIAE. POTESTA.
X. IMPER. XV. COS. VII. DESIG. II.
RIVOM. AQVÆ. MARTIÆ. VETVSTATE
DILAPSVM. REFECIT. ET. AQVAM
QVÆ. IN. VSV. ESSE. DESIERAT.
REDVXIT.

Sed

Sed neque hęc diligentia ſatis, vt aquarum abundantia Vrbs reficeretur, nam, & priuati in proprios vſus interceptas minuebant, & plurima loca,cum ęquè diſtributę non fuerint, penuria laborabant. Vnde Nerua Princeps huic malo medelam adhibere volens, curam ſuſcepit.vt aquam in ea loca Vrbis, quibus alioquin nõ erat,deduceret;ſagaciq; induſtria excogitauit,vt ſedula portione diſtributa aqua, Regionibus omnibus, quibus ſingulę inſeruiebant plures darentur, & cum Claudia in Colles Auentinum,& Cęlium per arcos Neronianos duceretur, quoties defectio aliqua interceſſiſſet, celeberrimi colles ſitirent,certo libramine riuulis effoſſis, & ſubterraneis cuniculis arcuato etiam opere,intèr alias, aquam pariter Marſiam ad eoſdem etiam Colles deduxit,& cum huius aquę ſplendor à capite integer nõnihil aut nimium pluuia inquinaretur, aquarũ deducentium imperitia cum nouus Anio ditiſſimus, & abundans aquis veniret, & aliarum aquarum aliqnando defectioni deſeruiret in alienos ſpecus, frequentiùs,quam explemento opus erat, ingrediens,aquas inquinabat,& pleręque aquę etiam auerſarentur per imprudentiam,non vti dignum erat aquis partientium ita vt ipſa ſplendore, & frigore gratiſſima balneis,& fullonicis, & relatu quoque fœdis ſeruiret miniſterijs,ita ordinare placuit,vt in primis Marſia potui tota deſeruiret,& deinde reliquas ſecundum ſuam quiſque qualitatem aptis vſibus adhiberet.

At,neq;hac ſolerti Principis vigilãtis induſtria ſatisfactum eſt malo,quo Marſia inquinata priorem bonitatem omninò recuperaret, quę cum præ cęteris in delicijs eſſet, deſiderabatur ex puro fonte haurire,nec alijs commiſceri,quo minùs eius vſus, & frequentia non intermitteretur. Vnde Antoninus Imperator, cum fontem eius exquiſiuiſſet,ſublatis omnibus impedimentis,effoſſo etiam monte, purgauit,ac in veterem puritatis ſplendorẽ ad Vrbem deduxit;ſic enim habetur ex lapide ad portam Tiburtinam.

IMP. CÆSAR. M. AVRELIVS. ANTONINVS
PIVS. FOELIX. AVGV
PARTH. MAX. BRIT. MAXIM
AQVAM. MARTIAM. VARIIS. CASIBVS
IMPEDITAM. PVRGATO FONTE. EXCI
SIS. ET. PERFORATIS. MONTIBVS. RESTI
TVTA. FORMA. AC. QVESITO. ETIAM. FON
TE. NOVO. ANTONIAN. IN. SACRAM. VR
BEM. SVAM. PERDVCENDAM
CVRAVIT.

Ab

Digitized by Google

Ab ipſis auctoribus, Anco ſcilicet Marſio Rege, & Marſio Tito Prætore nomen illi datum, vt Frontinus, & Plinius ſuſpicantur, ſic enim Frontinus, cui ab Auctore Martia nomen eſt. Et Plinius. lib. XXXVI. cap. XV. *Frontinus de acq. ductis*

Q. Marſius Prætor iuſſus à Senatu, aquarum Appiæ, Anienis, Tepulæ ductus reficere, nouam à nomine ſuo appellatam, cuniculis per montes factis, intrà Præturæ ſuæ tempus adduxit. Sed potius de noſtro ſumpſiſſe dicendum (ſi originem ſpectemus, à qua etymon nominis, & nomenclaturæ principia deriuantur, niſi vt euitemus diſputationem ab vtroque denominari, & combinatis nominibus Auctorũ, & loci, ab vtriſque ſortitã eſſe nomen; etenim à noſtra Regione per occultos latices Romam petebat à Piconio Fonte, & Aufeia primum nominata: & poſtmodum Auctorum ſeù loci, originis occaſione in illud Marſiæ tranſmutatum, vt enim Plin. putauit lib. XXXI. cap. III. *Plin. lib. 36. cap. XV.* *Plin. lib. XXXI. cap. III.*

Vocabatur quondam Aufeia, fons autem ipſa Piconia, oritur in vltimis montibus Pelignorum, tranſit Marſos, & Fucinum Lacum Romã nõ dubiè petens, mox ſpecu merſa in Tyberino ſe aperit IX. paſſ. mill. fornicibus ſtructis producta. Ex quo fonte flumen Pictornius nomen ſortitum ex Cluuerio retulimus, qui ex Oppido S. Sebaſtiani per Piſcinam ad Lacum influit, ſed altius eius originem repetere oportet.

In ſummitate Vallis inter Gioiam, & Biſiniam humile principium habet ex fonte Tempe nominato, ab Oppido Temple iam diruto ſic dicto, vnde paruus diſcurrens riuulus iungitur aquis, quæ poſt Biſiniam per obſtruſa petrarum, & interciſas rupes, quibus apex formatur inſtar parietis, ex cuius medio parùm ſupra terrã è tribus foraminibus erumpunt indè propè mœnia Sancti Sebaſtiani per lapillorum congeries ſcaturigines limpidiſſimæ emergunt, ſimulque iuncti fontes amnem efficiunt, quorum fontium diſcurſus ex montibus Pelignorum, ad mentem Plinij, non dubiè prouenire ad oculum monſtratur; euidenter enim ex lacu, quem retulimus, ex Scamno Oppido nomen habere, deſcendunt; circa cuius litus ex iſta parte eſt locus degluttiens aquas, & per occultas venas ad fontes tranſcurrere clara demonſtratione oſtenditur; cum quidem æſtiuo tempore, quo lacus ſit minor, deficientibus quæ influunt, nec ad locum voraginis aquæ eius peruenire permittuntur, ſitiunt fontes, & ſi multum elongentur areſcunt. Ex effoſſa tamen terra, humiliore alueo efformato, iterum fluunt, quod non rarò accidit.

Flumen iſtud, quod Inuectum Plinius, & Vibius in catalago Pictorniũ, & recenſiores Iuuencum, vulgo Giouenco dicunt, de cuius nominis quæſtione iam diximus, aquas Fucini ſupernatare ſine commiſtione affirmat, ſic Vibius. *Vibius de fluminibus.*

Pictornius, qui per medium Lacum Fucinum Marſorum ità decur-

currit, vt aquæ eius non miſceantur ſtagno. Et Plinius lib. *II.* cap. CVI. Quędam verò & dulces inter ſe ſupermeant alias, vt in Fucino Lacu Inuectus amnis, in Lario Abdua, & in Verbano Ticinus, in Benacu Mincius.

Plin lib. 11. cap. 106.

Quod ex duplici poteſt contingere modo. Aut enim euidenter ſuperlabitur, quod & de alijs fluminibus legitur, vt de Bariſtone apud Vitruuiū lib. VIII. cap. 2. cuius aquæ leuiſſimæ Hypano flumini non iunguntur Bariſtonis aquæ ſunt ita omnium tenuiſſimæ, vt dum iunguntur Hypano fluuio, ſuper eius aquas natant.

Vitruuius lib. VIII. cap. 11.

Et de Aurota qui Paneo non miſcetur, & de pluribus, quas recenſere perlongum eſſet, quæ, vel quia tenuiores ſunt vnius, alterius craſſæ, vel oleaceæ, vel vi ventorum impelluntur, vel ob curſus rapacitatem, ſi recta linea ad alium portum pateat exitus, ſimul commiſceri naturali ratione prohibentur; Et hoc pacto nullo modo in hoc noſtro lacu contingere poteſt, cuius aquæ tenues ſunt, & Inuecti curſus ità placidus, vt penè ſtagnetur; ante quam in lacum intret.

Aut enim ſi per cęcos meatus ſubter labitur; quod de Alpheo, & de alijs fluminibus ſubtus mare fluentibus, alibi exurgere pariter refertur, ita vt eorum dulcedo Marſis ſalſedine non maculetur, ſic, & Virgil. putauit Ecl. X.

Sic tibi cum fluctus ſubter labere Sicanos
Doris amara ſuam non intermiſceat vndam.

At lenta fluminis inuectio aquarum ipſius penè ſtagnatio, cum ad litus peruenit, prohibet quo minus modo iſto euenire poſſe aſſirmemus; eo magis, quod in quem præcipitentur, ſpecus non apparet. Et ſic Plinius, & Vibius procul dubiò erraſſe manifeſtè cognoſcitur, & Licophronius, quod de ſubter ra ſe ſe condens in obſcuras ſpecus profunditates inquit, de lacu ipſo intelligendus quem præceps plures in ſpecus ruere demonſtrauimus, minuſque verum eſſe iſtius fluminis aquam ad Vrbem aduectam, ſed potius lacus, vt accuratius Strabo aduertit lib. V.

Strabo lib. V.

Cæterum de Fucino Lacu Marſiæ aquę fontes emanare ſcriptis mandatum eſt, quę rogationes Romę propinant, quę reliquas ſuper aquas probentur. Non ex lacu ad fontem, opere fabrefacto, vt falsè Dion: lib. 60. putauit, ſed per venas, poroſque occultos, per ſinus mōtium tranſeuntes eruptione, ad ſublacenſem agrum.

Eſt ſublacus, illuſtre Oppidum, Sanctiſſimi Patriarchę Benedicti pęnitentia celebre, vbi prima monaſtici ordinis fundamenta iecit, quod totum poſteà miraculorum inſignijs, diuinę Sapientię lumine Orbem illuminauit, & Eccleſiam Dei perpetuis fulgoribus tot Sanctorum Doctiſſimorum Patrum, qui velut firmiſſimè columnę, dun-

tur-

turbinibus aduerſantium hæreſum quaſſaretur ſuſtentarunt, & inſtar ſplendentium ſtellarum in firmamento radijs inconcuſſæ veritatis micantium clareſcere vbique fecerunt, & torrentibus aquarum ad vitam æternitatis ſalientium fæcundarunt. Ex quo Vrbs ſalubriũ, optimorumque fontium ob caducis vitæ ſuppetias tulit; hinc enim Martia, Claudia, Auguſta, vterque Anio emanarunt, nam ex quibus montibus vallatur, perpetuò fluunt, quæ primum ſtagnantur in Lacubus; poſtmodum inſurgunt in flumen, idque apertè etiam Plinius cũ Strabone, cum ſpecu merſam in Tiburtino agro ſe aperire, affirmauit (licet de flumine ſupernatante loquatur) ſentire videtur, cuius quidem fontis non dubiam mentionem Tacitus ſupra relatus facit, dùm Neronis polluti corporis lotione polluiſſe recenſet, cũ in Villa quæ ibidem erat, moraretur. Nam quia diſcumbentis Neronis apud Simbruina ſtagna in loco, cui ſublacus nomen eſt.

Non aliqua aperta deductione, ſed natura vergente ad humiliorem locum, cuniculis per impenetrabilem ſinum terræ operitur, & ex aquarum ſimilitudine, piſcium procreatione, alijſque experimentis probata, quibus Frontini teſtimonium adſtipulatur, referentis, quod cum quæreretur à ſuo Authore in Capitoliũ, deducere & de effoſſo fonte contenderetur, & eo tempore alia ex cauſa Sibyllini libri à X viris Sacrorum (qui libris legendis, carminibuſque Sibyllinis, fatiſque P.R. interpetrandis præerant) ſcrutarentur, & fons an aquæ Martiæ eſſet, inueſtigarentur, repertum non eſſe, ſed Anienis fuit, & libeat Frontini verba referre.

Eodem tempore dum alijs ex cauſis libros Sibyllinos inſpiciunt, inueniſſe dicuntur, non eſſe aquam Martiam, ſed Anienem, de hoc nõ conſtantius traditur in Capitolium producendam, deque ea re in Senatu à Lepido Collega verba faciente. Actum Appio Claudio, & Q. Cecilio Coſſ. idemque poſt annum tertium à Q. Lentulo retractatum C. Lelio, & Q. Seruilio Coſſ. ſed vtroque tempore viciſſe gratiam M. Titij, atque ita eſſe in Capitolium aquam perductam.

Nuper autem, vt res teſtata, clariori teſtimonio probaretur Archiepiſcopi Columnenſium, relatione Matthæi à Colle vigilantiſſimi Marſorum Epiſcopi acceſſit experimentum, cuius curioſa inueſtigatione in Scatebras quaſdam ſublacenſis lacus, quas iniecit, in ſubterlabentem meatum ad Fucinum, glebas furfuraceas, aliaque inuenta fuerunt, & dicit Andreas Baccius de naturalibus vinis hiſtoria lib. V. & cõtinua etiam obſeruatione demonſtratur, ſiquidem, quæ proijciuntur, inuoluens impetus aquarum ad aperturam perlabentium adducit, ibidem reperiuntur.

Andreas Baccius, in hiſtoria lib. V.

Spatium relatum à Plinio IX. paſſ: quò fornicibus ſtructis ducebatur de illo, quod inter Sublacum, & Vicouarum intercedit intelligendum, quod Oppidum erat in Tiburtino agro, & vbi hodiè forni-

Digitized by Google

fornices inſpiciuntur. Cæterum protenſiorem, & certis menſuris deſignatum, Frontinus recenſet, cuius ſolerti inueſtigationi credẽdũ cũ aquæ du uctum modum, formamque deſcribendi opus perfecerit.

Ductus eius habet longitudinem à capite ad Vrbem LX. mil. DCCX, & ſemis, riuo ſubterraneo paſſuum LIIII mil. CCLX. VII. Semis opere ſuper terram paſſuum VII. millium CCCC. XLIII. propius. Vrbem à ſeptimo milliario ſubtractione paſſuum CLXXX VIII. reliqua opere arcuato paſſuum VI. millium CCCCLXX.

Verum cum Strabone à Fucino, an à Fonte Sublacenſi initium ſumat, dubitat Cluuerius, nobis autem cum Strabone ſentire placet, ſiquidem ſpatium, quod inter lacum & Vrbem intercedit, tot enim milliarijs computatur, conſentit etiam quod longior ductus à conceptu aquarum metitur, ſiquidem illum non amplius quã ad XXX VIII. mill. extendit, cum ductum ad LX. mill. DCCX. producat.

Concipitur via Valeria ad milliarium XXX VIII. diuerticulo euntibus Romam dextrorſum millia paſſuum trium. Villa Sublacenſi atque ſub Nerua Principe ſtrata ad milliarium trigeſimum octauum ſiniſtrorſum intra ſpatium paſſuum ducentorum finita, ſubſtructionibus penè ſtatim ſtagnino colore peruiridi.

Et ſi rectus, quo ducebatur à Sublacu ad Vrbem, curſus inſpiciatur vix vna nunc ad relatum aſcendit. Profectò Albertus, & Blondus à puteis, qui infra Carſeolum, & Riofriddum inſpiciuntur, per montes fabrefactis cuniculis à Fucino ad Vrbem deductam eſſe affirmant, erraſſe proſpicitur Blondus lib. 2.

Blondus lib. II.

Putei effoſſi à Marſio Ædile, ſiuè à Claudio Imperatore, perductis Romam à Lacu Fucino aquis, ne incluſus aer curſum aquæ moraretur, ſpiracula fuerunt adhibita. Dioni forſitan inhærentibus, qui vt Tyberi Lacum coniungeret, Emiſſarium Claudius cogitaſſe præſumit, cuius manifeſtus error, opus ipſum demonſtrat, vt mox dicturi ſumus, & fornices, per quas ferebatur modò aſtruunt, quarum reliquiæ hodie non alibi, quam ab ipſo Sublacenſi Oppido per mille paſſus vltra ad Vicouarum vſque aſpiciuntur, partim cuniculis actis per ſaxeos montes, partim in ſublimi à terra, arcuato opere extenſis de quibus ſic Statius lib. 1. car. V.

Statius lib. 1. carm V.

Vos mihi, quæ latium, ſeptenaque culmina Nimphæ
Incolitis, Tybrimque nouis attollitis vndis,
Quas prçceps Anien, atque exceptura natatus
Virgo iuuat, Marſaſque niues, & frigora ducens
Marſia præcelſis, quarum vaga molibus vnda
Creſcit, & innumero pendens traſmittitur arcu.
Veſtrum opus aggredimur...

Et

Et car.III.quod eſt de Villa Tiburtina Manlij Vopiſci.

Quid referam alternas gemino ſuper aggere menſas?
Albenteſque lacus, altoſque in gurgite fontes?
Teque per obliquum penitus,quæ laberis amnem,
Marſia?& audaci tranſcurris flumina plumbo?

Sic frigiditatis qualitate pollere celebrans,vt cum Plinio conſentiat,qui cum in vltimis Pelignorum montibus reſpectu Marſorum confinibus,ex quibus gelidiſſimi Sulmonis fluunt amnes concipi aſſerat,& cum non ex fluuio,ſed ex lacu prouenire contendimus frigiditatem,aliaſque, quibus prædicantur,bonitatis,&|ſalubritatis dotes, ex antris, veniſque, quibus per inuia terræ ducitur, haurire contendimus. Vbertas non eadem ſemper,ſiquidem ex Fucini acceſſu,receſſuque modo fluxus accipiebat,ſic enim, cum retraheretur minuebatur,vt Claudiæ,& Auguſtæ adiutorio egeret; Et prouidentia Principum eiuſdem bonitatis fontes,ita adduxit, vt perennis copiæ curſus non deficeret;quæ non ſpernendæ quantitatis erat, vt Frontinus memorat.

Martiæ in commentarijs ſcriptus eſt modus Quinariorum duorū millium centum ſexaginta duorum amplius quam in commentarijs eſt.Quinarijs duobus millibus quincenti octo erogabantur ant. quam ad Piſcinam perueniret,quinarios XCI;& dabatur Tepulæ in adiutorium Quinarij XCII Itemque Anieni quinarij CLXIIII. Summa, quæ erogabatur ante Piſcinam Quinarij CCCLI.

Modus qui à Piſcina menſuris poſitis initur,cum eo, qui circà Piſcinæ ductum eodem canali in arcu excipitur effecit quinarios II. millia DCCCCLIII.Summa,quæ aut erogabatur ante piſcinam,aut in arcu recipitur quinariorum III millium CCXCV. Amplius quā in conceptis commentariorum poſitum eſt. Quinarijs MCXXXIII. Minus quam menſuræ ad caput actæ efficiant,quinarijs MCCCXCV. erogabat poſt piſcinam,quinarios MDCCCXL.minus quam in commentarijs conceptionis ſignificari diximus,quinarij CCXXVII. minus quam ex piſcina in arcus recipiatur,ſunt quinarij MC IIII. Sūma vtraque, quę intercidebant, aut inter caput ex Piſcina quinarij duo millium quingentorum,quas ſicut in cęteris pluribus locis intercipi deprehendimus Non enim eas ceſſare manifeſtum eſt, etiam ex loco quod à capite iam menſuram, quam nos comprehendiſſe capacitate ductus poſuimus effundantur amplius CCC quinarij.

Sic enim etiam ſuperabundabat cum lacus nouas præbebat,vt alias ditiores efficeret,redderetque mutuati auxilij vicem,& amplius Toti Vrbi cum grata eſſet,ad totam autem peruenire ductus non æquali locorum altitudine reſpondens prohibebatur, attamen cum primum

L 2 ad

Digitized by Google

ad Capitolij Celij,& Auentini iuga ſe extuliſſet,poſtmodum ad quam plurimas alias regiones peruenit Frontinus. Martię erogabantur extra Vrbem nomine Cęſaris Quinarij CCLXIX reliqui quinarij. MCCCCCLXXII.intrà Vrbem deducebantur per regiones . Primam III IIII V VI VIII IX XIII in Caſtella LI. Ex quibus nomine Cęſaris CXVI,Priuatis,quinarij DXLIIII.Caſtris quatuor Quinarij XLII. Operibus publicis quindecim quinarij XL. Muneribus duodecim quinarij CIII. lacubus centum quatuordecim quinarij CCLVI,

De Claudij Emiſſario.

CAP. VIII.

CLaudius Cęſar Imperialis glorię faſtum ędificiorum magnificentia ęternare ſic ſtuduit , vt ſtatim atque habenas comprehenderit ad tria,& ſi cogitata, aut ab alijs Principibus incępta fuerunt difficultate euentus,aut deſtituta, aut non obſignata relicta manus citiùs admouerit , vt pari contentione rerum factarum memoria throni celſitudinem amularetur.Ita quod Caius Caligola LX. ab Vrbe mill. paſſ. aquam per montis ſinum, inuioſque anfractus adducere deſtinauerat . Pluresque alij mare , in intimo terrę excauata area,eo vſque traducere,vt nauigia commodè ad litoris ſtationem propè Oſtium Ciuitatem in portum reciperet , & lacum Fucinum tranſmittere in quæſtionem adduxerit,quorum ædificiorum arduus, & per contorta,& laborioſa exitus,Architectorum ingenia fatigauerat , & fabrorum animos impoſſibilitas penè terruerat , ipſe ſummis viribus aggreſſus,ſic inſudauit , vt opere compleuerit ; Et ſi tria hæc ingenioſum,& admirabile Artificis opus demonſtrẽt, & diuturnitate laboris,& induſtria, ſtructuræ machina, & auri erogatione ; quod in Fucino confecit Emiſſarium,duo alia longè ſuperauit , non ad alterũ annum relatum opus , ſed per vndenos continuos, perenni triginta millia Seruorum inconcuſſo labore abſolutum; hunc.n.Strabo dierũ , & operariorum numerum aſſignat,Euſebius, & alij.

Strabo lib. 5.

Euſebius in chronicis.

Sueton. in Claudio

Tacit. analium 12.

Res fuit permira in ſequentibus temporibus Claudij Imperatoris dum Fucinus Lacus exiccatur , vndecim annos triginta hominum millia ſinè intermiſſione operis incubuiſſe.In quo, cum per corriuationem aquas XIII. Imperij anno (ex Taciti aſſertione) Coſſ. D. Iunio, & Q Haterio immiſiſſe conſtet , incæptum ſecundo Imperij anno ſic XIII.completum , ad quod Seruorum numeroſa caterua (quæ Vrbẽ faſtidio affecerat)deſtinata, vt inſudaret. Vrbs quippe eo propè tempore,in habitantium numero tantum excreuerat , vt penè

fides

Digitized by Google

fides veritatem abneget. Effectus ipſe Claudius VIII ſui Imperij anno Cenſor. Ciuitatum capita. LXVIII. centena XLIII millia inuẽta in quibus, qui nomen militiæ iam dare poſſent, numerus in lapide in porticu Sancti Georgei ad Velabrum recenſentur.

Tacit. annal. 11.

TEMPORIBVS. CLAVDII. TIBERII. FACTA HOMINVM. ARMIGERORVM. OSTENTATIONE. ROMÆ. SEPTIES. DECIES. CENTENA. MILLIA. LXXXX. XLVII. ML.

*V*ndè tot millena in iſto, aliorumque ædificiorum compendio, quorum aut minorem numerum aſcire, cum eorum magnitudo operantium manus multiplices appeteret deſtinaſſe, in admirationem nõ venit. Qualis, quantuſque in tot annorum curriculo ſumptus fuerit computare poſſibile, ſed fruſtratorium, cum concipere quiſque ex animo poſſit; attamen ad ſatietatem lectoris, in diurnam inſudantium eſcam triginta millia centena erogata ſuſpicantur, præter quod in inſtrumentis, machiniſque, & in luminibus in cæca voragine adhibitis (cum omnia in tenebroſo, & obſcuro terræ ſinu fierent) impenſum fuit. Artificium, quo per iniurias montis, planique cauitates, librato ſpatio, & adæquatis ad menſuram perfectionis lineis elaboratum, vt exprimi calamo poſſit, vix poſſibile æſtimamus; ſed ad iudicium tantummodo, & admirationem intellectus relinquitur pro vt Plinius compendioſè operis magnificentiam referens conſiderat.

Plin. lib. 36. c. 16.

Claudius, inter maxima equidem, & memoranda dixerim, quamuis deſtitutum ſucceſſoris odio, montem præfoſſum ad lacum Fucinum emittendum incredibili profectò impendio, & operariorum multitudine per tot annos, quæ nec concipi animo niſi ab his, qui videre, neque humano ſermone enarrari poſſunt.

Inenarrabile profectò, & præter hominum cogitatum, vt inter præclariora, & quæ admiranda vniuerſo Orbi adducuntur manu Artificis architectata, ſiuè Babilonica mœnia, ſiuè Mauſoleum, ſiuè ſolis coloſſum collocari non immeritò poſſit, ſiuè artificium in opere, ſiuè opus ipſum, ſiuè ſumptus ſpectentur, ad quod videndum ex Vrbe, & remotioribus extra Italiam partibus, qui virorum monumenta curioſè ſcrutantur ad ſpectandum adueniunt; cuius modò formam nos ſcripturi per diuerſa capita accingimus, & vt faciliorẽ captum reddamus, in calce ex Archetypo deſumpta pagina dilineatũ reddemus, quam ex Vaticana Bibliotheca Illuſtriſſimus D. Lucas Holſennius, non minùs antiquarum rerum, quàm cæterarum ſcientiarum huius Æui facilè Princeps, nobis impertitus eſt.

De cauſis conficiendi Emiſſarium.

CAP. IX.

SCribentium calamus in relatione cauſarum conficiendi Emiſſarium ad diuerſa trahitur, allucināturque in perſcrutatione finis, dum quiſque, quod vult, proponit, noſque vt verum propriumque aſſequamur, ſingula referemus.

Ad hoc inſudaſſe Claudium, Dio dicit, vt Tyberim ad nauigationē per augumentum aduectæ ex Fucino aquæ ditaret, & exſiccati poſtmodum Agri, Colonorum induſtria (dum ſatis apti iudicabantur) vbertate floreſcerent; ſic enim lib. LX.

Dio lib. 60 At in Fucino lacu, qui in Marſis eſt in Tyberim immittendo, vt & locus circà eum lacum agriculturæ aptus, & Tyberis magis nauigabilis fieret, inanes ſumptus fecit.

Neutram tamen aſſertionem ex proprio ingenio deſumptam, ſine aliquo probabili argumento veram eſſe ſpecus forma, facti impoſſibilitas, certaque ratio demonſtrat, & ex diametro abhorrere à Claudij propoſito; nam excauati Montis protenſus ſinus, ad Lyris amnis ripam ſiſtit, cuius decurſus ſiniſtrorſum per Volſcorum, campanorūque agrum deſcendens, non longè à Sueſſa ad mare oſtium pandit, in loco qui hodie turris Scaphati dicitur. Cum Tyber dextrorſum ad occidentem pergat, illoque coire lyris nullo pacto poſſit, nec vlteriùs penetraſſe montes, aut legitur, aut veſtigio monſtratur, cum qui poſt alteram ripam inſurgunt, ad Anagninam planitiem ſe extendit, ad quam per obſtruſos, tetricos, altiſſimoſque montes ad XX, & amplius mill. paſſ. via aperiēda eſſet, inſuper qui per Hernicos, reliquoſque circa populos amnes, riuique excurrūt, ad litus campanum exonerantur, & nonnulli eorum lyri iunguntur; præter quam quod ſuperuacaneum Tyberim aquis augere foret, cuius ex aliundè adnectis incrementum, Vrbis ſubuerſionem pluries minatum fuerit, vndè Patres cum accidiſſet, maximaque ædificia vaſtaſſet, & annonæ, reliquiſque damna intuliſſet, quæ illi iunguntur flumina diuertere cogitarūt, ex hinc nefas eſt credere nouas ſumptibus quærere, cum quæ ad illū currunt, ex ſuperfluentia damnum inferre compertum; ſicque palàm, Dionem erraſſe, ſit, propiùſque veritati Tacitum acceſſiſſe, licet intētum Claudij non aſſequutum. Siquidem ad Lyrim tendere opus, quò Auguſti induſtrioſa Naumachiæ ſpectacula æmularetur aſſerit; Ille quidem, cis Tyberis ripam in arido ſolo lacum coaluit, vt naualium certaminum ludibus Ciuium animos recrearet, quicum vt gloria faſtigioſi operis contenderet Claudius, & glorioſiorem Naumachiā in-

inſt ruere,& lacum profundere,ſicut ille adunare inſudauerat,cogitauit,illum tamen Annalium XII. loquentem ſic audiamus.

Sub eodem tempore inter Lacum Fucinum, amnéque Iyrim prærupto monte,quo magnificentia operis à pluribus viſeretur, lacu in ipſo nauale prælium adornatur, vt quondam Auguſtus, ſtricto, cis Tyberim,ſtagno,ſed leuibus nauigijs, & minori copia ediderat.

At ſi nauium Indos inſtaurare, & ſæpius, ſi lacus extaret,commodius poterat,ad quid ergò tanta auri, laboriſque profuſio ſi hoc intendiſſet?ſpe gloriæ, ſiquidem in eius vita C. Suetonius Tranquillus autumet; etenim ſi ad emolumenta ſpectaſſet, Marſis flagitantibus indulſiſſet,qui longo experimento lacus noxios haberent, quibus aliquando propria ſede expellebantur,Auguſto ſupplices, vt emiſſariū permitteret,inſtiterunt,quod proprijs ſumptibus perficere,ſi in præmium exſiccati agri concederentur, ſpondebant; nec Octauius, nec ipſe Claudius,à quo factum reperitur, votis annuerunt, vnde potius gloriæ, quam lucri ſpe ductus, ad tanti operis machinam manus admouiſſe ait. Fucinum aggreſſus eſt,non minus compendij ſpe quam gloriæ,quem quidem priuato ſumptu emiſſuros ſe repromiſerant, ſi ſibi ſiccati agri concederentur. *Sueton. in Claud.*

Etſi nō negamus,eò Claudij ambitionē proceſſiſſe,vt pari faſtu impoſſibilia penè inhiaſſet, vt magnificentia operum retroactos Principes ſuperaret,attamen ad ſimplicem tantum oſtentationem, tantum rerum apparatum, quod Ærarium penè conſumpſit,& diuturnitate laboris animos relaxarat,concepiſſe non ità facile perſuaſum habemus,cum certis argumentis intentam *V*rbis ſecuritatem fuiſſe, aperto calculo monſtretur.

Vrbs ipſa,quam rapidus Tyber tranſcurrit, ſuperabundantium aquarum impetu,ſæpè Ciuibus viduata,ædificijs denudata,agrorumque ruinis ad excidium multoties aperta clade (deuenit vt Liuius, Tacitus,alijque ſcriptores notarunt, vt poſt Ludouicum Gomeſium S.R.Rotæ Auditorem præclariſſimum,Andreas Baccius de Tybure agens ſigillatim deſignato tempore recenſet. Vlliuſque incrementi ratio ſubtili indagatione perſcrutata, Patrum animos defatigauit, nec in vnam conueniebant ſententiam; dum borealium flatibus curſus impetum ad mare præpediri, & cum vlterius progredi tardaretur,dilatato ſinu excreſcere, agroſque, Vrbemque inundare aliqui ſentiebant.Saniorumque pars,flumina quæ illi iunguntur, aucta torrentium,ex ſinu Vallium aquarum copijs inſpiciebant, quæ cum naturalem alueum ſuperarent,exuberari,dilatarique neceſſe fore non dubitabant,quarum quæ imperante Tiberio (continuatis imbribus euenit,non Vrbem ſolum memorabili clade affecit,ſed penuria, totam penè defatigauit Italiam,ſicque Romanorum animos timore cōcuſſit,vt Sybillinos libros quos in magno periculo ſolum aſpicere lice- *Andreas Baccius in Tybure*

licebat) modò perſcrutari Aſinius Gallus propoſuit , actumque eſſet,ſi Tiberius annuiſſet. Exindè imminentia ſi occurrerint præcauere ſtuduerunt, & totius erumnoſæ inundationes euentus rationem, excurſuſque cauſarum perſcrutationem C. Aruntio, Q. Ateo delegarunt,vt flumina,lacuſque, qui Tyberim implent,auerterent ; quod cum Coloniarum ſcilicet Florentinorum,Reatinorum, & Ternienſiũ legati (de quorum præcipuo intereſſe agebatur) preſentirent , aditum in Senatum poſtulantes,ſuã ipſorum cauſam expoſuerunt. Siquidem Florentini,ne Claſſis ab Arno deduceretur,ob imminens ſuorũ agrorum periculum,Interamnenſes,ſi Nare amnis , alueum transgrederetur,vberrimos Italiæ campos ſubuertere , pariterque Reatini, ſi Velino lacui oſtia præcluderentur,eorum campos periculo aquarum perire conquerebantur,Natura ſiquidem terminos , & oſtia fluminibus ſtatuiſſe,& corrigere nefas ſit,maximè cum ſacra fluminum Numina antiqua religione ſacris ritibus venerata,diuinis honoribus priuarentur.Paterque Tyber, vectigalium amnium exoneratione alibi, iniuria affici,ſolitoque honore tributi minui,in indignationem adduceretur;Hinc factum eſt,vt ſiuè vanæ ſuperſtitiones, inaniſque reuerentia,ſiuè nodoſæ difficultatis operis impedimenta,ſiue Piſonis Oratio,quam pro Colonijs habuit, Patrum animos flexerint, qui à propoſito deſtiterunt.Tacitus *I*.Annalium .

Nec Reatini ſilebant Velinum lacum,quà in Mare effunditur, obrui recuſantes;quippe in adiacentia Eruptarum , optimè rebus mortalibus conſuluiſſe naturam,quæ ſua ora fluminibus, ſuoſque curſus, atque originem ità fines dederit;ſpectandas etiam Religiones Sociorum,qui ſacra,lucus,& aras patrijs amnibus dedicauerint, quin ipſũ Tyberim,nolle prorſus accolis fluuijs orbatum minori gloria fluere.

Interque ea flumina,quibus Velinus augetur ſaltus, amnis eſt, qui exili fonte propè Verecchiæ oppidum ſupra Tallcacotium ſcatens, partem Palentini campi tranſcurrens,non longè à Scurcula ad Vallẽ Equiculorum deſcendens in agro Reatino ,Velino iungitur , & ante Emiſſariũ, vt recitauimus, exuberãtialacus ſic terminos traſcẽdebat, vt propè collem, in quo Alba ſedet ripam poneret , & per planitiei procliuitatem , aquæ eius ad ſaltum tranſcurrentes per id tempus ſic augũmento Velino erant,vt Tyberis alueus vltra ſolitum exuberaret,& Vrbem ſubita inundatione turbaret, nec aquis de Cœlo cadentibus,nec liquatis niuibus negotium datum;ſed Fucino,vnde euenerat tributum, & Claudius, vt Vrbi conſuleret , alibi diuertere lacum cogitauit, vndè motus Emiſſarium confeciſſe,cum ipſo Andrea Baccio conſultiùs arbitramur, & cum poſtmodum , imperante Traiano,copioſior aduenisſet , quæ, vt præ cæteris horribilior fuit,ſic oſtẽtis pluribus enunciata,& peſtem,caritatemque,quas comites habuit, eadem ratione motus Princeps ipſe canalem purgauit, & ſi

Spar-

Spartianus in vita Adriani, cui opus tribuit Fucinum emiſiſse aſſeueret, & Lipſius ad Tacitum ſuo numero abſoluiſse, errataque Claudij corregiſse dicat. Nec ritè perfecit Claudius, Quoniam manu poſſet admonet Hadrianus.

Neutrum tamen eſſe, & in vtroque Spartianus erraſſe inſcriptio in marmorea baſi ſtatuæ, quam Albenſes Traiano dicarunt in ara maiori Collegiatæ Eccleſiæ S. Bartholomæi in hac noſtra Patria annis ab hinc XX inuenta demonſtrat, quam Lucius Camarra in ſuo Theatro antiquo expreſſit.

IMP. CÆSARI. DIVI
NERVÆ. FIL. NERVÆ
TRAIANO. OPTIMO
AVG. GERMANICO
DACICO. PARTHICO
PON. MAX. TRIB. POT. XXIII
COS. VI. PATRI. PATRIÆ
SENATVS. POPVLVSQ. ROMANVS.
OB. RECVPERATOS. AGROS. ET. POSSESS:
QVOS. LACVS. FVCINI. VIOLENT.....

Ex qua opus Traiano tribuitur, ob recuperatos agros; caſu ſiquidem obſtruſo ſpecu, iterum impetus exuberantium aquarum vicinam planitiem impleuerat, à quibus vt redimeret Imperator, ex purgato alueo, emiſſionem iterauit poſt primam à Claudio operatã anno LIX. cum ſexto eius conſulatu aſcribatur, qui annus Domini CXIV. erat, ſiue ipſe, ſiue Præfectus operis aduenerit in illam domum, quam Claudius extruxerat, quæ modo Eccleſia Tranſaquarum eſt, in alio lapide Traiani militis memoria conſeruatur.

Non tantum vterque Cæſar, vt Albenſibus agri reſtituerentur, ſed auerſionis aquarum cauſa, quibus *V*rbis periculum paulò ante viderant ad laborioſum difficultatis opus manus admouiſſe, prò certo eſſe debet, & ſi ab illius temporis ſcriptoribus minimè obſeruatum, vel à calamo exciſum, vnus omnium Baccius retulit, qui à Clemente IIX. Sãctiſſimo Romano Pontifice euertendæ inundationis negotio præfectus, ſubtili indagatione omnia rimans, inter alias cauſas hanc in ſuo de Tybure libello, quem Italico Sermone compoſuit, reddidit, noſque præter illa, quæ ipſe promit, redditis rationibus, adſtipulamur.

M De

De ſtructura, & Forma Emiſſarij.

CAP. X.

INterſecatur planities parum elato Monte, qui ex Apennino progrediens æquali declinatione in angitiam ſiluam ſe flectit, cui Fucinus inhærens, radiceſque abrodēs totus inſidere videtur obruiturque in ſpiſſas voragines, quæ paſſim, inter petrarum ſciſſuras aperiuntur, circa quas agitantur, vt deglutiantur aquæ; adiacent illi ad meridialem plagam Palentini campi ad fauces alterius Montis, quem lyris abrodit, hunc aperire, ſiuè quia declinatio aquarum perſuadebat, ſiuè quia naturalis curſus deglutiem indicabat Claudius ſtatuit, & diligentèr lacus profunditate lyriſque alueo (æquilibrata menſura) exploratis, dimenſiſque planitiæ à litore lacus ad amnis ripam parallellis lineis ductis, effoſſioni locum dedit in quæ ſequitur, formam. Canalem in ſinu Montis latitudinis palmorum duodecim, altitudinis vltra viginti deſignauit, ad quem vt perueniret, effoſſis crebris cuniculis vnum in omnibus effecit, & ne aer in tenebroſo ſinu, qui cæcas cauernas profundarent, offēderet, interiecto ſpatio, aliqua quadrata ſpiracula à planitie ad Montem, & à Monte ad lyrim aperuit; Spiracula ipſa, ſicut, & Emiſſarium totum in duro lapide ſunt excauata, eſt enim mōs in illa parte planitiei, quæ ad lacum tendit, totus lapideus, vndè durus in inciſione labor extitit; ordo autem totius machinæ talis erat.

Sunt à litore ad Montem nouem ſpiramina dilatata, & à Monte ad lyrim ſeptem, qui ab imo canali ad ſuperficiem terræ tendunt, ante vnaquæque eorum proclinis aperitur cuniculus alter altero protenſior pro vt planicies eleuatur, aut deprimitur altitudinis palmorum nouem, & latitudinis quinque per quas ad alueum vſque maioris ſpecus & putei profundū diuertitur. Ea arte effoſſi, vt ruderum extractio facilius redderetur, & quotiès in curſu operis inciſus lapis, aut deſicere ſciſſuras monſtraret, ex coſto latere fornix ſupplet (vt ſine timore ſic tranſitus) quæ tempori cedens, ora obrutione cadentis deſuper terræ in partem, vel penitus occluſit, vndè modo pauci penetrantur, cum idem ſenſer nt damnum, vel exuberantia lacus maiora paſſi, arenarum cumulo repleti; fornices, parieteſque impetu aquarum deiecti, cum retrahuntur tantum (quo fuerint loco) ex veſtigijs manifeſtātur, & quo in tractu via, qua ad lacum itur offenditur per CCC. Ferè paſſus deambulari liberè patitur; in eius per medullio ſpiraculum) quod puteus magnus dicitur) inuenitur, per quem circa tranſitus, quo ad altiora peruenitur, ad rotundam, atque profunditatem, in qua ſiue ibidem exortæ, ſiuè regurgitātes ex infimo putei ſinu ſtagnantur aquæ,

aquæ nec vlterius obſtruſa,exciſo lapide via datur progreſſus.

Cum mons inſurgere incipit,ex vtroque latere protenſiores cuniculi, ſimul æquali linea in Emiſſario concurrentes parati erant, ſcalarum numerum in deſcenſu, aſcenſuque tenentes, & ex vno ad alium ingreſſus,regreſſuſque liberè pandebatur, modò qui Palentinos reſpiciebat campos ſic adueniens deſuper terra contexit,vt nec loci memoria ſignetur:& qui ex aduerſo Fucinum reſpicit, in ſpiſſo lapide inciſus,latum aditũ præbet, tãta altitudine apertus,vt cẽtum palmos excedat,quæ paulatim,ſeruata proportione cedens, ad reliquorum cuniculorum menſuram reducitur; oportuit tanta ſciſſura montem aperiri , vt daretur per eam , quantum poſſibile foret lumini locus;ante quem erat veſtibulum opere arcuato fabrefactũ, oſtiumque (quod cecidit) in quo Chriſti aſſeclæ, ſummo Deo Patri altare ſacrarunt,apparetque modò in pariete penniculo delinita Sanctiſſimæ Triadis Imago , vnde ex eo nomen la Grotta di Santo Patre ſortitum;eorumque religio, prædijs attributis,vt coleretur,dicauit;quæ in ruralem præbendam cadentia, ad Collegiatam Auezzani peruenerunt;fertur (cum ſæuiret, inſurgente Chriſtianæ Fidei principio , in illos perſecutio) latibulum Sanctis Patribus tutum præbuiſſe .

Ara ipſa magno lapide ſubſtentabatur,quem ſequens inſcriptio maioribus literis deſignat.

NOBILIS PROGENIES
A V G.
HIC TVMVLATVS EST.

Nomen impia manus excidit, vt duriorem veritatis inueſtigationem redderet.Siquidem Claudius adepto imperio vnicam prolem ex Valeria Meſſalina , Britannicum habuit. Cui Domitius Nero (quem Agrippina vltima illius vxor ex Gn. Domitio Enobarbo pepererat) in adoptione perfecit,vt longè poſt mortem Patris ipſius Neronis iuſſu necatus , vndè quæ iſta Auguſti progenies fuerit neſcitur. Fertur tamen, cum vnà cum Claudio Aggrippina ad ſpectacula aduenìſſet vtero geſtaſſe , & in terræmotu , quem immiſſio aquarum peperit,fœtum (non dum ſuis menſibus perfectum) emiſiſſe,qui ad dies,menſeſque vitam traxerit. Tandem morte ſubreptum,in atrio Emiſſarij ab Imperatore Patre tumulatum , & ſi de abortiuis,vt ſtatim mortuis , ſepulchra erigi non tulerat antiquitas,cum tamen vltra nouem dies viuerent nomen ex inſtituto dabatur,illud tempus luſtricum, Sacratumque Deæ Nundinæ , quem ex nouendiali ſpatio venerari ſolebant;ita tamen ex Agrippina fœtum ſuperuixiſſe vt Claudius cum nomine ſepulchralem honorem

tribueret, ex veriſimili probatione aſſerere nefas non ſit.

Cum parùm exindè deſcenditur, in excauato lapide ad lęuam, exilis fons occurrit, ad quem fœtæ mulieres, ſi non torquentur vbera lacte, ex inueterato more, vt fæcunditatem lactis recipiant recurrunt, & manu in cratere fontis exquirentes, ſi quod inueniunt ſupra ſe geſtent, vim fæcundandi vbera ex ſe habere credunt; ſic pariter ſi aliquid de ſuo in fonte proijciant. Quod non ex inani tantum obſeruatione introductum, ſed ex quodam deuoti animi affectū erga Sanctos Patres, qui ibidem latitantes ex illo fonte potari ſoliti perhibentur; licet, & vi à natura inſita alibi fontes talem facultatē habere referantur, vt in Volterris, ex relatione Alberti fontem ſurgere, cuius hauſtu fæminarum vbera implentur, & in Veronenſi campania in loco dicto Valle Pollezzella, de ſaxo ad formam mammillarum mulierum, à natura efformato, iugiter ſtillant aquarum guttæ, ad quas, ſi mulier aliquo morbo vbertatem lactis amiſerit, ſtatim ac in ſtillam aquæ papillas inſuderit, ſubitò humor renouatur ex Blondi teſtimonio.

Terminus horum duorum cuniculorum erat Emiſſarium, ad quod concurrebant; illud autem ſic ſcalpro, malleoque in dura ſaxi cote efformatum, vt mirum admodum ſit in profundo terræ, eo ordine, artificioque expolitum ad fornicis formam, vt regia porticus in rectiſſimo, & ſpatioſo antro videatur; cui modò natura, ex producto tartaro variarum rerum figuras, ornamenta, adiecit; columnaſque inter cætera ad altitudinem conuexi fornicis, ſtatis in reliquo menſuris adumbratas, ſic condidit, ac ſi artificioſa fabri manus expoliſſet; vt ingenioſum, & inſudatum artis opus naturæ opificio cædere quiſque ſapiens iudicaret; auget artificij, & magnitudinis operis admirationem quod lucernarum auxilio in repoſito montis centro operantis manus nihil menſurarum dimiſit, ſed ſuis periodis ſummo ingenio ad perfectum artis abſoluit; quæ loca frequenti calculo inciſa, & vt in tam amplo, latoque ſpatio conueniebat, adhuc obtenebrata eorum igne viſuntur; eo autèm numero, vt numeroſis turbis fabrorū vicem ſolis rependerent.

Sed ad lyris vſque ripam (interciſo fornicum, aliorumque ruina itinere) progreſſus modò præpeditur: Auorum tamen ætate, cum ad remotiora lacus receſſerat, ſunt qui totum ſicco pede deambulaſſe referant; at nouo aquarum decurſu auctis impedimentis obſtruſa eſt via; oſtium ad lyris poſt Capiſtrellum Oppidum ad tractum viæ quæ Neapolim ducit opere arcuato fabrefactum panditur, in quo illius, qua ſubſtentatur fornice, ambulatorium ad rupem exciſam, in antriolo iugiter aquas manante ſternitur.

Excreuit lacus, ſolitamque litoris ſtationem, in principio currentis ſeculi vltrà hominum memoriam exceſſit; vt non parum relictam

poſt

poſt Emiſſarium metã repetere dubitaretur, agroſque circa omnes, magno incolentium incommodo, vineta, & pretioſa prædia vaſtauit Luci Oppidi mænia, domorumque ædificia non parua deiecit. Ortuchiæ, & Sancti Benedicti Oppida ad vltimam penè ruinam adduxit, vltra proceſſurus, ni Principum dominantium vigilantia, & circa incolentium prouida cura impetui furentium aquarum impedimenta obieciſſent; quæ Architectorum arbitrio aluei expurgatio potior arbitrabatur; & communi omnium ære, opere Equitis Fontanæ, & Marij de Caua primarij illius artis in Vrbe profeſſoris, varijs, machinis opus tentatum; ſed omnia artificia, ob lacum rimam intus fornices, & terram facientem incaſſum ruerunt; attamèn ſiuè quod actum fuit adiumenta præbuerit: ſiuè naturalium rerum nobis non noto curſu præcluſi meatus aperirentur Iςſit exinde minùs, & ad interiora ſe remittere cæpit.

Hic deſideratur Emiſſarij Archetypum, quod Auctor premiſerat; idque morti tribuendum, quæ, eo ſublato, poſthumum opus, multis viduatum reliquit.

De Naumachia, & ludis in lacu factis ante aquarum immiſſionem.

CAP. XI.

Conſummata Emiſſarij effoſſione, ne quid ad magnificentiam operis deeſſet, ante aquarum immiſſionem ludos non vnius generis, ſed multifarios inſtituit; illoſque poſtquàm altiùs excauaſſet, vt profectum compleret, inſtaurauit, inter quos celebrior naualis illa pugna fuit, qua infelicem illorum ſeruorum turbam, per vndenos annos in tenebris ſepultam, continuoque labore feſſam damnauerat: vt poſtquàm deſiderium in perfectione operis impleuerat, & ad ſolis aſpectum, vt dulcem vitalis vitæ auram hauriret rediјſſet; in premium ſudoris, feralem crudelitatem Principis, proprij ſanguinis effuſione ſatiaret. Ita potentes atrocibus facinoribus delectantur, vt dum cædes, & ſtrages exercent, potentiæ magnificentiam, ſuę crudelitatis oſtenſione dilatare conantur; ignorantes, tandem aliquandò ſe ſuas quoque pænas daturos, cum potentibus potentiora tormenta parari oppidò liqueat; Mos quidem, ludos peragere antiquus in Vrbe fuit; principio tamèn ſimplicibus certaminibus ad coronas, & victorias aſſequendas tantummodò paratos. vt Virgil. V. Aeneid.

Munera principio ante oculos, circoque locantur.

Græco

Græco ſiquidèm more,qui primis ſeculis oblectabantur ludis, vt virtutis præmio Athletæ coronarentur, inuenti: vt ex Achille recitat Homerus II. Iliad.

Illic detinuit populum, magnumque locauit
Certamen nautis , hæc præmia ſplendida promens
Scilicet,& tripodes,lebeteſque , & fortia boum,
Cum mulis,& equis capite,& quoque corpora lumbis.
Fæmineo accinctis , atque albi pondere ferri.

Vt gratum,ſolùm Athletarum, exercitatione,propoſitis præmijs ſpectaculum proponebatur,exinde ad pompam ſacrorum,& iram Cæleſtium euertendam, àut gymnaſticam virtutem comparandam tranſtulerunt ; inani quidem hominum ſuperſtitione , qui putarent Deos laſciuis ſaltationibus,& ferali certamine ſibi placatum iri.Sic cùm peſtilentiæ diuturna lues Vrbem viduaret; C. Sulpitio Petito, & C.Lucino Stalone Coſſ. nec humanis conſilijs, nec ope diuina leuaretur ; morbi ſedandi cauſa ſcenicos ludos ab Etruſcis mutuatos,primũ celebraſſe Liuius refert,à quibus & alios mutuaſſe dicit,

Ouid. Tranſtulit Euander Sylueſtria numina ſecum.

Plutarchus in Vitis Imperatorũ Prob.III.

Sic poſtmodùm cum ſacra peragerent , Populum ad feſta accedentem oblectaturi certamina exercebant, variaſque ludorum ſpecies,& oblectamentorum formas repræſentabant;ſolemni ritu feſtos dies tibijs,fiſtulis , muſiciſque modulis,maiori etiam cultu maiora agebant,nec pares omnium erant cæremoniæ;vt aſtruit lapis, qui ex antiquæ Acciæ rudetis excerptus in domo Iacobi de Oliua nobilis Aquilani ad pagum, Ciuita de Bagno, reperitur:

Q. ATATINO. Q. F
QVIR. MODESTO
PRÆ. FABR. BIS
TVBICINI. SACRORVM
FLAMINI. ROMÆ. PRÆ
FECTO. CLASSIS. MOESIO
P. ATATINVS. FLACCVS
FRATRI. OPTIMO. AC. PIISSIMO

Cuius P.Atatini Flacci in Genitorẽ ſuum pietas ſepulchrale elogiũ in eadẽ domo teſtatur; quod cũ Titi Opſturij titulo in Eccleſia Sancti Ranerij inuento,in Curioſorum gratiam paritèr apponimus.

Q.ATA-

Digitized by Google

Q. ATATINO. P. F. Q. VIR. MODESTO
TRIB. MIL. LEG. X. GEMINÆ
IN. HISPANIA. ANNIS. XVI
PRÆ. ALÆ. II. GALLORVM
IN. EADEM. PROVINCIA. PRÆ.
F A B R.
P. ATATINVS. FLACCVS
PATRI. OPTIMO
T. O P S T V R I O
F A C I L I. S E V I
R O. A V G. L I B.
L I B E R T A E. P A T R O
N O. B E N E M E R E N
T I. D E. S V O. P O S V
E R V N T.

Nec dum ad ſacra ſolum,ſed ad ferales Mortuorum exequias tranſtulerunt,vt in Anchiſæ tumulo Æneam ſacrificaſſe Virgil. V. Aeneid. recenſet. Tùm ad exercitationem, vt agilitatem, peritiamque compararent,quibus ex hoſtibus victoria reportaretur. Vnde, & gladiatorũ ſæua ſpectacula, ne cum ad pugnam Miles accederet ſanguine, cædibuſque terreretur, inuenta ſimulque vt litato ſanguine vis quædam fortunæ ſatiaretur,ex Capitolino in vita Balbi, eo etiã munere Naumachiæ pugnæ paratæ, cum funera repararentur Anchiſæ longè nauium curſu ad præmia in meta parata ſpectacula Æneas præbuiſſe ſuis,eodem in loco Virgilius profitetur. Quem ſic æmulati ſunt Romani vt militum peritiam,agilitatemque in naualibus prælijs aſſequerentur;primo ſiquidem punico bello inſurgente inexpertus maris Romanus Miles ficta certamina,nauium luſu expeditis vicibus repararũt vt fluctus poſteà contendere,& hoſtium artem,experimentato periculo addiſcerent ſuperare;& eum tempore diſſueſcerent milites; pugnaturus Cæſar in Pompeium hyeme, in portu Baiæ Nauium conſertatione conſummauit,vnde, & Auguſtus poſtmodum ad ſpectacula vſus cum citrà Tiberis ripam effoſſo humo,aquas ad Nauium capacitatem induxit,& impuriſſimus Heliogabalus in Euripis (foſſis ſcilicet, quarum argine continerentur inuectæ aquæ) Vino repletis, eadem ſpectacula Populo renouaſſe Lampridius refert,quas inſequentes Principes imitati ſunt in Amphitheatro,ſeù Circo, aquis quantum oportuit inundato,extructis fiſtulis,per quas introducerentur,donec Domitianus molem vaſtiſſimæ machinæ aſtrueret, quæ aquam inſtàr maris, & Populum commodè retineret, locumque in Vrbe Naumachiam ex ludorum Nauium exercitio nuncupatum reddidit,quem Martialis deſcribit.

Iul. Capitol. in vita Pap. Balbi.

Polybius.

Sueton. in Auguſto.

Lampridius in Heliogabalo.

Martialis ante lib. I. epigr.

Si

Si quis ades longis ſerus ſpectator ab oris
Cui lux prima, ſacri muneris iſta fuit
Ne te decipiat ratibus Naualis Enyo,
Et par vnda fretis:hic modo terra fuit.
Non credis? ſpectes dum laxent æquora Martem,
Parua mora eſt;dices, hic modo pontus erat.

Satis iam à propoſito,vt huius inſtituti rationē redderemus, aberrauimus, ad rem igitur redeamus.

Cum per Narcıſſum Operis Præfectum abſolutum canalem Claudius percepiſſet, ab Vrbe ad Marſos cum Agrippina, & Principibus aduenit,& in illius dedicatione, vt ineuarrabilis operis magnificentia pluribus referretur, Naumachiam in lacu parauit armatis ex turba Seruorum,qui miſerè in duro labore vndenos annos conſumpſerant, vnde viginti millia, vt centum quatriremes prælium conficerent ex Taciti,Dioniſque aſſertione, & ſi quinquaginta Suetonius probet ex Xiphilino in Tacito, ex Dione corrigendus.

Tacit. lib. XII. anal.

Sed quomodo .n. illa vis hominum in duodenis vtrinque Nauibus?& quomodo vnde viginti millia pugnaſſe hanc Naualem pugnam Tacitus exprimeret? Si vtrinque quinquaginta, ergo in vniuerſum centum,non ergo abeſt,quin,vt ad Dionis, reique fidem corrigendus ſit Tranquillus.

Suet. Tranq. in Claudio XI. Xiphil. lib. LX. Lypſius ad Tacit.

Cincto deinde lacus ambitu ratibus, & erectis propugnaculis, quibus cohortes Prætorianæ baliſtis, & catapultis paratis, nauium effugia,ſi properaſſent,auerterent;relicto claſſiarijs loco, quos in duo agmina ſeparauerat,indicto vnis Rhodiæ,alteris Siculæ nomine,vt vtraque ſimul claſſis ambitioſo gloriæ faſtu contenderet,imperauit; Certamen infelix,quo vt ſpectatoribus placeret,ſuis mortibus, miſeri inſontes elaborarent,& voluptatem proprio ſanguine referre cogebantur, & inſudati laboris præmium vulnera morteſque cederent, hoc piaculo voluptas non ira placatur, ſic ſunt cædes, Principum oblectamenta,& beneficiorum in ipſis collatorum merces; Nec ſeuitia ſatis ſibi complacuerat in damnationem ad perpetuam noctem in profundo terræ ſinu,in duri operis effuſione laborandi, ni exacto labore duriora imperaſſet,paratur non ad feſta, ſed ad aſpera certamina claſſis, vt ſocius ſocium,amicus amicum,non odio,aut libidine, ſed ad Principis placitum feriat. Spectatum ex Vrbe, & ex remotis municipijs certatim cupidine viſendi,vel officio in Principem,tot adueniunt, vt circumacti in ordine Montes, qui in theatri formam lacum ſepiunt complerentur nec defuit ad pugnæ incentiuum artificum; excogitatis ſiquidem machinis ex centro lacus Argentea Tritonis ſtatua emerſit, quę dato flatu,buccina, quam in ore poſitam habebat inflaret, cien-

doque

doque bellantium animos ad arma accenderet. Claudius ipſe imperiali paludamento inſignitus ſpectaturus in eo, quem elegerat ſuæ ſtationis locum, præſidebat, à quo non longè Agrippina vxor, aurea clamyde gemmis varijs contexta ornata inſidebat, creditur ab incolis, quadrata Turre, quæ poſt mænia Transaquarum Oppidi inſurgit, ſignatus Agrippinæ locus, idque longa fama per eam, licèt nō admodum certa traditione, ad hæc tempora tranſmiſit; cum parum ab illa Claudij domus diſtet. Inde paratis ad certamina omnibus, infelix turba Principem veneratura proceſſit, ſolitumque de more Aue pronunciant; morituri ſcilicet te ſalutant, Imperator, quibus illicò, & Auete vos morituri reſpondit, quo reſponſo ab infeſta pugna ſe liberatos perſuadentes conſerere deſtiterunt, eorumque trepidatio, ſic iram in Claudium excitauit, vt varia mala in animo conciperet, quin, & parum abſuit, vt igne, ferroque omnes conſumere cunctaretur, tādē à propria ſede proſiliens, nō ſine fœda vacillatione per ambitum lacus diſcurrens, minis, & exhortationibus ad pugnam impulit; durè admodum, ſtrenuèque, & non ſine ſanguine, vt quiſque gloriæ, libertatiſque emolumentum conſequeretur certatum fuit, tandem expleta maiore parte diei, pugna ceſſauit, nec cui Victoria ceſſerit refertur; indulſiſſe tamen Victoribus partem exiccati agri Claudius creditur, & poſt immiſſionem aquarum cum emendato alueo, altius effoſſus eſt, ante nouam corriuationem gladiatorum ſceleſte facinus, quo ad viſendum Populus alliceretur indixit. Spectaculum arte clarum, ſed teterrimum, quo ſæua crudelitas in humano ſanguine exercetur, quæ ferina ſuperſtitio primò in honorē Deorū deinde, vt alij ludi, ad ocium ſpectantium producti ſunt. In ipſo lacu poſt Naumachiam pontes, ſeù tabulamentum ad pugnantium capacitatem; comparatum, damnatorum hominum robur, experientiamque laudandam prębuit, ſic referente Tacito. Eo tempore interiecto, altiùs effoſſi montes contrahendæ rurſus multidini gladiatorum ſpectaculum editur, indictis pontibus pedeſtrem pugnam.

Et nequid ad ſolemnitatem deſiderari poſſit per hiſtriones variorum generum formas in ſcenis exprimi, & in theatro repræſentari, quæ aures, & oculos ſpectantium allicere poſſent, ſummoperè inſudatum; illorumque ludorum ſtudio theatrum non longè à domo extrui procurauit, quod, & ſi Tacitus, alijque ſcriptores non recenſeant, teſtis eſt tamen lapis in Euaporario Abbatia'is domus terræ Transaquarum, qui reſtaurationem illius à Melanto factam aſſerit.

N ME-

MELANTVS. P. DECI
E. T. COLLEGÆ. MAG. HE.
TRIBVNAL. NOVVM. A SOLO. FECERE
THEATRVM. ET. PROSCENIVM. REFE.
CERE. LVDIS. SCENICIS. BIDVO. DE
DICARVNT.
D. S. P.

Quod,& ſi Claudio non tribuatur, ab eo tamen confectum creditur,& Traiani tempore cum forſitan dehiſceret renouatum, qui ſolemni cultu,& faſtigioſa pompa rem, à ſe geſtam, ſumptuoſè admodum,vt oblentaretur opus,quantum poſſibile foret magnificaſſe,inanis gloriæ cupidus facili inductione perſuadetur, nec ab re erit ſuſpicari præfatum operis Traiani Præfectum excitiſſe.

De aquarum immiſſione.

CAP. XII.

SVcceſſerunt pugnæ conflictui,& crudelis feritatis ſpectaculis deliciarum plenæ epulæ in ipſo lacu regia magnificentia,& ornatu paratæ,vt dum ſimul animi, oculique molem exiccandarum aquarũ, & excurſum comprehenderent, non eſſet quid guſtus deſideraret. Extructa igitur in Naumachiæ ponte menſa,Imperatore, Agrippina, & Principibus inſidentibus, inter deliciarũ apparatus, apertũ eſt canalis oſtium,vt in abyſſum profunditatis vaſtiſſimi illius ſpecus præcipitarentur aquæ. Erat autem oſtium hac arte compactum, in ore ex ſolidiſſima lapide tres incuruabantur arcuatæ fornices ad proportionem magni canalis,ſic cataractati in immiſſo tabulamento, quod machinis eleuabatur,vt dari exhiberique ingreſſus ad libitum commodè poſſet, ex cuius lateribus æquali calamo alti, latique parietes inſurgebant,paulatim ſe dilatantes ad centum ferè paſſus non autem æqua linea ambo,cum qui impetuoſis Boreæ flatibus obijciebatur,ſinum ad conuexitatem flectebat ex aduerſo alteri, ſeruata tamen in latitudine æquali proportione,quæ aditus menſuram in nihilo retardaret,ſed ad numerum expleret;elato itaque tabulamento, profluuium concurrentium aquarum præcipiti curſu ex horribili ſonitu ſic immerſit in ſpecum,vt mons totus contremeret, & terra circum in ſolito quateretur motu,& impetuoſo, & rapido curſu vna ſecum

quiſ-

quicquid obijciebatur ad ima trahere contendebant, ea eſt vis et impetus huius elementi, vt ſtatim currat cum ad centri procliuitatem aperitur via, eò non retardato curſu, vt omnia frangat, obuoluatque ſecum impedimenta, parumque abfuit, vt conuiuantium menſas, cõuiuanteſque ſecum traheret; quarè ſic commoti Principum animi fuerunt, vt periclitari omninò dubitarent, & cum magna trepidatione perturbari Claudius Agrippinam prænoſceret, veterum iniuriarium memor, quibus à Narciſſo operis Præfecto ſe offenſum iri reputabat, cum matrimonium Principis affectaret, & ille ſuis nuptijs Eliam Petinam anteponeret, ea occaſione vſa, in illum criminando inuexit, culpauitque nimiam proprij commodi affectationem, vtq; illi nihil Principis ſaluti intendenti, nulla cura fuerit, an opus ſuis menſuris conſtaret, parumque conſultè imminens, & irreparabile periculum auertiſſe; nec defuit aſſerere, quin in vitam Domini eo artificio machinatus fuiſſet; multa ſiquidem ex ocio facta, ſic euentui accomodari, vt maleficij Architectus immunis à crimine euadat, & caſui tribui, quæ malitia parturijt. Nec mutuit ille, ſcelus reijciens, vt incogitatum, & ſuam innocẽtiam contendens, palamq; Agrippinæ faſtum, & nimiam dominandi cupiditatem improperans, parum aduertens, & ſi purgationẽ expedire, minimè tamen Imperatoris vxorem laceſſere conueniens; diſſimulare, ſed non tolerare, qui præſunt contentiones, & iurgia; diffugere cum Principis ſanguine iunctis cõuenire priuatis, quæ in proprium præcipitium, & exitium tendunt, vt illi, mortuo Claudio, aduenit ſcelere Agrippinæ interempto.

Paulò poſt ſedata contentione, & interclusis cataractis, repulſæ ſunt aquæ, & defectus operis exquiſitus, libramentum non adæquatum inuentum fuit; quippe Lyris alueus non ità depreſſus ad aquarũ receptionem, indè altius deprimere canalem deliberatum, & ad nouæ expeditionis apparatum reuocati ſunt ſerui qui breui interiecto tempore ſic effoſſioni intenderunt, vt ad æquilibratum curſum tranſmiſſioni aperiretur aditus, & ſi repetitis (vt paulo ante recitauimus) ludis, Claudio ipſo præſidente nouo oſtio ad prioris formam efformato, eodem ordine immiſſus in ſpecum lacus fuit, ſed nec noua effoſſione adæquatum eſt libramentum, cum humilior lyris alueo, & inæqualis lacus ſinus quippe plures in ſe continens valleculas adæquationi minime adaptari poteſt. præter quam continua aquarum agitatione, & aquilonis impetu paulatim abroſione depreſſionem patitur, vt tranſmittere minimè aquas poſſit, vnde ad hoc meritò Suetonius inane opus Claudium tentaſſe aſſerit, & ſi Plinius ad deſtitutionem ſucceſſoris defectum reportaret, nullo tamen auxilio iuuari poſſe, quod ſuapte natura ipſa ad curſum non accommodat.

Cæterum Nero Claudius noſtræ Genti ſic fuit affectus, vt in parma ſigilli, quo publica obſignabat diploma Marſiæ decoriati effi-

gie in arbore alligata', in qua fiſtula pendebat, propè quam Apollo fiſtulam tenens erectus ſtabat, vt ebatur. Sic in ſucceſſore affectus in Marſos conſeruatus vt apud Aeneam Vicoparmenſem in in Auguſtorum Imaginibus, legendum datur.

FINIS LIBRI SECVNDI.

HISTO-

HISTORIAE MARSORVM,

LIBER TERTIVS.

De locis antiquiſſimis, Populis, & Ciuitatibus Marſorum.

CAP. I.

VRbes ad vitam rectè inſtituendam ex viciſſitudinaria communione morum, rerumque ad prouectum, ordinemque optimi regiminis neceſſaria;ita ordinatæ ſunt vt per bona, quæ ex hominum cætu in vnum confluunt, quaſi quibuſdam proportionatis partibus inuicem adunatis,eorum totum mutua ſubſtentatione regatur, & Prouinciarum præcipua ornamenta, munimentaque ſint; cum in illis ſcilicet virtutes colantur quibus Reſpub. coaleſcit, & minoribus locis politicæ ſcientiæ normam prabeāt, & obedientiam, qua imperio dominantium pareant,inſinuent.Quarū & ſi nō numero, clariores tamē in hac noſtra regione floruerunt,quæ licèt exciderint, fatoque (ex ordinata rerum reſolutione) ceſſerint, in hoc noſtro opere reuiuiſcere pro vt poterimus conabimur.

Eæ enim fuerunt,quas Strabo lib. V.recenſet, cum de Valeria via loquitur.In ea latinæ Vrbes ſunt, Valeria, Carſeoli, Alba, & prope Cucculum Oppidum.

Siquidem ſemper Caſtellorum multiplicitate, Ciuitatum defectum rependuit, ſic enim Sil. lib. VIII. *Silius. VIII.*

> Cætera in obſcuro famæ, & ſine nomine, vulgi
> Sed numero Caſtella valent ....

Mira-

Miramur hic Silium ſic locorum gloriam deprimere, cum natio glorioſis facinoribus illuxerit, & Vrbi mundi Dominæ terrorem, e o memorabili bello (quod retulimus) induxerit; & ex ſucceſſibus à Liuio notiora, notentur Milonia, Pleſtina, & Freſilia, niſi cum natio illuſtrior locis eſſet, tria hæc neglexiſſe, & ad eas laudem retul ſſe dicamus, vel eo ipſo tempore, ita vt ad præſens eorum nomina deliteſcere, & in obſcuris memoriæ tenebris pertranſiſſe, vt nec de illis fama loqueretur, affirmemus.

Et hoc infortunium, cum conterminis populis commune habuit, quorum regiones, & ſi montanæ Oppidorum multiplicitate pluſquā Vrbium plantatione populatæ, ſic ex ſitus fertilitate neceſſarium expedire iudicatum, ne ignauia inhabitantium induſtria tabeſceret, ſparſim profuit habitare, vt corpora labori aſſueſcerent, & rurali opere exercerent, quam Vrbium delitijs gaudendo inſordeſcere, de quibus

Sil. lib. VIII. & idem Strabo lib. V. Cum aliqui per vicos ætatem degant, habent tamen Vrbes ſupra mare Corfinium, atque Sulmonem, & Marruuiū, & Theate Marucinorum metropolim.

Non tamen ex Liuij aſſertione dubium cadere poteſt, quin prænominata Oppida Samnitum contermina, noſtrorum non fuerint.

Inter medium Volſcorum, & Pelignorum Samnium nobis iungitur, vt in ea parte, etiam modo non longè à Peſculo ſerulæ Oppido vetuſta rudera abolitæ Pleſtiniæ, & ſi non veſtigia, locum monſtrant, & in præfatum Oppidum tranſiſſe, autumant, ſed non niſi coniecturis iam paulò ante relatis, probare, reliquarum autem, & cum ipſis nomina perierunt.

Populi tamen celebriores, notioreſque fuerunt, quos Plinius lib.

Plin. lib. 3. cap. 12. III. cap. XII. memorat. Anxinates, Antinates, Fucentes, Lucenſes, Marruuij, Albenſes.

De ſingulis nos acturi, ab illo, cui nomen genti tributum eſt principium ſumimus, cum & iam antiquitate cæteris polleat, & aborigiuum progenies ab Alicarnaſeo refertur, & à Duce eorum gens,

Strab. lib. V. Oppidumque nomen ſumpſiſſe Sil. refert lib. VIII.

> Marruuium, veteris celebratum nomine Marri
> Vrbibus eſt illis caput....

A quo, & Marruuia, ſeu Marrubia gens ipſa dicta ex quibus aduerſus Troiugenas Archippus eorum Rex auxiliares copias cum Duce

Virgil. Aeneid. lib. VII. Vmbrone, vt Turno Regi auxilio eſſent, miſſos fuiſſe Virg. 7. Aeneid. dicit.

Quin,

Digitized by Google

Quin,& Marruuia venit de gente Sacerdos,
Fronde ſuper galeam,& felici comptus oliua
Archippi Regis miſſu, fortiſſimus Vmbro:
Vipereo generi,& grauiter ſpirantibus hydris
Spargere qui ſomnos, cantuque,manuque ſolebat,
Mulcebatque iras,& morſus arte leuabat.

Quem Sacerdotem,ex magiæ peritia in ſerpentes effingit, cuius arcana eo tempore Sacerdotes tenebant,eiuſque galeam virentis oliuæ frondibus comptam, vt officium Sacerdotum pacis fœdera nectentium indicaret,& à quietis tranquillo ſtatu,Regis imperio, non voluntaria exhibitione ad bellum proceſſiſſe,cum proprium Victoris,& pacis ſignum caput oliuarum ſertis redimere fuerit, non autem bellatoris,ſic ex eodem Virg. V. Æneid.

Omnibus hic erit vnus honos,tres præmia primi
Accipient;flauaque caput victentur oliua.

Huius autẽ Populi incolatus ſedes in receſſu lacus,in collibus, mõtibuſque ad hybernum ſolis ortum erat,vbi ad preſens plurima inſurgunt Oppida,Ortucula, Gioia, Liccium, Aſchium, Spero, Biſinia, ſcilicet, & S. Sebaſtianus, ipſum tamen Marruuium, in plano ſitum erat,in loco,quem vulgus modò appellat, il piano di Marcio, vltra Ortuculam,vt ſatis accuratè Leander Albertus obſeruauit,licet minime Cluuerio placeat,qui falsò Morream fuiſſe præſumit, ſiquidem ibidem Alicarneſeus illud ponit. Iſſæ proximum eſt Marruuium in intimo eiuſdem paludis receſſu ſitum;

Vnde,& nomen illi forſitan datum,quaſi circa mare habitantes,ſic Marruuij dicti,Seruius ad Virgilium voluit,ſin melius duxiſſet Behymon à Marra quod alio vocabulo palus appellatur. Eſt Morrea in monte,in extrema regionis parte ſitum,& Cluuerius, ſicut quidam alius,qui Marrumpanum in Montibus Carſeolanis poſitum nominis ſimilitudine deceptus Marruuium affirmauit,& quod ex itineraria tabula,& Antonini itinerario argumentum ſumit, eum paritèr ſefellit, nam Mons Imeus,vt aduertit etiam noſter Camarra, eſt in Apennini iugo ad duo ferè milliaria vltra Collem armeum, & quem Oppidani ad præſens corrupto vocabulo montemeo appellant.

Eſt ipſe Collis locus antiquæ Cerſiniæ in eadem itineraria tabula notatæ,& ab Antonino numeratæ,vt ex diplomate Vrbani II. iam relati conſtat,cum inter reliquas Eccleſias S. Fœlicitæ in Cerſinia Epiſcopo aſſignet,quæ eiuſdem loci modò Parochialis eſt, ab eaque Claudius Imperator viæ,cui ex ſuo nomen dedit, initiũ ſumpſit, vt ex co-

lumnæ

lumnæ milliariæ inſcriptione præfatus noſter Camarra refert.

Illud itineris ſpatium quod modò interponitur, inter Piſcariæ Oppidum (iam oſtia Aterni dictum) & collem ipſum Armeum numero milliarium, in columna ſignato ſatis reſpondet, nomenque ideo Cerſiniæ antiquatum, cum vtraque Oppida exciderint, & populus eorum in vnum coaluerit, commodioremq; locum pro incolatu ipſius propè Corfiniæ ſitum elegerint ex numero forſitan montem ineuntium maiori ab illo Colliſarmeus nomen indictum.

Et ad optimè Cluuerij inuentum diluendum titulos in lapidibus ſcriptos adducimus inter ruinas Valeriæ expiſcatis, qui dignam ſatis Marruuij mentionem faciunt, quorum vnum noſtro Camarræ dedimus, & talis eſt.

CO. MESIO. PAV
LINO. CV
PRÆF. VRBIS. FERIARVM
LATINARVM. QVESTO
RI. VRBANO. AED. CER.
PRÆTORI. EODEMQ
TEMPORE. PRÆTOR
ÆTRVR. XV. POPVL
CVRATORI. P. SPLENDI
DISSIMÆ. CIVITATIS
MAR. MARR. EODEN. TEM
PORE. ET. CVR. VIAR. TIB. VAL.
ET. ALIM. PATRONO. ABSTI
NENTISSIMO

Aliumque in Eccleſia S. Sabinę olim Cathedralis in frōte capſę lapideę, non vt par eſſet excerptum, cum ruſticus ipſe lapis litteras obiecerit, aliaſque obliterauerit ſuperiniuncta teſta excreſcens.

M. MARIOCVS. PATRONVS. CIVITATIS
MARSORVM. MARR. HOMO. INTEGRÆ
EXISTIMATIONIS. PARCVS. DILI
GENS, FRVGI QVI. RESPONDERE
.....DORES. AERIIS. X. PREPO
SOTO. MOESSIE. ANN. XXXIII. MEN
SV... VINI... DIERVM XX. HIC
SITVS. EST. QVI. MATRI. FILIIS
QVARVM. VOL. PATRIS. IVSSV
XII. DEBERI. BRVTIVM. DOS. RES. A
SVCCESSORIBVS. MATRIS. ET. CVIVS
DEM. CORPVS. SITVM. ES. DIERVM. V

Ex

Ex quibus Marruuij noſtri ſitus abſque ambiguitate ſignatur, & quanquam extra proprium locum inuenti lapides ſint; nam per hoc alibi fuiſſe præbet argumentum,eumque modo ſignant ędificiorum rudera, & parietum ſpatia grandioribus quadriſque lapidibus extructa,ipſiuſque loci hodierna nomenclatura ibidem fuiſſe demonſtrant,& cum Valeria poſtmodum ędificaretur, hùc inde aſportati ad nouę Vrbis ornatum.

Et Valeriam,Marruuium fuiſſe,qui affirmant; errant; ex illius ſolum ruinis fuiſſe ędificatam, oſtendemus poſtea. Erat in eo itinere Archippe, ſeu Archipenna, quod Plin. lib. 3. cap. 12. ex Gallieno aquis obrutum affirmat,& illius abbreuiator Solinus,his verbis Archipennam à Marsya lydorum Rege conditum quod hiatu terrę hauſtum diſſolutum eſt in Lacum Fucini.

Vnde poſtmodum ipſius Lacus fabuloſus ortus emanauit, & cum aquę decreſcerent pręteritis annis,eius veſtigia obſeruauimus, ibiq; obtruncatam hominis ſtatuam, iuxtà pergrandem lapidem literis exaratum inuenimus,cuius epigraphem, vt vetuſta monumenta reddamus, apponimus.

Q. SPEDIVS. P. F. AN. XXVII. PRO. PVDE AMANS. PARENTIS

EX cuius poſtmodum ruinis,ab illis,quos non tetigit, aliud eiuſdem penè nominis nuncupatum Oppidum in proximo colle erectum fuit, quod diuerſo fato, etiam modo deiectum eſt, de quo habetur mentio in catalogo Baronum Regni,qui ſub Gulielmo Rege in expeditione pro vindicanda Terra Sancta ſubſidium profeſſi ſunt,quod nuper D. Carolus Burellus Clericus Regularis Minor ex nobili Burellorum familia, & Neapolitanorum Ciuium nobilitatis acerrimus vindex nuper edidit,eoque tempore erat ſub ditione Creſcentij de Capiſtrello, qui pro Archipreta in Valle Marſi vnum Militem ſpondet,modo territorium eſt Dominorum de Siluerijs Piccolominibus.

Sed quod terræ hiatus aſſumpſit in aquis, indè ex fontibus Paradiſi aliud emerſit,cum non longe ab eo ſcilicet ille Ruphinus Epiſcopus,vt cæleſti rore contemplationis maderet, & diuinorum arcanorum penetralibus attentiùs intenderet,& corpus animumque re-

giminis curis feſſum recrearet, ad ſuæ quietis ſolatium elegit, domumque orationis ſummo Deo ſacrauit, ad quam cum a ſatellitibus eius filius S. Ceſidius inſequeretur confugiſſe illorum acta dicunt. In eoque ſolitario receſſu Sacræ Ciſtercienſium familiæ Viri ſanctitate conſpicui ædibus adiunctis, diù famulatum Chriſto Domino præſtiterunt, intèr quos, & Marſorum Epiſcopos exemptionis quæſtiones diù fuerunt; Sed denuò excreſcentes aquæ diſpendium ſuſtulèrunt, & Monaſterij ſolo æquati inter dumos, & ſpinas neglecta veſtigia iacent, illiuſque prouentus Abbas Caſamari modò recipit, & Sancti ipſius Ruphini nomen retinet.

Marruuio propè in lacus ſinu 11. mill. paſſ. Inſula inſurgit, quam Alicarneſſeus Iſſam vocat palude recinta, & cænoſis, & paluſtribus aquis adeò munita, vt Incolæ abſq; aliqua municione manufacta, illis pro mænibus muniatur, & quæ modò Ortucchia communi vocabulo appellatur, noménque ex flumine haud paruo ſortita, quod ex lacu Scannenſi proueniens per cæcos, & incluſos terræ meatus occultum progrediens, & ſubtus ſerpens ad Fucinum in extremo inſulæ aperitur, vt dum aquæ excreſcunt (vt modò) non apparet, vnde ortus aquarum dicta. Et ſi Petrus Marſus more ſuo ſomnians Ortigiam ex inſula in mari Ionio eodem vocabulo dictam appellet.

Vnde, & priori denominatione, tempore aboleta, in nouam immutata, quam etiam ætas attriuit, ex ortu aquarum in Ortuchium tranſiuit, licet penitùs nomen ſit nõ abraſum. Etenim Eccleſia S. Mariæ, qui à S. Orante hodiè dicitur extra mænia ad cc. paſſ. ſita, quæ antiquitus Parochialis erat; S. Maria ad caput aquarum, etiam modo in collatione illius Præpoſituræ nuncupatur, quo Primores Incolæ inſediſſe ante quam aptiori ſitu mœnia collocarentur aliqua veſtigia monſtrant. Etenim Oppidum ſtructura, & collocatione ædificiorum, antiquitatẽ aliquã non redolet, ſed poſterioris Architecturæ forma cõpoſitum mænibus circa munitum per quatuor ianuas aditum præbens vicos rectos, & benè diſpoſitos habet. Arx intus ex lapidibus quadratis vallo profundo munita, cum propugnaculis, ante quam angularis turris, per quam ad Arcem trãſitus, ligneo ponte ferreis catenis ſuſpenſo patet, ad eamque procul à continente alius inijcitur pons, quibus ſuſpenſis præcluditur aggreſſoribus aditus, ſumptuoſum opus, ſed inane, ad quod Fucinus inacceſſibile munimẽ præbet, magnificentia tamen Antonij Piccolominei Principis, vt titulus in fronte docet.

AN-

ANTONIVS. PICCOLOMINEVS. DE. ARA
GONA. AMALPHITANVS. DVX. ATQ.
COMES. CELANI. ET. REGNI. SICILIÆ
MAGNVS. IVSTITIARIVS. AD. CON
SERVANDVM. IN. OFFICIO. OPPIDANOS
HANC. ARCEM. A. FVNDAMENTIS. EX
TRVXIT. ANN. DOMINI. MCCCCLXXXVIII

In gremio ferè ſemper lacus collocatum,& ſi decreſcẽtibus aquis abſque nauigio,terreſtri itinere pateat aditus, ſed rarò; raduunt tamẽ mœnia cum exundant, ſed abluere nunquam auſæ.

In Platea eſt Eccleſia S. Roocho Confeſſori dicata, in qua officia diuina exercentur. Illius Rector Præpoſituræ titulo inſignitus, à S. Maria ad caput aquarum nomen retinet, cui duo Cappellani opitulantur in operé.

Extra mœnia, vt diximus, eſt Eccleſia S. Mariæ, quæ ex Sancto Orante Confeſſore, qui ibidem in pace quieuit, nominatur.

Sunt in ipſa Eccleſia plurimæ nobilis familiæ de Petio ſepulturæ, abſque titulo, ſed inſignijs domus ornatæ. Ibidem Chriſtophorus Muſcatellus olim Arcis cuſtos tumulatur cum ſequẽti inſcriptione.

HIC. IACET. ORTYGIÆ. CVSTOS FIDE
LISSIMVS. ARCIS. CVI. DVX. ALPHONSVS
MAXIMA. CVRA. FVIT. MVSCATELLA
DOMVS. NOMEN CHRISTOPHORVS. ILLI.
ORTYGIÆ. MORIENS. CONDITVR. HOC.
TVMVLO.

Chriſtophorus Muſcatellus de Caſtro Plebis obijt II. Auguſti MDXII.

Fæcundum tamen Territorium,& ad opus Cereris aptum (cum aquæ decreſcunt) habet; alioquin circà montes ſerere, cuius glebæ non ſimili vbertate redundant, neceſſe eſt. Vina etiam quam optima promit, ſed quæ Incolis non ſufficiunt, cum frumentum alijs commodent. Aer, ex cæno precipuè, cum remittitur lacus, non iucundus; ideoque Incolarum facies cædrino colore fuſcantur, qui omnes piſcatui, ex quo emolumenta recipiunt, incumbunt, & loci Dominus, qui eſt ex Primatijs Romanis Principibus nobiliſſimæ Sabellicæ familliæ vectigal 4. mil. ducatorum annuatim recipit, relictis tamen retibus; Alij ad ſtudia litterarum recurrunt, inter quos enituit inſignis Philoſophus, & Medecinæ Profeſſor Antonius Gattus, qui de cometis tractatum edidit.

In radicibus montium 11. mill. paſſ. ab Ortuechia erat Vignies in

Vicus Caſtellum Valeriæ viæ tranſitu (vt in tabula itineraria) poſtmodum Vicus appellatum, nunc dirutum, & cuius nomen locus ipſe ſeruat; De quo ex regiſtro Baronum Regni, & parum ab illo longe Caſtulum;

Inter capitula Regni CLXV ann. Domini. MCCLXV Quæ Oppida cum Abbas S. Mariæ de Victoria ad ſuam ditionem ſpectare, defendere conaretur, Rogerius Cælani Comes Regis adiutorium in ſuorum iurium defenſionem impetrauit; Abbatemque a ſua prætenſione deterruit. De quo etiam Leo lib. 2. cap. 33. refert, quod quidam Nobilis Marſicanus nomine Fridulphus filius Gualtonis obtulit omnem ſubſtantiam ſuã D. Benedicto cum Eccleſia S. Thomę in Petuge, & S. Magni in Caſtulo.

Oſtien. in Chron. lib. II. c. 33. Inſurgunt poſtmodum atri, altique Apennini montes, in cuius dorſo ad orientem inter obruta petrarum 4. mill. paſſ. ab Ortuchia eſt Licium Oppidum, ad Pauli Marſi intentionem, à Iiciæ Regno, in quo Marſyas dominabatur nomẽ hauſit, cum alioquin modernum

Leccia. parumque notum, quam ex donatione Caroli Primi Eccleſię S. Marię de Victoria facta, nullaque rei ſingularitate inſignitum, & penè ob aeris rigorem inhabitabile, non circa illum arbores, aut ſegetes aluntur, ſed vndique ſcopuli, & ſaxorum congeries, vndè incolę ad radices montis in planitie circa lacum vineas colunt, & Cererem nutriũt, & Vici, Caſtulique campos poſſident, in quibus ad ſtationem hybernam Caſales plures extruxerunt, eſt modò non vulgare, & inhabitatum. Pluſquam CCL. familias nutrit, ſub duobus Parochis, quorum vnus Virgini Deiparę Templo Archipręsbiteratus dignitate inſignitus præeſt, alter Eccleſię S. Martino Epiſcopo dicatę; cum mons ipſe nulla ſit cultura frugifer, capellarum greges, quorũ cum ſint in fœnore numeroſiorem copiam alunt, in illo vagantur; ſyluarumque virgultis fœtibus, & vberibus fœcundantur.

Gioia. Non longe ab hinc 11. mill. P. ad meridiem in eodem iugo Gioia Oppidum eleuatur pulchrum ſanè, & territorium commodum habens, niſi quod flatibus aquilonaribus vexatur, & frigore plurimo; non tamen illi neceſſaria deſunt, nec alienis eget, armentis Ouium, caprarumque abundat, quæ hyeme Apuliã appellunt, & quibus armenta deſunt, non otio torpeſcunt, ſed frigore impulſi alibi ruralia exercent, paucique homines brumali tempore locum incolunt, ſunt ipſi validi, & decori aſpectu, quibus honeſtatis, & familiæ cura plurima, Muſicis modulationibus edocentur, quas in Dei honorem impendunt. Mulieres etiam pulchræ, non ornatui, ſed lanificio deditæ, quo ipſæ, virique operiuntur, non more regionis, ſed græco penè habitu indutæ, plus enim, vt à glaciali rigore reparentur, quam vt formoſiores appareant, conſulunt; triginta, & octo ſupra bis centum ibidem focularia fumant, numeroſius anteà, & in alpeſtriori loco ſitũ, ſed cum Marcus de Sciarra, alijque facinoroſi exules, non dum ſeculo expleto, illud igne cremarunt, forma, & ſitu elegantiori repoſi-

poſitum fuit etiam de pertinentijs S. Mariæ de Victoria, ſed ex beneplacito Caroli II. anno MCCCXXX in Leonellum ab Acclozomara Dolani Comite translatum, pretioque Monachis ſoluto Comitatu præfato adiunctum.

Vna eſt illi Parochialis receptitia Archipræsbyteratus titulo decorata, Dei Genitrici erecta in qua præter Sacella, & ornamenta bene diſpoſita, reconditorium Sanctarum reliquiarum veneratur, inter quas in argentea Cruce omnium Apoſtolorum aliquod lipſanium oſtenditur, omnia pene ſolerti opere, & ſumptibus D. Dominici Cataldi recolendæ memoriæ, illiuſq; Archipræsbyteris ſunt cumulata, qui non ſolum à maioribus ad ſe relictum, ſed quicquid Geometriæ profeſſionis ſtudio, in qua plurimum pollebat, acquiſierat, in ornatum, & emolumentum Eccleſiæ contulit, & licet vexationibus attritus dimittere aliquando illam coactus fuiſſet, cum qui operibus præerat varijs modis illius conſtantiam exercuiſſet, poſtmodum ardentiori charitatis zelo illius gubernacula reaſſumpſit, & ad onus rediens, manus ſollicitas ad opus iam demiſſum admouit: Virtus enim vexata creſcit.

Quà verò montis iugum parumper inclinatur in paruam planitiem, quæ Vallis Regiæ principium præbet, ad VI. mill. paſſ. inter Scabros montes arctiſſimis ſemitis ad Peſculi Aſſeruli Oppidum aditus aperitur. Ex alterius loci ruinis, quod ab vno illo milliario in eleuato colle erectum ſeparabatur, circa quod plurimorum ædificiorum antiqua rudera, & ſemidirutæ Arcis veſtigia iacent, & il Caſtello communi vocabulo appellant. Quæ Pliſtiam illam Vrbem quã Romani, cum pro lucanis bellum cum Samnitibus ſuſcepiſſent, M. Fuluio Pætino, & T. Manilio Torquato Coſſ A. V. C. CDLIV. vi expugnaſſe non inconſultè iudicamus, eamque ad nos pertinere ad X. Liuij adnotationes Henricus Glareanus affirmat ſic (ſi Dijs placet Marſorum) illamque Cluuerius à Sigonij repoſitione vendicat, qui in Samnitum à Marſorum agro eiuſdem nominis Ciuitates Freſilia, & Pliſtia ſibi eſſe perſuaſit, ea præcipua ratione quod Socia Romanorum, quæ nullæ in Samnio erant, à Liuio IX. appelletur, ſed certè in Marſis, intra quorum fines, cum pacatum exercitum duxerint, in fœdere permanſiſſe pro indubitato affirmat, & ſi eodem libro L. Poſtumij cons. oppugnatio, captuſque Miloniæ referatur, non ideo quia de Samnitibus eſſent, ſed apertè in ipſorum ditione, vt Ferentinum, & Sora, quæ diuerſi agri ſunt Samnitum dicuntur, eo quia ipſi principabantur in illis, & ad noſtram intentionem Alicarnaſſeus ita explicat. Samnitum Vrbem Miloniam dixiſſe Dionyſium facilè crediderim, vt in ipſo Samnio, ſi tùm non magis cenſeo, quam Ferentinum, Soram, Fregellas, Antium, & alia Oppida, quæ de Samnitibus cepiſſe Romanos teſtatur Liuius, quæ erant

Peſculum Aſſerulũ.

Pliſtia.

Henricus Glareanus in annot. ad. 7. Liui.

Freſilia. Pliſtia.

Milonia.

Alicar.

non

non in ipſo Samnio propriè ſic dicto, ſed in Samnitum ditione, & ſubſequitur nil certius quam Miloniam fuiſſe Marſorum in confinio Samnitum poſitam, eaque occaſione facilè potuiſſe de Marſis iā in fœdus Romanorum regreſſis à Samnitibus capi, licèt id quando factum ſit à Liuio, non adnotatum, namque paulò negligentius, vel ſaltem compendioſius Samnitium bella narraſſe eum, cuivis obſeruare licet. Itaque in Samnium Pelignorumque confinijs prædicta Marſorum Oppida Milonia, Pliſtia Freſilia.

Quas munitiſſimas *V*rbes alio, ante relatum bellum, fuſis Marſis Maximus Dictator cepit, & cum in fœdere (mulctato agro) redirent, illas reſtituit, locus autem, in quo ſitæ erant, ex finium cognitione dignoſcitur.

Arcentur ſiquidem à Marſis Sangri amnis fontibus Samnites, cuius alteram ripæ partem Peligni inſident, à quibus Apennini Marſos diuidunt, & illud quod intercedit terræ ſpatium inter ipſum amnē, & Pelignorum fines, Milonia, Freſilia, & Pliſtia, occupabant, & cum finitima recenſentur, nec alibi iungi reperitur procul dubio ibidem fuiſſe affirmandū, cui nominis affinitas argumentum præbet, ſiquidem facilis tranſitus à Pliſtia ad Peſculum, & cum aliarum Ciuitatum loca ignorentur, illam autem in obſcuro famæ tranſiſſe, aut immutatam, vt pleriſque ferè omnibus Italiæ Vrbibus accidit ſuſpicamur, ex illorum tamen ruinis aliæ, aut quæ nunc permanent, aut quæ pariter interierunt, ſurrexerunt; Circa tamen eiuſdem regionis ſpa-
Liuius lib. X. A.V.C. CDLIX. tium, ſiquidem ab ipſius amnis principio ad Aufidenam, quam à G. N. Fuluio expugnatam Liuius refert, Bouianum indè aggreſſus, nec multo poſt Aufidenam vi cepit ſolum Milonia, Freſilia, & Pliſtia dinumerabant, in quorum locum quæ à Blondo ibidem deſignātur, ſucceſſerunt.

Deinceps ſunt Caſtella. Vallis Regie, Cinitella, Rocca inter montes, Opum, & Peſculum Aſſerulum, in Appenini iugo amnis Sarni fontibus ſubicitur.

Blond. Ital. inſtaurat. XII. Bull. leonis IX. in Vgbellio 10, 1. in catalag. A II. ferè A. P. à Peſculo Aſſerulo in Columnella, ſeu furca cāpi Mizzi ex altiſſimo Appennini iugo fons Sāgri emanat, & per foſſatum, & Vallem Luparelli, quæ Regia dicitur ad Adriaticum dirigentē curſum Frentanos à Pelignis ſeparare, Strabo aſſerit lib. V. Inter Orthium autē, & Amiternum medius Sarnus excurrit, amnis Frentanos à Pelignis ſeparans.

In quo, & paruus fons poſt ipſum Oppidum qui fons Reginæ dicitur ſuas adducit aquas, & alius qui vallem Gioiæ tranſcurrit portentoſus riuulus, qui torrentibus auctus impetu, quo fertur pontes ſecum adducit, & vados prǫcludit, vt tranſilire non poſſit.

Vallis Regia eſt, quæ modo Barrea dictum Oppidum Monaſterio S. Angeli illuſtratum, quod Ludouicus Pius Imperator, cum in

Sa-

Digitized by Google

Saracenos bellum indixiſſet, qui Neapolitanum Regnum occupabant,cum per Marſicam Regionem à Capua impuliſſet,Beneuentúque vſque proſecutus fuiſſet,& Caſſinum petijſſet, iuxtà præceptū Caroli,& Lotarij anteceſſorum Sacro Cænobio donauit,cui Abbati duodecim Eccleſiæ in Marſicana Regione parebant, vt pleræque aliæ in Valua,& Penna,quas Leo Oſtien in Chron: lib. primo cap. XXXVI. recenſet Et quod cum poſtmodum Saracenorum furore ad ſolum detectum fuiſſet;Hugonis Italiæ Regis,& Lotarij eius filij pietate primæuæ magnificentię reſtitutum. *Leo Oſtien in Chron. lib.1.c.36*

Regia autem liberalitate, vniuerſa per anteactos Reges donata confirmauit anno CM. XXXIX. idque pari Religionis Zelo, Otho primus ſui ſcripti ſtabilitate firmauit,licet ſuæ largitatis immemor, quinquennio poſt Alberico Marſorum Epiſcopo, quo ad vixiſſet conceſſerit,qui,& ſi iura Monaſterij recognoſcens per cartulam oblationis Diuo Benedicto,illud à ſe abdicauerit, tamen quouſque Otho II.in noſtrorum fines ad montem Cedici diuertiſſet,cum per anteactos Imperatores donata et nouaſſet,vt iurgij occaſionem ſubmoueret,Albericus pariter,vt ea quæ ſunt Monachorum non retineret,induxit,ſicque in Monachorum ex tunc libertatem redijt, & cum poſtmodum Guiniſius eiuſdem Epiſcopi filius iam ſtabilita ſubmouere conaretur Comitum Marſorum ſententia à ſuo conatu deſtitit. *Leo Oſtien in Chron lib.1.c.56* *lib.2. cap IV. [illegible] CMLXV*

Iſtius amnis fontes,qui in noſtros fines ſcatent, ita frigidiſſimi ſunt,vt non ſolum obſtupeſcant,ſi vt refrigerentur vina infundantur,ſed etiam colorem mutent,P. Franciſcus Reſta tract.2. de font. & flumin. cap. 8.

In campania vbi Sarnus ſcatet,affluunt inter ſaxa quidam aquarum riuuli tantæ frigiditatis,vt vinum rubrum ad infrigidandum immiſſum,breui exuatur colore, & ſapore. *P. Franc Reſta tr. 2. de font & flum. cap. 8.*

Quod longa obſeruatione,ita eſſe ipſius Poſcoli Incolæ nobis retulerunt.

Inter nos illiuſque fluenta præcelſiora Appenninij iuga protendunt,intra quæ Scamnum, quod diximus Oppidum manet paruum olim,& minus notum,at nunc ex collis Angeli, aliarumq; Villarum auctione repletur habitatoribus & diuitijs (in inculta illa,& frigoris rigore aſpera Regione) refertum pecoribus tantum, ex quibus emolumenta neceſſaria mercantur abundanter.

Erat Collis Angeli pagus (de quo à Scamno in regiſtro) Comes Simon filius Comitis Todini tenet Collem Angelum in Balba, quod eſt fæudum vnius militis & Scamnum,quod eſt, etiam fæudum vnius militis)vltra miliare à Scamno deſitum, & Iouis Lanarij locus, per quem tractus Valeriæ tranſibat, eſſe creditur, inter cuius ruinas C. Galdij titulum inuenimus. C.GAL.

C. GAL. DIO. L. F.
S. SER. PRÆSENTI
ANN. XXXIIX.
DECVRIO.
PRIMVS. A
BENTIFVLO

Illúq;iuxta lacum iam dictum,qui extenuatur in flumen,& per obruſa præcipitatur in præceps per montium anguſtias,& multiplicatas cataractas magno fragore inter occurſantes ſcopulos ruens,ſpumis apertos petrarum vortices caligine replet, & in profundum excauatæ Vallis,quæ ad capacitatē deſcendentium aquarum,vt plurimum arctatur,deſcendens, vtiter lignis, ſuppoſitis lapidibus munire,qua tranſitus per Vallem pateat oportet tantæ profunditatis,vt illius rarò ſinus ſolis radijs calefiat, indè per 4. mill. paſſ. ſolitarius, & occultus progrediens per Caſtrum, & Auerſam via ſibi Sulmoni aperitur,quem alio amne,quem Maiella parturit amplectens,per planum rapido curſu Aterno,quem Piſcariam modò vocant, ſe iungit,oritur ille propè Pacentrum ingloriuſque, & paruis aquis fluit torrenti potius ſimilis,de quo,cum Ouidius conqueritur ignobilitatem,narrat.

Caſtrum Auerſa.

Ouid. 3. Eleg. V.

Nomen habes nullum, niuibus collecte caducis,
Nec tibi ſunt fontes,nec tibi certa domus.
Fontis habes inſtar,pluuiam, niueſq; ſolutas,
Quas tibi diuitias pigra miniſtrat hyems.
Aut lutulentus agis,brumali tempore, curſus,
Aut premis arentem pulnerulentus humum.

Et eſt viſus ex remotis fontibus Aterni non dum obſeruatus,quē Vibius noſtros fines lambere aſſerit. Aternus Hadriæ diſcurrens per Marſos, vbi & oſtia vites.

Aternus flum,

Non quidem vt interfluat diſcurrit cū penè extrema regionis madefaciens perfluat,vt Cluuerius obſeruauit. Sed,& Oſtia Ciuitas ad Aterni Oſtium non erat in Narſis,verum in veſtinis confinio Marruuinorum,inter quos,& Marſos fuere Peligni, ſic neque Aternus per medios Marſos fluit, ſed præterfluit tantum exigua ſui parte inter prædictum Oppidum Deheri, & Forconicum.

Cluuerius.

Augetur etiam poſt Sulmonem aquis alterius fluminis, quod ex Valle obſcura,& Pectorano emanans,inde tranſacto Sulmone ſimul coeunt,& Gipſius appellatur, & ante quam Pentomā perueniatur, aquis iſtius, ditatur, qui ex curſus rapacitate ſagittarius hodie dicitur.

Et

Et cum per CC.P. à lacu elongatur, S. Petri Eccleſiā olim Monaſterium à S. Abbate Dominico ædificatum madefacit, iuxta aliud Oppidum, quod à lacu ipſo nomen Villa de lacu aſſumpſit deuotione fidelium, ob tanti Viri venerationem celebratum, locus aſperitate ſitus, & aeris glaciei geliditate ab illo elatus, vt macerato corpore liberius arcanorum vacationi animus liber incumberet, illic, & ſtratum, & alia ipſius lipſania oſtendunt, ſicut, & in Cocullo alia veneratione ſunt expoſita. In remotiori regionis parte, vt ſolitudinis in Eremo dulcem, & ſpecialibus delicijs ſuauem vitam duceret, aliud Monaſterium plantauit in loco, qui pratum cardoſum dicebatur, quæ Valuenſes Comites Teodinus, & Odoriſius fratres A. MLXX, cum lacu ipſo, & omnibus pertinentijs ſuis Diuo Benedicto obtuliſſe Leo refert. Inde vir, Deo plenus, Eremum deſerens, quò poſt Soram Fibrenum flumen influit in lyrim ad Eccleſiam, quam in Dei Genitricis honorem iam Petrus Ranerij Caſteldei Soranæ Ciuitatis filius anno MXXX. Sacrauerat diuertens ſuæ manſionis domicilium deſtinauit, illiuſque Abbas electus, cum aliud etiam propè Ciuitatem ſub Sancti Siluestri tutelam, & Sancti Petri in Auellana Monaſterium extruxiſſet, ibidem in pace quieſcens miraculorum coruſcatione clarus nomen de ſuo Eccleſiæ dedit.

Villa de laco.

Leo lib. 1. cap. 60.

Propè Peſculum 11. M. P. Opium Oppidum nulla ſingularitate rei notatum eſt, cui Parochialis Eccleſia Deiparæ dicata, cum Peſculo Apoſtolorū Principi Abbatiali honore, & receptitio Collegio inſignita ſit, præter rurales S. Victoriæ, S. Luciæ, S. Antonij S. Andreæ, S. Mariæ Tranquilli, S. Rocci, S. Mariæ Angelorum vtriuſq; Populi infelix hominibus ager, gratus tamen pecoribus, quibus æſtiuo calore vireſcentia præbet prata, laticeſque ſalientis, gelidæque aquæ, licèt prius quam hyems inſurgat in Apuliam traſmittant, eáque Dauniā, cùm Apulia ex Cluuerio in Dauniā, & Peucetiam diuidatur, in Daunia Aſculum, & Manfredonia, in Peucetia Bărium, à quo Regio Barienſis nomen traxit, & Polymnianum, quod Polinium Bertius in additione ad Cluueriū falsò appellat, Pompeij Sarnellij nobis cariſſimi Patria, à Mario Rom. Conſule ædificatum, & à Cæſaris exercitu in Bello in Pompejum, militari licentia euerſum, ab eodemque Cæſare reſtitutum, vt Paulus Regius Canonicus Neapolitanus, & Vici Equenſis Epiſcopus in Sancti Viti actis adnotauit, & eleganter idem Pompeius Sarnellius in Panegyri quadam de S. Vito ſic cecinit.

Cluu. lib. 3. cap. 23. Introduct. Geograph

Pompeius Sarnellius in Paneg. S. Viti.

Eſt locus, oblongus quem proluit Adria, cuius
Pars è fluctifrago ſublimis littore Solem
Naſcentem ſpectat, ſentit pars altera aratrum,
Palladis, & Cereris promens, & munera Bacchi,
Hic Marius Catulo (gelidas qui liquerat alpes
Caſtraque munierat, qua Athesis contendit ad æquor
Adriacum, Cimbroſque ſibi metuebat iniquos)
Allaturus opem, poſtquam ſtatione locauit
Tuta (quam voluit proprio de nomine dici
Dicitur, & noſtro Marianus tempore Portus)
Quas duxit pauidas hyberno ſidere claſſes,
Vrbem Romuleo ſtipatus milite, ductus
Auſpicio volucris, quam nunc inſignia monſtrant
Vrbis, condendam, quam poſcunt tempora, mandat.
Romulei incipiunt ſubitò pars ducere muros,
Molirique Arcem, quæ poſt de Cæſare Nomen
Sumpſit, qui euerſas Arcemq; Vrbemq; refecit,
Pars aptare vias, manibus pars voluere ſaxa.
At famæ cupidus Conſul, hoc nomine dici,
Nempè Polymniano, mandat, quam condidit vrbem;
Vt quas non valuit genio coluiſſe Camænas,
Et quibus intonſos ſacrarat Græcia montes,
De grege Caſtalidum ſua mænia conderet vni,
Et quæ grata magis, coluit quos ipſe, Poetis,
Scilicet eloquij quæ manat flumina, quæque
Rhetoricos dictat Polyhymnia Muſa colores,
Cui, ſimul & reliquis, Populus Romanus, Iuli
Et ludos, feſtumque diem dedit ante Calendas.

Peligrano.

M.D.C. LIV.

In Dauniam igitur Apuliam Opi incolæ ſua pecora tranſmittunt, quæ ſunt illis in patrimonium, & emolumentum, cùm quæ illis deſunt, fructibus eorum accreſcant, ideoque, & illorum curæ plurimum incumbunt. Præterito anno MDCLIV. terræmotibus penè ad vltimam internicionem quaſſata, illorumque magna Inhabitantium pars cum ædificijs interijt, illud tamen memorabile eo caſu refertur, quod paries, qui ante quandam domum erat, impetu illius actus in alteram domus partem (quaſſatione ceſſata) abſque vlla intermediæ domus iactura inuentus.

Campus Mizzius.

Campus Mizzius, quem propè Peſculum principium habere diximus, elongatur inter Turchium, & Argatonem montes in lata prata, & ſatina.

Eſt Argaton, qui à dextris inſurgens altitudine cæteros ſuperat, & ab agro Scamnenſi noſtrum ſeperat. Turchius Syluis, nemoribuſque

que

que veſtitus ſiniſtrorſum Campos includit, in quibus Eccleſia S. Ma-
riæ de Campo Mizzio dicta veneratur, & poſt IIII. M. P. paruus
fons inſurgit Tempe dictus à Temple diruto Oppido, inter cuius
veſtigia ſcatens per Vallem ad inferioris fontis vbertatem augen-
dam progreditur ad Inuecti, ſeù Iuuenculi ſocietatem, & mille inde
P. cum parumpèr terra intumeſcit in collem, qui ex Argatone
euellitur Viſinium Oppidum habitatoribus penè deſertum, & qui *Viſinium*
plurima paupertate premuntur cernitur, Parochialis illi Eccleſia
Virgini Immaculatæ Deiparæ dicata, quam Archipresbyter regit,
rurales S. Bartolomæi, S. Ioannis, Sancti Petri.

Hinc ex rupibus, & petrarum ſciſſuris gelidiſſimi tres fontes
emanant, qui vt diximus, ex Scandenſi lacu prouenientes Inuectum
amnem formant.

Ad II. M. P. ad Argatonis radices S. Sebaſtiani, eadem habita- *S. Seba-*
torum clade deſertum Oppidum iacet, illique propè ex lapillorum *ſtianus.*
congerie, duo alij tam limpidiſſimi, quam gelidiſſimi fontes exur-
gunt, & deſcendentibus ex Viſinio aquarum riuulis iunguntur, pa-
rum fertile ſolum, ex quo tamen flaua terra foditur, ad opus figuli
apta, vnde textea vaſa, & lateres conficiunt, cuius artificio ſoli
pauperies ſuppletur, illiuſque incolæ muſicis modulis lyram exer-
cent. Eſt illi Eccleſia Martyri Pancratio erecta, cui Archipresbyter,
& ſex Canonici inſeruiunt. Diuum Sebaſtianum tutelarem vene-
rantur, in cuius honorem, cum plurima circà renes paſſum referant,
animalium renes non comedunt.

Hic Turchius Mons, cum procumbere tantiſper videatur, vt ite-
rato reſurgat, dorſum in multiplices colles diuidit, ex quibus vnus ad
III. M. P. à S. Sebaſtiani itinere, quà ſiniſtrorſum ad lacum pro-
greditur, inhabitantium domibus veſtitur, totumque cacumen
Aſchium (quod dicunt) Oppidum implet, non Incolarum multi- *Aſchium.*
plicitate, nec ſingularitate aliqua dotatum, ſed agreſtium, & ca-
prarum, Ouiumque greges cuſtodientium, quibus non ſolum
abundant, ſed quò ſubſtenteatur exuberant, eandem ſoli fæ-
cunditatem, cælique temperiem cum Viſinij & S. Sebaſtiani commu-
nem habent, præterquam quod in deſcenſu collis ad lacum vberes
vites colunt, & vina nō ingrata cōſeruant Præeſt Archipresbyter cū
tribus Canonicis S. Saluatoris Eccleſiæ, quæ illi eſt Parochialis, ab
eo ad ortum mill. paſſ. Oppidolum aliud diſtat Sparnaſium, ſed mo-
dò Sperondaſino dictum, totum in deſcenſu montis poſitum, ſoli amœ- *Speron-*
nitate, & lacus proſpectu iucundum, Mons ſiquidem Cereris, planum *daſino.*
Bacchi munere gaudet, ab vno Parocho, qui Eccleſiam S. Nicolai gu-
bernat, regitur, cum anteà duo eſſent Oppida, & duæ Parochiæ, Aſi-
nium vnū, alterum Sparnaſium, modò iuncto vocabulo, & coaduna-
tis ſimul Incolis vnitate in omnibus gaudet.

De Populis Anxantinis.

CAP. II.

EA eſt rerum omnium conditio vt ſtabile quid reperire, haud poſſibile foret, fatiſcũt omnia, quippè quæ nata ſunt, ut augeãtur, & vigeant, & vigentia ſeneſcant. & tandem corrumpantur; nihil enim hic æternũ nec ab huius miſerabilis fati incoſtãtia Populi, Regnã, Vrbeſque abſuerunt, quæ enim aliquãdo floruerunt, vel pondere librata ſuo, vel bellorum turbine, vel cladibus quibus humana vexantur, ſic ceciderunt, ut cum ipſis, & iam memoria delitescat. Sic Samnium inter Samnites, & Cominum inter Volſcos (vt cætera taceam) inueſtigatur, vt locus ab Incolis addicari minimè poſſit, cui malo Scriptorum inaccurata inueſtigatio cum non prout erant deſcripſerint, & ſtatus mutatio, quæ in ſui ipſius fluctuatione, priora nomina abolendo, noua, diuerſaque dedit, non parum argumentum præbuit, quod, & Ptolomeus conſiderauit lib. 11. cap. 54.

Ptolomeus lib. 11. cap. 54.

Non omnes partes Orbis ſunt cognitæ ob magnitudinem Orbis, aut quidem non in eodem ſtatu ſemper permanſerunt, aut diuerſimodè ſunt deſcriptæ ab eo, quod ſe habent, & non nullæ partes, etiam hodie diuerſum ſtatum, & nomen habent.

Anxanum.

Et ſi hic morbus præclara Mundi loca consumpſerit, quid mirum ſi incolentium noſtram Regionem Populorum obliterata ſint nomina? nec omnibus nota, vt ſit etiam homini in ea nato expiſcari labor, & tamen fuerunt; nec Plinium qui noſtra calluit, errasſe proculdubio eſt. Ille enim in Marſos Anxantinos poſuit diuerſos ab Anxanis; qui Anxanum in Frentanis incolebant, modò nobile Emporium Archiepiſcopali Sede decoratum, Ptolomeo, & Strabone cæteriſque Geographis notum, in ora ferè maris poſitum, quod, & locorum diſtantia, & nominis differentia demonſtrat; ſiquidem inter nos ac Frentanos, Peligni, & Marrucini interijciuntur. Illud in Adriatici penè litore. Nos infra Apennini iuga poſiti in mediterraneis. Illi Anxani, noſtrates Anxantini, ſed iuuat Plinij verba referre, vt indè veritatem eliciamus, ſic etiã lib. 3. cap. 12. Sequitur quarta Regio gentium, vel fortiſſimarum Italiæ in ora Frentanorum à Tiferno flumen Trinium portuoſum; Oppida Niſſonium, Bucca, Ortona, Aternus amnis, intus Anzani cognomine Frentani, Corentini, ſupernates, & infernates, Ianuenſes, Marrucinorum Teatini, Pelignorum Corfinienſes, Superequani, Sulmonenſes, Marſorum Anzantini, Atinates, Fucenſes, Lucenſes, Marruuij; Albentium, Alba ad Fucinum lacum.

Ecce

Ecce Anxani, ab Anxantinis diuerſi, ſed ab noſtrorum abolita me-
moria confuſus error, ſiquidem in Aprutio tantum Anxani noti ab
Oppido ad faſtigium Ciuitatis euecto, noſtrorum gloriam depreſ-
ſit, qui noua denominatione ita deſierunt, vt ac ſi non fuerint, inno-
teſcant nec expiſcari, quo fuerint loco poſſibile fore arbitramur, &
ſi in Regione inueterata ſint Oppida, quæ germana appellatione
ſimultatem habeant, alterum eorum fore perſuadeant, nil certum
tamen in medium afferre audemus. Etenim illud quod inter Piſci-
nam, & Collem Armelum Sancti Anſi Oppidum erat, modòque ſolo S. Anſi.
æquatum cernitur ad Valerienſes potius pertinere; alterum quod
in Monte S. Nicolai ſupra Sſcurculam erat, & magis nominis affini-
tate, & antiquitatis veſtigijs, & finiũ intermedijs quippè intèr Albē-
ſes, & Aequos poſitum (ſi Blondo credamus), qui Equorum ter-
minum Talleacotium ponit, & ſi potius Equorum pars ex Geogra-
phorum dixtinctione, & naturali ſitus aptitudine animum ad cre-
dulitatem inclinare videatur, affirmare autem, non audemus, ſunt .n.
multa quæ à certa diffinitione deuiant, licet Plinium non erraſſe in
hoc credamus. Attamen ad intentionem deſeruit, ſi quæ in iſto in-
termedio ſita ſunt loca, ad Anxantinos noſtros referamus, vt reui-
niſcere quoque modo, & aſſumptam diſtinctionem non deſeruiſſe
monſtremus.

Erat quippè 11. mill. P. à Scurcula in Monte ad occaſum San-
cti Anxini ſeù, Anſuini, vt rudeta moſtrant, Oppidum quod dirutum S. Anxini
nouæ Podij Philippi ædificationi (parum ab illo longè) principia
dedit, quod inueteratum nomen ab anno MCLXXXVII. Quando
Berardo de S. Donato parebat, in nouo translatum, vetus autem
Eccleſiæ titulus eo in loco de Iurepatronatu (nunc familiæ de
Nallis) Diuo Apoſtolo Thomæ conſeruatur, in qua Cænotha-
phium C. Hoſtilij à Cameriata Clementina in marmore excaua-
tum cernitur; à qua circumſeptus ager nomen ſumpſit, vnde Came-
rata contrada illa modò vocatur.

C. HOSTILIO. G. F. FAB
A. P. RO. IIII. VIR. I. D
C A M E R I A T E
C L E M E......
PARENTI. B. M. P
D. M. P

Eodem itinere in ſummitate Montis Sancti Donati Caſtrum ex S. Dona-
illius nominis erectum adhuc permanet, tribus in vicis diſtinctum, tus.
quorum eminentior arcem pro tuitione, & ſtatione Dominorum
habebat, qui ab eo cognomen familiæ dederant, inter quos floruit
Be-

Digitized by Google

Berardus à Sancto Donato, ipſius, & Sancti Anſuini Baro, & quiſq; Vicus propriam Eccleſiam habebat, & ſub vna tantum Parochia continebatur, vt modò continetur.

Erant vna S. Eraſmo, altera S. Angelo, & tertia Sancto Donato Sacratæ, & Pomperanum regio dicebatur, & antiquato poſtmodum priore nomine à S. Donato nomen retinet, & vix centum familias numerat.

Vbi Mons ipſe, & alius quo Talleacotij ſiſtitur, parum inclinantur in Vallem in frequentibus Collibus, quos radices illorum, parturiunt, Frequentes Vici, Pagique ſparſim ſunt ſiti, ſed adeo ignobiles, vt nulla Geographos cura numerandi adſtrinxerit; Incolæque ſic etiam Natale ſolum deſpiciunt, vt extrà Regionem Talleacotij indigenas ſe profiteantur.

Sorbum. Nos autem ex inſtituti noſtri ratione, ſingula recenſebimus, à S. Donato, in eodem Monte verſus Scurculam, D. paſſ. ad Sorbum procedit ur, cuius Parochia Immaculatæ Virginis Templum eſt. *S. Stephanus.* Eademque ſpatij menſura in deſcenſu Montis S. Stephani ignobilis etiam Pagus in Sancti Nicolai Parochia, vix XX. familias enumerat; Minusque Gallum alter Pagus in Sancto Silueſtro.

Poſt quæ eſt Tiuolare, ſub Deiparæ Virginis tutela veterũ traditione cæteris nobilior, cui ex ruſticana Tibulli Illuſtris Poetæ habitatione nomen traditum exiſtimatur; cum ad æſtiuas delicias, vt liberiùs Muſis vacaret, illùc extruxiſſe referant, ex qua Tibulli lares primitus nomen accepit, & aptiore poſtmodum pronunciatione *Tiuolare.* in Tibulare immutatum, ſeù quod ibidem Agrorum Dijs, templum, ſimulacraque poſuerit, quos ipſe lares appellabat.

> Vos quoque felices quondam nunc pauperis agri
> Cuſtodes fertis munera noſtra lares.

Inde Tibulli Lares appellatum, nomen Pago tranſmiſiſſe licet certiori alia memoria res non ſtipuletur, vnde, & facile Incolarum commentum ad ſuæ originis nobilitandum principium inuentum eſſe poteſt; adeſt tamen vetuſtatis Veſtigium in ſepulchrali lapide inciſum ſic.

L. VIBIVS. L. F. STABILIO. VIVVS
FECIT. ET. OFILIO. AE. M. L. F
EPISTOLIONI.

Et conſeruatur vrna rotundi lapidis ſcalpro polita, duos piſces excultos ſeruãs, & ex latere altero ſupra baſi duæ extãt humanæ efformatæ effigies, quarũ vna quçque manus ſublimis arboris maturis fru-

Digitized by Google

fructibus innititur, quã ipſius Poetæ cineres conſeruaſſe autumant.

Succedit huic ad M. P. Scanzanum magis frequentatum Oppidum,& ex Vicis circum adunatis in vnum conflatum, ſeruat adhuc more Pagorum Caſtrum mænibus munitum pro victualium ſecuritate. Cuius Eccleſia S. Cipriano dicata, Abbatiali titulo decoratur,eſt illius Abbati in animarum cura vnicus Sacerdos coadiutor, & duæ aliæ ſubduntur Eccleſiæ. Vna militiæ Angelorum Principi ex loco,& Vico vnde translata S. Angelus in Neſce vocata. Altera in qua eſt Villa ab ea de Sancta Maria dicta cuius redditus Epiſcopali Menſæ ſunt addicti. *Scanzanum.*

Et parum infra eſt Altum S. Mariæ, modo ſub plurali nomine le Sante Marie appellatum, pariter ſub Abbatis cura, cum ſubordinatione duorum Cappellanorum ambo iam feuda Ioannis Ducæ. *Altum S Mariæ.*

Eodem itinere M. P. S. Ioannis Villa in vna Abbatiali Parochia ſub illius ſancti appellatione adunata. *S. Ioannes*

Exinde III. M. Paſſ: procedendo trium Montium Caſtrum in quo,& ſi non frequens Populus, quinque principabantur Domini, cum nec centum familias nutriret,in Eccleſia S. Angeli illius Parochialis, cui propè eſt Pogitellum anguſtus Pagus, Raphanorum miræ magnitudinis ager ferax, qui in emolumentum, cenſumque Ruſticis ſunt,ex quibus aliquos quindecim librarum pondere vidimus,& in Eccleſia Sanctæ Mariæ quæ eſt illi Parochialis vix XXX. familiæ congregantur. *Trium montium* *Pogitellũ.*

In extremo penè Vallis duo alia erant oppida, quæ modo veſtigia monſtrant,vnum eſt Vppa,cuius Eccleſia Immaculatæ Virgini dicata erat, de qua in Chronicis Caſſinenſibus lib.3.cap.19. mentio habetur. *Vppa.*

Alter Varro excidio dirutum,& aliquandiù conſeruatum in Monialium Monaſterio ſub Minorum cura, quibus cum præfuiſſet B. Thomas de Celano,ibidem ad cæleſtia vocatus, ſuum corpus venerandum reliquit, quod à Monialibus,Monaſterio relicto, Talleacotium cum omni ipſius iure translatum, in Eccleſia S. Franciſci poſt aram maiorem colitur, vt fuſius in illius actibus. *B. Thomas de Celano*

De Atinatibus, ſeu Antinatibus

CAP. III.

NOn eadem indeclinabilis rerum ſeries in ſuos æternos conſequentiæ ordines noſtros Atinates penitus implicuit, aut ita abraſit, vt deleret, & ſi communi omnium rerum caſu in inconſtantis fortunæ motibus excidio, non ad internicionem paſſi ſint.

Extat

Extat modò ex non ſpernenda Ciuitate, non ad faſtigium Montis ad cuius radices lyris amnis tranſcurrit, ſed ad dorſum, in quo medio ferè aſcenſu inclinatur, ſpatiumque ad inhabitandum antequam altius extollatur præbet, paruum Oppidum propè Morream in Valle Rubeti Ciuita de Antina, quod Anxantium fuiſſe Cluuerius ſuſpicatur, nulla alia ratione, quàm nominis affinitate, ſic enim dicit. Haud ita procul à Morrea, verſus ſeptentrionem, & Lacum Fucinum, eſt Oppidum hodie vulgari vocabulo Ciuita de Antina, id fortè olim dictum fuit, Anxantum, ſiuè Anxantium ſeù fæmineo genere Anxantia. Vnde Plin. lib. 3. cap. 12. Marſorum ſunt Anxantini. Quos nos alibi paulo ante retulimus. Vnde, & ipſius Plinij textus corruptus corrigendus, & pro Antina Marſorum, Volſcorum, reponendum.

Ciuita de Antina.

Philipp. Cluuerius

Sed & Plinij Atina, & item Ptolomei Arx (ſic legendum) Volſcorum in nouo latio Oppida.

Cluuerius

Antina Volſcorũ.

Diuerſa ſanè Ciuitas illa ab iſta, quæ Romanorum nobilis Colonia fuit propè Fabrateriam, non longè à Pontina palude, quam Melphiæ, & lyris amnes interfluunt, in niuoſo monte poſita de qua Silius VIII.

Silius. 8.

Nec Fabrateriæ vulgus, nec monte niuoſo.
Deſcendens Atina aberat, detritaque bellis
Sueſſa, atque à duro Fruſino.

Antiqua admodum, cum vnam ex Ciuitatibus, quæ Turno aduerſus Æneam ſuppetias tuliſſe tela, armorumque apparatum excudiſſe Virgil. VII. referat.

Virgil. 7.

Quinque adeò magnæ poſitis incudibus Vrbes
Tela nauant, Atina potens, Tiburque ſuperbum.

Et vna cum Collatia à C. Petilio Dictatore captam dicit Liuius IX; ſed clarioris radijs illuſtrata Principis Apoſtolorum per illam tranſeuntis hoſpitio, a quo Epiſcopali ſede decorata, meruit Sancti Marci Galilei illius primi Epiſcopi, S. Nicandri, Piſicatri, & Dariæ, aliorumque Martyrum ſanguine purpurari, & ſi nominis affinitate penè confundi videatur, illaque, vt rerum geſtarum memoria celebrior huius aſſumpſerit vices, & quam Plinius in noſtro poſuit ſinu credita, attamen non ita, nec nomenclatura communis, ſed quod modo retinet Ciuita de Antina. Nomen habuit, idque nobis, tam publica inſtrumenta inſinuant, quæ inſpeximus, quam lapis apertè monſtrat, in permagna, & ſtabili rupe, extra mœnia propè fontem, quo via tranſitum ad Lucum Oppidum ſignat, in quo excauatus titulus grandioribus litteris, ſic ſe habet.

Martyrolog. Rom. die 18. Aprilis.

D. O. M.

Digitized by Google

D. O. M.
VARIÆ. MONTANÆ. QVOD. PAR. PA
RENTI. ERAT. FACERE. FILIAM. MORS
IMMATVRA. FECIT. VT. VIVERET. IN
FELIX. PARENS. VIXIT. ANN. XXII. VA
RIA. ODYNE. ET. MONTANVS. POPV
LI. ANTINATIVM. A...... SOROR
CARISS. ET. PIENTISS.

Antinates enim, & non Atinates,vt Plinius poſuit; vnde & illius textus reponendus, cum in errorem irrepſerit. Quorum caput erat ipſa Ciuitas Antina,in Apennini,vt diximus, dorſo in fine, quæ incolentium Ciuium numeroſitatem caperet muro ex quadratis,& excisis lapidibus cincta,quorũ adhuc veſtigia remanent,& ſi non fallimur in eo loco erat Caſtellũ, quod Romani. A.V.C. CCCXLVI. Cum victos Volſcos inſequerentur ad lacum Fucini vi expugnarunt,& ter mille exinde captiuos homines adduxerunt, vt refert Liuius lib. 4. in quod ea ratione imus, cum illud primum ex noſtratibus poſt Volſcos occurrit,quod cum Caſtellum Liuius appellat in ſententia nos firmat. Eſt enim ſitum in altis, & aſperis iugis Montium,& inſtar Fortelitij mœnibus incaſtellatum, quæ cum ima Collis impleant, ſic dominantur, vt aſcenſum prohibeant; Nec ad lacum per aliam viam ex Volſcis ad nos quam per Vallem ipſam itur, & licet VII.M.P. ab ipſo diſtet, cum aliud non interponatur Oppidum,ad lacum ipſum ſitum dicitur. Municipiorum iure gaudebat, vt indicat lapis ibi,in quo,& de Antina,& de Decurionibus mentio habetur.

SEX. PETRONEO
SEX. FILIO. VALERIANO
IIII. VIR. IVR. DICVNDO
SERGIA. Q. ANTINO. COLLEGIVM
DENDROPHRVM. EX. AERE. COLLATO
PATRONO. MERATIPO. SVAERVNT. OB
CVIVS. DEDICATIONEM. DEDIT. DE
CVRIONIBVS. ÆPVLANTIBVS. SIG. S. F
VIII. N. SEVIRIS. AVGAEPVLA. SIG
S. † XXII. N. COLLEGIOS. S. AEDVL
SIGNG. S † XVN. PLEBI. VRBANE
AEPVL. SIGNG. S † IIIIN

Et ad Marſos pertinere Sergiæ tribus aggregatione oſtenditur. Fuit aliquando in ditione Caſſinẽſis Monaſterij per oblationem Rai-

Q naldi

naldi filij Roberti de Ciuitate Antina ex Leone Oſtienſi lib. 3. c. 60.

Leo lib. 3. cap. 60.

Idem fuit, & Rinaldus filius Roberti de Ciuitate Antina cum pertinentijs ſuis de Sancto Petro in Morino, & Sancta Lucia in Rendinaria cum pertinentijs illarum.

Circa Ann. Domini MLXXXIV. Et ad laicorum manus rediens illius Baro obſides Gallos Ciſalpinos in cuſtodiam recepit, vt in elencho Baronum poſt vindicem Neapolitanæ nobilitatis per Carolum Burellam Anno MCCXXXIX.

A qua non longe P. *M.* Pauperum Patriarcha Seraphicus, quo vt æſtuabat ardore, contemplationis ſtudio vehemẽtius inſiſteret in remota à commercio Vallicula ſegregatum Eremum elegit, ibique arcanis intentus, aliquando moram traxit, vnde poſtmodum ex fidelium manibus in illius honorem Eccleſia ſurrexit, & ſuccedente tempore Sanctiſſimus ille Pater, Cænobitarum ſpeculum, Petrus de Murrone, & Mundanarum dignitatum ſpretor, qui à Summo Deo, quæ in terris ſumma ſunt aſſequutus, ſic contempſit, vt non deſpiceret, ſic à ſe non imitabili, ſed admirabili refutatione abiecit, vt veneraretur, & in humilitate cæleſte faſtigium quærens, ſupremam cathedram in Eremo commutauit, vt cuius tenebatur amore feruentius operibus pœnitentiæ inſudaret, dum ſui ordinis fundamenta iacceret, ante Pontificatum à Seraphico electam ſolitudinem repetens, cæleſtium conſolationum fruitione promeruit ibidem recreari, vbi cum D. Bartholomæo à Tranſaquis ſolitudinis ſocio per aliquòd temporis ſpatium moram traxit, ex qua Sanctiſſimorum Patrum habitatione, ſic apud fideles venerari, colique locus cæpit, vt poſſeſſionibus, redditibuſque non paucis ditaretur, quæ Gregor. PP. X. Cæleſtinis Patribus ſuo diplomate confirmauit.

Lelius Marinus in vita S. Petri Celeſtini lib. 3. cap. 6.

Intra ſepta murorum Sacrarum Sororum Cœtum Deo ſub ſeraphica regula in Eccleſia S. Mariæ Magdalenæ adunari, diuque in penè deſolato loco perſiſtere in regulari diſciplina viſum fuit, donec depauperato Monaſterio, & bellorum incommodis attrito, ad deſolationis poſtremum exterminium deuenit. *V*nde Abbatiſſa *M*aeſtia, quæ ſola ex ſororibus remanſerat in Conuentuales fratres monaſterium cum tota ſubſtantia transferri vidit, & in commendam F. Paulo de Auezzano tradi anno MCCCCCXXII. Eſt Antinantium ſedes circa ripam lyris amnis, qui ex Apennini illa parte occaſum verſus III. A. P. à Talleacotio diſtans ad mænia Cappadociæ Oppidi ſcatens per vallem de Nerfa ad *V*allem Rubeti ad meridiem pergit, nouis ſemper riuulis, ſcaturiginibusq; auctus ex alio fonte, qui Fibrenum parturit, aquas hauriẽs ſimul vno ſupra Sorã milliario cocunt, in Inſula, quam efficiunt, incunabulis Ciceronis, ſed magis Martyrum Chriſti pretioſo ſanguine illuſtrior, vnde, & Fibreno ipſo ex lanicinio credentium, quos efferata gentilium leuitia ibidem diuer-

F. Lucas Vadinghus Annalium V. Ann. MCDXII. n. 20

Digitized by Google

diuerſo mortis genere exercuit,trucidauit,nomen in Carnelo immutatum Noui huius fontis aquis, quem Pater etiam Apenninus VII. M. P. ſupra Soram gignit,vbertate ditatur, qui ex excauata montis radice,copioſa ſcaturigine limpidiſſimas aquas emergit,& quæ in pro fundo iacent, viſus non impediunt obtutum quæ tructarum copioſa multitudine pertranante,& placido curſu per viride ſolū diſcurrente in duo capita ſcinditur, quà Inſulæ Oppido aperitur ſpatium, Soranæ Ciuitatis Ducum ex Bonacompagnia Illuſtriſſima familia,qui, & cognominis etymon virtutum præſtantia ſuperant, deliciarum ſedes,Regiæ penè habitationis ſplendore decora, & viridarij redolentia fructeta magno fragore in præceps præcipitatur, antequam ad alteram, quam diximus Inſulam ſimul vniantur, & ex virentibus, quas in alueo nutrit,herbis cæruleum Martialis appellat.

Lyris fōs. Strabo. Plinius. Ptholomeus. Liuius Appian. Alexand. Blondus. Volater.

> Cæruleus nos lyris amat, quam Sylua Maricæ
> Protegit hinc ſcyllæ maxima turba ſumus.

Et per Campaniæ agrum oſtium ſibi ad Minturnenſiū litus aperit in loco, quem hodie la Torre de Scafati appellant, & non longè à Traiecto Oppido vetuſtæ dirutæ Ciuitatis veſtigia luſtrantur,quæ bellico furore attrita,vna cum Formia ſplendore Caietam auxit,ad quam vna cum Epiſcopali ſede, cætera pretioſa peruenerunt, in qua Marcellus Papa Concilium celebraſſe Blondus, & Leander referunt.In quo ſinu & Maricæ ſylua, templumque erat,quæ ex aſſertione Seruij ad VII.Aeneid. vxorem Fauni fuiſſe, & diuinis honoribus à Minturnenſibus tributis, templum illi, lyrim iuxta, dicarunt de quo Lucanus II.

Cicer. de leg. Vgbellius in ſerie epiſ. Soran. Baron. in not s ad Martyrolog. Martialis

> Et vmbroſæ lyris per Regna Maricæ
> Veſtinis impulſus aquis.

Regio iſta Volſcorum quondam etiam à Veſtina Ciuitate, quæ non longè,à Minturna Colonia fuiſſe refertur, Veſtinorum dicta fuit. Vnde Lucanus Veſtinas lyris aquas nominat,nō à Veſtinis Populis,qui poſt Marſos,Pelignos,Marrucinos,Sabinoſque contermi nos habent, antequam ad Mare deſcendat, Gauri Montis radices lābens,ab eo nomen Gariliani accipere meruit; eſt Gaurus Mons, vel ipſe Maſſicus, vel pars ipſius viribus,pomiſque prę cæteris Italiæ delicioſior.

Lucanus.

Sicut,& Piſcariæ ab oſtio in Mare, quod non priùs,quam ſimul remotiſſimi fontes,poſt Populi Oppidum coeunt,aſſumit,retinetque ſicque lyris à fecundo iſto fonte,quo ſupra Soram augetur,effluentium copia notior denominatione immutatur. Sic, & Vibius lon-

Vibius.

gè à Marſis, Veſtiniſque tranſire, cum ſcaturiginis principium ignorauerit aſſerit, lyris non longè à Marſis, Veſtiniſque cuius in ipſa Nimphæ Maricæ Minturnenſis Templum eſt.

Quod Templum cum ipſa Minturna ſuo fato abſumptum periit, & nos ad Oſtium vſque peruenimus, vt noui nominis rationem redderemus. Remotior quidem primus eius fons eſt, non ad Capiſtrellum, vt Blondus, & Albertus volunt, ſed VI. M. P. ſupra ad occaſum, à Sora XXIV. non diues in ſuo principio aquis, ſed perlucidis, criſtallinſque ſuauique ſapore, & nouorum ſemper riuulorum exhibitione repletur, quos in cuiuſcumque locorum narratione notabimus. Tructas, quæ bonitate præeminent, ſed non exiguę magnitudinis alit, & Carpionibus, qui (ſi non alibi Brixienſes reperire aſſeuerent) longe melioribus illis, quos Benacus lacus nutrit gloriatur, aureis ſquammis, pront, & tructa ipſa, refertis; & Muſtellas, quæ cum Scaro bonitate contendunt, in arenoſo littore propè Roccæ Viuorum Pagum abſcondit, quas à lambendis petris lampredas vocamus rarus piſcis, & ſi paucus, exiliſque, ſingulari bonitate non ſpernendus. Exurgunt in ripa (vt in Iſtro fluuio) alphanti, ſeù odorati vinci roſarum olfata reddentes, ſub purpurino colore, & contriti guſtu mordent, nobilis, vtiliſque ad medicamenta frutex, & forſitan ſine ſimili in partibus Italiæ.

Cappadocia. Cuſtoditur altiſſimis Apennini iugis in angusta Valle de Nerfa dicta in occidentali parte, quæ ad meridiem vertens dilatatur, & propè Scaturiginis fontem in paruo Colle Cappadociæ Oppidum ſeù caput otij, cum illud æſtiuo calore in viridi ripa, & gelidiſſimis aquis conuentus effluentium hominũ otiari ſolerent, à principio ad arginem ipſius euitandi caloris vmbraculum, & ad corporum, animorumque relaxatorum recreationem domuncula ſtructa erat, quæ cum non toto anni tempore placeret, quippe hyberni ſolis radijs non penetrabilis in apriori parum longe loco alias domus ædificarunt, quæ Paſtorum ad gratum pecoribus locum confluentium incolatum auctæ, poſtmodum in Oppidum creuerunt, quod ferè biſcentum familias ſub vna Sancti Blaſij Epiſcopi Parochiali Eccleſia numerat, & qui illi pręeſt prępoſiturę dignitate decoratur, cui in animarum cura vnus coadiutor opitulatur. Hunc Petrus Marſus ex ſuo ſomnio à Lydio Marſia in omiſſi Cappadocię Regni memoriam ædificatum profitetur.

Petrella. In cuius Vallis deſcenſu parum à Ripa ex altera parte diſtans ad ortum Solis æſtiuum, Petrella Oppidum eſt, in vita Sancti Beraldi Marſorum Epiſcopi notum, ex Ioanne illius conſanguineo, & in vna Parochiali Sancti Angeli ad Sacra illius Populus congregatur.

Eadem in Valle II. mill. paſſ. quò Petrella à Cappadocia diſtat,

eſt Pa-

eſt Paleare, paruus, & incultus pagus, ex ruinis Geroſalci in cacumine Montis in munito loco ſitus, in dominio quondam Roberti de Cortinella, qui pro eo vnum Militem in ſacri belli ſuppetias obtulit;& cum minus incolatus habitatoribus placeret, animalium tuguria in domos transferentes, ibidem inhabitare cęperunt; Eccleſiam ſummo humani generis Redemptori erexerunt, & parum ab habitato loco longè aliam immaculatę Virgini Deiparę miraculorum ſignis coruſcanti. *Paleare.*

Alio 11. M. P. dimenſo interuallo, in ſinu Vallis, quò exundans aquarum copia, exilis lyris paupertas ditari cępit Riſondoli riuuli vbertate. Caſtrum fluminis parum nunc habitatoribus frequentatum inſurgit Oppidum, olim Arx in tutelam Vallis, quę adhuc ſolum inſpicitur. In quo Eccleſia Parochialis S. Epiſcopo Nicolao, dicata, ab Abbate, & tribus Canonicis regitur, & parum à Caſtro longè Turris in loco Paſcuſano dicto cernitur, iuxtà quem S. Benedicto ſacratum templum erat, quod Gregorius Romanorum Conſul Caſſinenſi Monaſterio obtulit Anno MLXII. ex Leone Oſtienſi. lib. 3. cap. 19. *Caſtrum fluminis.*

Cęli, terræque inopia Vallis tota laborat, anguſta ſatis, & rigido glaciali torpore oppreſſa, niuibus pluſquam alia Regionis pars abūdans altiſſimis conuallata montibus, qui pręterquam in aliqua ipſorum parte paſcua, nullum aliud emolumentum præbent, vndè parum latum, & fęcundum agrum poſſidet, & vix frumentum nutrit, & caſtaneas, quę in delicijs, & peculiare alimentum ſunt, alia poma non parturit. Vnde Incolę e quorum præſepia nutriunt, & in Romanū ſolū ad hyberna conducunt, quas clitellarijs ad Vrbē neceſſarijs trahendis onerant, & dum feruet ęſtas ad extrahenda ex ariſtis frumēta ad propria remeant, & vicinis ſub mercede accomodant, ſic domui, & familiæ, neceſſaria, arantes defectum ſterilitatis natiui ſoli reparant.

Vno ab hinc milliario lyris, Valliſque curſus ad meridiem flectit, Monſque Giroſalcus inclinatur in fauces, quibus per campos palentinos Vallis Rubeti via aperitur, cui ad ripam Capiſtrellum Oppidum principium præbet, vndè nobilis familia, quę plurimorum Caſtrorum dominium ipſumq; etiam potiebatur, nomen ſumpſit, & in Regiſtro Baronum Simeon, & Creſcentius de Capiſtrello fratres, alter Soę, Templę, Sparnaſij, & Viſinij, alter Caſtuli Archipretæ Collis Aſinij, Capiſtrelli, Oppida poſſidebant, quorum peramplę domus veſtigia, ne dùm penitus ſolo ceſſere. *Capiſtrellum.* *Regiſt. Baron. fol. 108.*

Vectigalium à tranſeuntibus Exactor reſidentia, nihil in eo dignum pręter Emiſſarij Claudij oſtium, quod ad lyrim C. ab eo ferè paſſus aperitur, ſupra quod exciſo lapide, excauata ad reliquum Vallis panditur via. In vna Parochiali Sancto Petro Apoſtolorum Prin-

Principi, & Sancto Abb. Antonio Sacrata Eccleſia Populus conuenit, cui Abbas cum ſex Canonicis preeſt; extra mænia in Palentinis Campis Sancti Petri Caſſinenſium familię Monialium hoſpitium penè deſolatum cernitur, & parum infra S. Sebaſtiano dicata Eccleſia.

Orbeti ab hinc Vallis, quæ *Valle de Rouito* dicitur, ſumit principium, & Belſaranũ vſque protenditur proceris, & inacceſſibilibus Apennini iugis ſyluis condenſis, ex vtraque ripæ parte munita, quorum qui ad occidentalem plagam inſident, præcelſiores, tetrioreſque apparent, ex quibus ad ſtatum Eccleſię arcta ſaxis ſyluarum ruinis intercisa aperitur via, & inter difficiliores Italiæ annumeratur, quę, & hyberno tempore niuium denſitate impeditur; humiliantur tamen in frequentes, quos parturiunt, Colles, qui non aſpero cęlo, ſed dulcioris aeris temperie gaudentes pomis omnigenis, vitibuſque veſtiuntur, vnde ex apricitate Baccho amica, ſuauia vina promunt, ficuſque, & cereſa, & oleaſtra nutriunt, & in eminentioribus extolluntur quercus, caſtaneęque, ſed agreſtes, ſunt tamen ruſticæ Plebi in cibum, emolumentumque non paruum; ſolum, quod cultui aptum eſt (non enim omne aratro verti poſſet) Cerere fecundatum; quæ neceſſitatem Incolarum non ſupplet, cęterum Vallis ipſa amæna, aquis irrigua, & ex latitudine Emiſpheri, lęto Cęlo ridet, cum ex orientali parte montes licet præcelſi humilientur occidentalibus. Vnde ſolis radiorum calore ager, arboreſque fertilitate replentur, licet occidui ipſi inhabitabiles, tetrioreſque ſint ad Antmantium vſque incolatum.

Incolę ipſius agreſtes moribus, & vita inculta quibus ruſticana magis, quam alia ſtudia placent, & ſi corpora aſſiduitate laborum atterant, continua paupertate premuntur, cum ingenium non niſi ad agrorum culturam, & gregum, animaliumq; cuſtodiam applicent, vnde tetro, & impolito aſpectu, rudi habitu incedũt, quibus beſtiarum coria funiculis ad pedes applicata pro calceis ſunt, omni politia impoliti, ſed non ſimplicitate, vafri enim ſunt, vt facilius decipiant, quàm decipiantur.

A Capiſtrello M. P. ad meridiem ad alteram Iyris ripam ſaxum ingens inſurgit ad collem, cui coniungitur, in quo *Peſculum* Canalis paruum, incultum, & in ciu le Oppidum reſidet, terminus modò Soranę Diœceſis, nunc verò ſæua contagionis lue penè deſolatum, & hinc paruus fons Iyri adiungitur.

Peſculum canalis.

Bulla Paſchal.

Exinde ad II M.P in altero colle Caniſtrum, à ciſtarum ex viminibus multiplici confectione, quod opus quondam ſolum Incolarum erat, ſic dictum, modò cum mercaturę, & Ouorum, pullorumque conductu ad Vrbem operam nauent, à miſera paupertate vix ſe extraxerãt, cũ graſſantis peſtis morbo deiecti ſic fato ceſſerunt. vt

Caniſtrum

vix

vix quinta pars viuentium, à mortis faucibus ſe eripuerit; aperit ad mercaturam aditum aſpera, quam diximus, via, quę Romam, ex hac parte ducit; hinc riuulus, qui ex radice ſcatet lyri aquas miſcet.

Tranſgreſſis poſtmodum collibus, cum ad proceritatem incipit inſurgere mons poſt 111. *M.* Paſſ. Meta, ex infelicioribus Vallis *Meta.* Oppidis ſoli infertilitate, & aſpero Cæli ſitu, vnde nec vireſcit ibidem vitis, nec redolent poma, ſed tali premuntur egeſtate, vt Mulieres ipſæ turpè villoſis animalium pellibus pro calceis pedes induant, extat tamen illius antiquitatis memoria in Caſſinenſibus chronicis, cum illud à Nobilibus Marſicanis Diuo Benedicto oblatum referatur lib. 3. cap. 39. & in Regiſtro fol. 123.

Cum ad amnis ripam exinde ad 4. M. P. deſcenditur Ciuitella, *Ciuitella.* inuenitur Oppidum, ex elegantioribus ipſius Vallis in planitie ferè in deſcenſu collis iuxtà pontem, per quem ad alteram lyris ripam, traſcenditur, domorum diſpoſitione, & ædificijs non tam inciuile, cui templum Diuo Baptiſtę eleganti, & moderna ſtructura ſacrum; & Principis domus, non parum ornamenti ſunt; altero ſeculo ei glorioſæ memoriæ Pompeio Columnæ Marini Duci, rei militaris arte claro, & Iulię vxori erecta, vt lapis in fronte teſtatur.

FACTVM. SVB. POTESTATE, ET. REGI
MINE. ILLVSTRISS. P. C. M. DVCIS. ET. IV
LIÆ. COL. M. DVCIS. AD. MDXXIV.

Extra mænia adeſt Eccleſia Sanctæ Marię in Elloreto chronicis Caſſinenſibus nota (nunc in Peſole dicta) ipſorum Patrum incriptis degentium ſegregatum deuotum diuerſorium, quod tempori cedens, & rudetis dilabendis templi ſubterranea pars penè adæquata ſolo in permanenti ipſarum cacumine nouum, ſed paruum ex redditibus ipſius Templum reſtauratũ, vt circa Venerabilis Deiparę ſimulachrum verſus ſignat.

Quod fuerat fractum, coniecto tempore, fulget
Impenſis Virgo alma beata tuis.

Eſt Oppidum totius Vallis Toparchia, ius dicentis ſedes inter duos riuulos, qui ex collis radicibus fluentes lyri miſcentur. Poſt plures Colles eodem progreſſu 3. M. P. ferè ab amnis ripa alter eleuatur in quo Morinum Oppidum ad meridiem extollitur, quod *Morinum* plures aprici, amęni frugiferiq; colles circũdant, inter quos alia parua Vallis ab occaſu ad ortum, per quam flumen, cui Romito nomen, eſt diſcurrens, ex altiſſimi Montis cauitate prærumpens, magno fragore

gore

gore præcipitatur in præceps,quem vulgus ex ſtrepitu deſcendentium aquarum lo ſchioppo appellat,& per virentia prata,& profundum Vallis ſinum veloci curſu ad lyrim deſcendit, ſimulque exacta Vallecula coeunt,& inter vtriuſque pontem in Eccleſiæ Sancti Angeli rudetis Q. Nouij Succeſſi titulum expiſcauimus.

D. M. S
Q. N O V I O. Q. F
S V C C E S S O. I I. V I R
QVI. VIXIT. ANN. XXII. M. V
Q. NOVIVS. SVCCESSVS. P
NOVIA. FELICVLA. PAREN
TES. INCOMPARABILI. PIETATE
P

Cuius quidem Familiæ L. *Saluius* Succeſſus M. Æutneti in terra Auezzani titulum erexit in lapide in domo de Mattheis.

D. M. S
M. MARCIO. EVTNETI
L. SALVIVS. SVCCESSVS
A M I C O. O P T I M O
M A R C I Æ. R E S T I T V T Æ
C O N I V G I. M E R I T I S S I M O
M A R C I A. I V S T A
M A T R I. P I E N T I S S I M
P

Et non vulgaris nobilitatis proſapia fuiſſe argumento etiam ſunt alij huius familiæ tituli, quã ex noſtratibus Romanas Ædes inhabitaſſe lapis ibid. poſitus oſtendit.

D I S. M A N
L E L I O. S V C C E S S O
FECIT. L. ATIVS. NICETVS
PATRONO. BENE. DE. SE
M E R E N T I

Et in terra Tranſaquarum.

M A R C I A. S V C C E S S A
QVARTO. C O N I V G I
B. M. P

Supra

ſupra erumpentis aquæ effluxũ in deſolato Montis aſcenſu eſt, quod retulimus Deiparæ Virginis del Portuſo venerabile templum Magni Pontificis Gregorij, dum inter Monachos morabatur (vt ſertur) illuſtratum præſentia, nunc ſuo fato ruit. Circa quod Sacrorum Monachorum inſita manibus in horrida ſolitudine inter infructiferas ſyluas pira, mala, ceraſa adhuc dulces parturiunt fructus, grata quondam Monachis Regio, ſiuè Syluarum numeroſa propago placeret, ſiuè colliũ apricitas in ſolitudine delectaret, ſiuè primi habitatoris veneratio alliceret, inter denſa opacaque nemora ſpaciari complacuit. Fuit, & alia Caſſinenſiũ habitatio Apoſtolorũ Coripheo erectum Templum 11. M. P. ab Oppido, quod Gregorius Romanorum Conſul Patribus applicauit anno MLXII.

Hinc per amplum Syluarum ſinum ad IIX M. P. in ſegregato loco per inacceſſibiles Montes, & impenetrabiles ſaltus in Triſultum ad Sacrorum Monachorum Cœtum, qui Cartuſianę Religionis profeſſione lætantur, aſpera, tetricaque aperitur via. Erat Triſultum Oppidum à tribus ſaltibus, inter quos poſitum erat, dictum 11. M. P. à Colle Pardo in Hernicis, quod Cluuerius Marſorum terminum ponit.

At in interiora infra montes, vnde diſceſſimus alia Oppida ſunt locata, quorum primum poſt Morinum ad alterum Collem in radice ſuper extollentis Montis cacumine eſt Rendinaria, de quo in Chronic. Caſſ. lib. III. cap. XIX. de Sancta Lucia in Rendinara habetur mentio, & in Regiſtro Rodemara appellatur, quod & Rhetiaria in Romano Martyrologio ad pridie Kal. Ian. dicitur, in cuius Eccleſia, S. Hermetis Exorciſtæ oſſa venerantur, qui in ſolitudine Montis diu famulatũ Chriſto præſtitiſſe, ibidẽq; in pace quieuiſſe refertur; paruum incultũque Oppidũ, ſupra quod in ſummo vaſtiſſimi, proceroſique montis dorſo, quod in planitie aliquantulum dilatatur ſiletis floretque medicinalium herbarum diuerſi generis copia. In loco, ad quem per inacceſſibilem penè viam peruenitur eo ordine à natura diſpoſito, vt arte conſito credatur. Vndè à Centauro, inuenta fabula plantatum, enixè Incolæ defendãt; Hortum Centauri appellatum; ad quem ex longinquis, qui herbarum, ſimpliciumque notitiam callent ſuo tempore accedunt, & ſingulares, mirabileſque quas non alibi in partibus Italiæ vidiſſe affirmant, reportant. Ex quo anteequam deſcendendo ad amnem peruenitur, paruus pagus Caſtellum Gualterium dictus inuenitur, quod in Dominio Comitis Berardi de Alba in regiſtro recitatur, qui, præter quam fontem, qui in lyrim deſcendit, nihil habet.

Rendinaria.

Caſtellum Gualterium.

Supra quod II. M. P. parum longè à ripa, eſt nuperrimus Roccha Viuorum pagus, in feudum olim cõceſſus à Federico II. anno

MCCVIII. Riccardo Comiti Soræ, ex antiquo illo in radice altiſſimi Montis, quem anno MDC. niuium conglomerata maſſa, ex alta præcipitata, ſecum ſaxa, arboreſque ſimul adducens, domos, incolarumque potiorem partem cum ipſo obruit, cuius miſerabile fatum, commiſeratus Excellentiſſimus D. Philippus Columna Romanorum Principum decus, nobiliorem locum Incolis tribuit, atque circa Eccleſiam ibidem ſuo ære erectam vt nouæ domus ſtruerentur incubuit. Fuit autem non hominum ſolum, ſed & auium, altiliumque miſerabilis caſus; innumerabiles enim, & quæ in arboribus vel nidificabant, vel inſidebant niuibus obuolutæ perierunt, quæ æſtiuo vſque tempore expiſcatę ad Vrbem deferebātur ea quantitate, vt in delicijs vicinis, & incolis in emolumentum caderēt, & vno obulo par columbarum veniret.

Rocca Vinorum

Odoritus Rinaldus in annal.

Iam Regionis limitem ex iſta lyris ripæ parte tetigimus, ad alteram tranſeamus oportet, poſt Ciuitam Antinam II. M. P. in eleuato Colle Morrea Oppidum, quod falsè, vt diximus Cluuerius Marrubium ſuſpicatur, inſidet.

Morrea.

De Lucenſibus, & Fucenſibus.

CAP. IV.

QVos Plinius Fucenſes, Lucenſeſque appellat, hos vno Vocabulo Cluuerius complectitur, & à Luco Oppido denominationem ſumpſiſſe, vnumque Populum ſub vtraque appellatione denunciatum fuiſſe cenſet. Quod rerum præſentium ſtatus confirmat, quo inſpecto Lucenſes Fucenſes appellamus, cum vterque Populus in ſeparata parte Regionis inſederit, & vt nomine ſic incolatu, origineque diuerſi, ſed fatiſcente vtroque in nuperrimo Oppido ad lacus ripam alterius memoria renouatur, cuius ſedem circa Angitiam Syluam fuiſſe, non dubitatur.

Notus ſatis in Marſorum Regione Angitiæ lucus erat, de quo Virgil. VII. Eneid.

Virgil. 7. Eneid.

Te nemus Angitiæ, vitrea te fucinus vnda.

Quem Vibius in lucaniam reponit, ſi non Lucaniam pro Lucenſium regione dixerit, ſic de nemoribus

Anguæ vel Angitiæ Lucaniæ

Sic dictum à Medea (quæ eum incoluiſſe fertur) & ab angendis (veneficæ artis ſtudio, quo pollebat) ſerpentibus etiā Angitia ſeù

Ange.

Angeria (vt Seruio placet) dicebatur, cui Marſos cum fato ſuo abſumptā cognouiſſent, diuinos honores, templumque ſacraſſe, Solinus memorat ex Celio ſupra citato.

Erat, nomenque ad præſens conſeruat, la Selua d'Agnano, quam modò diximus in extrema Montis parte propè Cappellam à luco VII. M. P. ita olim protenſam, vt planum Palentini, aut mediocrem partem veſtiret, modò parum vtilis frutex ſiquidem cultorum induſtria euulſis arboribus; duo tantum luci remanſerunt, quorum alter Epiſcoporum, alter Principum commoditatibus ſeruit. Mons, planuſque olim Vicorum multiplicitate frequentabantur; quorum adhuc veſtigia vbique viſuntur, poſtremus qui interijt Petraquaria in cacumine inter Auezzani, Ceſarumque Oppida fuit, cuius memoria in Eccleſia Immaculatæ Virginis Deiparæ ab eo de Petraquaria dictā miraculorum coruſcatione inſignis remanet, Auezzanenſium effuſa pietate anno MDCXIV. cum fatiſceret, à fundamamentis in ampliorem formam renouata, ad quam, vt ſterilitati imbribus ſuccurratur, & eorum copia cum deſcendant retardetur, deuotè recurrētes deſideratis rarò defraudātur, de quo etiam in præcitato regiſtro, quòd Comes Rogerius de Alba pro illo Milites quinque ſpoponderit habetur, cæterorum vix nomina recitantur, quæ recenſere inutilè iudicauimus.

Grottelle. S. Gregorio. Le Prece. Il Colle. S. Pietro Li Caſali S. Iuſta Coll'alto. Colle Pandoli. S. Lucia. S. Giouanni.

Ex ſyluarum tamen explanatione Cæſarum pagi nomen tributum, eſtque vltrà Montem II. M. P. ab Auezzano in palentinis Cāpis propè torrentem Raphi antequam Romanum fatiſceret Imperium, eum locus à Valeriæ viæ tractu non abeſſet, Syluarumque fructifera denſitate, fera animalia alliceret, nutriretque, cum recreari laſſatæ euris animorum vires Principes peroptarent, venatui domum, vt deſeruiret erexere; Cui ad delicias ex Iuris fonte exciſo monte, inter Curcumelum, & Capiſtrellum propè Grottellas fiſtulam excauarunt, quā aquas adducerent, ſiuè ex Riſondoli ponte iniecto, ſiuè ex remotiori fonte, vt egeſtati loci ſuppetias ferret, qui illarum penuria laborabat; & fabrefactus alueus ex ſinu montis per D. & amplius paſſus adhuc cernitur, licet ruderibus, limoque in aliqua parte reclusus inſpiciatur, eo ordine excauatus, vt IX. palmis altitudinis, V. latitudinis formam perpetuò retineret, cuius quidem antiquitatis monumentum, ad hæc tempora in L. Titi Canotaphium in permagno lapide excultum aliquibus litteris æui (qui etiam ſaxa rodit) voracitate interciſis tranſmiſſum.

DIIS. MAN. SACR
L. TITIVS. L. TIT. F. AB
NE RM RIT
ES P. CVRATORI
G— VE— C. STATORI
QVI ANNONAE
VSI. PATER. L. H
VO. IVLII. COS. IIII
TR. POT. X. CVRATOR

Quam Chriſtianorum pietas, redempto iam Vnigeniti Dei humanati mortis piaculo, mũdo, in intemeratæ illius genitricis Virginis templum conuertit. Quod Lotharius Saxonum Dux in Romanorum Imperatorem inauguratus, cum Caſſinum petijſſet, Diuo Benedicto cũ omnibus adiacentibus circa rebus dono obtulit, & illius Illuſtriſſimæ Familiæ Patribus in Cœnobium ceſſit; parùm quidèm aeris felicitate iucundum, vndè nec diuturna habitatione retentum, ſed ruſticis, qui agros colerent accomodatum, quibus cum anguſta Monachorum receptacula viderentur, domos circa extruentes noui pagi formam dederunt, priſcam tamen habitationem, quæ vna claue cuſtoditur pro frugum conſeruatione, quiſque adhuc retinet; Eccleſia ipſa cum Cœnobij parte in congruam domum conuerſa, Marſorum Epiſcopis addicta, qui, ex illius redditibus retenta portione, reliquos quinque Cappellanis (Canonicis nuncupatis) partiuntur, quibus cura animarum ex delegatione, ſeruitioque Eccleſiæ incumbit. Eſt aptè ornata, & in ara maiori, in qua Sacrata Deiparæ Venerabilis Imago collocatur; Chriſti naſcentis in cunabula, aliaque redemptionis humanæ ſacroſancta Myſteria, ex latere cocto (ſculptis Imaginibus) ad viuum repræſentantia expreſſa aſpiciuntur, miraculorum frequentia, & fidelium deuotione venerabile Templum, ad quod ex Aprutina Regione, & Terræ laboris Prouincia ter in anno fidelium multitudo conuenit.

Petri Marſi indigenæ literarum humanarum Romæ publicè profeſſoris, paruus hic, ruſticuſque Pagus natali nobilitatur, cuius præclari ingenij dotes in commentarijs ad *Silium Italicum*, & in oratione de Immortalitate animæ ad Eminentiſſimum Cardinalem Raphaelem Riarium, alijſque prælodatis ingenioſis rerum naturalium quæſtionibus prælucent, vndè inter Canonicos S. Laurentij in Damaſo de Vrbe cooptari meruit; in cuius Eccleſia fato cedens tumulatur, cui in cathedra Antonius Faber Amiterninus poematum gloria clarus ſucceſſit.

Non minoris eruditionis fama, & ſcientiarum profeſſione Paulus

Digitized by Google

Marſus illius frater fuit, ſed ambitionis faſtu elatus, natale ſolum; vt ignobile deſpiciens, Piſcina oriundum ſe profitetur, vt in commentarijs faſtorum Ouidij non veretur aſſerere, extant de illius ingenio in alijs Ouidij Naſonis poematibus, & Marci Tullij Ciceronis, & Horatij producta commentaria.

Sic Lucenſium memoria ex Angitiæ luco, & in Oppidi denominatione (quod ad Fucenſes ſpectare ex ſitus locatione dignoſcitur) conſeruatur, nec penitùs interijt. Sunt tamen circa Oppidum antiqua rudeta, veſtigiaque fortiſſimorum murorum ſtructura, quod lapidibus quadrangulis exagonis, & pentagonis tenaciſſimo cæmento ſimul iunctis, quæ ab hinc à multis ſæculis ſeruantur illęſa, & obruta aquis, vix turbinum ingruente furore quaſſantur, & retrahente ſe lacu, quæ in arido ſolo ædificiorum fundamenta, rudetaque remanent inſignium domorum, templorumque formam præſeferunt, Quorum vnum præ ceteris ampliori cochlea columnæ ante fores coronabatur literis aliquibus in baſi notatis ita interciſis, vt nec quid denotarent, intelligi poſſibile fuerit, cuius ambitum XXII. palmis complebat, inter cuius ruinas T. Peticij titulus extat. *Lucus.*

T. PETICIVS. L. F. CHIRVRGVS
LABORE. ET. CVRA. VIVS. PERFECI
HANC. DOMVM. SED. FILIO. ANTE
HVIC. HOMINI. IVCVNDISSIMO. PARAVI
TRIBVS. VBE— OSSA. NOSTRA. ADQVIESCENT
MORS. ME. ADSEQVETVR. TVNC. MIHI
DEMETVR. DOLOR. VALETE. ET. MEMO
RES. ESTIS. PIETATEM. PARENTIS

Et nuper C. Iulij Celeri inſcriptum tumularem lapidem ex lacu expiſcauimus.

C. IVLIO. CELERI
M I L. C L
PRÆ. RAVEN
7. SELENI. SEVIRI
M I L. A. XXIX
HER. POSVIT
L. VALERIVS. VB
RECVNDVS
B. M. DE. SE

Ambitus verò per amplum Oppidum oſtendit, quippè ad Mōtis cacumen męnia, quę arcem vallabant porriguntur, & à Sanctī Vin-

Vincentij ad S. Mariæ templum in longum præſeferebant cccc. M.P; in latum autem quãtum fuerit,lacus exuberantia impedit obtutum. Iſtud Angitiam Andreas Baccius lib. V. de vinis Italicis appellatum fuiſſe à decantato à Virgilio Angitiæ luco colligit, ſed ab alio potius nomen factum. Quod modò extat, Lucum iudicamus. Vterrimum ſiuè peramplum Oppidum, ſi Ciuitas fuerit in obſcuro famæ manſiſſe, nec vlla rerum geſtarum memoria celebratum, vt nomen illius pariter exciderit, anſamque dederit expiſcandi,nullis Geographorum,aut Hiſtoriographorum notis poſteris demandatum, & non Angitiam, ſed Pennam denominatum indubitatis argumentis monſtrabimus, diuerſum à Pinna in Veſtinorum agro ad mare adriaticum clara oliuetis, & olei copia, paſcuiſque notiſſima Ciuitas de qua Silius.

Pinna.

Silius.

Qui Fiſcellæ tuas arces, Pinnaque virentem.

Et ſitus locatione, & nomine, cum quæ in noſtro erat agro Penna, illa Pinna dicatur,pro vt Silius, & Plin. lib. 3. cap. 12. Veſtinorum Angulani Pinnenſes, & Ptolem. lib. 3. tab. 6. & Sacrum Roman. Martyrologium die XIX. Martij apud Pinnenſem Ciuitatem. De qua Anaſtaſiũ Bibliothecarium,cum Transmundus Spoleti Comes Marſos Pennenſes ſe ſubmiſiſſe refert, loquutum fuiſſe arbitramur. Eidemque Transmundo ſe ſubdiderunt Marſicani Furocenſes (ſeù potius Fucenſes) atque Valuenſes & Pennenſes.

Et eo magis quod Furocenſes commemorat, qui cùm nullibi in Regione reperiantur,pro Fucenſibus poſuiſſe iudicamus, ſicque pariter in bullis collationis beneficiorum, & in publicis Vniuerſitatum teſtimonijs enunciatur,& vulgo hodie la Penna dicitur, & cum Ænea parma, qua publica documenta ſignantur ex lacu retroactis annis expiſcaretur, inciſam in medio pinnam, ſimilẽ illis qua ſcribendo vtimur,ſed non inciſam præſeferebat, eratque circum literis notatum VNIVERSITAS PENNE. Et in Reginalibus diplomatibus ſic inſcribitur, cum pro illius territorio Auezzano addicto Maria Calabriæ Duciſſa,eiuſque Ioanna filia collectã indulſerit,& Margarita Regina Ladiſlai Mater diſſentiones pro iure ſumendi paſcua, alijſque de cauſis ortas inter Auezzanenſes, & Lucenſes ſua iudiciali ſententia diſſoluit, quorum exemplar ex originali in pergameno exarato, vt certiora narrata reddantur mox apponimus.

Ioanna Duciſſa Duratij, Albæ, & Grauinæ Comitiſſa, Regni Albaniæ, & honoris Montis S. Angeli Domina. Vniuerſis præſentes literas inſpecturis, tam præſentibus, quam futuris, nec non Iuſtitiarijs, & Vicarijs Comitatus noſtri Albæ præſentibus,& futuris

ruris ſalutem,& dilectionem ſinceram. Lætis affectibus beneficia collata placidè recenſere producimus; illaque præcipua afferunt ſanctæ fidelitatis exemplum, & decentius laudes, & commoda honorificentia ſubiectorũ; ſanè præſentes,venerũt in Curiã noſtrã Ioannes Cicci,& Mucius Venturæ de Auezzano Sindici Vniuerſitatis hominum ipſius Caſtri noſtri Auezzani dictorum Vaſſallorum noſtrorum ſindicario nomine, & pro parte ipſorum expoſuerunt noſtræ Excellentiæ reuerentèr, quod à tempore, cuius in contrarium memoria hominum non exiſtit,Caſtrum quod dicitur, la Penna, confinans, & conterminans cum Caſtro Luci,& Montana,dictoque Caſtro Auezzani,& lacus Fucini,tùm propter infectionẽ aeris, tùm etiam propter Serpentum multitudinem,& abundantiam aquæ lacus præfati extinctis ſuis Incolis omnibus derelictum,& totaliter inhabitatum, qua propter collectis debitis Curiæ pro Caſtro ipſo Pennæ ipſi Curiæ non ſolutis aſcendentibus ad ſummam vnciarum quatuor pro generali ſubuentione, & pro collecta S. Mariæ ad vncias tres collectæ ipſe ſupradictæ impoſitæ fuerunt hominibus dicti Caſtri noſtri Auezzani per eos ipſi Curiæ anno quolibet perſoluunt,de quo ſequutum eſt,quod præfati homines ipſius Caſtri Auezzani ſentientes ſe nimiùm propterea grauatos ex onere ſupradicto, habuerunt recurſum ad bon. memor. Illuſtrem Dominam Matrem Noſtram,& ſupplicato pro ipſorum parte, eidem Dominæ Matri noſtræ alleuiare præfati tanti oneris benignius dignaretur. Ipſa autem D. Mater noſtra, conſideratis facultatibus,& inhabilitatibus hominum eorundem, ipſos exemit ab impoſitione, & ſolutione perpetui oneris ſupradicti, mandans per ſuas ſpeciales literas per Officiales dicti Comitatus,vt homines ipſos ad ſolutionem prædictarum collectarum eis ſuperimpoſitarum aliquatenùs non vexarẽt,pro vt hæc & alia in quibus in maternis literis . . . . . . factis eiſque conceſſis ſub datum Neapoli Anno Domini MCCCLX. die XIIX Decembris quarta decima Indict. Plenius, & perfectius continetur in eaque petitione homines dicti Caſtri,tùm propter mortalitatem, peſtem, guerram, turbinem, & careſtiam, præteritis temporibus imminentes; tùm etiam ob alias cauſas contrarias, & diuerſas, eis præteritis temporibus occurrentes, ſunt in tantum focular iorum ſolito numero diminuti, vt ad paupertatem redacti, quòd collectas proprias.v3.generalis ſubuentionis, quæ eſt circa ſummam vnciarum triginta, & Sanctæ Mariæ, quæ eſt quinquaginta vnciarum vix poſſint ſoluere noſtræ Curiæ memoratæ.

Idcircò præfati Sindici, quo ſupra nomine, Excellentiam noſtram ſupplicauere deuotius, vt eiuſdem Dominæ Matris noſtræ ſequendo veſtigia,iiſdem hominibus prædictam immunitatis gratiã per confirmationis noſtræ ſuffragium roborare recenſere placidè digna-

dignaremur. Nos ergò volentes de dictis exemptionis gratijs eis, vt prædicitur factis plenius informari, perquiri iuſſimus regiſtrum de tempore prædicto quondam D. Matris noſtræ, in quo inuentum eſt præcipuis literis præfatam conceſſionis, & immunitatis gratiam de ſolutione nuper impoſitionis prædictæ ipſius hominibus eſſe factam. Quamobrèm conſiderantes ipſorum hominum paupertatem, nèc minùs onera collectarum, quibus annis ſingulis multiplicitèr aggrauantur, præfatis hominibus prædictam remiſſionis, & exēptionis gratiam, vt prædicitur eis ſuperimpoſitam pro collectis Caſtri Pennæ vſque ad noſtrum beneplacitum tenore præſētiū confirmamus. Itaque ab ipſarum ambarum collectarum ſolutionē eximantur, dicto noſtro beneplacito durante, mandantes & de ipſa noſtra certa ſcientia iubentes expreſsè vobis officialibus ſubiectis nobis præſentibus, & futuris, quòd præfatis hominibus prefatæ confirmationis noſtræ gratiam modo præmiſſo præſeruetis illęſam, ipſiſque ad ſolutionem dictarum collectarum ſuperimpoſitarum vt prædicitur, pro dicto Caſtro Pennæ nobis quomodolibet faciendam nullatenùs compellatis, vel compelli aliquatenùs faciatis. Præſentes autem literæ poſt opportunam inſpectionem earum præſentanti remanere volumus, pro cautela, præmiſſo modo efficaciter in tantum valituræ. Datum Neapoli per nobilem Freantinum Ærarii de Salerno Militem Iuris Ciuilis profeſſorem, magnæ Reginalis Curiæ, & noſtræ Magiſtrum Rationalem Prothonotarium Curiæ noſtræ, & hoſpitij noſtri Iudicem dilectum Conſiliarium, & familiarem noſtrum. Anno Domini MCCCCLXXII. die VI. Octobris 15. Indictionis. Regiſtrata in Cancellaria.

MARGARITA Dei gratia Hungariæ, Ieruſalem, Siciliæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Seruiæ, Galitiæ, Lodomarij, Bulgariæque Regina, & Duciſſa Duratij, Regni Albaniæ, & honoris M. Sancti Angeli, Domina Prouinciæ Folcolquerij, & Pedemontis, Albæ Grauinæ Comitiſſa. Vniuerſis præſentes literas inſpecturis tàm præſentibus, quam futuris. Officio præheminentiæ Regalis incumbit inter ſubiectos æqua lance miniſtrare iuſtitiam, per quam ſternuntur lites, calumnię refrenantur, ceſſant diſcordiæ, & bonum pacis amicum, & delectabile procuratur. Sanè Vniuerſitatibus, & hominibus Terræ Luci de Comitatu Albæ olim exiſtentibus in poſſeſſione ſumendi paſcua animalium ipſorum in territorio olim Terræ Pennæ, & ex aduerſo Vniuerſitas, & homines terræ noſtræ Auezzani de dicto Comitatu contradicentibus, & aſſerentibus dictum territorium olim terræ Pennæ vnitum, & annexum territorio eiuſdem Terræ Auezzani, & eſſe effectum de dicta Terra, & ex hoc ipſos homines Luci non habuiſſe, nec debere paſcua ſumere in præfato territorio olim Pennæ abſque licentia dictorum hominum Auezzani, & de-

bito

bito iure ſuo, ipſaque re ſic effecta dubia,ad tollendum ſcandala, iurgia, errores, & diſpendia,quæ inter dictas Vniuerſitates poterant pro infallibilitèr exoriri,decernimus,& mandamus cum deliberatione noſtri Concilij, quòd homines,& Vniuerſitas ipſorum infra certum tẽpus iure præfixũ,omnium eorũ iura, inſtrumenta,& depoſitiones teſtium ad probationem partis cuiuslibet præſentarent, infra quem quidèm terminum Sindici vtriuſque Vniuerſitatis Luci,& pariter Auezzani præſentauerunt in noſtra Curia certos proceſſus ſuper dicta cauſa ſummariè de noſtro mandato aſſumptos,per Iuſtitiarium noſtrum dictæ Ciuitatis,& Capitaneum dictæ noſtræ terræ Auezzani, ſeù ipſorum locumtenentes, per quos proceſſus inſpici, & videri iuſſimus per Concilium noſtrum Iuris peritorum iudicum noſtri hoſpitij, & viſis per eos, & vnumquemque ipſorum dictis proceſſibus,& per ipſum noſtrum Concilium Maieſtati noſtræ relatio facta eſt, quod iure, & antiquata conſuetudine ſecundum merita pòſitorum hinc indè per vtrãq; partem Vniuerſitas, & homines dictæ Terræ noſtræ Luci habent, & habere debent ius ſumendi paſcua,& aquas cum eorum animalibus in dicto territorio Terræ Pennæ,& ſimilitèr habere commoditates eiuſdem paſcua ſumendi,& ligna etiam incidendi in Monte Tarentino libere,& ſine fidæ ſolutione qualemcumque rationem Communitatis, quam habent cum præfatis hominibus Auezzani ſuper Territorijs ſupradictis, verum proprietas dicti Territorij quod alias fuit Pennæ eſſe debeat eorumdem hominum Auezzani cum ſua collecta generali dictæ Terræ Auezzani alias....... licèt poſtmodùm quòd augmentata fuit,& addita pro dicto Territorio ante dicta collecta per quam Duciſſam Sororem noſtram fuit gratioſè remiſſa,& quoties animalia exterorum aliorum affidare voluiſſent, & paſcua ſumere in dicto Territorio Ius fidæ deberetur tantummodo præfatis hominibus Auezzani. Nos igitur volentes circa conſueta debita cuilibet Vniuerſitati ipſarum illæſa,& integra conſeruare, & neutra ipſarum in ſuis iuribus aggrauare, præmiſſam noſtri Concilij relationem laudantes,atque ſequentes,iuxta illam præſenti ſcripto ſententiamus,decernimus, declaramus,ſtatuimus, & in perpetuum generaliter diffinimus, quod ius fidæ animalium quorumcumque exterorum, qui in dicto Territorio Pennæ affidare debent ſpectat, & pertineat ad præfatos homines Auezzani, quorum proprietas dicti territorij,olim Pennæ,eſſe dignoſcitur,vt eſt dictum, & præfata Vniuerſitas,& homines Luci habeant,& habere debeant iura ſumendi paſcua,& incidendi ligna in dictis territorijs liberè, & ſine fidæ ſolutione aut contrarietate quacunque eis per dictos homines Auezzani quomodo libet inferenda ratione Communitatis quàm habent in eis........ in perpetuum omni obſtaculo, & impedi-

pedimento ceſſante . . . . dictæ Communitatis noſtræ Albæ, & Capitaneis dictæ Terræ noſtræ Auezzani, eorumque locum tenentium, cæteriſque officialibus noſtris, alijs quibuſcunque præſentibus, & futuris damus vigore præſentium de certa noſtra ſciētia expreſſius in mandatis, quatenus præſentem noſtram ſententiā, & decretum proſequi efficacitèr, & faciant, prout ad eos ſpectauerit per vtramque partem inuiolabiliter obſeruari vnamquamque ipſarum ad parendum dictæ noſtræ ſententiæ pro vt opus fuerit efficaciter compellendam. In cuius rei teſtimonium præſentes literas exinde fieri etiam pendenti noſtræ Maieſtatis ſigillo iuſſimus muniri. Datum Salerni per Virum nobilem Mattheum de Pallearijs de Salerno, Militem, legum Doctorem, Locūtenentē Magni Camerarij Regni Siciliæ, ac noſtrum officialem Iudicem noſtræ Curiæ Præſidentem, & Conſiliarium, & fidelem noſtrum dilectum. Anno Domini MCCCCV. die primo menſis Iunij 12. Ind. & Regnorum Sereniſs. Principis Domini Regis Ladislai inclyti nati noſtri Cariſſimi anno XVIV.

Originem autem vetuſtam, vt breuē ætatem habuit, etenim qui de Claudij emiſſario ſcripſerunt, nullam de eo mentionem fecerunt Claudiuſque ipſe alibi ſtationem erexit, cum ab opere diſtaret, vix ccccc P; commodius ibi moram trahere potuiſſet. vndè nèc antè Emiſſarium extitiſſe maximum argumentum præbet, nèc antè Albæ excidium ædificatum. Agri eius fines, quos in antico codice inuenimus demonſtrant, extendebantur à Sancto Cyriaco intra finium Tranſaquarum ad Montem Sanctæ Eugeniæ. à Templo Sanctæ Mariæ de Victoria vſque ad Colles, & à Colle . . . . . . & Arce Girofalci ad Staffulos Soræ, & ad Sanctum Cyriacum renertebantur, quos fines Albenſiū fundi occupabant. Excidiſſe autem non quo tempore, ſed quo fato in diplomate narratur, cuius caſus Amiclis propè Terracinā ſimilis fuiſſe narratur, quos Tacitos, ne Pitagoricum præceptum abrumperent, pangit Virgiliu s IX.

Tacitis regnauit Amiclis.

Et Sil. VIII.

Quaſque amiſere ſilentia Amiclæ.

Idque Abdenis à Ranis, muribuſque aduenіſſe, & Patriæ ſolum eorum infeſtatione relinquere coactos, narrat Iuſtinus lib. XV; quod & Smirnenſes ſenſiſſe, & Coſæ Incolas apud Montem Argentarium ex Plinio narratur. Quorum omnium caſum Rutilius in Itinerario deridet lib. primo.

Cerni-

Cernimus antiquas nullo Cuſtode ruinas
Et deſolatę mænia fæda Caſæ
Ridiculum clades putet inter ſcria cauſam
Promere, ſed riſum diſſimulare piget.
Dicuntur Ciues quondàm migrare coacti
Muribus infeſtos deſeruiſſe lares.
Credere maluerim Pigmeæ damna Cohortis,
Et coniuratas in ſua bella Grues.

Coeterùm Pennenſium caſum non derideret, ſi quę inte r criptas, ſciſſuraſque petrarum ſerpentum copia nidificat, in illius ruinæ locis perſpexiſſet.

Non venenatorum ſolum inſectatione, ſed aquarum lacus ſuperabundante impetu infeliciſſima clade penitus deſolata, vt ſcriptis profertur. & ad oculum demonſtratur; ita enim aquarum effluxus ex in ſperato tempore aduenit, vt paulatim primò ædificia obruere, poſtmodum impetu facto totũ abſortum Oppidũ inter vndas concluſit, cui ex Parochialibus Eccleſijs illa Deiparæ Virgini dicata præcipua erat. Legimus in præcitato peruetuſto codice in Archiuio Collegiatæ Auezzani, nocte qua impetus exuberantis lacus ædificia deuaſtabat, Eccleſiã inuaſiſſe ad ſummum vsque verticem; vnde & Incolæ, qui remanſerant anxiè de Virginis ſimulacro in aquis deperdito manè dolebant, & cum expiſcari poſſ: deſperarent, ad Eccleſiam Sancti Vincentij, illi propinquiorẽ recurrentes, illam ab omnibus venerandam Iconem in arç maioris culmine diuinitùs translatam inuenerunt; vnde præ tanti doni lętitia obliti miſeriarũ inter gaudia Cæleſtium donorum profuſis lacrymis innumeras Deo, Matrique Virgini laudes perſoluerunt. Eſt tabella pictam Virginis Matris filium in brachijs tenentis effigiem & Cænobiarchę Benedicti, & Sancti Vincentij penniculo ad viuum expreſſos vult us repræſentans. Quę huic noſtræ Patriæ diuino annuente numine ceſſit, ſiquidèm ad pagum Vici, vna cum Agro Auezzani aggregatũ, aut furtim, aut alio caſu translata, miraculorum coruſcatione, & fidelium deuotione in Capuccinorum Conuentu, Sancta Maria de Vico, dicto frequenti veneratione colitur.

Alterum poſt Chriſtum natum ſeculum ſtetiſſe, & antè nonum excidiſſe ex eo deducimus, quod illius territorium in alterius Domini vſibus ceſſit, ſiquidem Doda Marſorum Comitiſſa anno Domini CCCCXXX. Eccleſiam Sanctæ Mariæ de Luco, quæ intrà ambitum Pennæ erat, & iuncta oſtio, quòd vulgo adhuc dicitur la Porta vecchia, cum ſex centùm terræ modijs (aſſinenſi Cœnobio obtulit, & poſt annos ferè XX. in Raynaldi Comitis ex Aligerni

Chron. lib. 2. cap. 7. ann. 533.

Abbatis conceſſione in dominium redijt, nec antè illus excidium Marſorum Comites agro potiti ſunt, apertèque ex hoc ſuis cladibus ad interitum deductum antè præfatum ſeculum, non obſcurè demonſtratur. Sicque lacus violentiæ ceſſit, ſoloque adęquatum manet, vt in plano recedentibus vndis rudeta, domorumque veſtigia in ſicco littore videantur; vixque præfata Eccleſia in radice Montis poſita cum illa Sancti Eraſmi, & Sancti Vincentij, quæ & ſemidirutę aſpiciuntur effluxum inundantium aquarum, ruinamque effugerunt, reliqua ad huc lacus poſſidet.

Vndè poſtmodùm Illuſtriſſimæ Caſſinenſium familiæ templum propè (quod polito lapide tribus fornicibus diſtinctum commodū Dei famulātibus ſe exhibuerat habitaculum) Monaſteriū haud ignobile erexerunt, & cum Sanctimoniæ faſtigium Religio ipſa præoccupare feſtinaret, vitæque ſanctitate, & virtutum ſplendore, ſacrarumque ſcientiarum cognitione in Eccleſia Dei Patres ipſi prælucerent ex fidelium profuſa largitate, magnæ temporalium rerum copiæ Eccleſiæ ipſi acceſſio facta fuit, & qui Sacro Cænobio Prępoſitus præficiebatur viginti duarum Eccleſiarum adminiſtrationem nanciſcebatur, vt fusè Leo Oſtienſis in Chronic. lib. 2. c. 7.

Quam poſtea ditione, & rerum temporalium copia ditatam cum iterato Comites reciperent, Berardus, & ipſe Marſorum Comes cum Sacrum Caſſinenſium Monaſterium peteret, Diuo Benedicto reſtituit, cuius donationis, reſtitutioniſque diploma ex Eccleſia ipſa deſumptum hic reddemus.

In nomine Domini Noſtri Ieſu Chriſti Amen. Anno ab incarnatione eiuſdem milleſimo ſeptuageſimo, menſe Nouembris Inditione IX Ego Berardus Dei gratia Marſorum Comes, filius quondàm Berardi Comitis, cum eſſem in Monaſterio Sancti Benedicti in Monte Caſtri Caſſini ſito, præſente D. Deſiderio Reuerendiſſimo Abbate eiuſdem Monaſterij cum ſuis quibuſdam Religionis venerabilibus Monachis, adſtantibus, quoque nobiliſſimis meis fidelibus; pro ſalute, & defenſione corporis & animæ meæ, & vxoris, & filiorum meorum, & pro redemptione animarum parentum meorum obtuli Sanctiſſimo Benedicto in ipſo ſuo Sancto Altari Monaſterium Sanctę Dei Gęnitricis, & Virginis Marię, quę dicitur Lucus, cum ipſa Rocca, quæ ſupra ipſum monaſterium videtur; & cū omnibus ſuis pertinentijs ſecundum ſuos fines, quę in hac carta ſcribentur ex vna parte habet finem aquā de Fucino, & aſcēdit per ipſam Pignam, & vadit in Spinazzolā, & aſcendit in Montem, qui dicitur Termine, demùm vadit per ipſam Serram de Lōgamine, deindè deſcēdit per ipſum locū, qui dicitur Canali. & venit per medietatem de Valle Tranſaquarum, & reuertitur in aquam de Fucino; infra hos fines quantumcunque pertinet in Monaſterio

de

de SanctaMaria de Luco in libera poteſtate Sacri Cęnobij Sancti Benedicti concedo, & eius Rectoribus ad tenendum, & dominandum in perpetuum abſque vlla contradictione mea, vel meorum heredum, ſeù cuiuslibet hominis pro parte noſtra. Si autem ego qui ſupra Berardus Comes vel noſtri hęredes hanc oblationis cartulam immutare quocunque modo quęſierimus, vel quicquam quę continet ſubtraxerimus pęnam compoſitionis librarum auri centum, & hęc oblationis cartula in omnibus firma, ſtabilis permaneat quę vt verius credatur noſtra in perpetuum, ſcripta eſt per manus Ioannis Iudicis, & Notarij, & infraſcriptorum Teſtium, qui adfuerūt roborata nominibus.

† Signū manus Berardi Comitis, qui hanc cartulā ſcribere rogauit.
† Signum manus Vgonis V. Comitis filius quondā Alberti rogatus
† Signum manus Ioannis Nobilis Viri filius quondā Abbellini rogatus † Signum manus Petriconi filius quondā Ridulphi rogatus.
Ego Ioannes Iudex & Notarius compleui, & reddidi.

Et ſi iſtius donationis firmitate inconcuſſum, Caſſinenſium ius ſtabilitum videretur, breui temporis curriculo tranſacto in manus Comitum, ſiuè vendicatum, ſiuè violentia ablatum redijt, quarè Gētilis Balduccini filius, & Berardi Nepos vna cum Traſmundo Nepote ſuo illud ipſum cum omnibus mobilibus, immobilibus, uſque denuò nuper obtulit, reſtituitque anno ferè MLXXXVIII. ex quo abſque contradictione in plena, liberaque Monachorum iuriſdictione peruenit, permanſitque multorum Summorum Pontificum, nempè Paſcalis II. Caliſti II. Alexandri III. Innocentij III. Clementis IV. Vrbani II. Clementis III. Vrbani V. Honorij III. Bonifacij IX. Sixti IV. Anaſtaſij IV. bullis confirmatum, & in tabulis ęneis valuę maioris ipſius Patriarchæ Caſſinenſis Eccleſię inter ea, quæ de Sacris illius Cænobijs iuriſdictione erāt, ſculptum, ſignatumque in tertia columna notatur. *Leo in Ch. lib. 3. c. 6.*

Obruta iam aquis Penna, Incolę quibus Serpentum coacervata multitudo montana inhabitare prohibebat, ſparſim, vicatim in plano, quem Auezzanenſes colunt, ſedem fixerunt, reliquum ad orientē penè deſolatū relictū Monachis, in quorū dominiū tranſiuerat.

Qui vt ex deſpecto, ſed frugifero ſolo emolumenta caperent ſerere in animo fuit, Ruſticos qui glebas verterent conducentes, & ne ſub dio vileſcerent, parùm longè à Monaſterio domunculas primùm, deinde turrim, vt eis præſidio eſſet, extruxerunt; & facta indies ex aduentantium numero adiectione, mœnibus etiam in Oppidi formam cinxerunt, quòd Lucum, ſiuè ab eiecto propè Luco, ſiuè ex lucidis aquis appellarunt, in quo temporalia, & ſpiritualia pleno iure exercebant. Et Abbas Baronis titulo vtebatur; vndè Comites iterum Patribus ditionis quęſtionem indixerunt, tuti, quod ſi ager

Eccle-

Digitized by Google

Eccleſiæ addictus eſſet, territorium tamen in inueſtitura conceſſum haud ſine Regis beneplacito ab infeudato euelli poſſe, affirmabant, vnde Federicus II. Imperator, qui Iura Caſſinenſium peculiari fauore anno MCCXXII. munierat, apertis literis, fauorabili Chirographo Luci Caſalem illis ſpectare declarauit, & omnibus nè iura poſſeſſioneſque Monaſterij infringerent, indixit, quod & peculiari priuilegio Lotharius III. cum Caſſinū petijſſet generali iuriū cōfirmatione multo ante an. ſcil. MCXXX. ſtabilierat. Ea ferè ambitio Marſorum Epiſcopis etiam animum ſollicitabat, vndè cum ſpiritualia, eo in Oppido exercere tentaſſent, Anaſtaſij PP. IV ſententia ſunt ſilere coacti, & cum iterato inſurgerent Ioannes XXII. à Iuriſditione Epiſcopali inhabitantes exemptos declarauit.

Sicque multorum ſeculorum ordine reuoluto, cum omnimoda ſpiritualis temporaliſque ditionis facultate in Sacri Caſſianenſis Cænobij libera diſpoſitione permanſit, & per Eccleſiæ Prępoſitum, & Vicarium vtraque iura exercebantur, vt autentico ſcripto confectionis inuentarij per D. Maurum Theotonicum de Colonia Agrippina Præpoſitum dictę Eccleſię ſeria narratione docetur anno MCCCCXII. die 9. Nouembris, quod in archiuio conſeruatur, in quo, homines Luci & ligij ſe Sacri Monaſterij profitentur, & quotannis in recognitionem Dominij, Abbati ducatos aureos duodecim obnoxios ſoluturos, & pro quacunque fundorum venditione laudemium in decimam partem prętij antiquata conſetudine teſtantur, multaque alia Iura iuriſdictionalia in eodem ſatis cartuloſo inſtrumento, quod inutile eſſet referre, continentur.

At cum inhabitantes per longam agri poſſeſſionem non amplius fundo aſcripti, colonique dici poſſent, cum per Decuriones regi, gubernarique cępiſſent, qui ex Regis beneplacito regalia in his terris iura obtinuerant; Oppidum à Monachis vendicarunt & ab Excellētiſſimis Columnenſium familiæ Principibus ex Ferdinandi II. huius Regni Regis inueſtitura ab anno MCCCCXCVII. feliciter poſſidetur, quorum ſedula prouidentia, cum Incolentium numerus in dies augeri, & animarum cura per Prępoſitos negligi ſatis videret, in Collegiatam erigi, Prepoſituræ, agri, redditusque in quinque Canonicos, & Abbatem diuidi curarunt, ſicq; ex Excellentiſſimi M. Antonij cōſenſu Reuerēdiſs. Caſſinēſiū Abbas, Monachorumq; Cōuentus decretali prouiſione ſtabiliuit anno MDLXV.

Haud verò congruè ex ſeparata ab incolatu Eccleſia Sacramenta miniſtrari, cum homines ipſi poſteà proſpicerent, aliam intra ſepta vtrique Ioanni ſacrarunt, nec illam, quæ Matrix eſt, deſpiciunt, ſed ſedula veneratione, & colunt, & debito, continuoque obſequio venerātur, licèt ab iam dicta, Sacramenta ob Populi, Clerique commoditatem recipiantur.

Sed fatiſcentes in his partibus res Monachorum huius etiam Eccleſię ſtatum vna,ſecum traxerunt. Vndè cum Mattheus Colles Marſorum Epiſcopus Patribus quęſtionem mouiſſet, & coadiuuantibus illius temporis Terræ habitatoribus, cum non bene cum Caſſinenſi Abbate ex Indulgentia nuperrimè ipſorum Seculari Abbati impertita ſentirent, Sacrę Romanę Rotę Auditorio coram Orano poſſeſſorij ſtabilitatem reportarunt, illamque ad Succeſſores Epiſcopos, qui Diæceſana lege Lucenſes recognoſcant, tranſtulit.

Ad auſtralem plagam in radice Montis Pennę ab Alba VI.M.P. diſſitum iacet, eadem planè clade, hoc ſęculo, vberrima Fucini exuberante violentia (quam Penna ipſa paſſum eſt) męnia quippè domus propugnacula, quę lacum reſpiciebant, ſecum aduoluit, soloque penè adæquauit, cuius veſtigia recedentibus vndis viſuntur. Ager eius anguſto limite arctatur, ſed frugum feracitate, paruitatem rependet, & licet cultores Cerere non ſatientur, muſti exuberante copia lętantur, cuius ſuauem bonitatem vicini, quibus commodant, ſummoperè laudant. At Incolis parum culturę cura, ſed piſcatui magis ex quo ſibi emolumenta, diuitiaſque parant, eſt quemadmodum totius Lacus portus cum naues, poſt piſcium capturam non aliò ſtatuta lege appellere poſſint, ibique ſedem, qui vectigalibus piſcationis pręeſt, deſinent, diù pro finium termino litibus à Tranſaquanis, & Auezzanenſibus vexatum, ſed oculato arbitrum iudicio libratis Iuribus, ſedatis poſtremum quęſtionibus finem Excellentiſſimus Romanorum Principum decus, Philippus Columna, Regni magnus Comeſtabilis iuſtitię vindex, quem callida partium verſutia fallere non poterat, ęquilibrato iuſtitię pondere ſtabiliuit.

Ad Albenſes an ad Fucenſes Auezzani Oppidi primordia referātur, incompertum habemus; vtrumque enim non vaga demōſtratione probatur poſt Albę ruinas excitatum ab ea propè II.M.P. in loco illo, quo Fabrorum Collegium, Auguſtique templum erat vt lapis in Eccleſię rædificatione effoſſus docet, in titulo quem Halicius Marcio Liberto ſuo, qui ex numero Sacerdotum Auguſtalium, & Dendrophorus Albenſis ſacrauerat in quadrata baſi, cui ex vtroque latere maioribus literis COCO OPTIMO inſcribitur. *Auezzanum.*

HALICIVS. MARCIO
IAVSIO. LIBERTO. SIVIR
AVG. DENDROFORO. AL
BENSI. ET. TEOPHILMÆ.
MATRI

Cęte-

Cæterum cum ſparſis per planum Vicis circa Fucini ripam poſitis, in vnum coadunatis augumentum ſumpſerit, ad fucenſes ſpectare non incongruè aſſeuerandum;erant enim (vt in cuiuſque loci ſito modò extant Eccleſiæ) quos numerabimus.Paga,Pantanum, Coſta, Cerritum,Poſcina,S. Felix, Auezzanum, Sciminum, Fons, Gaglianum, Pennorina, Vicenna,Caſole,Perata,le Fratte,Arrium, & Vicum ; Communeque omnium emporium Vicenna erat, ad quod viarum,quibus ad circumiacentia loca, iter pandebatur,concurſus vnitur. Auorumque temporibus poſt Auezzani fundamenta ibidem etiam ante S. Andreę Eccleſiam (quę illius Parochialis erat) conuentus frugum, victualiumque vendentium quolibet Sabbato, prout modò,in illius platea ex Reginali indulgentia celebrabatur.Extat Regis diploma,quod vidimus.Quibus poſtmodum pagis cum communio placeret,vnum fuit conſilium, ſimul coalere in loco quem Incolentium numerus,& antiquorum Ædificiorum monumenta illuſtrauerant ; Erat hoc Pantanum,in quo Iano (cui priſci mores Deitatem tribuerant) non vulgare templum, & religione,& vetuſtate celeberrimum inſurgebat;eò venerabilius,quò gens ipſa ab illo originem trahere gloriabatur quem Noemum fuiſſe ſupra retulimus; eumque ex Sacrorum notitia, cultuq; Principem in ſacrificando eſſe voluerunt,Ianumque ab eundo dictum, ex cuius ſalutatione ſumpta occaſione, Aue Iane, Aueanum nuncuparunt,& ſi vulgato modo pronuncietur, ſcribaturque Auezzanum,vera tamen vetuſta nuncupatio illa eſt, cuius veſtigia templi, ante nuperrimi erectionē in ſolo ſignabātur, ex cuius rudetis Traiani Principis marmoreum coloſſum, titulumque in baſi exaratum (quem retulimus) retrò annis excauatum noſtrę fuit ętati redditum.

Cic de natur. Deorum lib. 2.

Andreas Baccius de Vin Ital. lib. V.

Hęc quidem antiquata vetuſtate huius Illuſtris Oppidi initia fuerunt,& ante annis octingentis inſurrexiſſe euidenti aſſertione probatur. Etenim Leo Oſtienſis in chron. Ludouicum Imperatorem refert,cum poſtquam Caſa aurea in Inſula Piſcarię in Templū indiuiduę Trinitatis,quod Monachi in Sanctum Clementem immutarunt, conuerterat Monaſterio S Angeli in Barregio donata per Carolum Lothariumque Anteceſſores Imperatores noua declaratione firmauerat inter Monaſterio addicta, Eccleſiā Sancti Saluatoris in Auezzano numerauit,circa annum ferè DCCCLXVI. Idēque Eccleſię Sanctę Marię de Luco hęreditatem Bettonis Ratrudę de Anezzano anno CMLVII. tributam, & Eccleſiam S. Clementis Ioannē Caſſinienſē Abbatē anno MX.Otteiano Caſtaldeo Marſorum pro ſolidis centum, & cenſu quinque ſtaminearum in libellum dediſſe pariter recenſet, vndè antè hęc tempora principium ſuum referre operæ pretium affirmandum.

lib. 1. cap. 36. Anno dccclxvi.

Tem-

Templum illud poſteà Chriſtiano ritu expiatum Summi Dei cultui redditum, Diuo Antonio Abbati dicatum, titulum aliquandò ab illo recepit, & cum inhabitantes circa dęmonum inſidijs vexarentur, emiſſo voto, Apoſtoli Bartholomęi præſidium, ea in neceſſitate expoſcentes, nec ſpe fruſtrati, promiſſa ſoluẽtes, illi ſacrarunt; cumq; inſolitis motibus anno MCCCXLIX. terra, præcipueq; circà lyrim amnem, Marſicamque Regionem quateretur, totum Templi ędificium ſecum inundans quaſſatio traxit. Vndè nouo comperto lapide vetere exciſo in nouam formam ſurrexit, ſed ità, vt menſuris ordineque minimè correſpondentibus, & compago oculis diſpliceret, arſque opus non ſua lege factum damnauerat, ſtetit tamen labentibus duobus cùm dimidio ſęculis, ſtaretque modò, ni prodiga in Deũ Auezzanenſium charitas, & perpenſa in Apoſtolum Patronum deuotio, ſumptuoſiſſimo opere magnificentius erigere cogitauerit, ſicque abeunte ſęculo quingenteſimo poſt milleſimum, Ciues ipſi cõmuni ęre collato, vniuſcuiuſque profuſa largitate pro facultatis viribus aliam extruxerunt. Vrbis ędificijs magnificentiſſimis exploratis ad illius formam iacto lapide componere inſudarunt, eſtque modo ad perfectionem penè prouectum, expolito (non Pario inuidente) lapide; intus tribus aulis, fornicibuſque opere arcuato diſtinctum. Aulæ maioris fornix decem ſuo ordine diſpoſitis quadratis columnis ſubſtentatur non æquali quidem facie, ſed quæ intus ad arcus ſubſtentationem inſurgunt breuiori ſpatio ſpiculo interiecto componuntur; ità vt perfectè quadrilateres non ſint. Epiſtilia folijs arborum exculptis pomis varij generis, alijſque figuris non rudi Artificis manu formatis ornantur, ſiquidem ordine compoſito.

Apſidis aperta ad orbem tendens facies ex puro, claro, eodemque ſaxo (qui in proximo effoditur Monte) ſed eodem, quo columnæ ordine elaborata ad quemquam ex aulis correſpondens aperitur, Scalpro polita, excauataque ianua, cui vtroque ex latere coloſſis relictus eſt locus ſupra quem duo Cherubim expanſis alis, quibus qui in medio ſtat, comitatur. Templũ ſanè nulli ex his, quę in Prouincia sũt, amplitudine, materia, artificio, formaq; cedens, opus quod diuitias Ciuitatis contereret, huius Oppidi tamẽ Ciuium manus non retinuit, nec magnitudo operis animos deterruit, cuius quidem ſumptus XLM. aureorum computatur, ante cuius aram maiorem amantiſſimi Aui noſtri oſſa quieſcunt.

PRIAMO. PHOEBONIO. V. I. D. ROMÆ
PVBLICO LL. INTERPRETI. A. PIO. V. P. M
PRIMO. COLLATERALI. IVDICE IN. CAPITV
LINO. FORO. ELECTO. PREPROPERA. MORTE
PRÆVENTO. FILII. MOESTISSIMI. ID. QVOD
MISERRIMVM. EST. POSVERVNT
VIX. AN. XXV.

Quod diuinis obſequijs numeroſa ſeruientium caterua coronat: ſunt enim ſeruitio adſcripti, Abbas, & decem Canonici præter Cappellanos, & inferioris ordinis Clericos, eſtque de inſignioribus & præcipuis Diœceſis collegiatis, & antiquitate cum Oppido contendit, ſiquidèm, cum qui vicatim habitabant ſimul coiſſent Rectores paritèr Eccleſiarum titulos vna ſecùm tranſtulerunt, & in Eccleſia iam dicta conuenientes, qui illi præerat ordinationibus paruerunt, & quiſque titulum propriæ Eccleſiæ cum canonicali dignitate retinuit, vndè, & Abbas Canonicus inſcribebatur, fuerunt à principio numero ſex, ſed aucti Matthei Colles Marſorū Epiſcopi indefeſſa vigilantia, ex vnione cæterorum ruralium beneficiorū ad decem, ſicque erat ex ſeptem Prælatis Collegium compactum, & Sācti Bartholomæi Abbas, qui primùm inter eos locum tenebat, totiuſque Capituli caput erat maior Abbas nuncupabatur, quòd cū tempore exoleuiſſet abiecto titulo, quiſque abſque alia nota Canonicus dicitur, Rectori ſolum cum cura animarum Abbatialis tituli dignitas tribuitur, qui Chori ordinationi, & adminiſtrationi cæteris prçeſt, authentica huius Collegij memoria, in quam retulimus in Serie Epiſcoporum ſententiam anno MCLXXXIII. conſeruatur, cum Zaccharias Marſorum Antiſtes Panormi Gulielmum Regem adijt, vt violentiam, qua Abbas, & Canonici Eccleſiæ S. Bartholomæi à Comite Gentili de Palcarea opprimebantur vendicaret; etenim Comes, cum ſub annuo canone terras aliquas Abbati, & capitulo infeudaſſet, illarum deuolutionis prætextu bonis omnibus, & Eccleſia etiam ſpoliauit. Vndè Rex audita per Zaccharia Abbatis, capituliquе querimonia, cum Ruberto magno Apuliæ comeſtabili cauſam delegaſſet, ille, partium procurata concordia, litem ſedauit.

Aedificiorum magnificentia, & ciuilis vitæ cultura primarium locum Oppidum iſtud facile obtinuit, domorum, viarumque ornatu ſplendidum, dignum quippè, vt Principis ſedes ibidem eligeretur, cum Ciuitatis formam præſeferat, muro vndique vallatum, quem horti olerum conſepiunt, ex tribus portis aperitur ad commeandum iter, ampli ſtratarum tractus, comis arborum vtraque

ex

Digitized by Google

ex parte protecti deambulationibus,& Viatoribus gratum in meridie vmbraculum præbent,& poſt eam portam quæ ad occaſum reſpicit amplum ridet,omni tempore virens pratum animalibus ad paſcua, & hominibus ad paleſtram , & ad excutiendum ex ariſtis frumentum præparatum. Fixerat olim extra mœnia ad proſpectum prati prçclariſſimę Vrſinorum familię Gentilis Virgilius ad prçſidium arcem va llo,foſſoque;quatuor in ſingulis angulis turribus, & quę principatum habet ad quintum locum in medio extollitur artificiosè munitam , ad quam , ponte iniecto, aditus aperiebatur, eiuſque exantlatos labores in faciem ſcripſit.

GENTILIS. VIRGILIVS. VRSINVS. CVM. AVITVM
IVS. PARVM. SVCCEDERET. BELLICÆ. VIRTV
TIS. CAVSA. RELICTVM. A. MAIORIBVS. HE
REDVM. RECVP. AVXITQ. XISTI. IV. PONT
MAX. COPIIS. TER. VICTOR. PRÆFVIT. IN. Æ
TRVRIA. LATIOQ. ET. GALLIA. EXERCITVS
FERDINANDI. REGIS. SICIL. IMPE. VARIOS
MOTVS. REPRESSIT. DELEVITQ. REMQ. RE
STITVIT. POSTQ. BELLOR. FELICES. SVCCES
SVS. ARCEM. AVIANI. SEDITIOSIS. EXITI
VM. A. FVNDAMENTIS. POS
MCCCCLXXXX

Et cùm Columnenſes Principes Vrſinis ſuccederent, Marcus Antonius bellicæ virtutis gloria clarus,illam nouis ędificijs auxit, cubiculiſque magnificentiſſimis règio ornata,picturiſque ad ſplendorem additis,inter quas Caroli V. Inuictiſſimi Imperatoris vitam in aula maiori penniculis mirificè exprimi curauit , oſtium nouum corinthio opere confectum renouauit,porticum ante Curtem perfecit,& poſtquam ad Echinedes inſulas victor Turcharum claſsē ſuperauit,poſt priſcorum triumphorum pompam in Vrbe renouatam,trophęis, honoribusque auctus arcem in aulam vertit, firmum ex lapide Pontem erigens,nouam portam nouo titulo decorauit.

MAR. ANT. COLVMNA. MILES. AVREI. VELLERIS
PRIN. ROM. MARSORVM. TALLEACOTIIQ. DVX
MAR. ATISSÆ. ALBÆ. ET. MANPPELLI. COMES
VALLIS. RVVETI. VRSINIÆ. CARSEOLORVMQ.
DOMINVS. REG. SIC. MAG. COMESTABVLVS
FVGATIS. EQVITIBVS. GALLORVM. REG. IN
ORCIANO. VICTORIA. TRIBVTA. SVIS VICTIS
HELVETIIS. IN. CAMPANEA VALIDIS. INIMI
CORVM. PROPVG. ARCE. MEN. TORMEN.
ANNONAQ. MVNITA. DEC. TRIREMIVM. SVO
DOMINIO. AVCTO. PACE. INTER. CIVES. BE
NEVO. ERGA. SE. MAX. PARTA. ARCEM
IN. AVLAM. REDEGIT. A. S. MDLXX. ÆTATIS.
SVÆ. VERO. XXXVIII.

Vallum, & foſſam in hortos mutauit, viam recto ad lacum tractu vltrà M. P. conſitis vndique virentibus longo ordine populis ſtrauit: & in ſuorum facinorum trophæum, magnificentiſſimam portam in arcus triumphalis formam in ea parte Viridarij, qua aditus viç aperitur, erexit. In qua toto Orbe chriſtiano egregium illud, & memorabile factum, quo profligatis Turcarum triremibus dignum Deo, Deique Genitrici chriſtianorum arma ſpectaculum, prębuerunt ęternę memorię literis in lapide inſculptis ſacrauit.

M. ANT. COLVMNA. PALLIANI. DVX. PONTI
FICIÆ. CLASSIS. PRÆFECTVS
MAXIMIS. LABORIBVS. SVPERATIS. INTER. PIVM
V. PHILIPPVM. II. ET. SENATVM. VENETVM
SANCTIS. CONCILIAVIT. FOEDVS. ET. PONTI
FEX. PRINCIPEM. ROMANVM. REX. MAGNVM
SICILIE. COMESTABVLVM. RESP. AVITO. IVRE
FILIVM. VNANIMES. DELEGERE. VT. SERENIS
IOANNE. AB. AVSTRIA. PRÆFECTO. MAXIMO
ABSENTE. PARI. TITVLO. TERRA. MARIQ. PO
TIRETVR. PARTA. INDE. GLORIOSA. AMBRA
CIÆ. VICTORIA. TERQ. NAVIVM. CLASSE. FV
GATA. PLACITÆ. QVIETI. VIAM. PORTAM. HOR
TOS. FONTEMQ. DICAVIT.
CIƆIƆLXXIII. ÆTATIS. XXXIX

Inter

Inter Turcarum captiuos duo ſummi Tyranni Nepotes noſtrorum mancipia fuerunt, quorum effigies in aula hac penniculis repręſentari Princeps ipſe triumphator iuſſit, hiſque ſignari notis.

MAHAMET. FILII. ALIBARYM. PRÆF. C
ETHVSSAIM. SCIA. TVRCARYM. MARIS

Poſt Principis aulam, Seraphico Patri Franciſco extollitur non vulgare templum, cum minorum eiuſdem ordinis fratrum Conuētu, eiuſdem nobiliſſimæ Vrſinæ familiæ præclariſſimæ heroinæ profuſa charitate erectum, & ſi delituit, obliteratumque ſit ex codice, nomen remuneratoi Deus pietatis illius opera in libro Æternitatis inſcripſit, ornant illum, ornaruntque ſemper Theologorum numeroſus numerus quorum quinque totius Prouinciæ Præſulatum insignia prætulerunt.

Intra cuius ambitū S. Ioannis Baptiſtæ ſodalitiū in Oratorio, quod miris picturis Præcurſoris vitā repræſentātibus ornatur, coadunatur. Vltrà milliare per viā, quā Luco itur, in iàm deſignatā S. Mariæ de Vico dictā Eccleſiā inciditur, Fratrum Capuccinorum Conuentum pia Auezzanenſium deuotione, Auorum ætate erectum, frequenti Populorum veneratione Virginis Matris patrocinium ſupplicantium ſpectabilem, ad quem antè quàm perueniatur in itineris permedullio S. Mariæ Lauretanæ ad archetypū efformata Eccleſia Incolarum, frequenti veneratione venerabilis inuenitur, in qua pulcher Virginis filium in gremio tenentis ex cocto latere, auro, coloribuſque perbellè ornatus coloſſus aſpicitur, ad quem confluentes ex Summorum Pontificum diplomatibus lateranenſis Papalis Baſilicæ Indulgentiarum donis potiuntur. Ager longo limite, & amplitudine, & feracitate laudabilis, poma ex omni genere electiſſima, & legumina nutrit, nō ingratus Cereri, nec odioſus Baccho, quippe exundat frumenti copia, vinaque externo teſtimonio, quod reddemus, optima, quę partim cruda vt ex racemis exprimūtur, abſque alia in tinis, vinarijſque ebbullitione ſeruantur, & quæ ad Nobilium vſum ſunt; partim leui adhibita coctione robuſtiora, & quæ veteraſcunt flaua, alba, & rubra, quæ ſitim Conuicinorum explent, & ad Vrbem vſque aliquando aſportata; de quibus Baccius lib. V. de vinis Italiæ ſic ait. Quæ cum aſpirante ab ipſo lacu aura, tum lenitate collium, & aprico ab occidenti aſpectu ſolis cerealium cunctorum eſt frugifera, & vinetis vndique virens vina producit, & quæ in genere toto electiſſima, vt vix flaua inuideant clarellis, nec rubra vernacijs nōnulla Neapolitanis. Cannabum tùm molle, albumque producit, vt lino nō inuideat, quem bonitate parē, ſed quantitate minorem copiam cultorum inertia gignit; eſt cāna-

bum,pro vt vinum, illis in emolumentum vltra olera virentia, quæ vicinis omni tempore commodant.

Trãſaquæ In aduerſa lacus ripa 7. M.P. Tranſaquæ Oppidum in radice carbonarij montis iacet,ex eo quod contra aquas ſit, ſiuè ab Auezzanenſibus, ſiuè à Valerienſibus, (quibus obijcitur) dictum,qui cum ad tranſuehendum ſimul inuitarentur, mutuò interpellabantur. Eamus Tranſaquas, vndè inoleuit poſt modùm ex conſueto dicendi modò ita appellari, quod & Cattolice Oppido intèr Criminum,& Piſaurum in Concilij celebritate accidit, nàm cùm Cathocorum cætus intèr vtramque Ciuitatem inſideret, nè Arianis cõmunicarent,cum qui ad illos accederent,eamus ad Cattolicos, pronunciare ſolerent,nomen illi Cattolica relictum, quòd etymon Baccio non arridet,qui potius translacum, quam Tranſaquæ appellari mauult. Altero poſt Chriſtum natum ſæculo,exortum ex vetuſtiori origine,quam à Miſino Oppidulo in cacumine montis poſito habuit,& ad Imperatoris Neronis Claudij domum repoſitum. *Etenim emiſſurus Fucinum Lacum, cum ad Marſos Imperator aduentaſſet pro ſuæ ſtationis ſolatio, domum, quæ poſtmodum aduentantibus, qui Ciſinum inſiderant,in oppidum creuit*. Eamque S Ruphinus Amaſenus Cappadox in Epiſcopum Marſorum inauguratus in Eccleſiam vertit,& in honorem immaculatæ Virginis Matris ſacrauit,de qua Demetrius Egidij Canonicus Aſſinatis in Panegirico.

Teren. in Topbog. ad Mart. pag. 127.

And. Baccius de vinis Ital. lib. 5.

Acta S. Ceſidij.

Ad Marſos patrijs Ruphinus venit ab oris
Et comes haud renuit Patri Ceſidius ire
Qui tormentorum ſocium ſuperſtitit ante
Paſtor ibi templum erexit cælique dicauit
Reginæ.

Iſtius conſecrationis annua ſolemnitas 7. Octobris huc vſque recolitur & Sacro Ceſidij,filij,aliorumque Sanctorum Martyrum ſanguine purpurata diuinis prodigijs, ſignisque coruſcans, inueteratus vetuſtus titulus in ipſius S. Ceſidij, cuius tempore,immutatus fuit; Sacrata Virginis Imago, quæ longo ſeculorum curſu in Altari,quo ipſe Sanctus Martyr occubuit, ſteterat, paucis ab hinc annis,diruto priori Sacello,& cum eo cancellatum martyris perſiſtens monumentum,in viciniorẽ tranſlata perpetuæ venerationi fidelium conſeruatur,noua adiectione ex aduentantium aucta, non infrequens,nec ignobilis ſurrexit. Cæſaris illius peramplæ domus rudetis compacta, cuius ex ſæculi voracitate ſubtractam memoriam ad nos tranſmiſit,ſunt vndique lapides,qui veterum monumẽta teſtantur,intèr quæ quinti Ninnij Romanorum propagine Illuſtris,noſter municeps ſepulcralis extat inſcriptio.

D. M. S.

Digitized by Google

D. M. S
Q. NINNIO
Q. F. STRENVO
SEVERO. AVG
IANVARIA
CONIVGI
B. M. P

Q. illius forſitan filij, quem magiſtratus faſces ornarunt, & Iulia Marcia C. Iulij Cæſaris Auia memoriam in lapide, quem Lucius noſter Camarra refert ſacrauit; nèc illius Ianuariæ coniugis abolecum eſt nomen, ſed Priſci filij pietas, qui Matri ſupremos honores tulit, ſepulchralem titulum ad nos tranſmiſit, qui in atrio Eccleſiæ conſeruatur.

D. M
IVLIÆ. IANVARIÆ
C. IVLIVS
PRISCVS. MATRI
B. M. P

Vndè ex Romana proſapia, ad noſtrates fluxiſſe familiam, quæ, & in Napolitano adhuc ſolo, inter primarios clareſcere multi arbitrantur, ex illis ſepulchralibus elogijs, quæ Paulus Manutius refert, & Mazzella tranſcripſit. *Scipion Mazzella delle famiglie di Napoli.*

Extāt alterius Peticij differentis à Chirurgo, qui filium inconſolabiliter fleuit in altero lapide memoriæ.

PETICIVS. SA. ET
PETRONIA. SA. F
PETICI

D: Carolus Burella in Vindice Neapolitanæ nobilitatis.

Et in alio lapide C. Trebatij, ad quem Tullius plures ſcripſit Epiſtolas, cænotaphium exaratum eodem in loco manet.

C. TRAEBATIO. C. F
OPTATO
STRABONIA. SE
CVNDILIA. CON
ET. TRABEA. RVFILLA. PATRI
B. M. P

Et ad

Et ad ripam, Fucini, Flauij victoris ſalutis Sanctæ voti ſoluentis teſtimonium expiſcatum.

SALVS. SANCTA
FLAVIVS. VICTOR
D. D. L. M

Multaque alia interciſa, abolitaque nouis ædificijs vetuſtatis monumenta, & quæ fabrorum audaces manus inciderunt, ſparſim aſpiciuntur.

Anguſtatur Oppidum monte ipſo, & lacu, in plano ad radices eleganti forma diſpoſitum, inter vtrumque inſidet memoria inuictiſſimi Martyris Ceſidij, celebratum; cuius ſplendidiſſima Eccleſia priori forma nouam etiam denominationem induit, ſiuè tempore exciderit, & aduentantium numerus ampliorem exegerit, ſiuè cùm Vnghari Prouinciam deuaſtarent, illamque (vt acta teſtantur) igne conſumpſerint, in reſtauratione ſpatio, & ędificijs creuerit; etenim anno cmxxxvii. Vngarorum ingens exercitus Italiam aggreſſus, depopulando omnia vaſtabat, & cum Caſſinenſis Cænobij pretioſiora abſtuliſſet, Italorum præda onuſti, ad nos ſua arma tulerunt, cùmque templum aggrederentur, flammis illud dederunt, ex quo facto Incolæ (ſcandala paſſi) in verba blaſphemiæ in Sanctum vſque præruperunt, vt qui alios, vocatus, iuuari ſuo ardore conſumat pateretur, vndè illud mirabile refertur, vt, qui poſtmodum propiùs accederent, obcęcarentur; quarè Marſi iunctis Pelignorum armis, in Barbaros irruentes, gladio penè omnes conſumpſerunt, ſpolijſque, quibus onuſti incedebant, ſpoliarunt, cuius incendij memoria in S. Martyris Colliberti caluariæ ad huc vſque conſeruatur quod flamma integrum reddidit, plenum ſtipulis ſemiaduſtis aſpicitur.

Platina in vita Ioannis XI.

Eccleſia ipſa tota cōcamerata arcuato opere, quatuor aulis diſtincta, duobus atrijs, vnū antè faciem, alterum in latere comitatur, cuius poſtremum ad Abbatis, Canonicorumque habitationem erectum per circuitum cubiculis, officiniſque ad communitatem neceſſarijs vallatur, Oſtium per quod ad eam aditus aperitur, ex lapide penè pario figuris mirificè effigiato.

Sanctorum *Martyrum* reliquijs, qui ibidem à *Maximini Miniſtris* coronari meruerunt venerabilis, quarum maior pars in lipſanotheca in Cappella ad fornicem in cornu Epiſtolæ, in effigiatis ligneis vniuſcuiuſque Martyris capitibus auro, argentoque linitis, inter quæ tantum ærea argento dealbata, Sancti Ruphini Epiſcopi, & S. Eutichij capita, illorumque non paruā partem oſſium continentia, & ipſius Sancti Ceſidij in theca argentea brachium, quod mira odoris fra-

fragrantia redolet, incluſa ſeruantur.

Et ſunt aliqua ex illius corpore fragmenta, quæ Alexander Abbas anno MCCCCXXV. in lignea ſtatua, quam martyri Ceſidio cum Sacello, ex inciſo lapide, auro adumbrato, in aula ad cornu Euangelij ſacrauit, recluſitque; reliqua tùm corporis ipſius, tùm aliorum ibidem quieſcentium (quorum nec nomina adhùc innotuerunt) non dùm omnipotens permiſit publicæ venerationi prodi.

In ipſo Sacello Angeli Macchafani primi Anxanenſis Epiſcopi oſſa, abſque vllo honore ſepulchri, iacent; noſque ne tanti viri memoria periret, ſepulchrali elogio decorauimus.

D. O. M
ANGELO. MACCHAFANO. DE. PERETO
PRIMO. ANSIANENSI. EPISCOPO. QVI. AL
TARE. VBI. SANCTVS. CESIDIVS. MARTYR
OCCVBVIT. CONSECRAVIT. AN. MDXXIII
PROPE. EIVS. STATVAM. SEPVLTO. DIRVTO
MOX. ALTARE. EIVSQVE. ABOLITA. PIETATIS
ET. DEVOTIONIS. MEMORIA. NE. TEMPORIS
INIVRIA. POSTMODVM. NOMEN. DELITESCAT
ABB. MVTIVS. PHOEBONIVS. EX. LEONORA
MACCHAFANA. ABNEP. AVVN. MOER. P. AN
MDCXLIII.

Eccleſia ipſa Supellectili plurima, vaſis argẽteis ad diuinũ miniſteriũ diues, cui diurno operi Abbas, & ſex Canonici vltrà Cappellanorũ, & inferioris ordinis Clericorum numerum, inſudant, illiſq; ex profuſa Marſorum Comitum ex Berardorum Illuſtri ſtemmate largitate, ſtipendijs, temporis tamen diuturnitate deminutis, ad congruam modò ſubſtentationem prouidetur: extant in archiuio donationum in pergameno monumenta, quæ in ſerie Epiſcoporum retulimus, in qua ex propenſa in Martyrem deuotione, vt tumularentur magnifica ſepulchra adultorum, & Infantium, altè in capſis lapideis à terra eleuatis intrà duos fornices, ſaxis ſcalpro inciſis, penniculoque figuris varijs exornatis futuræ etiam ætati reſeruantur.

Iuxtà quæ duo Sacella, alterum diuæ Catharinæ Martyri, illiuſq; ſacram ſtatuam oſtentans, alterum Apoſtolo Thomæ, quæ in familiam de Rogerijs & noſtram tranſierunt; modò illud S. Thomæ renouatum, & opulenti hereditate Franciſci Phœbonij ditatum, in quatuor Cappellanias diuiſa, quas in Canonicatus Illuſtriſſimus Ioannes Paulus Caccia Epiſcopus erexit, quorum munus eſt ſingulis diebus Miſſam vnam ibidèm celebrare qui ad noſtram, & Paſcatij

Digitized by Google

Phœbonij perpetuam, & ſucceſſorum pręſentationem inſtituuntur; quam Cappellā redditibus etiā anteà, anno ſcilicèt MCCCXCIV. Hēricus de Henricis ex adiectione Eccleſiæ S. Thomæ de Foſſa, cū omnibus ſuis tenimentis, auxerat.

Henricus ille Rugeriorum familiæ Princeps fuit; etenim cum filij, quos quinque habebat, perduelles Ioannæ II. Neapolis Reginæ fuerint; bonorum proſcriptionē paſſi, memoriæ paritèr abolitionis periculum iudiciali ſententia ſubſtinuerunt, vndè cùm minor natu poſtliminij beneficio potiretur, ne retroacta fratrum ex primęua denominatione auribus dominantium refricaret, Berardorum Comitum ſtemmata ſumpſit, & de ſuo nomine cognomen familiæ reliquit; vnde & ipſemet Rogerius Rogerij appellari conſueuit, quod & poſteris trāſmiſit: qui cùm poſtmodùm ex placito Principis fæuda recuperaſſet, inter quæ erat Oppidū Arcis Cerri poſt Collelongum, Cahtarinā de Celano vxorē ducēs: vnicā prolem, & quæ Paris nomen retinuit, ſuſcepit; cui Ladiſlaus Rex A. MCCCCXIV. ob tranſitum Matris ad ſecunda vota, Baiulum dedit; diùque poſteri ſplendorem nobilitatis retinuerunt; etenim anno MD. Franciſcus Militiæ Sancti Lazari aſcriptus, & poſt eumdem Berardinus anno MDLXVIII. extat Berardini ſepulchrum in Oratorio Sancti Ioannis propè Cappellam Sanctæ Catharinæ.

D. O. M

BERARDINI. DE. NOBILI. RVGERII. FAMILIA
ORIVNDI. HOC. CORPVS. REQVIESCIT. IN. TVMV
LO. SPIRITVS. AVTEM. ASTRA. BEATA. COLIT
QVI. ET. SEPE. OPERE. ET. CONSILIO. DOMVM. RE
ILLVSTRAVIT. AC. REXIT. SVBLATVS. INOPINA
TA. MORTE. AMICOS. DOMESTICOS. PARENTES
ATQ. PATRIAM. DENIGRAVIT. TANDEM
IN. SVO. NOVISSIMO. FINE. VNA. OMMIVM. SVO
RVM. CIVIVM. VOCE. EIVS. VITA. SVMMIS. LACRY
MIS. COMPROBATA. FVIT. OBIIT. AN. DOMINI
MDXXXXV. DIE. VIII. OCTOBRIS

Nunc autem miſerabili fortunæ ſtatu, ſubſtantiam, nobilitatem, & progeniem deplorat.

Factis etiam inſignibus in annalibus Monaldeſchi Diſcretus à Tranſaquis notatur; qui & pro Columnenſium Principum toparchia aduerſus Vrſinos proceres, & ſub auſpicijs Agapiti Columnæ, cum Ioannes Franciæ Rex, & Ioannes XXII. Pontifex claſſem in Turcas armarēt, egregiè militauit, an. MCCCXXXII, & religio-

nis

nis ſplendore Bartholomæus ex primis Celeſtinorũ familiæ Patribus, ipſius Sanctiſſimi Inſtitutoris indiuiduus Comes, illuſtratur; cui pro coronide Portia Eminentiſſimi Baronij *Mater* additur, cuius laudes externorum teſtimonijs repetere, quam noſtro calamo propalare conuenit, quippè auito ſanguine nata patrimonium commune, domumque habuit.

Illius ager pari cum cæteris circà lacum fæcunditate gaudet: croci tamen optimi, & amygdalarum ferax; vina, quæ hiberno tempore grata admodùm, ſed æſtate acceſcunt; poma agreſtia tantùm, & licet lacui inſideat, aquarũ penuria laborat, non aliã, quam ipſius met lacus in vſum habet; ſolum cum feruet æſtu, in ripa latices emergunt, cum aliquantulùm foditur miræ frigiditatis, cum quæ propè ſtagnentur, tepeſcant.

In proximo monte ad 11. M. P. alterum eiuſdem Sanctiſſimæ Virginis de Candelicchia dictæ, in ſolitaria Eremo gelidis laticibus, & agreſtibus pomorum fructibus delectabili diuturnitate, & frequentia notum; in cuius montis aſcenſu, prius quàm cacumen pertingatur, lapidea maſſa in plateã dilatatur, in qua centum puteos, ità natura ipſa profodit, vt in illis artis opificium non deſideretur, ad quoſque ex liquatis niuibus, vel aliundè aquæ deſcendunt, & in cryſtallinam glaciem indurantur.

In propinquo illi colle Caſſinenſium familiæ Coenobium, Templumque Diuo Epiſcopo Martino ſacratum, ex pertinentijs Sanctæ Mariæ de Luco, & aliquando Epiſcopatui Aquilano ex Ottonis II. Imperatoris deditione addictum in loco, qui Filitimi dicebatur, nunc à Sancto ipſo nomen habet, & præpoſituræ titulo inſignitum. Erant Sancti Agnetis, Sancti Leonardi, Sancti Quiriaci, Sancti Angeli, Sanctæ Mariæ in paſſarano inueterata ſacella, quæ tempus preſſit.

De Albenſibus, & Alba Marſorum.

CAP. V.

POſtremi noſtrorum Populi à Plinio Albenſes recenſentur, & in illis Alba ad Fucinum Lacum poſita, quæ Liuij cenſura intrà Equorum fines perſiſtere, cum coloniam deductam aſſerit, in dubia aſſertione aſſerendum videtur, ſic enim lib. 10. L. Genuſio, Sernio Cornelio Coſs: Soram atque Albam Coloniæ deductæ ſunt. Alba in Equos ſex millia Colonorum ſcripta. Sora agri Volſci fuerat, ſed poſſederunt Samnites, eò quatuor millia hominum miſſa. *Liuius lib. 10.*

Quem ſecuti ſunt Appianus lib. 3. & Strabo lib. 5. ſine vetuſtiſſimorum auctorum, qui oſcitantèr, & parùm accuratè ſcripſerũt, *Appian. l. 3. Strabo lib. 5.*

 veſti-

veſtigijs inhæſerint;ſiuè ob incertos fines,& qui vix dignoſci poſsét, Volſci, latini, Marſi, & Equi commixtos habuerint, in errorem impegerint, ſiuè quod verba Liuij aliter ſonét, cum enim in Equos dixerit,ac contra Equos dicere voluiſſet, etenim victis Samnitibus L. Poſthumio, & T. Minutio Coſs. A. V. C. C.D. XLVIII. Sora,Arpinum,& Coſentia (ſeù legendum ſecundum Cluuerium Aeſernia) recuperata, illiſque pacem petentibus, antiquum fœdus reſtitutum;in Equos,qui per multos annos ſub ſpecie fictæ pacis quieti manſerant, Romanorum arma ſunt verſa: hi quippe excitati Hernicorũ exemplo (quibus,ob arma in hoſtes conuerſa, vt Romani Ciues aſcriberẽtur,in præmium fuit)auxilia Samnitibus,qui tunc bellum renouarant,prę ſtiterunt.Samnitibus demùm pacem petentibus,peracto conſilio,Conſuli negotium à Senatu datum, vt diligenti perſcrutatione indagaret,an arma abieciſſent : ille per illorum agrum diſcurrens, cum pacata omnia inueniſſe,referret, antiquum fœdus reſtitutum. Poſt hæc Patrum, vt Equorum iniurias vindicarent,commune conſilium fuit; vndè decreto bello,cum Fœciales illis innoteſcerent,ſtatim exercitum,tumultuario ſimilẽ,compararunt;ſi quidem cum iam deſueſcerent arma, vt quibus iam diù imbellis,in ocio militaris diſciplina deſierat,ſine Duce, ſine ordine proceſſerunt. Caſtra denique in conſpectu Romanorum exercitus, cum ſiſterent,minimè conſerere profuturum, cum validiſſimo hoſte,& aciebus benè diſpoſitis expedire trepidarent; intempeſta pænitentia acti ancipiti cura, animos illorum ſollicita trepidatione premebat. In diuerſa diù agitati caſtra deſerere perutile magis fore, & intrà propriorum Oppidorum mænia ſe ipſos tueri vtiliùs expedire decreuerunt. Vndè diſſoluta acie, caſtriſque relictis,ad ſua remearunt,ea deliberatione Romano Conſuli (cum fraus aliqua ineſſe conſilio primitùs ſuſpicaretur) non cito palam facta,tandem re benè perſpecta, expiatis caſtris (cognita) illos inſequi,Oppidaque ſingula aggredi decreuit; nec diſtulit deliberata, quin ſtatim in eorum Oppida irruens, intrà quinquaginta dies victor extiterit,ita referente Liuio lib. 9.

Liuius lib. 9.

Palãtibus hoſtibus per agros,prima luce Romani ſignis prolatis,in acie conſiſtunt,at vbi nemo obuius ibat,pleno gradu ad caſtra hoſtium tendunt, cæterùm poſtquam, nec ſtationes pro portis, nec quicquam in Vallo,nec fremitum conſuetum caſtrorum animaduerterant;inſolito ſilentio moti,metu inſidiarum ſubſiſtunt; tranſgreſſi deinde Vallũ cũ deſerta omnia inueniſsét,pergũt hoſtes veſtigia ſequi;ſed veſtigia in omnes æq;ferẽtia partes, vt in dilapſis paſſim, primò errores faciebãt,poſt per exploratores,cõpertis hoſtiũ cõſilijs,ad ſingulas Vrbes circumferẽdo bellũ; vnum, & triginta Oppida intra dies quinquaginta oppugnando ceperunt, quorum pleraque diruta

atque

atque incenſa,nomenque Equorum propè ad internecionem deletum. De Equis triumphatum.

Cumque eorum exemplo excitati Veſtini, Peligni, Marrucini, & noſtrates, qui in arma pariter erant, clade vicinorum animo proſtrati,pacem pariter petijſſent,illis etiam ęquo fœdere dato, vndique pacata Prouincia Romano reddita eſt imperio. At Senatus, qui non otioſo rerum apparatu Reipub. ſecuritatem, & augumentum ſitiebat,non tam in ea,quæ in præſenti blandiebantur, quam quæ deinceps futura eſſe poterāt, diligenti ponderatione perſcutabatur; omniumque,qui in amicitiam redierāt,fines rimabatur,an fractis animis pacem petierint,an aliqua ex inſidijs molirētur; animum, neceſſitatem,& cuncta circumſpectantia accuratè numerans, modum precauendi mala, quæ occurrere poſſent,excogitauit. Munitio enim ſemper tractanda in ocio eſt,quia malè tunc quæritur,quando neceſſaria iudicatur, omnia enim ſubito probātur incauta; nec animus poteſt eſſe in audaciam pronus,qui diuerſa fuerit cura ſollicitus. Cum de Hernicis,& noſtratibus nulla ſuſpicionis cura animum tangeret; nos ſiquidem Ciues adſcriptos, in amicitiam aſcitos, & nunquam, vt hoſtes habitos; ſed proprij tantùm iuris defenſores in arma aſpexerat. At de Equis & Samnitibus non idem iudicium, vtroſque enim ſæuos,& infideles hoſtes,& qui neceſſitate,non voluntate ceſſerant iudicabat; at ne armis ſimul iunctis aliquando inſurgere poſſent,& noua aliqua moliri,in eo mentis cogitationem direxit,vt cōtrà vtroſque munimenta pararet;ſicque Albam in tuto loco poſitam antiquiſſimam Marſorum Ciuitatem,aduerſus Equos coloniam deſignauit. Soram verò à Samnitibus modò receptam,contrà illorum impetum colonis adauctam ſecuram habebat. *Caſſiod. lib. 1.*

Sita eſt enim Alba intrà noſtrorum fines, longè ab Equis 8. in colle, qui in ipſa eleuatur planitie 11. M. P. à Velino Monte, & 3. M. P. à Fucino Lacu diſſita,in Ora vallis,qua ad Equos itur,& in illis circumſpecto Monte,ab altera parte Arcem pariter,eo tempore conſtructam,quò ne facilis ingreſſus,egreſſuſque eſſet, & ne populando extra fines,amicos Populos aut turbare, aut in ſocietatem (ad perniciem Romanæ ditionis) aſcire poſſent;ſed Coloniæ præſidio arcerentur,cohiberenturque;& hoc perſuaſi timore in amicos Marſorum terminos hęc pręſidia extulerunt, vt fœderatis tutamen, & hoſtibus terror eſſent; vnde, & non aliter Liuij textus intelligi poteſt, quam (vt diximus) in Equos (ideſt contra) cum ex alia ipſius aſſertione manifeſtis verbis propaleatur;ſic enim lib. 6. Inde in Pelignos perueniſſe,pręterque oppidò inſtituit in Marrucinos trāſire,inde in Albenſi agro in Marſos,hinc Amiternum, Feruloſque vicum veniſſe. *Liu l. 6.*

Præcipuè cum ſimili pronunciatione, cum de Carſeolo agit (vt

mox

mox videbimus)ſit vſus;vel,niſi cum Cluuerio hoc erratum à Liuio, vt à Plinio in Atinatibus, & à Ptolemæo in Arce afferamus: qui vtrique in Volſcos poſitas; ſcilicet Atina, & Arx, aſſeuerant;at nos illis parùm hæc noſtra loca innotuiſſe,& ad affinitatem nominis tãtum ſuam ſententiam accomodaſſe demõſtramus; cum Antinates, quos Atinates Plinius appellat, noſtros oſtendimus; ab Equis autem poſito lapide diſcriminabantur, qui effoſſus elapſis annis inter Oppidum Lofrini,&,Villam S.Stephani,in loco qui dicitur,le colonnelle literis maiuſculis exaratus.

ALBENSIVM. FINES

Conſeruatur modò in Eccleſia S. Mariæ propè Scanzanum. Arx autem,quam in noſtro etiam ſitu Ptolemæus ponit in proſpectu Albæ ſita erat,quod & modò Arce(corrupto vocabulo)nominatur;& Paulus Marſus in 4. Faſtorũ Ouidij. Montes Cariæ dicit & Carolus Primus Andegauenſium Neapolis Rex,in Epiſtola ſua ad Clementem IV. Pontif. Maxim. relationis numerandæ victoriæ,quam de Corradino reportauit,Carchij Montes dicit,ſic enim. Ego ipſe de paſſu in paſſum per tres dies,totidemque noctes ſequens, & proſequens,tandem percepto,quod dicti hoſtes per Techi partem ingreſſi ſperabant per Marſicana rura diſcedere,& peruenire Sulmonem, quodque inter Scurculæ,& Carchij montes in quadam planitie ſua infelicia caſtra defixerant.

Quod Oppidum Comes Rugerius de Alba,cum militare ſeruitiũ pro terræ Sāctæ recuperatione Gulielmo Regi an. MCLXXXVII. ſponderet,feudum habere profitetur:vt in regiſtro per D.Carolum Burellum nuper editum,habetur. Carcem in Marſis, quod eſt feudũ 6. militum,attrita priore, vel commodiore pronunciatione,nouum accommodatum,Carce,vel Carchium,pro Arce ediderunt.

Erat que illud ad Arcis formam incaſtellatum (vt modò mœnia mõſtrant) & in extremo montis faſtigio,qui interponitur Valli,per quam ad Equos eſt tranſitus, quò primus Anio tranſcurrens Reate protendit;cuius cacumen ouale formam habens, muris vndique cinctum Oppidum complebat;ad quod aſperum, & inſuetum iter; præter quam per iugum, quo arcta via, vix tres ſimul incedentes recipiebat;vnde,& ad illud introitus per vnam tantùm ianuam, antè quam fortelitium duabus vallis munitum inſurgebat. Seculis tranſactis,habitatoribus deſertum,Malleani,Roſcoli,ac Sanctæ Anatoliæ non vulgaribus Oppidis principia dedit;extant modò per ambitum mœnia,quæ non parui Oppidi veſtigia ſignant.

Mons ipſe,humiliores præcellens in planitiem,Ciuitatem ipſam, & tranſitum ad Equos vno proſpectu dominatur; & ne facilius ad

nos

Digitized by Google

nos incurſibus via aperiretur, inter ſe circũſpectãtia erant fortelitiæ
extructa, ita vt vno oculorum ictu, ad ſe quiſque ſigna daret, ad pa-
randum contra hoſtes tuitionis vires in monte; ex aduerſo ſupra
Scurculam, & in eminentiori, qui & Vallem de Nerſa, & planitiem
proſpiciunt, ſupra Reofalcum, & ſupra Paternum erat alterũ, ita vt
nec Equorum, nec aliundè aduenientium hoſtium inſidiæ timeren-
tur. Et ſiuè illo, ſiuè alio tempore, vt timor pelleretur, & ſtatio ſe-
curior eſſet, ſint addita munimenta regionj, nulla certa ratio reddi
poteſt. cæterùm Equorum animi, ita præſidio nouæ Coloniæ turba-
ti, vt ægrè ferentes, in eorum finibus, anguſtijs erectæ Arcis pręſ-
ſidiari, & ita dominantium fræno vinci, vt ſpes illis tolleretur, aut li-
bertatem tueri, aut de iniurijs aliquando vindictam ſumere; ſed
proſtrati penè ad ſeruitutem, pro libito victoris redigi dubitarunt,
itaque præcluſi, vt ignominioſum contra ipſos fulcrum tollerent
moliri parant. Sic exorti, comparato exercitu, vires reſtaurant, mo-
dernamque Coloniam ſternere deſtinant, illamque totis viribus
aggreſſam, dum expugnare nituntur, à Colonis ipſis (nouæ Ar-
cis ſubſidio datis) ſtrenuè repelluntur; Attamen eorum audacia
Romanorum fortitudinem inuſitato timore concuſſit, cum abſque
externorum auxilio vna gens ſola, quæ paulò ante, aperto bello,
aciem conferere timens, nullam aliam tuitionem habere, cogitare
potuit, quàm intra ſepta murorum contegi. & ſic inſequentis vi-
ctoris irę ceſſerit, vt vltima quæque paſſa credita fuerit, tantum mo-
dò facinus auderet vt Coloniã tollere cogitaret; quarè (vt in arduis
conſuetum eſt) ad nouum bellum exortum Dictatorem C. Lulium
Bibulcum, & *M.* Titinium magiſtrum Equitum edixerunt, ſolemni
ritu (addito voto) Deæ ſalutis domum ædificandi, ſi ab imminen-
tis belli periculo *Reſpub.* libera exiſteret. Dictator tamen bellum
aggreſſus primo impetu *Equos* deiecit, & octauo poſt pugnam die,
triumphum accepit, & votum Deæ perſolutum: ſic Liuius. *M.* Lu-
cio, & Q. *Emilio* coſs. reintegratum *Equitum* bellum, Coloniam
Equi ægrè patientes, velut Arcem ſuis finibus poſitam, ſumma vi
expugnare adorti, ab ipſis colonis pelluntur; cæterum tantùm Ro-
mæ terrorem fecerunt, qui vix credibile erat, tàm affectis rebus,
ſolos per ſe *Equos* ad bellum coortos, vt tumultus eius cauſa Dicta-
tor diceretur. C. Lulius Bubulcus cum *M.* Titinio magiſtro equi-
tum profectus, primo congreſſu *Equos* ſubegit, & die octauo (tri-
umphans in Vrbem cum rediſſet) ædem Salutis, quam coſs. voue-
rãt, Cenſor locauerat, Dictator dedicauit.

*E*x his in ſinu *M*arſorum poſita vrbs deſignatur, quam &
Strabo lib. 5. ob finium incertitudinem conterminam vult. Lati- *Strab. l. 5.*
norum autem Vrbium maxime mediterranea eſt Alba, *M*arſis con-
termina.

Accu-

Digitized by Google

Accuratius tamen Ptolemęus in noſtro reponit. *Marſorum* qui orientaliores ſunt *Equicolis* Oppida, Arx *Alba* Fucelis.

In hoc Ptolemæi textu, ex Cluuerij obſeruatione, & Græci exẽplaris collatione, vocabulum vitiatum apparet, vt pro Alba Fucentia, Alba Fucilis ſit ſcriptum, ſic & Plinius, & Strabo ad lacum Fucinum eam ponunt, vt ex hoc fucentia ſit dicta; ſiue quod eorum temporibus excurſus lacus, ad penè radices collis (in quas reſidet) peruenerant; ſiue quod ager omnis ad ripam vſque Albenſium erat. Vnde & Populi ipſi Albenſes, ne cum Albanis confunderentur, & vt diſtinguerentur ab illis, quibus ab Alba Liguriæ Albenſes Põpeiani ſunt appellati; etenim illa Alba Pompeia dicitur.

Antiquiſſima Ciuitas, cuius principium Vrbis natale longè præceſſit eiuſque origo, cum ignoretur, ad Aborigines primos regionis Incolas referenda, ab illisque nomen tributum, quamquàm Appianus à Romanis additum ſuſpicetur. Romani quondàm in Equatis Oppidulum, quod communierunt, *Albam* de Metropolis ſuæ nomine appellarunt; progreſſu temporis, ſiuè corrupto vocabulo ſiue vt ab *Albanis* diſtinguerentur, *Albenſes* vocarunt.

Sed errore ducitur, nam Liuius in Coloniam tantùm deductam, nec illi tunc nomen inditum, quod habebat, antequam Romana Vrbs inſurgeret, imo *Aſcanius* ipſe *Aeneæ* filius cum ſuæ Ciuitatis conderet fundamenta ad huius noſtræ *Albæ* differentiam, *Albam* longam appellandam cenſuit, vt apertis literis Halicarnaſſeus lib. 1. dicit. *Ad* diſcrimen autem alterius Vrbis, quæ eiuſdem erat nominis, additur cognomen ab ſitus forma.

Ex quibus verbis Cluuerius conſequentiam ſignat, ergo *Albenſium* in Marſis prior, *Albanorum* *Alba* in latio.

Poſita erat in parùm elato ſaxoſo in colle, cuius vertex in duo cacumina diuiſus planam vallem in medium complebat, amboque propugnaculis, & mænijs ex grandioribus ſaxis quadratis erectis vallata, faſtigia circumſepta cuſtodiebant; quę nec penitùs æuo ceſſerunt, quin & in ipſis ruinis magnificẽtiam eorum oſtentent; duabus ianuis ad extrema intermedia cuſtodiebatur, quæ pendulas, & recidentes cataractas portas ad hoſtium irruptionem propulſandam accommodatas habebant, & alia quę aditum muniebant, additis turribus ſecuriori munimine ad ſitus accommodatum præſidium additamentum, de quo Strab. lib. 5. *Alba* Marſis finitima in excelſo locata ſaxo, prope Fucinus eſt lacus.

Strabo lib. 5.

His pręſidijs (ex innata loci ſituatione) quippè libera vndique à ſupereminentium vicinorum timore ſibi ipſi dominabatur, cui, quæ ex inhabitantium induſtria, & Romanorum conſilio adiecerãt, in omnem euentum, ad machinationes, & aggreſſus ſpernendos ſecura, & fida tutela, habebatur: vt iam (*Senatus* cenſura) ad continen-

dos

Digitized by Google

dos deuictos in fide tutiſſima ſtatio comperta iudicaretur; in eaque quàplurimi Principes, Regeſque captiui miſſi (vt ad inexpugnabile fortilitiũ) in munita cuſtodia tenerentur; vt ex Strabonis teſtimonio, eodem lib. recitato. Alba verò multoties ad noxiorum cuſtodiam vſi ſunt Romani, cum excubias tempus poſtulat, quod ager ipſe in profundo locatus ſit, & quaſi vallo circumſeptus, in ea carcere coercendos includentes. *Strabo.*

Nam cum Scipio (cui ex deuicta Aphrica, nomẽ Aphricani additum) Syphacem Numidarum Regem prælio victum, captiuum haberet, Romam, vt victi Regis ſplendore ſui triumphi gloriam decoraret, miſerit. Senatus decreto ad huius Arcis cuſtodiam tranſmitti mandatum; licet dum, vt triumphanti ſeruiret, tranſmitteretur, vt clarior pompa in ornatu ſplendidiſſimo, & omnium magnificentiſſimo redderetur, Tibure (communi omnium fato) in hoc vno optabili, quod vultum victoris, & ignominiam captiuitatis meruit morte declinare, deceſſerit; & quod Regio funere Patres honorandum cenſuerunt Liuius XXX. Conſulti inde Patres, Regem in cuſtodiam Albam mittendum cenſuerunt, morte ſubtractus, ſpectaculo magis hominum, quam triumphantis Syphax eſt. Tibure haud ita multò poſt mortuus, quo ab Alba traductus fuerat, conſpecta tamen mors eius fuit, quia publico funere eſt elatus. *Liuius 30.*

Deuicta deinde Macedonia, captoque Perſeo Rege cum tribus filijs, quem cum proſtratum ad genua Paulus Emilius Conſul vidiſſet, miſeratus Regis calamitatem, iuxta ſe in ſella collocauit, & vt ante currum poſtmodum cum filijs in ſolemni triumphi apparatu, faſtum militarium honorum præcederet, cum ſeruaſſet; ad huius propugnaculi præſidium, vt ſeruaretur, vna cum filio Alexandro, Senatus pariter tranſmitti mandauit. Liuius XLV. Patres cenſuerunt, vt Q. Caſſius Perſea Regem cum Alexandro filio Albam in cuſtodiam duceret. *Liu. 60.*

Nec quartum inde duræ captiuitatis annum protrahentem calamitatis vinculis diſſolutis à corporea carceris manſione liberum ſpritum relaxans, ſub durioris cuſtodię ergaſtulo corpus reliquit, nec in aſpero fato inglorià Mors fuit, quæ ſumptuoſo publico funere à Romanorum Principum clementia meruit honorari. Velleius primo. Poſt victum captumque Perſeum, qui quatriennio poſt in libera cuſtodia Albæ deceſſit. *Velleius 1.*

Et Valerius Max. lib. 5. cap. 1. Conſimili clementia in Perſeo vſus eſt; nã cum Albæ, in qua cuſtodiæ cauſa relegatus erat, deceſſiſſet. Quæſtorem miſit, qui eum publico funere efferret, ne reliquias regias iacere inhonoratas pateretur. *Valer. Max. lib. 5. c. 1.*

In libera cuſtodia Velleius dicit, cum in ipſa Ciuitate deceſſiſſet, nam quos duriori cuſtodia mancipari deſiderabant (ad quam ante

Digitized by Google

diximus) Arcem mittebant. Poſtremus, Liuij, & Valerij Maximi
Diodorus Siculus lib XX. teſtimonio, Bituitus Auernorum Rex recenſetur cum quo Q. Fabius Maximus feliciter cum pugnaſſet CN. Domitius eius ſucceſſor, cui Regis & Allobrogorum conſuetudo deſierat, illiſque ex veteri
Liuius lib. 61. iniuria offenſus, vt falleret, cum ad illius ſuffragia prouocaſſet, vt Victoris clementiam experiretur, Romanamque vrbem peteret (diſſimulato cōſilio) ſuaſit, ad ſe vt deliberationē accelerar et, & accederet ſollicitauit. Ille ſpe reconciliationis, & fœderis ineundi, nihil inſidiarum timens, allectus, illius fidei ſe commiſit; & ſtatim, vt hoſpitio excepit, nauigio impoſitum Romam tranſmiſit; & licet Senatus factum improbaret, tamē ne patriam regreſſo Regi daretur noua belli
Valer. Max. lib. 9 cap. 6. occaſio, Albæ cuſtodiendum mandauit, ſicque rem Valer. Max. lib. IX cap. VI. recenſet.

Opitulabatur præheminentiis loci fortitudini, & murorum coaceruata vallationi electorum Militum legio, quæ non ſolum ad tuendos in fide colonorū animos, & ad hoſtium ſpernendos inſultus, ſed ad omnem euentum ibidem parata erat, pro Reipub. Vrbiſque accomodata præſidio, ex electiſſimorum noſtrorum Militum electu, quæ & Marſia dicebatur; ex qua non niſi ad timendos Reipublicæ caſus
Cicer. Philipp. 3 euocabatur, de qua Cicer. Philippica 3. Legio Marſica Albæ conſtiterat, in Municipio fideliſſimo, & fortiſſimo; & idem Philippica 4. Albæ conſtiterant Martiales in Vrbe opportuna, munita, propinqua fortiſſimorum Virorum, fideliſſimorum Ciuium, atque optimorum

Et tantæ expectationis erat, vt victoriæ ſpes in illa repoſita æſtimaretur; vnde cum à ſe deficere, & partes noui Cæſaris Octauij ſectari Marcus Antonius cognouiſſet, Vrbem relinquens, Albam, vt ad ſuam deuotionē reducere procuraret, petijt; ſed fruſtratus euentu, inuictorum Militum virtute ab Vrbe, & conatu excluſus, Tibu-
Appian. lib. 3. rim ſe recepit. ſic Appianus lib. 3. Albam vbi Marſia conſederat profectus eſt, vt eam ad ſuam reuocaret auctoritatem, ſed excluſus Vrbe, & reiectus à muris, retroceſſit. Ipſe autem cum ijs, qui aderant, Tibur vſque progreditur.

Et cum in Senatu ea de cauſa ab ipſo Marco Antonio criminaretur, talibus laudibus à M. T. C. cōmēdari promeruit, & pluſquā homini conuenit præconijs extolli, vt in eū Philippica IV. Quid legio Marſia? quid quarta? cur laudantur? Si enim Conſulem ſuum reliquerunt; vituperandæ? Si inimicum, laudandæ? & paulò inferius Tunc illas cœleſtes diuinaſque legiones Marſiam, & quartam, quibus cum Conſulem ſuum non modò reliquiſſent, ſed bello etiam proſequerentur, honores, & præmia ſpopondiſtis.

Æquè etiam laudanda, vt timenda legio, quorum milites, vt corporis robore præſtabant, ita & armorum genere, ſiquidem ſcuta illi peculiaria erant, quæ & Albenſia, & ex amplitudine decumana dice-

dicebātur;& licet grauioribus armis præcincti ad bella pergerent, non ponderoſo illo onere, deſteritatis, agilitatiſque conſerendi retardabatur motus; quin nemo vberius, dexteriusq; iaculandi arte vicem illis abſtulerat? Vnde Halicarnaſſeus Marſorum veloces gentes dicit, quod idem eſt, ac agiles, vt Henricus Schepani interpretatur.

Eorum conatus in miſſilibus, pluſquam in alijs armorum generibus erat; hiſque præcinctos ad certamina, Siluius noſter dicit, cum ſparo, quod agreſte paruum, & miſſile telum, à ſpargendo ſic dictum interpretatur; & in pugna eminùs in hoſtes iaciebatur, cui adijciebātur fundæ, ad lapides, glandeſque proijciendos accommodatæ, quam vſum ex attrita experientia edocti, ita callebant, vt etiam volitantes aues in aere exincerto quaſi in indubitato ferirent. *Silius* 8. *Silius* 8.

> Omnibus in pugna fertur ſparus, omnibus alto
> Aſſuetæ volucrem cælo dimittere fundæ,
> Pectora pellis obit, cæſi venatibus vrſi.

Communis ſpari, veſtiſque vſus cùm Marrucinis, Frentanis, Veſtinis, tùm cæteris eiuſdem regionis fuit, & in inſectatione ferarum, vt corpora labori aſſueſcebant, ſic animos ad certamina exercebant; proprium tamen Marſorum vſus amplorum ſcutorum, & vſus fundæ ad ſcopum attingere ſemper fuit; ſic Siſenna. Et Marſi propiùs ſuccedunt, atq; ita ſcutis proiectis tecti, ſaxa certatim lenta manibus conijciunt in hoſtes. *Cornel. ſi Senn. lib. 2. e 4. penes Non. in collect. Auſon.*

Naturalis huius habitudinis robore, armorum experimentatis exercitationis præſidijs, non ſolum Equorum exercitum, qui ad inſurgentis coloniæ incrementum euertendum acceſſerat eluſerunt, ſed & Marci Antonij triumuiri ſedulam induſtriam, vt ad ſua vota caperet, abiecerunt; quin, & ſodalium Italorum conuentum, cum pro libertate pugna iniretur, illaque ſtricto agmine cincta, vt fædere vniretur ad abijciendum Romanæ Reipub. iugum cum premeretur, abiecit.

In vno tamen rerum haud proſpero euentu, parum ſibi felix, cū poſt Cannenſem pugnam cum alijs XII. Colonijs impoſitum pecuniarum, & Militum penſum, præſtare abnuerit, nō fæderi ſpernēs, ſed quia tot attrita incommodis minimè poſſet; etenim, & ſi Italiam Annibal exceſſerit, nec ceſſare Romani à tributis, nec militibus latini nominis in Siciliam tranſmiſſis (iam octauo completo anno) vacationem concedere, aut ad Patriam reuocari animus erat; vnde in hoc vnū coloniæ ipſæ inierunt conſiliū, vt alleuiarentur, & vt ſuppetias dare diſtulerint, cauſamque Senatui patefacere, quā earū deliberationem, nec probauit Senatus ipſe, nec puniri iuſſit; ſed prudenti (& ad res gerendas accommodata diſſimulatione) ad tem-

pus diſtulit. Itaque ſexennio poſt, cum de ſupplemento legionū, quæ in Prouincia erant, ageretur (dempto iam metu), cuius gratia res diſſimulata fuit, cum interim, boni, obediẽteſque ſocij pro fide, & obſequio Populi Romoni continuis tot annorum delectibus iam penè exhauſti eſſent; neque minus acceptæ, & dum neceſſitas vrgebat iugū obedientiæ abiecerant, vacatione, honoris cauſa, frui viderẽtur. Placuit Patribus, facinus iam penè obliteratum in memoriam reuocare auſumque penæ luitione, ex duplicata mulcta diluere, vt Liuius IX. recitat: Sub hanc vocem non memoria magis Patribus renouata rei penè iam obliteratæ, quàm ira irritata. Itaque nihil priùs referre Conſules poſſe decreuere, vt Conſules Magiſtratus, denoſque, Principes Nepæ, Sutrio, Ardea, Calibus, Alba, Carſeolis, Sora, Sinueſſa, Setia, Circeis, Narnia, Interamne (eæ namq; Coloniæ in ea cauſa erant) Romam accirent, ijs imperarent, quantum quæque earum Coloniarum militum plurimum dediſſet Populo Romano, ex quo hoſtes in Italia eſſent, duplicatum eius ſummæ numerum peditum daret, & Equites centenos, vicenos; ſi qua eum numerum Equitum explere non poſſet, pro equite vno tres pedites liceret dare; pedites, equiteſq; quam locupletiſſimi legerentur, mitterenturque, vbicumque extra Italiam ſupplemento opus eſſet; ſi quæ ex ijs recuſarent, retinere eius coloniæ magiſtratus, legatoſque placere, neque ſi poſtularent Senatum dari prius quam imperata faceſſant. Stipendium præterea ijs Colonijs III M. æris aſſes ſingulos imperari exigique, quotannis; cenſumque in ijs Colonijs agi ex formula ab Romanis conſulibus data prius quam Magiſtratus abirent.

Liuius 9.

Illius ager ſiuè quia glareoſus, ſiuè inundatione ex imbriū profluuio per Velinum Montem deſcendẽtium infœcundatus, parùm Cereri aptus, pomis tamen, ſed agreſtibus, quam plurimis abundat vnde Silius.

Silius 8.

> .... Interiorque per vdos
> Alba ſedet campos, pomiſque rependit ariſtas.

Ad inundantium potiùs aquarum impetum, ſterilitatem referre non ab re erit; ſiquidem multis ab hinc annis, abundantibus pluuijs quas planum in cacumine Montis capere minimè poſſet, impetu facto, præcipitatis arginibus, per ipſum deſcendentibus penè Pagum Formæ (in illius radice ſitum) obruerit, & tanta violentia præcipitabantur, vt vltrà domorum vaſtationem, homines in ſuis grabatibus iacentes (nox quippè erat) auulſis oſtijs domorum longè impulerit, & quamquam raró contingat, arenarum, ſaxorumquè congerie, quam ſecum adducit infœcundantur campi. Veſtitur tamen collis vndique arboribus, malorum, pyrorum, & nucum præcipuè,

puè,ſed mala haud læta omnia,pyraquæ papæ,& ex bergamo vocantur;nuces antem iucundæ,quas Plinius lib. XV.cap. 22.recolit.Adijciunt prætereà auellanas,& galbas præneſtinas,quas maximè laudat, & conditas ollis in terra ſeruari virides credit.Nucis Thaſiæ,& Albenſes celebrantur,& Tarentinarum duo genera fragili putamine, & duro.

Vireſcunt etiam vites, ſed non ad maturitatem vſque vina promunt,ideòque inſuauia. Erant tamen circà in apricioribus collibus amæna,grataq;rura,quæ & dulciora poma, & gratioſiora vina,ficuſq; perdulces promebant; ſelectiſſimę tamen erant ficus, quas ex Siria L. Vitellius,Vitellij Imperatoris Pater in ſuū ipſius rus detulerat,ſic teſtante Plinio lib. XV. cap. XIX. Ex hoc genere ſunt, vt diximus Coctana ;& Caricę,quæ cōſcendenti nauim aduerſus Parthos omen fecere M. Craſſo,venales prædicantis voce cauneæ. Omnia hæc in Albeſenſe rus è Syria intulit L. Vitellius, qui poſtea Cenſor fuit, cum legatus in ea prouincia eſſet,nouiſſimis Tiberij Cæſaris temporibus. *Ioſeph*

Is Syriæ Proconſul (cūm antea conſulatum geſſiſſet) deſtinatus, *antiq. lib.*
Pontium Pilatum Iudeæ Procuratorē,impium, in Chriſtum Deum, *XIX. c.*
Iudicem, ad Samaritanorum querelas. vt primitias luitionis ſceleris ſentiret, in ordinē redegit,qui impoſtoris cuiuſdam inanibus promiſſis allecti,in vnum ſumptis armis,vt denunciata aſſequerentur,conuenerant;& cum à Pilato miſſo milite, maior illorum pars trucidata fuerit,illorum magiſtratus patratæ cædis authorem illum accuſantes,reum conſtituunt;vnde Vitellius,ſubrogato in illius locum Marcello,Romam,vt apud Cæſarem ſuam cauſam ageret, miſit. Exacto poſtmodum Proconſulatu Cenſor effectus in gratiam Claudij Auguſti plurimùm venit, & poſt Meſſalinę cædem, Agrippinæ nuptias fouit,illasq; ſic in Senatum promouit,vt publico decreto licitę promunciarentur. In Cæſaris exinde, & Auguſtæ obſequijs aſcriptus,in hac,quam adamari à Principe,prouinciam nouerat, in qua mirabilę illud Fucini lacus Emiſſarium confecit, rurales delicias in hortorum fœcunditate, diuerſorum pomorum delectu ditatas elegit, hortumq; in quo modò Sancti Polini pagus ad mōtis ex aduerſo radices ad ortū ſolis eſtiuum II. M. P. ab Alba diſtantē ſuſpicamur, cum & perdulces albæ, nigræque adhuc ibidem nutriantur ſitque ſitus apricitate, ad omne non ſolum pomorum genus, ſed ad olera,frugeſque aptus.nam in paruo eleuato colle riguo,ex laticibus vndique inſurgentibus humoris fluitione ſolum vbertatur, olusque vireſcit;& non inſuaui Cæli temperie,amœnitate fœcundatur ; arbores poma,uuaque maturato ſapore replentur;unde,& uina alba non inuidenda Albanis,Vrbiuentaniſque producunt;& ex oliuarum baccis non ingratum oleum,linumque non agreſte,ſed nobile, molle, al-

7.Tacitus Ann. lib. 12.Baron Ann. 37. & 38. & 39.

bum-

bumque gignit,hic ad voluptatis delicias,vt Principis genio blandiretur,Vitellius villam extruxit.

Prætorium iuxtà ad viæ Valeriæ tractum, quorum operum magnificentiam ingentium ſaxorum parietes ſemidiruti monſtrant; & nõ longè à fonte veſtigia ſignantur, & publicorum balneorum in Eccleſia Sancti Laurentij (quæ Prætorio ſucceſſit) memoria recolitur,& vbi iuſtitiæ ſimulacrum à gentilibus colebatur(reddito vero Deo cultu) Chriſti aſſeclæ ſolem iuſtitiæ,inuictiſſimi Martiris Laurentij honore,venerare cœperunt, illicq; poſtmodum Caſſinenſes Patres (renouatis veteribus ædificijs) ad diuinos receſſus habitaculum contexerunt,quod cum fatiſceret,Abbas Baldus à Paterno, nouo iacto fundamento,extulit, vt in apice ianuæ Templi inſcriptio docet.

AN. D. MCCV. INDICTIONE. QVARTA
EGO. ABBAS. BALDVS. FILIVS. ALBERTI
IOANNIS. SALVI. DE. PATERNO HOC
OPVS. A. FVNDAMENTIS. FIERI. FECI
MANIBVS. MAGISTRI. GVARINI. ET
PETRI

Abeuntibus poſtea Monachis, cænobium haud diù ſtetit; & Eccleſia non tàm temporis iniuria, quàm exquirentium Theſauros ſtulta,ſacrilega,& audaci inueſtigatione effoſſa,ad ultimum excidium deuenit;cuius redditus Abbas Paterni,cum titulo percipit, licet immutata priori denominatione,Eccleſiã S. Laurẽtij in Cuna,ad præsẽs appellent.Notãdũ verò,quòd agro in iſto auri eſt generatio,ſiuè naturali potentia in uiſceribus terræ,ſiuè herbarum temperata cõcoctione producatur,& ad ſuperficem mandetur in perdicum gutture à Venatoribus perſepè repertum,& Ioannis Franciſci Comitis Mirandulæ teſtimonio didicimus in lib. 2. cap. 6. de auro conficiendo. Inuentum quoque aurum eſt in perdicum uentriculis tempeſtate mea, ſiue id illæ dum in terræ ſuperficie conſpicerẽtur inſtar granorum deglutirent:ſiuè generatum ſit,ex eduliorum occulta poteſtate, quibus è terrę ſint auri exordia communicata, præcipuè in Marſorum montibus,herbarum poteſtati nobilitatis,quandoquidem non longè à Fucino lacu,parte quadam Albani campi perdices illas diuerſari,dum eis in locis adhuc puer militarem, non ſinè demiratione percepi.

Ioannes Frãciſcus de Mirandulà lib. 2 cap. 6. de aur. confic

Tam ampla,nobilis,& munita Ciuitas ſuo fato abſumpta, in paruo redacta uico, aliqua tamen illius magnificentiæ veſtigia in mœnijs inter alia, fortiſſima ſtructura,pergrandibus lapidibus tenaciſſimo cæmento compactis (ut mirum ſit à multis ab hinc ſeculis aliqua

qua in parte perdurent illaſa) cõſeruai;non opere longobardico,vt ſuſpicatur Baccius ſed Romanæ potentiæ laborioſo artificio compactis,quo facilius inimicorum ſperneret aggreſſus; paſſimque etiam per deſolatæ Ciuitatis ruinas inciſi ſepulchrales lapides cernuntur qui cum tantummodò antiquitatem redoleãt,nihilque per ſe ſapiant, tranſcribere conſultò prætermiſimus;præter aliquos.In Eccleſia Sancti Angeli in aſcenſu collis ex Fabia tribu titulorum memoria legitur.

CN. TITVLEIVS. C. F
FAB. EQVES
C. TITVLEIVS. CN. F
IIII. VIR. ITER. QVI

Ad fontem Androſciani.

C. TITVLEIV,S. C. F
FAB. PRÆF. EQ

Quo rerum infortunio à ſplendore faſtigij ſui ceciderit, ornatumque nobilis Ciuitatis amiſerit,haud nobis adhuc compertum. fertur bello,ſed incerto Milite,igne conſumpta;cum in rudetis, quæ in diem excauantur incendij attrita veſtigia referantur ; ſed fabulæ accmomodatum inuentum,quod ſucceſſibus accomodari non poteſt enarratur;potiùs tamen Romano fatiſcente Imperio barbarorum,& inteſtinorum bellorum turbine Italia attrita cum alijs Illuſtrioribus Ciuitatibus in præceps ruiſſe credimus (& præter mænia) ædificia reliqua ita ſolo addicta, vt ſeges ſit vbi Troia fuit, reſecandaque falce;ex ruinis tamen inſigne aliquid ſemper in dies ex ære,aut lapide eruitur. Et ad Vrbem ant aliò ex dominantium arbierio defertur; ſicque exactis iam annis Romanorũ Principũ decor,Excellentiſſimus D. Philippus Columna, totius ferè Marſiæ Toparchiæ Dominus ad ſuos in Vrbe ſpectabiles hortos, domitoris Aphricæ Scipionis, & terroris Romanæ inuictæ potẽtiæ Annibalis Carthagineſis marmorea ſimulacra miræ artis induſtria excauata transferri curauit; præcipuũ ędificiorum detrimentum tulit cum Carolus Neapolitani Regni primus Rex ornamenta,inſigniaque publicorum operum monilia, in Cœnobij ædificatione,quod ad Salti amnis ripam,non longè à ponte,in campis Palentinis, inter ipſam Ciuitatem,& Scurculam II. M. P. vbi à Corradino victoriam reportauit, aſportauerit, & omni decore ſpoliauerit, illoque ſolo iam adæquato, facta ſunt aliorum materia;ſiquidem nobile Sanctiſſimæ Triadi dicatum Templum , in iam dicta terra Scurculę,ex illius lapidibus eſt compactum;& quod ita

Platin in vita Paſchalis II. Thomaso Coſta nell' additione al Colennuccio lib. I. fol. mihi 46 Cerillo negl' annali dell'Aquila l.1. f. 4.

æqua-

æquale omnium rerum periculum ſubierit, & coniectura adiuuamur; ſiquidem tranſactis ſeculis, anno ſcilicet MC. ex Vrbe Guiliberto Parmenſi Rauennati Epiſcopo, qui ſe in Petri Cathedram Henrici II. Imperatoris potentia fretus intruſerat, eiecto, Albæ in tuta ſtatione ſe recepit proprijs viribus, & ſchiſmatis fautoribus niſus copijs, & fauore Riccardi Principis Capuæ, Catholici electi Paſchalis II. Summi Pontificis conatus elidere arbitrabatur; ſed nó ità; nam Summi Paſtoris vigilantia, qui ſchiſmata abolere, & hereſiarcham toties capite damnatum, ſternere totis viribus ſatagebat; omnes illius conatus eluſit, & auro, & armis Rogerij II Siciliæ Comitis aliorumq; Orthodoxorum auxilijs, ita ex Alba depulit, vt haud certo loco pedem figere permiſerit, donec tandem profugus per montes Forconij ærumnis, & inedia atteritus infelicem emiſerit animam, pacemque Eccleſiæ reddiderit; & ne Diuinæ vltionis pænas, oſſa illius penitus euaderent; quinquennio poſt è ſepulchro ad flumen proiecta, ſpectaculum perduellibus Catholicę Eccleſiæ ſatis timendum dederunt.

Antipapæ partes non Riccardus Aquilanus, ſed Princeps Capuæ ſectatus fuit; ſiquidem eo tempore, duo eiuſdem nominis proceres viuebant: vnus Capuanus Princeps Catholicæ Eccleſiæ perduellis, cuius multa inuaſerat oppida: alter Fandi Comes, & ab Aquila, ſeu quià Ciuis, ſeu illi cognomen inditum, dicebatur vt Cerillus ſuſpicatur, & hic vniuerſalis Eccleſiæ Catholicę Epiſcopi partes tuebatur, vt diximus.

Eo ſiquidem tempore non penè (vt modo auctis calamitatibus) habitatoribus deſtituta; ſed ſi non antiquã ſpeciem, tamen pernobilis Ciuitatis præferebat; in qua, qui ſummo Romanorum Pontifici contraierat, cum electa militum manu, & fautorum Principum apparatu, ſe recipere meritò poſſet; ſed cum poſtmodùm paulatim Ciues perlaberentur, aliaſque habitationes quærerent qui remanſerant; cum in deſolato loco ſimul coire, & communibus neceſſitatibus diuiſim habitantes occurrere, & in inuadentium prædam facilè cadere poſſent, & imminentibus prauiſis periculis in altioris collis apice nouis męnijs ſepto, ſedem fixerunt; ad cuius tutelam nobiliſſimæ Vrſinorum familiæ Proceres (qui diù eius dominatum, cum comitali corona ſunt potiti) arcem extruxerunt; ad cuius ditionis Imperium cætera circùm Oppida ſubiacebant, illiuſque Dominus inter primores Regni Barones, & amplæ Toparchiæ poſſeſſione, & antiquæ nobilitatis ſplendore numerabatur. Etenim anno MCLXI. Berardus Albæ Comes filiam ſuam Andreæ Comiti Comini cum numeroſæ dotis apparatu, quo ius Comitatus redemit, & rebelles ſubegit, nuptui dedit, & Rogerius ex eo natus filius anno MCLXXXI. ſub Gulielmo Rege, in apparatu ſacri belli militare ſeruitium pro ſuorũ feudorum poſſeſſione militum LXXX. & ſeruientiũ C. ſpopondiſſe

Regiſtrum Baronum, per D. Carolum Borellum.
Arciprete memorie del Sannio lib. 4. c. 7.

diſſe recenſetur. Eoque Maieſtatis celſitudine prouecta, vt non dedignarentur Reges illius inſignia; ſicque Ioanna Duciſſa Duratij Albæ,& Grauinæ Comitiſſa enunciatur in diplomate pro Territorio Terrę Pĕnæ huic noſtræ Patriæ cōceſſo,āno MCCCLXXVI,quē Margarita Regina Ladislai Regis Mater ſequuta,fuit MCCCCV. prout ſupra retulimus,ad Columnenſium Principes tandèm cum tota ditione tranſmiſſa,qua hodie feliciter potiuntur, ſic eſt diminuta diuitijs,ſic ædificijs depauperata,ſic habitatoribus deſerta,vt vix illi Vici nomen conueniat;& quæ iam ſexmillibus Colonis à Romanis aucta fuit,vix viginti hodie familias capiat, ſic fata ruunt, & magnæ in præceps (vrgente fato) res pręlabuntur. Vetuſtam tamen Maieſtatem in tituli ſplendore,& Toparchiæ caput adhuc retinet, & Iuris dicentis ſedes eſt.

Tranſactis ſeculis,antequam ad hodiernam vaſtitatem deueniret, Deiparæ Virginis ſacratum templum,cum numeroſo Canonicorum Collegio Abbatiali titulo decoratum, quod modò extra męnia parū longè penè deſolatum cernitur,illi erat;cuius ſeruitium,vt noui Oppidi Incolentium commodati proſpiceretur,ad Eccleſiam Sancti Nicolai intra ſepta erectā translatum fuit;numeruſque Canonicorum ad ſeptem tantum Perſonatus,ex Gentilis Marſorum Epiſcopi prouidentia redactus anno MCCCXCIV. quorum aliqui adiacentium Eccleſiarum in circum erectis Villis ſeruitio ſunt mancipati, cum retentione ſtalli, aliarumque præeminentiarum, & obuentionum.

In altero,qui ex aduerſo Colle eſt, Caſſinenſium familiæ Patres ex vetuſtis ruderibus Principi Apoſtolorum magnificum templum, tribus fornicibus diſtinctum extruxerunt, illique iuxtà cænobium; ex Abbatis, Capitulique placito, poſt Monachorum diſceſſum anno MCCCX. Minores Conuentuales ex Illuſtriſſima Seraphica Religione fratres,vſque ad hæc noſtra tēpora ſucceſſerunt,quouſq;ex Sāctiſſimi Innocentij X. conſtitutione ſuppreſſum,Seminario Peſcinati addictum fuit.Templum ipſum plurimùm antiquitate redolet, atriū cum anteianua columnis marmoreis excauatis conſtructū, ex vario pario opere vermiculato exculptum habet,cuius magiſterij Fabrum inciſa carmina indicant.

Ciuis Romanus doctiſſimus arte Ioannes,
 Cui Collega bonus Andreas detulit onus,
Hoc opus excelſum ſtruxerunt mente periti,
 Nobilis,& prudens Odoriſius adfuit Abbas.

Presbyterium ex Monaſtico inſtituto, ab anteriori templo columnis, tabuliſque marmoreis ſeparatur; quod fatiſcens idem Odoriſius Abbas ſuffulſit.

Y ABBAS

ABBAS.ODORISIVS. FIERI. FECIT
MAGISTER. GVALTERIVS. CVM
MORONTE. ET. PETRVS. FECIT
HOC. OPVS.

Lipſanis Sanctorum Martyrum quamplurimis argenteis thecis incluſis Ioanna I. huius Regni Sereniſſima Regina ditauit.

In cornu Euangelij ipſius Presbyterij in lapidea capſa, ferreis cancellis munita, includitur corpus Beati Benedicti, quem ferunt Seraphicæ, vel alterius cuiuſpiam Religionis alumnum, contemplationi deditum in remota ſolitudine ad Velinum Montem in quodam antro, quod ad hodiernum diem (la grotta del Chriſtiano) appellant, arcanis celeſtibus ad corporis ſui vſque diſſolutionem vacaſſe, & poſtquam ad cæleſtia migrauit, miraculorum ſignis coruſcantem indè translatum, illius anniuerſariæ memoriç celebritas XII. Kal. Aprilis, quo Catholica Eccleſia Monachorum Patriarchæ Benedicti feſtum veneratur, recolitur. Siuè vtriuſque is fuerit natalitius dies, ſiuè quos vna complectitur nominis determinatio, vnica celebritate fidelium deuotio recolere decreuerit; illius autem acta, vitæque geſta cum plurimum inſudaremus nullibi expiſcari potuimus.

Vndequaq; totus collis ruderibus, & veterorũ ædificiorũ monumẽtis refertur, & adhuc Ioui Sacrati Fani veſtigia aliqua moſtrantur, reliquorum inanium Deorum delubra, vel perierunt, vel veri Dei cultui ceſſerunt. Erat in deſcenſu collis (& nunc penè dirutum Caſſinenſium Patrum S. Angelo dicatum templum.

Ante aſcenſum in auſtro, ad radices, ſacellum Diuo Leonardo ſacratum adhuc extat, quod quondam totius Comitatus aula ad communia negotia pertractanda erat; ſunt in eo lapides priſcorum memoria ſignati, quorum vnus ſic ſe habet.

C. VOLCEIVS. C. F. L. MARO
P. L. TIVMO

Alter in baſi Altaris ſic extat.

NICOMAGVS. SA. F. L. S
P. AA. TAA. TETIDI. L. S
DOROTEI. TIE. . . . . .
BASIM. DON. DANT

Illius deſolatio ſiuè hoſtili ferro, ſiuè ponderibus librata ſuis aduenerit, multorum pagorum, Oppidorũque principium fuit; ſiquidem Ciues

Ciues ipſi,qui in agro villas,latifundiaque tenebant, domum, familiam,cum ſuis fortunis, laribuſque quiſque in ſua rura tranſtulit, quod,& Amicorum, familiarrumque aduentantium numero indies adauctum, communi inhabitantium conſortio rus in Oppidum tranſijt,quorum aliqua nomina ſecùs à communitate deſciuerunt, promiſcua ſiquidem cætera omnia, ac ſi vnus eſſet incolatus ad vſque hodie retinent.

Sunt illa præter S. Polini pagum ad collis radices, in occaſum uerſus Andruſcianum,ideſt antrum ſanum,ab antro, quod infirmantium ſaluti propitium erat,à temporis iniuria ad nos ſeruatum;& in ipſo pago non longè à fonte brutorum,nunc Aula cernitur, circa quam rudera inſignis alicuius ædificij formam monſtrant. Sunt & alij duo pagi ad auſtrum II M.P.ab Alba ipſa in planitie,quæ Velino Mõti interponitur, Maſſæ nominati quorũ qui Velino appropiatur ex Dei Genetricis templo de corona, Maſſa corona nomen adijcitur;alter inferior Maſſa nuncupatur,quorum ager parum Cereri,ſed croco aptus,pecoribus grata paſcua præbet; vndè, & Incolæ opes augent;inter vtrumque aliud eiuſdem Immaculatæ Virgini de Ripula templum inſurgit, quod Incolarum deuotione frequẽtatur; & aliud Apoſtolorum Coryphei fratri dicatum,in quo ſepulchralem Amarediæ Lucinę lapidem inuenimus, qui ſic ſe habet.

S. Polinus *Andruſcianum.* *Maſſa ſottana.* *Maſſa Corona.*

A M A R E D I E
L V C I N Æ
QVE. VIXIT. ANNOS
XVIIII. MEN. VII. QVE
MONDION. IN. MONVMENTO
SVO. MAREDIVS. APER. PATRO
NVS. C. MAREDIVS. SEVERVS
ET. MEREDIA. S. PYCHE. FILIÆ
P I I S S I M Æ

Ad ortum ferè æſtiuum ab Alba II.M.Paſſ ad aſcenſum Montis Magnolæ aliud quod Forma vocatur ab aquæductis, qui communi vocabulo formę appellantur,quibus quę modo ibidem fluunt ad Ciuitatem aquę ducebantur,ſic dictum;de quo in Chronicis Caſſinenſibus aliqua mentio habetur;nam in donatione, quam Ludouicus Imperator Monaſterio S.Angeli in Barregio iuxtà flumen Sangri ſtipulaſſe recenſetur,inter alias Eccleſias Sancti Antimi ad formas in pertinentijs Marſorum numeratur,& Alibi à Nobilibus Marſorum Diuo Benedicto Eccleſia Sancti Patris vbi forma vocatur, & Eccleſia Sancti Donati ſupra ipſas Formas cum omnibus, quæ ad ipſas pertinebant,traditæ aſſeruntur.

Forma. *Oſtienſis l.1.cap 36 & lib. 3. cap.39.*

Caſtrum nouum. Et cum parùm inde diſceditur, in anguſto vallis, in apice inſurgentis collis Caſtri noui pagus inuenitur, cuius ager frumenti ferax, & pratorum copia ridet, ęſtiuis ardoribus amænitate ſitus, aquarum abundantia periucundum habitaculum præbet; cultoribus tamen, & inhabitantium numero penè derelictum.

Cappella. Ad duo milliaria ab Alba occaſum verſus turribus, & valle munitum Caſtellum, Cappella nominatum inſurgit, & Iconibus, Cappelliſque, quę Ciſtercienſium familiæ Alumni, circa Eccleſiam Sancti Nicolai, in qua eorum erat Monaſterium, pro monaſticę diſciplinę cultu, ædificarunt; quod exinde ex permutatione cum Eccleſia Sanctæ Marię de Pertuſo in pertinentijs Soranę Dioeceſis in montibus; quos diximus ſita, quę de iuribus Marſorum Eccleſię erat, ad Marſorum Præſulem deuenit; & reclamante poſtmodùm Abbate Caſamari permutatio ipſa ab Honorio 3. anno MCCXVI. irrita declarata fuit, & poſtmodum, cum exemptam ab omni Epiſcopali ditione Monachi prætenderent, Gregorius IX. ratam habens ſententiam Ottonis tituli Sancti Nicolai in carcere Cardinalis, cui diſcuſſio cauſæ demandata fuerat, & ſuo diplomate Epiſcopalia iura perpetua ſtabilitate firmauit; exacto deinde tempore, cum Ciſtercienſes penè ex omni Comitatu recederent, Monaſterium in Caſtrum tranſijt, & inhabitantes Coloni à Cappellis nomen illi indixerunt, cuius Eccleſia extra męnia à Parocho, Abbate nuncupato, libera ab omni Monachorum cenſura cuſtoditur, ager ad ſegetes, & vites aptus dulcia vua, & poma ex omni genere grata nutrit; laticibus vndique inſurgentibus tantum offenditur, vt cum ſepè nebula obumbretur, parùm ſalubri aere gaudet; fons propè Eccleſiam limpidiſſimis vndis abundans cryſtallino humore, & pergrato ſapore ſcatet.

Ad hæc omnia Comitatus Toparchia hodie fines ſuos extendit, vna olim omnium Vniuerſitas quatuor centum familias habebat, nunc vix dimidiatum numerum explet.

Quæ autem re, & nomine è communione deſciuerunt adductis aliundè familijs in inſigniora creuerunt oppida; quorum & ſi non amplũ, notũ tamen Paternũ ad radices rupis Ceruaræ in capite lacus ad meridiem III. M.P. ab Alba eſt. Quod Hildebrãdus Dux Spoleti cum agro quingentorum ſimul modiorum, & multas familias, cum piſcatione ad lacum Fucinũ vſque ad Piſcinam anno MCCLXXIV. Diuo obtulit Benedicto; vt Leo in Chron. lib. 1. cap. XIV. & Ludouicus Pius anno MCCCLXVI. Monaſterio Sancti Angeli in Barregio inter alia Eccleſiã Sancti Georgei in Paterno, ab Anteceſſoribus collatam ſuo diplomate confirmauit. Quæ poſtmodùm Theobaldus Abbas conceſſit cuidam Ricconi pro annali cenſu ſolidorum LX. & piſcibus octingentis, & multò antè Monaſterio Sanctæ Mariæ de Luco, quidam Apicus de Paterno hereditatem ſuam teſtamento *lib. 2. cap. 56.*

dedit,

dedit,vt in eodem chronico lib. 2. cap. 7. antiquum fortilitium ad excubias Regionis ex lapidibus quadratis à Romanis olim erectum *lib. 2. cap.* ſupra Oppidum CC. P. conſeruatur;non aliud quippè in eo præter *VII.* hoc memorabile;centum ferè in eo numerabãtur familiæ, nunc vix decem,& ita depauperatum,vt nec Fiſco ſatisfacere poſſit. Ager eius fæcundus,lætuſque ad omnia genera frugum,pomorumque,& prçter cõmunia Regionis, oliuarum baccis vltrà Incolarum neceſſitatem abundans;in hoc vno parùm felix, quòd ex paludibus, quæ circà lacum ſunt haud ſalubrem aerem in æſtate haurit;vndè flante eo tempore Auſtro infirmantur: eſt illi Parochialis Eccleſia Sancto Sebaſtiano Martyri dicata, cui perpetuo annexa eſt Sancti Laurentij ad cunas,& in monte Sancti Honuphrij Eremus deuotione fidelium, amænitate ſitus, & aquarum ſuauitate frequentata; in plano Sancti Saluatoris olim Farfenſium Monachorum Cænobium, nunc ſimplex, & rurale beneficium;antiqua autem Parochialis inter vtramque manet in deſcenſu collis Sanctæ Mariæ de Paradiſo, dicti.

Ferri ad opus igne flectendi officinas, fabrorum Collegium Albenſiũ ad occaſum verſus II.M. P. locarunt; ex quo Oppidum Malleanum dictum,vbi parùm in plana terra intumeſcit exortum, quod in ſtemmate hodierno die monſtrant; nam duos ſeminudos fabros in incude malleis ignitum ferrũ molliẽtes in parma ſigilli,quo publica ſignantur monumenta,exprimunt; cuius operi forſitan præerat C.Herrenius Maximus ex excuſſi ferri inſtrumẽto, quod in lapide ipſius ſepulchrali,qui in Refectorium Cõuentus Fratum Prædicatorum viſitur, qui ſic ſe habet.

D. M. S
C. HERRENNIO
Q. F
MAXIMO
SVTORIA
AYTTA. CONIVGI
CVM. QVO
VIXIT
ANNOS. XXV
B. M. P

Sin potius illius originis cauſam ab alio euentu non reperiamus; cum enim qui ex Carce,ſeù Carchio abierant,Montana deſpicientes Vicos elegerunt, & in Valle propè in ſegregatis Villis habitare cœperunt,quarum vix hodiè nomina in illarum ruinis conſeruantur. fuerunt Villa Sancti Blaſij vltrà flumen ad proſpectum Marani Oppidi in calce oppoſiti,in quo Eccleſia,& aliquæ domus derelictæ extant,

tant,

Digitized by Google

tant;altera ad pontem, in quo aliqua veſtigia, & diruta Eccleſia; & cũ ad Malleanũ tenditur iter, Villa Sancti Angeli;& deſcendendo M. P. Villa Sanctæ Mariæ Magdalenæ,quæ poſt Monialium diſceſſum fratribus ordinum Prædicatorum ceſſit;& parùm infrà, Villa Terræmori aſt Piſtrinum;& poſt iſtas villa, Sancti Martini; Sancti Barnabæ,& Villa maior iuxtà Eccleſiam Sanctæ Mariæ de Valle in pertinentijs Roſcioli, & aliæ quampluri mæ, quæ poſt Caroli cum Corradino pugnã,in Malleanum Roſcolum,& Sanctæ Anatoliæ Oppida tranſierunt;ſiquidem cum hoſtium inſequeretur progreſſus in colle in quo modo Oppidum ſitum eſt,caſtra poſuiſſe profitetur in Epiſtola ad Clementem IV. De pratis Ouindoli,ſecus lacum Fucinũ, & Villa Aniceni, aciebus inſtructis, demùm quendam Collem propè Albam, qui per duo millia diſtabat ab hoſtibus, ex quo campus Palentinus ſe explicat iter meum proſequendo,perueni.

In qua nec de Carne,nec de Malleano mentio habetur ſed tantumodo de monte Carchij,vndè,& in ſcripturis publicis poſtmodũ confectis Malleanum de Carchio enunciatur;vt in bulla collationis Sãctæ Mariæ in Valle Raynaldo Cardinali Vrſino anno MCCCLIII. ſic Iudex ſe ſubſcribit. Nos Petrus Iacobus de Malleano de Cartio annalis Iudex ipſius Caſtri Cartij.

Illius ſtructura moderno lapide ornata, altero penè ſeculo in eſſe deductum ſignat;muro in vniuerſum cingitur, & frequens habitantium incolatus, illud in domos conuertit, vltrà tamen biſcentum focularia explet,ſunt omnia intus bene diſpoſita, & in pede plateæ Parochialis Eccleſia Sanctæ Luciæ Virgini, & Martyri dicata, collegio ſex Canonicorum,& Abbatiali decore ſpectabilis; extrà mænia fratrum Prædicatorum nobile Cœnobium,prouentibus Monaſterij Sanctæ Mariæ Magdalenæ ditatum; & inter Roſciolum, oppidumque prædictum aliud nobilis ſtructuræ fratrum Minorũ de obſeruantia inſurgit, ex deuotione hominum Malleani in honorem Immaculatæ Virginis, & Sancti Martini Epiſcopi erectum, vbi tumulatur Paſcatius Nobilis Medicus, qui verſibus, multos Sacræ Scripturæ libros reddidit, vt in illius ſepulchrali elogio habetur.

Qui cecini Stellam, Geneſim, Rut, Iudit, & Æſter,
Paſcatius modico claudor in hoc tumulo.

Eſt & alia Parochialis extrà mænia Sanctæ Mariæ de Malleano,illius Rector Abbatiali titulo gaudet, & ſub ſe aliquos Cappellanos retinet;non eſt tamen limitibus Parochia diſtincta, ſed permixtim Parochiani cohabitant; Sacramenta tamen à proprio Parocho in Eccleſia Sanctæ Luciæ recipiunt, cuius illa filialis eſt.

Ha-

Habuit autem Roſciolum (vt modo diximus) incrementum, à Malleano II. M. P. ad Aquilonem diſtans; ſed vetuſtiora principia ſiquidem illud Berardus Comes Berardi Comitis Marſorum filius circà annum MLXXXV. vna cum Monaſterio Sanctæ Mariæ in Valle Porchanenti Caſſinenſi Monaſterio dono tradidit, quod modò Roſciolum appellant, paruum eo tempore, ſed adiectione Villarum quæ circa erant, & incremento Carce (à quo per mille paſſus diſtat) & vnione præcipuè Villæ Sancti Barnabę auctum, quę ad præfatum Monaſterium ſita erat. à qua in humanis, diuiniſque honores, & incrementa cępit. Nam homines illi ſacram ſupellectilem, cãpanas, vaſaque ſacra, vnà cum Collegio octo Canonicorum, & dignitatem Præpoſiturę ſecum tulerunt, homagium autem Abbati farfenſi, quem ſolùm in ſpiritualibus recognoſcit, ſoluit; & ſi intrà limites Marſorum Diœceſis Caſtellum, Eccleſiaque ſint, illiuſque Epiſcopo vltrà ab hinc XX ann: decimas procurationeſque preſtabat, & Innocentius VI. cum Prępoſituram Rainaldo Cardinali Vrſino contuliſſet, ad Marſorũ Epiſcopum pertinere denunciat. Certè quidem Bucca de Teba (quam partes Teui Carolus in prefata epiſtola dicit) quę terminus Marſorum Dięceſis à Paſchali 2. firmatus eſt ſupra Roſciolum, & infrà Sanctę Anatolię Oppidum, hodieque la bocca di Teua dicunt attamen liberè iura, quaſi Epiſcopalia Farfenſis Abbas ibidem exercet, nulliuſque Diœceſis aſcribitur; Eſt tamen hodie habitatoribus penè deſertum, illiuſque ſolum eadem fertelitate, cum Malleanenſi gaudet; præter quam latioribus finibus extenditur, & pomorum abundantia redolet, mœnibus cingitur, cum perexcelſa Turri antemurali, & propugnaculis munita; quæ cum in Gallorum incurſionibus ſuo munimine regionem defendiſſet, à Neapolitanis Regibus XXIV. ducatorum ſtipendium quotannis promeruit, & ad hãc noſtram ætatem à Regio Theſaurario illi perſoluuntur; Monaſterium illud Sanctæ Mariæ II. M. P. in eſtremo peranguſtæ Vallis penè ſolo ceſſit; Templum autem magnificum, & perampium perpolitis lapidibus contextum, tribus fornicibus, quadratis columnis ſuffultis, ab iniuria temporis illæſum permanet, illiuſque maior ara quatuor columnis ſepulchrum miræ artis, varijſque figuris excauatum ſubſtentatur; Presbyterium Eccleſiæ tabulis ſacris imaginibus penniculo ad viuum expreſſis ornatur. In vniuerſo Eccleſia ipſa inculta, quippe ſolatio hominũ deſtituta, & à Monachis derelicta & à ſecularibus Clericis parum frequentata. Inſignia Marſorum Comitum in exteriori apſidis parte excauata conſeruat. In atrio ante oſtium in quadrata columna Prioris Monaſterij nomen, qui illud cõfecit recenſet. Roſciolum

HVIVS.

Digitized by Google

HVIVS. ECCLESIÆ. PRIOR. EST. VERVS. ATQ.
LARGITOR. IPSE. QVIES. PROBVS. HOMO
SIBI. AVE. ATQVE. HONOR. BERNARDVS
B. NOMINE.

In alia ex aduerſo Columna fabri nomen verſibus leoninis extollitur.

Hoc Opus eſt clari manibus factum Nicolai,
Cui laus viuenti, cui ſit requies morienti;
Viuus honoretur, moriens ſuper aſtra locetur;
Vos quoque præſentes, & factum tale videntes
Iugitèr oretis, quòd regnet in arce quietis.

Et in operculo ſepulturæ dextrorſum, in introitu Eccleſiæ antiquum monumentum inſcriptum aſpicitur.

LVPICINO
FELICIA
CONIVGI
BENEMERENTI
POSVIT
CVM. QVA. VIXIT
ANN. XVIII

Sancta Anatolia. Eodem itinere M. P. eſt Sanctæ Anatoliæ Caſtrum in ditione Reatina ſitum, Sanctæ Virginis auſpicijs, quæ martyrio pro Chriſti fide in Ciuitate Thora, parùm ab hinc longè, felicitèr coronari meruit; ſiue in perſecutione aliquid ibidem paſſa poſteris proprij nominis paſſione illuſtratum locum reliquerit, ſiue alia occaſione inditum ignoratur.

Turanum. Indè Turanum M. P. à Sanctæ Anatoliç Oppido, quod à flumine nomen ſumpſiſſe Cluuerius ſuſpicatur, cum idpropè fluat, nomenq; ei Toranus ſit; poſt Corradini Exercitus profligationem exortum ex vicis, quos Militaris furor vaſtauit coadunatum, quorum Incolç diruptis domibus, hauſtis ſubſtantijs, vt ne in poſterum ſimilia paterentur, eo deuenerunt conſilio, vt ſimul coalentes munitam ſtationẽ ſtabilirent; ſicque locum quem Sabidius Taurus Ioui ſacrauerat declinarunt, & fauſtis Sabini auſpicijs de ſuo cognomine nomen loci dederunt, & ad hæc noſtra tempora baſis, qua ſimulacrum Iouis ſiſtebatur his literis notata inſpicitur.

IOVI

IOVI. MAXIMO
SABIDIVS. TAVRVS

Cuius etiam memoriam,cum dignitatum titulis in lapide, quem mox relaturi ſumus,oſtendemus. *Corbariũ.*

Poſt S.Anatoliæ,& Turani, Corbarium noui nominis oppidum apparet,Petri Ranalutij Ordinis Minorum alumni facinore notum; vetus eſt in eo eiuſdem Religionis Cœnobium, in quo vnum ex caputijs Seraphici Patris veneratione colitur ; ſed redditibus denudatum,Pontificiæ conſtitutionis Innocentij X.cum cæteris depauperatis Conuentibus ordinationi ſubactum ; Clero ſeculari eſt additum, & Abbatis moderationi paret . Qui illius dominio fruebantur Comitali corona fulgebant;modò ad Ducalem dignitatem euectum Excellentiſſimi M. Antonij Columnæ,Magni Comeſtabilis, qui primus coronari meruit,fælici imperio paret;ad tuendos in fide Populares Roccam, cum propugnaculis munitam, primi Comites conſtruxerant,quæ tempore fatiſcens reorum cuſtodiæ deputatur; per cuius agrum via,quæ ab Vrbe per Equos ad Veſtinos ducebat, ſignabatur, cuius paſſim veſtigia apparẽt,iuxta quam veterem Sabidij inſcriptionem,quę modò ante ianuã Oppidi conſeruatur,inuenimus.

SABIDIVS. C. F. PA. P. PRIM. PIL
SV. ET. LEG. X. ET LEG. VII. TAVT
IN. X. PRIMVM. PIL. DVCERET. EODEM
TEMPORE. PRINCEPS. ESSET. LEG. VI
PRÆ. B. GV. CÆSAR. DIVVS. AVG. ET
TI. CÆSARIS. AVG. DEM. SVA
A. DONAVIT
CORNELIA. AVG. N. P. PVPILLA. V
S. R. CRISPIN. NEPTIS

Iam ad Equorũ ferocẽ gentem deuenimus,quæ inſurgentis Romanæ Reipub.vires continuis attriuit bellis; & toties victa, victorem nouo parato bello ſpreuit ; donec parere cum alijs Italiæ Populis docuit; inter Syluarum denſitatem, & Montium anfractus, ex primęuo Auorum inſtituto vicatim habitant ; nec Illuſtre aliquod Oppidum, aut Ciuitatem habent , inter exciſas veteris Oppidi ruinas duo veterum monumẽta expiſcati ſumus,quæ in gratiam antiquitatibus ſtudentium hic apponimus.

Digitized by Google

In Eccleſia Sancti Elpidij

C. VETTENVS C. L. APHRODISIVS
C. VETTENVS C. L. TERTIVS.
C. VETTENVS C. L. SEXTVS
VETTENA C. L. HILARA
VETTENA C. L. MAXIMA

Et in ponte parui riuuli ad Pagum Torre di Taglia

T. CAIO T. F. POL.
CRISPINO.
DRVSI CÆSARIS BENEFIC.
MILITAVIT COH. VI. PR.
AN. XVIII. V. AN. LXX.
HER. POSVER.
AL. Q.
IN PR. X. IN A. P. XII.

Cum iam ab Alba diſceſſimus ex diſſipatis Carcis ciuibus oppida numerantes ad Equos vſque peruenimus; nunc, quæ ex illius ruinis excreuerint annotemus.

Scurcula. Ad occaſum verſus III. M. P. in pede Montis partim, & in plano Scurcula oppidum inſurrexit, in quo loco excubiæ ad Regionis cuſtodiam extructæ apparent; vnde attrito vocabulo excubiæ Scurcula dictum; vel illud à vetuſtiori commutatum; cum illuc Cuculum à Strabone lib. V. ad tractum viæ Valeriæ poſitum ſitum erat. Albenſium poſtea congregatione auctum, cum incremento nouum à ſuo non diſſimile nomen ſumpſerit; vel ab vtriuſque confuſione, cum excubiæ ab oppido notarentur, placuit Scurcula tantum pro Cuculi excubias dici; vtrumque Etymon rationibus accomodatum non diſplicet; cum in cacumine Mōtis, quem à S. Nicolao nunc appellant, arcis excubiarum veſtigia ſiſtunt, & Oppidū à Strabone relatum, iſtud potius, quam quod nunc Cuculum XIIX. M. P. ab hinc diſtans fuiſſe, & tractus Valeriæ, ad quem ſedet, & antiquitatis aliqua monumenta ſuadeant, quæ & oculatiſſimum Clueriuum in hanc ſententiam firmarunt.

Cuculum oppidum propè viam Valeriam, quā à Tibure ad Corfinium vſque protenſam, ait idem Strabo, id nunc eſſe volunt quod inter Carſeolum, & Albam ſiniſtrorſum in planitie ad montium radices, vulgò dicitur Scurcula, Scucula, Scutula; nec ſitus, nec nominis ratio abhorret, & antiquæ etiam hic inſcriptiones repertæ.

Inter quas L. Marculeij Cænotaphium in lapide deſculptum & à L. Mar-

à L.Marculeio Fauſto filio Patri memoriæ ſacratum,noſtra induſtria ſeruatum poſteritati reddemus.

D. M. S
L. MARCVLEIO. SATVRNINO
VETERANO. AVGVSTICO. VII
PRI. III. VIRO. I. D. QVESTORI.REI
PVBLICÆ. CVRATO. PECVNIÆ. ET. ALIMEN
CVRATORI. ANNONÆ. PLEBIS. CVRATORI
OMNIVM. PVBLICORVM. CVRATORI. APVD
T.IOVEM. STATOREMQ. COLEGI. FABRORVM
TIGNIARIORVM. L. M. ARCVLEIVS. FAVSTVS
IVNIOR. III. VIR. IVRE. DIC
CVRATORI. ANNONÆ. PATRI
OPTIMO. ET. SIBI. FECIT

Alter vltra tractum Valeriæ inter Montes Pelignorum, de quo alibi,noſter autē ſua vetuſta principia ab illo,refert quodStrabo repetens ex ſparſim vicis,qui ruente Alba exorti erant,in vnū coaleſcētes Oppidi formam ampliauerunt; ſeruant autem adhuc incolæ in publico ęſtimo nomen vici,à quo fluxerunt,ſeiunctum à veteri; nouum additum recinctum mænium eſt,totum in Monte,in cuius ſummitate Arcem quadrilaterem cum orbiculatis turribus in angulis Proceres Vrſinorum extollerunt,quæ pace Prouinciæ reddita, cuſtodiæ reorum deſtinata; reliquum ædificijs ornatius; ſed muris derelictum, quam adiectionem non antea,quàm poſt conflictum Caroli, cum Corradino; nā ab vtroque exercitu vaſtationem paſſi vici, qui circum erant,& ne diſpendium in apertis locis aliquando ſuſtinere cogerentur,illuc confluxerunt, quò ſuas ſubſtantias,& vitas tuerentur. Adiacent in conſpectu Palentini campi,vbi confligantium Regū copiæ inſederunt, & non longè conſūmatum extitit bellum; cuius facti ſeriem,licèt à claris ſcriptoribus recitatum,ad illuſtranda tamen ipſa loca,nos hic repetemus.

Vt Manfredi Federici II. naturalis filij doloſam tyrannidem, qua Regnum Neapolitanum,viuo adhuc Corradino eius Nepote, & legitimo ſucceſſore, qui infans, in hæreditario Hungariæ Regno,vbi natus fuerat,educabatur,poſt diutina bella,Vrbanus 4. vindiçaret. Carolum Andegauenſium Comitem S. Ludouici Gallorum Regis fratrem,ad iurium Eccleſiæ defenſionem,& habe nas Regni capeſſēdas inuitauit, qui magnanimus Princeps, & propria virtute, & Regis fratris viribus annixus pari animi ardore, oblata à Pontifice beneficia acceptare aggreditur; & dum res in deliberatione verſatur,diem ſuum Vrbanus clauſit extremum,cui Clemens pariter 4.

Digitized by Google

cum ſucceſſiſſet, illa eadem, quæ anteceſſor inceperat perficere conatur; in te inueſtituræ legibus, & conceſſionis pactis ſtabilitis, & ſolemni iuramento vallatis in Patriarchio Vaticano diadema vtriuſque Siciliæ, & Hieruſalem Regni, cum Beatrice Caroli vxore, coronari per manus S. R. E. Cardinalium mandauit; quo facto in Tyrannum Carolus copias accelerauit, quo vnico conflictu deuicto, cæſoque apud Beneuentum, ſine controuerſia totius Regni poſſeſſionem nanciſcitur. Exorta deinde inter Regem, & Henricum Caſtellæ Regis filium, ſibique propinquum (quem ex Maurorum regione venientem benignè exceperat, & Vrbis Senatorem deputare curauerat) animorum diſſentione; Senator aliquos Regni Proceres, qui non benè cum Rege ſenſerant ad perduellionem accelerans Contradinum Hungariæ Regem iam adultum, vt Aui, Patriſque Regni recuperationi intenderet, ſe illi omni ope adiuturum ſpondens ſollicitauit; cui ſponſioni iuuenilis animus arridens, ſine mora, valido comparato exercitu, per Theutonicã in Italiam deſcendens, ex Etruria Romam, vbi Henricus triumphantis more excepit, peruenit. Spretis Clementis monitis, & præceptis, quibus ne iura Eccleſię perturbaret, terruerat; aliquandiù ibi commoratus, direptis Eccleſiæ Theſauris, alijſque indignè patratis, aucto exercitu Senatorijs copijs à Senatu, alijſque Romanis comitatus per partes Tiburtinas ad Marſorum regionem iter direxit, & Carſeolũ perueniẽs cum imperuia, & anguſta ſatis eſſet via, quę Talleacotiũ cõducit; licèt antea Manfredus tractum vię Valeriæ deſerens, nouam per aſpera Montium iuga aperuiſſet; cum Anfractus illius ita ſint arcti, vt vix duos in aliquo ipſorum incidentes, ſimul capere poſſent; ſiniſtrorſum, quò facilius per Sulmonem Saracenis, qui in Apulia erant, ſe coniungeret, iter accelerauit; & per Vppę partes ad Tecli copias direxit. Eſt Vppa vetus Oppidum, iam diù diſſipatum, in altitudine montium poſitum, inter condenſa ſyluarum vbi læta modò fœcundantur prata in Valle ipſa, quæ Luppa hodie dicitur, de quo in Chronico Caſſinenſi habetur mentio: Sanctæ Mariæ in Vppa in Territorio Carſeolano, quem digreſſum in Epiſtola ad Pontificem Carolus ſignat his verbis. Quęrentes foramina, per quæ poſſent latenter ingredi, ſeque coniungere Saracenis, ego ipſe de paſſu in paſſum per tres dies totidemq; noctes ſequens, & perſequens, tandem percepto quod dicti hoſtes per Tecli partes ingreſſi ſperabant per rura Marſicana deſcendere, & peruenire Sulmonem, quòdque inter Scurculæ, & Carchij Montes in quadam planitie ſua infelicia caſtra defixerant, die Mercurij, in octaua videlicet aſſumptionis Beatæ Virginis, de cuius potiſſimo ſperabam auxilio, de pratis Ouimeli ſecus lacum Fucini, & Villa Aneceni aciebus conſtructis (diuina me gratia comitante) procedens.

Sunt

Sunt partes Tecli, colles valleſque, qui poſt Turanum, & Sanctam Anatoliam, antequàm Roſeolũ perueniatur, ſe extendunt; & qui ad illas aditus bocca de Teue hodie nomen retinet; ad quos per Talleacotium recto itinere perueniri non poteſt; vnde errore lapſi Colennucius, & Cirillus illac pertranſiſſe aſſeuerant, quibus præfata Regis Epiſtola contradicit. Ouimeli prati ſunt, qui modo li prati d' Ouito, & Villa Aneceni, quæ in permedullio vallis non longè a Piſtrino Terremore.

*M*agna rerum mole Carolus interim premebatur, & ore maritimæ defenſione, & exercitu, cuius non parua pars in Aretij pugna conciderat; & ipſe eo tempore Nuceriæ in componendis Saracenis, alijſque prædatoribus detentus; Statim atque hoſtium irruptionem accepit, obſidionem ſoluens eorum incurſionem celeri curſu præuenit, & dum quid ageret in deliberatione fluctuaret. Erardus Valerianus experimentatiſſimus Gallus *Miles* cũ alijs quamplurimis ex Hieroſolimitana peregrinatione, quam vouerant redeuntes Neapoli Romam profecturi occurrerunt; quẽ cũ ad ſe acerſiri procuraſſet; plurimùm, vt eo in bello, quod periculoſius videbatur, operam ſuam, quam cælitus miſſam ſuſpicabatur, præſtaret, exorauit; is tandem precibus, & auctoritate regia, aut volẽs, lætus votis arriſit, & ſecum ad omnia animum circumferens, quo hoſtem ſuperare poſſet; cũ haud facilem victoriam à numeroſiore hoſte reportare deſperaret animi pẽdebat: vndè aſtu magis, quàm viribus dimicandum expedire exiſtimans, in eo reſedit; ne totam belli fortunam in vno conflictu reponeret; melius in tres turmas copias diuidere iudicauit, vnaque hoſtium vires ludere; quæ ſi cederet, & Teutonicus *Miles*, vt prædæ incumberet, per caſtra extemplò reliqui vagabundos aggrederentur, & incautos ſuperarent; quæ vt ad vota ſuccederent, Rex cum parte exercitus in Valle Angitiæ ſyluæ clanculum ſucceſſit; Valerianus ipſe, non longè cum ſuis inſedit, Mareſchalco Regio regalibus inſignibus ornato, vt cominùs cum Conradino conſereret commiſit, quò facilius ex ornatu cum Rege contendere preſumeret, deciperetur. Poſuerat Carolus caſtra in paruo colle 2. M.P. ab Alba, quẽ vbi nunc Malleanũ eſt, eſſe ſuſpicãtur. At Conradinus propè Villam Pontium C. P. à Scurcula, eo in loco vbi nunc Eccleſia Sanctæ Mariæ ad pontes in Romanæ viæ tractu, in qua Templarij equites munitam domum, & latifundia, quæ priuatis ſub annuo cenſu ceſſerant, habebant. Cingebatur fluuio, qui ponte traijcitur caſtra, pons ipſe à Gallis cuſtodiebatur; & quo Senator potiri conabatur, qui ex aduerſo fluuio exercitum collocauerat; Mareſchalcus regia clamyde amictus, vt aggreſſus arceret occurrit; inde dato ſigno, vterque exercitus ad arma cucurrit; initur acriter pugna, & vario euentu, ad trium hora-

runs

Digitized by Google

rum ſpatium dilatata, vlteriuſque protracta foret, ni Maraſchalci mors militares progreſſus repreſſiſſet, qui gladio confoſſus, cum cecidiſſet, ex regio ornatu Rex creditus eſt; cuius caſu rumor in caſtris excitatus Regem cecidiſſe, & ea credulitate Germanus miles audacior factus; Francus autem ſegnior ad arma, vnde paulatim cedere, & exinde præcipiti fugæ ſe dedit: quos Henricus, ea occaſione elatus inſequens acriùs premebat, & ſic diffuſi, fugatique Galli caſtra hoſtibus ceſſerunt, & Theutonicus ad auram inſurgentis, & creditæ victoriæ, abiecta omni militari diſciplina prædæ ſpe allectus, ad diripienda caſtra, & ſpolia hoſtium colligenda totum ſe dedit. Ad hæc Erardus (data teſſera) Carolum ex abdito aduocat, qui occurrens, ſtatim impetu in palantes Conradini copias facto, facilè illas diſrupit. Erarduſque ipſe in Henricum irruens, non difficili pugna vicit, & ambo victores non multo labore exercitum omnem profligarunt; quod cum Cõradinus, Duxq; Auſtriæ perſpicerent, deſperatiſque rebus fuga ſibi conſulere deliberant, & mentitis veſtibus, per inuia montium iuga gradientes poſt aliquos dies, ad Aſturiam Oppidum in litore Romanę ditionis peruenerunt, & vt Senas peterent nauigio iter accelerant; occaſione anuli, quem Nauclero vt pro nauli ſolutione, & victualium emptione venderet, tradiderat, cogniti; in Ioannis Franci pan; illius loci Domini poteſtatem deuenerunt, ad Carolum perducti, qui (conuocatis Regni magnatibus) in illos capitalem ſententiam, eorum conſilio tulit; & reuoluto à captiuitate anno, ambo Neapoli in platea Mercati capite minuti sũt, & cum Senator ipſi, qui huius facinoris auctor fuerat, & poſt cladẽ, Reate ſe receperat, ad eundem Carolum captiuus adductus fuiſſet, perpetui carceris emendatione damnauit. Hæc fuſius ab illius temporis ſcriptoribus narrantur, & quæ Odoriſius Rinaldus, qui ſummo labore opus ab Eminentiſſimo Baronio morte dimiſſum, Eccleſiaſticorum annalium paginibus notauit anno MCCLIIX.

Vt beneficij autem tàm inſignis victoriæ donum Carolus Deo Optimo Maximo referret, ad alteram fluminis ripam parùm à Põte diſtantẽ (vbi inimicorum exercitum vicerat) ad Deiparæ glorioſæ Virginis honorem magnificum templum, quod (ex proſpero rerum euentu) de Victoria appellari præcepit, iuxta quod cænobium ex rudetis, lapidibuſque, quos ex Albæ dirutæ ruinis aſportari mandauit, ſumptuosè ædificauit, & Ciſtercienſium familiæ patribus, cum opulenti dote ſeptem millium aureorum redditũum donauit, inter quæ medietate ipſius Scurculæ, Licio, & Gioia, nõnulliſq; alijs oppidis, & regijs etiam vectigalibus ditauit; ideòq; medietas Scurculę ſolùm tributa fuit, quia aliam medietatem Guinus de ponte poſſidebat.

Quod ſiuè terręmotibus quaſſatum, ſiuè (vt fertur) dolo quorun-

Digitized by Google

rundam Monachorum à Vicouaro, in odium Columnenſium Principum (in quorum dominio loca ipſa deuenerant) fraudulēti machinatione dirutum, ſolo nunc adæquatum; at ex veſtigijs, quæ apparent, quantum fuerit oſtenditur; & in eius caſu, emolumenta, redditusq; ipſi in partē perierunt; vix nunc, ex 7. millibus mille reddit; illiuſque Eccleſiæ ſolum in opus figuli redactum, ex laterum coctione Domino loci emolumenta facit. ante quam rueret, ex Summi Pontificis ordinatione comeudatitio iure, ſeculari Abbati parere incęperat, in cuius plena adminiſtratione, poſt Monachorum diſceſſum tranſiuit. Virginis Iconium, quod in illa priori Eccleſia ſplēdebat, vt decentius veneraretur in parua cappella propè Arcem Scurculæ Abbates ipſi transferri curauerunt; quod, & Matthæus Collis Marſorum Epiſcopus, qui ex Pij V. Sanctiſſimi Pontificis cōceſſione illam obtinuerat, in formam Eccleſiæ redegit, & ſuo ære ornauit, & vt promptiores in Virginis obſequijs fideles redderet, Sanctiſſimi Roſarij myſteria ibidem recitari præcepit, inſtituitque ſodalitatem.

Huius Cœnobij, alteriuſque Eccleſiæ, quam diximus S. Mariæ ad Pontes de iuribus Equitum templariorum dignitatis ſplendor in parma ſigilli huius Terræ iugiter conſeruatur, cum itaque vtraque Eccleſia Epiſcopali quaſi iurisdictiōne frueretur, duo pontificia bacula, ſupra quinque pontes, cum quinque aureis lilijs, vt conditoris memoriam pariter retineret, inſignia ſignat.

Non decore tantùm iſto, ſed & illo, maiore potitur. Nam Collegiatæ illius ſumptuoſum templum, quod Sanctiſſimæ, & indiuiduæ Triadi hoc noſtro æuo & ſtructura, & ornatu Illuſtre magnificentiſſimè erexit, ex lapidibus exinde translatis compactum cernitur, vna ſolùm fornice continetur, cappellis hinc inde additis, non dum ornatis, præter arā maiorē ex vario porphidico lapide; Ad quod per ſcalarum gradus hinc inde accommodatam ad aream ante ianuā roſtris, & angularibus pedalibus columnis circumſepta aſcendi tur; non paruo ære ex ordinatione teſtamentaria Doctoris Petri de Bonis temporibus in polito lapide inciſis; eſt vna ex inſignioribus Diœceſis collegiatis, cui Abbas, qui decē Canonicis præeſt, inſidet, diues ædificio, ſed inops redditibus Extra mænia, Fratrum Conuentus tres, vnus nuper ſuppreſſus Carmelitarum Ordinis ſub inuocatione S. Egidij; alter Minorum tertij Ordinis S. Antonio de Padua dicatus, opulentibus redditibus diues, ex inſignioribus Prouinciæ, Tertius Capuccinorum vltra milliare ad occaſum verſus, præter hæc nil memoriæ dignum.

Oppidum autem ædificijs ornatum, biſcentum familias explet, ager vero parum felix, nec iucundam ſegetem, nec grata, ſed aſpera promit vina. Scientiarum profeſſores ex primarijs habuit, ex quibus

non

denunciauit anno MCCCXXXVII. cui, & poſtea Magni Pœnitentiarij clauem dedit, & infulas Prænestinenſis Epiſcopatus tribuit, anno MCCCCXLIII. Romã deinde reuerſus, cum Regnum Neapolitanum bellorum quateretur ſciſſuris, in contentione Alphonſi Aragonenſis, & Renati Andegauenſium Comitis, & vterque fautorum auxilijs ſuffultus, aſpero bello, cæde, & ſanguine vniuerſa denaſtarent, illùc legatum Tarentinum miſit, vt pacem inter contendentes componeret; quò cum acceſſiſſet, & res Renati paulò poſt in deterius labere ita cœperint, vt ſua ſpe fruſtratus, inde diſcedendo pacificam Regni poſſeſſionem Alphonſo relinqueret; legatus Regi acceptus, & ab eo benigniſſimè tractatus ad Pontificem reuertitur, & quinque ferè ab hinc annis, rebus tam benè geſtis, iam Sacri Collegij decanus ſub Nicolao V. Romæ moritur, & magnum ſui nominis teſtimonium apud omnes relinquens, in Eccleſia Sancti Auguſtini tumulatur; cuius ordinis fratrum viuens protector fuerat, in cuius tumulo hæc carmina notantur.

Felices animas inter micat iſte Iohannes
Qui Taleacotij gloria Gentis erat.
Quique Tarentinus Paſtor, qui Cardinis Heros
Præneſtinus erat, Flentibus aſtra dabant.
OBIIT. MCDLIX. XX. IANVARII.

Non ex Comitibus Talleacotij, vt Alphonſus Ciacconius, & alij æſtimarunt; neque Neapoli oriundus, vt Vghellio placet; ſed nobilis inter Marſorum Auorum memorias, & vltra priuata, & publica documenta in Catalago Baronum, quibus obſides Galliæ Ciſalpinæ iuſſu Federici II. Imperatoris, anno MCCXXXIX. in cuſtodiam dati fuerunt in numero Baronum huius regionis filij Bartholomei de Pontibus numerantur; vt in regiſtro per D. Carolum Burellum citatum. Habuit ex fratre Nepotem alterum Ioannem, & Ioannem Baptiſtam perpetuum Abbatem commendatarium Sanctæ Mariæ de Victoria anno MCDLXXXVI. & poſt annos XI. ad Epiſcopatum Bituntinum euectum; qui Ioannes filiam, nomine Butianã genuit, quam cum vniuerſo auorum patrimonio, ſublatis iam maſculis, Sancto Burij Ioannes de Verulis eiuſdem oppidi, non nouo incolæ, nec ignotæ nobilitatis viro, in matrimonium collocauit, qui cum facundæ eloquentiæ munere fungeretur, & eſſet Virgilio Vrſino tunc temporis Talleacotij Albique Comiti carus, ad Rempub. Florentinam pro ſuis peragendis negotijs Orator dirigitur anno MCDXCIV.

Vetulorum porrò Progenies, & Toparchiarum poſſeſſione, aliarumque rerum inſignis fuit, etenim Gentilis Vetulus, qui & Comes

A a dice-

dicebatur anno MCXXIV. Monaſterium S. Mauri in Monteſano inter Vallem Petream Stephano Presbytero Caſſinenſ. familiæ alũno tradidit; quod, & Gentilis eiuſdem Gentilis filius, poſtmodum ex beneplacito eiuſdem Stephani anno MCL. Dodoni Reatino Epiſcopo dedit, cuius donationis tenor in Vghellio in ſerie Epiſcoporum habetur, & talis eſt.

Anno MCLXI. Iunij, Inditionis XIII. Gentilis Vetulus, qui sũ habitator in Comitatu Reatino, pro redemptione animæ meæ, & cũ voluntate mea, & conſenſiente Stephano ſeruo Dei, & Luciana cõiuge mea, Gẽtile, & Bartholomęo, & Iordano meis filijs, & Agnete Abbatiſſa, & Sapientia Monacha meis filiabus. Tibi Dodoni Reatino Epiſcopo & ſucceſſoribus Monaſterium S. Mauri, quod eſt ſitum in Monteſano, quod eſt inter Vallem de Petra, ſine omni reſeruatione, in perpetuum trado.

Qui tamen Gentilis, ſenioris nepos, in apparatu expeditionis terræ Sanctæ ſub Gulielmo anno MCLXXXVII. profitetur ſequẽtia feuda poſſidere, pro quibus auxiliarios milites ſpondet.

Gentilis Vetulus, qui tenet in capite à Domino Rege Caſtrum Peſculi, quod eſt feudũ 4. militũ, & Bari quod eſt 11. mil. & Macchã Temonem quod eſt 1. *Mil.* & Caſtellionem, quod eſt 1. mil. & Roccã Melitam, quod eſt 1. mil. & Collemſecatum, & Caſtellum Menardum, quod eſt 1. mil. & S. Ioannem de Lapideo quod eſt 3. mil. & Roccam Rãditij, quod eſt 1. mil. Hæc omnia caſtella Gentilis Vetuli ſunt in Vallepetra in Comitatu Reatino, & tenet in Amiterno Villanum, quod eſt 1 mil. in Roccam de cornu, & Caſtrum Pizzuli, & Scaſſanum, quod eſt 1. mil.

Erat, & tunc temporis alius Gentilis Vetulus non alterius familiæ, nec cognomine diſtinctus, tenebatque pariter hæc feuda.

Gentilis Vitulus S. Vectorini tenet in Amiterno de Domino Rege S. Victorinum, quod ſicut dixi eſt feudum 4. mil. & Anſculũ quod eſt 1. mil. & Porcinam, quòd eſt 1, mil. & Podium S. *Mariæ* quod eſt 2. mil. vnà inter feuda, & augumentum ſunt milites 17. & ſeruientes XL.

Permanent iſtius familiæ ad hæc tempora Chriſtianæ pietatis monumenta extra oppidi mænia S. Anatoliæ V. & M. templum ab Auorum tempore, in quod ex præfata charitate Ius patronatum ad omnes de familia Vetuli ſpectare Abbas S. *Mariæ* de Victoria (ſub cuius iurisdictione erat) ſua ſententia declarauit, anno MCDXC. & cum lite pulſaretur Sanctes dotationem, & erectionem probare coactus, ad iurium ſuorum firmitatem ab eodem Abbate ſtabilitatis decretum obtinuit, anno MCDXCVI. illudque ad hodiernum diem in heredes transfuſum conſeruatur.

Tribus Parochijs Populus olim ſeparatus, totidemque Eccleſias habe-

habebat,quarum quæ ditior eſt,Abbatiali titulo decorata extrà mænia permanet;olim Caſſinenſium familiæ receptaculum; reliquæ S. Nicolai,& Sancti Ioannis intra ſepta nunc ab vno Rectore gubernantur.

Quorum campis quadrupedes ob vireta,pinguiaque Paſcua plus lætantur,quàm Incolæ,qui & ſi frumento non æqua lance,vt pecora ditantur,aut alia ad vſum colligunt.Commune etiam infortunium cum alijs Regionis oppidis ſenſit.

De Carſeolorum Populis,illorumque Colonia.

CAP. VI.

TRanſegimus, quos in hac noſtra regione incoluiſſe Populos ſecundum vetuſtiores fines Plinius enumerat. Ad eos nunc vertimur,qui noua cenſura Noſtrates affecti fuerunt.

Primis igitur temporibus,pubeſcente Romana Republica,cum Sabinus, Etruſcus,Henricus,latinus,& Volſcus ſuos agros tuerétur anguſtiores limites noſtri etiam fuere. At cum Romanorum augeri iuriſdictio cœpit,& ſubactos circa ſe Populos ſuo imperio parere in pace aſſuefaceret,illiſque pro ſuo arbitratu,vt iura,moreſque, ſic limites dediſſet;eorum etiam fortuna noſtros adegit. Siquidem intra Anienis ripã vetus latium dirimebatur,noſque ab Æquis Carſeolorum,Cliternorumque intermedio arcebamur. Hos enim populos inter Equicolos Ptholemeus,& Plinius collocant;poſteà noua cenſura noſtrates affecti, Anio pariter limiti noſtro poſitus eſt, vt ex Strabone.De hinc latium iacet,in quo & Vrbs Roma, quæ etiam multas & non latinas prius collegit, Æqui enim, Volſci, Hernici, Aborigineſque Romæ oppoſiti,& Rutuli priſcam habentes Ardeã alijque Conuentus Maiores, & minores circa priſcam illam Romã habitantes cùm initio Vrbs condita fuit.

Diodorus. Sigenius de antiq. ital. Stra lib. 5 Pholemæus. Plinius.

Qua ratione,& Alba Valeria,& Cuculum in agro noſtro latinas Vrbes in Valeriæ viæ tractu poſuit.Sic etiam Æquorum fines infrà Anienis ripam ſunt dilatati vt Carſeolanos caperent, cũ antea nec fluuium tranſgrediebantur;nec vltra Simbriam ſe dilatabant. Sil.8.

> Quique Anienis habent ripas, gelidoque rigantur
> Simbriuio, roſtriſque domant Æquicula rura.

Eſt Simbriuinm flumen in Æquiculis ſupra Tibur, vbi nunc ſublacus eſt, vnde, & Symbruina ſtagna apud Tacit. lib. XII.

Huius gentis,& ſi non recitetur origo,quam communẽ cum cæteris Aboriginibus habuiſſe ſuſpicatur antiquitas, & Religio laudatur,& ab æquo colendo Æquicola dicta,ſicque cum abſque diſcrimine bella inferre Tullius Romanorum Rex videret, ritus, ceremoniaſque, quibus initiaretur ab antiqua iſta gente accepiſſe Liuius refert;Vndè,fæcialium ſacræque imprecationis, & ſupernorum Numinum inuocatio primordium ſumpſit;& non ſolum religioſa ſuperſtitione,ſed & militari gloria eluxit;vt non vno,& altero, ſed pluribus bellis eorum virtutem Romanis oſtentarint, cum quibus vt diuturna per LXX.nempe annos ita,& cruenta bella,quibus,ne in latioribus imperij fines pretendere poſſent eorum viribus ſubſtentarunt,donec anno V.C. CDXLIX,à Pompeio Sempronio Cõſule victi ad internicionem penè nomen eorum deletum eſt; & ſi iterum ad arma parum proſperè,cum Albã Coloniam deductam viderent inſurrexiſſent,à C. Iunio Dictatore iterũ ſunt ſubacti,Sigon. & Liu Interiecto autem triennio bellum vltimum,ſed parum memorabile aduerſus rebellantes Æquos,cum præter animos feroces nihil ex antiqua fortuna haberent.

Eſt ex regionis ſitu,& morum qualitate inſita illis ferocia vt aſperi ex innata animi duritie arma potius, quam aratra, & vomeres tractarent;illaque,& ſi bella quieſcerent feris, brutiſque venationibus inferebant, inde Virgil.lib.7.

> Horrida præcipuè cui gens, aſſuetaque multo
> Venatu nemorum, duris, Æquicula glebis
> Armati terram exercent:ſemperue recentes
> Conuectare iuuat prædas, & viuere rapto.

Eſt enim mõtana,& nemoroſa Regio vt inter ſaltus ſyluaſque eorũ vitam exercentes innata à loco horriditate induantur, & inter feras diuturna conſuetudo feroces præbet; & parum ferax ſolum, exercitium moribus par indit, vt quæ ex agrorum cultura emolumenta non capiunt aſſiduo venatu ſibi comparant; vndè diutina exercitatione corpora laboribus aſſueſcunt, & robuſtiores ad quæque peragenda deueniunt,de quibus Ouid. 4. Faſtorum.

> Quintum laurentes, bis quintum Æquiculus acer.

Acer,pro forti poſitum,Petrus Marſus explicat;non ita tamen ex ſylueſtri,& horrido incolatu omnem politiam exuunt, & militaris diſciplinæ normam,qua extruere acies, aſtus bellorum eludere, & hoſtium impetum ſuperare minimè ignorarent, vt priuatus etiam miles officium Ducis explere,& qua arte imperãdum pernoſceret,

& ſi

& ſi quomodo defecerint corrigere,ſic in Liuio lib. 2 legitur.Ferox Æquorum multitudo increpare Duces, quod in aciem qua pugnandi arte Romanus excellit,commiſſa res ſit.

Ita vt in tot,& continuis bellorum euentibus,cum Romana Reſpublica potentiores hoſtes,qui molem belli diuturniorem, & duriorem ſubſtinere non ſenſijt,& non ſolum egregijs facinoribus eorum fortitudinem ſubſtentarent,ſed armorum genere, & nitore quibus à Virgilio laudantur.Continuò Quercus,& pulcher Æquiculus armis. *Liu.lib.* 2.

Non quidem miſſilibus,quò eminus hoſtes arcerent,vt timidi vtebantur,ſed ad cominus certandum pilo,& breuibus enſibus, eorumque ſuper galeæ ſic volutabantur criſtas,vt continuò ab alijs agminibus eorum agmen dignoſceretur.Ita Silius noſter Scauri antequam ad ſupremum Reipublicæ faſtum aſcenderet , armatam pueritiam deſcribit. *Virg. Aeneid. IX.*

> *His Scaurus monitor, tenerus tunc Scaurus in æuo*
> *Sed iam ſigna dabat naſcens in ſecula virtus,*
> *Non illis ſolitum criſpare haſtilia campo*
> *Nec mos pennigeris pharetram impleuiſſe ſagittis*
> *Pila volunt,breuibus habiles mucronibus enſes*
> *Ære caput,ſurgunt ſuper agmina criſtis.*

Et iam poſtremò illo bello ſubactis, noua moliri dubitari non poſſent,cum minimè parum ſecundis rebus eos audacia præſtare experimentum Romani haberent; omnem propterea exurgentis timoris occaſionem tolli,ſi intra fines continerentur, arbitrati ſunt; quapropter A. V. Cond.CDLV. Carſcoli Coloniam deducendam decreuerunt Liu. lib. X.

> Eodem anno Carſeoli Colonia in agrum Æquicolorum deducta Coſſ. L. Cornelio Scipione C. N. Fuluio.

Cumque Etruriæ rebellantis motus Romanam turbaret Rempublicam;exindè ſi noua molirentur rerum ſtatus in priora delabi cogitātes,vt imminentia præcauerent,quæ imminebant mala, exercitus armare ſineſque præſidio munire cęperunt ; vnde obortus timor in Marſis,qui duarum Coloniarum iam præſidio intercluſi omnem ſpem libertatis tuendæ ablatam prænoſcebant,ni armis ſe aduerſus noua præſidia tuerentur Liu. lib. X.

> *S*imul Marſorum gentem agrum vi tueri, in quem Colonia Carſeoli deducta erat,quatuor millibus hominum ſcriptis.

Digitized by Google

Nec penitus deductione Coloniæ ſuis viribus opprimi paſſi, quin timore excuſſo, iura libertatis non tuerentur, nam cum auxilia aduerſus Annibalem Italiam opprimentē peterentur, liberè renunciarint, & per ſuos legatos, quibus grauarētur oneribus in Senatum conqueri, reticerique mala mandauerint Liuius lib. 27.

Trig nta tum Coloniæ P. R erant, ex ijs 12. cum omnium legationes eſſent Romæ, negauerunt Coſſ. eſſe vnde Milites pecuniamque darent; & fuerunt Ardea Nepete, Sutrium, Minturnæ, Inturna, Alba, Carſeoli, Sueſſa, Cere, Lacates Narnia, Interamna.

Vnà nobiſcum (cum pro Romana Ciuitate obtinenda bellum conflatum fuit) arma ſumpſerunt, ne diuerſa ſorte ſociarentur, vt quorum communis eſſet cauſa, commune pariter periculum foret, ſic illis conſueta auxilia denegarunt, vt nobis præſto eſſe non renuerent. Flor. lib 3. cap. 1.

> Nec Annibalis, nec Pyrrhi fuit tanta vaſtatio
> Ecce Otriculum, ecce Grumentum, ecce Feſulæ
> Carſeoli Reſeratæ Noceriæ, & Picentes cædibus,
> Ferro, & igne vaſtantur.

Et cum Biti Thracum Regis filius obſes Romanis datus eſſet Carſeolis cuſtodiendū Patres decreuiſſe Liuius refert; extat apud Valerium Maximū lib. 7. c. 7. Anci Carſeolani ſplendidiſſimi Equitis Romani, intrepidi conſtantis animi, egregium exemplum ; quem cum naturalis Pater teſtamento præterijſſet, ex voluntate magni Pompeij (Tulliano eius familiari ſcripto herede) apud C. viros tabulas teſtamento reſcindi & ſi plus negotij cum Pompeij potentia, quam cum Patris ſucceſſoribus eſſet, inuicta animi conſtantia curauit, qua L. Sextilium, & P. Pompilium ex Patris iuſſu ad hæreditatem vocatos ne ſecum ſacramento contenderent deterruit, & ſi ſanguinis iure vincirentur ; & inſtitutio, adoptieque Anei auunculi, in cuius familiam, & ſacra tranſierat opitularentur, & ſic Patris voluntatem, & Principis auctoritatem ſuperauit.

Coloniam ipſam non aliam, quam Vrbem ipſam Carſeolos fuiſſe affirmare non dubito, ſiquidem Strabo lib. 5. in via Valeria illam refert.

> Sunt in ea Vrbes Latinæ, Valeria, Carſeoli, Alba, & propè
> Vrbes Cuculum Oppidum.

Idemque etiam Paulus Diaconus hiſtoriæ Longobardorum lib. 2. cap. 20. profitetur. XIII. Prouincia Valeria habet vrbes Tiburim Carſeolos, Reate, Forconium, & Amiternum, Regionemque Marſorum, & eorum lacum, qui Fucinus appellatur. Il-

Illamque Æquorum regionis partem ab ipſa Ciuitate nomen ſumpſiſſe non incongruè arbitramur; vnde,& Carſeolani ; & cum ſuo fato exciderit, nouis Oppidis principia dedit, ita Volteranus. Carſeoli, quòd oppidum Plinius, & Ptholomæus in Æquos ponant, quæ gens ad Marſos pertinebat, ſimul cum Claſſidio, quæ tunc omnes interiere;Ex horum ruinis erecta ſunt noua oppida vicina Talleacotium,Vicouarum, Celanum.

Celebris erat in faſtis,ex celebritate quinquatriorum, in vulpium ſacrificio, quæ Cereri quotannis in memoriam ignis ab ipſis ſegetibus immiſſi cremabantur; accidit enim (vt fusè in faſtis Ouidius refert) vt nimis in gallinarum excidium à vulpibus ruſticus Carſeolanus premeretur; & cum in laqueũ, quem parauerat, vna incidiſſet,illam in ignem, vt cremaretur,iniecit;quæ flammas, rupto laqueo,fugiens, partem ignis ſecum trahens, ſegetes, quæ maturæ erant, incendit ; & flante vento ita creuit; vt Vrbis etiam ariſtas conſumeret, & in pœnam Cereri ex voto immolabantur.

Vtque luat pœnas,genus hoc cerealibus ardet,
Quoque modo ſegetes perdidit, illa perit.

Vndè poſtmodum prouerbium exortum, Vulpes Carſeolana, quod cum in opprobrium gentis verteretur;ne iniuria ex non delicto afficerentur,in mordaces pœna à lege fuit indicta.

Factum abijt,monumenta manent, nam dicere certam
Nunc quoque lex Vulpem Carſeolana vetat.

Vbi nàm Ciuitas ipſa fuerit dubitatur.Cluuerius Oppidum illud Arſoli dictum,ex affinitate nominis, & finium poſitione arbitratur *Arſoli.*
cap. 14.

In Æquis fuerunt Carſeoli ſeù Curſula, nunc Arſoli .
Et Valeria, quæ & varia, nunc Vicouarum.

At non ita,nam illius veſtigia ex antiqua apud Incolas traditione mõſtrantur.In plano inter Reofriddum,& Celle in ſylua,quæ ab excurrente riuo,cui Seſere nomen eſt,Seſera appellatur,non aſpernendæ Ciuitatis illuſtris monumenta iacent ; & inter ſemidiruta ædificia ianua excauatis lapidibus compacta adhuc ſolum continet, & ipſe locus à vicinis Carſeolorum Ciuitas nuncupatur ; & Eccleſia quæ ibidem eſt, Abbatiali titulo gaudet, & à qua circum recti populi ſacra olia fumebant,etiam in diplomate Paſchalis II. S.Mariæ in Carſeolo enunciatur;vnde non remanet dubitandũ, diuerſam
ab

Digitized by Google

ab Arſoli Oppido,quod Arſeolum à Blondo dicitur, quaſi parua Arx ad modernum ſanè Oppidum à ruina proximi alterius Oppidi excitatum;accedat ad hæc Cæli diuerſa temperies, cum Carſeoli in frigida Regione,& Arſoli calidiori aura fruatur; quippè parum vltra Anienem in aſcenſu montis versùs meridiem poſitum;ideoque Oleaſtros,ficus,cæteraque quæ in apriciori ſolo gignuntur;sũt Carſeoli ipſi,ſuperato arduo illo Monte, in ipſa planitie ſupra quam poſiti alij præcelſiores circum inſurgunt, ideoque plurimo frigore opprimitur.Propterea viæ Valeriæ ductus & Antonini itinerarium in numero miliarium his noſtris Carſeolis reſpondent, vterque XLIII. ab Vrbe enumerat.

Diſtat autem ab Aniene Arſoli P. M. quo parumper Mons inclinatur eſtque non minus in dominio,quam in delicijs nobilium Romanorum de maximis,qui & ornatam domum, & viridarium varietate pomorum,& aquarum abundantia delectabile quò non ſolum æſtiuos Vrbis noxios calores euitarent, ſed prouentus augerent conſtruxerunt;ferax ſegetum, pomorumque in plano, & in monte ager,non eſt Colonis ingratus,quorum induſtria creſcit in fœnore,& Vrbis neceſſitatibus ſubuenit.

In eodem montis aſcenſu III.M.P. in cacumine Auricola Oppidulum ſedet,armis,altero ſeculo,Pontificibus penè deſolatum; nunc aliqua in parte reſtauratum; ab vno Rectore qui Archipresbyter nuncupatur cum duobus Canonicis regitur, illiuſque Parochialis Diuo Thomæ Apoſtolo dicata eſt.

Auricola.

In ipſo etiam cacumine II M.P.ab Curicola,occaſum verſus Riuus frigidus Oppidum ſedet ad quod recto itinere per viã,quã Romã itur ab Anienis ripa V M.P.per arduũ mõtis aſcenſum peruenitur.Secus quæ Oppida in ſummitate illa montiũ læta,& fecũda dilatatur planicies,frumenti,ſegetumque ferax,& arborum ex omni genere pomorum referta,& ſi non ficus,oliuaſque ob frigidã cæli temperiem nutriat;in illorum vicem quercus pinguedinem præbet;quibus qui in altiori altitudine ſuperimponuntur montes, altiſſimis appennini iugis comparandi veſtiuntur: ſunt in ſummitate illa circa Riuum frigidum profundiſſimi illi putei,a quorum ſinum ſi bilibris lapis proijciatur,non prius caſus ſonitum referre, quam duo virgiliani verſus proferantur,Blondus refert; illoſque Martirij Ædilis, ſeù Claudij Imperatoris opere excauatos fuiſſe,vt aqua Fucini Lacus Romam perduceretur affirmat;à natura ipſa effecti,cum ex circumſtantibus montibus in vnum confluentes aquæ,nec vnde curſum ſibi aperirent haberent ſic paulatim abroſerunt penetraruntque terram,donec aditum abeundi inuenerint, potuitque etiam aliqua terræmotus concuſſio adiuuare,vt accuratius P. Franciſcus Rella à Talleacotio in tractatu Meterologico lib. III. cap. V. de puteo

Riuus frigidus:

conſi-

conſiderauit,& quos in monte non procul ab Atlante, centum excauatos Leontius refert,in comprobationem adducit;noſque patrias res tractantes noſtris exemplis vtamur; Sunt in Monte procul à Luco Oppido in Valle de Candelicchia, in cacumine ferè in dura lapidis *Maſſa*, non ſcalpri, malleique miniſterio, ſed miro naturæ opere centum excauati putei,non ita profunti, ſed penetrabiles, licet non omnes,niſi indurata hiemali frigore aqua,niueque in glacies intenſiorem partem duriore cote repleuerit,obturaueritque;ex quibus æſtiuis caloribus ad vina infrigeranda,cum excauatur glacies ſic condenſa maſſa inuenitur,vt ferro incidi opus ſit, noſque pluries in denſo fruſto craterem, quo frigidiora vina libaremus, qui altero etiam die irreſolutus permanſit,excudēdū curauimus;m net Oppidū in ditione *Marchionis* del Drago Domicelli Romani Præter latices frigidarum aquarum arua haud lęta poſſidet,ædificijs tamē ornatum, & Incolarum multiplicitate repletum;elongatur à ſaltu Siſaræ (qui Carſeolorū ruinas adumbrat) III. M. P. nuper,propè illū marmoreū Tribonij Rufi ſepulchrum erutum,qui vnus forſitan coloniæ deducendæ ex quatuor viris fuit.

TRIBONIVS. RVF. IIII. VIR

Excidium tantæ Ciuitatis,quo fato aduenerit eadem ſors abroſit; illiuſque habitatores diſpendium in ruina paſſi, vicatim circa viuere cæperunt,vnde exorta,quæ apparent, & iam etiam abierunt oppida;quorum præcipuum ab hinc II. M. P. in colle ad radices ſuper excedentium Montium Caſtellum Sancti Angeli erat,habitatione Sancti Romualdi Abbatis Camalduenſium inſtitutoris nobilitatum, qui ea ſolitudine allectus plurimos ſui inſtituti monachos ſecum adducens Eremitarum more ſegregatim, non in Cænobio, ſed quiſque ſibi pro monaſterio, quantum hominem capere poſſent domunculas extruentes, quas cellas vocant, ibidem aliquando moram traxit,illucque rediſſe poſt abdicationem Claſſenſis *Monaſterij*, & miraculis illuſtraſſe ex Sancto Petro Damiano Baronius refert tom. X. ann CMXCVI n.37. *Caſtellum Sancti Angeli.*

Cum his igitur omnibus ſuper iis nominatis Romualdus ad Piretum,vbi diù habitauerat redijt, ibique, & alijs multis fratribus aggregatis,& per cellulas ſingulas conſtitutis,tanto feruore Dominicæ conuerſationis rigorem in ſe,& in alijs tenuit, vt illorum vita,omnibus,ad quos fama eorum peruenire poterat, mirabilis haberetur.

Piretum notius Oppidum ponit,cum non dum fama creuerat caſtelli Sancti Angeli, quod ab habitatione Monachorum à Cellis nomen retinuit.

Erat illis (quæ mox extat) quò ex inſtituto feſtis diebus ad diuina celebranda conueniebant, Eccleſia parùm à Caſtello longè in honorem pariter Dei Genitricis erecta , in qua poſtquam Camaldulenſes loca reliquerãt, Rainaldus Marſorum Comes Monaſteriũ Caſſinentiũ Patrum, donarijs, & familijs etiam ditatum ædificauit Leo in Chron. lib. 2. cap. XXIII. *Cella.*

Per idem tempus Rainaldus, Marſorum Comes, fecit Monaſteriũ de Eccleſiæ Sãctæ Mariæ quæ dicitur à Cellis Territorio Carſeolano, idque in circuitu nõ paruis poſſeſſionibus ditans, Caſtellum etiam quod nunc Celle vocatur, tunc etiam Caſtellum Sancti Angeli nuncupabatur cum omnibus eius pertinentijs in eodem monaſterio confirmauit.

Ad hæc ferè tempora nomen retinuit, cum habitatores eò quod ad vulgi interpretationem moribus contradiceret, publica iudicta pæna ſupprimi, & in vetus illud Carſeolorum renouari curarunt.

Tractu verò temporis habitatoribus augeri , vt non ſolum ſupremam illius collis partem, quæ Oppidi Sãcti Angeli mænibus ſepiebatur, impleret; ſed reliquum ad fluminis ripã nouorũ ædificiorũ ornamento, & incolentium numero creuit; eo ſcilicet tempore, quo Manfredus, qui Siciliæ Regem ſe fecerat, Saracenorum exercitũ, vt ſuam tyrannidem tueretur, ad ſe venire per has partes affectaret, cum tractum viæ Valeriæ obſoletum, ſyluiſque obſitum , oppidaque montana, quæ in ea erant deleta, & habitatoribus deſerta, ideòque haud ſine periculo frequentari poſſe videret, nouam viam aperuit, quam mox cum antiqua reddemus, quæ cum propè Cellas tranſiret, vt nouis incolis ditaretur in cauſam fuit.

Venit quippe Saracenorum exercitus, cum Romanus Populus in electione Senatoris diſſentiret; alij ſiquidem Carolum Andegauenſium Comitem, iam per Vrbanum IV. in Regem Siciliæ inauguratum, alij Manfredum, alij Aragonenſem prouehere nitebãtur, quod Manfredus, qui Caroli maris , terraque iter ſcpire , quò ad Regnũ aditum impediret moliebatur, ſummopere conabatur. Theutonicorum, Saracenorumque copias ad regni munimen, & vt fautores in Vrbe animoſiores redderet immiſit: ſic enim ex Oynonimo auctore de Siculorum rebus agens Rainaldus annal. Eccles. anno MCCLXIV. num. 23. inquit.

Iam per maris excubias multitudo galearum inuigilat, & veluti parata æmulis claſſica numeroſa conuerti iam Theutonicorum voluntas freneſcit effrenis, & eorũ inſignia veluti ex euentu forent ſutura victricia in partibus Tiburtinis propè Cellas circa Regni confinia pompoſo deſcenſu proſiliunt.

Præerat Saracenorum exercitui Dux Ioannes Marerius, cuius nobiliſſima familia plurimorum Oppidorum Toparchiam , & Cor-

barij

Digitized by Google

barij Comitatum in his partibus retinuit. Illius Collega Perciuallus in Chriſtum Deum, Sanctoſque blasphemias euomens, multa moliri in S. Eccleſiæ ſtatum iactabatur; ſed Deo vindice ab Equitum noſtrorum turmis oppreſſus, fugatuſque, & Nare fluuio præcipitatus miſeram animam inter vndas euomuit; vndè ceciniſſe Theodoricum Vellicar refert Rinaldus.

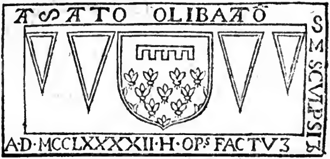
Sed Perciuallus, iam dicto præduce, caſtrum
De Cellis turbam iuſſit adire ſuam.
Hicque morata diù ſequiens tranſire per Vrbem
Vi Tiburtinam, cætera caſtra capit.
Cumque Reatina medium diſtaret ab Vrbe
Ad flumen Nigræ concomitata venit
Huius enim turbæ ductores Odo, Ioannes
Marerij Dominus, ſeruus & abſque fide
Pandulphus Dominus Labj, plures quoque tanti
Fautores ſceleris præteriere vadum.
Noſque ferè ſequitur tùm exercitus omnis, & ipſi
Qualicunque modo læſio nulla datur,
Sed Perciuallus vi plumbi lapſus, in vndis
Mergitur, hocque tulit *vltio digna Dei
Tale Dei ſit iudicium miracula tanta
Quod iuxtà meritum reddit veriſque ſuum.

Deſtinatus Carolus Senator ad Vrbem, vt Senatoriæ dignitatis clauum, & in Regni Solio ſublimaretur, acciperet; vt quomodo poſſet Manfredus poſſeſſionem, & progreſſum impediret Cellas iterum repetijt, Tiberis, & Vrbis viam ſibi aperire anhelans; Regni ſortem cum Aduerſario conflictu experiri prius quam viribus augeretur cupiebat, & ſi Regni Proceres, qui ab ipſo defecerant, & Carolo coniungebantur, illius conatus inutiles redderent, ſic ex epiſt. Clementis IV. ad Regem Franciæ.

Manfredus cum ſuo exercitu Saracenorum infidelium venit Cellas, & paulò poſt: venerat Manfredus Eccleſiæ perſecutor ad Cellas & aliquandiù fuit ibi cum exercitu copioſo ad Ciuitatem Tiburtinam anhelans.

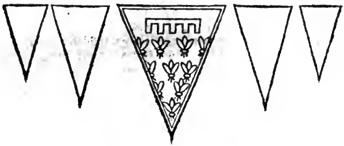
Exindè ne hoſtibus (adueniente tempore) receptaculum, & præſidium deſeruiret, Arcem ſuperædificare Carolus II. in eminentiori parte fecit, cuius memoria in lapide, qui in turri eſt ſcalptus conſeruatur in quinque parmis, quarum quæ maior eſt, Andegauenſium familiæ inſignia conſeruat, reliquæ ſunt abraſæ.

Digitized by Google

At cum ex Regio demanio ad Vrſinos Principes in feudum trãſlatum eſſet. Rainaldus de Aillis de Vrſinis, & illius clariſſimæ familiæ Cardinalis Arcem, ipſam amplioribus propugnaculis, & murorum recinctu circũdederunt, & in formã ſecuri, & muniti fortilitij redegerunt; præſidiumque non leue, & Regibus, & Baronibus in inuaſionibus alijs, & malis incurſionibus tulit, ſuumque poſtmodum in dies incommodum ſentiens, rimam faciens, magna ædificiorum moles ruit, reliquit tamen noſtræ ætati in lapide inſculpta inſignia.

A. D. MCCCXL. TEMPORE
CLEMENTIS PP. V. REGNANTE KAROLO
ANNA DEI GRATIA L. D. NEAPOLIS HIERVSALEM, ET SICILIÆ REGIBVS.

RINAL-

RINALDVS. DE. AILIIS. VRSINVS. POS CAR
DINALIS. DE. VRSINIS. FECIT. FIERI. L. S.M
V. HO. OPVS

Sicque continuauit Principibus Vrſinis homagium pręſtare ad annum MCCCCLVII. quo Dominus Virgilius ſuo fato cedens ad totius populi ſupplicationem Alphonſus Rex in ſuam tutelam recipiens ampliſſimis priuilegijs muniuit, additis etiam in donarijs molendino, pratis, montibus, & aquarum decurſibus, & ſi Ferdinandus filius Patris voluntatem ſequutus amplioribus fauoribus ornaſſet, poſtmodum tamen ad ſuffectionem exhauſti Ærarij Roberto eiuſdem præclariſſimæ familiæ Comiti, habito pretio, iterum cōceſſit, illiuſque ſucceſſores ad Catholici Regis tempora, qui Fabritio Columnæ ſtrenuo Duci, & inuictæ virtutis Viro in fidelitatis præmium benigna largitione donauit, poſſederunt.

Ipſa aliquando totius Populi, aliorumque Oppidorum in circuitu dominatum retinuit, cuius ordinationi in rerum publicarū adminiſtratione parebant, & in Comitijs ad ſuffragia vocabantur; cuius ager, vt Cereri gratus, ſic Baccho parùm iucundus. Ouid IV. faſtorum.

Frigida Carſeolis, nec oliuis apta ferendis
Terra, ſed ad ſegetes ingenioſus ager.

Hanc etiam Regionem Seraphicus Pater Franciſcus ſua preſentia Illuſtrauit; nā cum Vmbriam Sabinam pertranſiſſet, hùcq; tandem anno MCCXVI. diuertiſſet, Eccleſiam, Conuentumque pro ſuæ Religionis familia deſignaſſet, vno ab hinc milliario verſus occaſum in Colle Vettiano per aliquod temporis interualle moratus fuit, *Colle Vettiano.* miraculorumq; ſignis ita coruſcauit, vt innumerabilium hominum multitudinem attraheret, quorum importunitatē cum premeretur, vt illos copia ſuæ præſentiæ, & cæleſtium rerum colloquijs ſatiaret, ex crate ferrea, quam in Eccleſia apponi fecit, verba exaudiri, vultum perſpici permiſit, quem locum ſuccedente tempore habitatione, & redditibus ex pia Carſeolorum largitione auctum, ſub ipſius Sancti inuocatione veneratur. Parochialis eiuſdem Oppidi, templum Sanctæ Victoriæ Virginis in platea erectum, haud amplum, ſed moderna ſtructura decorum, à fundamentis altero ab hinc anno reuocatum; præeſt illi Archipreſpyter cum duobus Canonicis. Vetuſtum illud Diuo Angelo dicatum in ſuperiori Oppidi parte frequentatur; extra mænia etiam in via Romana aliud Immaculatæ Virginis Deiparæ de monte Carmelo cernitur, ab illius Religionis

alum-

Digitized by Google

alumnis diù poſſeſſum,eadem cenſura nunc ſuppreſſum,à ſecularium Clericorum ſolertia regitur; pulchrum ſanè Oppidum priuatis ædificijs ornatum,platea,vijſque congrua diſpoſitione diſtinctis, artificum frequentia Incolis,viciniſque gratum.

Illiuſque mœnia Toranus flumen diſcurrens, præterlabitur,cuius præcipuus fons ab hinc II. M. Paſſ. poſt Collem Oppidum ſcatet, & nouis fontibus auctus alij ſe iungit flumini, qui poſt Piretum inſurgens ad oſtium penè Oppidi illi occurrit, & per planum propè Siſeram Syluam diſcurrens (vndè illi nomen) inter Collemaltum,& Roccam Siccam per Tufum deſcendens ad Roccam Sinibaldi in Valle Æquiculorum augetur Radæ fluminis aquis; alijs à Morra,& alijs ſcaturiginibus receptis poſt Reate Velino ſe iungit. Parùm ab illius ripa II. M. P. à Carſeolis Aquilonem verſus in Colle Caſtrum Podij Sinulphi inſidet, vetuſtum, & habitatoribus repletum,vnam habet Parochialem Principi Apoſtolorum dicatã, cuius Rector ex fructibus vndecumque collectis decimam colligit, & cum litigio pulſaretur Ioannes Baptiſta Milaneſius, Marſorum Epiſcopus anno MDLXXII. ſua arbitrali ſententia, non ſolùm, ex frumento,hordeo,millio,ſpelta,ſi in terris aratiuis ſerantur decimationem Parocho deberi,ſed etiam à terris nuper ad culturam deductis, quindeceſimam declarauit, & cum modò nouum inſurrexiſſet litigium pro indico frumento,quod vulgariter grano turcho dicitur,noua deductione Illuſtriſſimi Aſcanij Gaſparis paſtoralis ſollicitudo ſedauit, deberique de noualibus Parocho Rectori decimationem, iudiciali indicto decreto,ſanxit.

Podium Sinulphũ

Ab hinc II. M. P. in Regni finibus poſt Collemaltum antiqui Caſtaldij ruinæ inter rudera iacent,cuius nomen ab excubijs ibidem ob inſurgentia bella factis, priori deleta denominatione in illud Colle de guardia immutatum, prout hodie dicitur.

Coll'alto. Caſtaldo.

In diſcurſu fluminis ad alia ferè V. M. inter Colles, ſyluaſque Petraſicca, & Tufus ignobilia, & parua Oppida,vtraque proprium Parochum,& eiuſdem nominis nempè Prothomartyri Stephano dicatam Eccleſiam habent;diſtant inter ſe II. M. P. ager illorum parùm lætus vice ſegetum,ſyluas nutrit,quæ Incolis in emolumentum ſunt.Quæ Marſis addita Æquiculorum pars eſt,is terminus.Sunt affinis noſtri, Colleſalti,eiuſdemque Comitatus Incolæ qui montibus ſuperioribus inſident, Vicoſque frequentant.

Petraſicca, & Tufus.

Eſt antequam ad eos perueniatur Fons quatuor Epiſcopatuum finis,propè quem eſt lapidea menſa,ad quam cenaſſe aliquandò quatuor ipſi Epiſcopi referuntur.Sunt ij Reatinus, Sabinenſis, Tiburtinus,& Marſorum,quorum ditionis fines fons ipſe complectitur.

Qui iſtius amnis,alteriuſque,qui & ſaltus dicitur ripam frequentant,cum illorum,aquis ſitim explent, turgidis gutturibus earum potio-

Digitized by Google

potione ex Vetruuio lib.8. cap. 3. de architectura,efficiuntur; quod omnibus ferè quibus frigidæ aquæ,quę ex niuium reſolutione deſcẽdunt, in vſum ſũt, accidit; cum enim vaporoſæ,& flegmaticæ ſint in gutture condenſar,ſtrumaſque gignere Galenus lib. 4. de facultate ſimplicium affirmat;idque comprobare haud difficilè. cum experiẽtia doceat,& non ſolum qui Æquicolorum Vallem propè iam dictos amnes,ſed qui vallem Rubeti. & Liris ripam colunt, ſtrumoſa guttura habent, ex augumento liquefactarum niuium eadem affectione premuntur.

Dum nimis anxiè Carſeolorum Ciuitatis locum indagare contendimus, curſus noſtræ Orationis eò peruenit, vt nonulla oppida poſtpoſuerit, quæ modò reparare curamus.

Poſt Auriculam oppidum dextrorsùm II. M. P. vbi Mons radices in planum extendit, Arx vegetis, quæ & Rocca de botte dicitur ſedet,ſic dicta ab Arce in aſcenſu montis ad formam veſtigij compacta,quæ ſuum fatũ ſenſiens penè deliteſcit in ſolo,nõ modernum oppidum,quod in præcitato regiſtro cum Foſſa ceca,& Rocca de Brugnia quæ parum ab iſto deſolata iacet, notatur. S. Petri Eremitæ, (cuius Sacrum Corpus in Treui oppido in Hernicis ſumma veneratione colitur) Natali nobilitatum, dulciori alijs aeris temperie fruitur;vndè & ſolum fertilius, & ſeges lætior, & vina iucũdiora,& poma gratiora ex omni genere promit,quæ Romanas etiam menſas ornant; leguminum, & præcipuè lentarum effectus diues, quarum copia Vrbem etiam nutrit, cui, & montium vicinitas amæna pecoribus pabula præbens,Incolas ad paſtorale miniſterium inuitat,vndè ſuarum Ouium ductores efficiuntur,quæ non ſolùm baculo,ſed & dulci fiſtulæ ſono ad paſcua, ouile reducunt; vt in his montibus fabuloſum Arcadiæ ſtatum ad viuum exprimi videatur;non quidem rudi,& paſtorali modo, ſed numerali modulatione edocti harmonicas muſicis modulis vocum proportionata diſpoſitione explicãt cãtilenas,& ex puriori Cæli aura dulcivoci effecti incitantur ad cantum. Vndè relictis ouibus Regum,Principumque inuitantur ad Aulas,choroſque Romanos in ipſa Pontificali Cappella implent. *Rocca de Botte.*

Vnam Parochialem Apoſtolorum Principi dicatam habet, cui Abbas cum duobus Canonicis præeſt, redditibus opulentam, quam Paſtores relicto baculo,& pera,diebus ſolemnibus dulciſono Organi plauſu, vniſona vocum numeroſitate cantibus exornant; & ſic ruſtica ſimplicitas vrbanam vincit induſtriam; vt nihil deſiderare queas,modò eorum cithara tot Incolarum contagionis morbo ſubactorum periculo verſa eſt in luctum;erat olim Caſſinenſium Monachorum monaſterium.

In altero ex aduerſo monte II. M. P. à Rocca de Botte inter quos

Digitized by Google

quos planities intercedit ad ortum ſolis hiberni in aſpero conſcenſu Piretum Oppidum nulla rei ſingularitate notatum ſedet, antiquum planè, & ex pluribus ſimul vicis vnitis compactum, vndè & tres ſunt illi Parochiales Eccleſiæ Sancti Nicolai, Sancti Georgij, Sancti Saluatoris Illuſtrè tamen tot Epiſcoporum numero, quos Maccafana familia peperit, vt in Catalogo annotauimus. *Piretum.*

Alioſque viros dignitatibus inſignitos, qui aliquando etiam in dominio Oppidum tenuerunt, vt Monaldeſchus in Annal. aſſerit ad huc tamen antiquum ſplendorem non amiſit. Non minorem gloriam illi contulit F. Antonius Angelus totius ordinis minorum Conuentualium Generalis miniſter in comitijs Argentinæ habitis electus anno MCDV, & ſi de eius natali ſolo varia feratur opinio, in hoc noſtro Pireto in latio Romanæ Prouinciæ ortum fuiſſe multa ſuadent: Theologorum ſuo tempore Princeps, vt à Summo Pontifice Ioanne XXIII. ad confutandas hæreſes Ioannis de Heus, & ad ſecum dum in Concilio Conſtantienſi carceribus detineretur, de veritate certandum, mereretur inter cæteros alios eligi ab eodéque Nuntius in Angliā deſtinatur, & ex Apoſtolica indulgentia inter Thomam Henrici IIII. filium, & Margaritam de Holand. Ioannis de Peñafort Comitis filiam in gradu conſanguinitatis diſpenſatione impedimenta matrimonij tolleret, tantoque ob egregias animi dotes, rerum agendarum ſolertiam, & ſcientiæ dum adhuc legationem ageret fratribus reſcripſit, vt comitia celebrarent in Prouincijs eorum, vt ex apoſtolicis literis à F. Luca Vadingo in annalibus relatis; in quibus inter cætera: Quia dilectus filius Antonius de Pireto ipſius ordinis Generalis Miniſter pro nonnullis noſtris, & Romanæ Eccleſiæ arduis negotijs agit perſonaliter in partibus remotis.

Et qui plura de eo deſiderat Vadingum petat: in ſua humilitate vt idē ait ad Dominum euolauit anno MCCCCXXI; Mons, in quo oppidum iacet, plurimorum ſanctorum Monachorum receptaculum fuit, in eā quidem ſolitudinē receſſiſſe, cum à ſe Caſſinenſe Monaſterium abdicaſſet Eremiticæ vitæ receſſus cupidus Ioannes XIX. Abbas Leo Oſtienſis in Chronico refert, in cuius deſcenſu Carſeoles verſus Sancti Petri Eccleſiam Monachorum pariter quondam ſedes aſpicitur, in qua titulum Q. Auilleni inuenimus.

Q. AVILLIENVS. Q. F. BASSVS
MAGISTER. IVNIVS
IIII. VIR. AED. POT
IIII. VIR. IVR. DIC

Ex

Ex altero latere, S. Siluestri Monialium Caſſinenſium quondam nobile Monaſterium, in quo Georgij Macchaſani Epiſcopi neglectũ ſepulchrum; nunc derelictum, & penè deſolatum, & in ſimplex beneficium erectum.

Poſt quod vario ordine extolluntur, dilatanturque montes ad fontem Iyris, Anieniſque, & elongantur in proceſſum ad Sancti Bartholomęi in Triſulto Monaſterio, & vltra; in quorum eminenti celſitudine modò deprimuntur in valles, dilatanturque in æquali planitie; modò ſuperextolluntur viciſſitudinaria ſucceſſione in altiores, aſperioreſque; inter quos virentia, lætaque prata ſcaturigines laticeſque plurimos emittunt, vndè ouium gregibus, bouum armentis, Equorum præſepijs gratas, & iucundas æſtiuis paſcuis ſtationes præbent, in quæ ex Romana campanea turmatim ad X. millia & vltra, cum feruet æſtas, confluunt.

Inter vtrumque Oppidum Piretum ſcilicet, & Arcembuttæ inamborum limitibus fines, templum Cælorum Dei Genitrici Reginæ ex collatis in aduerſæ fortunæ caſibus, inſperatæ opis auxilijs, delli Biſognoſi, vocitatæ, in eminentiori illius montis parte, quæ in planum ſe extendit poſitum, longa ſeculorum ſerie crebris celeſtium gratiarum portentis venerabile colitur, à remotis Hiſpaniæ litibus Dei nutu, ipſiuſque Immaculatæ Virginis admonitione illuc ſimulacrum ex ligno fabrefacto aduectum, vt in attrita temporis corroſione inueterata tabella, quam Oynonimus quidem decem ab hinc annis excerpens typis dedit, apertis literis narratur; cuius quidem ſeriem (cum ea, quæ ad hiſtoricam veritatem, clariora temporis interuallo deſiderantur apertiora monſtrabimus) integram reddemus.

Vltra Herculeum fretum, ad ripam Betis fluminis (quod hodie Qadalquiuir vocant) in ipſa Beticæ Hiſpaniæ regione, non longè ab Oceani ripa Hiſpalis, quæ nunc Siuilia, antiquiſſima olim Romanorum Colonia, totius Europæ illuſtre Emporium iacet, rerum geſtarum, bellorumque gloria, & in omni diſciplina hominum habilitate ſatis nota Ciuitas, inter quam, & Oceani fluxum Eccleſia nõ tàm compage murorum, quàm deuotione fidelium celebris frequentabatur, in qua Virginis Immaculatæ non magnum ſimulacrum filiũ in brachijs tenentis in oleaſtro ligno effigiatum, humili hyperdulia adorabatur, cœleſtium perfuſione donorum, veneratione auctum, ad quod ex omni circa regionum ambitu deuotorum numeroſa turba quotidie confluebat, in cuius præcipuè cultu magno fidei, & deuotionis Zelo Fauſtus nobilis Hiſpalenſis (cuius vxori Elphuſia, & filio Procopius nomina erant) æſtuabat; is quotidiè templum, ad preces adibat, & tanta fiducia ad Virginem accedebat, vt velut à dulciſſima Matre in ſuis vitæ neceſſitatibus opem humiliter peteret,

nec à poſtulatis vnquàm defraudabatur; quinimò ad tantæ perfe-ctionis gradum illius religioſa obſeruantia,& diutina veneratio deuenit,vt à Deipara ipſa multotiès reſponſis, & colloquijs dignaretur.Eo tempore ex Gothorum proſapia Orthodoxus Princeps Siſebetus Hiſpanis imperabat,& Hiſpalenſē ſedem Catholicæ Eccleſiæ decus, doctiſſimus S. Iſidorus S. Leandri ſui fratris ſucceſſor, qui Hermenegildum ab Arrianorum errore ad ſinceram veritatem reduxit, tenebat;quem Patres in Concilio Toletano encomijs multis ornarunt. Præfatuſque Catholicus Rex illius ſanctitatem, doctrinamque ita exiſtimabat, vt illi promptum obſequium præſētēque opem,vt Synodum in ſua Hiſpalenſi Eccleſia, ad Acephalorum ſectam confutandam coadunaret,in gratiam præbere cæperit.Is cum regnare cæpiſſet poſt Gundemari Regis obitum (qui Toletanæ Synodi decreta ſua ſpeciali ſanctione ſeruari mandauit) cui immediatè ſucceſſit;ex Aphricano litore numeroſam Saracenorum Claſſem ad ſui Regni damna armari prænouit; numerabantur tunc, vt Eminentiſſimus Baronius aduertit anni Domini DCX.Eo enim anno principium Siſebeti Regni ponit, Imperatoriſque Focę vltimū, & Bonifacij IV.Romani Pōtificis.Ad hæc tempora factum referri, cum non ante apparatum bellicum , ex Aphrica coadunatū legatur non incongruè iudicamus;irrepſiſſe errorrem in trāſcriptione tabulæ,quæ vtpotè corroſa,abraſis etiam nonnullis literis,occaſionem erroris excerpenti dederit; qui cum imperante Foca, & ſedente Bonifacio IV. rem geſtam in aperta caracterum lectione collegerit ad primum Pontificatus annum nempè DCVI.reduci putauit parū aduertens eo tempore nulla bellorum occaſione, Aphricā in Hiſpanos arma mouiſſe; ſed tantum poſtquam Focam Imperatorem Coſroas Perſarum Rex vno infelici prælio vicit, Hyeroſolimam Ciuitatem euertit, Crucem Domini Redemptoris abſtulit, Sanctiſſimum Virum Zacchariam Patriarcham inimicorum mancipium, cum tēpli ſpolijs inſolens victor aſportauit; ſic vniuerſi orbis Chriſtiani in ſe inimicos animos armauit, vt ſpreta imperij dignitate exercitus,qui Aphricam inſederat, tumultuoſis clamoribus Heraclium Imperatorem acclamauerit; qui clauum tenens, ne à culmine ſupremæ dignitatis ad quam aſcenderat,deijceretur,& coronā,thronumque ſibi ſtabiliret,ex omni ditione, quæ illum ſublimauerat,numeroſam claſſem parauit, qua exercitum in Italiam, aliaſque Prouincias,quæ adhuc Focam non deſererant traijceret,cuius apparatum cū ex Aphrica, ſibi proxima,Siſebetus mouere prænoſceret; ſiuè inſidias ſibi moliri, ſiuè periculum præcauere iudicauerit; ne ſi in ſe verteretur imparatū ſuccumbere neceſsè foret, ſciretque profectū expeditioni maximum eſſe,ſi quo tendatur, ignoretur;in quo experti Duces ſummoperè inuigilant; copias ex ſuo Hiſpanico regno aduna-

adunari præcepit,& littoralia loca muniuit,Claſſemque in occurſũ vt ſi noua moliri tentaſſent repellerentur,parauit; in qua cum Fauſtus nomen militiæ dediſſet, Hiſpalenſem nauim aſcendit; cumque rates vela dediſſent,altaque per æquora tranſcurrere cæpiſſent.Ecce flante Noto exorta tempeſtas,qua claſſis tota iratis fluctibus concuti,in profundumque obrui videbatur,& cum omni humanæ opis auxilio Fauſtus deſtitutus,vicinam mortem exhorreſcens,toto mentis affectu glorioſæ Virginis auxilium iam periturus expoſceret; nõ diſtulit pia Mater ſui deuoti ſuſpiria,votaque exaudire; ſed mira diuini fulgoris luce perfuſa,in obnubilata aeris ſerenitate,in eam ſeque formam, qua coli ſolebat in Eccleſia illa iã dicta, illius oculis aſpiciendã ſe præbens, & illicò ex illius aſpectu diſſoluta tenebrarũ caligine,ceſſantibus ventis,maris tempeſtate ſedata tranquillitas induſta.Qua apparitione,non ſolum viſu recreari,ſed vocem exaudire, cum non multis alijs circumfuſis militibus dignatus fuit; quæ in hanc erupiſſe ſententiam profertur.Retrahite modò filij rates, non enim hodie inimicorum impetum euitare poteritis & his dictis euanuit; Et ſi prænuncia Matris Sanctiſſimæ monitio per ora militum diffuſa volitaſſet, porteutumque ſedati turbinis, & procellarum, ſonuſque exauditæ vocis omnium animos commoueret, traheretque ad fidei obſequium monitis præſtandæ.Claſſis tamẽ Præfectus omnia ad vulgi facilitatem cõuertẽs: non ex vanis,incertiſque oſteris ab incæptis deſiſtẽdũ ſuaſit;plebis ſiquidẽ animi facilè à quocũque naturæ ordine exorta Numinibus accepta referũt; credũtq; è cælo deſcendere,quod à naturali cauſarum curſu,licet præter cõſuetum;ſolitumque motuum effectum,oſtendatur,nec nouum cum magnæ incipiãt cedere tẽpeſtates; ex aeris impreſſione hæc exoriri, quæ Ethnici Caſtoris, Polluciſque ſignum, noſtrates S. Eremi lumẽ appellant:vocem aliũdè quam è Cælo delapſam (ſi qua fuit) ſæpè enim in anguſtia poſiti, talia effingere, vt miracula credant, & in animo ex fiducia in Deum cõcipiunt eueniſſe prædicant; vndè ſpretis Dei genitricis monitis,protinus cõſerere iubet & incredulitatis ſuæ pœnas haud tardè luit; & cum illicò hoſtium claſſis marinos vortices calcare, diſcurrereque per æquora aſpexerit, diſpoſitis in ordine nauibus,tubarum clangoribus,alijſque militaribus inſtrumẽtis,& ſuos animat,& hoſtes ad pugnam prouocat; nec mora arma capeſſunt,vt alter alterũ hoſtili impetu aggrediatur: funduntur tela, quorum numero obnubilatur aer, nec in caſſum cadunt: vndè ex vtraque non paruæ cædes, & in aquis obuolui euomere animas, quos furor primo congreſſu deiecit, & ſparſim natare occiſorum cadauera aſpiciũtur;ſic atrox, luctuoſaq; primò vtrique clades fuit, ſed cum Hiſpanicam numero Aphricana vinceret, haud diuturna contentio,ſed paulatim illa viſa cedere, & fuga damna reparare ſi poſ-

poſſet, & confuſo ordine pugnæ, ſic Aphricanorum audacia debacchari, vt Naues deici, ſanguinem fūdi, & quibus ferrum pepercerat, vincla reſeruari, miſerrimè Hiſpani dolebant; nec ſpes alia ſalutis relicta, & Præfectus ille tunc cęleſtia, quæ ſpreuerat auxilia deprecabatur; ſic peccatis exigentibus mentis obtenebratur intuitus, vt quæ viderit non intelligat, & tunc conſilium in ærumnis capiat, cū releuandi ſpes fruſtrata eſt; & tùnc ſuorum deplorabilem ſtragē flere cæpit, cùm victricia inimicorum ſigna, maiorem ſuæ claſſis partem captiuam ouantia trahere proprijs oculis perſpexerit; In ea infelicitate fœlix Fauſtus hoſtium vinculis adſtrictus, conſueto Virginis auxilio emancipari meruit: inter mortis anguſtias, & belli pericula, dum preces, lacrymaſque perfunderet, eam protinus vidit, quæ nunquam in ſuis neceſſitatibus defuit, ſua manu manum apprehendere, & extra marinos fluctus, & inimicorum exercitum ad ſecuram litoris ſtationem mirabiliter extrahere; ſtatimque ſecuritate potitus vocem diuinam audiuit, qua ad propria remeare iubetur & illicò euanuit; cæleſtibus his fauoribus gaudio repletus exultans, & viam carpens, in templū illius incidit, & limen venerabundus adorans, Elſuſiam vxorem, Procopiumque filium ante aram (cum infortunium prænouerint) preces pro ſua ipſius incolumitate ad Deiparam fundentes inuenit, quorum aſpectu recreatus, laudum encomia vnanimes Virgini perſoluerunt.

Nouo hoc Dei Genitricis protectionis auxilio Fauſtus ab imminenti mortis periculo liberatus, ſic cæleſtium donorum profuſionem recognouit, vt deinceps ſic ſe totum in illius obſequium inflammari experit, vt terrenorum cura relicta, in hoc vnm cum vxore, filioque tenderet; & à Barbarorum ſæua ſeruitute abſtractus, illius mancipiū ſe fecit, à quo fractis vinculis libertatem recognouit. Templum igitur ex eo die nō frequētare ſolum, ſed ibidē inſidere, operaque chriſtianę pietatis illic colere, peregrinos recipere, in miſeros, & à fortuna deiectos ſua profundere in animo fuit; & ſolum Deo famulatum in ſpiritu præſtans, nullis domeſticæ ſubſtantiæ curis grauabatur, & relicta agrorum cultura, ex latifundijs Auorum patrimonio, non emolumenta amplius, aut prouentum recipiebat; & cenſu ipſo venundato, breui annorum curriculo, ſic tota ſubſtantia diminuta fuit, vt ne vſibus quidem neceſſarijs amplius ſufficeret, & penè diurnum panem mendicare opus foret; his miſeriarum incommodis acto, cariſſimæ vxoris morte ærumnarum, incōmodorumq; cumulus acceſſit; quāobrē anguſtijs paupertatis, & mæroris ſtimulis agitatus, quod conſilium caperet neſciebat, & dum cæleſtem opem profuſigemitibus efflagitabat, in animum venit à Iudæo (cuius familiaritate vtebatur) fœnori pecuniam quęrere, qua negotium ad vitæ ſubſtentationem, & incommoda reparanda ageret; ſed à propoſito ino-

pia

pia fide iuſſoris, ſine quo ſperata concupere diffidebat, terrebatur.
His curis agitatus, dum ſolitum orationis penſum ante Virginis
aram perſolueret, illã ſibi ſic alloquentem audiuit; Quęre, ne dubites,
ab Hebręo pecunias, quibus indiges, & me ſubleuatricem habebis;
amicæ vocis ſonitu, & ſponſione exhilaratus dictis credidit, & gau-
dens, humili gratiarum actione ſoluta, illicò iter carpens, Hebræum
petijt, & illi ſuam neceſſitatem, deſideriumque aperiens, pecunias
fœnerandas petijt, ſponſoremque manifeſtauit; nec renuit ille, aut
innata perfidia cæleſtem ſubleuatricem ſpreuit, aut fidem abnegauit;
ſed conuenientibus pactionibus ſtabilitis, vt indemnitati ſuæ conſu-
leret, ad templum cum Fauſto. Procopioque feſtinant; quod ſtatim
adeuntes ante ſimulacrum fideles proſtrati, humili petitione Virgi-
nem interpellantes, ſimilem reſpõſionem accepiſſe, quæ ad vtrorum-
que aures deueniſſe profertur. Ne formides Hebræe, pecunias de-
uotis his meis fidelibus fœnori dare, nam peruoluto anno, eas vſu-
raſque ſimul te recepturum fore polliceor; ſic de Cælo delapſa vox
ſtuporis ecſtaſi Hebræum repleuit, vt defectum fidei in non heſi-
tando promiſſis impleuerit, & qui diuinis præconijs euangelicæ-
que veritati obſtiterat, ad Virginis loquelæ ſonum flectitur, & Fau-
ſto deſiderata conceſſit, & quæſitas pecunias, recepto chirogra-
pho elargitur. Tunc illas Fauſtus nactus cum Procopio filio multiſ-
que nagotiatoribus nauem aſcendit, & Gaditanum fretum, &
Atlanticum Oceanum per Herculis metas ad internum mare per-
uenientes, curſum ad Orientem dirigunt; ventorum tamen impetu
nauis acta ad Septentrionem vergere capit, & Ionij fluctibus trã-
uerſis in Adriatico ſinu placato æquore ſtetit, ad Apuliæ tandem
litora vela compoſuit, & anchorã iecit. Felicitate ſoli omnium fru-
gum ferax Apulia Prouincia eſt in Italia, quæ varij generis
mercimonijs deſiderium fœneratorũ impleuit; illùc impulit Virgo,
quæ in procellis auras ſecundas dedit, vt ſui deuoti non alio fœno-
re, quam cæleſtibus eius patrocinijs quæſtus ſecundarentur; & in
inſperato ſolo augerentur præter ſpem merces; & ne induſtriæ ne-
gotiatorum tribueretur euentus, quas in Oriente quæſierant, ad
Septentrionem diuitias comparandas reduxit. Breui igitur inter-
uallo fœnus ad deſiderium creuit, vt negatiores ipſos exundans in
mercatura prouentus in miraculum adduceret.

Vnde iam plenis marſupijs, cum tempus vrgeret de reditu co-
gitare cæperunt, nauem igitur repetunt, & cum ſecundarent ven-
ti, illùc vela dirigunt, vnde progreſſi venerant, & concitato naui-
gio ſoluunt feſtinantes ad curſum properati reditus, & cum alta per
æquora nauis, iam placidis vndis felici curſu tranſcurreret, extem-
plò atra caligine aer repletur, & immoderata exorta tempeſtate
contrarij efflantes venti, procelloſo impetu extollũtur fluctus, cre-
briſ-

briſque inſurgẽtibus vndis,maris, cælique ſpecie immutata, ingens fremirus,ſtrepituſque aquarum,ventorumque in horrore tenebroſæ noctis pauor morſque præſeus omnium animos debilitauerat, & cum ad horam magis,magiſque ſæuiret,ſic concutiebatur, iactabaturque nauis,vt remigij,velorumque vſus oblitus Nauta, impellente turbine itineris curſum cedere, puppimque furentis impetus arbitrio relinquere cogeretur; & cum concitato æſtu pelagus totus ferueret,ſic deiecta nauis concutiebatur, vt qui intus erant impellenti furore deijcerentur in aquas, & iam multos ex Socijs marinos vortices aſſorbere proprijs ipſe oculis Fauſtus viderat; vicinamque mortẽ metuẽs mærore plurimo premebatur, cui noua doloris meſtitiæquæ additur cauſa; cum enim vbi latitaret Procopius filius anxiè oculis perquiſiſſet, quem nec fluctibus immerſum,nec in naui eſſe ſenſerat; vnde acriùs anguſtiatus interioris animi paſſionum turbine ad conſuetum ſuarum calamitatum non indubitatum refugium oculos, anxiamque mentem doloris plenam, ad vltimum penè anguſtiatam direxit; vt in miſerabili illo totius ferè ſubſtantiæ,& vitæ periculo ſolita miracula renouaret,lacrymabundus interpellat.

Adfuit in aere ſubitò ſueta in imagine Virgo. & protenſi doloris conſolatur anguſtias, filiumque Procopium ſaluum eſſe pronuncians, illumque non multis poſt menſibus incolumem inuenturum, ſi quæ didicerit implere, promittat; & arcanum diſpoſitionis diuini conſilij tunc illi aperit; futurum nempè vt feſtinantibus annis, Saracenorum peſſima, & à cultu Dei abhorrens gens Hiſpania potiretur;ſicq; Altiſſimũ illis offensũ decreuiſſe; quorum impietate templa vaſtanda, ſacra diripienda,& omnem ornatum ad cæleſtium honorem inſtitutum ſacrilega manu comminuendum; ſimulacrũ autem ſuum,quod in Hiſpalenſi litore venerari conſueuerat,ne ſpurceretur opprobrijs,cũ ad propria rediret, in Mõtẽ Carſeolorum per eaſdem maris vias,quas ipſa ex inopinato mõſtrauerat translaturum polliceri ne dubitaret, cum illic coli vellet, vbi & filium Procopium à marinis vorticibus ſubtractum ſaluum inuenturum denunciat. Sic Fauſtus dictis ſubleuatur,& ineffabili cæleſtis gaudij recreatione repletur,vt de ſua amplius,filijque ſalute, quid quæreret non haberet,& ex dilatato cordis affectu in deuota laudis Encomia prorupit; Ecquis ò Virgo non inhiet tuis obtemperare mandatis? En ego qui qualis,qualiſque ſum,tuo ſum dono, & quis enumeret, quæ in me beneficia contuliſti. & quibus periculis liberatus,quas tremendas maris tempeſtates euaſi, quos fluctus ſuperaui,quas miſeriarum ærumnas calcaui? tuis auſpicijs ſemper luctum meum in lætitiam verſum aſpexi, & cum pares tibi quas referam laudes non habeam,in hoc vno,vt poſſum promam obſequen-

quendo tuæ, tuique filij voluntati, vt iuſſiſti faciam; & cum maiora exprimeret, SS. Virginis viſionem amiſit, & cum ea turbinum immoderatam tempeſtatem ſedatam ſimul agnouit, & ſerenitatem Cœlo reſtitutam, vndè alacres Nautæ manus ad opus reponunt, readactant remos, velaque componunt, & quaſſata reficiunt, & in incæpto itinere puppim vertentes, dum ad occiduas partes tendunt, ex inſperato græca litora tetigiſſe cognoſcunt.

Hæc vt Celeſtis Virgo dictauit euenere; nam reuoluto ſeculo, is fuit annus Domini DCCXIII. quo Vuitilæ filij, qui Hiſpanis imperabat, à Rudorico è Paterni regni finibus expulſi, & omni poſſeſſione ſpoliati ad Iuliani Tingentaniæ Prouinciæ Comitis auxilia confugientes, immenſo illius auſpicijs Saracenorum exercitu comparato, deuicto Rudorico, Hiſpaniam infeliciter præoccuparunt.

Interim, vt portum intrarunt, vt vi turbinum extenuatas vires recrearent, in proximum Caſtellum deueniunt, agnouitque tunc Fauſtus exigere tempus fænori datę pecuniæ, vſurarumque ſolutionem; ne ſuam, cæleſtiſque ſubleuatricis fidem fallere Iudæus dubitare poſſet; anxiabatur animo, & dum variè fluctuaret, in eam deliberationem tandem inclinauit, vt illi eidem Sacratæ Virgini Intemeratæ ſolutionem committeret: ſicque pecuniam, cenſumque in vnum collectum intra ligneam capſulam includens, literis ſignatis Mariæ, in mare proiecit, non anxius de fide aduentus, ſed certa fiducia ſpeque non indubia ductus Virginis auxilia non defutura, quæ nõ per incertum tramitem mare diſcurrens ad Hiſpalenſe litus tunc peruenit, cum Hebræus ex ſuæ litoralis domus feneſtra, qua maris recreabatur proſpectu, illam vndas ſupernatare aſpicere poterat, vndè cum vidit feſtinus ad mare deſcendit, protinuſque illam ad terram traxit, lætus de aduentu, incluſas pecunias illicò numerauit, & Hiſpalim rediens (prout ex mari aduenerat) capſam cum pecunia incluſa intra ſegregatum ſuarum pecuniarum repoſitorium detulit.

Tranſacto exinde tempore, cum Fauſtus ad propria remeaſſet, vt litora tetigit, SS. Virginis limen læto acceſſu adoraturus intrauit, & proſtratus ad aram vota promit, preceſque ſupplici oratione perſoluit, nec à Sacrato Cæli Reginæ ſimulacro de aduectis pecunijs iam ſecurus reſponſa quæſiuit; Inde in amicum Hebræum incidens mutuis amplexibus gratulantur; mox ille pecuniam ſuam repopoſcit, ad quem Fauſtus ordinem, quo remiſerat repetijt, & ſub cæleſtis ſubleuatricis auſpicijs conſtanti fide non perituram aſſerebat, cumque ea ſit Stella Maris & periclitantibus portus, non permiſſuram à fiduciali, & in tot tantiſque arduis experimentato conceptu defraudari, & de ſecuro ſponſionis adimplemēto dubitare

nefas

nefas eſſe, direxiſſe ad illam, quæ promiſerat, vt vtraque fides inuiolabili pacto adimpleretur, & ſi caſu perijſſet (quod contingere non poſſe aſſeuerabat) ex alijs pecunijs ſatisfacere pollicetur. Vnde vt huius dubitationis euentus, è medio tolleretur; Virginem adeundum ſuadet, & ſimul incedentes, templum adeunt, & ante aram Fauſtus genuflexus expoſuit: En inquit Virgo, quæ Iudæus improperat; ad cuius interrogationem illius ſimulacrū Cęleſtis iræ fulgoribus adumbratur, & vox inde perſonans, Hebræi fallaciam increpat: Plene omni dolo, & ſtulte Iudæe, quo modo, quas, me duce, recepiſti pecunias negare audes? Nonne integras in tuum repoſitorium conſeruas? in me promiſſa non fallunt.

Ea voce nimio terrore conſternatus in terram cecidit, & ſtuporis, pauoriſque ſimul ſtimulis agitatus, tremens, ſtupenſque vt ſibi ignoſcatur exclamat, & Sancti Spiritus interno luſtratus fulgore induratam perfidiam exuens, ad fontem regenerationis inhiare cæpit, & ſacra vnda renatus, noui hominis indumentū recipiēs, tyrocinium cæleſtis militiæ, Fauſto Duce, in templo illo exercere non diſtulit: credit tandem Virginis filio Hebræus, & in illius obſequium perpetuo mancipatu dicatur. Vndè poſtmodum Fauſtus arcana ſibi commiſſa aperuit, comitemque in Sacri pignoris vectione aſciuit, ſicque communicato conſilio, quæſitis alijs ſibi ſanguine iunctis ſocijs, rem aggrediuntur, ſacratumque Virginis ſimulacrum, extemplò ad paratam nauiculam extollunt, & per repetita maria curſum felicibus auris implent, & in ora Frentanorum ad Oppidum Francauillā vela retrahunt, & mulam, cui adhuc nemo inſederat, diuini Simulacri ſarcina onerandam mercātur. In cuius dorſum, ea, qua poſſunt, veneratione ſubſtulerunt, & quam nemo eorum nouerat, ſemitam aggredi parant, viam Virgini committunt, & triduano itinere per tractum Valeriæ viæ conſcēſo monte, planitiem Carſeolorum intrant, & per ſuperextollentem montem, mula itercarpens per dirupta petrarum, cum ad cacumen penè conſcendiſſet in lapidem incidit, quem flexo poplite ſignauit; cuius miraculoſa impreſſio in ædicula ſuperecta hodiè monſtratur; deindè ſuperiora montis petens ſiſtit iter, & illicò Procopius in veſte alba obuiam Patri proceſſit, & brachia ad collū tendens oſcula ori figit, & inuicem de ſucceſſibus gratulantur, & cum de loco in quo Sacrata Imago ſiſteretur ab illo quæreret; quem Virgo iam ante indixiſſe commemorat, inſinuat; ibique veneranter collocant; templum, ædiculaſque extruere feſtinant.

Primum in collocatione miraculum fuit, litis finium ſedatio; finitimi ſiquidem de limite diù acritèr contenderunt, nec finis iurgiorum, ni Virgo lapidem poſuiſſet; ipſa amborum intermedium agrorumque terminum tenuit, tenetque ad præſens.

Fama

Fama tunc per ora hominum volitare cæpit,augentque miracula rumorem; ex remoto Hiſpanico litore Sacroſanctum Dei Genitricis ſimulacrum (ipſa additante) in Marſorum fines , in Carſeolorum montē miro,& ſingulari Omnipotentis fauore aduectum: fit vndique cōcurſus Populorū;renouantur in collatis ad confluentes beneficijs mirabilia: ad quorum voces Pontifex ipſe Summus Bonifacius IV. & ipſe Marſus) tunc grauitèr ægrotans mentem vertit,& vota emittens,ſoſpitatemq; anxiè efflagitans , illius modò apparitione dignatus,diuinæ vocis oraculo conſolari,& aſpectu recreari meruit,& priſtinum ſalutis ſtatum recuperauit,& in gratiam habitæ ſalutis,cum Romano Clero ad inſurgentem tūnc Eccleſiam Virginem adoraturus acceſſit,cuius aduentus dies tertio Idus Iunij in relato pergameno notatur:Eccleſiam,ipſam ex cæleſti theſauro depromptis, indulgentijs, Sacra ſupellectili, alijſque donarijs dotauit,quam hiſpani Heroes , cum Vrbem petiere, venerari conſueuerunt,confugiuntque ad hoc ex Romana Curia ſupplices in dies Proceres, & nouis adhuc miraculis fulget.

Eſt ipſa Eccleſia vna fornice compacta , duaſque poſt aulam ſic à principio erectas ædiculas habens,vbi quieſcere Fauſti , ſociorūque oſſa credūtur,exinde ſuccedente tempore ædificijs pro vſu Inhabitantium aucta.

Statua ipſa in extrema parte ad dexteram apſidis , quæ arcubus ab Eccleſia ſeparatur ad imum parietis eleuata reſidet , vbi ab aduectoribus collocata fuit,crate ferrea incluſa veneratur , ad quem aſcenſus per ligneos gradus habetur.

Cum flectitur iter à Pireto Carſeolos verſus,in pendicibus mon- *Villa Ro-*
tium inter fluctuantes Colles duo adſtant Pagi , ſeu Villæ, vix vna *mana.*
ab altera miliario diſtantes,quæ præter nobile nomen,nihil aliud re- *Villa Sa-*
tinent. Vna ſiquidem Villa Romana, altera Sabbinenſis appellatur à *binenſis.*
montibus ab illuſtriſſimis iſtis Populis denominatis, qua occaſione, non dum nobis notum ; numero tamen habitantium minimè replentur, vixXXX familias quæque alit,ſub proprio Parocho.

A Carſeolis poſtmodum III. M. P. tranſactis in aſcenſu montis
dum anguſtatur Vallis in faucibus eſt Colle oppidum , quod in re- *Colle.*
geſtro Collis Zippa dicitur, manibus , & turri olim ad ſecuriorem
aditus munitionem roboratum . *Regeſtro*
Sancti Berardi Marſorum Epiſcopi ex Comitum progenie natale *fol. 121.*
ſolum,& Auorum patrimonium,vltimum ampliſſimæ illius familiæ Toparchiæ dominium,cui extrà mœnia in Romanæ viæ tranſitu conſtans in Domino, & feruens Vaſſallorum deuotio Eccleſiam extruxit, in qua illius reliquiæ venerantur . Est ſub vno Rectore illi Eccleſia Parochialis Sancto Epiſcopo Nicolao dicata .

In ea montium aſperitate III. M. P. à Colle diſtans Arx Cerri, *Arx cerri*

ſeù Rocca di Cerro, in cacumine ferè poſitum, ſitus, & ſoli infelicitate parùm lætum Oppidum; vtrorumq; iſtorum Oppidorum cultores ruſticis inſiſtunt operibus, ſed ex rigida Cæli temperie glaciali frigore, niuibuſque præpediti, alibi hyemare compelluntur; caſtaneis, quercubuſque adumbrantur montes, quorum prouentus aliarum frugum defectū implent; vnūquodq; eorum vix LX. familias alit, eſt huic Eccleſia aſſumptæ Virgini dicata, cuius Parochus Abbas dicitur.

Inclinantur poſt mille, & amplius paſſus, antequam ad planum deueniatur, Montes ipſi in vallem, quæ ex liquatis niuibus, & imbrium coaduuatione confluentibus aquis extenuatur viribus, vt minus Cereri apta, nō niſi herbam nutriat, quæ æſtiuo fæcundata calore vireſcit in pratis; vndique cacuminibus, non ſe humiliantibus vallata; vndè & deſcendentium aquarum curſus retardatur, & vallem implendo, hyeme lacum breui periturum efformat, & niſi artifex natura ingluuiem effeciſſet, tantæ profunditatis, vt ad currentis fluminis occultum alueū perueniat, aquiſq; illius iungantur, Oppidani nimia excreſcentia, damna paterētur haud modica.

In qua peremineuti valle, cum ad ortum ſolis Vereculam verſus
Verecchia tenditur, & ex radice ſuperextollentis montis fons, qui in flumē emanat oritur, & per ccccc paſſus ſuper terram ſerpens, lateribus ſe condens, & in inuiò montis ſinu neſcius fluens, iterum apparet propè Talleacotij mænia in flexu montis, & per ſaxorum, riparumque congeriem præcipitatur ad opus piſtrinorum ad planitiem, quam lābens per campos Palentinos flectitur, & propè Scurculam per vallem, quæ ad Æquos ducit, Velino amni iuxta Reate iungigitur, & cū Tibure coit, eſtque vnus ex remotioribus eiuſdem Tiberis fontibus. Saltuſque vocatur. Exactis pratis fauces per admodum ſaxoſā, & aſperā viā ad deſcenſum aperiuntur; & partem illam montis, quæ flectitur ad occaſum, ab ipſo cacumine ad planum longo
Taleactiū ordine depoſitum, Talleacotium nobile, & modernum implet; totius Columnenſium Toparchiæ ſupremi iuris dicentis, & ſecundarum earum Iudicis ſedes, ab excidio Carſeoli, Cliterni, & Caſtaldij, vt Volaterrano placet exortum, ſed quo tempore ignoratur, cum in regiſtro locorum ruina non notetur. Non ita tamen modernum vt Blondus, & Alexander arbitrantur, affirmamus; cum quidam ſub Gulielmo Rege anno MLXXXVII. in repetito regeſtro, Bonauentura de Talleacotio pro iſto, multiſque alijs, quibus dominabatur oppidis ſacras ſuppetias XLII. Militum obtulit, & anno MCCXXXIX. B. Oddonis Chartuſiani monachi morte nobilitatur; vnde & maioris ætatis vetuſtate gaudere, ſed ſub obſcurioris nominis fama, colligitur, quod ædificiorum compage, & Incolentium numeroſitate auctum creuiſſe conſtat, tenue ſiquidem, vt

cate-

cæteris rebus principium. Ante quam Oppidi fundamenta iacerentur, erat locus ille ſyluis conſitus; inter quas aliquas domunculas occaſione monialium ſub Sancti Patriarchæ Benedicti famulatu viuentium Monaſterij; vnde SS. Coſmæ, & Damiani in ſyluis nomen, ſub naſcentis Oppidi exordium extructas fuiſſe, vt Virginibus in agrorum cultura ruſticani inſeruirent, cuius quidem Monaſterij licet primordia ignorentur ædificiorum tamen ſtructura longæua redolet vetuſtate, & ſub naſcentis Illuſtriſſimæ Religionis incunabula in illo receſſu Sacrarum Virginum cætum adunatum, non leuibus argumentis perſuaſum habemus; incrementum poſtmodùm ex nouorum Colonum concurſu ſumens, in Oppidi formam creuiſſe; nomenque illi ſeù Taleacotium, vt in regeſtro, ſeù Taliaquitium, vt Volaterrano placet, ex occaſione tributum; cui nec Blondus, nec Leāder arridentes, de ſuo excogitatū nomē inueniſſe ferūt. ſed ethymon vtrique nomini conuenire poteſt. Etenim receſſus ipſe ſyluarum in frequentato viæ Valeriæ tractu, latrocinijs plurimum aptus, & qui facinori incumbere quærunt, opportunitatem in viatores graſſandi præbebat; vnde aliquando latrocinántium cōuentum, & qui principatum diù inter latrones tenuit forte à Sancto Equitio Abbate (quod vſitatum in regione nomen deuotio fecerat) ſeù Cozzus appellabatur, qui ablatorū ſpoliorum inciſor, & diuiſor erat, ex continuata ſociorum interpellatione, vt furta ſcinderet, Taglia Equitio ò Taglia Cozzo nomen ſortitus eſt, qui cum fama magni latronis polleret illud loco, in ſuo. um facinorum memoriam reliquit, cuius rei certum nobis argumentum ipſius oppidi parma ſigilli præbet; ſignat enim duo homines, vterque altera manu pallium extenſum tenentes, quorum, alter expectans, alter manu gladium extenſum ad pallium incidendum monſtrat; at diuerſum ethymon à quopiam datum vidimus, quod nenijs, ſomnijſque redolere inuenimus; ideo fruſtrà apponere iudicauimus; proprium planè, germanumque relatum eſt, & inueterata traditione, quæ in ore omnium eſt prædicatur; & inſignia adſtipulātur; nec tam illuſtri Oppido, quod magnificentia, ædificiorū magnitudine, & amęnitate, & Incolarum induſtria in armorum, & literarum paleſtra exercitatorum vicinis omnibus præſ... ſtat, notam inurere origo poteſt. Etenim & Vrbs, quæ in mundi principatum creuit, non diſſimile principium habuiſſe refertur.

Ab ipſa ſummitate ad radices montis extenſum diù ſola naturali loci munitione, abſque alia cuſtodia, ſe tuebatur, donec Ladiſlaus Rex menium recintu, & Arcis cuſtodia vallauerit, ſiuè vt Comitum potentiā extenuaret, ſiuè vt ſecuritatem finibus compararet. Nàm parùm ante Rainaldus ex Illuſtriſſima Vrſinorum familia illius Comes, ita viribus pollere, vt non ſemel, ſed tria Aquilæ Ciuitatem

Camponeſcorum Comitum contra regiam præheminentiam partes fouere non dubitauerit, in quam poſtmodum, vt diſſidentium aduocatus cum armatorum copijs intrauit, moxque illius dominium nactus, Andegauẽſium fautoribus adhęreus liberas adminiſtrationis habenas ſumpſit, donec ſuorum militum licentia, populus, & illi etiam qui illum aduocauerant irritati, creſcentem elationem priùs deteſtari, poſt nodum morte multare deliberaſſent, vnde in illam concitato furore, ex Sancti Franciſci Conuentu in quo, vt furenſium manus euaderet, ſe receperat extractum, trucidarunt, & Ioannem illius fratrem, quem paulò ante carceribus, vt minus nocentem mancipauerant, inde extractum pari excidio affecerunt.

Et cum non multo pòſt tempore Ladislaus ipſe apud Roccam Siccam, à Ludouico II. Andegauenſium Comite, vno certamine ſuperatus, vt victoris progreſſus inhiberet, non acie dimicare, ſed cunctando vires illius eludere proficuum magis fore iudicauerit, loca quæ aditum Regni aperiebant munire ſimul cæpit, ad huius etiam Oppidi opportunam munitionem impulerit; vtraque ſiquidem occaſione opus accelerare potuit, vt non ſolum ad murorum expeditionem manum admouerit, ſed ad ſecuriorem fortelitij ſtructuram in illa ſummitate, quæ rupibus cincta difficilem, arctumque aditum præbet, in ea opportunitate collocatum, & non militum numeroſo apparatu, ſed paucis adhibitis anguſta faucium ſtructura ab incurſionibus ſe tutari poſſit.

In commodiori Oppidi parte, quæ acceſſibus non arctatur, Robertus Vrſinus Comes Palatium Regia magnificentia, Aulicorumque ſtatione cubiculorum numeroſitate inſtructum, laquearijs ex ligno inciſis, varijſque picturis ornatum extruxit cuius etiam munificentia extra mænia M. P. ad ortum, templum Baptiſtæ Ioanni Sacratum, Commendamque ad ſubſtentationem Equitibus Hieroſolimitanis erectum dotauit, vt in ſuperliminari portæ notatur.

RVBERTVS. VRSINVS. MILES. TALLEACO
TII. ET. ALBÆ. COMES. ARMORVM. CAPI
TANEVS. IN. HONOREM. S. IOANNIS. BAP
TISTÆ. FIERI. FECIT. ANNO. MCCCLXXV
VI. SEPTEMBRIS. VIII. Indictionis.

Et paulò infrà Palatium, ex profuſa charitate, ipſius præclariſſimæ familiæ Heroina quædam (vt verbis conformitatum regulæ vtar) in minorum fratrum placitum ex quadratis lapidibus Eccleſiam, peramplumque Conuentum in penè exurgentis Seraphicæ

Reli-

Religionis exordio extruẽdam curauit,eiuſdemque inſignis pietatis beneficio anno MCCLX. reparatum nouis ædificijs cum ſacello poſt maiorem aram,in quo B. Thomæ de Celano religioſa veneratione corpus requieſcit ſub ara Ducalis Cappellæ, in qua ex Apoſtolico indulto,in Domino morientium animæ expiantur, poſt Varri pagi ruinas monialiumque ex Eccleſia Sancti Damiani manumiſſione, vbi viuendo in illarum obſequio finem fecit, à primo tumulo translatum.

Prælucent adhuc in fornice Eccleſiæ duo rubri galeri duorum procerum eiuſdem familiæ purpuratorum, ibi quieſcentium, quorum nomina cum non notentur in marmore hic apponimus. Vnus pro vt notatum in codice Eccleſiæ inuenimus, Iacobus ex Comitibus Nolæ, à Gregorio XI. purpuratorum cætu, donatus eſt, qui Vrbani VI. in ſchiſmate Clementis VII. Antipapæ primus partes ſectatus,allectus cum alijs tribus Italis Cardinalibus à Gallis ſpem fouentibus alterum eorum ad apicem Pontificatus prouecturis Fundi comitijs interueniens, deluſus tandem, poſt electionẽ Antipapæ,à cætu Cardinalium recedens, ad Sueſſam comitantibus reliquis Italis ſe recepit; poſtmodum Talleacotium fato vrgente perueniens diem ſuum clauſit extremum XII. Kalend. Septembris MCCCLXXIV; & abſque nota ſepulchri in Eccleſia præfata tumulatur.

Alter verò Ioanẽs ex Comitibus eiuſdem Oppidi,& ipſe Comes Dominuſque Archiepiſcopus Tarẽtinus, & Farfenſis Abbas à Sixto IV. inter purpuratorum numerum aſcitus,& antequam ad apicem dignitatis aſcenderet,hominibus terræ Marani teſtandi de bonis ſtabilibus, ſubfeudalibus, quæ vulgus excadentialia vocat, ad tertiam generationem indulſit,ex priuilegio pergameno quod Incolæ conſeruant,in quo,& Dominum Talleacotij Archiepiſcopum Tarentinum,& Abbatem Farfenſem ſe facit,& annus dati priuilegij eſt MCCCCLII. ante Sixti IV. aſſumptionem à quo rubro galero donatus,& in regiſtro defunctorum in præfata Eccleſia habetur ad Patres applicuit anno MCCCCLXXVII.

Quinque Populo præſunt Parochi,quiſque in propria Eccleſia, quarum quæ in arce eſt (quæ Ciuita dicitur) Sancta Virgini Ceciliæ dicata Archipresbyteratus honore potitur, modò dilabentibus Parochis cum excidio ædificiorum, quæ circa habitantes nutriebat,omni honore ſpoliata, iam ruitura ipſa quoque cernitur; de cæteris Principi Apoſtolorum vna, Sancto Nicolao, & Sancto Egidio Abbati, reliquæ ſicut omni ornatu, ita & Populi frequentia deſtitutæ, redditibus, ſupellectili,& rudi ædificio. Eſt alia in ordine quinta in permedullio Oppidi nobiliori ſtructura compacta in honorem Sanctiſſimorum Martyrum Coſmæ,& Damiani olim

Caſſi-

Caſſinenſiū Patrum Conuentus, nunc ex ceſſione Monialium eiuſdem ordinis in ſyluis dictarū ante incolatū Oppidanorum, cū Monachorum Monaſterio excitata Apoſtolicæ Sedi ex Clementis V. & Gregorij IV. Summorum Pontificum indultis immediatè ſubiecta, ſub regimine tamen Caſſinenſis Abbatis; illiuſque Vicariam adminiſtrationē vnus ex Patribus gerit in his tantūmodo; quæ curā animarum, clauſuram Monialium, & viſitationem concernunt, iuriſditionalia Illuſtriſſimus Marſorum Epiſcopus exercet, vt Sacræ Rotæ Romanæ oraculo in controuerſijs diù inter vtroſque diſcuſſis ſentētiali deciſione ſtabilitū fuit de anno MDLXXXII. cuius tenor talis eſt. Reſoluerunt Domini, quod non intret exceptio Abbatis, & Conuentus Caſſinenſis reſpectu loci de Lueo, de iuriſditione temporali, vt in cap. XI. ſeſſ. XXI. Conc. Trid. quia non probatur talis exceptio; imo notorium eſt, dictum locum eſſe de temporali iuriſdictione Dominorū de Colūna, & ab antiquiſſimo tempore illū poſſidere. Vnde niſi Abbas, & Conuentus oſtēdat aliam exceptionem, dictus Epiſcopus habet fundatam intentiōnem in diſpoſitione iuris communis Conc. Trid. ac etiam in ſcripturis, & depoſitionibus teſtium in petitorio, & poſſeſſorio, etiam vt ſedis Apoſtolicæ delegatus in exemptis, vt hic per informationes, & ſic eſt dandum mandatum de manutenendo quo ad Eccleſiam, & Clericos Sancti Ioannis, cui Eccleſiæ imminet cura animarum, etiam ſi eſſent exempti cap. 3. & 4. Reſ. 6. & VII. cap. IIX. ſeſſ. XXI. cū alijs.

Quo verò ad Monaſterium Monialium Terræ Talleacotij, vbi eſt Eccleſia curata Sanctorum Coſmę, & Damiani cum Clericis ſecularibus reſoluerunt Domini dandum eſſe mandatum Abbati Caſſinēſi, quia ſtantibus priuilegijs, præſertim Clementis V. cum obſeruantia ſubſequuta, quam dixerunt dicti teſtes, & ſcripturis pro iſta parte ſatis probant; intrat exequutio de qua in cap. IX. ſeſſ. XXV. c. 7. quod iſtæ Moniales, & Eccleſia regatur per Abbatem, & Conuentum Caſſinenſium, & hic benè deducunt informationes pro iſta parte.

Hoc tamen Domini reſtrinxerunt iuxtà terminos cap. 5. 9. 10. ſeſſ. 25. vt Epiſcopo etiam ſit dandum mandatum de manutenendo quo ad ea, quæ concernunt clauſuram Monaſterij, & viſitationem reſpectiuè curæ animarum, adminiſtrationis Sacramentorum, & admiſſionis Miniſtrorum etiam admouibilium, vt in d. cap. & in his quæ ſunt ordinis cap. 17. ſeſſ. 7. & cap. 11. ſeſſ. XIV. quia iſta ſunt etiam in exemptis reſeruata Epiſcopo, & ſatis ex deductis probatur, ad iſtum effectum, poſſeſſio dicti Epiſcopi in præmiſſis.

Animarum curæ Abbatiſſa Monaſterij præeſt ad cuius exercitiū ſeptem Cappellani ad illius nutum amouibiles, per Epiſcopum confirmandi deputantur; Eccleſia ipſa, & Monaſterium nullo ornatu redolet, cum plurimùm antiquitatis ſapiant, in vno ex ſacellis oſſa

Beati

B. Oddonis Chartuſianæ religionis alumni, ex placito Innocentij PP. III. ad vota Alduiſiæ tunc Monaſterij Abbatiſſæ, Monialium confeſſionibus excipiendis præpoſiti, in quo munere in pace quieuit, venerantur, illiuſque acta ex proceſſu iuſſu Gregorij IX. cōpilato noſtro idiomate edidimus.

Extra mænia duo alij virorum Conuentus, vnus Ordinis Prædicatorum in Eccleſia Virgini Annunciatæ, inſurgentibus iam muris, ſuppreſſus, at Incolarum pietate auctis redditibus reſtitutus, ſed qui, vt Eccleſia ipſa, nec dum formam recipit. Alter Capucinorum ſtructura, ambitu, & diſpoſitione ædificij, & viridarij amænitate inſignis, apud Eccleſiam S. Mariæ gratiarum exurgens, ex cæmentis veteris cœnobij in Eccleſia Sāctiſſimæ Triadis vltra milliare in aſpero, & non frequentato loco ad ſolatium fratrum, & deuotionem Populi translatus.

Sunt ſparſim per agrū aliæ Eccleſiæ, ſed quę ciuiliori cultu & ædificijs perlucēt S. Rochi, S. Mariæ de Succurſu, & S. Mariæ in Oriente, præter alias deſtitutas.

Ciuium politiam pluſquàm vrbanam propinquæ Romæ vicinitas illis contulit, quam plebs etiam ipſa, in veſtium ornatu, & muliebri cultu concinnè conſeruat.

Tellus ipſa poſt inclinationem mōntium, & partis illius āpennini iugis in planitiem ſe vertit, fæcunda vbertate præ cæteris gaudet; vina tamen ex rigida aeris coactione aſpera promit, cum vuarum baccæ ad maturitatem rarò perueniant; rident tamen circa colles vndique vineta, & viridantium arborum comæ, malorum, pyrorumque fructibus redundātium, ſed eadem Cæli temperie haud ſatis iucundis.

Salti amnis curſu infæcunda rigatione madet, cuius vnda olera pereunt, ingenioſa tamen Ciuiū cultura viridaria lætantur. Cernuntur in apricis collibus nobilium Ciuium ſparſim Villæ frugum abundantia, & domorum commoditatibus delectabiles.

Cæterùm incommoditas ſoli induſtrioſa Ciuium mercatura reparata, omni rerum ſatietate redundat; eſt illis ſicut ad negotium, ità ad ſcientias capeſſendas ingenium, vnde plurimos in literatorum cenſura Illuſtres omni tempore peperit. Præſertim Andream Argolum Mathematicæ, & Medicinæ profeſſorem, & in Aſtrologicis demonſtrationibus facilè Principem; & in Patauino Gymnaſio nobile Lyceum aperiens à Sereniſſimo Veneto Senatu Sancti Marci ſtemmate meruit honorari.

Hic Ephemeridas, tabulas primi mobilis, de diebus criticis, & alia complura typis commendauit.

Huic adde Ioannem eiuſdē Andreæ filium, cuius Endimionis fabuloſi amores, Italico vulgari metro editi, circumferuntur; cum pluri-

ribus alijs ingenij ſui monumentis, quæ cap. XI. lib. 1. retulimus.

Sunt & alij, qui Talleacotium illuſtrarunt, inter quos celebris eſt Franciſcus Reſta ex Clericis Regularibus, qui minores nuncupantur, Propertij Reſtæ Epiſcopi qui de vera, & falſa ſapientia ſcripſit, nepos; cuius opera elucubrata ſunt; de varijs aeris, aquæ, & ignis impreſſionibus quæſtiones Romæ apud Franciſcum monetã. 1644. in 4.

Reliqui ſunt: Philippus Scaccus, cuius legitur typis datus, Tractatus de Arte Veterinaria, quam Meſcalziam appellant; nempè ad eos, quos vulgus Mareſcalcos vocat, pertinente; in quatuor libros diuiſus, quibus omnes equorum tam interni, quàm externi morbi; Signa quibus dignoſcuntur, eorumque curationes potionibus aut vnctionibus, ſanguiniſque emiſſione faciendæ continentur. Patauij apud Petrum Paulum Tozzium. 1628. in 4.

Gaſpar Argolus Conciſtorialis Aduocatus Romæ, quem refert Carolus Cartarus in ſuo Syllabo. 110.

Hi omnes Talleacotium natale ſolum habentes, eruditi ingenij monimentis Patriam illuſtrarunt. Cùm autem & alij ſint, qui alia Marſorum loca ſuis ſcriptis decorarunt, quos in prędicto cap. XI. libri primi prętermiſimus, operæ pretium viſi ſumus facturi, ſi hic recenſeremus.

Piſcinæ decus fuit, Antonius à Piſcina dictus, ex ordine Minorum Sancti Franciſci, cuius meminit tanquam eximij, & omni virtutum genere præclariſſimi Lucas Vadingus tom. 6. Ann. min. fol. 202. num. 21. floruit anno Domini. 1469.

Malleanum verò illuſtrauit Antonius Caſalius ex ordine Cęleſtinorum Abbas, qui Nouam Hieruſalem, ſeù Sacram Baſilicam Bononienſem, opus Hiſtoricum, varijſque præclaris obſeruationibus refertum typis mandauit. Bononiæ apud Nicolaum Tibaldinum. 1637. in 4.

Ex eodem Malleano, ortus eſt Mahometanorum Malleus, (vt optimè adnotauit Pompeius Sarnellius in ſuis carminibus) nempè Philippus Guadagnolus ex ordine Clericorum Regularium, Minorum nomine, ſed virtute Maximorum. Vir cùm morum candore, religioſaque ſimplicitate, tùm ſumma veteris, nouique teſtamenti, cæterarumque ſcientiarum eruditione nulli ſecundus. Linguas Hebræam, Caldæam, Siriacam, Græcam, & præ cunctis Arabicam ęquè calluit, atque apud ſingulas earum Nationes natale ſolum habuiſſet; vt teſtatur de Arabico ſermone Grammatica Romanis typis demandata.

Arabicè quoque reddidit Nouum teſtamentum Romæ ſimilitèr excuſum. Et Vrbano inter Summos Pontifices hoc nomine Octauo iubente, compoſuit, & typis euulgauit, at non in vulgus, librum ſanè cæleſti ſapientia refertum, cuius inſcriptio eſt: Apologia pro

Chri-

Chriſtiana Religione. Romæ typis Sacræ Congregationis de propaganda fide 1631. in 4. In quo ſcribendo Sancti Spiritus opem præſentem fuiſſe tenendum eſt; cum nihil literis commendauerit, quod alicuius viri doctiſſimi cenſura ad meliorem ſententiam reuocandum cenſeretur. Quinimò tanta perſpicuitate, & argumentorũ, rationumque efficacia Mahometis errores confutauit, vt eius ſequacibus reliquus non fuerit ambigendi locus; nec res de cætero ſit, quæ perſpicuam veritatem valeat infirmare. Quamobrem factũ eſt, vt ad orientalem plagam, cuius incolæ Satanæ plagis confoſſi, medelã expetebant, euocatus, tot ſaluti reſtituerit, vt Vrbani VIII. oraculo Innumerabiliũ Animabus medẽtiũ laboribus, Philippi vnius pharmaca præſtitiſſe declaratum fuerit. Idcircò apud ſe, quòad vixit detinuit, ſummis honoribus, licèt inuitum, remuneraturus; ni Deus Vrbanum ab Vrbe ad Cæleſtem Patriam tranſtuliſſet, qui Sũmus Pontifex dictam Apologiam Arabicè ſcriptam, italicè redditã typis iuſſit committendam, vt factum eſt; cum non pateretur, vt non omnibus tanti viri religioſa innoteſceret eruditio: cui libro pium omen Pompeius Sarnellius, omnium virtute præditorum amantiſſimus, fecit hoc carmine, Horatiana phraſi concinnato; quod, cum typographorum celeritas in opere prætermiſerit, & nonnulli vt proprio vſi ſint, paucis malè immutatis, ad futuram tàm Philippi, quàm Pompeij, nobis chariſſimorum memoriam hic adiecimus.

I Liber felix, noua monſtra queſtos,
Vt leues omni populos timore,
Nec ſinas hoſtes fidei per orbem
Pergere inultos.
Non venenatis grauida ſagittis
Indiges Mauri pharetra, nec arcu,
Eſt potis fortes calamus Philippi
Frangere turmas.
Strenuum qui ſe nimiùm querenti
Reddit vltorem populo fideli,
Dum ſui curſu eloquij perenni
Labitur amnis
Malleum nouit dare *Malleanum*,
Quo caput fractus Coluber, docetur
Vt manu Marſus chelydros, grauique
Carmine rumpit.
Non tot, excelſas domiturus Alpes,
Grandines armat gelidus Bootes;
Heſperum nec tot comitantur atris
Noctibus ignes.

Quot tibi cedent, monitis nefandi
Qui fidem præſtant Mahometis, omnes
Namque vincentur, ſecuturi ouantes
Dogmata Chriſti.
Dat tibi partes ſcelus auferendi
Auctor humanæ Dominus ſalutis,
Perque te fient Mahometis artes
Prorsùs inanes.
Nonnè iam cernis calamo fugatus,
Vt plagas plagis foditur per omneis,
Aſtus haud illum iuuat, vt cruenta
Non cadat haſta.
Tu premes ſancto domitos triumpho
Impios Turcas latio imminentes,
Atque ſubiectos Orientis oris
Seras, & Indos.
Audies feris habitata Bactris
Clauſtra doctrinam tenuiſſe veram,
Audies &, te, dirimi obſtinatas,
Iudice, lites.
Nullus armento lupus ingeretur,
Deferens dorſo tegumen bidentum,
Namque vel prorsùs poterit deinceps
Fallere nullum:
Vel Lupus ſæuos qui acuiſſe dentes,
Nuper audebat, cupiet Philippi
Recta monſtrantis, noua polliceri,
Fœdera nutu.
Ad Scythas tandem liber ito felix,
In librum multos retuliſſe vitæ
Liberos tecnis, validus, Barathri
Ritè futurus.
Te librum, fama celebrante, læti
Concinent plauſus; vagus, & perennis
Per omneis Rumor referet Philippi
Nomina terras.

Fuit prætereà Philippus inter ſuæ ætatis Oratores eloquentiſſimus, & adeò in dicendo promptus, & expeditus, vt in lyceis, & Eccleſijs nulla præuia dicẽdorũ meditatione, de quacũque re propoſita aptè, prudentèr, explicatè, & abundantèr diſſereret, & oraret: ita denique vt omnes crederent, non niſi multis antè diebus cogitata dixiſſe, quæ ex improuiſo dicebat.

Diem

Diem ſuum clauſit extremum Menſe Aprili anni 1656. qui fuit ætatis ſuæ ſexageſimus. Mortem eius lacrymis proſecuti ſunt, cùm eiuſdem Ordinis Minorum Clerici Regulares, tùm ſeculares; ijque infulis, & purpura eminentes; nec mæſtitiæ ſigna in vultu æque, atque in animo ipſiuſmet Alexandri VII. tunc temporis in Petri Cathedra ſedentis, latere potuerunt.

Quam typorum lucem merebantur Teſaurus, ſiuè Dictionarium Arabicum, Sermones, & alia eiuſdem Philippi opera, morte præuertente, non obtinuerunt: vt notat Allacius in Apes Vrbanas, fol. 228.

Reliquum eſt vt de cæteris Marſorum Viris illuſtribus, quorum Patria ſpecialitèr non adnotatur, & ſub Marſorum cognomine celebrantur, mentio fiat.

De Domitio Marſo, Poeta ſui æui præclariſſimo, cuius mentionem fecimus pag. 53. non ſolum locutus eſt Martialis, ſed & de altero Marſo Poeta Epico, vt Raderus adnotauit in illis verſibus Martialis Epigrammaton lib. 22. ad Pudentem.

Sæpiùs in libro memoratur Perſius vno,
Quam leuis in tota Marſus Amazonide.

Vbi Martialis videtur locutus de Epico, non de Epigrammatario, quem ipſe laudibus extollit; Idem & Giraldus anteà obſeruarat, vt teſtatur Raderus fol. 317.

Marſus aliòqui Epigrammatarius fuit nobilis, quem ipſemet Martialis eſt æmulatus: vt proindè putent aliqui Poetam hic de alio Marſo Epico locutum, quibus haud repugnarim. Hæc Giraldus. Teſtimonium Martialis de Marſo Epigrammatario cùm nobile ſit, non prætermittendum videtur; eum ſiquidem cum Virgilio confert in epigr. 53. lib. 8. ad Flaccum.

Quid Varos, Marſoſque loquar, ditataque Vatum
Nomina, magnus erit, quos numerare, labor?
Ergo ero Virgilius, ſi munera Mecœnatis
Des mihi? Virgilius non ero: Marſus ero.

In quorum primo verſu, notandum eſt, Marſos numero multitudinis proferri, cum duos Martialis intelligat.

Anſelmus quem pro Marſicano, Marſicenſem Epiſcopum dixerunt; cum Marſicum ſit in Principatu. Prophetias nonnullas ſcriptas reliquit, quæ typis datæ ſunt vnà cum illis Abbatis Ioachimi. Venetijs apud Ioannem Baptiſtam Berronem 1600. in 4. qui liber latinè ſcriptus, vulgari quoque italico ſermone donatus eſt. De hoc

Digitized by Google

Anſelmo Marſicano, non Marſicenſe Epiſcopo commeminit Geſn. in Biblioth. fol. 53. cum explicationibus Pauli Scalchij in Germania 1570.

Petrus Marſus Canonicus Romæ in S. Laurentij in Damaſo, literarum eruditione conſpicuus, typis mandauit

Orationem à Petro Marſo habitam in die Aſcenſionis, de Immortalitate animæ. Ad Reu. in Chriſto Patrem D. Raphaelem tit. S. Georgij Cardinalem, ac SS. Domini Noſtri Papæ Camerarium. Romæ. in 4.

Panegyricum Innocentio VIII. dicatum, in memoriam S. Ioannis Baptiſtæ.

Orationem habitam in die S. Stephani primi Martyris. Panegyricum in memoriam S. Auguſtini Eccleſiæ Doctoris eximij ad Inclytos Ferdinandum, & Eliſabeth Hiſpaniarum Reges, & alia.

Sepultus eſt Romæ in S. Laurentij in Damaſo, cum hoc Epitaphio, quod refert Sgraderus in monumentis Italiæ fol. 104.

PETRO. MARSO
ÆDIS. HVIVS. DIVI. LAVRENTII. CANONICO
VIRO. DOCTISSIMO. INTEGERRIMO
BONORVM. OMNIVM. HONESTATE
VOTISQVE. EXPETITO.
ASCANIVS. MARSVS. PATRVO. BENEM. P.
VIXIT. ANN. LXX. MENS. II.

De

Digitized by Google

De Cliterno, Cliterniſque Populis.

CAP. VII.

AEqua ſorte, àc cæteri Marſorum Populi, Ciuitateſq; Cliternũ, Cliternique diſpendium ſuſtinuerunt; fluunt enim omnia, & in aſſidua diminutione ſunt; ſic clariſſimæ olim Vrbes, nunc nihil ſunt, & quæ nunc maximè ſuperbiunt, eandem aliquando fortunam experientur. Ita excidit Cliternum, vt nec ſignetur locus; quod in Æquos Ptolæm. lib. III. tab. V. Æquicolorum Cliternum Carſeoli, & Plin. lib. III. cap. XII. Cliternini, Carſeolani, reponunt; eadem quidem cenſura, qua & cæteri, qui in veteri latio erant, vt diſtentis finibus ad Marſos addictum; poſtquàm enim nutu Romanorum paruit Orbis, vt cætera ſuo arbitrio, ſic limites immutarunt, vt veteribus exciſis ad Coculum vſque Marſorum extenderent, ita Cluuerius tom. 1. cap. XVI.

At poſteà Romanis iam cuncta per Italiam obtinentibus, limiteſque regionibus, & Populis pro libitu, arbitrioque ſuo ponentibus, latij noui fines comprænhenduntur: non ſolum Volſcos, Auſoneſque ad lyrim vſque amnem, & Marſicum montem, tùm item Hernicos, ſed Æquorum agri quantum circa Anienem fluit amnem versùs Sabinos, atque Marſos.

Cliternum itaq; hac adiectione Marſorum factũ eſt, ſed vt locus, ita & fines incerti; cum .n. Tholonij ripa Æqui à Marſis diſcriminabantur, vltrà eum amnem poſitum, citra dubitationem eſt, quod moderni Celanum in medullio regionis interpretantur, nullo modo Æquis iunctum, nec vlla ratione ad illos attinuiſſe conijcitur; antiquum ſanè Oppidum, & ex Pauli Marſi confabulatione à Marſia lydo, in memoriam amiſſæ Celenç, què ab Apolline victũ regnoq; pulsũ, hùc aduenìſſe volunt, ædificatum. In agro Carſeolano Caſtaldij alterius Oppidi, & eiuſdem Carſeoli veſtigia mõſtrãtur; nulla autem Cliterni. E cum finium dilatatione vna cum Carſeolo Marſorum effectum, in eos connumerari, nõſter etiam labor erit; & cum ex aſſertione Geographorum; alijſque per nos actis diligentijs, illius monumenta expiſcari minimè potuerimus; eo, quo alij reponunt, reponemus, ex illius quippe ruinis Celanum inſurrexiſſe, vt qui Ptolemæum interpretarunt, volunt, ſic Volaterranus.

Carſeoli, quod Oppidum, Plin. & Ptol. inter Æquos ponunt, quæ gens ad Marſos pertinebat, ſimul cum Caſtaldio, quæ ſanè omnes interiere, ex horum ruinis erecta ſunt noua Oppida, Talleacotium, Vicouarum, & Celanum.

Non

Digitized by Google

Non inuſitatum, veterum rudera, nouorum ædificiorum cæmenta effici, nec incōgruum Cliternorum ruinis Celanum ab illo haud multum remotum inſurrexiſſe: à principio in aſpero aſcenſu montis Tini, inter abdita collium reconditum; vnde & illi Celanum à celo verbum nomen inditum; etymon. n. melius à ſignificatione, quā à fabulis ſumi maluimus. Vetus ſiquidem ab oriente, & occaſu, duorum montium iuga, quæ illi, in quo reſidebat, humiliantur celabant; ſed Federicus II. Imperator ferro, igneque vaſtauit, habitatoreſque Siciliā trāsfretare coegit; etenim cum Petrus, illius Comes, partes Ottonis Saxoniæ Ducis in Imperatorem inaugurati, & ab Innocētio III. depoſiti fouiſſet, ex veteri in Sueuos Principes odio, vt Federico contrairet, Gualterio Brennæ Comiti Frangiginæ, qui ex iuribus Sibyllæ, Tancredi ex Normandorum progenie matris, regnum Neapolitanum vendicare affectabat, vires ſuas accommodauerit: & vt fœdus, quod cum illo inierat, fortiori vinculo ſolidaret, nuptias cum Margarita, illius nepte, celebrauit: etſi Colennucius Berardo nupſiſſe, quem Petri filium facit, aſſeueret; etenim Gualterius anno *MCXCIX.* iura regni perturbabat; tunc, & per inſequentes annos Petrus, Berardi filius, Comitatus Celani dominio potiebatur; ſic enim in pergameno Inſtrumēto donationis, piſcationis in lacu Fucino, in ſerie Epiſcoporum per nos, & Vghellium relato habetur anno MCXCIIX. *Nos Petrus de Celano quonda m Berardi Comitis filius* &c. Mortuo etiā, ac victo à Deopaldo Duce Gualterio ab inceptis nō deſtitit; ſed in Saxonis Ducis confederationem incidit, quem armis, pecunia, & conſilio adiuuit, eiuſque præcipua induſtria Apuliam, aliaſque regiones circa ſubiecit; & poſt Federici electionem ad Alemaniam redijt, vt in fide contineret: inuiſum
Chron. foſſæ nouæ. ideo nouo Imperatori Comitē, qui ex Sicilia ad Regnum cum potenti exercitu venerat, illum Comitatu ſpoliauit, de quo Innocentij Fratrem Thomam infeudauit: eo ferè tempore quo, & alterum Pontificis eiuſdē Fratrem Soranæ Ciuitatis ditione cū Comitali titulo nobilitauerat, fuit ille Domini annus MCCVII. cum Innocentius ad Foſſæ nouæ monaſterium ſolemni cōſecrationi altaris inſiſteret, celebraretque diuina, inter ſacras ceremonias Protonotarius quidam ex Federici delegatione Riccardum omnium applauſu Comitem Soranum denunciauit, & cum poſtmodùm Comites ipſi à Federico diſſentirent, clamque partes Ottonis fouentes, plura in Regno machinarentur, in ſe iram Imperatoris meruerunt, qui, ſedatis Alemaniæ motibus, ſublato iam è viuis Innocentio, cum paterni Regni iura tuiturus, Italiam repetijſſet, ſolemni pompa, per manus Honorij III. Summi Pontificis Romæ Imperiali diademate coronatus cum Regnum intraſſet, Soram primum expugnauit, & Riccardum illius Comitem, vinculis mancipatum Capuæ carcere cuſt odien-

Digitized by Google

ſtodiēdæ mandauit,Celanum inde obſidione cingens,cum Thomas illius Comes fuga Romā ſe recepiſſet: Incolis in deditionem receptis, & Siculo ſolo addictis,illud funditus diruit; ſolùm Eccleſiæ S.Ioannis extra mænia poſitæ parcens omnia ita deleuit, vt vix veſtigia appareant, & vt nomen etiam perpetuæ obliuioni damnaret, deleto priori,vt Cæſarea in poſterum deſolati Oppidi locus appellaretur præcepit;vnde anonymum quendam Poetam ceciniſſe Odoriſius Rinaldus in annalibus refert.

Vires, & nomen Celanum perdit, & omen
Fertur Cæſarea,cæſaque facta rea.

Succedente tempore, cum Honorius pro illius Comite, quem in Vrbe receperat, apud Imperatorem intercederet, vt Incolis extra mare ad Siciliam tranſuectis reditum indulgeret: paternis ſuffragijs impetrauit, ſic tamē vt Comes illius Thomas cum ſocijs,& complicibus perpetuò limine Regni abiret;vnde illi poſtliminio iure potiti in hoc vnū, vt in commodiorem locum mænia renouarent,intenderunt; Situs apricitate,Cæli temperie,diſpoſitione viarum elegantius cui circà aquarum frigidiſſimi latices decorem augent; Religioſorum domibus, & Eccleſiarum magnificentia ſpectabile; item Principis Aula polito lapide ad Arcis formam compacta, quadrilateribus turribus, & antemurali munita, quam Antonius Piccolomineus Amalphiæ Dux, & illius Comes,Pij ſummi Pontificis nepos, pro dominantium aduersùs contumacium motus ſecuritate plantauit;quo præſidio pluriès inhabitantes bellantium impetum eluſerunt:apparent modò circa illius agrum non nullæ militum ſtationes foſſo vallatæ, vbi caſtrametatus eſſe Odettus Fuſcius Lautrecius Franciſci II. Galliarum Regis copiarum Imperator, cum ad Vrbis oppreſſæ præſidium properaſſet, refertur.

Ad tam magnificum operis apparatum, cui ſpecioſa Vrbis ædificia inuident,manus Piccolomineus Dux admouit,cum priſcam Comitum Aulam à Petro Comite anno MCCCXCII. in Eccleſiam Sancti Angeli verſam cognouiſſet;quam,cum inſurgerēt muri,morte præuentus ad apicem adducere minimè potuiſſet, Leonellus ab Acclozamora ſupremum,vt titulus teſtatur,lapidem impoſuit.

ME. COMPLERE. FECIT. LEONELLVS
ACCLOZAMORA. MONACHORVM
VITAM. IN. MELIVS. REFORMANTEM
ANNO. DOMINI. MCCCCLI.

Illa-

Illâque latifundijs, redditibuſq; à Petro ditatam, vt ædificijs nobilitauerat, nouo addito cenſu locupletauit. Cæleſtinorum Patrum vſibus indulſit; vndè illi gratum tumuli monumentum ante aram maiorem poſuerunt.

LEONELLI.ACCLOZAMORE.COMITIS.REGI
ALPHONSO AB.ARAGONA.IN.ARDVIS
FIDELIS.AC.DE.COENOBIO.BENEMEREN-
TI.OSSA.HIC.HVMANTVR.

Antè nouum oppidum Eccleſia à B.Ioanne Fulginate, Euangeliſtæ Ioanni Sacrata extrà mœnia, inter aureum fontem, caſtrumque aſpicitur; & licet nouis ædificijs aucta fuerit, cum deuotioni Incolarum non reſponderet, intra ſepta elegantiori ſtructura veneratur, vbi ſacra peraguntur, populuſque ad diuina vocatur: Canonicorum nobile Collegium, quod Præpoſitus regit, qui ſolo quondàm Romano Pontifici parebat; mitra, & baculo vtebatur, & in Robore, S.Potito, Ouindole, & Circulo iura quaſi Epiſcopalia dabat, ſed à Mattheo Colle, lite ſubacto, Marſorum Epiſcopatui S. Romanæ Rotæ iudicio parere didicit, cuius tenor talis.

Franciſcus Oranus S. R. A. Chriſti nomine inuocato, pro tribunali ſedentes, & ſolum Deum prę oculis habentes per hanc noſtram diffinitiuam ſententiam, quam de Dominorum noſtrorum coadiutorum concilio paritèr, & aſſenſu ferimus in his ſcriptis, in cauſa, & cauſis, quæ primùm corā R. P. Seraphino, & ſucceſſiuè R. P. Gaſpare Vicecomite, nunc Archiepiſcopo Mediolanenſi; & demùm coràm nobis ſemper in prima inter Reuerendiſſimum D. Mattheū Epiſcopum Marſorum ex vna, & Reuerendum D. Præpoſitum ac etiam Clerum Terræ Celani, de & ſupra prętenſa exemptione ab ordinaria Iuriſdictione Epiſcopi Marſorum, rebuſque alijs in actis cauſæ, & cauſarum huiuſmodi latiùs deductis, dicimus, pronunciamus, decernimus, & declaramus Terram Celani, totum eius diſtrictum, & illius Prępoſitum Eccleſiæ S.Ioannis, & totum Clerū fuiſſe, & eſſe ſub ordinaria iuriſdictione pro tempore exiſtentis Epiſcopi Marſorum, illique pleno iure diœceſana lege ſubiectos, & eoſdem Præpoſitum, Clerum, Terram, & deſtrictum ab Epiſcopo Marſorum corrigi, iudicari, viſitari, & in eos per dictum Epiſcopū plenariam Iuriſdictionem exerceri debuiſſe, & debere, lites, & moleſtationes, & impedimenta deſuper per dictos Præpoſitum, & Clerum nullas eſſe, temerarias, indebitas, & iniquas, temerariaque indebita, & iniqua, & de facto præſumptas, & præſumpta, & ab illis præfatum Dominum Reuerendiſſimum Epiſcopum abſoluendum fore & eſſe, prout abſoluimus, eoſdéque Præpoſitum, & Clerum

in

Digitized by Google

in expenſis pro parte Reuerendiſſimi Epiſcopi in huiuſmodi cauſa legitimè factis condemnamus, quorum taxationem nobis in poſterum reſeruamus.

Et cum non acquieuiſſet Præpoſitus poſt tertiam in eundem modũ pronunciationem, exequutioni demandata fuit, & abſque controuerſia aliqua liberam iuriſdictionem ibidem Epiſcopi exercent. Retinet tamen Præpoſitus aliquas dignitatis reliquias; ſiquidem curam, quæ penes ipsũ eſse deberet, prout in dominio olim habebat, ſic modò ab illa abſoluto, per vnum ex Canonicis adminiſtratur. Functiones autem Parochiales per Præpoſitum adimplentur. Eſt ipſa Eccleſia ex inſignioribus Collegiatis: Aſſiſtunt Præpoſito octo Canonici, & tres beneficiati, qui titulum ſinguli, ex ruralibus Eccleſijs, ex quarum redditibus dotem collegium recepit, ſumunt; Ad eam Sanctorum Conſtantij, Simplicij, & Victoriani Martyrum oſsa translata ex veteri Eccleſia ſunt à loco, quo Pandulphus Epiſcopus repoſuerat anno M.LIX. & in Sacello in cornu Euangelij picturis paſſionem, actaque Martyrum repræſentantibus ornato, ſumma Populorum veneratione coluntur.

Eſt Sacellis, reliquiſq; ad diuinũ miniſterium neceſsarijs competenter ornata; & propè eam ſtat Sacellum montis Pietatis, & intra ſepta murorum (quam modò diximus) Eccleſia Archangelo Michaeli dicata, Monachorum Cæleſtinorum ex horrido, & inhabibitabili antiquo Cænobio ad fauces S. Marci recedentium à Comitibus Petro, & Leonello præparatum receptaculum, quod Sanctiſſimus Benedictinæ Religionis inſtaurator elegerat, vt in ſecuritate diſciplinæ in ſegregatum à conſortio locum alumnos ſuæ inſurgentis congregationis contineret; quibus in Priorem D. Bartholomęum à Transaquis ſocium, & arctioris vitæ amatorem dedit; vndè primorum Patrum ſic ſanctimoniæ ſplendore elucere cæpit, vt fidelium charitatem ad profuſam largitionem excitauerit; quorum prouentibus Monachorum ſubſtantia haud parum creuit; tepeſcente poſtmodùm in dies Religioſorum in arctioris vitæ ſtudium deſiderio, clementioris Cæli aura cupidis diſplicere cæpit: & ſuffragantibus reſtaurati oppidi Incolarum votis in nouum iſtud Monaſteriũ deſcenderunt; parua, & parùm ornata Eccleſia ipſa eſt, in qua Iacobus Siluerius Pij II. ex Laodemia Sorore Nepos tumulatur cum hac inſcriptione.

D. O. M.

IACOBO.SILVERIO.PICCOLOMINEO. TERAMI. PRIN-
CIPI.COMITIQ.BISENNII.S.SECVNDI.ET.TVRRIS
MAIORIS.PERPETVO.COMMENDATARIO.
GENERIS.NOBILITATE.VITÆ.INTEGRITATE
DIVINI.HVMANIQ.IVRIS. E T.ALIARVM
DISCIPLINARVM.ERVDITIONE.INSIGNI, AC
LIBERALITATE.SINGVLARI. QVI.CVM
TERAMI IN.MAGNO CIVIVM.DISSIDIO
TVMVLTVQ. SVMMA.CVM OMNIVM.LAVDE
ANNOS.XXVIII. REXISSET.ECCLESIAM
MVLTIS.IN. CONCILIO. TRIDENTINO. LABO-
RIBVS. EGREGIE. SVSCEPTIS.NEAPOLI
VITA.FVNCTVS. MAGNVM. SVI. DESIDERIVM
OMNIBVS.RELIQVIT. VIXIT. AN. LIII.
M.VI.D.XV.OBIIT VI. KAL. OCTOBRIS
M.D.XLI.
ALEXANDER.SILVERIVS. PICCOLOMINEVS
FRATER, ET.EX. TESTAMENTO. HERES
HVC.OSSA.REDVCENDA. CVRAVIT,
AC.SVA.IMPENSA.MOESTISSIMVS
IMPOSVIT.

In qua, & Petiorum familiæ aliud, quæ nobilitatis ſtemmata, è Colonia Agrippina deducit.

VITÆ.LARGITORI. DEO
DVM.SPIRITVS. IN.SVPERIS. VT. TVMVLATA
SVIS. POSTERVMQ. SVORVM. CORPORA
QVIESCANT.HIC. PROPE. ALTARE. AB.IPSIS
ERECTVM. DECORATVM. ET. DOTATVM
INDICVS. ET. FRANCISCVS.
ALEXANDER.DE. PETIO. V.I.D. QVOS. BA-
RO.MVTIVS. EX. VTROQ. PARENTE.PAR-
THENOPEO.ANGELO.E. VETVSTA. PETTIA
COLONIA. GENTE.ET. IOANNA. CORRIALI
ANTIQVORVM.COMITVM. TERRÆ. NOVÆ
PROCREATVS.AMALPHIÆ. DVCIBVS. APPRI-
ME.CARVS CELANI. EX. VXORE. OLIMPIA
SILVERIA. PICCOLOMINEA. DE.SODERINIS
NATIONE. HETRVSCA. RELIQVIT. IMMVTA-
TIONEM.MELIOREM.IN.DOMINO.EXPECTANTES
ANNO. SALVTIS.M.DC.XXXV.

In

Digitized by Google

In quo, & S. Franciſci Minorum Conuentualium Conuentus elucet, à Rogerio Comite in Seraphici ipſius Sancti honorem erectus, vt pergamenum his locis exaratum docet.

Anno Domini MCCLVI. die xxi. menſis Aprilis III. Inditione hora quaſi veſpertina, Illuſtris Vir, & potens Rogerius Celani Comes fecit fundari Eccleſiam B. Franciſci iuxtà Caſtrum Celani, & ipſe primus fuit, qui poſuit primum lapidem in fundamento ipſius Eccleſiæ, ad Dei honorem, & ipſius Sancti laudem.

Qui Rogerius illius militis filius creditus, cui Seraphicus ipſe Pater hoſpitio receptus, inter epulas vicinam mortem prædixit; vndè paulò poſt inter ipſius Sancti brachia animam ad Cælum tranſmiſit. *Chron. lib. 1. cap. 93. fol. 175.*

Ex quo quidem Rogerio ſuccedente ſeculo, alter Rogerius pietate par, religione illuſtrior, & in Seraphicum Ordinem propenſior fluxit; qui alumnus illius effectus Sacrum habitum ſumpſit, ſpiritum Domino reddens in Eccleſia ſub inuocatione ipſius Seraphici Patriarchę in Oppido Caſtriueteris, in ſubęquo, conuentualium cætui addicta tumulatur, cuius obitus dies in libro ipſius Eccleſiæ his notis ſignatur.

III. Kal. Martij anno M. CCC. LXXXXIII. obijt magnificus Vir Rogerius, Celani Comes, indelendæ memoriæ, in Caſtro Galliani, decimæ indictionis, luna octaua, ſiſtente in ſigno cancri, paucis poſt horam nonam in die Mercurij.

Extrà mænia, parùm longè à veteri S. Ioannis Templo, Virgini Immaculatæ Dei Matri de Valleuiridi dicto, dicatum aliud cum Conuentu Minorum Obſeruantium ſtrictioris reformationis cernitur, laticibus, pomorumque varietate delectabile. Eccleſia picturis ornata, & in confeſſione ſubtùs gradus aræ maximæ Sacellum Dominorum Silueriorum, & Bernardini Surrentini Archiepiſcopi monumentum, mira picturarum varietate ornatum conſeruatur.

D. O. M.

BERARDINI. ARCHIEPISCOPI. SVRRENTINI
QVI. GENVS. E. TVSCA. SILVERIORVM. PIC-
COLOMINEORVM FAMILIA. CLARVM. ANI-
MI. INNOCENTIA. DIGNITATE. PONTIFI-
CIA. DELATVMQ. A. PAVLO. III. SVPREMVM.
DOMVS. MAGISTRATVM. MODESTIA. ORNA
VIT. ATQ. INGENTI. BONORVM. OMNIVM
MOERORE. QVINQVAGENARIVS. SANCTIS
SIME. OBIIT. CORPVS. AB. VRBE. IOANNES
CAROLVS. SILVERII. FRATER. AMANTISS.
AC. EIVS. TESTAMENTO. OBSEQVEN. IVSSV

ALLATVM.ET.SINE.POMPA.VT.VIDES. HIC QVIESCIT.ANNO.MDII.

Indici Piccolominei Amalphiæ Ducis IV. & Celani Comitis pietatis opus; qui, quod habebat in delicijs viridarium, vt recreationi, & corporis quieti vacaret, mundanis illecebris ſpretis, cæleſtium recreationi, & æternæ tranquillitati dicauit; vt illic Spiritus Sancti dulcedine paſceretur, vbi priùs voluptatibus, & delectabili eſca corpus reficiebatur; nec ardens in Deum amor, nec in ſeruorum eius charitatis obſequium hic ſtetit ſed maiora animo concipiens, alium propè mænia delectabilem hortum S. Mariæ de Monte Carmelo, fratribus Ordinis ab eodem Monte dictis ſacrauit; lucumque non longè ad æſtiuum ſolis ortum, vbi feras venatui reſeratas conſeruabat, Capuccinorum Fratribus attribuit; perpetuoque cenſu omnes (quibus Religionis votum non contradicit) ditauit, qui & volũtariæ paupertati ſe addixerũt, vt continua eleemoſinarum largitate neceſſaria ſuppeditarentur, ſuo teſtamento iuſſit.

Caſtrum ipſum tot familiarum nobilium numero, & Eccleſiarum multiplicitate inſignitum, Comitali titulo decoratum, Regionis Principatum tenet; cuius ager ex fontis aurei laticibus irriguus Cerealium ferax, pomorumque electorum abundantia ex omni genere diues; niſi quod vina haud reddit, ſed quæ nutrit ſuauia.

Mons ipſe Tinus, qui aureus vocatur, nudum ſinum oſtendit, nulloque frutice adumbratur, ſed cum inclinatur ed æſtiuum ortum, ſterilitatem, herbarum copia rependit. Ibi in vertice dilatatur in planitiẽ, rupibus vndiq; cinctam, in qua viridia rident prata, limpidiſſimis fontibus fæcũdata, vbi abſq; Paſtore vagatur Equorum numeroſa caterua, cum rupes ſint pro mænijs; feraque inſuper claudatur, à natura formatum præſepium; vbi ſupra biſcentum æſtiuo tempore vagantur ad paſcua; auulſus tamen, ſciſſuſque eſt in medio, ſiuè eo terremotu (vt fertur) quo in Redemptoris humani generis morte, petræ ſciſſæ ſunt; ſiuè alio neſcitur. Ex anguſtis illis, opaciſque faucibus torrens præcipitatur ad lacum, & in ſummo illarum apice S. Marci à B. Ioanne Fulginate, vt creditur, conſtructa Eccleſia eſt, iuxtà quam veteris Oppidi veſtigia, quod la Foce vocabatur, vt in regiſtro: *Focem in Marſis, quod eſt feudum IV. Militum*; adhuc permanent.

Gloriatur, præter cætera, B. Thomæ à Celano Fratrũ Minorum natiuitate, qui vitam Seraphici Patriarchæ ſermone polito dictaſſe primùm in conformitatibus ipſius regulæ narratur; ac tres ſequẽtias, quarũ vna eſt, quæ à Catholica Eccleſia in agendis mortuorum decantatur; cuius corpus Talleacotij, vt diximus, veneratur.

Quæ priſcæ Præpoſituræ ditioni ſuberant Oppida, ad æſtiuum Solis

Solis ortum Valerienſibus contermina, antequàm Apennini partem aſcendamus, numerabimus; & primùm Agellum in ſummitate collis occurrit, paruum, ſed Virorum illuſtrium, quos peperit, fama notum. Peperit enim Gentilem Marſorum Epiſcopum, & D. Petrum Iannetellam S. Angeli de Lombardis, qui fuit vnus ex Epiſcopis, qui Amico Agnifilo S.R.E. Cardinali, in Epiſcopum Aquilanum inaugurato, & in propria ſede munus conſecrationis contulerunt. Digniſſimus Antiſtes à duobus alijs comitatus, qui ſupremas Cæleſtinorum Ordinis infulas ſuſceperunt; & ſi non dignitatis, gloriæ tamèn æquales; horum primus D. Petrus de Agellis, alterius Petri Capocciti, ex ſorore Nepos, quem plùs propria virtus, quam Patrui merita ornarunt. Is Gallis Monachis conquerentibus eiectos Monachos à Gallo Generali Abbate, à Romano recipi, eaque de cauſa apud Sanctam Sedem, ne eorum Prouincia Italico Abbati obediret efflagitantibus, toto conatu, ſic repreſſit, vt à ſupremo ſacro purpuratorū Senatu sētentiā reportarit: vt æquè Itali, & Galli obedientiam Italo Abbati præſtarent, illiuſque ſubeſſent imperio; vtrique deinceps Prouinciæ iura dedit, & ſenex munere Generalatus expleto, vitam cum morte commutauit, & Aquilæ in Eccleſia S. Mariæ Colliſmadij, vbi ſpiritum Deo reddiderat, die xiii. Nouembris M.DC.VI. ſepulturam recepit. *Agellum.*

Alter, morum ſuauitate, regulari diſciplina, rerumque agendarum induſtria, non illi ſecundus Franciſcus de Agellis, ex Macerola, primaria loci familia; qui cum anno M.DC.XIV. ea ſolertia, & vigilantia paſtorale munus exercuerit, vt animi illius dotes, quibus præerat, ita toti Religioni innoteſcerent, vt ſecundo omnium Patrum aſſenſu, Romæ anno M.DC.XXXVI. meruit cooptari, & cum faſcibus vitam paritèr depoſitauit, & Aquilæ in eadem Eccleſia nouiſſimum expectat diem.

Fruitur collis, in quo iacet, meridionali lacus aura, vndè oleaſtris, varijſque pomorum arboribus totus veſtitùr; quorum fructus, & vina ſuauitate plurima redolent, reliquus autem ager ad lacum vſque extenſus Cerere lætatur plurima: Geographis (vt ferè reliqua circùm loca) parùm notum: cùm nec vetuſtate, nec alia ſingularitate notetur: ex reliquijs vt creditur Valeriæ excitatum; quod notæ in Campana Eccleſiæ Sanctiſſimæ Trinitatis (quæ Matrix illi eſt, & à Præpoſito, cui ſex parent Canonici regitur) inſinuant; circa quam ſic literis exprimitur. *Campanam hanc fieri fecit Populus Ciuitatis Marſorum A. M.CCC I.* habet rurales Eccleſias S. Mariæ, S. Pangratij, Sancti Petri, Sancti Nicolai, & Sanctæ Chriſtinæ.

Progrediendo ad 2. M. P. cum inclinatur collis in planitiem Circulus, & paruum ipſum Oppidum interiacet, cuius Incolæ, vt anti- *Circhio.*

antiquentur, fabuloſam à Circe proſapiam, ſe habere iactant; cum ex ruinis Cerſeniæ, ſeù Valeriæ prouenerint. Centum ferè familiæ, quas alit in Eccleſia S. Mariæ, ſub cura Archipresbyteri, cui quatuor aſtant Canonici, adunantur. Nuperrimè Sanctiſſimi Epiſcopi, & Eccleſiæ Doctoris Auguſtini regularem diſciplinam dilabenté ad veterem normam reuocatam obſeruantes fratres, ſub diſcalceatorum nuncupatione, in frequentato propè Oppidi loco elegans Conuentus erectus eſt, ſub Sanctiſſimæ Mariæ Virginis patrocinio.

Ornamẽti nõ parũ ei cõtulerũt, vnus, alterq; D. Petrus Capoceitus ad apicem Generalatus Cæleſtinorum euecti, quorum prior cum Siponti Abbas, eo tempore eſſet, quo Cardinalis de Monte Archiepiſcopalem ſedem tenebat, vbi ad ſummi Pontificatus Cathedram ille aſcendit; vt quam de Abbate conceperat, ex continua familiaritate, exiſtimationem, & obſeruantiam regularis diſciplinæ, aliaſque animi dotes, haud in obſcuro iacere permiſit; ſed ſuo imperio, vt totius Religionis paſtoralem virgam ſuſciperet, Patribus ſubitò demandauit, anno *M.DC.II.* Eoque munere feliciter expleto, ſenectute plenus, octogenarius ad Patres applicuit, die v. Nouembris *M. D. LXVI.* & in Eccleſia Sancti Spiritus ad Murronem tumulatur. Alter, & illi Nepos, patruelis virtutes emulatus, ſic toti religioſorum ordini, virtutum ſplendore, prudentia, vigilantia, & omnium penè ſcientiarum notitia reſplenduit, vt per varios officiorum gradus ad ſupremum, non ſemèl; ſed quartò aſcendere ſingulari munere meruerit; in eoque, paſtoralis officij ſollicitudinibus, ſic ſe totum dedit, vt deprauata nouis conſtitutionibus emandaret, & ſeueritate corrupta reſtaurare decreuerit; quibus editis nomen Cæleſtinorum reformatoris eſt adeptus: eandemque ſuam Religionem ære alieno oppreſſam, non ſolum liberauit; ſed in futuros vſus plurimam pecuniam accumulauit. Monaſterium S. Euſebij de Vrbe, temporis diuturnitate fatiſcens, à fundamentis renouauit; & cum quinquageſimum octauum annum compleſſet, fama, & virtutibus clarus, anno *M.D.LXXXVI.* Barlettæ in Apulia è viuis ereptus, ad Eccleſiam Sancti Spiritus in Murrone, in Sacello paulò ante ab ipſo erecto, à D. Donato Lanrona Tarentino, qui in paſtorali officio octauò ſucceſſerat, xvi. Kal. Februarij anno *M.D.XCVI* translatus.

Iam riuum Gambarorum, qui poſt Oppidum labitur, & alterius qui finem Diæceſi ponit, nuncupatione affinem, quo Calanenſis Præpoſitus ſuam tuebatur ditionem, offendimus; pariterque Cliternorum ex iſta parte fines tetigimus; iàmq; vndè diſceſſimus, recurramus oportet.

Igitur, relicto Celano, ad occaſum verſus, cùm montes incipiunt,

2. M tranſactis P. S. Appetitus, Oppidolum in aſcenſu oſtenditur, cui adiacet vallecula, per quam torrens diſcurrit; quo tranſacto in viridi curuatur collium locus, in quo Lucius Verus Imperator æſtiuaſſe, vt Medicorum conſilio à lippitudine oculorum cæli illius beneficio ſanaretur: domumque (cuius paruæ reliquiæ apparent) extruxiſſe narratur. Ibidem fons ſcatet, qui annorum ordine reuoluto, in ſinu terræ neſcius ſerpit; reſurgere autem, & emanare ſuper terram, ſemper in peruigilio S. Iacobi contigiſſe obſeruatum. *S. Appetitus.*

Non ab hinc M. P. inter colles, S. Eugeniæ ignobile, & ipſum Oppidum, cuius Eccleſia Parochialis S. Maria nuncupatur. *S. Eugenia, Meſt lons.*

Inſurgunt exindè aſperrimi Montes, qui proceritate cum cæteris altiſſimis Italiæ contendunt; inter Marſos, Veſtinoſque ad meridiem poſiti, ad quorum aſperum aſcenſum fauces aperiuntur ad Ouindole Oppidum III. M. P. à S. Eugenia, paruum, & agreſte, ſed habitatoribus repletum: poſt quod brachia hinc inde extendentes humiliantur in planitiem vii. M. P. longitudine, ſed latitudine imparem; vndique præcelſioribus, qui ſuprà illas extenduntur vallatam, in theatri penè formam, & qui cæteris cacumine dominantur ſupra Roccam Cambienſem excelſior Italiæ vertex fertur; in cuius eminentiori parte ſeptem inſurgunt fontes, quorum riuuli non multùm ſerpentes, iterùm in ſinu terræ conduntur; vndè loci nomen hodiè ſeptifontes, vt conueniens forſitan ſit, Aboriginum temporibus, à ſeptem aquenſibus habitam regionem ipſam fuiſſe; de quibus relatus Halicarneſſeus, cum de Iſſa inſula loquitur, dicit: diſtans quadrageſimo ſtadio à ſeptemaquis, quæ ita vocantur; Et licet ſtadiorum numerus non conſenſiat; nominis tamen ſimilitudo ſuadet. Sunt enim ab Iſsa inſula (quam modò Ortucchiam vocamus à fontium productione) XX. M. P. ſed facilè in numerorum poſitione error incidit; cum in regione nullus, qui veteri nuncupationi adaptari poſſit, ſit locus: exciderintque Oppida, quæ interiacent. Cùm incolæ ipſi priſcam, quam ex Auorum ſchola didicerant viuendi formam, vicos incolentes, & greges paſcentes retinuerint; donec Forconij Veſtinorum nobilis Ciuitatis excidio replerentur; & qui diſperſi paſſim erant in vicos ſimul coeuntes, Oppidorum, quæ modò non ingrata permanent, exordia fecerint; fuit Forconium præclariſſima, & præpotens Vrbs ab Amiternis Ciuibus ædificata, poſtquam L. Sylla, eorum Vrbem deuaſtarat; & quam anteà S. P. Cornelius Coſ. cum bellum aduersùs Samnites adiret, ui cepiſse à Liuio lib. x. refertur. *Ouindole.* *Forconiū.* *Liuius.*

Amiternum Oppidum de Samnitibus, vi cæpit: cæſa ibi millia hominum duo ferè, atque octingenti: capta quatuor millia ducenti ſeptuaginta.

Et

Digitized by Google

Petr. Crin de Hiſtoricis, & Orat. latin. Ex hoc occiſorum, captiuorumque numero, quale vetuſtiſſimæ, & nobiliſſimæ Ciuitatis Amiterni faſtigium fuerit, facilè dignoſcitur. Viris ſemper ingenio ad omnia verſatili, omnibuſque exercitationibus apto ditiſſima. Vndè tàm ad forenſes contentiones, vt CRISPVM SALLVSTIVM eloquentiæ facilè Principem, quàm ad militares congreſsus plures edidit, vt Virgilius vii. Aen. cecinit.

Vna ingens Amiterna Cohors, Priſciq; Quirites.

In cuius hæreditatis partem Forconium, ſeù Forum Conij ſucceſſit; cùm Victoris iram Ciues effugientes, illùc auolarunt; vbi prima nouæ extruendæ Ciuitatis fundamenta iecerunt.

Montem iſtum, in extrema parte poſitum, ad Marſorum prouinciam pertinuiſſe Leo Oſtienſis aſſerit; cum Ottonem III. Imperatorem in monte Cedici, qui apud Marſos eſt, moratum fuiſſe te-*Oſtienſ. li. 11. cap. 4* ſtetur.

Qualis autem Mons Cedicus appelletur, ex regiſtro Baronum dignoſcitur; cùm Berardus de Colinireo Roccæ de Cedice, & Barilis poſseſsor recenſeatur. Quæ oppida Innocentius III. Epiſcopo Forconenſi tribuit, in deſcenſu propè Ocram Oppidum. *Regiſt. fol. 127.*

Robur. P. 11. M. ab Ouindole Robur, paruumOppidum, in radice Collis, qui planiciem tranſuerſat, poſitum; Sanctorum Martyrum Victoris, Stephani, & Ioannis receſsu notum, qui in antro non multum ab hinc propè lacum Alteum ſeuientis in Chriſti Amatores perſequutoris gladium effugientes latitarunt; ſub vna tantum Parochia intra mænia, in Eccleſia Apoſtolo Petro dicata Populus illius adunatur; & ſi cui onus incumbit, dignitatis Abbatialis titulum à S. Maria, quæ extrà mænia eſt, ſumat.

Ad tutelam Vallis tres turres, quæ communi vocabulo, Roccæ appellantur, in tribus angularibus pendicibus, æquali inter ſe calamo diſtantes, fortia incolentium munimenta priſcorum accurata prudentia erexerat; vt qui circà, vagi, ſparsìm agrū colebant, illarum præſidio ab inuadētium incurſibus tuerentur; earum vna, quæ ædificiorum ſtructura cæteris præſtabat; fortè quia ſyluis quercorum conſita, robur nominarunt; Apparet modò ſemidirutum fortilitium angularibus propugnaculis munitum, ſuprà Oppidum, quod nomen adhuc retinere retulimus.

Rocca de Medio. Altera, quæ inter medium erat ab hinc 11. M. P. Rocca de Medio dicta, in cuius locum turris campanaria poſt Collegiatam ſucceſſit, magnifico opere polito lapide extructa, Sacellis, & ſupellectili ſacra ornata à Cardinali Agniſilo, laqueareo ex ligno inciſo, picturis ornato, & ante aræ maximæ gradus, crate ferrea miro artificio

tificio confecta, decorata, cui Sacerdotum numeroſum, & receptitium Collegium diurno operi aſſiſtit, ſub regimine Præpoſiti, qui curam animarum exercet; non ætate longæuum; nam Innocentius Pontifex, qui finem Aquilanæ Diæceſis riuum Gammarum ponit, Ocre, Poaride, Foſſa, & Rocca de Cedici Oppida in hac parte Regionis ſolùm recenſet; nec ante id tempus, ſcilicet anni Domini M.CC.IV. quo Pontificatum rexit, erant; ſed ex diſſipatis Vicis exactis ſeculis, in aſpero illo ſitu adunatum, ex frigida, ſed ſelici Cæli temperie; in omni diſciplinarum genere præclaros, eminenteſque Viros progenuit, qui nobilioribus Aquilanæ Ciuitatis familijs Patres fuerunt; ſiquidem Amicus Agnifilus Sacrorum Canonum ſcientia illuſtris inde genitus, purpura donatus, Aquilanam Cathedram rexit; quem Franciſcus Nepos, in Epiſcopatu ſucceſſor, eſt imitatus. Hinc etiam Ruſticorum progenies, quæ vetuſtiora principia iactat, & ab Vrbe antiquorũ imagines fluxiſſe oſtẽdit, peperitque inter cæteros Ioſephũ Eminentiſſimũ Iurecõſultũ, qui tractatum ſingularem, an filij in conditione poſiti vocentur, & de vtraque conditione, ſi ſine liberis deceſſerit, ad *l. cum Auus, ff. de condit. & demonſtrat.* prælo dedit; pluraque alia, iuris nodoſa, immatura decoxit, quæ morte præuentus reliquit; quem Franciſcus Viuius, Camillus Barellus, Antonius Theſaurus, & Ioannes Viuentius Hondedei commendant.

Et nonnullæ aliæ familiæ, quæ non infimum locum in Ciuitate tenent, & aliæ non in ordinem redactæ.

Mœnibus, turribuſque præſidiorum, quod cum Braccius numeroſo comitatu adoriretur, & obſidione cingeret; nec agreſſionibus ſuperare, nec Ciuium animos timore ſternere valuit; & poſtquàm incaſſum mœnia traſcendere, & bombardarum pilis rimam facere tentaſſet; videretque Ciues imperterritos, omnia ſpernere, eorum conſtantiam, & vires admiratus obſidione exemit, liberoſque Medianos Ciues à belli tumultu reliquit; at non ſic ſtrenuus Dux Fabritius Columna, non minùs propria virtute, quàm nobiliſſimę familiæ ſtemmate clarus, cùm pro Carolo VIII. Gallorum Rege à Fracaſſo Sanſeuerino teneretur, in fide regia haud multo effuſo ſanguine recepit.

Angelus fonticulanus de bello Bracenſ. apud Viuin in lib. 1. opu. 203.

In eo, qui ex aduerſo opponitur mons, occaſum verſus 11. M.P. ad radices Rocca Cambienſis, nec tàm munitum, nec tam numeroſum Incolarum conuentu Oppidum iacet; quondàm ſubæquanę ditionis; ſed cum Aquilanus Comitatus inter ſubæquos Se cenarij Oppidi iura potiretur, quo facilius continuaretur poſſeſſio communicatione, alter alterum accepit.

Rocca di Cambio.

Eadem ætate, qua Rocca de Medio, gaudet, Geographis, vt cætera circà loca penitùs incognitum, ex ſparſim circà Vicis adunatum,

tum, quorum præcipuus ille fuit, in quo S. Luciæ templum in via tranſitu modo videtur. Fruſſemas, antiquum oppidum ſuſpicatum, quod in viæ Valeriæ tractu ab Alba ad Amiternum in tabula itineraria ſignatur XVIII. M. P. ab Alba diſſitum, & tot ferè templum modò diſtat, quod eſt titulus Abbatis Parochialis; licèt ob incolarum tranſlationem cura in Eccleſia S Petri in ſuperiore parte oppidi, in veteri turri erecta, exerceatur.

Terra negra. Exactis deinde III. M. P. ad ortum poſt vtraſque Roccas in limite ferè tenimenti, Oppidulum Terræ nigræ apparet, nigrorum Monachorum, quondàm Monaſterium, à quibus nomen, quod retinet, accepit; & illis ſubactis, Illuſtriſſimi Ordinis Equitum Hoſpitalarium S. Ioannis Hieroſolymitani in commendam ceſſit; & auctis incolis factum eſt Oppidum, cuius in ſpiritualibus cura per Parochum à Commendatario Electo adminiſtratur.

Iſtorum Oppidorum Incolæ cum frigore plurimo hyeme premantur Vrbem, aliaque loca, vt hortificijs, & terræ culturæ neceſſaria domi parent, petunt; infelix ſanè eorum ager, nec poma, aliorumque fructuum genus producit; ſupplent neceſſitatibus ouium, Vaccarumque gregum emolumenta; ſiquidem qui Ouindole, & Robur incolunt pecorum curæ incumbunt, & frigeſcente anno ad læta Apuliæ paſcua conducentes, diuitias ſibi parant; & qui Roccas incolunt numeroſa Vaccarum præſepia paſcunt. In plano inter Montes iacente, ex liquefactis niuibus inſurgit lacus, qui æſtate minoratur, & ne execreſcat, per cæcos meatus viam ſibi aperuit in viſcera Montium; & propè Stiffium oppidum in flumen perenne ruit, Aternoque iungitur.

Barile. Rocca Cedici. Poſt recenſita Oppida, cum inclinantur montes in deſcenſum III. M. P. à Rocca de medio poſt vicum, *la Fonte d'Auignone*, Barilis Oppidi; & in tumulo propè in eodem Monte eleuato Roccæ Cedici veſtigia apparent; pro quibus Bernardus de Coliuirco militare ſubſidium in ſacro bello ſpopondit, & Innocentius intra limites Forconenſis Diœceſis ponit.

Regiſtro, fol. 217. Iſtiam cum Eccleſijs, & pertinentijs ſuis, Barile cum Eccleſijs, & pertinentijs ſuis, Rocca, & Cedicium cum Eccleſijs, & pertinentijs ſuis, Roccam Ottonienſam, & foſſam.

Quæ ex Leone Oſtienſi in chronicis ad Marſos pertinere retulimus; quibus ad occaſum Ocre in pluribus pagis diuiſa Vniuerſitas *Ocre. Foſſa.* & Foſſa Oppidum interiacent II. M. P. inter ſe diſtantes; inter quorum medium Ciſtercienſis familiæ Prioribus ſumptuoſo opere fabricatum, ſub Sancti Spiritus inuocatione Monaſterium amplum iacet, ſed temporis incommoda iam ſentiens à Berardo de Ocra Albæ, & Barilium Comite, proprio ære erectum, dotatumq; vt inſtrumento ex Archiuio deprompto monſtratur.

In

Digitized by Google

In Nomine Æterni Domini. Amen.

ANno Incarnationis eius milleſimo, ducenteſimo, vigeſimo ſecundo, menſe Nouembris, indictionis decimę, tempore Domini Honorij Papæ Tertij; Regnante Domino Federico Dei gratia Inclyto Romanorum ſemper Auguſto, & Illuſtriſſimo Rege Siciliæ feliciter. Nos Bernardus de Ocra, Dei, & imperiali gratia Comes Albæ, & Barilium, vna cum Domina matre noſtra Realda de Ocra, diuino lumine inſpirati, vt felicitatis gratię participes effici mereremur, Omnipotentis Dei, reſurrectionis futuræ benedictionem metentes à Deo promiſſam pro pręſenti conſiderantes, vt veniam peccatorum noſtrorum conſequi, de ipſius felicitatis gratia participes effici mereremur, Omnipotenti Deo aliquid de bonis, à Deo nobis conceſſis, piè offerre propoſuimus. Ne igitur humanæ fragilitatis illicita ſuaſione pro ſublato propoſito retributio ſubtrahatur, æternæ ſanctæ operationis propoſitum feſtinantèr ad effectum debere produci. Et quia Sancta Mater Eccleſia quotidiè filios parturit, & congregatio fidelium iungitur, augmentatur, & creſcit, præcipuum beatitudinis opus fore elegimus, tùm ad locum ad nouam Eccleſiam ſub Religionis Ciſtercienſum dogmate conſtruendam inuenire, & ad ipſius conſtructionē, & perpetuam ſubſtentationem taliter prouidere, quod fratres ibidem conuenientes digne Deo ſeruire, ac ieiunijs, & orationibus denotiſſimè vacare; necnon pro Chriſtianorum delictis, Domini miſericordiam aſſiduè valeant implorare. Ea propter præſenti ſcripti donatione duximus declarandum, quod bona, & ſpontanea noſtra voluntate, ob reuerentiam Domini noſtri Ieſu Chriſti, & Glorioſæ Genitricis eius Virginis Mariæ, pro ſalute animarum Domini Ferdinandi Dei Gratia Illuſtriſſimi Romanorum Imperatoris ſemper auguſti, & glorioſiſſimi Regis Siciliæ, & Dominæ Conſtantiæ eadem gratia Sereniſſimæ Imperatricis ſemper Auguſtiſſimæ, & Excellentiſſimæ Reginæ Siciliæ, & Domini Henrici Romanorum Regis magnificentiſſimi, eorum filij, & remiſſionem peccatorum ſuorum; pro animabus Domini Berardi de Ocra, & Dominæ Realdę matris eius, parentum noſtrorum, & Dominæ Comitiſſæ Sybiliæ vxoris noſtræ, & omnibus filijs, & conſanguineis noſtris, in manus Fratris Placidi de Vena Ocrenſis offerimus Omnipotenti Deo, damuſque, atque concedimus, & irreuocabiliter tradimus, & confirmamus in pura Elemoſina, & oblatione locum. qui vocatur Prætula in Forconenſi Territorio, & in Territorio Ocrenſe ad Eccleſam in honorem Dei, & Beatæ Mariæ Virginis conſtruendam, ſub Religione Ciſtercienſis Ordinis Abbadiam

Digitized by Google

ordinandam, cui Sanctus Spiritus nomen impoſitum eſt. In qua nihil iuris, ſeù dominij, nobis, vel heredibus, & ſucceſſoribus noſtris reſeruamus; ſed vt quietè, & liberè Deo ſeruire, ac deuotè ieiunijs, atque orationibus ibi conuerſantes vacare, & pro eorum delictis veniam valeant à Deo poſtulare, & à peruerſorum hominum improbitate nos, & hæredes noſtros rationabiliter tueri proponimus. Ad hæc itaque Monaſterium, & perpetuam ſubſtentationem, quę in ipſo loco præſentiarum ſunt tradita talibus finibus denotatur. A ſuperiori parte Pratulæ, via, quæ dicitur Cacconaria, poſita per tranſuerſum rectè aſcendendo per traginale maius, vſque ad cacumen ipſius traginalis rectè per ſtrimiam montis, ſicut aqua pendet ex hac parte, & vſque ad confinia, quæ ſunt in Territorio Caſtri de Ocra, & Territorio caſtri Barilis, & deſcendit vſque ad terram Donati, & Bernardini de Amicone,& ad Terram Laurę Petri Ioannis Roberti. Concedimus inſuper prædicto Monaſterio omnia infraſcripta confinia, nunc, & in futurum exiſtentia, quantum ad ius, & Dominium noſtrum ſpectat; Terras ſcilicèt cultas, & incultas, cum vineis, & arboribus fructiferis, & infructiferis, ſyluis, & paſcuis, aquis, aquarum decurſibus, & cum omnibus, quæ infrà ſe habent, vel habere poterunt, cum introitibus, & exitibus, & omnibus vtilitatibus ſuis. Ad habendum, tenendũ, laborandum, eo iure proprietatis perpetuo poſſidendaque, & abſque aliqua noſtra, & hæredum, & ſucceſſorum noſtrorum contradictione ſecundùm Ciſtercienſem Regulam ædificandum in domibus, molendinis, fullonibus,& alijs,quæ in futurum habuerint. Damus etiam, & concedimus ſupradicto Monaſterio pro nobis, noſtriſque hæredibus, & ſucceſſoribus in perpetuum plenam libertatē,& ab omnibus ſeruitutibus,oneribus,& grauaminibus illud immune eſſe ſtatuimus; concedentes, & firmam authoritatem præſtantes; vt quicumque noſtrorum hæredum, de bonis ſuis ſtabilibus prænominato Monaſterio vendere, aut donare, ſiuè pro animarum ſalute, ſiuè pro temporali præmio, aliquo modo voluerit offerre, abſque noſtram, vel noſtrorum hæredum, & ſucceſſorum contradictione, liberam exindè habent poteſtatem, tàm in in Terra Demanij, quàm in Terra ſeruitij noſtri ſecundùm conſuetudinem illius Terræ, in qua donatio, ſiuè venditio fiet in mobilibus recipiatis ſecundum conſuetudinem Monaſterij Ciſtercienſis Ordinis prędicti Monaſterij liberam poteſtatem habere ſancimus, ac ſtatuimus, & ordinamus firmiter inhibentes, vt medium milliare propè Monaſterium ipſius, nulla noua ſecularis habitatio fiat; animalia quidem prædicti Monaſterij, & homines ipſius, vbicumque per noſtram terram ad commodum Monaſterij liberum aditum, atque reditum habeant, & conſueta paſcua, & ligna

gna ſuſcipiant, ſine alicuius contradictione tàm in montibus, quàm in planis; & alijs locis, paſcuis, & ſyluis. Inſuper concedimus, & firmiter ordinamus, vt omnia præſcripta in dicto Monaſterio exhibita, & quæ in antea illi, ſiuè pro temporali, ſiuè pro ſpirituali retributione data fuerint ſecundùm præſcriptam libertatem, atque ordinationem liberè habeat, & quieto iure poſſideat cum omnibus conditionibus, & vtilitatibus, iuſtitijs, & rationibus ſuis. Itaque nos neq; hæredes, & ſuccceſſores noſtri exindè ipſum audeant moleſtare, vel ei modo quomodolibet contradicere.

Quicumque autem noſtrorum hæredum, hanc noſtræ oblationis, donationis, & conceſſionis paginam auſu temerario renfringere, aut moleſtare tentauerit, pœnam L. librarum auri ſe nouerit incurſurum, medietatē cameræ noſtræ, & reliqua prædicto Monaſterio exhibiturum. Si autem nos, aut heredes noſtri, & ſucceſſores noſtri eam modo quomodolibet infringere, aut illicitè moleſtare tentauerimus, in pœnam centum librarum auri nos incurſuros voluntariè obligamus, medietatem Imperiali magnitudini, & alteram medietatem prædicto Monaſterio ſoluturos, & Pœna ſoluta, hæc noſtra oblatio, atque donatio ſemper firma, & licita remaneat: vt omnia ſcripta in poſterum poſſint firma, & inuiolabilia iugitèr permanere; præſentem per mànus Fortis brachij noſtri iudicis, & Notarij ad futuram memoriam conſcribi, & teſtibus roborari iuſſimus, & ſigillo noſtro muniri.

Locus † Sigilli.

Teſtes rogati ſunt infraſcripti.

Dominus Bernardinus Coñ rogatus teſtis.
Dominus Raynaldus Siginulphi rogatus teſtis.
D. Ioannes Petrutij rogatus teſtis.
D. Thadæus Adelphi rogatus teſtis.
D. Ioannes de Paganica rogatus teſtis.
D. Matthæus Bonutij rogatus teſtis.
D. Paulus de Paganica rogatus teſtis.
D. Raynaldus de Barllijs rogatus teſtis.
Præsbyter Raynaldus Agouinus rogatus teſtis.
Notarius Petrus de Aſculo rogatus teſtis.
Frater Ioannes Gualterius rogatus teſtis.
Maximus Vaina rogatus teſtis.
Petrus de Calurſia rogatus teſtis.
Ioannes Laurentius Tarudo rogatus teſtis.

Fortis Brachij Iudex, & Notarius Domini Comitis Bernardi

de

Digitized by Google

de Albis, & Bariſſj præcepto ipſius Domini Comitis, hoc ſcriptum propria manu ſcripſi, & ſignaui.

Locus † Signi.

Extracta eſt præſens copia per manū mei Notarij Cæſaris de Giptijs de Ciuitate Aquilæ ab eius originali veteri de verbo ad verbum, prout iacet, quod conſeruatur penès Reu. D. Roſatum Riocci de Caſtro Ocre, ad præſens Priorem Venerabilis Abbatię S. Spiritus de Ocra, & per me prædictum Notarium de preſenti anno milleſimo quingenteſimo ſexageſimo primo, facta cum originali diligenti collatione; in quorum fidem, & teſtimonium præſentē fidem feci, meq; ſubſcripſi, & ad maius robur meum ſignum appoſui conſuetum.

Locus † ſigni.

Ego Notarius Cæſar de Giptijs præſentem copiam ſcripſi, & me &c.

Sub Abbatis Caſæ Nouæ regimine, diuturna quiete vacauit; & commendatario conceſſum, illius ſtatus ab inquietis hominibus perturbabatur, Roberto Neapolitano Regi ſuadentibus iniuria commendatum; quòd ad Regiam præſentationem conferendum erat; ea ratione ductus Martholo de Florentia præſentauit; ſed ad reclamationem Angeli Epiſcopi Viterbienſis, illius tunc Abbatis commendatarij; licèt Præſentatus in poſſeſſionem ſe intruſerit, decreta reuocauit, & eiectis inſtitutis, vt Commendatarius in poſſeſſione tueretur Regijs literis, quas ex eodem Archiuio depromſimus, præcepit.

Robertus Dei gratia Rex Ieruſalem, Vtriuſque Siciliæ, Ducatus Apuliæ, & Principatus Capuæ Prouinciæ, & Folcalquerij, ac Pedimontis Comes.

CApitaneo Ciuitatis Aquilæ, præſenti, & futuro, fideli ſuo gratiam ſuam, & bonam voluntatem. Pridèm Perceptori ſuo nomine non expreſſo, noſtras direximus litteras, poſt ſolitam gratiam in ſerie ſubſequenti. Facta nobis informatione pridèm, quòd in Eccleſia Sancti Spiritus de Ocra Aquilanæ Diœceſis ius Patronatus nobis ſpecialitèr competebat; nos volentes iura noſtræ Curiæ non perire, & noſtris benemeritis prouidere, quondàm Martholum de Guizzardinis de Florentia, & Perrottum Mandetti noſtros familiares, & fideles noſtros Venerabili Patri Aquilano Epiſcopo ad illam præſentauimus, requirentes eum vt ipſos inſtitueret in eodem. Qui Perrottus, & Martholus, ſeù procurator ipſorum, noſtrarum literarum vigore inducti fuerunt,

vt

Digitized by Google

vt poneretur in poſſeſſionem Eccleſiæ ſupradictæ; poſtmodum verò Venerabilis P. Angelus Dei gratia Viterbienſis Epiſcopus, Dñi Summi Pontificis in Vrbe Vicarius, & adminiſtrator Monaſterij S. Spiritus, cui dicta Eccleſia ponitur eſſe ſubiecta, ac religioſus Vir Prior, vt aſſerebat ipſius Eccleſiæ nobis expoſuere deuotiùs, vt in poſſeſſionem dictæ Eccleſiæ indebitè ſpoliatos ſe dicerent, vt præfertur; illam ſibi mãdare reſtitui dignaremur. Nos autẽ volentes in ijs cum cautela procedere, procuratoribus, & aduocatis fiſci noſtri Magnæ Curiæ Vicariæ præciſè commiſimus, vt præfati Monaſterij Caſæ nouæ in hac parte iura proſpicerẽt, & nobis ſpecialiter illa referrent. Quorum aduocatorum habuit facta maieſtati noſtræ relatio, præſente noſtro Conſilio, quòd per priuilegia legitima conſtabat apertè, ipſam Eccleſiam Sancti Spiritus dedicatam titulo ad præfatum Monaſterium Caſæ nouæ rationabilitèr pertinere, nec cõſtabat per regeſtra, vel alitèr, noſtram Curiam ius habere in illa, niſi dumtaxat, quatenùs proceſſit noſtra præſentatio memorata; nos autem præmiſſis auditis, nolentes derogare Eccleſiaſticis iuribus, qui illa diſponimus, quantùm poſſumus defenſare: proindè concernimus; quod poſſeſſio ipſius Eccleſiæ Sancti Spiritus, cum omnibus iuribus, redditibus, & pertinentijs ſuis dictis Epiſcopo, & Priori pro parte dicti Monaſterij Caſæ nouæ reſtitui debeat, & inſtanti reſignari; proptereà quod fidelitati tuæ de certa ſcientia noſtra mandamus, vt ſtatim receptis præſentibus memorato Epiſcopo, ſeù eius procuratori, vel nuncio, pro parte dicti Monaſterij Caſæ nouæ Eccleſiam, ſeù Monaſterium ipſum Sancti Spiritus cum prædictis iuribus, redditibus, & pertinentijs, omnibus, ac alijs ad eam ſpectantibus reſtitui facias, amoto defenſore alio quolibet; & ipſum Epiſcopum, ſeù dictum procuratorem eius, qui ſuo nomine in ipſius Eccleſiæ poſſeſſionem inducas, faciens, & quamdiù ſuæ præfatæ adminiſtrationis cauſa durauerit, ſeù dicto Monaſterio de fructibus, & redditibus ipſius Eccleſiæ integrè reſponderi; noſtræ tantùm Curiæ reſeruato, quòd ſi proceſſu temporis legitimè conſtet per regeſtra noſtræ curiæ, vel alitèr, vt ſupradicta nobis in Eccleſia præfata competere, nullum propter præſentia noſtræ curiæ præiudicium generetur. Præſentes autem litteras poſt opportunam inſpectionem earum præſentãti, reſtitui volumus, pro cautela in anteà dum opus fuerit valituras Datum Neap. per Ioannem Grillum de Caluo iuris ciuilis profeſſorem, Vicegerentem Protonotarium Regni Siciliæ, anno Domini milleſimo trecenteſimo vigeſimo, die decimo Decembris, decima quinta indictione, regnorum noſtrorum anno vigeſimo primo. Nouitèr autem pro parte præfati Viterbienſis Epiſcopi, fuit maieſtati noſtræ querelantèr expoſitum, quòd poſt obtentas præfatas literas, & tutè Capitaneo præ-

præſentatas, ne dum reſtitutionem ipſius Eccleſiæ obtinere non potuit; ſed infraſcripta bona: quæ ipſius Monaſterij forè ponuntur, fuerunt indebitè occupata in iuris.....tam eiuſdem Epiſcopi adminiſtratores, ſicut præmittitur eiuſdem Monaſterij Caſæ nouæ, quam ipſius Monaſterij fuerit præiudicium, & grauamen, quæ noſtro prædicto nomine petita, ne moleſtè ferant, quæ fuit cõtra Eccleſiam, & Venerabilem dictũ. Committimus fidelitati veſtræ ſub pœna vntiarum viginti, ſi ſecus nunc feceritis irremiſsibiliter.. mandamus expreſsè; vt tu præſens, vt vos alij ſucceſſiuè futuri dictas literas exequutioni mandetis, prout ad vos ſpectare dignoſcetis, circà reſtitutionem ſubſcriptorum bonorum faciendam ſibi, vel eius nuntio, pro parte dicti Monaſterij, ſi & prout iuſtum fuerit aſſiſtentes efficaciter, ac etiam reuocantes, ita quòd non expediat noſtros inculcare, denuò pro tali occupatione. Bona verò prædicta hæc eſſe ponuntur, videlicèt, Santa Maria de Pagania, Sanctus Benedictus Zegauaſſen Comitatus Aquilæ, & aliæ Eccleſiæ, quæ ſunt Monaſterij Caſæ nouæ.................Aquilæ: præſentes autem litteras poſt optimam iſpectionem earum, præſentãti reſtitui volumus, pro cautela, efficaciter mandamus, donec opus fuerit, valituras. Datum Neap. per eundem Ioannem Griſlum de Salerno iuris aulis profeſſorem Vicegerentem, Protonotarium Regni Siciliæ. Anno Domini milleſimo trecenteſimo vigeſimo primo...... Ianuarij decima quarta inditione Regnorum noſtrorum anno vigeſimo ſecundo.

Concordat cum ſuo originali, remanente in poſſe Maſſariorum Vniuerſitatis de Ocra, &c. Salua meliori, &c. *In* quorũ, &c. Ego Notarius Sanctes Boccucius ab Androd. qui ſic pro veritate collat. recognoui, &c. præſentem feci, & requiſitus ſignaui.

Locus † ſigni.

At cum poſtmodùm Regularis Obſeruantia ſic à Monaſterio abierit, vt non amplius quam ab vno, longa ætate regeretur, & nouiſſima Innocentij X. conſtitutione ſuppreſſum, eſt nobis, qui in Aquilana Eccleſia Apoſtolici Vicarij munere fungebamur, vt in aliquod pium opus verteretur, demandatum; vnde Ocrenſis Parochi parti redditu um addictum, reliqua pro fabricæ ſubſtentatione, & vnius ſecularis Sacerdotis, qui ſacra ibidem perageret, applicauimus.

His igitur, Deo fauente, enumeratis; reliquum eſt, vt de Valerienſibus ſermonem faciamus; quia verò hi ſunt Pelignis contermini, quorum Sulmo Metropolis eſt, olim Valua à veteribus nuncupata, de qua, & nos quoque mentionem facimus, non ab re facturi

Digitized by Google

cturi viſi ſumus; ſi de Sulmone quædam antiqua monumenta, quæ nondum typis mandata fuerant, in lucem ederemus. Ea vulgari ſermone, vt tempus illud ferebat, à Ioanne Baptiſta Acuto olim literis commendata, & ab V.I.D.Nicolao Toppio, Patritio Theatino, viro ſumma eruditione prædito, in Regijs Archiuijs volumine 6.à fol.169.vſq.ad 176.reperta, V.I.D.Pōpeius Sarnellius nobis cariſſimus, qui eadem, & ordine digeſſerat, & ſua eruditione, in Ouidij memoriam, qui ex eo ortum duxit, non parùm illuſtrauerat, ad nos tranſmiſit. Hæc igitur, poſteritati conſulentes, non nihil à nobis aucta, noſtris ſcriptis, nunquam peritura committimus.

SVLMO Pelignorum Oppidum in quarta Regione Italiæ, nonageſimo ab Vrbe lapide diſtans, Poſitus in medio ferè planiciei duodecim millia montibus circumdatæ, quæ alicubi tres, alicubi verò ad quinque millia paſſuum latitudine, extenditur; atque inter duos amnes, quorum alter Giptius nomine ab Apennino; alter, quem Auellam dicunt, à Maiella montium altiſſimo exit: & olim Valua dicebatur; Ouidij Poetæ Patria, vt ipſe teſtatur, 4.Triſt.

> Sulmo mihi Patria eſt, gelidis vberrimus vndis,
> Millia qui nouiès diſtat ab Vrbe decem.

Dictus Sulmo à Solymo Æneæ Comite, eiuſque Vrbis conditore, vt teſtatur Idem Ouidius 4.Faſt.

> Huius erat Solymus Phrygia comes vnus ab Ida,
> A quo Sulmonis mænia nomen habent.

Sulmo igitur à Solymo conditus fuit, ſeù potiùs Valua in Sulmonem à Solymo verſa eſt, anno ab origine mundi 2788. & ante Chriſtum natum 1160. Cum dictus Solymus Æneæ Comes, & Gener, ab eo cum multis ſuorum Troiugenarum ad nouas Regiones acquirendas miſſus fuit; qui cum ſuis ad Marſos, & Pelignos, populos tunc fortiſſimos veniens, horrida bella cum eis geſſit, & multo vtrinque ſanguine fuſo, tandem Ænea ſuppetias mittente, Valua Ciuitate potitus eſt. Valua tunc vndeciès mille familias adnumerabat, vndequàque vndecim millibus catenarum, cum totidem magnis peſſulis, & clauibus ad Ciuitatis fortitudinem clauſa; præcipuè ad equitatum coercendum; ſiquidem dato ſigno quiſque catenas tendebat, & Ciuitas muniebatur. Valuam igitur oppugnatam, & ſemidirutam, aliaque forma, & nouis mænibus erectam, placuit Solymo non Valuam, ſed Sulmonem à ſuo nomine deinceps dici; quæ & Pelea dicta fuit, à Pelaſgis, ſeù Pelignis, qui Regionem incoluerunt. Pelea igitur, ſeù Valua, ſiuè Sulmo ſeptiès ad

vltimum ferè excidium deuenit, nunc igni . nunc prædæ datus ; & ideò Ciuitas hodiè bis mille familias vix continet .

Giptius, ſiuè Egippus, & Atis , etiam dictus , fuit Rex latinorum XVIII. & Italiæ XXXVII. Albæ ſyluij filius, & ſucceſſor. Regni gubernacula ſuſcepit anno ab orbe condito 3562. & regnante annis 24. quibus expletis , Sulmonis flumen cum maximè intumeſceret, tranſmiſſurus, aquis obrutus, aeris vſuram amiſit , & flumini nomen fecit , quod à Giptio Giptius ad hæc vſque tempora dicitur .

Eſt, & alius torrens , ſiuè fluuius , qui altero Sulmonis latere præterfluit; antiquitùs Auellus, ſeù Aiellus dictus, nomen à propinquo monte trahens; vndè, & originem ducit. Mons Maiella dicitur, ideòque corrupto vocabulo Fluuius Auella, ſiuè Aiella vulgo nuncupatur .

Sulmo igitùr, de quo meminerunt Ptolemæus, Plinius, Cato, Silius, Liuiuſquè , ſæpius propè à fundamentis euerſus , & igni ſuccenſus eſt. Primum: anno mundi 3868. Ante Chr. natum 82. Mario, Syllaq; ciuilibus bellis diſcordantibus; à factione Syllana, vt Feſtus narrat, cecidit penè totus; cuius excidii Acutus non meminit; incipit enim ab anno Mundi 4195 cum Sulmo igni crematus eſt ab Albanenſibus, ſeù Epirotis , Alexandro Epirotarum Rege : & ſequitur : Anno mundi 4807. à Gallis, Brenno imperante, igni penè fuit obſumptus. Anno etiam 5601. ab Scythis , Radagaſſo crudeliſſimo eorum Duce concrematus , parùm abfuit, quin deſolatus omninò permanſiſſet. A mundi verò origine 5634. cum vix reſtitutus fuiſſet, à Genſerico Vuandalorum Rege, & prædæ , & igni datus; cùm autem Fenicis inſtar è ſuis cineribus rediuiuus ſurrexiſſet , anno mundi 5649. & à Chriſto 450. Attila, Dei flagello irruente , Hunnorum paſſus eſt barbariem; nèc ſemel tantùm , ſed & iterùm, cum direptis omnibus , ne catenis quidem ferreis perceperunt . A. M. 5672. A Chriſto nato 473. Alani populi feroces Sulmonem, totamque Prouinciam depopulati ſunt, Duce Odoacro. Oſtrogothi quoque Theodorico ducente A.M. 5687. à Chriſto autem 488. omnes penè neruos intenderunt, vt à fundamentis euerterent ; ſiquidem ædium bona diripuerunt, multis Ciuium extinctis ; verùm etiam mœnia igni incenderunt , & quàm plurimos abduxerunt captiuos ; nec , niſi qui ad montes confugerunt , euaſiſſe memorantur . Anno autem mundi 5691. & à Chriſto nato 492 . Heruli feroces populi totam excurſionibus Prouinciam infecerunt, Ciuitatem igni, agros vaſtationi, & omnia inuenta prædæ, & excidio tradiderunt . Vix è tanto morbo Ciuitas conualuit, cùm anno m. 5799. & à Chr. 600. Longobardi ne ipſi immunem facerent Sulmonem, multo vtrinque ſanguine effuſo Ciuitate potiti ſunt , quam ſubſtantijs , originarijſque

que incolis vacuam reddiderunt; cum maior eorum pars Longobardi eſſent, qui cum Rege Alboino Sulmone remanſerunt. Quid dicam de Saracenis, qui penè innumerabiles, hanc non ſolum Prouinciam, ſed vniuerſam *Italiam* deuaſtarunt, Sulmonemq; veniētes, maiorem eius partem igni abſumpſerunt? Tunc Ciuitati, Regni totius Principi, opem ferentes, Sulmonenſes duodecim occubuerunt, & innumeri pro Regni defenſione, vitam cum morte commutarunt. Quidquod non pauci, Sulmone à Saracenis, Sedoà Rege, direpto, pro patria mortem ſubiere præclaram. Nec ſemèl tanta barbarorum eluuione redundauit; ſed, & iterùm, & pluries cęde, atque incendijs modò in hac modò in illa Prouincia, *Italia* mundi Domina penè ad exitium perducta annis 621. 778. 788. 848. 859. Alijs ex Hiſpania Saracenis aduetantibus, Calabriam propè vidit euerſam, & Apuliam ad vltimam internecionem exagitatam, in hac enim expugnato Beneuento, multiſque alijs Oppidis, & Caſtellis direptis, animo Neapolim, Romam, totam denique *Italiam* ſub iuga mittendi, Nullum crudelitatis exemplum deſeruerunt; non ſexui, non ætati, non Religioni parcebatur, indulgebatur tantum furori, miſcebantur ſacra profanis; Sanctorum templa, Vrbis tecta, omnium ciuium vita, omnis denique *Italica* Regio ad exitium & vaſtitatem vocabantur.

Anno ab origine mundi 6025. & à Chriſto nato 826. qui Peſculum Conſtantium incolebant turpe facinus in Sulmonenſes aggreſſi ſunt. Cum enim nonnullæ Oppidanarum paupertate quidèm, non autem honeſtate, laborantes; cùm libentiùs maleſuadam famem, quam malè ſonantem famam eius Ciues, & ſi pauperrimæ, ſuſtineant, ad legendas, quæ ſuperfuerant, ſpicas iuiſſent in Sulmonenſium agrorum fines, quos ſuos Peſculani magna contentione dicebant, in illas quidam Peſculanorum *Iuuenes* irruerunt, & cæteris mulieribus ignominia affectis, vnus eorũ puellæ, quæ reliquis forma præſtabat, vim intulit; & licèt illa vim vi repelleret; & arma adhibens muliebria, vngues, & dentes ſtringeret, faciē nebulonis deformans; ille qui præ furore vix iſta ſentiebat, tandem violatam, & virginitatis flore ſpoliatam dimiſit. *Itaque* nil Deum fandi, atque nefandi memorem ſperantes, nil tantam Ciuitatem totius Regionis Metropolim veriti; nil denique de ſua ipſorum fama cogitantes, mulieres ignominia, & contumelia affectas Sulmonem remiſerunt. In Ciuitatem igitùr Oppidanæ reuerſæ, quibus affectæ fuerant, contumelias Patribus, Nobilibus, & Ciuitatis Syndico retulerunt; qui omnes rei veritate perſpecta, factum ſimul [illegible]unt, vt inopinato impetu in illos irruentes, vltionem, omni æuo memorandam, repeterent. Vt factum eſt: Accidit enim vt Sulmone Feriæ S. Mariæ de Ronciſualle dictæ publicarentur, quæ ſingulis annis fiunt, & ad menſem

durant, quò ad nundinas finitimi omnes conueniunt vndecimo Calendas Septembris, & tunc temporis vt Peſculani pœnas darent, decreuerunt. Confluentibus igitur Populis, & peſculani Sulmonem venerunt; vbi à militibus ad id paratis, ad vnum capti, nulla habita ſexus ratione, coràm, qui conuenerant, populis, partim trucidati, partim mutilati ſunt. Trecenti Peſculanorum viri, vt in ſingulis membris morerentur, membratim conciſi ſunt; ſeptuaginta mulieres à pedibus vmbiculo tenus nudatæ, triginta nares, aureſque obtruncatæ, perque totam Ciuitatem ductæ, & fuſtibus cæſæ Peſculum remiſſæ ſunt. Capita, & artus virorum maiores, affixa, & ſuſpenſi ſunt in locis publicis, vicis, & mænibus Ciuitatis; & vt quiſque Ciuium ad lanienam accedens fruſta eorum laniata ſumeret, & contumelia afficeret, capitis pœna in renuentes promulgata, Patres iuſſerunt; quod accidit anno poſt primum facinus elapſo; nempè à mundi origine 6026. & à Chriſto nato 827. Calendis Septembribus, ante portam S. Martini olim, nunc S. Auguſtini nuncupatam. Hinc exemplum ſumant Ciuitatum Moderatores, ad Iuuenum petulantiam cohibendam, vt quemadmodùm;

Oderunt peccare boni virtutis amore,
Sic ceſſent peccare mali formidine pœnæ.

Iuuenes enim, qui in Ciuitatibus voluptati ſoluunt habenas, & finitimos contumelia afficiunt, perpetuam Patriæ ignominiam, & quandòque excidium parturiunt.

Anno 872. reuerſi ſunt iterùm Saraceni, eodem Sedoa Rege ducente, & Salernum cum finitimis ad deſolationem propè vaſtarunt.

Anno 884. Ammirallo eorūdē Rege iubente, Calabriam rursùs, & Apuliam depopulati; nedùm bona, & ſubſtantias; ſed & fidem è Chriſtianorum pectore extorquere conati ſunt; quamobrem Epiſcopos, & Sacerdotes indomitorum caudis equorum alligantes hos ad curſum ſtimulis agitabant; cùm ſatis pro ſtimulis eſſet ſua ipſorum feritas; ſed crudelitati velocitas quoque tarda videbatur. Equos igitur per ſaxa, perque dumos ruentes, non fluminis ripa, aut torrens tardat oppoſitus; proſternuntur ſepes, rumpuntur obſtacula; & interim, vt Prudentius de S. Hyppolito dixit

Sciſſa minutatim labefacto corpore fruſta
Carpit ſpinigeris ſtirpibus hirtus ager.
Pars ſummis pendet ſcopulis, pars ſentibus hæret,
Parte rubent frondes, parte madeſcit humus.
Cernere erat ruptis compagibus ordine nullo
Membra per incertos ſparſa jacere ſitus.

Inter

Inter cæteros Epiſcopos Nicoterenſis, ſpectaculum factus Deo Angelis, & hominibus huiuſmodi mortem in conſpectu Domini pretioſam occubuit, & celebri martyrio coronatus eſt; ſiquidèm ab equo per teſqua, dumoſque tractus, laceros artus paſſim relinquebat, & fideles

Mærore attoniti, atque oculis rimantibus ibant
Implebantque ſinus viſceribus laceris.
Ille caput niueum complectitur, ac reuerendam
Caniciem molli confouet in gremio.
Hic humeros, truncaſque manus, & brachia, & vlnas
Et genua, & crurum fragmina nuda legit.
Siquis, & in ſudibus recalenti aſpergine ſanguis
Inſidet, hunc omnem ſpongia preſſa rapit.

Annis ab orbe Redempto 900.901. 902. Saraceni Italiam repetunt, Abrahamo eorum Rege ducente; & anno 913. Regnante Apolline Abrahami filio, qui à Patre Panormi defecerat cum non paucis Saracenorum. Anno quoque 967, à Rege Bonauito ſunt in Italiam adducti. Et annis 981.1104.1071, Amuratto eorum Rege, & alijs Regibus, & Ducibus, alij venerunt Saraceni ex Hiſpania, Babilone, & Africa, & centena hominum millia abduxerunt captiua, omnes opibus vrbes expoliantes; Infandum! quot Matronas, quot Virgines, & ingenua, nobiliaque corpora his belluis fuere ludibrio. Subuerſæ Eccleſiæ, ad Altaria Chriſti ſtabulati equi, Martyrum effoſsæ reliquiæ, vbique luctus, vbique gemitus, & plurima mortis imago. Enim verò notandum eſt. Et ſi totiès Saraceni Italiam denaſtarint, ſemel tantùm, & iterùm Sulmonem cæde, & incendijs penè euerterunt; attamèn in communibus miſerijs hæc noſtra Ciuitas ſemper aliquid perpeſſa eſt, ſpontè finitimis, & alijs Regni Ciuitatibus opem ferens.

Anno Mundi 6131. & ab orbe redempto 932. Hungari in Italiam irruperunt, totamque excurſionibus infectam depopulati, ad Pelignos ſe contulere, & Sulmone ſubſtantijs ſpoliato, Romam verſus, vt eam quoque diреperent, prædis onuſti, iter ſuſceperunt. Sulmonenſes verò, cæterique Pelignorum viarum amfractus, & montium, ſaltuumque anguſta ſcientes, inſidias Hoſtibus tetenderunt; & in loco, qui Intermontes dicitur, Hungaros aggreſſi, cum ij, quò fugerent, non haberent, viarum anguſtijs præpediti, animabus ſuis viam tantum, quæ fert Acherontis ad vndas, aperuerunt, mucronibus, ſudibuſque confoſſi; omnes itaque ad vnum trucidati ſunt, & Sulmonenſes, cæterique Peligni amiſſa recuperantes, & inuenta acquirentes, diuites, & præda onuſti quiſque domum redierunt.

An

Anno ab orbe condito 6203. Saraceni rurſus Italiam vaſtant Apollophoro, & Apocopha Ducibus, ijſdemque Parentibus genitis, qui omnes Italiæ Ciuitates, & præcipuè Sulmonem depopulati ſunt. Itali autem vindictam ſuſcepturi, armorum robore in vnum collecto; in Barbaros impetum fecerunt, multiſque trucidatis, reliquos ex Italia penè deturbarunt, in qua annis decem ſupra trecentis, præcipuè Panormi inſederant; licèt non omninò hac vice Italia expuliſſent; quod accidit quadraginta fermè poſt annis.

Anno à Virginis partu 1329 Ciuile bellum Sulmone exortum inter præclaras eius familias; nempè inter Nobiliſſimos Merolinos, & Quatrarios item Nobiliſſimos. Merolinorum namque familia, quæ Merlinorum quoque dicta eſt, nedùm Sulmone floruit; ſed & in alijs Regni Ciuitatibus conſpicua fuit. Reate, & Capua ex Merlinis Gubernatores habuerunt. Ex ijſdem Neapolitana Ciuitas Magnos Iuſtitiarios, Camerarios, & Siniſchalcos, qui inter ſeptem ſuprema Regni officia connumerantur, aſpexit. Multæ eiuſdem Regni Sanctiones confirmatæ ſunt à Gentili Merlino Sulmonenſe, vtpotè à Regni Locumtenente Generali, atque Logotheta, vt in cap. Ladislaus. Cui Ladislao in Etruria commoranti, quod donatiuum dicunt, miſſurus, ex Regio edicto omnes Regni Barones ad concilium vocatos, ad id faciendum hortatus eſt. In Aprutio ex Regia munificentia donatus eſt Oppidis, & Caſtellis numero tredecim, inter quæ Cerranum, Turris, & Ceruilionum, vt infrà. Conuentus S. Franciſci, Sulmone erectus, inſignia præſefert Merlinorum Cantelmis inſerta; Merlini etenim matrimonijs inter Regni Proceres, & Magnates initis, familijs præclariſſimis ſanguine coniuncti ſunt. Maximè autem omnium, & ſua virtute, & maiorum ſplendore enituit, D. Franciſcus Merlinus Hieronymi, & Camillæ Pignatellæ Filius, Sacræ Militiæ Diui Iacobi Eques, Neapoli in Sacro Iuſtitiæ eiuſdem Regni Conſilio Regius Conſiliarius, Regiæ Cameræ Præſes, Regni Secretarius, Supremi Italiæ Senatus Regens, & demùm Sacri Conſilij Præſidens: Vir omnium votis expetitus, multorum ſeculorum vita digniſſimus, qui mortis debitum ſoluit, anno 1650.

Extincta eſt hæc Familia vnà cum D. Iſabella Merlina Ramontis Marchioniſſa, Matreque Illuſtriſſimi D. Caroli Calà Dianę Ducis, Ramontis, & Villęnouæ Marchionis, Collateraliſque Regni Conſilij Regentis, Qui tenax recti, Iuſtitiæ Vindex, & eruditorum Mecænas, cùm generis nobilitate, tùm ſcientiarum, & virtutum ſplendore niteſcens, pratèr rectè facta, quæ omne æuum ſuperant, editis quoque præclaris ingenij ſui monumentis, nominis immortalitatem comparauit.

Inter hos, inquam, Merolinos, & nobiliſſimos Quatrarios, quorum vtraque familia, ſemper Barones habuerunt, alijs nobiliſſimis familijs

milijs

milijs matrimonio copulatæ, diuitijs pollentes, fuerũt tanta potẽtia, vt quinquaginta annorum ſpacio, bellum ciuile fouentes Sulmonem penè ad excidium perduxerint. Prætereà multæ ex nobilibus, & principalibus familijs alterutri partium adhærentes funditùs euulſę perierunt; media Ciuitas ab ipſis ciuibus ſuccenſa, & diruta eſt, & vſque ad hodiernam diem tantorum ædificiorum ſenta ſitu veſtigia clamant, vt

> Audiat Ciues acuiſſe ferrum,
> Quo graues Perſæ meliùs perirent,
> Audiat pugnas, vitio parentum,
> Rara juuentus.

Cauſa tantæ calamitatis, tantique incendij ſcintilla fuit, quæ aliàs contemnenda videbatur; vndè comprobetur oportet, quòd parua ſæpè ſcintilla contempta magnum excitauit incendium. Siquidèm Quatrariorum Ancilla, cum menſe Auguſto eiuſdem anni 1329. fontem peteret, aquam frigidam Dominis allatura, hauſta aqua lagenam illius refertam ad Ciuitatem ferens, cùm portam, quæ olim Capora, hodie Vilianabili dicitur, eſſet ingreſſura; quidam puerorum, (qui vt è Gymnaſio exeunt, in ludos inſolènter ſe effundunt, quos Plutarchus ijs, qui è vinculis emittuntur, & licentiùs vagantur, quã ij qui nunquam fuerunt in vinculis, comparat) inibi, vt moris eſt, ludentium, in lagenam terræ pugillum, & fruſtilla cannabi, quod tunc lintopta (quam Tuſci Maciullam, cæteri gramolam vocant) ſtipulis mundabatur, injecit. Ancilla contumeliæ impatiens, aquam effudit, & puerum arreptum pugnis affecit, adeò vt nares ſanguine maderent. Erat hic puer vnigenitus *M*erolinorum familiæ, quem domum genas laceratum, & nares, vultumq; ſanguine ſordidũ reuersũ vt Pater vidit, re cognita, adeò irarum effudit habenas, vt Quatrariorũ domum ingreſſus Ancillam ſtricto pugione multotiès perforarit, & vita priuauerit. Quidã ex quatrarijs, qui domi tũc erat videns nullam ſui habitam rationem, re minimè perſpecta, quæ furor arma miniſtrat, illicò rapit, & Merolinum domo exeuntem, adhuc ſanguine madidum, obtruncatum humi relinquit.

Quod vbi Merolini cognouerunt, armati Quatrariorum domum inuadunt, & homicidam vna cum filijs, & filiabus eius morti demandant. Cuius conſanguinei vindictam repetentes, arma capiunt, & Ciuitatem deſerunt, omnia Merlinorum prædia vaſtantes; quibus damnis hi occurrentes ſæpius bellum inierunt; multique vtrinque oppreſſi ſunt; adeò vt Sulmonis agri ſanguine Ciuium maderent; Tantarumque diſſenſionum moles; eò vſque deuenit, vt Neapolitani Reges nedùm ciuiles diſcordias ſedare nequierint; ſed, & cæ-

pe-

perint timere; Non ſexui, non ætati parcebatur; infantes è Nutricum papillis erepti, muriſque colliſi, lac pro ſanguine effundebant; quorum nonnulli vacuum in aërem ſublati mucronibus excipiebantur; edocti ante volare, quàm greſſibus incedere; ante mori, quàm viuere. Quidquod prægnantium aluis diſſectis, obſtetrice bipenni, fœtus educebant; & nondùm natos occidentes, morti dabant, quos nondùm vita ſuſceperat. Infelices puerperæ! ante parientes, quam parturientes; antè neci, quàm vitæ fœtus Acheronte abluendos edebant, at non in lucem; ſi oculos non dum apertos æternis tenebris obducendos dirus enſis eruebat.

Bis Neapolitanus Rex, bis ipſa Regina Sulmonem, vt animos componerent, ſe receperunt, ex vtraque parte matrimonio copulatos, quaſi obſides faciẽtes; At vbi terga vertebant, illicò ira exardeſcens ad pejora prioribus excitabat facinora. Vir vxoris, vxor viri non brachijs, ſed laqueo collum cingebat; non amore, ſed dolore languebant. Non Cupidinis, ſed inſani furoris iaculis confodiebantur. Non Hymenęi, ſed Megeræ facibus domus ardebant; Non procreandæ prolis, ſed progeniei extirpandę ſemina fouebantur; vndique Mars, vndique Mors exultare; Pax omninò exulare videbatur; adeò vt ipſa Monialium Clauſtra furor inuaderet, qui multis extinctis accenſus, conſanguineos cogeret è S Catharinæ Sulmonis abductas in Sanctorum Coſmæ, & Damiani transferre.

Caſtella Cerrani, Turris, & Cernilioni nobiliſſimæ Merlinorum familiæ à fundamentis Quatrarij euerterunt; & Orzi Caſtellum, cuius Quatrarij Barones erant, igni à Merlinis abſumptum deperijt.

Neapolis igitur Rex tantis malis modum impoſiturus, vtrique parti aqua, & igni Sulmone interdixit; itaque altera Merlinorum Anxanum, altera Quatrariorum Ortonem; nàm trigeſimo ab Sulmone lapide exulaturi erant; ſe receperunt. Quamobrem factum eſt, vt oppida, quæ incolebant factioſis replentes mutuò certarent, & vtrumque oppidum non exigua mala perpeſſum ſit; Sulmonenſes verò ſemper Anxianis opem tulerunt; vtpotè quibus, & ſanguine conjuncti eſſent, & ab Vrbium incunabulis (cum vnum, eundemque ſui cognouiſſent Auctorem) ſemper amicitiam fouiſſent, & vſq; ad hæc tempora alter alteri ſubueniat.

Tandèm aliquando finem malis impoſiturus ille, qui petentibus, quam mundus dare non poteſt, pacem concedit; factionum capita de medio tollens, odia, calidæque rixæ ſublata fuerunt, quæ annis quinquaginta durauerant.

Anno 1342. Ludouico Rege Hungariæ, Sulmo obſeſſus ab Hungaris fuit, quibus Sulmonenſes armorum viribus obſtiterunt multo vtrin-

vtrinque ſanguine effuſo; tandem Hungaris Ciuitate potitis, vt furorem ſedarent Sulmonenſes magno auri pondere ſe redemerunt. Sulmone expugnato, reliqua oppida, & Caſtella in Regis deditionem venerunt. Qui Hungarorum aduentus in Reginam Ioannam, ob Regem Andræam morti datum, fuiſſe narratur.

Arctiore autem obſidione, quam anteà Sulmo cinctus eſt ab Hungaris ijſdem, cum in Reginam Ioannam miſſi fuiſſent à Rege Ludouico anno 1346. inſontem, turpemque Andreaſſi, Regis Fratris, mortem vindicaturi. Sulmonenſes à Regina nunquam defecerunt, ſanguinis, vitæque effuſione fidem datam ſeruantes; ſed quod mali ab Hungaris ſuſtinuerunt, parum fuit, ſi quod Aquilani Sulmonenſibus tunc temporis inimici, inferebant, conſideremus; quippè qui vltionem repetebant, de damnis, ignominijſque ſibi ſuperioribus annis à Sulmonenſibus illatis.

Anno igitur 1345. Lallus Camponeſcus Aquilæ Comes, Soræ Dux, S. Agathæ Comes, & etiam Regni quæſtor, qui vulgò Camerlengus dicitur, creatus, vt iniurias in ſuos Ciues à Sulmonenſibus collatas vindicaret; & ſe vlciſceretur pro eo, quod Sulmone aqua, & igni ſibi interdictum eſſet, ob carceres effractos, & Curiales malè ſauciatos, Sulmonis mænia dura cingit obſidione, agros vaſtat, Hungaros, Aquilanoſque ſuos, ad omne vindictæ genus compellit. Sulmonenſes autem noctuque, diuque vigilijs dediti acres, ac fortes viros ſeſe præſtantes, operam adeò ſtrenuè nauarunt, vt quamquam multò ſanguine effuſo; tamen vim vi repulerint, & omnes inimicorum aſtus eluſerint. Quodam autem die factum eſt, vt rumor Aquilam perlatus, diſſipauerit Sulmonem fuiſſe captum, quamobrem Comes Hungarus, & Aquilani campanas feſtiuo ſonitu pulſandas iuſſerunt; accidit autem vt Campana Palatij, qua non alia magnitudine, pulcritudine, & ſonitu præſtantior, vix ſemel, & iterùm tintinnabulo icta, rimam egerit, & pro feſtiuo, raucum ſonum ediderit; quod & omnes Aquilani ægrè tulerunt, ob tanti inſtrumenti, quod à multis illis fuerat inuiſum, iacturam, & ob funeſtum augurium, quod fama comprobauit: ſiquidem vanus fuerat, quem de Sulmone oppugnato, rumorem diſſipauerant; vndè cadere animi, & aduerſa augurari cæperunt. Interim Sulmonēſes ſemper Reginæ fideles, ſperantes à Principe Tarentino, & Carolo Dyrrachino auxilium, idque diferri videntes, longa obſidione coacti, tempori ſeruiendum eſſe cenſuerunt; & concilio inito fœdus cum Hungaro inire decernunt: quod factum eſt, hoc pacto, vt ſi intra certum tempus ſubſidium non mitteretur, ſeſe dedidiſſent; interim copias auerterent, & caſtra aliò transferrent. Hoc fœdere inito, Hungari Sulmonem exercitu cinctum obſidione leuauerunt, Theaten oppugnaturi; quò famam

diſſiparunt, Sulmonem euerſum; Theatini igitur obſidione, & fama Sulmonis oppugnati deterriti, parum abfuit, quin ſe hoſti dederent; Sulmonenſes verò, qui tamdiù dilatum, nullum deinceps ſperabant ſubſidium, quatuor millibus fortiſſimorum militum in vnum collectis, per abdita viarum Theaten ſe contulerunt; relictis, qui Valuæ vias custodirent. Siquidem vſque ab antiquis temporibus Peligni, Anxani, & Theatini Socij, & fædere coniuncti fuerunt. Nuncio igitur ad Theatinos miſſo, qui certiores faceret, ſe velle cum hoſtibus, ex improuiſo ſigna conferre, & cum pugnã iniuiſſent, præſtò eſſent; de cætero vanum eſſe rumorem, qui de exſpugnato Sulmone ortus erat.

Hungaris igitur, & Aquilanis curis vacuis, & nihil, niſi prædam meditantibus, Sulmonenſes inopinatò aduenientes tantam ſtragem intulerunt, quantam nunquàm hoſtes meditari potuerant; interim Theatini, Vrbe relicta, & ipſi ſua ſigna contulerunt; ſicque hoſtili exercitu partìm trucidato, partìm in fugam acto, præda, & ſpolijs onuſti ad vrbem reuerterunt: quique Hungarorum per campos ſeſe effudere palantes, ab Hoſtibus capti, qui Valuæ vias cuſtodiebant, obtruncati ſunt ita, vt pauci ex Hungaris euaſerint. Ex Aquilanis ducenti ſeptuaginta capti (Lallo Camponeſco à fuga incolumitati reſtituto) omnes naribus, auribuſq; abſciſſis, vt pænas darent de bonorum direptione, depopulatione prædiorum, locorumque vaſtatione, quæ Sulmonenſibus intulerant, Aquilam remiſſi ſunt.

At cum iterùm Aquilani vindictam à Sulmonenſibus repeterent, Regina Ioanna Sulmoni opem latura, cum equitatu venit; & Hungaros, Aquilanoſque Aquilam vſque perſecuta eſt, auxilio Ducis Dyrrachini, Sulmonenſium fautoris; & eo prælio multi ex Hungaris, Aquilaniſque trucidati ſunt.

Regina verò cum equitatu, Neapolim reuerſa, alijs Regni Prouincijs ſubſidium implorantibus, præſtò futura. Ex improuiſo, eodemque anno Aquilani vnà cum ſuis Hungaris, impetu adeò inopinato Sulmonem inuadunt, vt Ciuitas præſidio deſtituta, ne menſe quidèm abſoluto; fædere inito, Epiſcopo Hungaro Regis Hungariæ fratri, ſed ſpurio, ſe dediderit. Sulmone verò dedita; reliqua cùm caſtella, cùm oppida in deditionem venerunt.

Hęc autèm omnia non multò poſt tempore à Regė Neapolitano ſedata fuerunt; cùm multi vtrinque, eo jubente, matrimonium inierint, & ſangninis conjunctione, à ſanguine effundendo manus abſtinuerint.

Eodem anno 1345. peſtilentiæ vis adeò ſæuijt, vt nedùm Sulmone, ſed tota ferè Italia, vix decimus quiſque incolumis euaſerit; quinimò, & Europam ferè vniuerſam peſtis contagio attritam reliquit. Cuius mali cauſa in Iudæos reiecta; quippè, qui dicebantur

aquas

Digitized by Google

aquas veneno infeciſſe, innumeros ex eis de medio tollendos ſuaſit; itaùt Sulmone tantùm, vndecim, atque ſexcenti perierint. Vt autem ad Camponeſcum redeamus, cùm anno 1353. *Lallus* Tarenti Principem honoris cauſa cum multis ſuorum comitaretur, vbi in Campaniam venerunt, Princeps, de quo *Lallus* malè meritus erat, brachio tenuit, vltionem ſumpturus: tunc Eques Sulmonenſis, Principi carus, Lalli guttur pugione tranſegit, & equo deturbatum, humi ſtrauit, cuius heres ſolus filius ſuperſtes fuit *Lallus*, & ipſe hoc nomine à Patre ſecundus.

Anno 1361. inter Aquilanos, & Sulmonenſes magna excitata eſt contentio. Paulus enim Bazzanus Epiſcopus Aquilanus armata manu occupauit multa loca, Eccleſias, & Caſtella, quæ ad Epiſcopatum Sulmonenſem, Valuenſem dictum, pertinebant; & in Diœceſi Valuenſi adnumerabantur, videlicet Accianum, Antidoniam, Boſſim, Bariſcianum, Bomminaſum, Campanam, Caſtella Antidonium, Ardemgumque, Cærulam, Collempetrum, Caſtellum S Mariæ, Fontecchium, Fagnanum, ſeù Ofanianum, Gonienum de Vallibus cum ſuis pertinentijs, & Villis, Laporanicam in Sinitio, Nauallim, Offenſemiam, Prætorum, Peltinum, S. Mariam de Ponte, cum ſuis pertinentijs, & Villis, Stephaniſcum, Sanctum Pium de Fontecchio, cum pertinentijs, & villis; quæ omnia, & alia loca à Paulo ex familia Bazzana Sulmonenſe per vim occupata fuerunt, pluriès indè exturbato Franciſco de Sangro Nobiliſſimo Sulmonenſe, tunc Epiſcopo Valuenſe, ſeù Sulmonenſe, vnde & originem, & natalia ducebat; qua de cauſa Primores Ciuium vnà cum Epiſcopo Auenionem in Galliam, vbi tunc Summus Pontifex reſidebat, ſe contulerunt; Cauſa igitur perſpecta, multa Bazzano inhibita, & interdicta ſunt; quibus ille, & ſi cenſuris adſtrictus, obedientiam præſtare noluit, fretus (vt dici ſolet) inueſtitura, quam ab Antipapa, cui Regina Ioanna, hoc nomine prima multum fauebat, acceptam euulgabat. Cauſa hæc, annis octo, & quinquaginta, ſcilicèt ab *Innocentio* VI. vſque ad Innocentiũ VII, patria Sulmonenſem, agitata fuit.

Anno 1367. Sulmo cum ſuis finitimis, Marſorum Regio, & Aquilanorum; imò Aprutium fermè totum à *Ioanne* Acuto Anglo Britannorum Ducis filio, occupata, in illius Dominium venerunt; ſteteruntque quinque, & amplius menſibus. Quibus exactis *Ioanna* Neapolis Regina, magno auri pondere, reliquum Aprutium hoc onere leuauit, & Anglorum Acutum Ducem, ſuoſque Acutos futuros Marſorum Comitatu donauit; *Interim* Ioannes Acutus Parmam ſe recepit, quò à Bernabo Viſconte vocabatur, vt opportunè multis malis occurrens, imminentes tumultus cohiberet. Regina quoque, amicitia cum Acuto inita, à regione, quam ei dederat,

manus, abſtinuit; quinimò Ambroſium Viſcontem, præfati ſororium, quem Sulmone captiuum abductum, penès ſe detinebat, habita Acuti ratione, & muneribus, & libertate donauit, eius ſibi animum concilians.

Anno 821. non exigua Sulmonis pars ab Ortonenſibus igni ſuccenſa, & diruta fuit. Cuius excidij cauſa, iurgium inter Anxanos, Ortonenſeſque pro finibus dicitur; qui multa malorum populis pepererunt, & pariunt; fines quaſi ironicè dicti, cum nullum faciant contentionum finem, tanta eſt hominum auiditas, vt ſemper inhiet alienis. Anxani igitur opem à Sulmonenſibus petentes, lectam Iuuenum manum ſibi Comitem iungunt; & cum aliquando Sulmonenſes in Anxiani auxilium, Anxianis operam ſuam ſtrenuè commodaſſent, Ortonenſes Sulmonem petentes Ciuitatem militibus vacuam, prædę, & igni demandant. Quod Sulmonenſes vindicaturi par pari referentes, iniuriam maxima vltione perſequuntur.

Annis 1458. 1460. 1461. Sulmo copijs Iacobi Piccinini præclariſſimi Ducis ſub Ioanne Angioino, itemque Principis, eo tempore eiuſdem Ciuitatis Aragonenſibus fideliſſimæ, pro quibus, nempè vt eis adhæreret, Sulmo longam obſidionem paſſus, agros vaſtari, plura loca dirui, multos ex ſuis perimi, & ſeipſum ad vltimum penè excidium adductum cernere cogitur; cuius exemplum ſecuta cum vniuerſa prouincia: tùm totum Neapolis Regnum intemeratam Aragonenſibus fidem ſeruauerunt. Opem deindè laturus, cum multis copijs, iiſque ſtrenuiſſimis venit Alexander Sforzius à Pio Secundo, & à Ferdinando Neapolis Rege miſſus, qui hoſtes in montes fugans, Sulmonem ab obſidione vindicauit. Anno verò 1460. iterùm Sulmo obſeſſus eſt à Ioanne Angioino, in Regno Neapolis, quæ prætendebat iura, ad tuendum veniente, & ab eodem Piccinino, ſub quibus Ciuitas multa mala perpeſſa eſt, multum ſanguinis fudit. Anno autem 1461. elapſo, obſidionem, famemque amplius ſuſtinere non valens, omnique ſubuentione deſtitutus, fœdere inito Angioinis ſe dedidit; vbi Angioinum ſe munientem omnes Regni Barones, Comites, & Dñi, & præcipuè Regitoni Comites Celani, & Camponeſchi Aquilani, Acuti Comites Marſorum, Caldori, & alij à Rege Alphonſo Ferdinandi Aragonis Patre, dominio ſpoliati, proſecuti ſunt.

Hæc ſunt, quæ de Sulmone, ex antiquis monumentis hauſimus.

Cæterùm hoc tempore vtitur felicitate non modica, incolis frequens, opibuſque adauctis; eòque fortunatior, quod ſub Burgheſiæ gentis, Pauli Quinti proſapiæ ſplendidiſſimæ Principatu ſuauiſſimè conquieſcat.

Templa in ipſa Sulmone Ciuitate ſummis ædificijs extructa, piaque loca, ac Religioſorum Monaſteria multa, inter cætera ad

duo

Digitized by Google

duo millia paſſuum, ad montis Moroni radices ſitum nobile Sancti Spiritus Ordinis Cæleſtinorum Archicænobium ſpectatur, in quo prima eius Ordinis iecit fundamenta Cæleſtinus Quintus, inter diuos relatus. Protulit Sulmo inter alios viros clariſſimos Poetarum lumen Ouidium; Marcum Probum ſui temporis Poetam ſatis celebrem; Franciſcum Barbatum Iureconſultum eximium, Petrarchæ amicum, ad quem ipſius extant Epiſtolę. Innocentium Septimum Pontificem Maximum; Cardinales duos, Ioannem, & Coſmatum melioratos eiuſdem Pontificis Fatris filios, nonnulloſque Epiſcopos, Viroſque in omni genere præſtantes.

De Valerienſibus, & Valeria Ciuitate.

CAP. XIII.

PElignis contermina erat Valeria Ciuitas in noſtro limite, quæ Prouinciam, dùm extabat, de ſuo nomine nobilitauit, & ruens Oppida excitauit, quæ noſtrum laborem complent. Ibi ſitam fuiſſe nominis affinitate, & Strabonis verbis, qui illam Carſeolis, & Albæ præponit, vbi nunc Vicouarum Oppidum eſt, dicamus oportet. Variam ab Antonino, & in tabula Itineraria dictam Cluuerius ſuſpicatur; at illum longè ſatis aberrare, illius veſtigia, quæ propè ripam Fucini lacus luſtrantur, oſtendunt; & domus, quam Bonifacius IV. in Eccleſiam vertit, fidem aſtruit, vt M. Valerius Maximus, qui Valeriam viam direxit, à ſe excitatam, vtramque de ſuo nomine inſigniuerit.

Primùm enim cùm eſſet Cenſor, anno poſt tertium fædus, cum Carthaginenſibus initum, qui fuit ab V.C. ſecundum Sigonij computationem CDXLI X. tractum viæ deſignando publico ære perfecit, de quo Liuius IX.

Eodemque anno Ædes ſalutis à C. Iunio Bubulco Cenſore locaca eſt, quam Coſ: bello Samnitum vouerat, ab eodemque collega eius M. Valerio Maximo viæ per agros publica impenſa factæ:

Illius Valerij nepos, qui poſt decemuiralem inuidiam plebem in Patres incitatam legibus, & conditionibus ſuis mitigauit; qui, cùm ei ob Victoriam à Volſcis, Æquiſque in Alcido reportatam, negatus triumphus fuiſſet, ſine Senatus auctoritate triumphauit; vndè Maximi nomen adeptus fuit; nulli anteà, quàm Fabio tributum: & cum conſulatum gereret, & Sora ad Samnites defeciſſet, felici prælio recuperauit; vndè triumphum, qui à Liuio exciderat in tabulis capitulinis aſcriptum Ioannes Vincentius Ciarlante in memorijs Samnij refert.

M.VALERIVS.M.F.M.N.MAXIMVS
A.CDXXXXI.COS.DE.SAMNITIBVS
SORANISQ.IDIBVS.SEXT

Vir quidem magiſtratibus, & bellicis facinoribus clarus, tantam in Vrbe ſibi comparauerat auctoritatem, vt cum Etruria Aretinorum ſeditionibus irritata, qui Licinium genus inter eos præpotens,

tens,

tens; diuitiarum ſolùm inuidia, armorum violentia depellere cępiſſent, palàm etiam rebellioni locum dediſſent; èoque tempore Marſorum Populi deductione nouæ Coloniæ irritati, agrum vi tuebantur;& cum vtrorumque motus terrore Vrbem repleſſet, vnus ipſe Dictator eligitur,& ſubactis Etruſcis ſic armis Marſos fatigauit, vt ad munitiſſimas Ciuitates Pleſtiniam,& Miloniam reparare compulerit; nec pacē poſtmodùm petentes, parte agri mulctatos, in fœdus reſtituit;& ſi Liuius ad A. V.C.CDLI. ſubleuationem Marſorum reportet, & ante Conſulatum L. Cornelij Scipionis, & G. R. Fuluij A V.C.CDLIV.Carſeolos coloniam deductam conſtet,eo anno deſignatam, quo Marſi in arma ruerunt; nec antè perfectam, quàm Dictator illa compreſſerit. In parte agri mulctata Dictator ad grandia natus,Ciuitatem de ſuo nomine, vt viam anteà ſtrauerat; collectis Marrubij, & Cerſeniæ reliquijs, in deſignato loco adunauit, vt familiæ ſuæ Auorum gloria claræ, triumphorum ſplendore decoræ; Conſulatibus Illuſtris, quos LXIX. geſſit, & ex egregijs factis Coruina, Potita, & Meſſala pronomine adaucta, publicæ viæ directione, & nouæ Ciuitatis ædificio memoriam æternari ſtuduit. *[Volaterranus Antropologia li. 20*

Erant,& aliæ in Orbe eiuſdem nominis Ciuitates,nēpè in Hiſpania Tarraconēſi, & in Corſica Inſula,de quibus Ptolemæus lib. II. tab.VII.Europæ,& in Pānonia inferiori,ad Danubij, & Drauui flumina à Diocletiano Imperatore in propriæ filiæ memoriam Maſſimino Herculeo nuptæ erectam; & cum nulla ſuſcepta prole deceſſiſſet,Prouinciam, Ciuitatemque ſuo nomini ſacrauit; ad quorum differentiam, hæc noſtra, Valeria Italiæ appellari meruit; & in tantam rerum magnificentiam temporis curſu creuit, vt in noua Italiæ partitione,Longobardorum Regum auctoritate, extenſo limite, & adiecto agro,Prouinciæ Principatum, Metropolitanumq; honorem obtinuerit; cuius fines Vibius Sequeſter in Catalogo Prouinciarum Italiæ tales aſſignat. *Ammianus Marcellinus lib.9.Strabo.* *Vibius.*

Porrò XIII. Prouincia Valeriæ, cui, & Nurſia annexa, inter Vmbriam, & Campaniam, Picenumque conſiſtit, quæ ab Oriente Samnitum Regionem attingit;huius pars occidua, quæ ab Vrbe Romana initium capit, olim habebat Tuſcorum populos, & Tuſcia dicta eſt;hæc habet Vrbes Tibur, Carſeolos, Reate, Forconium, & Amiternum, regionemque Marſorum, & eorum Lacum, qui Fucinus appellatur. Marſorum quoque regionem ideò intrà Valeriam Prouinciam æſtimo computari; quia in Catalogo Prouinciarum Italiæ, minimè ab antiquis deſcripta eſt, Si quis autem hanc per ſe Prouinciam eſſe verè ratione probauerit, huius ratio ab illis ſententiæ modis omnibus tenenda eſt.

Multò magis Sanctorum Monachorum frequentibus cænobijs; quàm

quàm regijs prærogatiuis, & terrena ditione clara, quibus primùm monaſtica diſciplina in occidentali Eccleſia reparata, ſub ſanctiſſimo Cœnobiarcha Benedicto, proindè firmioribus præceptis regulata lege, dictis numeroſa in Orbe creuit religio, & cæleſtis veluti illis Paranimphus in hac Prouincia S. Pater Equitius fuit, viam certo dogmate docens, diſperſos in ſolitudine Monachos ſub certa regulari norma in Abbatis præfectura congregauit; indè, & Valentianus, deuaſtato iam à ſæua Longobardorum rabie Valeriano Monaſterio, ad Romanum, in quo S. Gregorius Magnus regulari diſciplina inſtruebatur, translatus Præſul extitit, vt ipſe in Dialogis teſtatur. Vndè tot Viri ſanctitate inſignes, multis in Prouincia patratis miraculis cæleſtium præceptorum Satores, cum Monaſticis inſtitutis Criſtianam Religionem propagarunt; & Sanctarum virtutum ſplendore ſic illuxerunt, vt certatim vndique Monaſteria conſtruerentur, quibus XXVII. circa lacum Fucinum ſolùm Præpoſitus D. Mariæ de Luco ex Benedictinis Alumnis præfuiſſe, in Caſſinenſibus Chronicis narratur; vltrà alia eiuſdem familia in eadem regione poſita à nobis ſuis locis relata; in quorum locum fatiſcentibus illis, mendicantium ordines ſucceſſerunt. Quæ à S. Equitio, vel ab illius Congregationis Viris erecta fuerunt, ſic exciderunt, vt pratèr illud S Laurentij in Pago, quod modò Pizzulum vocant, quæ Parochialis Eccleſia eſt, in quo crypta illius ſepulchri veneratur, de nullo alio memoria extat; & quæ meritis Sanctorum Monachorum Deus Omnipotens in prouincia operatus eſt, in Chronicis Caſſinenſibus, & Sancti Gregorij dialogis recitantur.

Aul. Gell. lib. 17. ca. 16. & lib. 18. cap. 3.

Dictator verò noſter, vt Vrbem, quam ſtabilierat muneribus, & prærogatiuis augeret, iura municipij indulſit, vniuerſum illius ſtatum ex omnibus propè rebus publicis ſic temperauit, vt penè Romæ ſimilis videretur; Publicis rebus Decurionum Collegium (qui Senatus loco erat) præfecit, & magiſtratum duorum Virorum, qui iurgia, & lites ſedarent ſtatuit; ex quibus municipia mores capiebant; vtrorum memoriam lapides in Eccleſia S. Benedicti ad nos transmiſerunt.

Sigonius de antiq. iure Italiæ lib. 3. cap. 8.

D M.S.
L. MINDIO
PAIMITIVO
DECVR. MAR
QVI. VIXIT
ANNIS. XXII.
M. V. DIES. II.
VITIDIA
FAVENTINA
MATER
B. M. P.

D. M.
Q. GAVEDIO
VERO. PAR
II. VIR. I. D.
Q. PETEDIVS
DRAGOANCO
B. M. P.

Non

Non eſt quid faciat, quòd Decurio Marſorum, & non Valeriæ ſcribitur; cùm Ciuitas ipſa vtroque nomine, & Valeria, & Ciuitas Marſorum diuerſo tempore ſit dicta; ſic Leo in Chronicis, cùm Eccleſias Caſſinenſium recenſet; S. Paulus in Ciuitate Marſorum, & S. Ciprianus in gyro eiuſdem Ciuitatis, dicit; & Ioanna II. huius Regni Sereniſſima Regina, dùm pro collatis in illam, Regnumque beneficijs Præclariſſimo Principi Odoardo Columnæ Ducatus titulo nobilitatam in feudum aſſignauit, anno M. CCCC. XXXII. non alio nomine, quàm Marſia Ciuitas, in diplomate vtitur; in cuius præclariſſimæ familiæ Proceribus, & ſi Ciuitatis dominium non conſeruetur; ex ipſo primo Duce titulus cum ditione perpetuatur; eſt enim ditio, hæc noſtra nobilis patria, Lucus, Tranſaquæ, & Paternum, & ab ipſo Odoardo ad Excellentiſſimum Dominum Marcum Antonium Aurei uelleris Militem, & Magnum Comeſtabilem, qui feliciter Auorum ſuorum Principatum hæreditauit, duodecim numerantur, vt in ſtemmate. Leo lib. 1. cap. 36.

Odoardus I.	Marcus Antonius V.	Carolus IX.
Iordanus II.	M. Antonius VI.	Federicus X.
Proſper III.	M. Antonius VII.	M. Antonius XI.
Aſcanius IV.	Philippus VIII.	Laur. Onuphrius XII.

Gaudebat Ciuitas orientali aura lacus ad litora poſita in ampla planitie, cuius mænia Inuectus, ſeù Iuuenculus amnis abradebat; ambitus pluſquàm ſexies mille lares capiebat, ædificijs magnificentiſſimis ornata, vt rudera demõſtrant; inter quæ magni amphitheatri inconcuſſa, adhùc fundamenta, cum primis arcubus circa aream nondùm tempori ceſſerunt; area ipſa ſatis lata, ad quæcumque ſpectacula recipienda affabrè facta, à quo non longè maiorum ſepulchrorum lapidei tumuli, ad inſtar pyramidum, extolluntur, lapidum incruſtatura, & ornatu abiecti: quos modo *Li Murroni* appellant, quorum aliqui, etiam per tractum viæ Valeriæ iacent. Cætera autem monumenta vetuſtas abſumpſit, præter memoriam aliquorum, quæ in inciſis lapidibus ad noſtra ſunt tempora translata. Horum erat *Septimio Seuero* ſacratum opus, vt in mutilata inſcriptione in marmorea baſi, quæ in gradibus aræ maioris Eccleſiæ S. Benedicti in hæc verba legitur.

IMP. CÆS. L. SEPTIMIO. SEVERO
AVG. ARABICO. ADIABENICO
OPTIMO. FORTISSIMO.

Et cum dedicatio abſciſſa ſit, ſiuè ob illuſtratam bonis legionibus militiam, & Italicam nouam legionem addictam, ſiuè ob ali-

quod beneficium ipſi municipio collatum ante Parthicum bellum,
Sex. Aur. Vict. in gratiam Principis ſtatuam ibidem erectam fuiſſe; Nam victis primò Arabicis, & Adiabenicis, & Parthis in deditionem acceptis à Parthico cognomine, à Senatu delato, abſtinuit; nè gens, nondùm armis victa irritaretur; meritoque reſtauratoris Pantheonis ibidem memoria erecta, in quo qui illud à ſuperſtitione purgatum, veri Dei cultui reſtitueret oriturus erat.

Ante eiuſdem Templi fores muliebre Coloſſum ſua baſi his literis notata, ſubſtentabatur.

ALFIDIA MATER·AVGVSTI

Quænam fuerit, cuiuſque Auguſti Mater nullo ſtudio (licèt eruditiſſimos in Vrbe antiquarios conſuluerimus) inuenire hactenùs potuimus; eſt, & alteri mulieris illi nomine affini, operis dedicatio in S. Sabinæ templo in alio inſcripto lapide, ſic.

ALFIA.P.F.MARTA ....
MVLIEBRE A.SOLO ....
EADEM.LAPIDE.VA........
ORNAVIT.ABRVMAE.M.
FOCVLO.SEDES.POSVIT.

Reliqua profana ædificia ſolum occupat, in quo fundamenta, & rudera, quæ ſæpè aratro aperiuntur, paſſim iacent.

Quæ ſors autem eam tulerit, an Longobardorũ furore, an Fucini violentia corruerit, neſcitur; quique fuerit barbarus vaſtator, ea pietate in ſacris ædibus viſus fuit, vt ſolùm illius rabies deplantationi omnium ædificiorum intenta, illis ſic pepercerit, vt non læſerit. Extat modò à SS. Bonifacio IV. indè ex Ioanne Medico Patre Oriundo, ante annos M.LII. templum Patriarchæ Benedicto ſacratum, paterna olim ipſius Sanctiſſimi Pontificis domus, Cænobiumque iuxta, ad Ciſtercienſium familię, cuius alumnus fuerat, receptaculum, proprio ære, & Auorum facultatibus ditatum, erexit, & deficientibus Monachis pariter defecit, templo ſuperſtite ſtructura ex polito lapide non vulgari, cuius nomine paruus pagus, & vile piſcatorum tugurium, vix decem familias continens appellatur.

Centum ferè paſſibus ab iſto, honorificum, latumque aliud Sanctæ Sabinæ (non tam generis nobilitate, quàm martyrio claræ) ſacratũ extollitur, tribus aulis diſtinctum, quarũ maxima columnis ex quadrato lapide, ſuper quibus hinc indè arcus curuantur, ſuffulcitur apſides, totaque ipſa polito veſtitur ſaxo, ex quo faciei ſtructura

pa-

paritèr componitur; Oſtium ex vario pario, crebris animalium figuris interiectis adumbratum, in formam Iconis tribus ex vtrolibet latere columnis rotundis erectis, quarum excauata epiſtylia diuerſarum ſpecierum formas repræſentant, ouatumque ſubſtentatur ſupercilium, albo, mixtoque nigri coloris marmore; olim tamen Marſorum Epiſcoporum ad Gregorij XIII. vſque tempora cathedralis Sedes, & reſidentia, multò ante hæc derelicta, ruente Epiſcopali palatio; parùmque cum deceret Epiſcopos morari in agro, ex illius indulto, ad Eccleſiam S. Mariæ Gratiarum translata, non deſpecta priori, quæ, & deuoto cultu veneratur, & pijs impenſis ſubſtentatur. Eccleſia ipſa, & Piſcatorum canſunculæ tantæ Ciuitatis, quæ amplæ Prouinciæ Metropolicam dignitatem, & ſupræmi magiſtratus honorem ſuſtinuit, pauperes reliqui e ſunt.

Duo autem hinc 2. M. P. ad ortum æſtiuum antiqua loca in tabula itineraria deſignantur, Cerſinia, ſeù Cerſenia, & Mons Imeus, in Valeriæ viæ tractu: licèt neutrorum ſitum Cluuerius conſequutus fuiſſe videatur, & in ambo aberrauit, ſicut in Marrubio, quod vt Morreum aſſereret, tractum viæ Valeriæ diſperdidit, per quē recta linea tranſierat, ſiquidem Montem *Imeum*, non ad lacus litora, ſed infra Appennini radices *Incolæ* docent, & vulgari nomine *Monte Meo* appellant; & quod vltrà *Iuuenculi* ripam IIII. M. ab hinc P. Veneris Oppidum alia origine trahitur, & Cerſinia non in loco, quo Collis Armelus eſt, quod *Colleneum* Lucius Camarra appellat; ſed parùm longè in tractu ipſo viæ aliqua veſtigia ſignantur, & vetus S. Felicitatis templum in fundamentis ſignatur, de quo in Bulla Paſcalis *II.* ambo in tractu viæ ab Antonino, & tabula ipſa itineraria poſita, non amplitudine, àut alia ſingularitate, ſed tranſitu viæ nota, ex quorum ruinis Collis Armeli Oppidi principia aucta recenſentur, nō eo ipſo, ſed ſucceſſu tēporis; ſiquidē diſſipati, illa fatiſcente, Ciues in ſeptem pagos coiuerūt, ex quibus Canſanū, Miglianum, Leo, & Imeum, quorum adhùc Eccleſiæ in locis ipſis ſignantur, & in præcitata Paſchalis II. bulla S. Anatolia in Leone aſſeritur, cuius Pagi cæmenta noui ædificij, domus ſcilicet recreationis Piccolomineorum Ducum, in loco, qui hodiè Luna dicitur, materia fuerunt. Agerque in latifundium, & Viridarium ceſſit, pratis populorum virentium multiplicitate, & varij generis pomorum delactabile; & de Loreto in Chronicis Caſſinenſibus paritèr, quæ de Oretino lib. primo cap. XXXVI. & de Miliano dicemus infrà, ex quorum omnium caſu Armele, in Oppidum Colle armele creuit, ſucceſſitque Cerſinia, parùm ab illa longè in Præbenda Parochiali translata, ibidem Eccleſia S. Felicitatis cum Collegio quatuor Canonicorum, cui Præpoſitus præeſt, & Sacramenta centum propè laribus, qui illud complent, præbet; nihil in illo inſigne

Cerſenia.

Mons Imeus.

Veneri

Collis Armeli.

gue, vel antiquum, præter ſequentem inſcriptionem.

D. M.
T.TIDIO......
MO.QVI.VIX.A....
LXXII.MEN.III.
FIDIVS.FAVS.
NEPOTI.PIISS.
O.BENEMER.
P.

A Corfinia ad Aternum, viam à Claudio directam lapis ſupra relatus teſtatur.

Et ad ripam Iuuenculi 2.M.P.à Valeria, Oppidulum ad radices Apennini in eleuato collis dorſo ad proſpectum Lacus Oppidolum Veneri anteà poſitum, à Venere Myrtea, vt ex Plinio iàm diximus nuncupatum, cui S.Syluestri Eccleſia ſucceſſit, & cum Incolis montana diſplicere cæperint, antiquam ſedem relinquentes, ad ripam amnis nouum excitarunt,& in aperto pago, qui non plures, quam viginti lares continet.

Plin. lib. 36.c.29.

Eodem itinere ad eaſdem radices, in eleuato colle ad proſpectum paritèr lacus 3.M. P. à Venere ex duobus antiquis Vicis Sparnaſij, & Collis Aſinij vnum Oppidolum conflatum, & nominatum confuſione, Speron d'Aſino, dicitur, & Parochialium Eccleſiarum vnio inſequuta paritèr fuit; vndè Eccleſia S Mariæ, quæ alterius eorum erat S. Nicolai, in qua cura exercetur perpetuò incorporata.

Sparnaſiū Collis Aſinij. Speron d' Aſino.

Eodem calculo milliarium procedendo per iuga Apennini Aſchium paruum etiam; haùd multum, rigida Cæli inclementia, iucundum Oppidum iacet, nèc lætus ager, qui præter frumentum nihil aliud gignit, & in Eccleſia Sancti Syluestri, quæ ab Archipresbytero cum duobus Cappellanis regitur, vix centum lares congregat.

Aſchium.

Ad Valeriam autem, vt cætera compleantur, redeamus oportet, quæ hoſtili, ſiuè igne abſumpta, ſiuè alio rerum infortunio in caligine temporis inuoluto, ruit; Ciueſque ſparſim per agros ſe recipientes, Vicos aliquos inhabitare cæperunt; qui ſua fata ſentientes, vix nomina ad nos tranſmiſerunt. Horum vnus notior alio, Apinianicum, in quo Eccleſia S.Mariæ, quæ ruinam minatur, cum rimam ex parte fecerit; vetus tamen Monialium S. Claræ Monaſterium ex Sixti IV. indulto intrà mænia in Eccleſia S. Inſtitutricis translatum. M.P. à Piſcina nunc ad olerum cultum recintum murorum ſeruit, quondàm de iuribus Monaſterij S.Vincentij ad Vulturnum; illiuſque

Apinianicum.

que Abbas Ioannes, Marſicanis quibuſdam bona occupantibus, quæſtionem mouit, & à Petro Ticinenſi Epiſcopo, Ottonis II. Archicancellarij, in præſentia Odoriſij, & Raynaldi Marſorum Comitum, ſententiam reportauit anno DCCCCLXXXI. quam ex Chronicis illius Monaſterij tranſcriptam, Vghellius in ſerie Epiſcoporum reponit.

Alter Apamea dictus, eodem itinere à Piſcina, ex Paulo Marſo in Faſtorum recenſione, & parùm infrà Atranum, & Bozzanum alter erat, Milianum, ſeù Maglianum, & S. Antij, omniumque cum Piſcina conſortium vnicam efficiebat Vniuerſitatem, vt in inſtrumento exemptionis à muneribus publicis Ioanni de Maſo, & Petrucciæ eius coniugi; iam ab anno MCCCIII. conceſſę, plenè conſtat; cuius tranſumptum, ne creſcat volumen, relinquimus.

Apamea
Atranu
Bozzanũ,
Milianũ

Piſcina autem, quæ *V*illa in vita S. Berardi enunciatur, horum caput, reliquorum concurſu in oppidum creuit, lætis ſiquidem auſpicijs, vt Epiſcoporum ſedes, & Valeriæ in agri poſſeſſione, & Cathedræ locum occuparet; II. M. P. ab illa diſsita in radicibus Apennini ad fauces collium, inter quos Iuuenculus amnis perfluit; Primorum Ciuium lares murorum recintu vallabantur; Arce in ſuprema parte ad tutelam, quæ iàm penè tota corruit muniti; nouum tamen incrementum nobilioribus ædificijs, ſitus commoditate, & viarum magnificentia egregium, ſed in aperto ſinu, adhuc murorum cuſtodia caret.

Piſcina.

Nomen Incolæ, vt vetuſtatis ſplendore Patriam exornent, ea ambitione, qua omnes feruntur, ad fabuloſas Pauli Marſi eorum Ciuis nænias recurrentes, principia referunt; & ad inſtar aliorum à Marſia lydo ex Aſia aduentante inditum, & à Piſino in Galatia Aſiæ (quæ pòſt Paphlagonia regio dicta eſt), Emporium victori relictum, in nouo ſuæ Prouinciæ dominio nomine, & re reparatum, ſeù à Piſſinante Deorum Matre, cuius templum Conditor in memoriam eius, quod in Aſia reliquerat, ibidem erexit; & cum Dea ipſa Angidiſtes etiam vocaretur; vnde Angitiæ Deæ in Marſis qui, & lucum illi ſacrarunt Religio, quæ Romam vſque peruenit; ſiquidèm dùm Pœni Italiam vaſtabāt, quam Annibal multis victorijs inſolens premebat; tale ex oraculo reſponſum, Romanos à Cæleſtibus auxilia flagitantes reportaſſe, Liuius refert. Quicumque hoſtis Alienigena terræ Italiæ bellum intuliſſet, eum pelli Italia, vincique poſſe, ſi Mater Idea Peſſinante Romam aduecta eſſet; quamobrem illius ſimulacrum à Rege poſtulantes, à Piſino Emporio inana ſuperſtitione in Vrbem translatum Ab vtroque igitur nouo Oppido denominationem Marſyam dediſſe argumentantur; eſt tamen illi non à Piſſinante, aut à Piſino; ſed ab aquarum ſtagnis Piſcinæ, & Viuaria dictis, ſic in antiquis Thermis, quò currebant in

vnum

vnum aquæ, & in magno Hieroſolymitano templo; ex victimarum ablutione diſcurrentes in vnum, Probatica Piſcina, Euangelica atteſtatione pronunciatur. Siquidem Valerienſes (vt & ipſi Piſcinates modò) ex Iuuenculo ad procliuiorem agri ſinum aquas adunant, vt altilium aquatilium hyeme venationi incumbant; parùmque effoſſa humo ſtagna conficiunt, vt eſcis circà appoſitis, anates, aliaſque aues alliciant, quas iacto rete non paruo numero capiunt. Vndè diruta Valeria, circà illa ſtagna aggregatum Oppidum nomen ante illi loco inditum retinuit; & ex inueterata nomenclatura Piſcina dictum, cui propè cum Matthæus Collis Epiſcopus directa iam domo, iuncta S. Sabinæ templo, vt per incertos lares diù vagantium Epiſcoporum commoditati proſpiceret, & in deſerto agro, infelicis etiam lacus aura, parùm læto veterem inſtaurare minimè expedire, atque etiam in ſolitudine morari Epiſcopos non decere, nec plebi proficuum iudicaret; ex Pontificio indulto in ſerie Epiſcoporum relato, cum tranſlatione Cathedræ Ciuitatis honorem, donec Valeria reſurgat, illi contulit; nouum à fundamentis Deiparæ Immaculatæ, ex niue dictæ, ex parua primùm Icone, haud vulgare templum ædificauit, porticum ante fores, faciemque ex polito lapide confecit, tribus in aulis diſtinctum; verùm ſolas laterales opere arcuato compleuit; mediam ipſam, vt laqueario ſuperinduceretur, ſucceſſoribus adſcripſit. Vndè Illuſtriſſimus Don Aſcanius de Gaſperis modernus Epiſcopus, nobilis Verulanus, cui ad Epiſcopale munus, ſic virtutes omnes aſſiſtunt, vt nihil ſit, quod illi ad paſtorale officium deſiderari poſſit; Opus agreſſus ex inciſo ligno nobili artificio, ſic ſuper induit, vt nec marmori cedat; organum ad modulationem, paſtorale argenteum, & ſuppellectilia ſacra addidit.

Et, vt ad Matthæum Collem redeamus, is propè Templum pro Epiſcoporum reſidentia ex primo lapide non amplũ ſanè, ſed aulis, & Officinis cõcinnè paratum Palatium extulit, & altiora parabat, ni conſpiratione inimicorum, crimina falsò obiecta in Vrbe purgare coactus, Eccleſiam; & cum ipſa vitam deſijſſet. Vigilantiſſimus Paſtor, cui Marſi quidquid boni habent, acceptum referre debent.

In nouo templo, veteres inſident ad diuina decem Canonici; vna tantùm Archidiaconatus dignitas, eaque in Eccleſia perantiqua Præfecturæ Præpoſiti inſignita honore, vt in vita S. Berardi, quæ in Archidiaconatum tranſijt, ex cuius in Eccleſia numero Berardus anno MCCCLXX cathedram ipſam Epiſcopalem aſcendit.

Eidem quoque Chori præſidatus in prima Diœceſana Synodo à Ioanne Baptiſta Milaneſio celebrata, tribuitur; nec actibus capitularibus tamẽ inſeritur; nec voce fruitur, & nomine tantùm præeſt.

In-

Inter moderna ædificia Minorum Conuentualium, inſultum ſanè, nec ædificijs, nec prouentibus diues Cænobium iacet; tempore Sancti Inſtitutoris erectum, & in conformitate regulæ locus Marſicanus nuncupatur, ditius illi Oratorium S. Antonij de Padua in Eccleſia poſitum, cuius redditus in pauperum vſum à Sodalitij Confratribus(quorum eſt præfectura)eroganturː à quo non longè Anachoretarū Magiſtro Eccleſiuncula ſurgit, Populi deuotione venerabilis, & iuxtà illam Clericorum Seminarium ab eodem Matthæo Colle ſimplicibus beneficiis dotatum, & erectum, ſed ijs Aulicorum auiditate ſubtractis, pium Inſtitutoris præpoſitum, adhùc ſine mercede fraudatur, plorantque Clerici educationem,& ad Eccleſiaſtica munia profectum.

Inter ſepta murorum Monialium S. Claræ rudi ædificio, ſed regulari obſeruantia expolitum Monaſterium extat; illius moniales Ioannis Pauli Cacciæ prædefuncti Epiſcopi ad normam regulæ, ad vitam communem(cum anteà priuato ſumptu viuerent) redactæ, vt in rigore ſeraphicæ regulæ ſororum in ſancto propoſito emolumenta creſcerent.

In earum Eccleſia S. Maximi ſub ſæua Diocletiani perſecutione martyrio coronati brachium veneratur, illiuſque annua ſolemnitas III. Kal. Nouembris recolitur; paſſique in Apamea, vt in Sacro Romano Martyrologio aſſeritur, Vico vt diximus, ex quo Piſcina creuit: diuerſum putamus ab illo, quem Græci in Menologio XVIII Kal. Octobris ponunt,& ex eo loco Martyrij Eminentiſſimus Baronius in annotationibus(ad quem noſtræ Apameæ notitia non deuenit)vnum eū idē ponit,ſuſpicatus non aliam adeſſe Apameam, quàm illam in Aſia à Strabone lib. XII. Ptholom. in tab. IV. & V. Aſiæ, & Liu. lib. 35. & 38. poſitam,& cum locum martyrij,& diem teneamus non hæſitandum; & ſi ſorores deperdita acta deplorent quæ ſi extarent veritas eluceſceret.

Marſorum pietas, diruta Valeria,& deſerta S. Sabinæ, Cathedrali Eccleſia S. Berardi eorum Epiſcopi, eius ſacra oſſa ne diù neglecta manerent, & venerabili fraudarentur obſequio, intra Piſcinæ ambitum in ſacrū illi templū tranſtulerunt, anno ſcilicet 1580. vt crebra deuotio venerationis homagium perſoluere poſſet,cuius natalitius dies III. Nouembris ſolemni celebritate veneratur; Intèr ſacra ædificia projectorum domus à S. Nicolai Monaſterio in furca ferrati,translata, annectimus,ſub præfectura vnius ex Presbyteris Congregationis S. Spiritus in Saxia de Vrbe, cruce ſignati; qui cum Abbatiali honore infantium educationem ſuſcepit: præter hæc nil laude dignum; nec Ciuitatis ornatum, ſed Oppidi formam retinet; licèt præclaris in omni ſcientiarum genere viris reſplendeat; ex quibus ad apicem Epiſcopatus Iacobus ex Puccia familia aſcendere meruit.

Gau-

Gaudet iucundo lacus proſpectu; & ad æſtiuum ortum colles adiacentes fecundis vitibus veſtiuntur; vndè grata admodùm vina promunt; reliquus ager in planitiem ad aquas tendens, in latifundijs diuiſus Cerere quamplurima, leguminum, & frugum copia lætatur, irrigatione Iuuenculi fœcundatus. Poma ex omni genere maturat, grataque vicinis commodat, ex quo nulla paupertate premitur. Incolæ ſine faſtu, ſed comicali vrbanitate, in hoſpites benefici; vndè in opere, pluſquàm verborum apparatu, adeſt illis Ciuilis politia.

In tranſcurſu Iuuenculi M.P. à Ripa ad ſiniſtram, & II. M. P. à Piſcina, Carritum incultum, aſperumque Oppidum in minùs cul-
Carritum. turæ apto colle inſidet, Diæceſis terminus à Paſcali II. adſcriptus; nulla alia mentione dignum, quàm Anicij de Carrito fortis militis, ni perduellionis crimine dãnaretur, qui partes Ludouici II. Andegauẽſis ſectatus, à Ioanna II. Ladiſlai ſorore, anno M. CCCC. XIIX.
Cyrillus in Ann. Aquilæ lib. v. bonorũ, & vitæ proſcriptionẽ paſſus, vnà cum Hẽrico de Henricis, & filijs, Antonio Colella, Antonio de Raymundo, & Raynaldo Pauluccio, dicto *lancia longa*, eorum paritèr memoria damnata, ſuam gloriam fœdo rebellionis crimine fœdauit, miſerèque exul
Pandulphus Coſtēnuccius in comp. lib. v. cum propria ſubſtantia patrium ſolum amiſit; in hoc vno laudandus quod Patriæ, nulla alia re inſignitæ, proprio facinore nomen dilatauit.

Ex aduerſa fluminis ripa deprimuntur iuga montium in planam vallem IV. M. P. longitudine protenſam & D. Latitudine, per quam placidus ſerpit, verticibus ſupereminẽtiũ Mõtiũ vallatã, vberi gleba fœcundam, vndè oppidum ex latere ſurgens in parum eleuato ter-
Hortuna. ræ cumulo II. M. P. à Carrito, & III. M. P. à Piſcina diſſitum, nomen Hortona recepit; vetuſtis enim temporibus, *Villa magna* ex antiquato more loquendi, Hortum dictum, cum qui arma capere poſſent, ibi orirentur, ex Feſti teſtimonio; quod ſi etymon ſpectetur ſine aſpiratione pronunciandum; licèt receptus à doctioribus vſus fecerit, vt aſpiretur ad differentiam fortaſſis participij Ortus, vel nominis quartæ inflexionis. Magnæ autem ex Magnatum, Principumque electione, qui rurales domos ad animorum recreationem, & moleſtas Ciuium curas ſedandas extructas Villę dici conſueuerunt; cuius in pręeminenti cacumine parùm ab Oppido longè in formam arcis veſtigia luſtrantur, cuiuſnam Principis fuerit, incompertum, non ſolùm habemus, ſed nec vlla priſcorum ædificiorum memoria monemur. A nobilibus Valerienſibus, qui ad delitias deſtinauerunt agrum ad inſtàr Principum denominari fertur; ſignaturque modò via, quæ *delle Carrette* dicitur; quia ad Ciuitatem frugibus, pomiſque onuſti currus ducebantur; ſignata adhuc illorum veſtigijs rotarum. Moderno autem tempore, ex ruinis Caſoli, Co-

dar-

Digitized by Google

dardi, Fonticulæ, Fundi magni, Pagorum excitatum, nulla Geographorum cura notatum; cuius Eccleſia denominationem priſcam ad hæc tempora tranſmittit; ſiquidèm in libro viſitationis Matthæi collis MDCVI. S. Agnes in Villa magna notatur; & in Bulla Paſchalis II. S. Feliciani Eccleſia paritèr in Villa magna ſcribitur; illiuſque ager pari nominis prærogatiua gaudebat; Fundus magnus dictus, de quo Leo in Chron. lib. 1. cap. xxxvi. ex Ludouici Pij Imperatoris largitate Monaſterio S. Angeli in Barregio S. Mariæ in fundo magno Eccleſia peruenit, & in eodem libro viſitationis S. Ioannis Parochialis Eccleſia in fundo magno dicitur.

Non incultum, nèc ſanè rude, & ſi Incolæ pecoribus, & agriculturæ curam plurimam præſtent; cùm montana grata Ouibus paſcua, & vallis amænitas rei frumentariæ induſtrioſam operam nauandi ocium parent; cuius Eccleſiæ S. Ioanni dicatæ, Præpoſitiq; titulo ornatæ, quinque Canonici Collegium implent.

Relicta fluminis ripa in tractu viæ, quæ Sulmonem ducit V. M. P. à Piſcina inter iuga Apennini ad Aternum vergens Cucullum Oppidum inſidet, quod ex nominis affinitate ad Cuculum, quod Strabo via Valeria reponit, accommodari poſſet; ſi verba ipſius arriderent; nam, & poſt Ciuitates dicit, cum elongetur ab Alba vltimo loco poſita per X. & amplius M. P. *Cucullum*

Alia igitur ratione nomen illi inditum diximus, nec latum Oppidum, nec læta aura fruitur in montuoſa, & aſpera regione, cui Aquilo plurimùm obeſt, prohibetque vitium propagationem, & arua vltrà Cererem, vix aliquid producunt. Eſt tamen S. Dominici Ordinis Ciſtercienſis Abbatis, ſingulari prærogatiua munitū, quod intrà illius limites ſerpēs, aut alterius generis venenata animalia, nec ſiſtunt, nec viuunt. Fertur enim, quod cum eum Chriſtiani nominis hoſtes perſequerentur, qui à Monaſterio in prato cardoſo ad Villam de lacu expulerant. Sanctus Vir fugiens in bubulcum, qui fabas eo tempore in agro Oppidi ſerebat, incidit; illumque admonuit, vt quibus, non longè homines armati progreſſuri eſſent, ſi de tranſitu eius ab illis percontari contingeret, dum fabas terræ dabat pertranſiſſe reſponderet; ità planè non longè accidit, vt bubulcus armatis illis, vt præceptum erat, reſponderit; at illi retroaſpicientes in iugeribus ab illo ſatis, adultas fabas, flore parturiētes inſurgere extemplò viderunt; ſic Deus illorum peruerſas mentes inſolito miraculo admonuit, vt à perſecutione deſiſterent. Interim Venerabilis Vir dùm Oppidum intrat, frequens ei turba, plorans obuiàm fit rabidum lupum inſequens, qui infantulum raptum portans, vicinam Syluam petebat; quamobrem miſeratus parentum lacrymas, rabidam feram acciuit, illique per Deum præcepit, vt prædam dimitteret; ſtatimque lupus, feritatis oblitus, ſine læſione

aliqua, puerulum parentibus reddidit; ex quorum oſtentatione ſignorum, quali vitæ meritò eſſet, illi Incolę argumenta ſumentes, illum Oppidum ingredientem enixè rogare cœperunt, vt aliquid de ſuo diſcedens relinqueret, quo præſidio ab infectorum animalium moleſtijs, quorum frequentibus incurſibus offenſiones, damnaq; crebra incurrerant, tuti eſſent; at ille manu ad os allata molaré dentem extrahens, deindè ferrum mulæ, vtraque illis benignè donauit; qui dens in Icone illi dicata in Eccleſia S. Egidij Abbatis, loco Parochiali, in deaurato ligneo tabernaculo, digna veneratione aſſeruantur; ad quem vndique rabidi canis morſu, aliorumque venenatorum dente offenſi deuotè recurrunt, & tanti Viri meritis ſoſpitatem accipiunt; & bruta ignito illo ferro impreſſa furorem non timent, & ſi qui illis eſt abſcedit; & crebra miraculorum coruſcatione, populorum concurſu, vndique deuotione frequentatur; cuius vitam a Cardinali Alberico conſcriptam, nupetrimè Ludouicus Iacobellus erudito calamo, noſtroque idiomate promulgauit, de quo Leo in chronic. & Eminentiſſimus Baronius. Acceſſit ad huius Oppidi decorem Religioſiſſimus Vir D. Ioannes à Cuculo ex Cæleſtinorum primoribus, iterùm ad totius Ordinis Generalem præfecturam anno MCCXCIX. ob regularis diſciplinæ frequens ſtudium prouectus, & ob egregias animi dotes Thomæ de Ocra S. R. E. Eminentiſſimo Cardinali apprimè carus, dignus, cui ſupremæ ſuæ voluntatis executionem confideret.

Leo in Chron. li. 3. cap. 60.

Huius ager, fines noſtros præcludens, vlteriorem vagationem prohibet; ad Cerfiniam igitur, & viam à Valerio, & Claudio ſignatam reuertimur, & à Colle armeli Oppido per ſuauem Apennini dorſi aſcenſum III. tranſactis P. in rimoſum, amplumque olim Cæleſtinorum Patrum Monaſterium, iàm diù derelictum, & expoſitorum infantium, vt diximus congregationi addictum inciditur in Eccleſiam S. Epiſcopo Nicolao ſacratam, tenaci cæmento, & polito lapide confectam: aſperam nimis cæli temperiem in cauſam derelictionis adducimus, cum iuga ſupereminentium montium humilientur tantiſpèr in vallem, valido Aquilonis flatui, & continuæ tempeſtati ſubiectam, hyeme præcipuè, cùm niues ex amplo iugo conglomerantur in vnum, ea congerie, vt ſummitatem montis penè adæquent, Eccleſiamque aliquandò ſuperinduant, homines, & iumenta ad vnum aduoluētes, & ceſſante hyeme ventorum turbo aliquandò timetur. Non longè in anguſtiorem aditum, Furca ferrati, *Forca di caruſo* dicta, in qua olim arcus Auguſtæ, de quo in vita S. Ruphini Epiſcopi in lectionario Piſtorienſi lectione 1. & XI.

A Piceni Prouincia Romā veniens cùm per Valeriæ regionis viā tranſitum faceret. Hic itaque cum in Marſorum fines veniſſet, ad arcum Auguſtę, qui locus à Romana Vrbe P. M. LXXV. diſtare dicitur.

Nec.

Nec immutatum nomen ęſtimij libri Oppidi Galliani, & Caſtri veteris, quorum eſt territorium exhibent; cum qui circa fundi ſunt, ad Arcum ſcribantur, numerus milliarium reſpondet, licèt in tabula itineraria aſſignatus longiora ſignet., cùm à Romana Corfiniæ LXXVIII notentur, à quo ſi III. addantur LXXXI. conficiet, & facilis in tabula error; cui autem Auguſtæ ſacratus, incompertum habemus, cum ſic ruerit, vt nulla appareant veſtigia: attamen lapis in oppido Caſtriueteris in domo familiæ de Macrinis appoſitus Liuiæ Auguſtæ fuiſſe dicatum, in non dubiā ſuſpicionem nos adducit, qui ſub marmoreum fæminæ caput, talem notat inſcriptionem.

LIVIÆ. DRVSI. F
AVGVSTI
MATRI. CÆSARIS. ET
DRVSI. GERMANICI
SVPERÆQVANI. PVBLICI

Eſt enim, vt olim locus, agri Marſorum terminus, ex quo ſiniſtrorsùm à Valeria Via ad Vallem, quæ (corrupto vocabulo) ſubreco dicitur aditus patet. Vndè ſuperæquani de Liuia benemeriti in aperto, & frequentato loco, intrà tamen eorum fines Arcum illi ſacrarunt, quo deleto, & rudetis in proximū Oppidū aſportatis, nomen fundi aſcriptum remanſit; ex quo errore Flauius Blondus, apertis tabulis patet, Superęquanos vltrà Sulmonem in plano quinque millium ſuper altiſſimos montes ponens.

Fuit ea planities aliquot habitata Vicis, quod extantes ruinæ oſtendunt, & Plin. eos populos ſuperæquanos Pelignos appellat.

Etſi Plinij verba, quibus innititur, contrarium probent, licèt populos enumeret, non loca demonſtret; & in ordine numerationis ſuperæquanos Corfinienſibus, & Sulmonenſibus confines ponit, & cùm Corfinienſes infra Sulmonem ſint poſiti; ſi affines non vltrà ſuperæquani, prout reuera ſunt, hæc ille:

Pelignorum Corfinienſes, ſuperæquani Sulmonenſes.

Cui & ratio contradicit: ſuperęquani n. dici non poſſent, ſi locū ab eo ſignatum incoluiſſent; ſed ſuper-Peligni, aut ſuper-Sulmonenſes; etenim reſpectu Romę, ex qua Orbem ex Auguſti diuiſione Plinius inſcribere cæpit; illi erant ſuperæquani dicendi, qui Æquis contermini vltrà eos incolunt; patet quidem Æquorū fines altiſſimos montes à Valle iſta dirimere, eiuſque rei certior teſtis, lapis in Eccleſia S. Mariæ Conſolationis in Oppido Secenarij in iſtāmet Valle, qui ſic ſe habet,

L.VIBIVS.SEVERVS.ÆDILIS.IIII VIR.QQ.
SPLENDIDVS.EQ.ROMANVS.CIVITATIS.SVPER
EQVANORVM.ITEM.PATRONVS.CIVITATIS
ANXATIVM.FRENTANORVM.ET.PELTVINA
TIVM.VESTIN.HIC.OB HONOREM.ÆDILITATIS
L.VIBII.FILII.SVI.EQ.R.AG.DEAM.PELINAM
PRIMVS.HVIC.LOCO.VENATIONE.EDIDIT
DEINCEPS.LVDOS.SOLEMNES.L.VIBIVS.NE-
POS.FILIVS.MED.IIII.VIR.ID.EQ.R.PATRO-
NVS.CIVITATIS.OB. . . . .
NOMEN.FRATRIS.SVI.TITVLVM.PVBLICE
DICAVIT.AVRELIANO.AVG.ET.BASSO.II.
COS.XVI.KAL IVN.

Cuius ſuperæquanorum Ciuitatis longa murorum ſerie apud Caſtrum vetus memoria exiſtit ; nomenque illi communi *I*ncolarum metrana adſcriptum ; quæ vt Romanorum Colonia in libro Balbi de Agrimenſoribus fuiſſe dicitur.

Prouincia Valeriæ Coloniæ ſuperæquanæ, ager eius veteranis eſt aſſignatus; ſed poſteà Seuerus, & Antoninus, & Commodus aliqua priuatis conceſſerunt.

Expugnata à Papirio & à Coruilio Coſſ. A.V.C.CDLIX. poſt Amiterni direptionem fertur, licet nomen non conſentiat, cùm à Liuio Duroniam expugnaſſe Papirius dicatur; minùſque quam collega hominum prædam, ſed plures occidiſſe commemoret; potiùs tamen illam cum Maſſonio ſuſpicamur, quam Ioannes Villanus tempore Caroli Magni inter Sulmonē, & Aquilā, Lacemoniam dictā dirutam affirmat; & ſi minùs nomen adaptetur; illa tamèn, aut alia recentiori bellorum quaſſatione ſolo æquata, cum quæ extant murorum veſtigia non vetuſtiori tempore ruinam paſſam indicant, inconcuſſa enim multa ædificia permanent, quæ perijſſent, ſi longo æuo aſſignentur; Pro certo eſt, ex Balbi aſſertione poſt Papirij vaſtationem vixiſſe, cum illam ad Commodi tempora conducat, vndè vt incertus apud auctores locus, ſic caſus deſcribitur. Vallis ipſa, quæ ex montium inflexu poſt arcum Auguſtæ principium ſumit III.M.P. in longitudinem ſe extendit, ad planum Macrani, in quo Ciuitatem ipſam poſitam rudera monſtrant, vſque ad Oppidum Caſtrum vetus, per cuius agrum Aternum traſcurrens in flexo curſu per aliam VallemPopuli oppido prætendit, cuius aquarum vbertate, vt ſolum fæcundaretur, & Ciuitas affluentia lætaretur, Corfinienſes effoſſo monte M. P. ſpatio canalem abſoluerunt indito titulo, qui in Eccleſia S. Ioannis ad domum Baronis de PetroPaulis legitur.

RESPVBLICA. POPVLVSQ. CORFINIENSIENSIS. FORMAM AQVÆDVCTVS. VETVSTATE CORRVPTAM. D.D. REFECIT

Qui affluens modò, non longè ab Eremo S. Nicolai, Rodianorum campos irrigans, glebas aliàs ariditate in fœcundas ditat, & vulgaritèr *la forma di Raiano* dicitur; & antiquato iam cenſu Rodianenſes à Caſtroueterenſibus recognoſcebant annuo fructuum penſo XXVIII. Auguſti ſoluto.

Diuerſus aquæductus iſte ab alio, quem retulimus, ille ex Sinizzi ſaculo, non longè hodie à S. Demetrij Vniuerſitate, ad eiuſdem Ciuitatis delicias deductus, ætate lapſus, aquas iam ſuo alueo in Aternum influit.

Caſtrum vetus moderno tempore oppidum excitatum, paruum, ſed ſplendore Incolarum dignum, cui non minimum decorem Fuluius de Petropaulis Iuriſconſultus ſuo æuo celeberrimus attulit; & ſi quæ in legũ enodandis difficultatibus, & in vſibus feudorũ commentaria edidit in lucẽ prodijſſent, multò maiorẽ; Vetuſtum in illo Minorum Conuentualium Cænobium Seraphici Inſtitutoris tempore fundatum, in quo Rogerij Celani Comitis in vna Cappella corpus reconditum, veneratur in comitiali morbo affectos, miraculorum gratia elucens, cuius dies obitus in peruetuſto Conuentus codice; in hæc verba notatur. *Caſtrum vetus.*

Tertio Kal. Martij, anno ſecundo MCCCLXXXVII. obijt Magnificus Vir Rogerius Celani Comes, indelendæ memoriæ, in Caſtro Galiani, decimæ inditionis, luna octaua, ſiſtente in ſigno cancri, paulispèr poſt horam nonæ in die Mercurij.

Tractus Viæ Valeriæ per arcum ſignatum tranſiens Stabulæ protendebat, quod cum memoria totum perijt; creditur tamèn, eo in loco ſitum fuiſſe, quo nunc Gordianum Siculum eſt, & aliqua etiam vltrà milliarium numerum, antiquitatis veſtigia ſuadent; inſpicitur hodiè in Eccleſia S. Nicolai in platea Oppidi C. Rutilij loci Patroni, titulus his verbis notatus. *Gordianũ Siculum.*

C. RVTILIO. C. F. PAL. GALLICO ORDO AVGVSTAL. PATRONO. OB. MERITA PATRIS. ET IPSIVS.

Paruum eſt, illudq; in aſpera regione, oppidum infrà iuga montium poſitum; ſed S. Virginis Gemmæ prætioſi corporis repoſitione inſignitum, ignobili natali ortæ, ſed vitæ ſplendore, & miraculorum gloria claræ, quod in Eccleſia S. Ioannis requieſcens, pio cultu à fidelibus veneratur.

Vtrùm

Verùm Siculum dicatur, à primis Regionis habitatoribus, an ab alio, neſcitur; ſic origine antiquum, & arte impolitum, vt rerum geſtarum parùm memoria cognitum; ex quo III. M. P. eſt Rodianum, ex reliquijs Corfinij excitatum in Apennini radicibus, à fluminis corroſione, quod perenni curſu terram abrodit, dictum; quod & ad nos minimè pertinere dignoſcitur. Ex ruinis tamen Macranæ, ſuperæquanorum Ciuitatis in ipſa Valle aliqua Oppidula excitata, quorum primatum, & rerum politia, & inhabitantium copia, & ædificiorum ornatu Gallianum tenet. In quo Comites Celanenſes ad inſtar fortilitij domum extruxerunt, in quo Caſtello, Rogerij Mater, & Leonelli ab Acclozamora vxor ab ingrato filio obſidionem tamdiù ſuſtulit, donec deiectis propugnaculis, in illius, & Piccinini Ducis deditionem venit; Antiquo autem Monialium S. Claræ Monaſterio nobilitatur. Huic M. P. proximum Secenara aliud Oppidolum, & poſtremum *Caſtel d'Hieri*, ad ripam Aterni poſitum, quo Prouinciæ Marſorum limites, ex Vibij aſſertione, qui Aternnm per Marſos diſcurrere dicit, Cluuerius aſſignat; Noſque paritèr huic noſtro labori finem ponimus ad Dei, Immaculatæque Virginis Matris, & SS. Apoſtolorum Petri, & Pauli gloriam, & honorem.

Rodianũ. *Gallianũ.* *Secenara.*

HISTORIÆ MARSORVM

F I N I S.

MAR-

Digitized by Google

MARSORVM EPISCOPORVM CATALOGVS.

DIù ſeriem Epiſcoporũ contexere in animo fuit, quam licèt nimis obſtruſam indigeſtam, & cõfuſam; inuenerimus, eam tamen, Deo adiuuante, & ordine digeſſimus, & amico noſtro D. Ferdinando Vghellio cõmodauimus, qui Italiæ totius ſacrorum Præſulum, & memoriam, ac egregia facta, iàm aboleta, in antiquum ſplendorem reſtituta pe ſoluit; & viciſſim eius in Priſcorum monumẽtis perſcrutandis ſolertia, huic noſtro diſpoſito ſermoni, magna acceſſio facta eſt; eamquè modò locupletatam, nouiſquè acceſſionibus auctam, nè quid Marſi deſiderare poſſent, vt denuò in lucem prodat, conſultiùs iudicauimus.

Quique primus Sacrorum Antiſtes Chriſti fidem, iuraque noſtris dederit, haud facilis inueſtigationis, ob deperdita Eccleſiæ acta, negotium erit; Cùm enim poſt Valeriæ excidium incertam ſedem, & vbi ſibi libuerit, Epiſcopi pedem fixerint, quæ ad hiſtoricam veritatem monumenta prodeſſe poterant, non exiguum detrimentum ſuſtulerunt; vixque hodie, quæ modernis temporibus res reſolutas continent, in Archiuio ipſius referuntur.

Romanũ Martyrologiũ 28. Aprilis.

Fidem igitur Chriſti, ipſa naſcente Eccleſia, edoctos, tùm Principis Apoſtolorum vigilantia, quæ loca vicina Vrbi non deſeruit, tùm multa alia ſuadent.

Baron. in Annal. to. 1. An. XLVI.

Siquidèm Princeps ipſe Apoſtolorum, Epiſcopum Æquicolis Chriſti doctrinam diſſeminaturum S. Marcum Galileum deſtinauit, ex Romano Martyrologio die XXVIII. Aprilis, ſub anno Domini XLVI. quibus iàm diù Epiſcopalis ditio, cum noſtratibus communis fuit, ex Paſchalis II. diplomatis atteſtatione: In quo habetur:

Diodor. Sicul. 16. XIV.

Tuis igitur, frater in Chriſto cariſſime, precibus annuentes, ad perpetuam S. Matris Eccleſiæ pacem, & ſtabilitatem, præſentis decreti ſtabilitate ſancimus, vt vniuerſos Parochiæ fines, ſicut à tuis Anteceſſoribus vſque hodie poſſeſſæ ſunt, ità omninò tàm tibi, quàm ſucceſſoribus in perpetuum conſeruentur, & forſitan etiam laicalis, ſiquidèm Carſeolanos, Diœceſis continet, quos inter æqui-

C. Sigonius lib. 1 cap. 10. Antiq. Ital.

colas Diodorus numerat, qui cum commixti fuerint inter alios populos, non facilè diſcernuntur, ſic Volater. lib. VI.

Æqui enim qui fuerint populi non facilè diſtinguuntur, commixti alioquin Latinis, & Volſcis.

Et noſtratibus etiam, ex Geographorum deſcriptione, & iuxtà fines à Cluuerio ſignatos.

C. Vrbes, & C. in illis 80. diſtin. Et ſi territorium ijs temporibus Epiſcopis certis limitibus diſtinctum non aſſignabatur, quamquam à Beato Petro ad deſtinatam Vrbem mitterentur, ad inſtar gentilium Flamines, & Primi flamines, ab illis tamen aliò tranſire, niſi ingruente perſequutione, abſque Sedis Apoſtolicæ auctoritate nefas erat; quod poſteà *C. ſicut alterius 7. q. 1.* S. Dionyſius Papa anno CCLXVI. immutauit, vnicuiq; proprium aſſignans, & in Diœceſim diuidens.

Conſtat ſiquidèm, Æquicolorum aliquam partem à veteribus, moderniſq: Marſis addictos, & ſi S. Marcus eorũ Epiſcopus fuerit, *C. Eccleſias 13. q. 1.* igitur, & Marſorum, quorum agri ſimul certa cenſura complexi, ſub vna denominatione, deleta priori, communi exiſtimatione appellantur; Et cum S. Ruphinus antè diſtinctionem territorij Epiſcopus præfuerit, & pariter S. Marcus eoſdem populos, quos vna complectebatur, determinata antiquitus iuriſdictio, ad fidem Chriſti vocaſſe pro certo habendus eſt; ab illo igitur exordium narrationis ſumemus.

I.

Anno 46. S. MARCVS Galilæus, cum Petrus Apoſtolorum Coryphæus ex Antiochia Neapolim appuliſſet, Romam profecturus, iter agens, Atinam peruenit, & à Palladio hoſpitio exceptus, Marcum peregrè agentem inuenit, & cum eiuſdem nationis eſſe cõperiſſet, in fide Chriſti delibutum baptizauit, ſecumque Romam adduxit, poſtmodùm ordinatum Epiſcopum ad eamdem Ciuitatem remiſit, ibique deletis Iani, Dianæq; ſimulacris, & Palladium in fide inſtructum, ab eodem Principe ad Æquicolas Euangelium prædicaturus Epiſcopus mittitur: fidei lacte Æquicolas ipſos, Marſoſque potauit; Atinam indè reuerſus templum lacus, propè domum Palladij, Deo vero conſecrauit; Aram, & ſimulacrum comminuens. Ad Maximum Campaniæ Præſidem ſub Domitiani perſequutione delatus, ad quæſtionem etiam adductus, cum Chriſtum verum Deum prædicare non deſtitiſſet, fame, carceris ſqualore, igne, verberibus afflictus, in amphitheatrum adductus, clauis in capite infixis, abſciſſa demùm ceruice, Martyr ad Dominum euolauit, anno poſt Chriſtum natum XLVI. vt fuſiùs in eius actis narrabimus.

II.

II.

S. RVPHINV*S* Amaſiæ Epiſcopus, ex Cappadocia Romam adueniens, immanem Maximini perſequutionem fugiens, 237.
cum Andream Prouinciæ præfatæ Proconſulem, à quo multa tormenta ſuſtinuerat, & quem ad fidem conuerterat, ſuæ peregrinationis ſocium adhibuit. A S. Fabiano Papa, qui tùnc Petri Cathedram regebat, ad Marſorum Eccleſiam translatus, legationem poſtmodùm totius Marchiæ Anconitanæ nactus, Marſorum Eccleſiam deſerens, Aſſiſij Martyr occubuit, vt vberiùs in eius, & S. Cæſidij vita, quam vulgari ſermone edidimus, & apud Ludouicum *S*abinum de Sanctis Vmbriæ eſt videre.

Dùm legati munere *S*. Ruphinus fungebatur, Eccleſiam iſtam S. Cæſidio eius filio commendatam reliquit; & fuit circà annum Domini CCXXXVII.

Ab iſto tempore ad ſequentia, quos Marſi receperunt Epiſcopos, exciderunt; nec vtique hanc ſedem proprio rectore caruiſſe credendum eſt; nec indefeſſa Summorum Pontificum vigilantia, tàm proxima loca cultoribus deſerta patiebatur, qui ab extremis Orbis terræ partibus, gentes conuocare conabantur.

III.

IOANNE*S* Marſicanus Epiſcopus legitur in ſententia Vigilij Papæ contrà Theodorū Cęſarienſem ad annum CCCCCLV. 555.
ex Carolo de Carolo Abbate Fulienſi in Geogr. ph a *S*acra, ſeù notitia Epiſcoporum Eccleſiæ Vniuerſalis, relato à Baro. tom. 5. an. 551. nu. 11. & in Concilio Conſtantinopolitano ſub eodem Vigilio an. 553. idem Baro n. CCXIII.

IV.

TVDERI*S*IV*S* Epiſcopus Marſienſis ſubſcripſit concilium ſub Leone IV. Pontifice, Anno DCCCLIII. ex eodem Carolo, & ex Eminentiſſimo Baro. an 853 in ſubſcriptione ſenten iæ 853.
à *S*. *S*ynodo latæ contrà Anaſtaſium Presbyterum *S*. R. E. Cardinalem, quem excommunicatum, & honore ſpoliatum damnarunt.

V.

ROTTARI*S* Epiſcopus Marſorum anno DCCCCLXIIX. 968.
teſtis fuit in ſententia ab Otone Imperatore lata, ad fauorem

Eccleſiæ *S*. Mariæ in Apiniacis ex lib. 4. Chronic. *S*. Vincentij ad Vulturnum; idemque paritèr ſubſcriptus reperitur in priuilegio Ioannis XIII. Eccleſiæ Beneuentanæ, anno DCCCCLXIV. prout refert Vghellus. Locus iſte Apiniacis, erat vnum ex pagis, ex quibus Piſcina, modò Epiſcoporum *S*edes, habitatores recepit; ſed ſolo æquato, reſtant ſolùm præfatæ Eccleſiæ veſtigia, mille ferè paſſus à Piſcina, in cuius parietibus ſequentem in lapide inſcriptionem inuenimus, quam ad fidem antiquitatis loci adducimus.

D. M. S.
T. ALLIO. DEL
FICO. MAM
MIA. SECVN
DILLIA. CON
INCOMPARA
BILI. CVM QVO
VIXIT. ANN. XVIII.
B. M. P.

VI.

ALBERICVS Berardi III. Marſorum Comitis filius, ad hanc Eccleſiam aduectus anno DCCCCLXX. Ab Ottone III. Imperatore, Monaſterium S. Angeli in Barregio pro toto tempore
970. vitæ ſuæ obtinuit, quod poſteà Caſſinenſi Cœnobio reſtituit: Leo. in Chronic. Caſſi. lib. II. cap. 14. & de quo etiam refert cap. 16. Quòd cum intruſiſſet in Epiſcopatum Quiniſium filium, quem ex iniquitate genuerat, Abbatiam Caſſinenſem occupare, illiuſquè poſſeſſionem facilè nanciſci ſperaret, addito auaritiæ, & ambitionis æſtu, quo efferuebat, maiore facinore, aſcitis ideò ſceleſtis hominibus, illiſque muneribus allectis, oculos Abbati erui curauit, quod cum inſidijs patratum eſſet, Omnipotenti de tanto ſcelere rationem redditurus, eademque hora, eodemque tempore, quo miſero Abbati oculi fuerunt euulſi, ſceleſtem animam in vltionis pœnam emiſit. Hic etiam interfuit ſententiæ latæ à Petro *S*icinenſe Epiſcopo, Hubertoque Terdonenſi in gratiam Abbatis S. Vincentij in Vulturno, pro rebus ſpectantibus ad præfatam Eccleſiam *S*. Mariæ in Apiniacis, quæ de pertinentijs ipſius Monaſterij erat, & ad tertium placitum aliquibus hominibus Marſicanis conceſſæ, eoque terminato, cum minimè à poſſeſſione recedere contenderent; Abbas Ioannes cum Franco Aduocato ſuo, quæſtionem cum illis habuit, & inueſtituram rerum, & Monaſterij à præfatis Iudicibus impetrauit. In præſentia præfati Epiſcopi, & aliorum teſtium,

ſtium; cuius iudiciū vltrà prædictos Epiſcopos exercuerunt Raynaldus, & Oderiſius germani fratres Marſorum Comites, anno DCCCLXXXI. eamq; ſententiam ex Chronic. S. Vincentij præfati tranſcriptam, Vghellius retulit.

VII.

QVINISIVS, præfati Alberici ſpurius, in Epiſcopatū intruſus, patri ſucceſſit, anno DCCCCXCIV. Quæſtionem Caſſinenſi 994. Monaſterio pro Eccleſia S. Angeli in Barregio mouit, & à Monachis in placito Marſorum Comitum, conuentus, atque conuictus tacere coactus eſt. Chronic. Caſſin. lib. 11. cap. 16.

VIII.

PANDVLPHVS poſt Quiniſium Epiſcopus effectus, ſed quo anno non facilè colligitur, cum Romana Eccleſia turbinibus quateretur, ad Petri Cathedram Tyrannide Alberici Tuſculani 1057. Comitis, aſſumpto Theophilato eius filio, puero annorum duodecim, Benedicto IX. nuncupato, cuius vita, moreſque ad iuuenilem ætatem accommodati, & violentam, & Simoniacam ad Papatum intruſionem, vniuerſam conturbauit Eccleſiam; & cum vndecim ferè annos magno fidelium ſcandalo, vitam voluptatibus deditam in Sacra Sede duxiſſet, à Pontificatu tandèm eiectus; Cum ſe contrà duos alios Pſeudo-Pontifices tueretur, in gratiam potentium, qui eius partes ſectabantur, vt magis ſibi amicos conciliaret, multa non concedenda conceſſit, inter quæ diuiſio Epiſcopatus Marſorum fuit.

Etenim Marſorum Comites, & ditionis viribus, & ſanguinis nobilitate potentes, & Pontifici ſanguine coniuncti, pari tyrannidis, & ambitionis æſtu laborantes, cum per mortem Alberici, & Quiniſij continuatum Epiſcopatum ab illorum domo eripi viderent, ægroque animo Pandulphi electionem, quam irritam facere non poterant, ferrent; vt ſaltèm partem ditionis Epiſcopalis per facinus retinerent, Pontificem, & Diœceſim ſcinderet, & Actium ſeu Atthonem eorum conſanguineum Epiſcopum conſecraret induxerunt; eorumq; petitioni Pontifex acquieſcens, nouo Epiſcopo, S. Mariam in Cellis in Cathedralem erectam. Vallem de Nerſa, & Carſeolanorum regionem, in ditionem Epiſcopalem aſſignauit.

Quam diuiſionē ſic factā, Romana Eccleſia ſchiſmate, & diuerſis cladibus vexata, rerum viciſſitudini cedens, aliquandiù tolerauit; donèc in generali Concilio, Florentiæ habito, ſub Victore II. Anno MLVII. non ſolùm Antipaparum actubus deletis, ſed & alijs ea-

tem-

tempeſtate exortis malis, Patrum, qui in Concilio præerant, vigilantia ſedatis, morbo huic etiam occurrere placuit, Diœceſimque vnam, vnumq; Epiſcopum declararunt, & in gremio Conſtantinianæ Baſilicæ aggregarunt; quo præeminentia ipſius Eccleſiæ ſatis declaratur, cum à ſuo principio, nulli alij, quàm Romano Pontifici paruerit, ſemperque exempta ab alieno Imperio, vti Vrbiuicaria, eiuſque Antiſtes inter Papæ ſuffraganeos numeratur, vt ex antiquo Rituali Romano refert Baron. an. MLVII. n. IX. Erant enim tùnc ſicut Patriarchalibus Eccleſijs, numerus purpuratorum deſtinatus, ſic & Papæ Collaterales, & ſuffraganei Epiſcopi, qui in Comitijs, & Synodis vocati vota darent.

In ea Synodo ambo, qui tùnc erant Marſorum Epiſcopi nomen retinebant, in quæſtionem adducti, & quiſque ſuam Eccleſiam tueri conatus, diſcuſſis eorum Iuribus, diuiſionem irritam, & aduerſantem Sacrorum Canonum decretis iudicatum. Actij iura ex corrupto principio exorta, nullo Canonico ſuffragio tueri poſſe, eumque occupatorem intruſum in partem Diœceſis declararunt: in vniuerſam legitimum poſſeſſorem, & Canonicum Antiſtitem Pandulphum decreti ſtabilitate firmarunt; & vt tranquillitati, & quieti Eccleſiæ conſuleretur, Actio ſic abdicato, Theatinam Eccleſiam aſſignarunt; quod cum Victor morte præuentus adimplere minimè potuerit, Stephanus eius ſucceſſor decretali perpetuò remanſura Epiſtola firmauit, quam ex Archiuio Marſorum deſumptam hic offerimus.

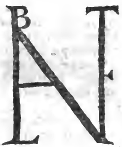
☧ STEPHANVS Epiſcopus ſeruus ſeruorũ Dei. Dilecto confratri, & Coepiſcopo Pãdulpho, cæteriſq; ſucceſſoribus Epiſcopis, in S. Marſicana Eccleſia Canonicè promouẽdis, in perpetuum. In ſpecula Sanctæ, & Vniuerſalis Eccleſiæ, adhùc peregrinantis, quantò cæteris eminentiores apparemus, tantò vehementiùs concurrere viciſſitudinibus indè debemus; ſicùt enim luna menſtruo curſu deficit, & perficit, ſic in Eccleſia militanti, temporalibus ſubiecta, continuas altercationes valdè defectus, & profectus incurrit, cuius defectui, vel diminutioni, ſicut neceſsè eſt, vt compatiamur, ſic proculdubiò expedit, vt profectui, vel plenitudini congratulemur; quaproptèr vnam Marſicanam Eccleſiam inteſtino, & diuturno malo, & pluſquàm ciuili diſcordia ſecularium hominum miſerabilitèr diſciſſam, & in duos Epiſcopatus contrà Sanctorum Patrum Canones à Theophilato dicto Papa diuiſam, & poſteà permiſſu magis, quam conſenſu; neceſſitate, quàm vtilitate, à Sanctiſſimo Prædeceſſore noſtro Leone, ſicut inuenta fuit omiſſam, tandemq; ſub beatæ memoriæ Prędeceſſore noſtro Victore iudicio generalis Concilij per Diuinam gratiam in gremio Baſilicæ Conſtantinianæ aggregati quartodecimo Kalendas

lendas Maij, Indictione Decima, diuiſionem illam vnius Diœceſis in duas partes euacuatam, & abdicatam, atque in antiquam ſui ſtatus vnionem, reformatam, & in perpetuùm ipſam, ſicut iuſtum fuit, Diœceſim vnam vni Epiſcopo decretam, indè interuentu totius Sanctæ Synodi Epiſcopo attento, qui tùnc partem Marſicanæ Diœceſis iniuſtè occupabat, in Theatinam Ciuitatem ſublato; per huius noſtri priuilegij decretalem paginam, deinceps tibi beatiſſime, & confrater, & Coepiſcope Pandulphe, & ſucceſſoribus tuis in perpetuùm concedimus, & ſecundum quod tibi ſynodalitèr, ſicut ſuperiùs dictum fuit, iudicatum eſt, firmum Marſicanum Epiſcopatum cum omni ſua integritate, & pertinentia, inter ea, quæ nominatim Eccleſiæ Sanctæ Sabinæ antiquæ Ciuitatis Marſorum, ad Epiſcopalem ſedem largimur, atque decernimus: nec non, & reliquas Eccleſias totius Marſicanæ Diœceſis, cum pertinentijs, decimis, & oblationibus earum, tàm pro viuis, quàm etiam pro defunctis, ſecundum quod Sancti Canones decreuere; pariterque Eccleſiam Dominæ noſtræ Sanctæ Dei Genitricis, & perpetuæ Virginis Mariæ in Carſeolo, cum decimis, & oblationibus, imò cum omnibus ſibi adiacentibus Eccleſijs; & rebus iuſtè ſibi pertinentibus, tàm in Caſtro Tupho, & Scalellis, quàm. . . . . & alto Sanctæ Mariæ, & Ciuitellæ, & Pomperano, vſque ad Capiſtrellum, & in tota valle Nerfacendæ. Inſuper auctoritate Apoſtolica ſancimus, vt quandocumque expedierit, Ordinationes Clericorum, & Conſecrationem Altarium, ibidem facias, & in Monaſterijs, quod tui Iuris eſt, vt Sancti Canones cenſuerunt, & reliqua omnia, quæ ad Epiſcopum pertinent, ſine cuiuſquam contradictione expleas; ſcilicèt intrà iuſtos terminos totius Parochiæ Marſicanæ, tàm illius partis, quàm anteà obtinebas, ſiuè & alterius quam tibi iniuſtè Epiſcopi inuaſerunt.

Hinc Apoſtolicæ Sedis auctoritate ſubnixus, poteſtatis, & confirmationis Priuilegium indiſſolubilitèr ſtatuentes interdicimus, ſub Diuini etiam conteſtatione Iudicij, & Anathematis interpoſitione, vt nullus vnquàm ſucceſſorum noſtrorum Pontificum, vel quilibet publicarum actionum adminiſtrator, ſeù alia quælibet, vel quantumlibet magna, paruaque perſona audeat, vel præſumat contrà huius noſtræ confirmationis priuilegium agere, aut inde quidpiam alienare, auferre, aut minuere, ſed potius firmum, ac ſtabile in perpetuum ſit, ſicut à nobis conceſſum, & confirmatum eſt; ſi quis autem, quod non optamus, temerario auſu hoc noſtræ Apoſtolicæ Sedis ſtatutum in quopiam alienare, vel infringere præſumpſerit, & contradictor illius extiterit, auctoritate Sanctæ, & indiuiduæ Trinitatis, & Apoſtolorum Principis, vinculo Anathematis nuncupatus, à Regno Dei ſegregatus, & Diabolo, & Angelis

gelis eius, niſi fortè reſipiſcens, indiſſolubilitèr aggregetur. Qui verò pro reſpectu obſeruator, & defenſor huius conceſſionis, & confirmationis extiterit, poteſtate Sanctæ Dei Genitricis, & ſemper Virginis Mariæ, & Beati Petri Apoſtolorum Principis, & precibus Beatæ Sabinæ Martyris, & omnium Sanctorum, & Cœleſtium multitudinis Angelorum, gloriam à iuſto Iudice Domino noſtro Ieſu Chriſto, vitamq; æternam percipere mereatur in ſæcula ſæculorum Amen. Scriptum per manus Notarij, & Scriniarij Sanctæ Romanæ Apoſtolicæ Sedis in menſe Decembri; Indictione vndecima.

DAtum in Caſtro Caſino, quinto Idus Decembris, per manus Numberti Sanctæ Eccleſiæ Syluæ Candidæ Epiſcopi, & Bibliothecarij Sanctæ Romanæ, & Apoſtolicæ Sedis, anno Primo Domini Papæ Stephani Noni, Indictione vndecima.

Hic vir nobilis, & diues appellatur in Chronicis antiquis Caſſi-
1059. nenſibus lib. 11. cap. 99. qui obtuliſſe narratur Diuo Benedicto pla-
netam cum Pluuiali diaſpro cum aurophrygio, & Altaris Pallium
purpureum cum gemmis, Thuribula argentea duo, Calicem argen-
teum cum Patena, aquamanilia duo, & alia quam plurima. Inter-
fuit Concilio, Romæ celebrato, ſub Nicolao II. Anno MLIX., &
de eo habetur mentio in vita S. Berardi, & tranſtulit corpora
Sanctorum Simplicij, Conſtantij, & Victoriani in Eccleſiā Sancti
Ioannis de Celano, vt lapis teſtatur.

Hic requieſcunt corpora Sanctorum Simplicij, Conſtantij, & Victoriani, recondita tempore Pandulphi Epiſcopi.

Hic

Protraxit vitam vſque ad Pontificatum *Vrbani* II., ſub quo, fato ceſſit; extant carmina Alphani Archiepiſcopi *Salernitani* de laudibus *Sanctæ Sabinæ* Martyris ad ipſum directa. Hic idem Alphanus ſcripſit etiam heroico metro Acta *SS*. duodecim Fratrum Martyrum, quæ habentur in Surij tomo 7.

IX.

ACTIVS ex Comitibus Marſorum oriundus, (de quo diximus) in Epiſcopatus partem intruſus, & Sacræ Synodi decreto ſpoliatus, ad Eccleſiam Theatinam translatus, anno MLVI. & quem ex anni translationis argumento, Anteceſſorem Pandulphi Vghellius facit; vir aliòquin, & generis nobilitate, & virtutibus laudabilis, cum vix annum XXXIIX. expleſſet, communem vitæ curſum finiuit, & in Eccleſia Caſſinenſi tumulatus, vt ſequens inſcriptio ſepulchralis ex præfato Alphano indicat. *Victoris III. Papa Dialog. lib. 2. pag. 10. & ex Annal. B 1056.*

Præſulis Atthonis tumulaſti membra Caſino,
Marſia cui tribuit iuſta priora tuis.
Iſtius vndè domo, manauit origo parentum,
Regibus à Gallis linea ducta docet.
Principibus Marſis ſatus eſt de ſtirpe Quiritum,
Mane cum Sedis Thetis honore dedit.
Iſta etenim Genitrix operum tibi Virgo locauit,
Monſtrat, vt Eccleſiæ iura, laborquè ſuæ.
Vnus amicorum qualis cum vtiliores,
Marſia, vel Thetis nouit habere, fuit.
Ante dies ſeptem, quo Sol in piſcibus eſſet,
Annos triginta natus, & octo fuit.

Ad quem ſequentem odam inſcripſit nominatus Alphanus, quam cum Epithaphio in fine Tomi ſecundi Italiæ Sacræ Vghellius refert.

Ad Atthonem Epiſcopum Theatinum.

Multa promittis tibi, quæ nocere
Ritè debebunt, neque te ſolutus
Proteget riſus, nec honor iuuabit
Præſulis, Attho.
Sacra mendacem canonum ſtatuta
Præſulem damnant, vetat atque Vulgus
Legis in contractibus approbando

Dicere quicquam.
De tuo lectas grege ſponte vocans,
Sex mihi mirabile ferre munus
Tùnc inauditum, quod erat Caſino
Teſte, dediſti.
Nàmquè ſex harum velut intimatas,
Prima cum Nino Babilonis altos
Condidit muros, Catachyſmus illos
Senſit in arca.
Omnium linguis auium ſecunda
Te loqui planè docuit, Beatus
Si tuis ſcires, modò ſic latina
Reddere verba.
Artium ſeptem ſtudijs, & omni
Penè doctrina fuerat perita;
Teque Timeum ſocio Platonis
Tertia ſcripſit.
Quarta, qua fœlix recrearis, auram
Semper à cauda tibi ſufflat aptam,
Nec tuis Cœlum, niſi te leuarit
Carnibus, ibis.
Semi-veſtitum genuit Cuculla,
Quinta cauſarum comitem tuarum.
Pontium, cum quo ſine fine mendax
Totus haberis.
Febribus te ſexta tuetur acris
Floribus lætis ſpeciebus herbis.
His tuo fuit ſtomacho ſalubris
Potio Tucci.
Si potes, noli, mihi Præſul Attho
Vltrò mentiri, cole ſic, amicum
Vt decet fidum, tibi mox nec vlla
Cura nocebit.

X.

LVMINOSVS Epiſcopus Marſorum ſubſcripſit Conciliū
1078. Lateranenſe ſub Martino II. anno MLXXIIX. ex Carolo à S. Carolo.

XI.

ANDREAS Marſorum Epiſcopus, teſtis in donatione teni-
menti

menti domorum terræ Tranſaquarum, factæ per Berardum Comi- 1098.
tem Eccleſiæ SS. Cæſidij, & Ruphini anno MXCIIX. cuius copiam Vghellio commodatam, hic etiam referre iudicauimus.

In nomine Dei Summi, & Æterni Amen. Anni Dominicæ Incarnationis ſunt mille nonaginta ſex, ex indictione quarta, menſe
Iunij, die octauo. Ego Berardus Marſorum Comes, cum Gemma 1096.
matre mea, noſtra bona, & ſpontanea voluntate pro redemptione animæ noſtræ, parentumq; noſtrorum ex nùnc, & in perpetuùm donamus, offerimus, & tradimus ad Eccleſiam Sancti Cęſidij, quæ ſita eſt in Caſtro, quod dicitur Tranſaquæ; hoc eſt circuitum, & omnes terras, & ſingulas poſſeſſiones, annuos redditus, & debita, quæ nobis facere tenentur omnes, & ſinguli, qui domos, hortos, & tenimenta tenent intus circuitus dicti Caſtelli de Tranſaquis, pro quibus omnibus domibus, hortis, & tenimentis ſinguli in dicto Caſtello poſſeſſores, noſtris progenitoribus, & noſtræ Curiæ tenebantur. Qui à nobis, & noſtris prædeceſſoribus, poſſidentes dictarum domorum, & tenimentorum ità, & ſemper ſub certa penſione tenuerunt, & habuerunt tanquàm propria noſtra, prædictas domos, hortos, & tenimenta, ac cum omnibus vijs, & plateis publicis dicti Caſtelli, ac omnibus ædificijs ædificatis, & vbiquè indè ædificandis in Caſtro Tranſaquæ. Et à prædicta Eccleſia, nullam de poſſeſſionibus facimus liberam, niſi Palatium, & habitationem noſtram propè portam ipſius Caſtelli, qua porta aſcendimus ad Roccas noſtras; & habitationes Guffoni Sarraceni militis, & Magiſtri noſtri. Et ſicut ſuperiùs legitur omnia præmiſſa integra à præſenti die hæreditario iure firmiſſimè tenenda, & perpetuò poſſedenda obtulimus in Canonicam Eccleſiæ præfatæ; nec alium præter dictam Eccleſiam, & ipſius Clerum de prædictis domibus, & tenimentis in ſuperiorem recognoſcant; etiam in iuribus conceſſionum prædictarum rerum donatarum. Et nos pro nobis, & hæredibus noſtris omnia prædicta defendere promittimus ab omni perſona, omni tempore in perpetuùm, ſicut ſuperiùs actum eſt. Noſtram habitationē, & habitationem prædicti Guffoni militis, & Magiſtri noſtri, prout ſitæ ſunt, liberas, & frācas reſeruamus. Et ſi nos, noſtriq; hæredes, aliqua, vel parua perſona litigium in præmiſſis fecerimus, in iram incurramus Dei; & ſi quis, in hoc, quod ſuperiùs legitur minuere, vel ſubtrahere aliquid præſumpſerit; vel venire contrà voluerit, cum Iuſtis non ſcribatur, ſed nomen ſuum deleatur de libro vitæ, & cum Iuda, & Pilato, & Caifa in Inferno, excommunicationis, & Anathematis vinculo damnetur; Et præfatæ Eccleſiæ inſupèr libras auri trecentas componat; & præſens cautela in poſterum firma permaneat in æternum. Ego autem prædictus Berardus Comes, & prædicta Gemma mater mea, ità cum

domino Andrea Venerabili Epiſcopo Marſicano, & cum Thadæo Presbytero Abbate prædictæ Eccleſiæ S. Cæſidij Martyris, & Canonicis de Canonica dictæ Eccleſiæ, videlicèt D. Angelo Ioannis Presbytero. D. Petro Riccardi Presbytero. Iacobo de Carmonis Presbytero. Elia Pandulphi Diacono, Stephano Sacriſtano,& alijs iudicibus noſtris ſubſcriptis, videlicèt D. Guffone Sarraceno; D. Maſſaro de Rocca de Caſtello Tranſaquis; D. Gentile de Alba; D. Henrico de Foris; D. Giſiuo de Agello; D. Odoriſio, & D. Pandulpho de Celano noſtris Magiſtris, & Conſiliarijs prædictam Excommunicationem de noſtra voluntate ſacrauimus, & celebrauimus in dicto Caſtello de Tranſaquis ante Altare dicti Martyris Cæſidij, vt omnes in præmiſſis contra facientes, vt ſuprà damnentur, & Excommunicentur, & reſponſum ab omnibus, fiat, fiat, Amen. Et hoc inſuper actum eſt inſcriptum à me Philippo de Alb. Notario, mihi Berardo Comite, & Gemma Comitiſſa iubentibus, & rogantibus,menſe, & Indictione prædictis.

Signum ✠ manu de me ſupradicto Comite Berardo, qui hanc cautelam fieri præcepi, & rogaui.

✠ Signum manu de ſupradicto Guffone, qui interfuit.
✠ Signum manu de ſupradicto Maſſaro, qui interfuit.
✠ Signum manu de ſupradicto Gentile, qui interfuit.
✠ Signum manu de ſupradicto Henrico, qui interfuit.
✠ Signum manu de ſupradicto Giſino, qui interfuit.
✠ Signum manu de ſupradicto Pandulpho, qui interfuit.
✠ Signum manu de ſupradicto Odoriſio, qui interfuit.

Ego Philippus Notarius rogatu, & præcepto, à ſupradicto Comite Berardo, & Gemma Comitiſſa ſcripſi, & compilaui. Locus ✠ ſigni.

XII.

Tomaſſo Coſto in additionibus ad Pandulphum Colĕnuc. in hiſtor. R. Neap. lib. 1. fol. 69.

SIGINVLPHVS, ex nobili proſapia, inter Marſos natus, poſt Andream, Epiſcopatum inuaſit, à Guiperto Antipapa [qui in Alba noſtrorum Ciuitate, fretus potentia Riccardi Comitis Capuæ aliquandiù ſe tutauit] ordinatus Epiſcopus, & contrà Canonum decreta Eccleſiam adminiſtrauit, & Iura Epiſcopalia, reluctante S. R. Eccleſia exercere per decem, & ſeptem annos auſus fuit, ſuorum affinium, & Clericorum, quos ordinauerat, iuribus ſuonixus, Schiſmaticus, & ſi in reliquo encomijs miræ religionis, & abſtinentiæ in vita S. Berardi laudatur; ab eoque Sancto, tertio poſtquàm ſuſceperat anno Epiſcopale munus, à ſede eiectus; Si quidèm cum, niſi poſt mortem Andreæ, quem vixiſſe conſtat anno
1096. MXCVI. in Epiſcopatu ſe intruſerit, & decem, & ſeptem annos reti-

retinuerit, illius eiectio ad annum MCXIII. refertur; quo tempore S. Epiſcopus Berardus Tyrannorum, & fautorum Pſeudi-Epiſcopi vires fregerat, & quietem ſuæ Eccleſiæ reſtituerit, ad quam aſſumptus fuit anno MCIX.

XIII.

S. BERARDVS Berardi XXIV. Marſorum Comitis filius. Diaconus Cardinalis Tituli S. Angeli in foro piſcium, & Presbyter Tituli S. Griſogoni, & Marſorum Epiſcopus à Paſchali II. confirmatus, multa pro Clericorum reformatione, & iuribus Eccleſiæ tuendis paſſus; bonis operibus, & miraculis clarus ad Cœlum migrauit, tertio Nonas Nouembris MCXXX. in Cathedrali S. Sabinæ Martyris ſepultus; poſtmodùm ad Eccleſiam eius nomini dicatam, intrà mœnia Piſcinæ tranſlatus, honore Sanctorum veneratur; Cuius vitam, & miraculorum inſignia Ioannes Signinus Canonicus Marſicanus, & poſteà Epiſcopus ſcripſit, ab Archiuio Cathedralis nobis impartitam, quam prælo mandauimus, & quæ ab Anonymo, parùm accuratè ſcripta, refertur à Ciacconio in vita Paſchalis II.

Confirmationem iurium Epiſcopalium in ditione Marſorum ab eodem Pontifice obtinuit; cuius diploma, cum multis alijs à nobis impartitis Vghellius edidit.

PASCHALIS Epiſcopus ſeruus ſeruorum Dei. Dilecto filio Berardo Marſicanæ Eccleſiæ Epiſcopo, eiuſq; ſucceſſoribus Canonicè ſubſtituendis in perpetuùm.

Sicut iniuſta petentibus nullus eſt tribuendus effectus, ſic legitimè deſiderantium non eſt differenda petitio. Tuis igitur, frater in Chriſto cariſſime, precibus annuentes, ad perpetuam S. Matris Eccleſiæ pacem, & ſtabilitatem, præſentis decreti ſtabilitate ſancimus, vt vniuerſos Parochiæ tuæ fines, ſicut à tuis Anteceſſoribus vſque hodie poſſeſſæ ſunt; ità omninò, tàm tibi, quàm tuis ſucceſſoribus in perpetuùm cõſeruentur. Qui videlicèt fines à Furca Ferrati, decurrunt in caput Carriti; indè per viam de Meiſo in portellam de valla putrida, per terram de Fereſca, per Argatonem, per ſerram de Canno, per ſerram Formellæ; indè ad Molinum veterem, indè ad furcam Aceræ, per ſerram de Viuo, per ſerram de Troia, indè ad Peſculum Canalis; indè ad Pinnam Imperatoris, per ſerram de Ceruara, indè ad S. Britium per furcam de Auricula; indè ad Arcum S. Georgij per flumen Siſaræ, per Turres de Ofrano, per Scalellas, per Tufum fluuij Remandi, per Treponrum; indè ad Vulpem mortuam, per Buccam de Teba, per campum de Pezza, per Riuum Gambarorum, per ſerram de Candida,

dida, per Venerinum, & redeunt ad furcam Ferrati; Intrà quos fines, quæcumque Oppida, Quæcumque Villæ, Quæcumque Plebes, Quæcumque Eccleſiæ ſitæ ſunt, aut in poſterum fuerint, ſub tua,& tuorum Catholicorum ſucceſſorum Epiſcopali prouidentia, & diſpoſitione permaneant, & ex eis omnibus Epiſcopalia vobis Iura ſoluant, tàm in Clericorum Ordinationibus, & Eccleſiarum Conſecrationibus, quàm in redditu decimarum, & oblationum; ſiuè in correctionibus delinquentium. Sanè illam Monachorum prauam præſumptionem, quæ partim Epiſcoporum abſentia, partim eorum peruicacia, in Marſorum finibus inoleuit, omnimodò inhibemus, vt nec Baptiſma vlteriùs in Monaſterijs faciant; nec ad infirmorum vnctiones clauſtris ſuis progredi audeant; nec ad pœnitentiam iniungendam populares perſonas admittant, nec ab Epiſcopo excommunicatos ad communionem; nec interdictos ad officia Sacra ſuſcipiant.

Porrò Eccleſiam Beatæ Sabinæ Martyris Matricem ſemper heberi, ſicut hactenùs habita eſt, & illic Epiſcopalem Sedem permanere decernimus; & in eius poſſeſſione, & Iuriſdictione Eccleſiæ cum prædijs ſuis,quæ præteritis tẽporibus poſſeſſa ſunt,etiam in futurũ perpetuis temporibus quietè, liberè, integrèq; ſeruentur;id eſt S. Pauli ad Peſculũ Serulæ,S.Mariæ in Campometio,S. Nicolai ad fontẽ Reginæ,S.Quintini in Vico,S.Martini in Agne,S.Martini in Bettorrica,S. Archangeli ſuper Meſulam, S. Mariæ in Ortucula, S. Mariæ, & S. Petri in Venere, S. Fœlicis in Vado albonis, S. Angeli in Paraſepi, S. Quinci in . . . . . S. Ruphini in Ferrati,S.Valentini, & S. Petri in Apinianicis, S. Marci in Geno, S. Martini in Feliciano, S. Petri in Cancarano, S. Ioannis in Pantoma,S. Marcelli, & S. Angeli in Arcu, S. Mariæ in Palude, S. Anaroliæ de Leone, S. Felicitatis in Cierferno, S. Laurentij in Prætorio, S. Feliciani in Villa Magna, S. Mariæ in Auenoſo, S. Viti in Ozano, S. Chriſtophori in Supezzano, S. Georgij in Peſula, S. Ioannis ad caput aquæ cum titulis ſuis, S. Petiti ad Caſtellum, S. Fœlicis in Porciano, S. Laurentij in Curia, S. Cæſidij cum titulis ſuis,S.Vincentij in forma cum titulis ſuis, S. Andreæ in Aueiano, S.Mariæ in Vico, S. Petri in Capiſtrelle, S. Petri, & S. Mariæ in Albe, S. Marci in Malla, S. Martini in Valle cum titulis ſuis, S. Ioannis in Marano, S. Fœlicis in Monticello, S. Mariæ in Eloreto cum titulis ſuis, S. Nicolai in Erſe, S. Mariæ in furca, S. Eraſmi cum titulis ſuis, S. Andreæ in Ceſellato, S. Maximi in Cerro, S. Victoriæ in Cellis, S. Mariæ in Carſeolo cum titulis ſuis.

Prætereà quæcumq; poſſeſſiones, quæcumq; prædia ad eandem Eccleſiam legitimè pertinere noſcuntur; aut in futurum largiente Domino quibuslibet iuſtis modis, vel contractibus poterit adipiſci,

piſci, firma tibi, tuiſq; ſucceſſoribus, & illibata permaneant decernimus; Ergò nulli omninò hominum liceat tuam Eccleſiam perturbare, aut poſſeſſiones eius auferre, vel ablatas retinere, vel iniuſtè datas ſuis vſibus, vendicare, minuere, vel temerarijs vexationibus fatigare; ſed omnia integra conſeruentur, tàm tuis, quàm Clericorum, & Pauperum vſibus profutura. Si quis igitur in craſtinum Archiepiſcopus, aut Epiſcopus Imperator, aut Rex, Princeps, aut Dux, Comes, Vice-Comes, Iudex, Caſtaldius, aut Eccleſiaſtica quælibet, ſecularisuè perſona hanc noſtrã Conſtitutionis paginam ſciens contrà eam temerè venire tentauerit, ſecundò, tertiouè monita, ſi non ſatisfecerit, congruè emendauerit, poteſtatis, honoriſq; dignitate careat, reumq; ſe Diuino iudicio exiſtere, de perpetrata iniquitate cognoſcat; & à Sacratiſſimo Corpore, & ſanguine Dei, & Domini N. I. Chriſti aliena fiat, atque in extremo examine diſtrictæ vultioni ſubiaceat; cunctis Eccleſiæ iura ſua ſeruantibus ſit pax Domini N. I. Chriſti, quatenùs, & hic fructum bonæ actionis percipiant, & apud diſtrictum Iudicem pręmia Æterni Patris maneant. Amen, Amen. Scriptum per manum Geruaſij ſcriptoris Regionarij, & Notarij Sacri Palatij.

Ego Paſchalis Catholicæ Eccleſiæ Epiſcopus. ss.
Ego Riccardus Albanenſis Epiſcopus. ss.
Ego F. Leo Oſtienſ. Epiſcopus. ss.
Ego Cono Præneſtin. Eccleſiæ Epiſcopus. ss.
Ego Romanus Cardinalis Eccleſ *S*. Priſcæ. ss.
Ego Benedictus Cardinalis tt. *S* Eudoxij. ss.
Ego Card. Raynerius *SS*. Marcellini, & Petri. ss.
Ego Conradus *S*. Pudentianæ Card. ss.

Datum

Datum Laterani per manum Ioannis *S.* R E. Bibliothecarij Cardinalis, V. Kalen. Martij, Indictione VII. Incarnationis Dominicæ, Anno M CXV. Pontificatus quoque Domini Papæ Paſchalis II. Anno XV.

In cuius etiam gratia Creſcentius Marſorum Comes, & donata à Berardo confirmauit, & quàm plura alia præfatæ Eccleſiæ, donauit, vt ex cartula donationis in Archiuio eiuſdem Eccleſiæ, quam paritèr à me impartitam Vghellius edidit; & quam hic tranſcribere volumus, vt quam reximus, Eccleſiæ iura non pereant

In nomine Summi, & Æterni Dei, Anno Dominicæ Incarnationis milleſimo, centeſimo, vigeſimo, Indictione XIII. Anno primo Domini Papæ Caliſti, vndecimoq; Domini Berardi Marſicani Epiſcopi. Ego Creſcentius Marſorum Comes, filius b. m. Berardi Comitis Marſicanorum, rogatus à Landulpho filio Egidij, & noſtris fidelibus; ac pro redemptione, & amore Dei, & SS. Martyrum Cæſidij, & Rufini, & redemptione mea, & meorum parentum, & pro anima Federici fratris mei, de mea hæreditate, & pertinentia dicti mei Comitatus; ſcilicèt in Tranſaquana Terra domus de cultu in plano, & in monte ſpatium terræ ad ſolatium Clericorum dictæ Eccleſiæ *S.* Cæſidij Deo ſeruientium, medietatem vallis, quæ dicitur Formentinus, cum Caſtaneis ibidem habentibus, & omnibus arboribus, ibi exiſtentibus, vt per medium dictæ vallis à capite vſque deſcendendo per montem herboſum, vſque Grottas, quæ dicitur Centopezza; deſcendendo per vallem de Candelis, & vſq; ad planitiem, & inſuper de noſtra ſpontanea voluntate pro nobis, & noſtris hæredibus in perpetuùm confirmamus, roboramus, & acceptamus, & de nouo damus, & tradimus prædictæ Eccleſiæ totum circuitum Caſtri Tranſaquarum, cum Cortilijs in circuitu adiacentibus, & redditibus debitis, & penſionibus domorum, & hortalium, tenimentorum, vel ſpatiorum, pro quibus ſinguli poſſidentes in Caſtello Tranſaquano, prædicto noſtro progenitori, & Curiæ ſingulis præteritis temporibus, pro qualibet domo, poſſeſſione, vel horto ſoluebant, & ſoluere tenebantur; & nullus à ſolutione, & tributo pro domibus, ſpatijs, quæ intus in dicto Caſtello poſſidentur, & fructus habentur, tanquàm propriorum noſtrorum Iurium, in quibus prçſtatione libera francamus noſtram habitationem, & Domini Pandulphi *S*arraceni militis, & Collateralis noſtri, quæ ſunt propè portam Turris, & Palatij noſtri, in quibus domibus, hortis, & ſpatijs in circuitu Caſtelli prædicti nulli alteri, quàm Canonicç præfatæ Eccleſiæ debeantur, & ſecundum donationem præfati D. Berardi Comitis, & genitoris noſtri, de domibus ædificatis, & ædificandis, hortis, & ſpatijs in circuitu prædicto præfatæ Eccleſiæ meram donationem habeat, & promittimus

timus vobis, pro nobis, & hæredibus noſtris in perpetuùm prædicta omnia omni tempore, & in futurum ſub fide, & obligatione noſtræ donationis, & noſtrorum bonorum, & hæredum noſtrorum, omnia prædicta defendere, & legitimè dictæ Eccleſiæ gubernare, itaût præfata Eccleſia ex nùnc prædicta omnia, hæreditario Iure in æternum liberè poſſideat, ſine contradictione aliqua. Et ſi quis de hoc Iure, quod eſt præfatæ Eccleſiæ per noſtrum prædictum genitorem, & Nos donatum, vt ſuperiùs legitur minuere, & occupare, vel ſubtrahere præſumpſerit, tanquàm de rebus Sacris, vel connexis dictæ Sanctæ Eccleſiæ, tanquàm Sacrilegus, & Excommunicatus Diuino Iudicio damnetur. Et ſi nos, noſtriq; hæredes, in aliquo magna, vel parua perſona, amore, vel odio, vel quouis modo aliquo contrà Iura dictæ Eccleſiæ litigia, & contrà inferre procurauerimus cum ſingulis, qui contrà Iura præfatæ Eccleſiæ; & iura ipſius præſidium aliquod, & conſilium præſtaret, in iram Dei incurramus; & ſinguli contrà hoc quomodolibet tentantes, Excommunicati ſiut, & cum Iuda, & Caipha, & Anna, & Pilato damnentur, & cum Iuſtis non ſcribantur; inſuper libras trecentas componant præfatæ Eccleſiæ. Ego Creſcentius Marſicanorum Comes filius b. m. Berardi Marſicanorum Comitis, præſente D. Berardo Epiſcopo Marſicano, & Virgone Aprutij legato Apoſtolico, D. Ioanne Abbate præfatæ Eccleſiæ, & Canonicis ſingulis tùnc reſidentibus in dicta Eccleſia, & noſtris militibus, videlicèt D. Pandulpho de Vallata, D. Ioanne de Fons, D. Landulpho Sarraceno de Tranſaquis, D. Simone de Agello, & D. Riccardo de Albe militibus, & Conſiliarijs, & Collateralibus noſtris omnibus, prædictam Excommunicationem ſacratam à Nobis, & prædicto D. Epiſcopo, & Apoſtolico legato ante maius Altare dictæ Eccleſiæ S. Cæſidij, & reſponſum ab omnibus fuit, Amen. Et hanc Cartulam, quàm obtulit de præmiſſis omnibus præfatus Comes inueſtiuit; & hoc actum, & ſcriptum in Tranſaquis à me Rubeito de Celano Notario, & Scriptore, mihi prædicto D. Creſcentio Comite iubente, & rogante, Anno, menſe, & die, Indictione prædictis, & meum ſignum conſuetum proprium feci. Signum ✠ Ruberti.

✠ Signum manu præfati Domini Creſcentij Comitis.

✠ Signum manu D. Berardi Marſicanorum Epiſcopi.

✠ Signum manu D. Pandulphi, qui præmiſſis fuit preſens.

✠ Signum manu D. Ioannis de Fons, qui ad omnia præmiſſa fuit præſens.

✠ Signum manu D. Pandulphi, qui ſuprà ad omnia prædicta præſens fuit.

✠ Signum manu D. Simons, qui ad præmiſſa fuit præſens.

Digitized by Google

✠ *S*ignum manu D. Riccardi, qui ad prædicta omnia fuit rogatus.

XIV.

1153. FR. B. Marſorum Epiſcopus, cui Anaſtaſius Papa mandauit, nè moleſtiam inferret Abbati Caſſinenſi in exercitio ſuæ Iuriſdictionis in Oppidis, quæ tenebat in Diœceſi Marſorum; decretum Anaſtaſij aſſeruatur in Archiuio Caſſinenſi, & fuit de anno M. C. LIII.

XV.

1156. BENEDICTV*S* Marſorum Epiſcopus interfuit dedicationi Eccleſiæ S. Victoriæ Virginis in Diœceſi Reatina in Tribulana regione, cum Anſelmo Fulginate Epiſcopo, & Berardo Fanonenſi; ex Octaua S. Michaelis Archangeli anno M C.LVI. vt ex inſcriptione per Vghellium relata, in ſerie Reatinorum Epiſcoporum fol. CXI.

XVI.

1170. IOANNE*S* Signinus ex Canonico Epiſcopus effectus, qui rogatu Ioannis Furate ſcripſit vitam *S*. Epiſcopi Berardi, vt ipſemet teſtatur, & agnouimus; additor miraculorum. Hic cùm opprimerentur iura ſuæ Eccleſiæ ab Oddone Celani Comite, Panormum petijt, & à Rege Gulielmo, cauſam Archiepiſcopo Panormitano demandari procurauit, circà annum M.C.LXX.

VVII.

1178. BENEDICTVS Marſorum Epiſcopus ſententiam contrà præfatum Comitem reportauit anno M. C. LXXIIX; quæ penès nos conſeruatur, & eſt tenoris ſequentis.

✠ Anno Dominicæ Incarnationis M. C. LXXVIII. menſe Ianuarij. Indictione VII. Regni verò Domini noſtri Gulielmi Dei gratia glorioſiſſimi Regis Ducatus Apuliæ, & Principatus Capuæ anno VIII. feliciter, Amen.

Nos Gual. Dei gratia Panormitanus Archiepiſcopus, & Domini Regis familiaris, & Matthæus Domini Regis etiam Cancellarius, & Bartholomæus Dei, & Regia gratia Agrigentinus Epiſcopus, & Domini Regis familiaris, per hoc præſens ſcriptum declaramus, quòd Venerabiles Epiſcopi Ioannes Signinus, & Benedi-

nedictus Marſorum, cum quibuſdam Canonicis ſuis, Panormum venientes, querimoniam coram nobis depoſuerunt, dicentes: quòd Oddo de Celano innumeris grauaminibus, inſuetis directionibus, exactionibus multis Eccleſiam S. Sabinæ, homines ſuos, & Eccleſiæ Sanctæ ſubditos moleſtabat, & iugi perſequutione vexabat. Oddo verò in noſtra præſentia conſtitutus, iuſſu noſtro, in omnibus obiectionibus ſibi, reſpondit dicens: quod Eccleſiam Marſicanam, Eccleſiaſque ſibi ſubditas nunquàm in aliquo vexabat, & homines in nulla directione compreſſit; præterquam de eo, quod ab eadem Eccleſia percipere ſolebat, & ſibi de Iure opinabatur deberi; Contrà hoc verò, præfati Venerabiles Epiſcopi cum omni inſtantia allegabant, dicentes: quòd Eccleſia Marſicana nullis conditionibus, nullis petitionibus vnquàm fuiſſet obnoxia; cum ea de Iure communi, & conſuetudine longa ſuis titulis propria libertate gauderet; cumq; hinc indè multæ altercationes habentur, ambæ partes interuentu amicorum ſuorum Curiam exorare, quatenùs procuretur eos de ſupradictis quæſtionibus concordari. Nos verò ex parte Regia illud eis conceſſimus impetrata licentia concordata; ſcilicèt inter ſe, & concordiam quam inter ſe contraxerant nobis repreſentatam. Nos verò cum vtrique parti placeret Regia auctoritate, manu firmauimus; & etiam eandem concordiam Domino noſtro Regi retulimus; & dùm in ſolio Maieſtatis ſuæ reſideret felicitèr, vtrique parti ipſam concordiam ratam, ac firmam iuſſit haberi. Contractæ quidem concordiæ motus hìc eſt; videlicèt. Quod prænominatus Oddo reliquit, prorsùsq; dimiſit in manu Benedicti Marſorum Epiſcopi omnia, quæ in Eccleſia Marſicana, & hominibus ſuis ſe credebat habere: excepto ſi quid in Eccleſijs Matricis Eccleſiæ ſibi ſubditis iuſtè, & rationabilitèr ſibi deberi probauerit; Quibus tamen ſubditis Eccleſiæ remiſit tempore meſſis cuſtodiam arcarum; Reſtituit Eccleſiæ Beatæ Sabinæ molituram vallis Carriti iuxtà tenorem Inſtrumenti, quod olim pater ſuus fecerat, Beato Berardo; pepigit etiam, & promiſit, quod ab hac hora in ante Matricem Eccleſiam Beatæ Sabinæ, & vniuerſos homines ſuos liberos, & abſolutos ab omni exactione perpetuò quietos dimittat, nullam in eos quoquo modo, qualibet occupatione, moleſtiam ingerat, vel ingeri faciat, nullum præſtabit impedimentum, quo ipſa Eccleſia iuſtitias vbiq; ſibi debitas minùs percipiat; ſcilicèt à modo Decimas, & oblationes mortuorum, & ſepulturas, irrigationes terrarum, Paſcua, Piſcationes, & omnes aliæ commoditates, tàm ipſa Eccleſia, quàm ſui homines, & prædictæ Eccleſiæ ſibi ſubditæ de cætero habeant in pace, & in omni libertate fruantur, nullo impedimento, vel diſturbentur ad hæc, aut ſupradicta omnia ſine diminutione ſeruentur. Obligauiſſe ſuos

 hære-

hæredes, & ſi aliquo tempore concordia, & pacta prædicta infringere, vel contrariare præſumpſerit, componat Regiæ Curiæ libras auri quinquaginta, ipſa concordia firma, & inconcuſſa manente, ad huius autem concordiæ firmitatem conſenſu, & roga u vtriuſq; partis, tria ſimilia ſcripta per manus Ioannis de Melſa Regij Notarij iuſſimus ſcribi, & manuum noſtrarum, & ipſius Oddonis ſubſcriptione firmari, quorum vnum præcipimus Marſicano Epiſcopo Venerabili tradi, alterum ipſi Oddoni, tertium in ſacra aula Regia reponi. Datum in Vrbe felici Panormi, anno, menſe in Domino præſcriptis.

✠ Ego Gulielmus Panormitanus Archiepiſcopus.
✠ Ego Bartholomæus Argentinen. Epiſcopus.
✠ Ego Matthæus Domini Regis Vice-Cancellarius.
✠ Ego Oddo de Celano filius quond. Comitis Raynaldi ſcribi rogaui, & propria manu firmaui.

XIIX.

ZACCHARIAS Marſorum Epiſcopus, Lateranenſis Concilij decreta ſub Alexandro III. anno M. C. LXXIX. ſubſcripſit, & vt iura Eccleſiæ S. Bartholomæi de Auezzano, aliarumque Eccleſiarum ſuæ Diœceſis à Gentili de Pallarea vendicaret, qui in
1179. multis illas vexabat, Gulielmum ſecundum Siciliæ Regem adijt, & vt controuerſias ſuæ Regiæ ſententiæ ſtabilitate ſedaret; rogauit; & quam nè tempus aboliret, Abbas, & Canonici præſcriptæ Eccleſiæ publico Inſtrumento tranſcribi curarunt, anno M. CCC. L. XIII. eaque tandem dentibus Æui corroſa, & vetuſtate aboletis literis mutilata ad manus noſtras deuenit, vt vix ſenſus percipi poſſit; & nè iterùm pereat eo, quo legi, tranſcribique potuit modo, hic inſeri curauimus.

In Dei nomine Amen. Anno Domini MCCCLXIII. Regnante Excellentiſſima Domina Noſtra Ioanna Dei gratia inclyta Hieruſalem, & Siciliæ Regina Ducatus Apuliæ, & Principatus Capuæ Prouinciæ, & Forcolonij, & Pedemontis Comitiſſa; Regnorum verò eius anno vigeſimo, die octaua menſis Ianuarij primæ Indictionis apud Auezzanum in Eccleſia S. Bartholomæi de dicta terra. Nos Lucarellus de Magiſtro Antonio annalis Iudex dictæ terræ Auezzani. Philippus de Benedicto publicus eiuſdem terræ Regia auctoritate Notarius & teſtes ſubſcripti, ad hoc vocati ſpecialitèr, & rogati; videlicèt Iudex Ioannes de Polone Abbas nominatus de Biſinio, Notarius Paulus de Auezzano, Petrus Notarij Andreæ de eadem terra, Andreas Sancti de Auezzano, publico ſcripto declaramus, notum facimus, & teſtamur, quòd vocatis nobis, qui ſuprà Iudi-

Iudice, & Notario; & teſtibus ad præſentiam Venerabilis viri Abbatis Ioannis de Corcumello Vicarius Reuerendi in Chriſto Patris, & Domini Thomæ Epiſcopi Marſicani, Abbas Angelus de Vico, D. Iacobus D. Andreę Diaconi beneficiati; & Abbas Iacobus de Auezzano, Canonici Eccleſiæ S. Bartholomæi de Auezzano, aſſerentes in dicta Eccleſia eſſe quoddam Inſtrumentum, ſeù Priuilegium vtile, & neceſſarium dictæ Eccleſiæ, dubitantes dictum Inſtrumentum poſſe proptèr vetuſtatem conſumi, vel alio caſu, & euentu deperire; ideò nè de ipſo, & eius tenore pereat memoria in futurum, & per incertitudinem ipſius, & contentorum in eo, dicatur Inſtrumentum deperditum . . . . . ideòq; Iudices, Notarij, & teſtes cum Vicarij auctoritate prælibati, & eiuſdeminet Iudicis ordinarij terræ Auezzani in ſpiritualibus pro parte dicti Epiſcopi prælibati . . . . . . & in publicam formam redigi, vt eandem cum originali obtineat, quod Inſtrumentum vidimus, legimus, inſpeximus, & perquiſiuimus diligentèr, & inuenimus non abolitum, non cancellatum, non obroſum, nec in aliqua parte ſuſpectum; ſed in propria figura, eadem manu continetur ſub verba . . . . . & erat per omnia tenoris, & continentiæ ſubſequentis. In nomine Domini Noſtri Ieſu Chriſti, anno ab Incarnatione milleſimo, centeſimo, quadrageſimo ſecundo, ſexto decimo Anno Regni Domini Gulielmi ſecundi Sereniſſimi Regis, menſe Februario, ſeptimadecima die eiuſdem menſis. Indictione Quintadecima. Domino Ruberto Dei, & Regia gratia Caſſinen. Comite magno Comeſt. & magno Iuſtitiario totius Apuliæ, & terræ Laboris. Omnia tenente. Reſidentibus nobis Ioanne Magiſtro, Iudice Alexandro, Ioanne Leone, & Ioanne Iudicibus ſupradictis, nec non præſentibus Domino . . . . . . Mutinenſi Epiſcopo, & Domino Pamphilio ſeniore Caſertinens. Epiſcopo, de lite, quæ vertebatur inter Dominum Zacchariam Venerabilem Marſicanum Epiſcopum, & Dominum Gentilem Pallarea prò Eccleſia S Barthòlomæi de Auezzano. Idem Dominus Epiſcopus ſuper eodem negotio litteras Dominæ Regiæ Maieſtatis . . . . . . repræſentauit Magno Comeſt. & Magiſtro Iuſtitiario Apuliæ, & terræ Laboris fidelibus ſuis ſalutem. Speciales, & dilecti, vt ex eius continentia; videlicèt: Gulielmus Dei gratia Rex Siciliæ, Ducatus Apuliæ, & Principatus Capuæ Franc. . . . . Zaccharias . . . . . . nomine. Panormi ad Curiam noſtram veniens oſtendit Maieſtati noſtræ dicens: quòd Gentilis de Pallarea vendicat in demanium . . . . . Marſicani Epiſcopi; videlicèt Eccleſiam S. Bartholomæi, quæ ſita eſt in terra ipſius Gentilis, & percipit, & exportat ad vſum . . . . . Dominium, & poſſeſſionem ipſius Gentilis, Abbas, & Canonici prædictæ Eccleſiæ pro

eorum

Digitized by Google

eorum ſubſtentatione habere conſueuerunt, quod ſi, ut ipſe Epiſcopus aſſerit . . . . . & tandem ab Eccleſia eiecit, & alij coacti peruenti Eccleſiam dimiſerunt, & ſuper Eccleſiam ipſam, tàm in ſpiritualibus, quàm in temporalibus . . . . . mandamus fidelitati veſtræ, & præcipimus Reuer. præſenti Epiſcopo eundem prædictum Gentilem ante vos venire faciatis, & adhibeatis . . . . . differentiam audiatis, & rationes, proùt idem Epiſcopus oſtendit pro Eccleſia ipſa, & ſimilitèr, rationes . . . . . oſtendat, & probet pro ipſa Eccleſia iuſtè, & rationabilitèr habere debet ipſa Eccleſia, pro ea, & Gran. . . . . . oſtendet, & probet, quod iuſtè, & rationabilitèr habere debet de præfatis hominibus, & tenimentis eiuſdem Eccleſiæ ſimilitèr habet . . . . . iuſtè, & . . . . . quod tenet . . . . . Dominationi veſtræ apertè, & diſtinctè ſignificat . . . . . in ſpecie datum eſt . . . . . & de Gentili inſuper . . . . . & ipſa . . . . . reſpondeat de Eccleſia ipſa tranſigerit cum eodem Epiſcopo, pro qua tranſactione Dominus Epiſcopus, & Iudex . . . . . Eccleſia ipſa . . . . . vſum, & antiquam conſuetudinem faciebat . . . . . ſuper quibus cum multa erunt litigia . . . . . vtræque partes, ad hanc concordiam conuentioné deueneruṅt; videlicèt. Quòd dictus Abbas inſtitueretur ab Epiſcopo . . . . . Bartholomæi de perſona Clericorum, & Canonicorum, & Parochianorum eiuſdem Eccleſiæ, ità Epiſcopo; ſcilicèt, vt . . . . . Domino Gentili repræſentatur, & ab eo ſicut dictum eſt inſtituendum . . . . . dummodò de Viris dictæ Eccleſiæ *S.* Bartholomæi participent meliorem vineam in Portionem . . . . . terrarum, ſeù vinearum diuidantur Domino Gentili per medium cum Eccleſia, & Dominus *E*piſcopus recipiat omne quamquod . . . . . eſt domus Domini Gentilis . . . . . de quibus ſingularitèr reddet Decimam ipſi *E*ccleſiæ, & pro Angarijs Prati, & vti Domino . . . . . vineam quartæ ſimulæ vtilem decimam pro antiquario duas libras ceræ, partem vtramque . . . . . *E*ccleſia S. Bartholomæi in Caſtro de Ceſe, non moleſtari eadem *E*ccleſia in parte . . . . . excepta cuſtodia, quam habebat Dominus . . . . . Dominus Gentilis eiuſdem *E*ccleſiam accipiet de lignis ipſius Boſci pro reſtauratione . . . . . Idem Gentilis haberet in collectam eiuſdem *S.* Mariæ de Auguſto paritèr ibi ſinè obſtaculo, & . . . . . eidem, & iubet cito inſtante Domino Gentili . . . . . *E*ccleſiæ conſtitutione ipſi . . . . . *E*mphiteuſi Inſtrumenti poſſident . . . . . idem Dominus Gentilis, & filius, & nepos in Dominium ipſi *E*ccleſiæ, ſicut . . . . . poſſideat omnes poſſeſſiones ipſas ſi attigerit in . . . . . ipſum Gentilem filium, & nepotem verum patrimonium . . . . . ipſa *E*ccleſia fuerat, ſimilitèr ſicut veſtra, & omnia in poteſtatem ipſi

Eccle-

Digitized by Google

Eccleſiæ . . . . . memoriam effugiens prædictum Inſtrumentum, conuenientia, & concordia . . . . . Quoniam alterum Domino Gentili aſſignandum Riccardo, Curiæ Notario . . . . . . Gentilis iſte de Pallarea ſubſcripſit donationem factam per Henricum ſextum Imperatorem Berardo Aſculano Archidiacono de Caſtro *S.* Homeri anno M.CXCV., & in alio diplomate ad fauorem Raynaldi Epiſcopi Aſculani anno M.XC.III. in Italia Sacra in ſerie Epiſcoporum Aſculanorum fol. 159.

XIX.

THOMAS ab Innocentio Tertio Epiſcopus deſtinatur, à quo confirmatione in ſententiæ latæ per Tranſericum Spoletanum Epiſcopum, ex delegatione Alexandri Tertij, tempore Benedicti Anteceſſoris in controuerſia diù agitata cum Abbate Firentillo pro iuribus Eccleſiæ S. Petri de Pazana. anno M.C.XCII. è viuis exceſſit. Ex ſententia in Archiuio Cathedralis Marſorum. 1192.

XX.

INGEAMVS Epiſcopus teſtis in donatione facta Collegiatæ Tranſaquarum à Petro Comite Celani, quam anathemate aduersùs contrà venientes muniuit anno M.CXCVX. prima Aprilis tenoris ſequentis ex Archiuio dictæ Collegiatæ. 1195.

In nomine Domini Æterni Dei. Anno Dominicæ Incarnationis milleſimo centeſimo, nonageſimo octauo, menſe Aprilis in die prima. Nos Comes Petrus de Celano quon. Berardi Comitis filius hac die præſenti, libero arbitrio, ſpontanea voluntate, pro redemptione animæ meæ, noſtrorumque Parentum concedimus, & confirmamus pro nobis, noſtriſque hæredibus Eccleſiæ S. Cæſidij, quæ ſita eſt in Caſtello Tranſaquarum per manus Domini Raynaldi Venerabilis eiuſdem Eccleſiæ Abbatis, præſentibus Canonicis ipſius Eccleſiæ, Presbyteris, Thadeo Presbytero, Petro Sacriſta, Presbytero Petri Antonij, Diacono Petro de Azzo, Diacono Gilo, Ioanne de Melo Diacono, Andrea Bonello Diacono, Elia Petri Subdiacono, Petro Benedicti Subdiacono, Andrea de Villa Subdiacono, Benedicto Azzonis Subdiacono, Ægidio Subdiacono; Piſcationes in lacu Fucino, cum introitu, & exitu, & cum omnibus ſuis pertinentijs, in loco vbi Macerola dicitur, quæ tales habet affines, ab vno latere via de Auezzano, ab alio latere girata, quæ vocatur Cretorum; Vt ipſas giratas prænominata Eccleſia in perpetuùm teneat, habeat, poſſideat eo Iure, & tenore, quo Comes quon. Rogerius Andreæ ipſas Piſcationes, iàm dictæ Eccleſię dedit

Berardus filius Petri Comitis de Celano habuit vnã filiã Gualtery Brenna ex Colouario lib.4.f.94

dedit eo tempore, quo tenebat Comitatum Albę; Et ſicut continetur in Inſtrumento, quod idem Comes Rogerius pręfatę Eccleſię fieri fecit, nulla reſeruata conditione, quod Inſtrumentum coram nobis pręſentatum, & lectum fuit. Vt autem hęc noſtrę conceſſionis, ac confirmationis pagina, ſemper firma, & inconcuſſa permaneat, hoc Inſtrumentum coràm ſubſcriptis teſtibus per manus Celalli Iudicis, & Notarij ſcribi, & reddi iuſſimus, teſtes rogati hi ſunt. Dominus Ingeaimus Venerabilis Marſorum Epiſcopus teſtis. Magiſter Benedictus Domini Comitis Baiulus, rogatus teſtis, Berardus Elialy filius rogatus teſtis. Ego Celallius Iudex, & Notarius rogatus ab vtraque parte, coràm prędictis teſtibus hoc Inſtrumentum propria manu ſcripſi, & ſignum feci. Locus ✠ ſigni.

Quod piſcationis Ius per ſeculorum curſum Eccleſię illibatum conſeruatum fuit, donèc à Magnatibus, & Dominis loci turbaretur, quorũ violentia in proprios vſus conuertere nitebatur; Et cum Abbas, & Capitulum Regi Alphonſo à poſſeſſione deijci quererentur ex illius reſcripto. Franciſcus Paganus ſententiam pro Eccleſia tulit, & turbantes lata pœna compoſuit; & nihilominùs poſtmodùm immutatam Marcus Antonius Columna glorioſiſſimus Princeps, vt quotannis in ſacra hebdomada, qui piſces eo in loco caperentur in refectionem Clericorum, & in Iuris dominij recognitionem Eccleſię à Piſcatoribus offerri iuſſit; vt ad noſtram etiam memoriam fuit obſeruatum; Magna itàq; animi claritate Piſcatores venatui his diebus incumbentes, omnes quos capiebant, publicè lętantes ad Excellentiam ipſam aſportabant, ex quibus vltrà quos in menſa conſumebant, quęſtum aliquem Capitulum, & Abbas inter ſe in diem Sanctę Dominicę Reſurrectionis diuidendum recipiebant; Vt à Canonicis, qui & perceperunt, & menſis interfuerunt, dùm illius inſignis Collegiatæ, immeritè licèt, curam geſſimus, audiuimus; Modò hoc etiam aboletum, ſolùm vt liberalitate donantis, nomen loci reſtat, qui communitèr, l'acqua de Santi appellatur; & nè deuoti Comitis munificentia, & Eccleſię Iura tempore dehreſcant, ſententiam ex illius Archiuio depromptam hic inſerimus.

In nomine Domini Amen. Anno ab eiuſdem Natiuitate milleſimo quadringenteſimo, quinquageſimo ſeptimo, die vigeſimo menſis Aprilis, quintę Indictionis, Regnante Sereniſſimo Principe Domino Noſtro, Domino Alphonſo Inclyto Dei gratia Rege Aragonum Sicilię citrà, & vltrà Pharum, Valentię, Hieruſalem, Vngarię, Maioricarum, Sardinię, & Corſicę, Comite Barchinonę, Duce Athenarum, & Neopatrię, ac etiam Comite Roſſilionis, & Cerritonis; Nos Franciſcus Paganus de Ciuita Ducali V. I. D., & ad infraſcriptam cauſam ſpecialitèr per Sacram Regiam

Digitized by Google

giam Maieſtatem ſpecialitèr deputatus, proùt in Regijs ſuis literis in Curia de Papiro ſcriptis, munitis in dorſo Magno Maieſtatis ipſius ſigillo, & alijs ſolemnitatibus Regiæ Curiæ roboratis, latiùs continetur, quarum quidèm literarum tenor talis eſt. Alphonſus Dei gratia Rex Aragonum, Siciliæ vltrà, & citrà Pharum, Valentiæ, Hieruſalem, Vngariæ, Maioricarum, & Sardiniæ, & Corſicæ, Comes Barchinionæ, Dux Athenarum, & Neopatriæ, & etiam Comes Roſcilionis, & Cerritaniæ, Egregio viro Franciſco Pagano legum Doctori, Capitaneo Graſſæ, & Gubernatori Comitatuũ Talleacotij, & Albæ, Conſiliario fideli noſtro dilecto gratiam noſtram, & bonam voluntatem. Humilitèr ex poſtulatione nouitèr Maieſtati noſtræ facta, pro parte Venerabilium Abbatis, & Capituli Eccleſiæ S. Cæſidij de Tranſaquis Marſicanæ Diœceſis, Aprutij vltrà dicentium; qualitèr dicta Eccleſia habuit, & habet quoddam fundum Eccleſiaſticum conſtitutum ab Eccleſia præfata, dari, & concedi in feudum aliquibus perſonis recognoſcentibus dictum feudum ab ipſa Eccleſia, & eidem Eccleſiæ reſpondentibus, & reſpondere promittentibus de debitis, & ſeruitijs feudalibus ſolitis, dicentium etiam, quod ipſum feudum indebitè, & minùs iuſtè, & de facto fuit occupatum à quibuſdam potentibus, & magnatibus, dictaque occupatio partis dicti feu di deuenerit ad manus Antonutij, Antonij Perri de Alba, qui illud ſpatio annorum decem, vel circà tenuit, & poſſedit, & fructus indè percepit, licèt indebitè.

Nec non quod per antiquos alios fuit de facto occupata quædam pars eiuſdem Piſcariæ lacus Fucini in loco, qui dicitur à l'acqua de Santi e iuxtà Caſtrum de Tranſaquis ad dictos Abbatem, & Capitulum ſpectantis, & pertinentis pleno Iure in ipſorum maximum damnum, & intereſſe manifeſtum, ex quo pro eius parte nobis extitit humilitèr ſupplicatum, dignaremur in præmiſſis de iuſtitia prouidere; Nos autem dicta petitione benignè exaudita, prouidemus, proùt nobis tenore præſentium de certa noſtra ſcientia, & deliberatè damus, committimus, præcipimus, & mandamus, quatenùs præfatis Abbati, & Capitulo vocatis, vocandis, ſuperque contentis miniſtretis, & faciatis debitum iuſtitiæ complementum procedendo in ijs ſummariè, ſimplicitèr, & de plano, ſola facti veritate inſpecta, malitijs, diffugijs, & cauillationibus omnibus retroiectis, committentes vobis, & veſtrum cuilibet in præmiſſis, cum incidentibus, emergentibus, cum annexis, & connexis, ex eis vices, & voces noſtras, plenariè cum præſentibus, & quod decreueritis debitè exequutioni demandetis, & contrarium non faciatis, quantùm gratiam caram habetis noſtram, & ſi iram, indignationem, & pœnam vnciarum centum cupitis euitare.

tare. Præſentibus autem poſt earum opportunam inſpectionem remanentibus pro cautela vicibus ſingulis præſentanti. Datum in Caſtello Nouo Ciuitatis noſtræ Neapolis, die decima menſis Martij, quintæ Indictionis, anno Domini M.CCCCLVII. Rex Alphonſus. V. Clau. Vit. Michael Sanctius mandato Regio Reg. Vic. &c. Qui eas vidit in Regiſtro XXVII. ſoluat tantùm vnum tarenum Reg. Vndè viſa præſentatione dictæ Regiæ Commiſſionis nobis facta, per Abbatem Antonium Branchi Procuratorem dictæ Eccleſiæ. Viſa monitione, & Citatione factis, ſi aliquis erat, qui contrà prædicta opponere voluiſſet, aut ſua putauerit intereſſe. Viſo quod nullus comparuerit, qui contrà prædicta opponere voluiſſet. Viſa productione teſtium examinatorum ſuper præmiſſis; Viſis Iuramentis ipſorum; viſis etiam, & maturè diſcuſſis dictis, & atteſtationibus plurimorum teſtium fide dignorum, conſtito nobis per eorum dicta, partem dictæ aquæ Eccleſiæ S. Cæſidij eſſe, fore, aliàs occupata, matura deliberatione præhabita, conſideratis conſiderandis, & viſis videndis, quæ in prædictis, & circà prædicta, ſeruanda, videnda, & conſideranda fuerunt, & ſunt, Chriſti nomine inuocato, per ea quæ vidimus, & inſpeximus, pronunciamus, ſententiamus, & declaramus dictos Abbatem Angelum, & Capitulum nomine, & pro parte Eccleſiæ S. Cæſidij de Tranſaquis fore reſtituendos totalitèr in corporalem tenutam, & poſſeſſionem, & in priſtinum ſtatum reponendum totius partis lacus Fucini, in loco qui dicitur l'acqua de Santi; iuxtà Caſtrum de Tranſaquis, & alios fines, & dictos occupantes, & alios detinentes quouis modo dictũ ius piſcandi, ſeù partem lacus Fucini ſpectantem ad dictam Eccleſiam, & dicto Abbati, & Capitulo pro ea condemnamus ad relaxandum, & reſtituendum Ius, & partem prædictam; Et ità dicimus, ſententiamus, & declaramus vigore, & auctoritate ſupradictæ noſtræ Regiæ Commiſſionis, mandantes, vt ſuprà ab omnibus inuiolabilitèr obſeruari ad pœnam in præmiſſa Regia Commiſſione contentam, & ſub Regiæ gratiæ, aut indignationis incurſu, & prædicta facimus omni meliori modo, quo poſſumus. Lata, & data fuit dicta ſententia per ſupradictum Magnificum Virum Franciſcum Paganum Regium Gubernatorem Comitatuum Talleacotij, & Albæ &c. Et ad præmiſſa per ipſã Regiam auctoritatem ſpecialitèr deputatum in Regia Terra Talleacotij ſub anno, die, indictione, prædictis; ſcripta per me Notarium Angelum Iacobi de Ciuitate Ducali, dicti Domini Gubernatoris actorum Magiſtrum, mandato, & requiſitione ipſius Domini Gubernatoris, præſente Abbate Antonio de Brancha de Magliano Procuratore dicti Abbatis, & Capituli acceptante. Vndè ad futuram rei memoriam, & dicti Abbatis, & Capituli cautelam, fecit

præ-

Digitized by Google

præſentes patentes literas ſigillo præfati Domini Gubernatoris, & ſigno, & ſubſcriptione meis roborari. Locus ✠ Sigilli Domini Gubernatoris. Locus ✠ Signi Notarij.

Anno 1227. ſunt literæ Greg. IX. exaratæ ad Epiſcopum Marſicanum, Theatinum, Pennenſem, Aprutinum, & alios eiuſdem regionis, in quibus ſignificatur cauſa Anathematis, quo percuſſus fuit Fridericus Secundus. Apud Odoriſium Riualdum dicto Anno, num. 30.

XXI.

IOANNES Epiſcopus, qui anno M.CC.XXX. in Monaſterio S. Mariæ de Luco, & in ipſo Oppido, quòd tùnc in ſpiritualibus Caſſinenſi Abbati parebat, Iura Epiſcopalia, & Viſitationem exercere intendens, Apoſtolico mandato abſtinere monitus fuit, vt in Archiuio Caſſinenſi Sacculo CIX. Qui eodem, quo dictum eſt anno, Eccleſiam diuo Petro in Apiniacis dedicauit, hiſq; in marmore verſibus ornauit. 1230.

Anni milleni ducenti ſàm bene pleni,
Mundo bis quini currebant ordine trini,
Pontificum Princeps, Cœlorum Clauifer Alme
Hoc à Ioanne nouum ſuſcipe Simon opus,
Et quā ex Altaris, rutilanti tegmine factum,
Et tibi Petre, ſimul Clerus, & ipſe pater.

XXII.

N. MARSORVM Epiſcopus litigium habuit cum Abbate, & Monaſterio Caſa Marij pro Eccleſijs S. Nicolai de Cappellis, S. Rufini in Archipreta, S. Nicolai, & S. Magni in Caſtulis, quas in longa præſcriptione, nulli alij, quàm Abbati parere Monachi aſſeuerabant, nec iura Diœceſis Epiſcopo competere; Et licèt Monaſterium S. Nicolai de Cappellis, & S. Lucij, ex permutatione Marſicana Eccleſia aliquando retinuerit ex Leonis Pontificis Decreto; Ad petitionem Monachorum in Monaſterio S. Mariæ de Pertuſo, ex cuius pertinentijs erant, irritum declaratum ſuo libero Iure vti licere debere; Ottoni Diacono Cardinali tit. S. Nicolai in Carcere à Gregorio Nono. Anno M.CC.XXXVI. 1236.
Cauſæ cognitione demandata, in gremio Diœceſis Eccleſias ſitas, & Iuribus Epiſcopalibus obnoxias, illaque ſoluere debere ſua ſententia declarauit, quam decretali Epiſtola per Vghellium relatam, ad Marſicanum Epiſcopum directam idem Gregorius IX. comprobauit.

Non eſt hic reticendum, quod S. Ruphini in Archipreta Eccleſia vltrà Montem Carbonarij ad litus lacus, vt contemplationi Diuinorum Arcanorum attentiùs Sanctus Ruphinus Epiſcopus intenderet, in loco ab hominum conſortio remoto conſtruxiſſe, ad quam etiam cum peteretur ab Imperialibus Satellitibus S. Cæſidius eius filius confugiſſe narratur.

Hanc ſolo æquatam, viæ veſtigia intuenti referunt.

Illius tamen prouentus ex adiacentium poſſeſſionum redditibus vſque hodie Caſa-Marij Abbates recipiunt.

Eſt, & in ea mentio alterius inſignis Eccleſiæ S. Mariæ, nempè de Pertuſo, S. Gregorij Magni receſſu Illuſtris. Sita eſt hæc Eccleſia in horriditate Montium, qui nos ab Hernicis diuidunt, in valle, quæ modo de Rouito dicitur, in ea parte, quà vltrà Morinum Oppidum ad vaſtitatem Montium tenditur, ſuprà vnum ex fontibus Lyris, qui per foramen, ex alto montium iugo, magno impetu præcipitatur, ex altitudine ferè CXX. paſſ. tanto ſtrepitoſo fragore, vt aures impleat; Et per mille paſſus, continuus imber, qui ex præcipitatis in ſaxa aquis prouenit, propiorem præcludit acceſſum; Et tàm vberes fluunt aquæ, vt perennem retineat flumen curſum, qui vere, & æſtate, magna ditatur copia, cum alióquin adueniente hyeme non ad ſiccitatem ferè depauperetur; in ea montium aſpera horriditate, ità mutia, vt vix belluis aditum aperiat, tendente in altum ad mille paſſus, quam Sol in bruma oriens reſpicit, in deſerta ſolitudine, inter vaſtas vndique, denſaſq; ſyluas Immaculatæ ſemper Virgini Mariæ templum paruumq; Monaſterium ad cœleſtem contemplationem accommodatum, feruens Monachorũ ad Deum deſiderium extruxit; In tanta aſperitate, vt præ nimia niuium multitudine, & frigoris rigore per hyemem, vix habitabile cenſeatur, & ex illa tantùm parte, quæ præfatum oppidum reſpicit, intermiſſum iter panditur.

Dicta de Pertuſo, vel ex foramine relato, vel ex alio, propè illud, per quod eſt tranſitus ad Syluarum amplitudinem, quippè aperitur naturali fornice Mons, vt exindè ad loca, quæ diſtant tranſeatur.

Fons ille hodie lo Schioppo vocatur. Fama eſt, quam adhùc hominum memoria recolit, illuc aliquando Magnus Pontifex S. Gregorius receſſiſſe, dùm Monachus inter Monachos vitam ageret Religioſam.

XXIII.

1254. CÆSARIVS Marſorum Antiſtes, defunctus eſt Romæ anno M.CCLIV. Regiſtro Vaticano.

XXIV.

XXIV.

NICOLAVS Præpoſitus Collegiatæ Eccleſiæ S. Ioannis de Celano, ad Epiſcopatum Marſorum electus, confirmationem 1254. ab Innocentio Quarto obtinuit XIII. Kalendas Iulij MCCLIV., & cum Præpoſituram eiuſdem Guidoni Apoſtolico Subdiacono contuliſſet, illum eodem Epiſcopo commendauit, qui iterùm ab Alexandro Quarto ad Epiſcopatum confirmatur, ex Italia Sacra.

XXV.

S. MARSORVM Epiſcopus, cum Romæ ſub Gregorio X. debitum naturæ ſoluiſſet, anno M.CC.LXXV. in eius locum Iacobus Canonicus Marſicanus eligitur, ex Bulla Honorij IV. infe- 1275. rius apponenda.

XXVI.

IACOBVS Canonicus Marſicanus in locum S. à Clero electus reclamantibus Præpoſito, & Capitulo Eccleſiæ S. Ioannis de 1250. Celano, prætendentibus ex antiqua conſuetudine, Apoſtolicis Indultis roborata, electionem in eadem Eccleſia celebrandam eſſe, habereque per id Ius interueniendi in electionibus, in illiusque quaſi poſſeſſione reperiri; Cauſa ad Sedem Apoſtolicam delata, Gregorius V. Mattheo Vrſino Diacono Cardinali eam demandauit, tenacitèr iuribus inſiſtentibus partibus, vltrà decem annos litigium protatum, longiùſque proceſſum habiturum; ni qualitates electi Celanenſium Cleri animos emoliſſent, qui illius virtutibus præmoniti, Honorio Quarto, vt electionem confirmaret, ſupplices preces dederunt. Is tribus S. R.E. Cardinalibus, vt de validitate electionis cognoſcerent in mandatis dedit, & cum ſecundum Sacrorum Canonum Decreta factam enunciaſſent, illam ſine præiudicio Iurium Cleri Celanenſis robur habere ſanxit, vt ex eius bulla, quæ apud nos reperitur, cuius copiam Vghellio etiam commodauimus.

HONORIVS Epiſcopus ſeruus ſeruorum Dei. Dilectis filijs Clero Ciuitatis, & Diœceſis Marſicanæ ſalutem, & Apoſtolicam benedictionem.

Inter varias ſollicitudines, quæ &c. Sanè dudùm Eccleſia Marſicana, per mortem b. m. S. Epiſcopi Marſicani, Paſtoris ſolàtio deſtituta; dilecti filij Capitulum ipſius Eccleſiæ, die ad eligendum Paſtorem præfixa, vocatus omnibus, qui voluerint, debuerint, &

potue-

potuerint commodè intereſſe, *S*piritus *S*ancti gratia inuocata;
venerabilem fratrem noſtrum Iacobum Epiſcopum, tùnc Canoni-
cum Marſicanum canonicè, & concorditèr elegerunt; ſed poſt mo-
dùm, Præpoſito, & Capitulo Eccleſiæ *S*. Ioannis de Celano Mar-
ſicanæ Diœceſis prætendentibus electionem huiuſmodi Epiſcopi
celebrandam in eadem Eccleſia, quotiès illam contingit Paſtore
carere, tàm de antiqua, & approbata conſuetudine, & hactenùs
pacificè obſeruata, quàm ex indulto *S*edis Apoſtolicæ ſpeciali, &
intereſſe debere, & Prædeceſſores eorum fuiſſe in huiuſmodi Iuris
eligendi poſſeſſione, vel quaſi à tempore, cuius memoria non exi-
ſtit, & quam idem Capitulum poſt appellationem legitimam ab
eiſdem Præpoſito, & Capitulo nè ad electionem procederent ſine
ipſis, vt aſſerunt, ad *S*edem Apoſtolicam legitimè interiectam, di-
ctum Iacobum ipſis contemptis, & irrequiſitis, qui requiri, vt præ-
tendebant commodè poterant, & de Iure debebant, in eorum
præiudicium eligere præſumpſerint in Epiſcopum Marſicanum,
& ſe proptèr hoc ad *S*edem iteratò appellaſſe . . . . , cauſa
quoque, quæ ſuper hæc inter Præpoſitum, & Capitulum *S*. Ioan-
nis prædictos ex vna parte, & Capitulum Marſicanum ex parte
altera orta eſt, ad *S*edem ipſam per appellationem huiuſmodi le-
gitimè deuoluta fœlicis recordationis Gregorius Papa X. Præde-
ceſſor noſter, dictum filium noſtrum *M*.*S*.*M*ariæ in Porticu Dia-
conum Cardinalem dedit in cauſa ipſa partibus auditorem. Cumq;
tandèm in cauſa huiuſmodi poſt habitos coràm eodem Cardinali
proceſſus, fuiſſet à Patribus ipſis concluſum: Præpoſitus, & Capi-
tulum *S*. Ioannis præfati nobis humilitèr ſupplicarunt, vt huiuſ-
modi electionem de ipſo factam tanquàm Canonicam, & de per-
ſona idonea canonicè celebratam, iure, ſi quod eis in electione
*M*arſicani Epiſcopi competit, in poſterùm reſeruato confirmare
miſericorditèr dignaremur. Nos igitur huiuſmodi Præpoſiti, &
Capituli prædictorum, qui ad præfatam Eccleſiam *M*arſicanam
ob diuturnam vacationem ipſis effectum debitæ compaſſionis ha-
bebant in Domino commendantes, eorum ſupplicationibus in-
clinati, præfato Nobis huiuſmodi electionis Decreto, tàm electio-
nem ipſam, quàm dictum I. apud *S*edem Apoſtolicam conſtitu-
tum per venerabilem fratrem B. Portuenſem Epiſcopum, ac dile-
ctos filios noſtros G. tit. S. *M*artini Presbyterum, & dictum *M*.*S*.
*M*ariæ in Porticu Diaconum Cardinales examinari fecimus dili-
gentèr & quia ex eorum relatione fideli, inuenimus electionem
eandem Canonicam, & de perſona idonea canonicè celebratam
ipſam, ſinè Iuris Præpoſiti, & Capituli S. Ioannis prædictorum
præiudicio, de fratrum noſtrorum conſilio confirmandam, ipſumq;
dictæ Eccleſiæ *M*arſicanæ præfecimus in Epiſcopum, & Paſto-
rem,

Digitized by Google

rem, ſibi adminiſtrationem Eccleſiæ *Marſicanæ* in ſpiritualibus committentes, & facientes ei per venerabilem fratrem noſtrum *S* Præneſtinenſem Epiſcopum munus conſecrationis impendi, firma concepta fiducia, quod dirigente Altiſſimo actus ſuos, eadem Eccleſia *Marſicana* per ſuæ circumſpectionis induſtriam ſpiritualitèr proſpere dirigetur, & ſalubria, dante Domino ſuſcipiet incrementa. Quo circa Vniuerſitatem veſtram rogamus, & hortamur attentè per Apoſtolica vobis ſcripta mandantes, quatenùs præfatum Epiſcopum ad ſupradictam Eccleſiam *Marſicanam* cum benedictionis noſtræ gratia venientem deuotè, & humilitèr admittentes, & honorificè pertractantes, ſibi obedientiam, & reuerentiam debitam impendatis, & ei tanquàm membra capiti obſequi ſtudeatis, diligentèr vigilantes, vt mutuo charitatis ſtudio vobis, & ſibi quæ ſunt pacis adueniant, & tanquàm pacis æternæ ſolatium, largiente Domino cumuletur; aliòquin ſententiam, quam idem propter hoc ritè tulerit in rebelles, & ratam habebimus, ac faciemus auctore Domino, vſque ad ſatisfactionem condignam inuiolabilitèr obſeruari. Datum apud *S. Sabinam* XI. Kalendas Aprilis, Pontificatus noſtri anno primo.

XXVII.

Morte ſublato è viuis Iacobo, *Marſicanum* Capitulum de 1295.
ſucceſſore cogitans, Alexandrum nobilis familiæ de Pontibus à Curcumelo Oppido in noſtra regione ſito in ſucceſſorem Epiſcopum elegit; ſed eam Bonifacius Papa Octauus, qui electiones ſibi reſeruauerat, ratam non habens, alium Iacobum de Buſce Ordinis Prædicatorum in Epiſcopum *Marſorum* nominauit, Nonis Octobris, anno *M.*CCXCV. ex Vaticano regiſtro; Eſt familia præfata de Pontibus ex noſtratibus Inſignis, Procerum, & Eccleſiarū Præſulum decore ornata, & cum de viris Illuſtribus agemus, dicemus.

XXVIII.

PETRVS Priuernas, antea Anagninus Epiſcopus ad hanc 1327.
Eccleſiā primo tranſlatus, anno *M.*CCCXXVII. & poſtmodùm ad Theatinam Eccleſiam occaſione inferiùs dicenda, Romæ vitam finiuit *M.*CCCXXXVI. Ex Kalendario Vaticano teſtatur Vghellius.

XXIX.

THO*MAS* Cyprianus Patritius, & Canonicus Theatinus (quem Vghellius Abbatem ſecularis Eccleſiæ *S. Mariæ* de *Ma*-

nulo

nulo Pinnenſis Diœceſis,& in Diaconatum Ordinem conſtitutum facit) ob mortem Ioannis Criſpani militis Neapolitani, Theatini Epiſcopi, à Capitulo illius Eccleſiæ electus, cum haberet notitiam reſeruationis electionis, nolens in contemptum *S*anctæ *S*edis Apoſtolicæ infulas ſuſcipere,& munia Epiſcopalia obire, Auinionem Benedictum XI. Summum Pontificem adijt, in eiuſque manibus electioni cedens Epiſcopatum dimiſit; qui modeſtiam viri admiratus, Marſicanam Eccleſiam illi contulit; Petro Priuernate ad Theatinam translato, vt ex eius diplomate in Archiuio Theatino aſſeruato contineri retulit Lucius Camarra; vt mox videbitur in Theatro Sacro, quod eſt editurus; Theate tumulatur in Cathedrali Eccleſia cum inſequenti inſcriptione.

1338. Hic requieſcit Corpus Reuerendi Patris Domini Domini Thomæ de Ciuitate Theatina, *E*piſcopi Marſicani, qui obijt anno Domini M.CCCXXXVIII. die X. menſis Martij primæ Indictionis, cuius animam Creator, & Redemptor omnium benedicere, & collocare dignetur cum *S*anctis Angelis ſuis in vitâ æternâ Amen.

XXX.

1348. THOMAS ex *A*rchipresbytero Roſeti Arienſis Diœceſis, à Clemente VI. poſt mortem Thomæ, Epiſcopus Marſorum enunciatur, anno M.CCCXLVIII.

XXXI.

BARTHOLOMÆVS Adlectus Marſorum Epiſcopus, 1349. Sacro Collegio ſolitum ſubſidium pollicetur die VI. Iunij M.CCCXLIX.

XXXII.

THOMAS de Piſcina, ex familia Puccia Marſorum *E*piſcopus, qui interfuit vti teſtis exequutioni Bullarum, collationis Ab-
1363. batiæ *S*. Mariæ de Valle, Marſorum Diœceſis, collatæ Raymundo Cardinali Diacono tit. S. Adriani die 10. Neuembris 1353, & protulit ſententiam inter fratres Conuentuales, & Abbatem, & Canonicos Collegiatæ Eccleſiæ S. Bartholomæi de Auezzano, anno M.CCCLXIII., viget eius memoria in Ciuitate Piſcinæ, eiuſque inſignia cum viridi galero depicta in domo ipſius familiæ adhuc conſeruantur.

XXXIII.

XXXIII.

IACOBVS de militibus Romanus Canonicus Oſtienſis, & Papæ Cappellanus, electus Marſorum Epiſcopus, tertio Idus Decembris M.CCCLXIII. ad Aretinam Eccleſiam in Etruria poſtmodùm translatus. Ex Vaticano regiſtro. 1363.

XXXIV.

BERNARDVS iàm priùs Archidiaconus Marſorum Eccleſiæ, poſt Iacobum, Epiſcopatum ſuſcepit XVI. Kalendas Ianuarij M.CCCLXV. 1365.

XXXV.

PETRVS, qui partes Clementis VII. Anti-Papæ fouit, ab Vrbano VI. in locum Bernardi ordinatus Epiſcopus XIV. menſis Februarij M.CCCLXXX., ad Vicariatum S. Mariæ Maioris de Vrbe addicitur. 1380.

IACOBVS Petro ſucceſſit, quo vita functo, Vrbanus VI. Gentilem deſtinauit Epiſcopum V. Kalendas Auguſti anno ſeptimo eius Pontificatus ex Archiuio Marſorum.

XXXVI.

GENTILIS de Agello Marſorum Diœceſis ab Vrbano VI. Anno VII. ſui Pontificatus, quarto Kalendas Auguſti, Marſorum Epiſcopus effectus, anno M.CCCLXXXV., Vnà cum Henrico de Henricis à Tranſaquis, donauit Eccleſiæ S. Cæſidij Ruralem Eccleſiam S. Thomæ in foſſa de Villa de Iure Patronatus ex fundatione, & dotatione familiæ de Henricis, in honorem præfati Martyris S. Cæſidij, in cuius Eccleſia ipſe Henricus ex ſuis progenitoribus fundatas habebat Cappellas in honorem S. Catharinæ Martyris, & S. Thomæ Apoſtoli erectas, & inſignijs familiæ ornatas cum ſepultura progenitorum, cum omnibus Iuribus, & pertinentijs ſuis; cum onere tamèn celebrandi Miſſas quinque in qualibet hebdomada, nihil ſibi reſeruans præfatus Henricus, & ſaluo Iure ſoluendi Epiſcopo, & ſucceſſoribus quolibet anno in menſe Auguſti cuppas ſex hordei, & carolenos quindecim, pro Iure procurationis, & Cathedratici, qui in hodiernum vſque diem ſoluuntur; adeſt inſtrumentum donationis in Archiuio eiuſdem Eccleſiæ omni ſolemnitate vallatum, & manu præfati Epiſcopi roboratum 1385.

per manum Andreæ Lucæ de Caſiluerio, ſub die quinta Nouembris *M*.CCCLXXXVII. quem ad Eccleſiã Neocaſtrenſem pridiè Idus Nouembris tranſlatum à Bonifacio IX., anno IX. ſui Pontificatus, anno *M*.CCCXCIX.

XXXVII.

1397. PHILIPPVS, qui Puteolanus Epiſcopus fuerat, huius Eccleſiæ adminiſtrationem obtinuit, anno *M*.CCCXCVII. 12. Idus Nouembris.

XXXVIII.

F. IVLIANVS Thomaſius ex Ordine *M*inorum, cum ſchiſma vexaret Romanam Eccleſiam à Clemente VII. Anti-
1400. papa Eccleſiam *M*arſorum obtinuit anno *M*.CCCC. ipſamq; conatus retinere, flagrante ſchiſmate aduersùs electos à legitimis Pontificibus, continuis, & diuturnis contentionibus vexatus; Alexander V. Sedis honore ſpoliauit, & poſtmodùm miſeratus calamitatem ipſius, & vt etiam finem litibus daret, in Priorem *M*onaſterij Collis *M*artij Ordinis S. Auguſtini Senenſis Diœceſis elegit. Quem, poſteà *M*artinus V. in Capritanenſem Eccleſiam tranſtulit. Cum per plures annos *M*arſorum adminiſtraſſet.

XXXIX.

SALVATVS de Pireto, Oppido in ditione *M*arſorum Diœceſis poſito, inter Æquicolas numerato, cum eſſet Canonicus
1418. S. Laurentij in Damaſo, à *M*artino Quinto *M*arſorum Epiſcopus deſtinatus, anno *M*.CCCCXIIX. Kalend. *M*artij.

XL.

THOMAS Epiſcopus, qui decreuit, funeralium quartam ſpectare ad Abbatem S. *M*ariæ de Alba, in controuerſia inter
1430. ipſum Abbatem, & Epiſcopum, ex ſent. in Archiuio Collegiatæ de Albe. Ab eodem *M*artino V. Epiſcopus electus, fato ceſſit anno *M*.CCCCXXX.

XLI.

1430. SABBAS de Cortonibus Romanus ab Eugenio IV. Ordinatus *M*arſorum Epiſcopus, in Vicarium Generalem elegit *M*arianum

Abba-

Abbatem Collegiatæ S. Bartholomæi de Auezzano, ex Chirographo eiuſdem, in Archiuio dictæ Eccleſiæ in actibus Conciſtorialibus.

XLII.

THOMAS, de quo habetur mentio in ſententia lata per Marinum de Furfona Vice-Comitem Albæ, inter Præpoſitum S. Mariæ de Luco, & Rogerium Rogerij à Tranſaquis, occaſione cuiuſdam fundi per Dominam Philippam de Vrſinis Comitiſſam Albæ, Caſſinenſi Cœnobio donati, cuius ſententiæ tenor in actis Notarij Angeli Bartolutij de Auezzano ſtipulatus reperitur, anno 1444.
MCCCCXLIV.

Magiſter Gerardus publicus in Romana Academia ſcientiarum profeſſor, inter Primarios ſui temporis literatos numeratus, ad Marſicanam Sedem electus à Paulo II. vt vice legati in Orientalibus partibus fungeretur miſſus, indè rediens Theate 1465.
obijt, anno *M.CCCCLXVI.* Hieronymus Nicolinus in hiſtoria Theatina cap. 10.

XLIII.

ANGELVS filius Notarij Antonij Machaſani, nobili genere de Pireto, primus huius familiæ numeratur Marſorum Epiſcopus, cum fuerit tertius, qui Marſorum Sedē tenuerit, ſiquidèm Gentilem.& Saluatum de Pireto huius familiæ fuiſſe mihi perſuaſum eſt; Cum eo tempore more Longobardorum Familiæ nomen ex Iuriſdictione, & dominio locorum nanciſcerentur, & Oppidum præfatum in eorum ditione erat ab anno *MCCCX.* Ex Annalibus *M. S.* Monaldeſchi.

Hic autem Cardinalis Capuani tit. S. Marcelli, Auditor ab Eugenio Quarto in Marſorum Epiſcopum eligitur *XIV* Kalendas Septembris anno *M.CCCCLXVI.* Piceni autem Generalis The- 1466.
ſaurarius fuit; Fanenſi, & Maceratæ Ciuitatibus iura dedit, ibidemque deceſſit anno *M.CCCCLXX.*, ſepultusq; eſt in Cathedrali ante Altare Maius, in marmoreo ſepulcro, vbi eius effigies, 1470.
& inſignia, cum ſequenti Elogio ſepulcrali habentur.

Sepulcrum. Reu. P. D. Angeli. Epiſcopi
Marſicani. Marchiæ. Anconitanæ
Generalis. Theſaurarius. & locum
Tenentis. ac Gubernatoris. Ciuitatis
Fani. obijt *XIV.* ſeptem. *M.CCCCLXX.*

XLIV.

1476. FRANCISCVS Machaſanus à Paulo II. Marſorum Epiſcopus deſtinatur, poſt obitū Angeli. IV. Idus Iulij M CCCCLXX.

XLV.

GABRIEL Iacobus Machaſani, filius Iacobi Antonij, Angeli Nepos, poſt mortem Franciſci fratris hanc Sedem ſuſcepit
1471. anno M.CCCCLXXI., & eam cùm ad annum vſque M D.XI. gubernaſſet, Iacobus nepotem cum futura ſucceſſione obtinuit, & ipſe fato cedens, in Eccleſia S. Mariæ, dicta delli Biſognoſi; in monte propè Piretum tumulatur, cum hac inſcriptione.

D. O. M.

GABRIELI. Marſorum Epiſcopo. qui. vixit. annos LXV. menſes IV. dies XVIII. Iacobus. Nepos. eorundem Epiſcopus. Hoc Monumentum. Patruo. B. M. P.
Anno. ſalutis. M. D. XI. H. M. H. S.

XLVI.

IACOBVS Camilli Machaſani filius ex Archipresbytero S. Euſtachij in Vrbe, coadiutor Patrui datus anno M.CCCC.
1498. XCIIX. 18. Iunij Archipresbyteratum Angelo fratri ceſſit, qui primus Anſianenſis Epiſcopus fuit, & in Eccleſia Tranſaquatum tumulatur, quò acceſſerat, vt Leonoram neptem ſuam, Atauiam meam inuiſeret. Ipſe Iacobus Beneuentanam Ciuitatem rexit, ac Ioannem Dionyſium nepotem ſuum in Epiſcopatu Coadiutorem obtinuit. Obijt Pereti, ibique in Eccleſia S. Sylueſtri abſque vllius honore ſepulchri tumulatur.

XLVII.

IOANNES Dionyſius Machaſanus, coadiutor Iacobi Patrui Eccleſiam Marſorum rexit ad annum M.D.XXXIII. ſepultuſq; in Collegiata Tranſaquatum etiam abſq; honore ſepulchri.
1533.

XLVIII.

MARCELLVS ex nobiliſſima Creſcentia gente natus Romanus.

manus, Canonicus S. Mariæ Maioris, ob præſtantes ingenij dotes, & Iuris ciuilis ſcientiã, Sacræ Rotæ Auditor à Clemente VII. anno ætatis ſuæ XXV., & poſtmodùm Marſorum Epiſcopus anno M.D. 1533.
XXXIII. declaratur, eamq; maioribus Eccleſiæ negotijs occupatus abſens rexit, & à Paulo III. S. R. E. Cardinalis tit. SS. Ioannis, & Pauli creatur, poſt varias præfecturas, & legationes peractas, Veronæ obijt, anno *M*.D.LVII., vbi honorificè tumulatur, eiuſque laudes, & munia in Elogio ſepulcrali habentũr.

D. O. *M.*

*M*ARCELLO Cardinali Creſcentio, qui ob inſignem pietatis, & ingenij laudem XXV. Annos natus, à Clemente VII. Romæ Auditor, deindè Epiſcopus factus à Paulo III. S. R. E. Cardinalis creatus, Principum virorum, Regumq; in primis gratia, & beneuolentia floruit, ſub Iulio III. Bononiæ perpetuus Tridentini Cõc. ſolus Apoſtolicæ Sedis legatus, in Orthodoxæ fidei cauſam cum totus incumberet, graui morbo correptus Veronæ deceſſit, anno 1552.
ætatis ſuæ LII. ſalutis humanæ *M*. D.LII. Kalend. Iunij. Alexander Creſcentius Alexandri nepos, Hyppoliti filius, *M*arij pronepos fecit anno *M*.D. LVI.

XLIX.

FRANZINVS *M*ichaelis Sipontinus; Epiſcopus poſt Cardinalem Creſcentium *M*arſorum efficitur, an. *M*.D.LVI. die XVII. Aprilis, & à Paulo *III.* Gubernator Vrbis deſtinatus ann. 1556.
M.D. . . . ad Eccleſiam Caſalenſem *M*ontis Ferrati trãſlatus eſt.

L.

N*I*COLAV*S* de Vigilijs Bononienſis Franzino ſucceſſit ann. *M*. D. LX. plenuſque dierum obijt, cum ſediſſet ad annum 1560.
vſque *M*. D. LX*II.*

L*I*.

*I*OANNES Baptiſta *M*ilaneſius nobilis Florentinus, electus *M*arſorum Epiſcopus die *XXVII* *M*aij *M*. D. LX*II*. vnus 1562.
ex patribus, qui Sacro Trid. Conc. interfuerunt; Per decem, & ſeptem annos Eccleſiam gubernauit; Pluribus etiam rectũrus, ni fallacibus fraudibus ſui familiaris, quem cum omnimoda poteſtate, vt nepotem ſuum ab infidelibus Piratis captum redimere pro-

curaret, alijs grauibus de cauſis peragendis ad Vrbem miſerat, Sedem relinquere coactus fuiſſet.

Ille quippè Vrbem adueniens, aliud in animo habens, quam ſui Domini negotia perficere, maioris pręmij ſpe, vel auaritia allectus de Epiſcopatu dimittendo agere cæpit; eoq; dimiſſo, alter (non expectato abdicantis aſſenſu) eligitur, & conſecratur; Quod ſerò credens, *M*ilaneſius ſeriùs Curiam petens, *I*ura ſua repetiturus, & eo reclamante, & obſtante perfidi Procuratoris fallaciam, contrà quem cum pluries fruſtrà peroraſſet, ſuamq; innocentiam, & doloſam malitiam illius aperuiſſet, qui pertinacitèr obteſtans mendacium, cum perſiſteret; Re plenè diſcuſſa, & ſimplicitate, artificiolæ fraudis verſutia deluſa, nihilq; proficiens, Florentiam regredi, tardè errorem ſuum cognoſcens, Epiſcopatuq; ſpoliatus, in proprijs laribus, priuatam vitam eſt ducere coactus; Sed & alio ibi aduerſantis fortunæ curſu opprimitur, cùmq; acri cura ab vnici nepotis captiuitate premeretur, ex ſupellectilium, aliarumq; rerum venditione, pecuniam ex pactione Piratis debitam, illis miſit, qua libertate dum potiretur, & poſtliminio ad ſuos regredi properaret, infelix iuuenis, vt infeliciorem Auunculum redderet, in ipſo itinere naturalis vitæ curſum immatura morte compleuit; ſic Epiſcopatum, nepotem, & pecuniam deperdidit. Tot ærumnis oppreſſus, & ætatis incommodis grauatus, ad Patres applicuit. Paſtor aliòquin vigilans, ſimplex, & rectus; forſitàn in ſuis ouibus verbo, & exemplo paſcendis, nulli ex anteactis ſecundus Nā poſt S. Concilij diſſolutionem, primus omnium ex *M*arſorum Eccleſiæ Præſulibus, Synodū coegit, vtileſq; ſanctiones pro moderamine, & regimine ſuæ Diœceſis edidit, quæ in noſtris manibus conſeruatur.

L II.

*M*ATTHÆVS Colles Neapolitanus, Abbas S. *M*ariæ de Victoria, & S. Catherinæ in Cella, poſt *M*ilaneſium, Epiſcopus
1579. *M*arſorum euaſit, anno *M*.D.LXX*IX*., ſtatimq; ac illius poſſeſſionem adeptus eſt, ad reordinandam ſuam Diœceſim ſe totum dedit, eamq; cum primum luſtraſſet. Clerum ad honeſtioris vitæ formam reduxit, Eccleſiaſticum cultum auxit; Palatium pro Epiſcoporum reſidentia (cum anteà certam *S*edem nō haberent) propè Piſcinam ædificauit, & cum Eccleſiā *S*. Sabinæ Cathedralem ſuam, longè à cultu hominum, & campeſtri loco ſitam videret, Cathedram in Eccleſiā *S*. *M*ariæ Gratiarum ab ipſo à fundamentis erectam, nō longè à nouo Palatio à Gregorio X*III*. transferri curauit, vt ex literis Pontificijs hic adiungendis mox apparebit. Sub ſua ditione Caſtrum Luci, quod anteà Caſſinenſi Abbati parebat, reduxit.

duxit, & S. Romanæ Rotæ determinatione ad ſe pertinere, & in poſſeſſione manuteneri obtinuit. Præpoſitum Celani mitra, baculo, & Iuriſdictione quaſi Epiſcopali vtentem ſubegit. Inſignioribus ſuæ Diœc. locis, Eccleſias anteà Parochiales, cętum beneficiatorum aggregans, collegiatas effecit; & illas, quæ eo iure potiebantur, numero ſeruientium aucto ampliauit; quibus ex vnione ruralium beneficiorum prouentus auxerat, multaq; alia præclara geſſit; Et dùm in vendicandis Iuribus ſuę ditionis nimis intentus inſudat, cõſpiratione quorumdã Romę Carcere detinetur, & demùm ab imputationibus liber, acrius libertati ſuæ Eccleſiæ cõſulens, & pro ea operam in Vrbe nauans. fato oppreſſus in Eccleſia S. Laurentij in Lucina, cum ſequenti inſcriptione ſepulchri tumulatur; Paſtor vigilans, & indefeſſus, cui vni debere omnes Marſorum Epiſcopi profitentur, ob auctos redditus, Iuriſdictionis ampliationem, & Sedis ſtabilitatem; vir ſanè eruditus, & in ſcientijs humanis, & Diuinis apprimè verſatus, cuius præcipuo opere in correctione Kalendarij Gregorius XIII. vſus fuit.

MATTHÆO Colli Neapol. S. Mariæ de Victoria, S. Catherinæ à Cella Abbati, Marſorum Epiſcopo, Ioannæ Aragoniæ Columnæ Garziæ à Toletis V. Regis Sicilię à ſecretis, liberalibus ſtudijs erudito, in conſulendis ſingulari, in Agendis incomparabili, ſuam Eccleſiam annos ſexdecim regenti, vſurpata, diminuta, Collapſa reparanti, reſtituenti, augenti, Cathedralem, Seminarium, Domum Epiſcopalem, Monaſteriũ erigenti, atque Romæ eam tuenti. Obijt Ann. ſalutis M.DXCVI. vixit An. LXIV. menſes VI. dies.

Andreas Coll. Aldana non ſine lacrymis Auunculo B. M. P.

Quo tempore miracula inuentionum Corporum Sanctorũ Simplicij, & ſociorum Martyrum in Eccleſia Tranſaquarum accidit, & ipſo monſtrante, ſunt inuenta; quippè cum ad caſum lapidis fornicis Cappellæ ante gradus Maioris Aræ ſuauem efflaret odorem, re ad eum delata, properè ad Eccleſiam accitus adueniens, Scipione, quo ſuſtentabatur, locum deſignauit, & Sacrum Theſaurum effodi iubens, ad Summum Pontificem rem detulit, ad eiuſq; poſtulationem feſtum Inuentionis quotannis venerari iuſſit, & de Theſauro Eccleſiæ depromptas, vt fidelium deuotio excitaretur Indulgentias addidit. Eſt dies præfatę inuentionis 20. Septembris. *Gregor. XIII.*

GREGORIVS Epiſcopus ſeruus ſeruorum Dei ad futuram rei memoriam. In ſuprema dignitatis Apoſtolicæ ſpecula, meritis licèt imparibus, Diuina diſpenſatione conſtituti, peruigiles mentis noſtræ oculos ad fructuoſam agri Dominici culturam frequentèr dirigimus, & vt præcipuas eſſe ducimus Epiſcopales Sedes in locis congruis plantare, ità non poſtremas officij Paſtoralis partes exiſtimamus eorundem locorum ruina. & deſolatione currente,

Sedes ipſas ad alia commodiora loca aliquando transferre, vt exindè Diuinus Cultus perſeueretur, & debitum Deo obſequium perſoluatur. Exhibita ſiquidèm Nobis nupèr pro parte Venerabilis fratris noſtri *M*atthæi Epiſcopi, & dilectorum filiorum Capituli *M*arſicanen. nec non Vniuerſitatis, & hominum Oppidi, Ciuitatis nuncupatæ Piſcinæ *M*arſicanen. Diœc; Petitio continebat: quòd a quadringentis annis, & vltrà, cum Ciuitas *M*arſicanen. ob temporum, & bellorum calamitates deſtructa, & deſolata fuiſſet, prout adhùc eſt, Epiſcopus *M*arſicanus tùnc exiſtens, & prædictum Capitulum, ſe, & reſidentiam, quam apud Eccleſiam *M*arſican. facere tenebatur, vnà cum omnibus, & ſingulis eorum rebus, ac bonis, & paramentis Eccleſiaſticis, alijſq; ſacris ſupellectilibus quibuſcumq; ad Eccleſiam B. *M*ariæ, de Gratia nuncupatæ dicti Oppidi, tanquàm commodiorem, & ipſi Ciuitati viciniorem, quantum in eis fuit tranſtulerunt, & transferri curauerunt, & ab indè intra ipſam Eccleſiam B. *M*ariæ loco eorum Cathedralis Eccleſiæ, & debitæ reſidentiæ habuerunt, & pacificè poſſederunt, inibiq; horas Canonicas, diurnas, paritèr & nocturnas, ac *M*iſſas, & alia Diuina officia celebrauerunt; Cum autem ſicut eadem petitio ſubiungebat, nulla hominum memoria, qua auctoritate tranſlatio huiuſmodi facta fuerit, nec de ea aliqua monumenta, vel aliæ ſcripturæ extant, & propterea *M*atthæus Epiſcopus, & prædictum Capitulum dubitant, nè ſucceſſu temporis de validitate eiuſdem translationis hæſitari, ſeq; deſuper moleſtari contingat, pro parte *M*atthæi Epiſcopi, & Capituli, & Vniuerſitatis, & hominum prædictorum

Nobis fuit humilitèr ſupplicatum, quatenus eis in his opportunè prouidere de benignitate Apoſtolica dignaremur. Nos igitur, qui honeſtis petentium votis, quantum cum Deo poſſumus, libentèr annnuimus, eaq; fauore proſequimur opportuno, *M*atthæum Epiſcopum, & ſingulas perſonas Capituli, & Vniuerſitatis, & hominum huiuſmodi à quibuſuis excommunicationis, ſuſpenſionis, Interdicti, alijſq; Eccleſiaſticis ſententijs, Cenſuris, & pœnis à Iure, vel ab homine, quauis occaſione, vel cauſa latis, in quibus quomodolibet innodati exiſtunt, ad effectum præſentiũ dumtaxat conſequendum, harum ſeriè abſolutis, & abſolutos fore cenſentes, huiuſmodi ſupplicationibus inclinati Sedem Epiſcopalem *M*arſican. & Pontificalem, & alias dignitates, nec non Canonicatus, & Præbendas ipſius Eccleſiæ *M*arſicanæ, cæteraq; beneficia Eccleſiaſtica in ea fundata, erecta, & inſtituta, nec non perſonas illo nùnc, & pro tempore obtinentes, ac prædictum Capitulum, vnà cum vniuerſis, alijſq; inſignibus Epiſcopalibus, & Capitularibus, eorumq; fructibus, rebus, bonis, Iuribus, & pertinentijs, ac oneribus illis incum-

benti-

bentibus, nec non ornamentis, paramentis, & alijs ſacris ſupellectilibus quibuſcumq; ac ipſius Eccleſiæ Marſicanen. ſtatutis, & conſuetudinibus, priuilegijs quoq; indultis, & litteris Apoſtolicis, & conceſſis ad dictã Eccleſiam B. Mariæ, quamdiù Ciuitas, & illius Cathedralis Eccleſia huiuſmodi reſtaurata, & ad debitum ſtatum reducta non fuerit. Ità quod interim Matthæus, & pro tempore exiſtens Epiſcopus, nec non Capitulum, & aliæ perſonæ huiuſmodi apud ipſam Eccleſiam B. Mariæ reſidere, & ibidem horas, Miſſas, & alia Diuina officia prædicta celebrare, atq; res, & actus Capitulares perſcrutari, omniaque, & ſingula in dicta Eccleſia Marſicana fieri, & exerceri ſolita, & debita, facere, & exercere; nec non omnibus, & ſingulis priuilegijs, exemptionibus, immunitatibus, prærogatiuis, honoribus, indultis, conceſſionibus, fauoribus, & gratijs, tàm ſpiritualibus, quàm temporalibus, quibus in ipſa Eccleſia Marſicanen. reſidendo vti, potiri, & gaudere poſſent, & deberent, in omnibus, & per omnia, ac pariformitèr, & æquè principalitèr abſq; vlla penitùs differentia vti, potiri, & gaudere liberè poſſint, & debeant. Apoſtolica auctoritate, tenore preſentium, de nouo transferimus ipſam Eccleſiam B. Mariæ Epiſcopo, Capitulo, ac perſonis prædictis, pro eorum Cathedrali Eccleſia, & loco debitæ reſidentiæ, donèc Ciuitas, & illius Cathedralis Eccleſia huiuſmodi reſtauretur, & ad debitum, & commodum ſtatum reductæ fuerint tantũ, ſine alicuius præiudicio, auctoritate, & tenore præſentium concedimus, & aſſignamus, ipſoſq; ad eam translatos fore, & eſſe, nè deſuper per quoſcumq; moleſtari poſſe; nec non ſi ſecùs ſuper his à quocumq; quauis auctoritate ſcientèr, vel ignorantèr contigerit attentari, irritum, & inane decernimus; Non obſtantibus præmiſſis etiam Apoſtolicis, nec non Prouincialibus, Synodalibus, & vniuerſalibus conſtitutionibus, & ordinationibus Apoſtolicis dictæ Eccleſiæ Marſicanen. etiàm iuramento, confirmatione Apoſtolica, vel quauis firmitate alia roboratis, ſtatutis, & conſuetudinibus, cæteriſq; contrarijs quibuſcumq: Nulli ergò hominum liceat hanc paginam noſtræ abſolutionis, translationis, conceſſionis, aſſignationis, & decreti infringere, vel ei auſu temerario contraire. *Si* quis autem hoc attentare præſumpſerit, indignationem Omnipotentis Dei, & Beatorum Petri, & Pauli Apoſtolorum eius, ſe nouerit incurſurum. Datum Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ M.D.LXXX. Kalend. Ianuarij Pontificatus noſtri anno . . . .

LIII.

BARTHOLOMÆVS Peretus à Talamone In Etruria &c Cano-

1596. Canonico *S.* Petri in Vaticano, in locum Matthæi, Epiſcopus effe-ctus anno M.D XCVI., vixitq; in Epiſcopatu vſque ad annum M.D.C*XXIIX*., cuius præclari ingenij dotes commentaria ab ipſo conſcripta in extrauaganti Ambitioſæ, de rebus Eccleſiæ non alienandis teſtantur, aliaq; monumenta non prælo data ſententijs, & aphoriſmis politicis referta, in C. Taciti hiſtorias. Enituit etiam præcipua charitate in ſubleuandos pauperes, quorum neceſſitatibus abundè ex redditibus Eccleſiæ ſatisfaciebat; cum aliòquin eſſet acri, & elato ingenio, & ad militares, pluſquam ad Eccleſiaſticas diſciplinas applicitus; ira ſic æſtuabat, vt præceps manus adhiberet, quotiès animi turbulentia incitaretur; quare in odiū multorū, quos litigijs, & in varijs laceſſiuerat, incidit; quorum conſpiratione in Arce *S.* Angeli de Vrbe multa crimina, quæ ei objiciebantur, purgare coactus fuit; & per aliquot annos ſuæ Eccleſiæ adminiſtratio ei interdicta, & prudentiſſimis viris Paulo Pagano, & . . . Giſlerio Apoſtolicis Vicarijs demandata; demùm ad ſuas Oues reſtitutus, rediens reliquum vitæ curſum ad præfatum annum perfecit, quo fato cedens, in Eccleſia *S.* Mariæ Gratiarum tumulatur.

LIIII.

1628. BALEONVS Carrodorus de Monteſano, ex Verulana Eccleſia ad Marſorum translatus, anno M.DCXXIIX. die V. Iunij, vixitq; ad annum M.DCXXX. Paſtor vigilantiſſimus, ſaluti ſui gregis intentus, ſpiritualibus monitis, ac exemplis ad addiſcenda Chriſtianæ diſciplinæ documenta, & animauit per alios, & per ſe ipſum, magna charitate, & patientia nudam, & indoctam plebem edocendo, ad viam ſalutis adduxit, & biennio Eccleſiam ſumma tranquillitate gubernauit.

LV.

1630. MVTIVS Columna Romanus ex Dominis Ruuiani, vir omnì literarum genere refertus, modeſtia, & vigilantia incomparabilis, ab Vrbano Octauo Marſorum Epiſcopus deſtinatus anno M.DC. XXX., cum multa vtilia pro optimo regimine ſuæ Eccleſiæ paraſſet, morte præuentus, Auezzani occubuit, anno M.DCXXXII. & in Eccleſia fratrum Conuentualium requieſcit.

LVI.

1632. LAVRENTIVS Maximus Romanus, ex Canonico *S.* Ioannis in Laterano, Epiſcopus *M*arſorū effectus, anno *M*.DCXXXII.

vixit

vixit ad annum *M.*DCXLVII.,& in Eccleſia S. *M*ariæ Gratiarum Piſcinæ requieſcit.

LVII.

IOANNES Paulus Caccia Romanus, poſt Laurentium regimen Eccleſiæ Marſorum ſuſcepit, magno ardore, & zelo charitatis eam ad opportuna reſtaurauit, boniq; & pij Paſtoris partes adimplens, Diœceſim penè totam luſtrauit; *S*eminarium iàm deſtitutum reordinauit. Moralis Theologiæ lectionem ad inſtructionem promouendorum ad *S*acras Confeſſiones audiendas in Conuentu fratrum Minorum inſtituit; Clericos *S*cholarum Piarum nuncupatos, quibus Lelius Thomaſettus Piſcinas decem millia erogari ſuo teſtamento iuſſit, vt Collegium Piſcinæ erigeretur acciuit, ſcholaſq; aperiri;& vt tàm pium opus incrementum haberet inſudauit. Ad doctrinam Chriſtianam addiſcendam, vt allicerentur pueri,pijs,deuotiſq; muneribus animauit. Moniales S. Claræ ad exactiſſimam Regulæ obſeruantiam reuocauit. Vt graues inimicitias in ſua Diœceſi componeret, iteratò equitans,nec aſperitas itineris, nec æſtiui ſolis ardor retardauit. *S*. Ruphini Martyris ſuæ Diœceſis,iàm Epiſcopi memoriã in Ciuitate renouauit;& vt deuotiùs veneraretur,*S*acellum in Cathedrali inſtruxit. Multas ad regimen, & emendationem morum ſanctiones edidit. Paterno affectu omnes amplectens, Parochos præcipuè verbo, & exemplo ad ouium ſuarum cuſtodiam exhortando compellebat. Et vt ad Chriſti amorem,& opera pietatis fideles inflammarentur, R. P. Ioanne Baptiſta *M*agnante Congregationis Oratorij Aquilani, & R. D. Annibale Rotulo Canonico Cathedralis *S*ulmonenſis, pijs viris aſcitis, ſpiritualibus exercitijs ad pietatem, pia opera, & peccatorum deteſtationem animauit. Deniq; *S*. Petri Cęleſtini Reliquias veneraturus IV. Kalendas *S*eptembris, quo die eius coronationis memoria recolitur, Aquilam petij; quo in itinere graui febre oppreſſus, ad Eccleſiam ſuam feſtinus rediens,ingraueſcente morbo, Deo, *S*anctoq; Ruphino,& *S*. Philippo Nerio animam ſuam commendans, in domino requieuit, die 6. *S*eptembris *M*.DCXLIX. cum Eccleſiam tantùm anno vno,& duobus menſibus vix expletis gubernaſſet; & tàm præclara egiſſet, maioraq; parabat, ni mors interceſſiſſet, quem *M*arſi ſummo mœrore affecti, ſummis lacrymis deplorant, ſummis laudibus venerantur.

1647. (margin, beside the first lines)
1649. (margin, beside "in domino requieuit")

LVIII.

ASCANIVS de Gaſperis nobilis Romanus ex Matre de Philonar-

lonardis in Capitolino foro II. Vir I. D. ab Innocentio Decimò Marſorum Epiſcopus deſtinatur die 24. Februarij M.D.CL. Cùm
1650. ob contentiones,& controuerſias præcedentiarum inter primarias Collegiatas ſuæ Diœceſis anteacti Epiſcopi Synodum congregare minimè potuiſſet, hic primus Synodum adunauit, & ſublatis litigijs omnes in vnum,in Cathedrali Eccleſia conuocauit,& Ordinationes perutiles promulgauit. Vir legali ſcientia præditus, morum ſuauitate, & continentia ſingularis. Obijt Piſcinæ die 6. Auguſti 1664., & cum lacrymis totius Diœceſis tumulatus fuit ibi in Cathedrali Eccleſia.

LIX.

DIDACVS Petra ex antiquiſſimis Baronibus Caſtri Sangri, & Vaſti Girardi, Aſcanij prædeceſſoris Nepos; etenim eius mater fuit D. Septimia Philonardi ex Dominis Babuci in Hernicis, proneptis Eminentiſſim. Cardinalium Ennij, & Philippi, ac aliorum quamplurimorum Antiſtitum Neptis. In florida eius ætate poſt doctoratus lauream inter Honorarios Cappellanos Catholicæ Maieſtatis Neapoli cooptatus fuit; & cum trigeſimum tertium attingeret annum ad hanc Eccleſiam ab Alexādro VII. Sum. Pont.
1664. deſtinatus fuit 18. Auguſti ann. 1664, In qua inter alia mira ſolicitudine, & feruenti ſtudio ſuas oues gubernauit, ac gubernat, nè dùm quoad animarum ſalutem ſuam Eccleſiam ſæpè ſæpiùs perſonalitèr viſitādo, eius iura tuendo, Piſcinates ædes reſtaurando, ac Sacram Synodum celebrando; ſed etiam quoad animorum præſtantiam; ſiquidèm Seminarium auxit, Patres Scholarum Piarum Piſcinam tandèm reduxit, vt iuuenes morali, ac literariæ diſciplinæ commodiùs,& feruentiùs operam darent, & alia perplura peregit, multòq; maiora eius vigilantia promittit, vt iure meritò Pompeius Sarnellius, ad Marſos ſcribens, de eo cecinerit.

Somnifero Chelydros edocti rumpere cantu,
 Et Marſis herbis pharmaca mira dare.
Herbis, & cantu ſolùm valuiſtis, & altas
 Petrarum vires non habuiſtis adhùc.
En ſacram tibi Roma PETRAM, virtute refertam
 Mittit; in hac vna dat decus omne PETRA.

FINIS.

INDEX CAPITVM

LIBRI PRIMI.

Cap. I. De laudibus,& Finibus Provinciæ Marſorum, quæ olim Valeria, modò Aquiſana nuncupatur. pag. 1
Cap. IJ. De origine, & denominatione Marſorum ex Marſo Circes filio, deque eorum virtutibus in ſerpentes. 4
Cap. IIJ. De Marſya Lydio. 8
Cap. IV. De Marro Duce,& Primis Marſiæ Terræ habitatoribus. 12
Cap. V. De fortitudine Marſorum,& fœdere cũ Romanis inito. 15
Cap. VI. De Bellis antiquiſſimis. 20
Cap. VIJ. De Bello Marſico, ſeù ſociali, deque cauſis, unde motum fuerit, & prodigijs ante illud exortis. 23
Cap. VIIJ. De apparatu, & tempore, quo Bellum Marſicum geſtum fuit. 29
Cap. IX. De conflictibus, pugnis, & belli fine. 37
Cap. X. De fœdere inito, & jure Civitatis conceſſo. 45
Cap. XI. De familijs, & Viris clarioribus Marſorum. 50

LIBRI SECVNDI.

Cap. I. De Lacus Fucini denominatione, deque Piſcium, Avium,herbarum, & Piſcationum generibus. 59
Cap. IJ. De ambitu lacus. 64
Cap. IIJ. De magnitudine præſenti, & præterita. 66
Cap. IV. De Augmenti, & diminutionis cauſis. 68
Cap. V. De aquis ingredientibus. 70
Cap. VI. De aquis egredientibus. 73
Cap. VIJ. De aqua Marſia, & Flumine Giuvenco, ſeù Invecto, aut Pictornio, ſive Piconio. 75
Cap. VIIJ. De Claudij Emiſſario. 84
Cap. IX. De Cauſis conficiendi Emiſſarium. 86
Cap. X. De ſtructura, & forma Emiſſarij. 90
Cap. XI. De Naumachia,& ludis in lacu factis antè aquarum immiſſionem. 93
CAP. XII. De Aquarum immiſſione. 98

G LI-

LIBRI TERTII.

Cap. I.	DE locis antiquiſſimis, Populis, & Civitatibus Marſorum.	101
Cap. IJ.	De Populis Anxantinis.	116
Cap. IIJ.	De Atinatibus, ſeu Antinatibus.	119
Cap. IV.	De Lucenſibus, & Fucenſibus.	130
Cap. V.	De Albenſibus, & Alba Marſorum.	155
Cap. VI.	De Carſeolorum Populis, illorumque Colonia.	197
Cap. VIJ.	De Cliterno, Cliterniſque Populis.	231
Cap. VIIJ.	De Valerienſibus.	264

MARSORVM EPISCOPORVM.
ONOMASTICVM.

ANn.46.S.Marcus Galilævs. I
An.237. S.Ruphinus Amaſiæ Epiſcopus. II
An.555.Ioannes III
An.853.Tuderiſius. IV
An.968.Rottaris. V
An.970.Albericus Berardi III.Marſorum Comitis filius. VI
An.994.Quiniſius ex eadē familia. VII
An.1057.Pādulphus. VIII
An.1059. Actius ex Cōmitibus Marſorum IX
An.1078.Luminoſus. X
An.1098.Andreas. XI
An. 1109. Siginulphus Epiſcopus intruſus. XII
An.1130.S.Berardus XXIV Marſorum Comitis filius, Diac. Card. XIII
An.1153.FR.B. XIV
An.1156.Benedictus. XV
An.1170.Jo.Signinus XVI
An.1178.Benedictus XVII
An.1179.Zacchar. XVIII
An.1192.Thomas. XIX
An.1195.Ingeamus. XX
An.1230.Joannes. XXI
An.1236.N. XXII
An.1254.Cæſarius. XXIII
An.1254.Nicolaus. XXIV
An.1275.S. XXV
An.1250.Jacobus. XXVI
An. 1295. F. Jacobus de Buſce Ordinis Prædicatorum. XXVII
An. 1327. Petrus Privernas. XXVIII
An.1338.Thomas Cyprianus. XXIX
An.1348.Thomas XXX
An.1349. Bartholomæus fol. XXXI
An. 1363. Thomas Puccius. XXXII
An.1363. Jacobus de Militibus. XXXIII
An.1365.Bernardus XXXIV
An.1380. Petrus,& Jacobus. XXXV
An.1385. Gentilis de Agello. XXXVI
An.1397.Philipp. XXXVII.
An.1400.F.Julianus Thomaſius ex ordine Minorū PſeudoEpiſcop. XXXVIII
An. 1418. Salvatus de Pireto. XXXIX
An.1430.Thomas. XL
An.1430.SABBAS de Cortonibus. XLI
An.1444.Thomas. XLII
An.1466.Angelus Machafanus. XLIII
An. 1470. Franciſcus Machafanus. XLIV
An.1471.Gabriel Jacobus Machafanus. XLV
An.1498. Jacobus Camilli Machafani. XLVI
An.1533. Joannes Dionyſius Machafanus. XLVII
An.1533. Marcellus Creſcentius. XLVIII
An.1556. Franzinus Michaelis. XLIX
1560.Nicol.de Vigilijs L
An.1562.Joannes B.Milaneſius. LI
1579.Matth. Colles. LII
An. 1596. Bartholomæus Perettus. LIII
An.1628.Baleonus Carradorus. LIV
An.1630. Mutius Columna. LV
An. 1632. Laurentius Maximus. LVI
An.1647. Joannes Paulus Caccia. LVII
An.1650.Aſcanius de Gaſperis. LVIII
An. 1664. Didacus Petra. LIX

IN-

644089
BIBLIOTECA NAZIONALE V. E. III NAPOLI
Digitized by Google

INDEX NOTABILIVM

A

A Bortivis ſtatim mortuis ſepulchra non dedit antiquitas.pag. 91

Aedes Salutis qua occaſione Romæ poſita. pag. 159

Aeſernia initio ſocialis belli fida Romanis 37. capitur à Vettio Marſorum duce. 41. A Pompejo recuperatur 44.

Agellum patria plurimorum illuſtrium virorum 39. Extructum ex reliquijs Valeriæ 239

Agnani ſylua abundat dictamo 5

Alba Marſorum à quibus ædificata 160. quo loco ſita 157.& 160.quãdo deſtructa 167. ſub quarũ familiarum ditione fuerit 169. quando obtinuit jus ſuffragij Latini 37

Albenſium geſta non ſtrictè referuntur. 155. Campi deſcribuntur 164

Ameridiæ Lucinæ Lapis Sepulchralis pag. 164

Amici Agnifili Cardinalis patria 243

Amiterni Ciuitatis memoria 242

Andreas Argolus laudatur 58. & 225

Anei Carſeolani egregium exemplũ 200

Anicij de Carrito geſta,& rebellio 274

Animalia humanis uſibus ſubdita ante bellum ſociale ſubitò efferata 28

Annus,quo incæpit ſociale bellum 36

Anſelmus Epiſcopus Marſorum ſcripſit prophetias 229

Antonius Roccus oppugnat dogmata Galilei . . . . .

Antonij de Pireto patria,geſta,& laudes pag. 210

Antonij Caſalij libri,& laudes 226

Antonij Gatti Patria, & laudes 210

Antrum propitium infirmis 171

Annulus venalis origo inimicitiarum L. Druſi,& S. Cæpionis 20

Anxantium Vrbs ubi fuerit 120

Appiani egregium monumentum de Marſis. 20

Apulia quot in partes fuerit diſtributa pag. 113

Aqua mira frigiditatis in Campania. 74

Aquæductus antiquus apud Grottellas 131

Archipenna hiatu terræ diſſoluta 105

Archippe oppidum , quo loco ſubmerſum jacet 72

Archippus Rex Marſorum Turno mittit auxilia. 102

Arcus Auguſta ubi fuerit, & conjectatur cui Auguſtæ fuerit ſacratus. 277

Arma, quibus Marſi utebantur. 163

Aſcanius do Gaſparis Epiſcop. Marſorum laudatur. 272

Aterni Flumen aquas dabat Corfinio. 32

Atinæ Ciuitas,quæ fuerit Marſorum. 121

Auezzani primordia 143.Nominis origo. 144.Arx à quibus fundata , & aucta pag. 144

Aurum ubi in Albenſibus generetur ex teſtimonio Mirandulani. 166

B

B Artholomeus à Tranſaquis ſocius S.Petri Cæleſtini pag. 235

B. Benedicti oſſa ubi ſint. 170

B. Mariæ Virginis ſimulacrum quo tempore, & modo aduectum fuerit in Carſeolorum montem. 211

B. Thomas à Celano ubi mortuus. 119

Belli ſocialis origo. 24. quare Marſicum appellatum. 29

Berardorum Familiæ origo. 54

Bitus Thracum Rex Carſeolis cuſtoditur à Romanis. 200

Bituitus Aruernorum Rex Albæ cuſtodiæ poſitus à Romanis. 162

Blondus ponens Auguſtæ Arcum in Pelignis notatur. 277. Blondus , & Albertus notati; 124

Brjanum capitur à Mario. 43

Burgheſia Familia dominatur Sulmoni. 262

C

C. Alfij legatum, ut fieret ſpecus ad ducendas aquas Corfinium pag. 32

F 2 C.Iu-

Digitized by Google

C. Iudaliccius ſeruos Romanos facit 39. Aſculi moritur. 42
C. Papij cunctatio cum Sex. Cæſare pugnantis. 38
C. Vectij interitus. 45
Calami ad tibias idonei ubi ſint 11
Campus Mizzius ubi ſit. 114
Capiſtrellorum familia à quo nomen accepit. 125
Capocitorum viri laudantur. 240
Caraptolorum familiæ monumenta. 55
Cardinales S. R. Eccleſiæ Marſi. 56
Caroli V. geſta penniculis mirè expreſſa. pag. 147
Carolus Burellus Laudatur. 105
Carolus Andegauenſis ubi victoriam à Corradino reportauit 167. 182
Carolus Calà Diani Dux laudatur. 256
Carſeoli ubi poſita. 201. quando facta Romanorum colonia. 199. Carſeolorum populi vbi fuerint. 196
Caſtellum ad lacum Fucinum à Romanis expugnatum, cuius fuerit. 17
Cathedralis Sedes Epiſcopi Marſorum ubi iam fuerit; 269
Celanum, qua de cauſa à Marſo ædificatum. 231. Dirutum ab Ottone 233. Eius Arx à quo ædificata. 232
Cellæ arx ædificata à Carolo II. 205
Criſpus Saluſtius ciuis Amiternus. 242
Ciarallorum progenies ſerpentes illæſa capit. 8
Cicero enucleatur inſcriptione quadam. 48. Laudat legionem Marſiam. 162
Circuli oppidum, an fundatum à Circe. pag. 240
Claudius Cæſar in Illirico tribunus Marſorum. 16. Benè Marſis affectus. 99
Cliternum vbi fuerit. 231
Cluuerius notatus. 103
Cænotaphiū Trebatij Ciceroni familiaris. pag. 151
Colennucius, & Cyrillus notantur. 181
Colorum cognoſcendi varietatem modus in inſignibus etiam prælo impreſſis. 56
Colūnenſium Principes Toparchæ Albēſiū. pag. 169
Corfinium ſedes belli ſocialis. 32. Eius lyceum. 32. floruit ſub Traiano. 34
Crudelitas feralis in ſeruos. 93. 96

D

Delubra Deorum Corfinij. 32
Dio notatur. 80
Diſſidia inter Epiſcopos Sulmonenſem, & Aquilanum quandò ſublata. 261
Domitius Marſus Poeta Martiali familiaris 53. & 229

E

Eccleſia S. Ioannis Celani ſubdita Epiſcopo Marſorum. 239
Eliogabalus ſerpentes colligebat per Marſos ſacerdotes 7
Elogium Sepulchrale Labeonis Marſi Salone. 51
Elogium Angeli Macchafani. 153
Emiſſarium aquarum Fucini lacus quanti fuerit impendij. 85. Cuius formæ, & ſtructuræ. 90
Epigraphe ſepulchralis Optato. 35
Epiſcopi, qui ex Marſa gente. 57
Epiſcopus quidam Nicoterenſis martyrio datus à Saracenis. 255

F

Facinora ſtrenua Marſorum in Annibalem pag. 21
Familia Marſa in Romanas aſcita 51
Fauſtus accivit Marſum incantatorem ut S. Anatoliam morſu ſerpentum afficeret. 7
Fœderis feriendi ritus. 49
Fons dumtaxat per vigilio S. Iacobi emanans. 241
Fontes, quorum aqua hauſtu implentur ubera 92
Fontis nuncupati quatuor Epiſcoporum qualitas. 220
Forconium ab Amiternis ædificatur. 241
Franciſcus Barbatus Petrarchæ familiaris. 263
Fucini lacus aqua limpidiſſima. 61. quo nomine hodie nucupatur 62. eius ſalubri-

britas 62. *quam duriter obrigeſcat.* 65.
Inſignis eius inundatio 92

G

Ariglianiflumen à quo nomen accepit. pag. 123
Gentilis Merlini Logotheta Regni memoria. 256
Gioia oppidum deſcribitur. 108
Giptius Flumen à quo nomen habuit. 252
Gnilibertus Antipapa Albæ moratur. 168

H

Alicarnaſſeus Elucidatur. 241
Hortus Centauri plenus optimis ſimplicibus. 129

I

Mago B. Mariæ de Vico, quo miraculo ab exuberante lacu præſeruata. 139
Incolæ Arcis Vegetis apti ad cantum. 209
Innocentius Septimus ex Sulmone. 263
Inſcriptio Deæ Magnæ, & Attino. 33. *De Corfinij Lyceo reſtaurato* 32. *quædam inſcriptio coniectatur, cui fuerit poſita. pag.* 91
Ioannes Acutus Dux Marſorum. 261
Ioannes Marerius Dux Saracenorum pugnantium pro Manfredo. 204
Ioannis Grandis patria, & laudes. 58
Ioannis Argoli patria, & opera. 225
Ioannis à Cuculo patria, & laudes. 276
Ioannis à Pontibus Cardinalis patria, & geſta. 184
Ioſeph Ruſticus Iuriſconſ. laudatur. 243
Iſſa Inſula, hodie Ortucchia. 106
Italia à veteribus dicta Deorum habitaculum 1. *ex interpretatione LXX. Cethim.* 14. *Antiqui ejus incolæ* 1. *quare dicta Tyrrhenia.* 8
Iulij Cardinalis Mazarini natale, & educatio. 57
Ius Ciuitatis quando conceſſum Italis 45. *Quando plenè Marſis.* 48.
Iuſtitiæ ſimulacrum in Albenſibus. 166
Iuvenci aquæ decurrentes per Fucinum Lacum huic non miſcentur. 80

L

Acus Scandenſis. 71
Ladiſlaus Rex vbi ſuperatur à Ludovico Andegavenſi. 222
Lallus Camponeſcus Sulmonem obſidione cingit. 259. *occiditur ab Equite Sulmonenſi* 261
Lapis præſeferens ſtatuam Iſidis. 34
Lapis Tumularis C. Iulij Celeris. 133
Latibulum Chriſtianorum in perſecutionibus. 91
Lætitia Romanorũ ex victoria L. Cæſaris pag. 41
Libri Sybillini quando aperiebantur. 87
Lycium oppidum à quo nomen habuit. 108
Licophronis textus excuſſus. 72
Livius quando primùm mentionem Marſorum facit. 17
Locus, in quo ſerpens, aut aliud venenatum nec vivit, nec ſiſtit. 275
Locus pugnæ inter Corradinum, & Carolum 40. & 182
Lucenſes, ſeù Fucenſes ubi fuerint. 130
L. Maximus Marſos vicit, & ipſorum vrbes capit. 19
L. Titij Canotaphium. 131
L. Verus moratur in Marſis, vt mederetur lippitudinem. 241
L. Vitellius è Syria Ficus Coctanas intulit in Albenſes. 165. *coluit pagum S. Polini.* 165
Lucum oppidum, quando conditum. 141
Ludi qua de cauſa inventi. 94
Lyceum Corfinij. 32
Lyris fons laudatur. 123

M

Acales Caci Comes Sabinos edocuit haruſpicinam artem. 9
Macranum ubi poſitum, & quando dirutum. 278
Malleani origo. 173
Marcus Antonius Colũna laudatur. 147
Marcus Probus Poeta Sulmonenſis. 262
Marrus Marſorum parens 12. *condit Marruvium.* 12
Marruvium vbi poſitum. 103
Mõs Imaus quo nõe hodie appellatur. 163

Mon-

Montes in Marſis, ubi Altiſſimi. 247
Monumenta antiqua, quæ Valeriæ. 267
Monumenta Mulierũ Vectiana Fam. 53
Marſia aqua, quando Romã perducta 75
Qua ratione ſic appellata. 79
Marſica legio. 16. & 162. *Laudatur à Cicerone.* ibidem.
Marſici fundatores. 55
Marſorum natio ſemper Religionis cultrix. 2. *Religionem hauſit à filijs Noe, & Chriſtianam Fidem ab Apoſtolorum Diſcipulis.* 3. *Marſorũ cantu ſerpentes incantabantur.* 6. *Pollebat magica arte.* 6. *Virtus ejus remotis gentibus celebris.* 16. *Appellatur à Floro fortiſſima* 17. *Romanis ſociata fœdere* 18. *Primùm pugnat adverſus Romanos.* 19. *Romanorum ſocia.* 20. *Nec poſt Cladem Cannenſem defecit ad Pœnos.* 22. *Nomina voluntaria dedit ad Carthaginem oppugnandam.* 22. *Romam ad excidium propè perducit.* 16. *Iuncta Pelignis confodit Hungaros.* 152. *Appellatur ab Halicarnaſſeo Gẽs Velox.* 163
Marſorum Regionis amœnitas, deſcriptio, & fines. 3. *Termini ejus, quo loco poſiti à Cluverio.* 129. *Vbi fines ex Lyris ripa.* 130. *Serpentibus, & antidotis abundat.* 6. *Civitates antiquæ.* 101.
Marſus quidam Poeta antiquus. 229.
Marſyas an Lidius, vel Pelaſgus. 9. *Tibiarum modulator.* 10. *Celenæ pugnat cum Apolline* 55. *Ejus hiſtoria.* 11
Marſia, & Menandri Fluminum origo. fol. 11
Martialis epigramma illuſtratur. 229
Matthæus Collis ædificavit Epiſcopale Palatium Piſcinæ. 272
Medæa coluit Angitiæ lucum. 130. *Ipſi templum Sacrarunt.* 130. *Ejus filius an Marſis imperaverit.* 5.
Melioratorum Familiæ Cardinales. 263
Merlinorum, ſeu Merolinorum nobilitas 256. *Inimicitiæ cum Quatrarijs.* 256
Miraculum S. Caſidij. 152

N

Narratio Pugnæ Caroli, & Corradini. 179
Naumachia in Lacu Fucino. 96
Nepotũ Turcharum Principis effigies, ubi ſint. 149
Nicolaus Toppius laudatur. 251
Nili Fluminis origo. 74
Ninniorum Familia ex antiquis Romanis. 151
Noemus appellatur ab antiquis Ianus, & Saturnus. 14
Nuces Albenſes celebratæ. 164
Numerus Mortuorũ ex Romanis bello ſociali 45.
Romanorum, qui dare poterant militiæ nomen Imperio Claudij. 85
Numidæ ad Papium deficiunt, viſo Ofinta Iugurtæ filio. 32
Nummi Ærei effigie Iani. 15

O

Ofinta Iugurtæ Regis filius Venuſiæ retentus. 32
Opium quando quaſſatum terramotu. fol. 114
Oppidum à Venere, quare ſic dictum. 50
Ortucchia, quot nominibus appelletur à ſcriptoribus. 65
Ortonenſes ſuccendunt Sulmonem. 262
Oſſa SS. Martyrum, qui paſſi ſunt ſub Maximino, ubi ſint. 152
Otto III. in Monte Cedici moratur. 242
Ovidius 6. faſtorum excutitur. 140

P

Pallas tibiam invenit. 10
Paſchaſius verſib. reddidit plurimos S. ſcripturæ libros. 174
Paulus Marſus ſcriptor. 55
Peligni originem ducunt à Solymo. 13
Percivalli ſacrilegi blaſphemi pœna. 20
Perdicum Albanis campis diverſantium ventricula auro plena. 166
Perſeus Rex cũ filijs Albæ cuſtoditur. 161
Peſculanorum cum Sulmonenſibus Hoſtilitates. 253
Peſtis maxima per Europam. 260
Pettiorũ familiæ nobilitas, & monum. 236

Pe-

Petrus de Agellis quid pro Abbate Generali Italo Caleſtinorum. 232
Petri Marſi opera, & ſepulchrale epitaphium 230. *Ac laudes* 132
Philippi Guadagnoli patria, geſta, & libri fol. 226
Philippus Scaccus inſignis auctor. 226
Pinna Civitas, vbi fuerit. 134. *Quando ædificata, & quo fato deſtructa.* 138
Piſces, qui pennis natant. 62
Piſcina Sedes Epiſc. Marſi, & ejus exordia. 271
Piſcharia dicta eſt Oſtia Aterni. 104. & *Aternū* 112. *Non fluit per Murſos.* 112
Pleſtia capitur à Samnitibus. 19. *ubi poſita.* 509
Plinij locus corruptus. 74. *Emendandus* 120. *Ipſe inſcripſit orbem ex diuiſione Auguſti.* 277
Polymnianum à quo conditum. 113
Pompedius Marſus dux ſocialis belli. 31. *Inſultat Mario.* 42. *Vincit q. Scipionem* 55. *Aſculi veneno cadit.* 44
Pompejus Sarnellius, ejuſque Carmen de S. Pompejo. 7. *Optati Epigraphen ſupplet.* 35. *Laudatur.* 56. *In quandam Fucinam invehitur.* 61. *Polymniani originem Carmine deſcribit.* 114. *Philippum Guadagnolum verſibus commendat.* 227. *Sulmonis Hiſtoriam ordine à ſe digeſtam illuſtrat.* 251.
Pontanus improbat Labeonis factum. 51
Pontius Pilatus in ordinem redactus à Vitellio. 165
Populi, qui patriam negant. 18. *Qui naturali facultate vincunt venena.* 7
Portia Phœbonia mater Card. Baronij. 57
Priami Phœbonij Iuriſconſ. ſepulchrū. 146
Prodigia ante ſociale bellum. 27
Propertius Reſta Scriptor. 226
Proverbium, Vulpes Carſeolona. 201
Provincia Valeria fines. 265. *Encomia ex Sanctorum geſtis.* 266
P. Rutilius Conſul occiditur. 39
Putei cujuſdam mira. 73
Puteorum circa Rivum frigidū mira. 20
Pyrrhus nō potuit avertere Marſos à Romanorum fide. 20.

Q

Q. Scipio à Pompedio ſuperatur. 52
Q. Vettius facunditate dicendi celebris. 53

R

Reges, & Sacerdotes magia operam dabant. 8
Rhati Marſorum Regis fabula. 12
Romani ducti propè ad excidium à Marſis. 16 *Dant Marſis ſtationem in Vrbe.* 21.
Romani Principes adibant pagum Cæſarum. 137
Ruggeriorum Familia monumenta. 154
Ruina ex nivibus in Atinatibus. 130

S

Sabidius Iovi locum Turani ſacrat. fol. 176
Sagum mæſtitia indumentum. 230. *Salernum expugnatur à C. Egnatio.* 38
S. Anatolia martyrio coronatur. 176
S. Auguſtini locus interpretatur. 36
S. Berardi reliquiæ vbi ſint. 219
S. Conſtantij, & Sociorum oſſa Celani. 235
S. Dominicus Abbas, ubi in Marſis fuerit. fol. 112
S. Dominici Ciſterc. geſta, & miracula. 271
S. Franciſcus Gallicula in eremo. 122. *Moratur in Vettiano Colle.* 207
S. Gemma corpus ubi requieſcat. 279
S. Hermetis ſepultura. 129
S. Marcus Galilaus Epiſc. Atinæ. 120
S. Maximi brachium ubi ſit. 273
S. Pelini Epiſcopi Brunduſini martyrium Corfinij. 34
S. Petri Eremitæ natale ſolum. 209
S. Petri Cæleſtini ſolitudo in Marſis. 112
S. Romualdi mora in Carſeolis. 203
Sangri fons vndè emanat. 116
Saraceni Italiam vaſtantes. 254
Scabies curatur lotione aqua Fucini. 62
Scanzanum deſcribitur. 119
Scriptores Marſi. 57
Scurcula quo nomine appellatur à Strabone. 178
Scuta Marſorum dicta Decumana. 162
Serpentes veneno carentes, ſed fatoris venenoſi 6.

Sil-

Digitized by Google

Silueriorum Familiæ monumenta. 236
Simulacra Scipionis, & Annibalis, quæ ſunt Romæ apud Columnenſes, extracta ex Albæ ruinis. 167
Siphaces cuſtoditus Albæ. 161
Spartianus notatur ex inſcriptione nuper reperta. 89
Strabo, quid de Marſorum gente. 16. *Notatur cum alijs* 155
Succeſſorum familiæ monumenta. 128
Sulmo ædificatus à Solymo. 251. *Quot euerſiones paſſus ſit.* 252. *Euertitur à Saracenis.* 255. *Eius Ciues trucidant Hungaros* 255. *Capitur à Ludouico Andegauenſi.* 258
Summi Pontifices, qui Marſi. 54

T

Talleacotium ex quibus exortū. 220 *Vallatur mænijs, & arce à Ladiſlao.* 221
Templum Iano ſacratum. 15
Templum illuſtratum præſentia D. Gregorij. 129. *B. V. M. illuſtre miraculis.* 131
Termini Populorū Italiæ variè mutati. 2
Terra, quæ ſuperat venena. 6. *Ad figuli opus apta.* 125
Terror Romæ viſis cadauerib. Conſulis, & Nobilium, qui in ſociali bello occubuerunt. 39
Textus Ptolemæi vitiatus. 160
Tibolare, qua ratione ſic appellatur. 118
Tibulli æſtiua habitatio, & tumulus. 118
T. Ortenſij Macronis memoria. 51
Torani Flumen, per quæ loca decurrat. fol. 268
Tori Montis deſcriptio. 238
Traianus emiſſionem Fucini iterat. 89
Tranſaquarum origo, & nomen. 150
Triennalis obſidio Corfinij, quo tēpore 34
Tyberis incrementi indagatio. 87

V

Valeriæ primordia, & ruina 67 *Vallis Regia donatur Monaſterio Montis Caſini* 111
Venafrū occupatur à C. Egnatio. 38
Veneris Mirteæ templum, quādo Romæ poſitum. 42
Veſta Dea Magna appellatur. 32
Veſulorum familiæ monumenta. 184
Via in Carſeolis à Manfredo aperta. 204.
Via, quæ ab Vrbe ad Veſtinos ducebat, monumenta. 177

CANDIDO LECTORI S.

Errata (In quibus prior numerus paginam, poſterior verſum indicat) ſic corriges In ep. ad lect. *Relictū*, alterū, l, deſiderat, ne ſyllaba quātitate laboret, 7. vlt. *tunc*, nunc 7.22. *Lælius Capitolinus, & Lampridius.* Iulius Capitolinus, & Ælius Lampridius. 10.36. *poſtratis*, proſtratis. 16.13. *ipſe*. ipſa. 29.5. *Rotionalis*. Rationalis. 30.26. *accubuit*: occubuit. 31.10. *Letius*. Lælius. 34.3. *Iouiani*. Ioviniani. & 13. *Valentiani*. Valētinianī 35.16. *annuerit*. renuerit. 35.17. *Valētiano*. Valētiniano. 36.14. *Valerū*. Valeriū. 36.4. *Romana*. Romanæ. 39.2. & 3. *Humidorum, Humidis*. Numidorum. Numidis. ibid. verſ. vlt. *Sagam*. ſic habet Paul. Diac. ead. enarrās; ſi codex mendo caret, ego *ſagum*, malim. 40.11. *Tholonium*, alij habent Thelonium. 41.4 *ſtrenua*. ſtrenuè. ibid. 25. *operare*. operari. 43.8. *fædebatur*. fœdabatur. 45.35. *ſicura*. ſecura. 46.15. *agris*. agri 54. *Baron. An. M. VI.* an. (606.) 62.20. *pianarum* pinnarum. 66.8. *legnaminibus*. lignaminibus. & 12. *non tàm*. nō tamèn. 70.32. *excauata recedunt*. exſiccata reſidunt. 89. in verſ. antepen. *Tybure*. Tyberi, & paulò antè pro *Clemente IIX.* Gregorio XIII. reponerem. 109. 10. *Archipresbyteris*. Archipresbyteri. 122.11. *Segregatum*. ſegregatam. 214.26. *ceperit*. ſenſerit. 279.2. *Corfinienſienſis*. Corfinienſis. *Equi* cum populos ſignificat, Æqui legatur cum diphthongo, ut etymon poſtulat. Cæterùm ſi qua ſunt alia, ut nonnulli orthographiæ defectus, Patrē defūctum, Tutoremq; abſentē cōſiderans, qua es prudētia Lector, condonabis; ut potè qui probè noſti, neminem, niſi eundem Parentem, opportunam eſſe literarij fœtus obſtetricem. Vale.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google